

T. C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

FAZIL AHMET AYKAÇ
(HAYATI ve ESERLERİ)

52682

DANIŞMAN
Prof. Dr. Kâzım YETİŞ

HAZIRLAYAN
Ali Şükrü ÇORUK

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
BİBLİYOTEKLER VE KÜTÜPHANALAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

İSTANBUL 1999

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	I
GİRİŞ	VI

I. BÖLÜM

FAZIL AHMET AYKAÇ'IN HAYATI VE ŞAHSİYETİ

A. ŞAHSİ VE EDEBİ HAYATI	1
Çocukluğu, Aile Çevresi, Eğitimi	1
Bir Çocuğun Memuriyetleri	6
İstanbul'a Dönüş	10
Geçim Zorlukları ve İlk Memuriyetler	11
Matbuat ve Edebiyat Hayatına İlk Adımlar	12
Fecr-i Âtî Macerası	15
31 Mart Vak'ası: Zor Günler	18
Muallim ve Eğitimci Fazıl Ahmet	25
Bir Acı Hatıra: Ahmet Samim Öldürülüyor	27
Ciddiyetten Mizaha: Teşâür-i Nefiyâne	30
Yahya Kemal'le Tanışma ve Ada Sohbetlerinin Başlaması	33
Politikaya Girme Arzusu Yahut Sukut-ı Hayal	38
Galatasaray Lisesinde Öğretmenlik ve "Onlar Gibi" Serisi	40
Mütareke Yılları	44
Cumhuriyet'in İlk Yılları	50
Dil Encümeni Çalışmaları ve Milletvekili Seçilmesi	57
Serbest Fırka Karşısındaki Tutumu ve Parlamento Çalışmaları	59
Birinci Türk Dili Kurultayı ve Savunduğu Yeni Dil Görüşü	61
"Öztürkçe Şiirler"	63
Daha Fazla Gazetecilik ve Politika, Daha Az Edebiyat	67
"Geçmişten Notlar" Yahut Samimî Özeleştiriler	79
Hastalığı ve Ölümü	84
B. ŞAHSİYETİ ETRAFINDA BAZI DİKKATLER	88
C. TESİRLERİ	104
D. ESERLERİ	115

II. BÖLÜM
FAZIL AHMET AYKAÇ'IN ŞİİRİ

FAZIL AHMET AYKAÇ'IN MİZAHÎ ŞİİRLERİ VE HİCİVLERİ	120
A. ŞİİRLERİNDE KENDİ BENLİĞİYLE İLGİLİ NOKTALARIN İFADESİ	122
1. Şairliğini Övme	122
2. Müdahinlik Etmeme	127
3. İkbale Ulaşamama	129
4. Bedbinlik	133
B. SİYASET	144
1. Siyaset Üzerine Genel Değerlendirmeler	146
2. Mizahî Şiirlerinde Türk Siyasî Hayatının Devirlere Göre Ele Alınışı	153
a) II. Meşrutiyet Devri	153
b) Mütareke Devri	200
c) Çok Partili Hayata Geçiş Çabaları Karşısındaki Tutumu	212
C. BASIN	217
1. Matbuatın Genel Durumu İle İlgili Tenkitleri	217
2. Matbuat Üzerindeki Baskılar Karşısındaki Tutumu	223
D. EDEBİYAT VE SANAT HAYATI ÜZERİNE TENKİTLERİ	233
1. Edebiyat Hayatının Genel Durumu İle İlgili Tenkitleri	233
2. Yenileşme Devri Türk Şairlerine Getirdiği Tenkitler	235
3. Servet-i Fünûn, Fecr-i Âti Topluluğu Mensuplarına ve Dilde Türkçülük Cereyanına Getirdiği Tenkitler	236
4. Beğendiği Şairler	245
E. GEÇİM ZORLUĞU	250
F. İSTANBUL'UN MESELELERİ, BELEDİYE İŞLERİ	265
G. EĞİTİM	273
H. TABİAT	277
FAZIL AHMET'İN MİZAHÎ OLMAYAN ŞİİRLERİ	279
1. Fazıl Ahmet'in Lirik Şiir Denemeleri	279
2. Vatan Sevgisi, İnkılâplar ve Atatürk Etrafında Yazdığı Şiirler	286

III. BÖLÜM

FAZIL AHMET'İN ŞİİRLERİNİN NAZIM TEKNİĞİ

I. NAZIM ŞEKİLLERİ.....	297
1. Divan Edebiyatından Gelen Nazım Şekilleri.....	299
2. Halk Edebiyatından Gelen Nazım Şekilleri.....	314
3. Batılı ve Yeni Nazım Şekilleri.....	315
4. Serbest Şekiller.....	320
II. VEZİN.....	322
1. Aruz Vezniyle Yazdığı Şiirler ve Kullandığı Aruz Kalıpları.....	325
2. Hece Vezniyle Yazdığı Şiirler ve Kullandığı Hece Kalıpları.....	332
3. Aruz Hece-Karışık Şiirler.....	334
III. KAFİYE.....	335
IV. BAŞKALARININ ÜSLÛBU ETRAFINDA YAZDIĞI MANZUM VE MENSUR ESERLER.....	339
1. Pastişleri.....	342
2. Tehzilleri.....	367

IV. BÖLÜM

DİL-EDEBİYAT-TENKİT

1. Alfabe Tartışmaları, Dilin Sadeleşmesi.....	380
2. Edebiyat Hakkındaki Genel Değerlendirmeleri.....	389
3. Şiir ve Şair.....	393
4. Edebiyat Siyaset Münasebetleri.....	397
5. Türk Edebiyatının Devreleri Üzerine Değerlendirmeleri.....	400
a) Eski Edebiyat.....	400
b) Yeni Türk Edebiyatı.....	402
6. Tenkit Nedir, Münekkit Kimdir?.....	416

V. BÖLÜM

FAZIL AHMET'İN MENSUR ESERLERİ

1. Mizahî Yazıları.....	420
-------------------------	-----

2. Hatıraları	423
3. Seyahat Yazıları	427
4. Eğitim ve Felsefe İle İlgili Yazıları	432
5. Servet-i Fünûn Duyarlılığında Yazdığı Mensureler	438
6. Diğerleri.....	441
NETİCE	442
FAYDALANILAN KAYNAKLAR.....	445
GAZETE VE MECMULARDA ÇIKAN YAZI VE ŞİİRLERİNİN KRONOLOJİK LİSTESİ	454

ÖN SÖZ

Fazıl Ahmet Aykaç, II. Meşrutiyet, Mütareke ve Tek Parti ve Çok Partili dönemlerini muharrir, edip ve siyasetçi olarak idrak etmiş, elli yılı aşan yazı ve edebiyat hayatında özellikle mizah sahasında verdiği eserlerle adından sıkça söz ettirmiş bir şahsiyettir. II. Meşrutiyet döneminden itibaren mizah anlayışımızın batılı tarzda değişimine ve gelişimine olan katkıları onun edebiyat tarihimizdeki yerini ve önemini arttırmaktadır. Özellikle pastiş türünde verdiği ilk örneklerle bu sahada yol açıcı olması, müstehcen sözlerden uzak ince ve zarif fikirlere dayalı mizah anlayışını temsil etmesi Fazıl Ahmet Aykaç'ın mizah edebiyatımızdaki yerini sağlamlaştıran en önemli hususiyetidir. Mizahtan başka özellikle eğitim ve felsefe konularında yazdığı yazılar, II. Meşrutiyet döneminin karanlıkta kalmış bazı yönlerini aydınlatıcı nitelikteki hatıraları, seyahat türünde verdiği eserler ve günlük gazete yazıları ise onun edebiyat ve matbuat hayatımızda çok yönlü bir şahsiyet olduğunun en önemli göstergeleridir.

Fazıl Ahmet Aykaç, mizah sahasında önemli değişmelere ve gelişmelere imza atmasına rağmen, edebiyat tarihi araştırmalarının mizah nevi karşısındaki tutumu yüzünden bu zamana kadar hak ettiği ilgiyi görememiştir. Hayatı ve eserleri üzerine yapılan çalışmalar tanıtıcı mahiyette yazılmış ansiklopedi maddelerinden ve edebiyat tarihlerinde yer alan birkaç satırlık değerlendirmelerden öteye geçmemektedir. Hakkında yazılan kitaplar ve yüksek lisans tezleri ise geniş bir kaynak taramasına gidilmediği, sanatı hakkında yapılan değerlendirmelerde basılı eserlerinin dışına çıkılmadığı için yetersiz kalmaktadır.¹

¹Fazıl Ahmet Aykaç hakkında 1937 yılında yakın dostu Hasan Ali Yücel tarafından, hayatının kısaca verildiği ve eserlerinden seçmelerin yapıldığı bir eser yayınlanmıştır. (Fazıl Ahmet Aykaç, İstanbul 1937). Ayrıca 1996 yılında Zeki İşbilen tarafından Fazıl Ahmet Aykaç-Hayatı, Sanatı ve Eserleri (S. Ü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1996, V+135 s.) adıyla bir de yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

Fazıl Ahmet Aykaç'ı Türk edebiyatının unutulmuş değerleri arasından çıkarmak, hayatı ve sanatı hakkındaki ihmalleri ortadan kaldırmak, ona edebiyat tarihimiz içinde hak ettiği yeri vermek gerekiyordu. Bu çalışma böyle bir düşüncenin mahsulüdür.

Çalışmaya başlamadan önce Fazıl Ahmet'in yaşadığı dönemle ilgili periyodikleri tarayarak, gazete ve mecmualarda neşredilmiş eserlerini tesbit ettik. Bu taramalar sonunda gördük ki, edebiyat ve matbuat hayatı boyunca sekseni aşan süreli yayında yazıları ve şiirleri neşredilmiş olan Fazıl Ahmet Aykaç, üzerinde durulması gereken bir şahsiyettir.

Giriş bölümünde başlangıçtan Fazıl Ahmet Aykaç'ın yaşadığı döneme kadar mizah edebiyatımızın genel görünüşünü, onun yetiştiği ve eserlerini verdiği devri genel çizgileriyle vermeye çalıştık.

Tezin birinci bölümü Fazıl Ahmet'in hayatı ve şahsiyetine hasredilmiştir. Burada ulaşılabilen bütün kaynaklar gözden geçirilmiş, özellikle kendi eserlerinde hayatıyla ilgili dağınık bir şekilde verdiği bilgiler bir araya getirilerek değerlendirilmiştir. Yazarın, çocukluğu, aile çevresi, aldığı eğitim, ilk memuriyetleri, matbuat ve edebiyat hayatına dahil oluşu, ister istemez kendi söylediklerine dayanılarak verilmiş, yer yer yazarın terekesinden varislerine intikal etmiş vesikalara da gidilmiştir. Fazıl Ahmet, Fecr-i Âti Beyannamesi'nde imzası olan bir şahsiyettir. Hatta Faik Ali'den sonra topluluğun reisliğini de yapmıştır. Bundan dolayı bu bölümde Fecr-i Âti ile olan ilişkisi de, devre ait hatıratlardan faydalanılarak ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir. Ayrıca onun son dönem Türk tarihinde önemli yere sahip bazı hadiseler içindeki konumunun ortaya çıkarılması gerekiyordu. Fazıl Ahmet, özellikle Meşrutiyet dönemine damgasını vurmuş bazı hadiselerin müşahidi durumundadır. 31 Mart Vak'ası sırasında, yazı yazdığı Hilâl gazetesinin isyancılar tarafından basılması, isyancıardan kaçmak için Ayastefanos'a (Yeşilköy) yaptığı meşakkatli yolculuk, şüphesiz o devrin zor şartlarını göz önüne getirmesi bakımından önemlidir. Yine Meşrutiyet döneminde gerçekleştirilen Ahmet Samim suikastinin tek şahidi ise Fazıl Ahmet'tir. Basın tarihimizde önemli bir yere sahip olan bu suikast hadisesi, Fazıl Ahmet'in şahadetiyle ayrıntılı bir şekilde bu bölümde ele alınmıştır. Bir yığın siyasî koasun yaşandığı bir dönemde o gazetecilik hayatını zor şartlar altında sürdürmeye çalışır. Bir taraftan, belki de toplumda yaşanan tezatların

da tesiriyle mizaha yönelir. Biz Fazıl Ahmet'in hayatını çevresiyle beraber vermenin daha uygun olacağını düşündüğümüz için, tanıştığı, beraber olduğu kimseleri, bu arada uzun zaman dost kaldığı Yahya Kemal ile münasebetlerini de belirtmek ihtiyacı duyduk. Ayrıca, politikanın âdeta bir hayat tarzı olduğu dönemlerde onun da siyasete girme hevesi vardır. Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinde sonuçsuz kalan siyasî teşebbüleri bu bölümde değerlendirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke döneminde çekilen sıkıntılardan Fazıl Ahmet de nasibini almıştır. Özellikle 1919 yılında evinin yanması neticesinde, kiralık ev bulma konusunda büyük sıkıntı çekecektir. Cumhuriyet devrinde 1928 yılında Elazığ milletvekili olarak Meclise giren Fazıl Ahmet, aktif politikanın içindedir. Atatürk'ün emriyle başlatılan Harf ve Dil İnkılâbı çalışmalarında Fazıl Ahmet'in yerini belirlemek gerekiyordu. Çünkü o, bu gayeyle kurulan Dil Encümeni'nin bir üyesidir. Hakikaten Fazıl Ahmet, dil hareketinin içinde aktif olarak bulunmuş ve Öztürkçe başlığıyla şiirler yazmıştır. Milletvekili olduğu dönemlerde, Meclis çalışmalarının da ortaya konması gerekiyordu. Bu maksatla TBMM Zabıt Ceridelerine müracaat ederek onun Meclis faaliyetlerini gün ışığına çıkarmaya çalıştık. Milletvekili seçildikten sonra edebiyata ara veren Fazıl Ahmet, 1931 yılında kabul edilen Matbuat Kanununu teklif edenler arasındadır. Meclis Dışişleri Komisyonu ve 1932-1950 yılları arasında Parlamentolar Birliği Türk Grubu üyeliği de yapmış olan Fazıl Ahmet, 1936 yılında Sorbon Üniversitesi tarafından davet edilerek Türk İnkılâbı hakkında seri konferanslar vermiştir. 1950 yılına kadar milletvekilliği yapmış olan Fazıl Ahmet, geçimini sağlamak için çeşitli kuruluşlarda görev alır ve gazetelerde köşe yazarlığı yapar. 1960 yılından sonra ise köşesine çekilir ve âdeta unutulur.

Bir edip, muharrir ve politikacı olan Fazıl Ahmet hakkında yapılan değerlendirmelerin hangi noktalarda yoğunlaştığının tespit edilmesi gerekiyordu. Yazarın mizacı, vücut yapısı ve şahsiyeti üzerinde yapılan değerlendirmelerin çokluğu bizim bu konudaki işimizi epeyce kolaylaştırdı. Büyük kısmı Fazıl Ahmet'in yakın dostları, arkadaşları olan edip ve muharrirlerin yazdıklarından yola çıkarak bir Fazıl Ahmet portresi ortaya çıkarmaya çalıştık.

Fazıl Ahmet'in edebiyat tarihimizdeki yerini tam manasıyla tespit etmek, diğer sanatkârlar üzerindeki tesirlerinin derecesini bilmekle

mümkündür. Tesirleri başlığı altında, mizah sahasında Fazıl Ahmet'ten sonra görülmeye başlayan imzaların eserlerinden yola çıkarak, Fazıl Ahmet'in bu şahsiyetlere hangi noktalarda tesir ettiğini ortaya koymaya çalıştık. Gerçekten de o, getirdiği yeniliklerle pek çok şahsiyet üzerinde tesirli olmuş, mizah sahasında adı üstat diye anılmıştır. Yine bu bölüme dahil olan Eserleri başlığı altında ise kitap hâline getirilmiş eserlerini kısaca tanıtmakla birlikte, basılan eserlerinden fazla proje hâlinde kalmış, basımı gerçekleşmemiş pek çok eserin olduğunu gördük.

İkinci bölümde Fazıl Ahmet'in şiiri üzerinde durulmuştur. Edebiyatımızda mizahî şiirleriyle ön plânda yer aldığı, şiirlerinin büyük kısmını mizahî olanlar teşkil ettiği için tabii olarak önce bu türe giren şiirleri üzerinde durduk. Sistematik olması açısından şiirlerinde ele aldığı konuları ayrı ayrı başlıklar hâlinde inceledik. Bir şair olan Fazıl Ahmet, şiirlerinde kendi benliği ve şahsiyeti ile alâkalı noktalara temas etmeden geçemez. Şairliğiyle ve cesaretiyle övünmesi, müdahinlik etmemesi, ikbal arzusu, düşündüğü ve arzu ettiği şeylerin gerçekleşmemesi neticesinde yer yer düştüğü bedbinlik hissi, onun eserlerinde aksini bulacaktır. Fazıl Ahmet bir mizah ve hiciv şairi olması hasebiyle nazarıdikkatini daha çok çevresinde gelişen hadiselere yöneltmiştir. Bu hadiseler Fazıl Ahmet'in şiirinde ne derecede yer almıştır? Bunun açıklığa kavuşması gerekiyordu. Bir dönem aktif olarak uğraştığı siyaset ve ömrü boyunca içinde bulunduğu matbuat ve edebiyat hayatı, hâliyle onun ilgisinin en yoğun olduğu sahalarda olacaktır. Bunlardan başka çektiği maddî sıkıntılar, geçim zorluğu, bizim için her zaman gündemdeki yerini korumuş olan eğitim konusu, İstanbul'un meseleleri gibi konular da Fazıl Ahmet'i meşgul edecektir. Ayrıca çevresindeki hadiseler ve şahsiyetlere daima şakacı bir tavırla yaklaşan Fazıl Ahmet, tabiata da bu yönüyle yaklaşmıştır.

Fazıl Ahmet, sadece mizahî şiirler ve hicivler yazmamış, bunlara nazaran az da olsa lirik ve didaktik şiir nev'ilerinde eserler vermiştir. İnkılâp Türkiyesinde her sahada büyük değişimlerin yaşandığı bir dönemde Dil Encümeni üyesi, arkasından milletvekili olan Fazıl Ahmet, mizahı geçici bir süre bırakır ve ciddî mevzulara yönelir. İnkılâplar ve Atatürk temi etrafında yazdığı şiirlerde devrin heyecanlı atmosferinin onun şiirinde ne derecede akis bulduğunu bilmek gerekir.

Fazıl Ahmet'in Şiirlerinin Nazım Tekniği başlığını taşıyan üçüncü bölümde, Fazıl Ahmet'in şiir tekniği üzerinde durulmuştur. Fazıl Ahmet, yenileşme devri Türk edebiyatının bir mümessilidir. Bu dönemin en önemli özelliği ise nazım şekillerinde görülen değişik tasarruflar ve yeniliklerdir. Fazıl Ahmet, nazım şekilleri konusunda nasıl bir tavır takınmıştır? Hangi nazım şekillerini tercih etmiştir? Nazım şekillerinde ne gibi tasarruflarda ve değişikliklerde bulunmuştur? Bütün bunların ortaya çıkarılması gerekiyordu. Bu döneme ait meselelerden biri de vezindir. Fazıl Ahmet, hangi vezni, ne derecede kullanmıştır? Hece ve aruz vezni üzerindeki düşünceleri nelerdir? Vezin üzerinde tasarrufları var mıdır? sorularına bu başlık altında cevap bulmaya çalıştık. Aynı şekilde kafiye konusunda eski ve yeni anlayışlar karşısındaki tavrı bu başlık altında örneklerle birlikte ortaya konulmuştur. Fazıl Ahmet'in sanatkâr hüviyeti en bariz şekilde başkalarının üslûbu etrafında yazdığı eserlerle karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı biz başlı başına bir üslûp incelemesinden ziyade, onun bu yönü üzerinde durmayı tercih ettik. Başarılı bir üslûp taklidinin de ayrı bir üslûp cehdi olduğu görüşünden hareketle bu vadede yazdığı tehzilleri ve pastişleri, üslûbunu taklit ettiği şahsiyetleri ve eserleri göz önüne alarak inceledik. Bunu yaparken az sayıdaki nesir örneklerini de bu başlık altında ele almayı uygun bulduk. Böylelikle Fazıl Ahmet'in hem şiir, hem nesir sahasındaki taklit kabiliyetinin sınırlarını görmek mümkün olacaktı.

Dördüncü bölümde ise Fazıl Ahmet'in dil ve edebiyat meseleleri etrafındaki düşüncelerine yer verdik. Gazete ve mecmualarda yazdığı yazılardan, bazı şiirlerinden ve kendisiyle yapılan mülâkatlardan yola çıkarak, onun alfabe, dil, edebiyat, şiir ve şair, edebiyat siyaset münasebetleri, Türk edebiyatının devirleri ve tenkitle alâkalı fikirlerini ortaya koymaya çalıştık. Fazıl Ahmet, dilde sadelik, alfabe ve aruz-hece tartışmalarının hararetli bir seyir izlediği dönemleri idrak etmiş bir şahsiyettir. Bir edebiyatçı olarak kendisini yakından ilgilendiren bu konularda bir fikrinin olmaması düşünülemezdi. Özellikle Türkçeye yabancı dillerden girmiş olan kelimeler ve alfabe konusunda devrine göre oldukça çarpıcı görüşleri vardır. O, sadece şiir yazmakla kalmaz, Türk edebiyatının devreleri ve bu devrelere mensup edebî topluluklar ve şahsiyetler hakkında değerlendirmeler de yapar. Ayrıca tenkit konusu da onun dikkatleri arasındadır. Edebiyat hayatımızda tenkit noktasında görülen eksiklikleri ve bir münekkite bulunması gereken vasıfları vurgulayan yazıları bu noktada önemlidir.

Beşinci bölüm yazarın nesirlerine ayrılmıştır. Dil ve edebiyat konusunda gazete ve mecmualarda yazdığı yazılar daha önceki bölümde işlendiği için tekrar burada ele alınmamıştır. Mensur yazılarındaki diğer fikirler çok dağınık ve hemen hemen pek çoğu geçici aktüel konulara hasredilmiş olduğundan bunları uzun uzun ve ayrı ayrı değerlendirerek tezimizin hacmini gereksiz yere genişletmek istemedik. Bu çerçevede beşinci bölümde bu yazıların genel karakterini verme yoluna gittik. Fazıl Ahmet, mizahu sadece şiir nev'inde değerlendirmemiş, bu sahada nesir örnekleri de vermiştir. Hayatını işlerken istifade ettiğimiz hatıraları ise özellikle II. Meşrutiyet döneminde geçen bazı hadiseler (31 Mart Vak'ası, Ahmet Samim'in Öldürülmesi vb.) ışık tutmaktadır. Fazıl Ahmet, çocukluk yıllarında babasının memuriyetleri sebebiyle pek çok yolculuk yapmış, ilerki yıllarda gazeteci ve politikacı olarak bu yolculukları sürdürmüş, yurt içinde ve yurt dışında yaptığı seyahatleri yazı dizisi hâline getirmiştir. Aynı zamanda bir muallim ve eğitimci olan Fazıl Ahmet, eğitim meselesinin çokça konuşulduğu II. Meşrutiyet döneminde bu meseleye kayıtsız kalmamış, batılı mütefekkirlerin eserlerinden faydalanarak eğitim konusunda yazdığı yazılarla efkâr-ı umumiyyeyi yabancısı olduğumuz bu sahada bilinçlendirmeye çalışmıştır. Felsefe ile ilgili yazdığı yazılarda da aynı çaba hissedilecektir. Fazıl Ahmet, edebiyat hayatına II. Meşrutiyetin hemen akabinde adımlarını atmıştır. İlk edebî mahsulleri Servet-i Fünûn duyarlılığında yazılmış mensur şiirlerdir. Fazıl Ahmet'in az sayıdaki mensur şiirlerinde Servet-i Fünûn'un dünya görüşünü, ince hassasiyetlerini görmek mümkündür. Uzun yıllar Türkiye'nin önemli gazetelerinde köşe yazarlığı yapan Fazıl Ahmet'in yazdığı siyasî ve içtimâî yazılar ise bu bölümde konularına göre kısa bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Çalışmamızdan çıkan karakteristik sonuçlar Netice başlığı altında değerlendirilmiştir.

Tez süresince faydalandığımız kaynaklar tasnif edilerek Bibliyografya kısmında verilmiştir. Fazıl Ahmet'in bugüne kadar bir bibliyografyası tespit edilmemiştir. Bu oldukça da zordur. Bunun için 1908'den ölümüne kadar olan dönemde çıkan gazete ve dergilerin taranması gerekiyordu. Yaptığımız taramalar sonunda Fazıl Ahmet'in toplam 73 gazete ve mecmuada yazı ve şiirlerinin çıktığını gördük.

Fazıl Ahmet'i bütün yönleriyle gün ışığına çıkardığına inandığımız bu çalışmanın her aşamasında karşılaştığım zorluklarda dikkatli tespitleriyle daima yol gösteren, bilgi ve tecrübesiyle meselelerin halli yolunda beni teşvik eden hocam Prof. Dr. Kâzım Yetiş'e teşekkür ederim.

GİRİŞ

Eski edebiyatımız içinde mizah dairesine giren eserler, şairlerin mizahı ele alış tarzları bakımından birbirinden farklı niteliklere sahiptirler. Lâtime maksadıyla yazılmış nezih eserlerin yanı sıra, ele aldığı kişiyi en ağır sözlerle hicveden eserler Eski edebiyatımızın mizah anlayışını yansıtır. Eski edebiyatımızda mizah dairesine giren eserler lâtime, hezl, mizah, mutayebe, mülâtafa, hicv, ta'riz, tehzil, şathiyyat, zem, şetm, kadh kelimeleriyle karşılaşılır. Bunlardan lâtimeyi şaka, hezl ile mizahı gülmece ve alay, mutayebe ile mülâtafayı şakalaşma, hicvi yergi, ta'rizi sataşma ve taşlama, tehzili alaya alma, gülünç hâle getirme, zemmi ayıplama, şetm ve kadhi sövme, şathiyyatı da saçma sözler ile karşılamak mümkündür.²

Eski edebiyatta mizahî sahada ortaya konulmuş eserlerin büyük kısmını edep dairesinden çıkılarak yazılmış hicivler ve taşlamalar teşkil etmektedir. Bu eserlerde ele alınan şahsiyetler çoğu kere ağıza alınmayacak sözlerle hicvedilir. Şahsî kinler ve garazlar hicivlerin başlıca konusudur. Şair hedef aldığı kişiyi cemiyet karşısında küçük düşürmek, alt etmek için bütün sübjektifliğiyle saldırır. Bu tip hicivlere örnek olarak akla gelen ilk eser Nef'î'nin Siham-ı Kaza'sıdır. Nef'î bu eserinde başta babası olmak üzere devrinde kin güttüğü devlet adamlarını ve şairleri hicveder. Hicivlerinde çoğu kere ağır kelimeler kullanır. Gürcü Mehmet Paşa'yı hicvettiği bir kasidesinden aldığımız;

Gürcü hınzırı a samsun-ı muazzam a köpek

Kandesin kande nıgehbânî-i âlem a köpek

Vay ol devlete kim ola mürebbîsi anın

Bir senin gibi denî cehl-i mücessem a köpek

beyitleri onun hiciv telâkkisini göstermesi bakımından örnek teşkil etmektedir. Bu vadede vereceğimiz diğer örnek ise Sururî'ye aittir. Hezliyyât

²Agâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi, *TDAY-Belleten*, 1970, s. 39

adlı eserinde çağdaşı olan pek çok kişiyi hicveden Sururî'nin gadrine uğrayanlardan birisi de Şeyh Galip'tir. Sururî, Esat mahlasını değiştirerek Galip mahlasını kullanmaya başlayan Şeyh Galip'i bu davranışından dolayı bir kıt'asıyla alaya alacaktır:

Bilmem ey menhûs adını Esat mıdır Galip midir
Zatını tarif kıl kimsin, kime mensupsun?
Gerçi dersin şâirâne ben tagallüp eyledim
Pîş-i erbâb-ı sühânda galiba mağlûpsun

Yukarıda verdiğimiz örneklerden başka, Nihalî Cafer Çelebi'nin Hiciv ve Hezliyyât, Bahaî-i Küfrî'nin Ahkâm-ı Külliyye, Güftî'nin Teşrifatu'ş-Şuarâ, Osmanzade Taib'in Hiciv ve Hezliyyât, Süleyman Faik Efendi'nin Hiciv ve Hezl adlı eserleri bu türe giren eserlerdendir.

Umumiyetle dost meclislerinde, arkadaş toplantılarında söylenen bu şiirler, edebî nitelikleri olmaması yüzünden şairler tarafından divanlarına alınmamışlar, mecmua hâlinde bir araya getirilmişlerdir. Bu şiirlerde genellikle mahlâs kullanılmaması ise şairin heccâv şahsiyetiyle tanınmak istememesinden kaynaklanmaktadır.

İçinde müstehcen ifadelerin, galiz sözlerin yer aldığı hicivlerin yanında, cemiyet hayatında görülen bozuklukların kabahğe kaçmadan tenkit edildiği güzel örnekler de vardır. Şeyhi'nin meşhur Harname adlı mesnevisi, Fuzulî'nin kendisine bağlanan maaşı alamaması neticesinde Nişancı Mehmet Paşa'ya mektup tarzında yazdığı Şikâyetname, Bağdatlı Ruhî'nin Terkib-i Bend'i sosyal aksaklıkların dile getirildiği eserlerdendir. Bağdatlı Ruhî, Terkib-i Bend'inde yer alan;

Yok derdine bir çare eder mîr ü gedâdan
Sen çektiğin âlâmı gerek sakla gerek de
.....

Âyan-ı cihândan kerem umma anı sanma
Âsâr-ı atâ ola ya paşada ya beyde
.....

Bir devrde geldik bu fenâ âleme biz kim
Asâr-ı atâ yok ne beşerde ne melekte

Ağyâr vefâdan dem urur yâr cefâdan
Âdemde vefâ olmaya var ola köpekte

beyitlerinde ortaya koyduğu sosyal muhtevalı tenkitleriyle ilerde Ziya Paşa'ya tesir edecektir.

Divan edebiyatında bir şiire edep dairesinden çıkılmamak şartıyla yazılmış nazire demek olan tehzillerde ise zarafet esastır. Mürekkepçi Hevaî ve Surûrî tehzilleriyle meşhur olmuş şairlerdendir. Mürekkepçi Hevaî, Nabi'nin aşağıya aldığımızı:

Derd-i serden nice âzâd olur ol tâife kim
Bâde nûş eyleyecek yerde hoşâb isterler
Sen hemen dildeki nakş-ı hevesi mahv eyle
Senden ey hâce ne defter, ne kitap isterler

kıt'asını

Sancıdan kışta nice kurtulur ol tâife kim
Çorba nûş eyleyecek yerde hoşâb isterler
Sen hemen kışta çariksız koma şakirtleri
Senden ey usta ne kalçın ne çorâb isterler

şeklinde alaya alır. Tehzillerde kaba sözlere, taşlamalara yer verilmez. Şairin gayesi ele aldığı şairin üslûbunu taklit edebileceğini göstermektir. Bunu da muhatabını kırmadan, incitmeden yapar.

Tanzimattan sonra gelişen Türk edebiyatında ise batıyla münasebetlerin artması ve gazete ve mecmuaların ortaya çıkışıyla birlikte mizah ve hiciv vadisinde yeni açılımlar görülecektir.

Tanzimat ve Islâhat Fermanlarıyla birlikte siyasî, hukukî ve içtimaiî sahalarda eklektik çözümlerle batılı manada düzenlemelere giden Osmanlı Devleti, Tanpınar'ın ifadesiyle "asırlarca içinde yaşadığı bir medeniyet dairesinden çıkarak, mücadele hâlinde bulunduğu başka bir medeniyetin dairesine girdiğini ilân ediyor, onun değerlerini açıkça kabul ediyordu."³ Devletin inkırazdan kurtulma çaresi olarak mecburen kabul ettiği bu zihniyet

³A. H. Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, VI. Baskı, İstanbul 1985, s. 129

değişikliği, devlet ricalinin ön ayak olmasıyla yavaş yavaş halka da sirayet edecek ve batılılaşma düşüncesi çeşitli tezahürleriyle sosyal hayata hâkim olmaya başlayacaktır.

Batılılaşma hareketlerinin gerek devlet, gerekse toplumun önemli bir kesimi tarafından tedricen de olsa kabul edilmesi edebiyatı da yeni arayışlara itecektir. Asırlarca kendi mutlak formu içinde varlığını devam ettirmiş olan edebiyatın, bu yeni hayat tarzını ifade etmesi mümkün değildir. Çünkü batılılaşma sonuçta sosyal yönü ağır basan fikrî bir harekettir. Bu fikrin halka anlatılması, benimsetilmesi için yeni vasıtalarla ihtiyaç vardır. Gazete ve onun geliştirdiği fikirler etrafında tesis edilen edebiyat anlayışı batılılaşma hareketlerinin başlıca vasıtaları olacaktır. Bütün bunların müessisi ise tek başına Şinasî'dir. Batılı manada sosyal, dinî ve felsefî fikirler onun sayesinde edebiyatımıza girer. Şinasî'nin dil ve edebiyat sahasındaki tekliflerini ve yapmak istediklerini takipçisi olan Namık Kemal daha ileri noktalara taşıyacaktır. İşe Eski edebiyata topyekûn savaş açmakla başlayan Namık Kemal getirdiği tenkitlerle divan edebiyatını epeyce hırpalar.⁴ O, bunu plânlı ve sistemli bir şekilde yapar. Namık Kemal, eski edebiyatı gayrî ahlâkîlik, mana ve lâfız bütünlüğünün olmaması, İran edebiyatının aşırı mübalağalarına yer vermesi, sun'îlik, akla mantığa uymama, dil karşısında dikkatsizlik noktalarından tenkit eder.⁵ Ancak toptan reddettiği ve savaş açtığı bu edebiyat geleneği içinde takdir ettiği ve "Celâl müstesna olmak üzere" yazdığı yazacağı bütün eserleri feda edebileceği şahsiyetler de yok değildir. Özellikle vatanî mevzuların işlenmesi noktasında ısrarcı olan Namık Kemal, edebiyata yüklediği ahlâkî fonksiyon ve millî söyleyiş meselesi etrafında genç şairler Abdülhak Hamit ve Recaizade Mahmut Ekrem'e tavsiyelerde bulunacaktır. Ancak Tanzimatın ikinci neslini temsil eden bu şairler şekil ve muhtevada önemli ilerlemeler kaydetmekle beraber, birinci kuşağın aksine şiirlerinde daha çok ferdî konuları ele alırlar. Recaizade Mahmut Ekrem ayrıca edebiyatı tarif ederek, devrinde pek çok tartışmalara yol açan Türk edebiyatının batılı manada ilk nazariye kitabı olan *Talim-i Edebiyatı* yazacaktır. Recaizade Mahmut Ekrem'in bir diğer yönü ise gerek şiirlerinde ele aldığı konular,

⁴Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Kâzım Yetiş, *Namık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları*, İstanbul 1996, 512 s.

⁵age., s. 37

gerekse estetik görüşleriyle kendisinden sonra gelen Ara Nesil ve Servet-i Fünûn neslinin hazırlayıcısı ve yön vericisi olmasıdır.

Edebiyatımızda batılı manadaki mizah ve hicvin ilk örneklerini de bu devrede görüyoruz. Bu türün yenileşme devri Türk edebiyatındaki ilk ve önemli temsilcisi Ziya Paşadır. Şinasi'nin takipçilerinden olan Ziya Paşa, 1868 yılında Londra'da Namık Kemal ile birlikte çıkardıkları Hürriyet gazetesinde yayınlanan "Şiir ve İnşa" makalesinde divan edebiyatını reddederek asıl şiirimizin halk şiiri olduğunu savunur. İstanbul'a döndükten sonra 1874 yılında tertip ettiği Harabat mukaddimesinde ise görüşlerini değiştirerek bu defa halk şiirinin aleyhine döner. Şekil itibarıyla eskiye bağlı kalan Ziya Paşa tıpkı Şinasi ve Namık Kemal gibi şiirlerinde işlediği yeni fikirlerle ön plâna çıkar. "Terci-i Bend"inde işlediği dinî, felsefî ve hikemî muhtevanın yanı sıra "Terkib-i Bend"inde sosyal konulara temas edecektir. Yaşadığı devrin aksayan yönlerine temas ettiği bu şiirinde Ziya Paşa, aynı zamanda bir hiciv ustası olduğunu gösterir. O, her sahada sarsıntıya uğrayan devletin ve cemiyetin düzeltilmesi gereken yanlarını keskin, fakat edepli bir dille ortaya koymaktan çekinmez. Ahlâkî zaaf, ananevî telâkkilerin terk edilerek batı medeniyetine çabucak "tebaiyyet" edilmesi ve kapasite bakımından yetersiz kişilerin devlet kademelerinde görev alması onun reaksiyon gösterdiği ve düzeltilmesini istediği başlıca konulardır:

Dehri arasan binde bir âdem bulamazsın
 Âdem görünen harları âdem mi sanırsın

Allah'a sığın şahs-ı halîmin gazabından
 Zira yumuşak huylu atın çiftesi pektir

Bed-asla necabet mi verir hiç üniforma
 Zer-dûz palan ursan eşek yine eşektir

Milliyeti nisyan ederek her işimizde
 Efkâr-ı Firenge tebaiyyet yeni çıktı

Bugün darbimesel hükmüne geçmiş olan bu beyitlerde Ziya Paşanın heccâv şahsiyetini görmek mümkündür. Tanpınar'ın ifadesiyle ikbal uğruna çekilen sıkıntılarla dolu "zalim bir roman" niteliğindeki hayatı onun bu şahsiyetini ön plâna çıkarmış olabilir.⁶ Bilindiği gibi Ziya Paşa devrin devlet adamlarıyla (Ali ve Fuat Paşalar, Mahmut Nedîm Paşa, Mütercim Rüştü Paşa) geçimsizlikleri yüzünden hiçbir önemli vazifede uzun süre kalamamış, bu durum onu bedbinliğe sevk etmiştir. Çok istediği ikbale bir türlü ulaşamayan şairin dikkati bunun sebeplerini aramaya yönelecektir. 1870 yılında Cenevre'de

Diyâr-ı küfrü gezdim beldeler kâşâneler gördüm
Dolaştım mülk-i İslâm'ı bütün virâneler gördüm

matlayla yazdığı meşhur gazelinde yer alan

Bulundum ben dahi dârü's-şifâ-yı Bâbîâli'de
Felâtun'u beğenmez anda çok dîvaneler gördüm

.....

Cihân nâmındaki bir maktel-i âma yolum düştü
Hükûmet derler anda bir nice salh-haneler gördüm

beyitlerinde hak ettiği makamlara gelememesinin sebebi olarak devlet ve hükûmet çarklarında dönen dolapları gösterir. Bütün bu tenkitler ve hicivler "Zafername"de doruk noktasına ulaşacaktır. Kaside, Tahmis ve Şerh olmak üzere birbirini tamamlayan üç bölümden meydana gelen bu eserinde Ziya Paşa, arasının iyi olmadığı Sadrazam Ali Paşayı, Paşanın en yakın adamlarından Fazıl Paşa, Hayri Efendi ve Zaptiye Nazırı Hüsnü Efendinin ağzından alayla karışık tarzda hicvetmiştir. Ziya Paşa bu eserinde batılı bir mizah tekniğiyle karşımıza çıkar. Bu teknik, ele alınan şahsiyeti metheder gibi görünüp aslında hicvetmek ameliyesidir. Ziya Paşa'nın Zafername'yi yazarken Londra'da bulunduğu yıllarda aşına olduğu İngiliz mizahının tesirinde kaldığı hakkında görüşler vardır.⁷

Eserin konusu kısaca şöyledir: 1866 yılında patlak veren Girit İsyanı zaten pek çok dış meseleyle uğraşan Osmanlı Devletini zor durumda bırakır. Bu

⁶Tanpınar, age., s. 324

⁷Orhan Okay, "Hiciv-Yeni Türk Edebiyatı", TDV. İslâm Ans., c. 17, İstanbul 1998, s.453

meseleyi askerî müdahale yerine siyasî manevra ile çözmek isteyen Âli Paşa adaya gider ve temaslarının sonucunda Rumlara muhtariyet vererek işi çözümler. Ziya Paşa, Ali Paşanın adadaki isyanı taviz vererek bastırmasını büyük bir başarı olarak görür. Hakikatte ise onunla alay etmektedir. Aşağıya aldığımız bentte bu ince alayları hissetmek mümkündür:

Edelim dikkat ile cümle tevârihe nazar
Matla-i şarktan aksâ-yı ekâlime kadar
Gerçi geldi nice sâhib-haşem ü feth ü zafer
Kimseler olmadı bu feth-i mübîne mazhar
Ne Sikender, ne Hülâgû, ne Sezar, ne Anibal

Ziya Paşa "Zafername"de bütün kızgınlığına ve nefretine rağmen Ali Paşayı kaba ve galiz surette değil de ince bir mizah anlayışıyla hicvetmiştir. Onun gerek "Terkib-i Bend"deki, gerekse "Zafername"deki hiciv anlayışı Namık Kemal tarafından takdir edilecektir.⁸ Tanpınar ise Paşanın bu eseriyle Divan edebiyatında görülen müstehcen hiciv geleneğinden uzak durduğunu söyler. Ona göre Ziya Paşa edebiyatımızda batılı manada hicvin (satyr) ilk örneklerini vermiştir.⁹ Bu görüş daha sonraki yıllarda diğer edebiyat tarihçileri tarafından da teyit edilecektir.¹⁰

Birbiri ardına çıkan mizah gazeteleri ise bu devrede halkın mizaha olan rağbetini göstermektedir. 1869-1876 yılları arasında çıkan mizah gazetelerinin sayısı 12'dir.¹¹ 1869 yılından sonra çıkmaya başlayan mizah gazeteleri (*Diyojen, Letâif-i Âsâr, Çingiraklı Tatar, Hayal, Lâtife, Kahkaha, Meddah, Geveze, Çaylak, vs.*) ülkemizde batılı manadaki mizahın yeni faaliyet alanları olacaktır. Ancak bu yıllarda hükûmetin mizah gazeteleri üzerindeki tazyiki

⁸Namık Kemal "Tahrib-i Harabat"ın mukaddimesinde yer alan

Terkîb ile şî'ri ettin ihyâ

mısrasında bu takdirini açıkça ortaya koyar.(Kâzım Yetiş, age., s. 111). Ayrıca Talim-i Edebiyat üzerine yazdığı yazıda "sadedilâne ve masumâne" alaylara örnek olarak Ziya Paşanın "Zafername"sini gösterecektir. (Kâzım Yetiş, age., s. 331)

⁹Tanpınar, age., s. 327

¹⁰Agâh Sırrı Levend, agv., s. 44; Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İlavelerle V. Baskı, İstanbul (t.siz) s. 82

¹¹Belkıs Yaman, *1869-1876 Yılları Arasında Yayınlanan Mizah Gazetelerinde Tiyatro*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994, 439 s.

neşriyatın sık sık tatil edilmesi ve gazetelerin kapanmasıyla sonuçlanacaktır. 1869 yılında Teodor Kasap tarafından çıkarılmaya başlanan ve ilk mizah gazetemiz olan Diyojen'in yazı kadrosunda Namık Kemal ve Ebuzziya Tevfik de vardır. Namık Kemal 1872 yılında sadareten çekilen Mahmut Nedîm Paşa aleyhine Diyojen'de mizahî yazılar neşreder. Basına önemli sınırlamalar getiren 1867 tarihli meşhur "Kararname-i Âli mucibince"¹² 1873 yılında 183. sayısından sonra hükûmet tarafından kapatılan Diyojen'in yerine yine Teodor Kasap tarafından Çingiraklı Tatar çıkarılır. Yayın hayatı pek az müddet devam eden Çingiraklı Tatar'dan sonra Teodor Kasap aynı yıl beş dilde (Türkçe, Rumca, Ermenice, Fransızca, Bulgarca) yayın yapacak olan Hayal'i çıkaracaktır. 368 sayı süren Hayal gazetesi yayın hayatı boyunca hükûmet tarafından tam sekiz kere tatil edilecektir. 1876 yılında dokuzuncu ve son defa aldığı cezada ise tamamen kapatılacaktır.¹³ Bu tarihten İkinci Meşrutiyet dönemine kadar ise hiçbir mizah gazetesi çıkmayacaktır.¹⁴

Tanzimattan sonra mizahî sahada batılı manada örnekler görülmekle birlikte divan edebiyatı tarzının devam ettirildiği hicivler bu dönemde de yazılmaya ve söylenmeye devam eder. Kanlıcalı Nihat Bey, Yusuf Kâmil Paşa, Koniçeli Musa Kâzım Paşa, Manastırlı Nâilî, Hersekli Arif Hikmet, Kemalpaşazade Sait Bey, Adanalı Hayret, gibi şahsiyetler, şahsî kin ve garaz besledikleri kişileri çoğu kere müstehcen ifadelerle hicvetmişlerdir.

Yenileşme devri Türk mizahını temsil eden şahsiyetlerden biri de daha çok tiyatro adapteleriyle tanınan Direktör Ali Beydir. 1896 yılında neşrettiği "Lehçetü'l-Hakayık" adlı eserinde 360'ı aşan kelimenin, sözlüklerde ifade edilmeyen ancak günlük hayatta karşılığı olan manalarını zarif bir üslûpla verir. Eser bu yönüyle Türkçenin ilk mizahî sözlüğü olarak kabul edilmektedir.¹⁵ Onun diğer mizahî eseri ise konusunu Yunan Mitolojisinden alan "Seyyareler"dir.

¹² Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, İstanbul 1943, s. 32

¹³ Hayal gazetesinin tatil edilmesine ve kapatılmasına sebep olan hadiseleri ayrıntılı şekilde inceleyen bir makale Yahya Erdem tarafından yayınlanmıştır. Daha geniş bilgi için bk. "Basın ve Sansür: Hayal'in Tatilleri", *Müteferrika*, Sonbahar 1998, nr. 14, s. 19-35

¹⁴ Server İskit, *age.*, s. 76

¹⁵ Kenan Akyüz, *age.*, s. 83

Eski tarz hicvin Abdülhamit dönemindeki en önemli temsilcisi ise Şair Eşref'tir. Yurtdışında, sürgünde bulunduğu sıralarda bastırıldığı eserlerinde Abdülhamit yönetimini ve devlet adamlarını ağır bir şekilde hicvetmiştir. Bu hicivler Abdülhamit'e yapılan muhalefetin niteliğini göstermesi bakımından ayrıca dikkate değer niteliktedir. Abdülhamit ile ilgili yazdığı hicivlerinde edep sınırını epeyce aşan kelimeler kullanan Eşref, devrin padişahına "eşek" diye hitap etmeyi bir hüner kabul edecektir:

Eğer millet eşekse sen eşekler padişahsın
Beraat eylemek mümkün müdür, söyle bu suretten

Bir başka şiirinde ise "şeytan" ve "alçak" kelimeleriyle hicvettiği Abdülhamit'in yanına Mabeyinci Arap İzzet Paşayı katacaktır:

Besmele gûş eyleyen şeytan gibi
Korkuyorsun hôt dese bir ecnebi
Padişahım öyle alçaksın ki sen
İzzet-i nefsin Arap İzzet gibi

Şair Eşref, Meşrutiyetten sonra yazdığı şiirlerde ise hiciv oklarını bu sefer yeni idare tarzına yöneltecektir. ¹⁶

23 Temmuz 1908 tarihiyle II. devresini idrak eden Meşrutiyet inkılâbının fikrî tarafını, II. Abdülhamit yönetimine karşı çıkan münevverlerin ve subayların teşkilâtlandığı Jön Türk hareketi temsil eder. Bünyesinde birbirinden farklı siyasî fikirleri barındıran Jön Türk hareketinde ön plânda yer alan oluşum ise İttihat ve Terakki Cemiyetidir. II. Meşrutiyetin ilânında büyük paya sahip olan Cemiyet, ilk dönemde Mecliste, daha sonra ise iktidarda imparatorluğun bütün gücünü elinde tutacaktır.

Ancak, İttihat ve Terakkinin iktidara hazırlıksız yakalandığı, Meşrutiyetten hemen sonra ortaya çıkan siyasî gelişmelerde kendisini

¹⁶Bunlardan biri Meşrutiyetin tenkidıyla ilgilidir ve *Eşref* gazetesinde (nr. 2, 25 Mart 1909, s. 1) yayınlanmıştır:

Kıt'a
Öyle sermest-i meyl-i hürriyet oldu memleket
Her taraf mahşer gibi velvele hâlinedir
Hazreti Allah hayr etsin hemen encâmını
Sallanır lâyenkati bir zelzele hâlinedir

gösterecektir. İttihat ve Terakki yeni idare tarzı için lüzumlu olan fikrî yapı ve kadro bütünlüğünü tesis etmeden iktidara gelmiştir. Abdülhamit düşmanlığı bu meselelerin ehemmiyetini arka plâna itmiş gözükmemektedir. Cemiyet'in fikrî temayüllerinin belirsizliği en çok imparatorluğu meydana getiren unsurları bir arada tutma meselesinde kendisini göstermektedir. Cemiyet, bu meselenin halli yolunda önce İttihad-ı Anasır, Balkan Savaşından sonra İslamcılık ve Arap coğrafyasında başlayan isyan hareketlerinden sonra ise Türkçülük fikrini savunmuştur. Meclis açıldıktan sonra cemiyet bünyesinde başlayan bölünmeler ve yeni kurulan fırkalar fikrî ayrılığın bir başka cephesini teşkil eder. Mecliste uzun süren şiddetli tartışmalar, kavgalar, nazırlar hakkında verilen istizahlar (gensoru), hatta mebusların birbirlerini düelloya davet etmeleri, "sopalı" 1912 seçimleri bu dönemin siyaset manzaraları arasındadır.

İttihat ve Terakkinin hükûmete gelme konusundaki tavrı da net değildir. Cemiyet, 1913 yılına kadar kendi bünyesinden sadrazam çıkaramamış, Abdülhamit dönemi sadrazamlarının ve devlet adamlarının, özellikle cemiyete mesafeli yaklaşan Sait Paşa ve Kâmil Paşanın kurdukları hükûmetlere razı olmuşlar ve bu hükûmetleri desteklemekle yetinmişlerdir. Cemiyet her zaman kuşkuyla baktığı bu iki sadrazamın kurdukları hükûmetlerde sınırlı sayıda nazırla temsil edilmeyi tercih etmiş, meclisteki çoğunluğu sebebiyle hükûmetleri devamlı kontrolleri altında tutmuştur. Bu güvensizlik yüzünden kurulan hükûmetler ise uzun ömürlü olmayacaktır. II. Meşrutiyet devrinde 1908-1918 yılları arasında kurulan kabinelerin sayısının 15 olması ve bu kabinelerin 13'ünün ilk beş yıl içinde kurulması yeni yönetimin beraberinde getirdiği siyasî istikrarsızlığın en önemli göstergesidir. Meşrutiyetin hemen akabinde çıkan 31 Mart İsyanı sonrasında ise siyasî istikrarsızlık tesis edilen örfî idare ile sağlanmaya çalışılacaktır. Devlet yönetiminde görülen bu istikrarsızlık milletlerarası münasebetlerde de kendisini göstermiş, Trablusgarp ve Balkan Savaşları sebebiyle imparatorluğun mevcut topraklarının üçte biri ilk beş yıllık dönemde kaybedilmiştir. Her yönden zor şartlar altında bulunan devletin Almanya'nın başını çektiği ittifak yanında Birinci Dünya Savaşına sokulması ise imparatorluğun sonunu getirmiştir.

Meşrutiyetle birlikte matbuat hayatında büyük bir canlılık gözlenecektir. Meşrutiyetin heyecanı ile ilk bir yıl içinde neşre başlayan gazete ve

mecmuaların sayısı üç yüz elliye geçer. Bu dönemde çıkan gazetelerin çoğu uzun ömürlü olmamış, birkaç sayı çıktıktan sonra kapanmışlardır. 31 Mart İsyanından sonra ise 16 Temmuz 1909 tarihinde ilk matbuat kanunu mecliste kabul edilir. Meşrutiyetin getirdiği hürriyet havası uzun sürmez ve basın üzerindeki tazyikler muhalif gazetecilerin Serbestî başyazarı Hasan Fehmi Bey ve Sada-yı Millet başyazarı Ahmet Samim Bey İttihatçılar tarafından öldürülür. Gazeteler kapatılır veya sık sık yayınları tatil edilir. 11 Haziran 1913 tarihinde Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşanın öldürülmesi üzerine İttihat ve Terakkiye muhalif olan basın üzerindeki tazyikler daha da artar ve aralarında Refik Halit ve Refî Cevat'ın bulunduğu pek çok gazeteci ve siyasetçi Sinop'a sürgün edilir.

II. Meşrutiyetten sonra gelişen edebiyatımız fikrî ve estetik plânda yeni arayışlar içindedir. Bu arayışlar ilk olarak Fecr-i Ati topluluğuyla ortaya çıkar. Servet-i Fünûn'un bıraktığı boşluğu doldurmak, II. Meşrutiyetten sonra başlayan neşriyat furyası neticesinde edebiyat ve fikir sahasında baş gösteren intizamsızlığı bir kayıt altına almak ve batıdaki örneklerine bakarak "Sanat şahsî ve muhteremdir." düstûruyla edebî bir "ecole" tesis etmek iddiasıyla ortaya çıkan topluluğun üyeleri arasında edebî şöhretleri sonradan temayüz edecek olan Ahmet Haşim, Refik Halit, Celâl Sahir, Yakup Kadri, Fazıl Ahmet gibi gençler vardır. İlk toplantısını 20 Mart 1909 tarihinde Hilâl Matbaasında gerçekleştirecek olan topluluk, projelerini ve edebiyat görüşlerini içeren beyannamesini yaklaşık bir sene sonra 24 Şubat 1910 tarihinde ilân edecektir. İddialı bir şekilde ortaya çıkmalarına rağmen gerek 31 Mart hareketi sonunda gelişen hâdiseler, gerekse üye sayısının çeşitli sebeplerle gittikçe azalması topluluğun faaliyetlerine sekte vuracak, 1912 yılında ise dağılacaktır. Bir dönem Yahya Kemal ve Yakup Kadri'nin havza edebiyatı fikrinden yola çıkarak birlikte savundukları Nev-Yunanîlik ile Nâyiler hareketi bu dönemde etkisi kısa sürmüş diğer edebî arayışlardır.

Meşrutiyet dönemi edebiyat hayatında etkisi Cumhuriyet döneminde de hissedilen en önemli hareket Millî Edebiyat cereyanı olmuştur. Belli bir programı ve beyannamesi olmayan, hatta mensupları arasında gerek dil, gerekse edebiyat telâkkisi noktasında farklılıklar bulunan bu hareketin oluşmasını sağlayan şartlar İmparatorluğun başına gelen felâketlerle ilgilidir. Balkan devletlerinin imparatorluğun zor durumundan faydalanarak istiklâllerini ilân etmeleri, Birinci Dünya Savaşı sırasında bazı Arap

kabilelerinin batılı devletlerle işbirliğine gitmeleri, batılı devletlerin imparatorluk toprakları üzerindeki yayılmacı emelleri, farklı dünya görüşüne sahip edebiyatçıları millîlik noktasında birleştirmiştir. Konuların vatanî, millî ve hamasî olması, dilde sadeleşmeye gidilmesi ve hecenin aruz karşısındaki üstünlüğü bu hareketin bariz özellikleridir.

II. Meşrutiyetten sonra bütün neşriyatta olduğu gibi mizahî gazete ve mecmuaların sayısında da artış gözlenecektir. Bu dönemde çıkan ve Abdülhamit yönetimini alaya alan mizahî mecmua ve gazetelerin sayısı 35'tir.¹⁷ *Kalem, Cem, Boşboğaz ve Güllâbi, Curcuna, Coşkun Kalender, Hoca Nasrettin, Eşref, Eşek, Hande* döneme damgasını vurmuş gazete ve mecmualardır. Çoğu kısa ömürlü olan bu mizah mecmuaları ve gazeteleri arasında Hüseyin Rahmi ve Ahmet Rasim'in yazı kadrosunda bulunduğu "Boşboğaz ve Güllâbi" ile Karikatürist Cemil'in çizgilerinin ve genç yetenek Refik Halit'in Kirpi müstear adıyla yazdığı yazılarının yer aldığı *Kalem* önemlidir. 1908-1911 yılları arasında çıkan *Kalem* devrinde en fazla etkili olmuş siyasi mizah mecmuasıdır. Cenap Şahabettin de bu dönemde *Dahhak-ı Mazlûm* müstear adıyla yazdığı yazılarla mizah sahasındaki yerini alacaktır. Meşrutiyetten sonra İstanbul'a dönen Eşref ise bu sefer hiciv oklarını yeni idare tarzı üzerine çevirecektir. Bu devrin adından en fazla söz edilen şahsiyetlerinden biri de Fazıl Ahmet'tir. İnce bir mizah anlayışıyla Tanin sütunlarında neşrettiği taşlamaları ve lâtifeleriyle kendisini takip edenlerin büyük beğenisini kazanacaktır. İttihat ve Terakkinin tek başına iktidara gelmesinden sonra artan baskılar ise en fazla mizah gazetelerini ve mizahçıları etkileyecektir.

Siyasî açıdan tam bir keşmekeşin yaşandığı Mütareke döneminde ise işgal kuvvetlerinin baskısıyla matbuat hayatına sansür hâkimdir. Bu dönemde matbuat Anadolu'da başlayan Millî Mücadele'ye farklı bakış açılarıyla yaklaşmaktadır. Ali Kemal'in yönetimindeki *Peyam-ı Sabah* ile Refî Cevat'ın çıkardığı *Alemdar* gazeteleri Millî Mücadeleye cephe alırlar. Bunların karşısında yer alan *Akşam, İkdam* ve *Tevhid-i Efkâr* gazeteleri ise sempati ile yaklaşılırlar. Bu fikir ayrılığını Mütareke döneminde çıkan mizah gazetelerinde de görmek mümkündür. Refik Halit'in çıkardığı *Aydede*, Millî Mücadeleye karşı çıkan, yer yer küçük gören bir yayın politikası izler.

¹⁷Ferit Öngören, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi*, Ankara 1983, s. 75

Aydede'nin karşısında ise Sedat Simavî'nin çıkardığı Güteryüz vardır. 1922 yılında ise Yusuf Ziya ve bacanağı Orhan Seyfi'nin birlikte çıkaracakları Akbaba yayın hayatına başlayacaktır. Bu dönemde müstehcen hiciv geleneğini ise Neyzen Tevfik sürdürecektir. Halil Nihat, Hamamizade İhsan, Hüseyin Suat, Abdülbaki Fevzi Mütareke Döneminde mizahî şiirler yazan diğer şahsiyetlerdir.

Anadolu'da kazanılan Millî Mücadele sonrasında Millî devlet olma yolunda önemli adımlar atan Mustafa Kemal ve arkadaşları bir dizi reforma gitmiştir. Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilânı, Hilâfetin lağvı, Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabulü, Şapka inkılâbı gibi idarî ve sosyal sahalarda köklü değişiklikler içeren bu reformlar Türkiye Cumhuriyetine yeni bir çehre kazandırmaya yöneliktir. Bu hareketlere reaksiyon olarak çıkan Şeyh Said İsyanından sonra kabul edilen Takrir-i Sükûn Kanunuyla birlikte matbuat hayatına kısıtlamalar getirilecektir. Başarısızlıkla neticelenen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimleri ise yeni rejimin çok partili demokrasiyi tesis etmede attığı önemli adımlardır.

Atatürk'ün çağdaşlaşma yolunda attığı en önemli adımlardan biri de alfabe ve dil konusunda yaptığı çalışmalar olmuştur. 1928 yılında Arap harflerinin yerine Lâtin harfleri kabul edilmiş, 1932 yılında toplanan I. Türk Dili Kurultayında ise dilin sadeleşmesi yolunda önemli kararlar alınmıştır. Türkçeye yabancı dillerden girmiş kelimelerin tasfiye edilmesi, bu kelimelere Türkçe karşılıklar bulunması, geniş bir derleme çalışmasına girişilmesi, Türkçenin Sümer, Eti ve Hint-Avrupa dilleriyle mukayesesinin yapılması, Batı ve Doğu dillerinde Türkçeye ilgili yazılmış eserlerin tercüme edilmesi, Türkçenin gramer ihtiyacının giderilmesi, kurultaydan çıkan önemli kararlardır.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Montrö Antlaşması ve Hatayın anavatana katılması ile birlikte diplomasi sahasında önemli zaferler kazanan Türkiye Cumhuriyeti, savaş sırasında izlediği tedbirli siyaset sayesinde kendisini savaşın uzağında tutmuştur. Savaşın sonunda geçtiği çok partili sistemle beraber totaliter rejimlere karşı hür dünyanın ve demokrasinin yanında yer almıştır.

Fazıl Ahmet Aykaç, Mütareke yıllarının ıstıraplarını, İstanbul'da yaşamış, Cumhuriyet döneminde hem harf ve dil inkılabı gibi kültür faaliyetlerinin içinde bulunmuş, hem de politikaya atılarak uzun yıllar milletvekilliği yapmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FAZIL AHMET AYKAÇ'IN HAYATI VE ŞAHSİYETİ

A. ŞAHSİ VE EDEBİ HAYATI

Çocukluğu, Aile Çevresi, Eğitimi

Fazıl Ahmet Aykaç, 22 Temmuz 1884'te (10 Temmuz 1300) Beyazıt'ta Yahnikapan Sokağ'ında doğdu.¹ Babası Harbiye'yi bitirdikten sonra kurmay sınıfına ayrıldığı halde mülkiye hizmetine geçen Mehmet Cemal Bey, annesi Sabire Hanımdır. Mehmet Cemal Bey, 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı başlayınca

¹Yazarın, gerek yazılarında, gerek bazı görevleri sırasında doğum tarihi olarak verdiği bilgiler bu konuda bir şüpheye yer bırakmamaktadır. 1928-1950 yılları arasında uzun bir dönem milletvekilliği yapan Fazıl Ahmet'in 688 numaralı *Türkiye Büyük Millet Meclisi Azasının Tercümeihâl Kağıdı Örneği*'nde yazarın doğum yeri ve tarihi olarak İstanbul 1300 kaydı vardır. Bazı yazılarında bu tarihi yukarıda sözünü ettiğimiz gün ve ayla birlikte vermektedir. (Fazıl Ahmet, "Sahib-i Divançe", *Tanîn*, nr.1776, 21 T. sâni 1329/4 K. evvel 1913, s.2; "Kırkın Eşiğinde", *Guguk*, nr.3, 9 Ağustos 1340/1924). Yazar, İbnülemin Mahmut Kemal İnal'a gönderdiği tercüme-i hâlinde de doğum tarihi olarak aynı tarihi verir. (*Son Asır Türk Şairleri*, II. cüz, İstanbul 1931, s.373) Fazıl Ahmet hakkında başlı başına bir eser telif etmiş olan yakın dostu Hasan Ali Yücel ve ansiklopedi maddesi yazan Reşat Ekrem Koçu da yazarımızın aynı tarihte doğduğunu kaydederler. (Hasan Ali Yücel, *Fazıl Ahmet Aykaç*, İstanbul, 1937, s.3; Reşat Ekrem Koçu, "Fazıl Ahmet Aykaç", *İst. Ans.*, s.1599). Yazarın, tercüme-i hâlini gönderdiği M. Behçet Yazar da 1884 tarihini kullanmaktadır ("Edebiyatçılarımızı Tanıyalım-Fazıl Ahmet Aykaç-", *Yedigün*, c.15, nr. 373 30 Nisan 1940, s.15). Biz güvenilirliği açısından bu tarihi esas aldık. Ayrıca bk. Kâzım Yetiş, "Fazıl Ahmet Aykaç", *TDV İslâm Ans.*, C.IV, s.254. Diğer kaynaklarda Fazıl Ahmet'in doğum tarihi hakkında verilen bilgilerde bir tutarsızlık görülmektedir. İsmail Habip Sevük, *Edebî Yeniliğimiz* (c.II, İstanbul 1932, s.343) ve *Avrupa Edebiyatı ve Biz*, (c.II, İstanbul 1941, s.590) adlı eserlerinde şairin doğum tarihi olarak 1883 yılını esas almaktadır. Aynı tarih Ali Canip Yöntem, (*Türk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1934, s.318) ve Murat Uraz (*Türk Edip ve Şairleri*, c.I, İstanbul (tarihsiz), s.37) tarafından da tekrarlanır. Nihat Sami Banarlı ise *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*'nde 1887 yılını kullanmaktadır. (c.II, İstanbul, s.1097)

binbaşı rütbesiyle tekrar orduya girip bu muharebelere katılmış, savaş bitince mülkiye hizmetine geri dönmüştür.² 1894 yılında İstanbul'u sarsan büyük depremden sonra Şehremanetinin Yeniköy dairesine müdür olarak tayin edilen³ Mehmet Cemal Bey, devrinin makbul sayılan ilim ve sanat dallarına- özellikle tasavvufa- alâkası olan bir şahsiyettir. Fazıl Ahmet, babasının bu yönünü ve kendi üzerindeki tesirini şöyle anlatır:

"[Mehmet Cemal Bey] sanayi-i nefiseye, tababete ve bilhassa tasavvufa pek merak etmiş olduğu ve beni de pek küçük yaşımdan itibaren hemen daima yanında gezdirdiği için ben de ibtida pek dindarane ve mutasavvıfane bir hevâ-yı terbiye teneffüs ettim."⁴

İlk öğrenimini batılı tarzdaki eğitim kurumlarından Nümûne-i Terakkî Mektebinin⁵ ibtidâî kısmında yapan Fazıl Ahmet, babasının delâletiyle, devrin ilim ve sanat erbabını çevresinde toplayan Abdullah Paşa'nın⁶ Emirgan'daki

²Fazıl Ahmet, İbnülemin'e gönderdiği tercüme-i hâlinde babası Mehmet Cemal Bey hakkında şunları söyler: "Babam Mehmet Cemal Bey, ibtida Mekteb-i Harbiye'de erkân-ı harbiye sınıflarına kadar tahsil gördükten sonra silk-i askerîyi bırakarak -fakat Vidin muhasarası esnasında asâkir-i muavine binbaşılığı edip iki defa yaralandıktan sonra- hizmet-i mülkiyeye geçmiş olan bir zât idi." *Son Asır Türk Şairleri*, s. 373. Reşat Ekrem Koçu ise Mehmet Cemal Beyin son derece namuslu, sözüne güvenilir, hoş sohbet ve bilgili bir zat olduğunu kaydetmektedir. *bk. ag.madde*, s.1599

³Reşat Ekrem Koçu, *ag.madde*, s.1599

⁴İbnülemin, *age*, s.373

⁵Emekli bahriye yüzbaşı Mehmet Nadir Bey tarafından kurulan bu okul, kısa zamanda devrin sayılı eğitim müesseselerinden birisi hâline gelmiştir. Önce ibtidâî ve rüşdî kısımları açılmış, daha sonra bunlara idadî kısmı eklenmiştir. İstanbul'daki ilk özel idadî bu eğitim müessesesine aittir. 1896 yılında idaresi hükûmetin eline geçmiştir. Daha çok zengin çocuklarının devam ettiği bu okul, önce Çırçır'da, daha sonra Şehzadebaşı'nda Mümtaz Efendi Konağı'nda eğitim faaliyetlerini yürütmüş, 1912'de adı İstanbul Sultanisi olarak değiştirilmiştir. Devamı bugünkü İstanbul Erkek Lisesidir. (Daha geniş bilgi için *bk. Osman Ergin, Türk Maarif Tarihi*, c.III-IV, s.997-1013)

⁶"[1883 yılında Mekke emîri olan] Şerif Avnürrefik Paşa hazretlerinin birader-i âlileri Abdullâh Paşa hazretleri dahi Şurâ-yı Devlet azasından ve vüzerâ-yı izâmdandır." Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, c.IV, İstanbul 1311, s. 770

yalısının müdavimleri arasına karışmış⁷, küçük yaşta olmasına rağmen bilgisi ve görgüsüyle Paşanın takdirini kazanmıştır.⁸

Fazıl Ahmet'in çocukluğuna tesir eden şahsiyetlerden birisi de lalası Mumcu Salih Efendidir. O, halk edebiyatının, hemen hemen her çocuğun hayal dünyasını şekillendirmiş olan şifahî mahsulleriyle Mumcu Salih Efendi vasıtasıyla tanışmıştır. İlerde babasının memuriyetleri yüzünden uzun yıllır dolaşacağı Anadolu coğrafyası, Mumcu Salih Efendinin anlattığı Battal Gazi hikâyesi ile Fazıl Ahmet'in zihninde hayalî bir dekor olarak küçük yaşlarda yer almaya başlamıştır:

"Henüz on üç yaşımın içindeyken kendisine uzaktan âşık olduğum bir memleket Anadolu idi. Bu muhabbet bana annemin sandığında birçok sene saklı durduktan sonra bir kış gecesi ortaya çıkıveren Seyyit Battal Gazi hikâyesinden geldi. Bir de lalamız Mumcu Salih Efendiden. Galiba vatan coğrafyasından ilk öğrendiğim isim Malatya'dır. Seyyid Battal Gazi'nin doğup büyüdüğü bu şehri görmek isterdim. Ve o destan kahramanının kabrini ziyaret etmek hasreti, o zaman daha buruşmamış kalbimde ilk yanan muhabbet meşalesi oldu. Ve yatsı namazından sonra Allah'a ettiğim en suzişli dualar, beni gürbüz ve kavî bir kahraman etmesi içindi. İsterdim ki ben de o menakıbını dinleye dinleye kendimden geçtiğim fevkalâde insan gibi bir narada yetmiş bin kâfir kırayım!"⁹

Kendi terbiyesine memur edilen Mumcu Salih Efendinin anlattığı Battal Gazi Hikâyesi, küçük Fazıl Ahmet'in yaptığı yaramazlıklara da ilham kaynağı olacaktır:

⁷"Bu kibar ve âlim zatın [Abdülâh Paşa] meclisine kabul edilen Fazıl Ahmet, Emirgân yalısının müdavimleri ve o devrin fikir ve sanat âleminde mümtaz simalar olan Ali Şehbâz Efendi, Tefik Molla, Koca Vezir Hakkı Paşa ve Tahsin Efendi gibi zevâtın da mahbûb-ı kulûbu olmuştur." R. E. Koçu, *ag.madde*, s.1599

⁸"Abdullah Paşanın yalısında, Ramazan ayının ayrı bir merasimi vardı. Mükellef iftarlardan sonra teravîh hatim ile kılınırdı; Cemal Beyzâde [Fazıl Ahmet], paşa tarafından bu namazlarda müezzinlik hizmeti ile taltif edilmiştir." R. E. Koçu, *ag.madde*, s.1599

⁹Fazıl Ahmet, "Eski Anadolu-İlk Sevda-", *Dersaadet*, nr. 74, 13 Muharrem 1339/27 Eylül 1336/1920, s.2

"Yeniköy'de otururduk. Hançeremi bir gün böyle bir nara atabilecek kudrete sahip etmek için İstinye koyuna bakan tepeler üzerinde boşu boşuna ne kadar bağırış, boğazımı yırtmışımdır. Kardeşlerimle beraber evde ne kadar çamaşır sepeti bulursam koluma kalkan, kaç tane köşe yastığı yakalarsam elime gürz yapardım. Ve hizmetçimiz ihtiyar Margiçe'ye savletler göstererek derdim ki:

-Hamle et ya lâin!"¹⁰

Çocuk yaşında zihnini işgal eden bu anonim halk kahramanının destanî hususiyetlerini Anadolu insanın şahsiyetinde hayal etmeye başlayan Fazıl Ahmet, gittikçe artan bir iştihakla Anadolu'da yaşamak hevesine düşer:

"Lalamız Mumcu Salih Efendi her gece Anadolu'ya dair menkıbeler anlatmaya üşenmezdi ve hepimiz cemaatle yatsı namazını kılarak babamın bir gün Malatya'ya mutasarrıf olması için dua ederdik. Böylece Anadolu her gün bana en rüyamsı masallarda hikâye edilen memleketler gibi, içine binlerce sırlı kapının kanatlarından girilen cazibe dolu bir diyar efsununu okurdu."¹¹

Fazıl Ahmet'in bu arzusu, babasının Anadolu vilâyetlerinden birisi için memuriyet intizarıyla birleşir. Fakat bu memuriyet devlet kademelerindeki bazı usûlsüzlükler yüzünden yakın zamanda gerçekleşmeyecektir:

"Meğer dünya güzeline görmeden gönül veren mahut şehzade gibi benim de sade lâkırdı ile Anadolu'ya âşık olduğum zaman zavallı babam aynı hasreti çekermiş ve bin yere baş vurarak bir mutasarrıflık bulmak için ricalarda, niyazlarda bulunmuş. Günün birinde buna vâkıf oldum. Fakat her seferinde kendisine edilen vaat hepimizde büyük büyük ümitler, heyecanlar doğurduktan sonra gönlümüzde acılar, esefler bırakarak tebahhur ederdi. Nihayet bir kere gayet mütevekkil ve derviş tabiatlı babamın nevmi olduğunu gördüm. Kendisine açıktan açığa anlatmışlardı ki böyle bir livaya nakl-i memuriyet edebilmesi için o zamanın dahiliye nazırına mühim bir para vermek icap edermiş. Hâlbuki daha o vakit bile mal, mülk namına nemiz varsa yemiş bitirmiştik. Unumuz elenmiş ve eleğimiz asılmış bulunuyordu."¹²

¹⁰agy., s.2

¹¹agy., s.2

¹²agy., s.2

Bütün bu menfî hâller Fazıl Ahmet'in Anadolu'da yaşamak hevesini azaltmaz. O, arzusunun bir gün muhakkak gerçekleşeceğine inanmakta ve ruhî hazırlıklarını buna göre yapmaktadır:

"Lâkin ne olursa olsun gönlümdeki sevgi ve hasret azalmıyor, yorulmuyor. Ve beynim sevip sevip de kavuşamadığı diyarı özlemekten usanç duymuyordu. Bir taraftan da kendimce bazı eksiklerimi tamamlamaya çalışıyordum. Bana demişlerdi ki Anadolu evlâdı esmer olur. Gürbüz ve dinç olur. Halbuki benim aksi gibi saçlarım sarıydı ve kendim çöp gibi cansız bir şeydim.

Güneşte çok gezmeye başladım ki yüzümün derisi iyice yanıp kararsın. Fakat saçlarım için hiçbir çare bulamıyordum. Yaşım ilerledikçe bunların kararacağını babam temin ederdi. Lâkin ben bir türlü inanamazdım."¹³

Küçük Fazıl Ahmet'in Anadolu'da yaşamak hevesi, Mumcu Salih Efendiden dinlediği destan kahramanlarının yaşadıkları yerlerin havasını teneffüs etmek isteyişin yanı sıra tabiatla iç içe olmak arzusuyla da ilgilidir:

"Anadolu hayatında hayalim için en cazibeli görünen şey bir katlı köy kulübelerinde, koyunlar ve sığırlarla kapı komşusu olarak oturmaktır. Ve bilhassa kendi ekmeğimizi evde kendimizin yapmamızdı. Nedendir bilmiyorum? Anadolu'ya gider gitmez ilk işimiz kollarımızı sıvayarak hamur yoğurmak ve kışın tandıra oturmak olacaktır zannındaydım. Sonra müthiş ve fırtınalı kışlar görmek isterdim. Karlar, tipiler çığlar ve kar altında saç sakalı ak pak olmuş babalar babası ormanlar, muhayyilemin, âşık ruhumu tutuşturup iltihaplandırın, perde perde dekorları, seherleriydi."¹⁴

Çocukluğunda gayet zayıf ve çelimsiz¹⁵ bir vücut yapısına sahip olan Fazıl Ahmet, küçük yaşta hususî hocalardan Arapça ve Farsça öğrenmeye başlamış,

¹³agy., s.2

¹⁴agy., s.2

¹⁵Fazıl Ahmet çocukluğuyla ilgili hatıralarında kendisinin "zayıf, berbat ve cılız" bir yapıda olduğunu söyler. bk. "Eski Anadolu-İlk Sevda-", *Dersaadet*, nr. 74, 13 Muharrem 1339/27 Eylül 1336/1920, s.2; "Kırkın Eşiğinde", *Guguk*, nr.3, 9 Ağustos 1340/1924, s.2. Reşat Ekrem Koçu ise muhtemelen şairin kendisine verdiği bilgilere dayanarak onun "çocuk

Tuhfe-i Vehbî'yi ezberlemeye çalışmış, Tarih-i Ata'yı ve Enderun şairlerinin manzumelerini okumuştur. Resim ve ta'lik yazıya da heves eden Fazıl Ahmet'in bu hevesi kısa sürmüştür. Çünkü onun ilgisi edebiyat sahasıdır:

"Zaten on iki, on üç yaşına kadar çizgiye ve renge âşıktım. Tekmil hulyalarım boya kutusu içinde saklı idi. On üç yaşımdan sonra ilk muhabbet hercailiğini gönlümü paletten ayırarak vezin ve kafiyeyle vermekle gösterdim."¹⁶

Bir Çocuğun Memuriyetleri

Mehmet Cemal Bey, uzun süren bir bekleyişten sonra Anadolu'da memuriyete muvaffak olur ve 1896 yılında Gümüşhane'ye mutasarrıf olarak tayin edilir.¹⁷ Aile, Pake Kumpanyasının bir vapuruyla önce Trabzon'a vasil olur. Trabzon'dan arabalarla Gümüşhane'ye gerçekleştirilen seyahat ise yol boyunca Fazıl Ahmet'i âdeta büyüler. Hamsiköy ve Zigana dağının ihtişamlı görüntüsü yıllarca Anadolu hasretiyle yanmış bir çocuğun yankı yüreğine serinlik verecektir. Uzun yıllar bu seyahatin tesirinden kurtulmayan yazar, yıllar sonra yazacağı bir yazıda Hamsiköy ve Zigana Dağı'nın kendisinde bıraktığı intibaları empresyonist bir bakış açısıyla ele alacaktır :

"İşte Hamsiköyü'ne vardığımız zaman içimde artık küllenmeye başlayan hulyaların yine kıvılcımlandığını gördüm. Çünkü Hamsiköyü, Zigana Dağı dediğimiz bedialar kişverinin eşiği demek oluyordu... İşte bütün ömrüme görebildiğim en güzel şeylerden birinin kapısından giriyoruz. Dünyada milyonlarca uzlet-perver ve medeniyet-giriz mahlûkun büyük bir millet teşkil ederek hayata ve umrana dargın birtakım dağlarla taşların yamaçlarına tırmanmasına ve orada muhiş, serin ve ceyyit bir ömür sürmesine biz orman adını vermişiz. Hakikaten bir orman-hele hastalıksız, gürbüz ve tüvana olursa-

iken çelimsiz, gayet asabî, fakat sevimli ve fevkalâde çalışkan" olduğundan bahseder. *ag.madde*, s.1599

¹⁶Fazıl Ahmet, *Kırpıntı*, İstanbul 1924, s.15

¹⁷Reşat Ekrem Koçu adı geçen maddede bu görevin Abdülhamit'e verilen bir jurnal neticesinde Mehmet Cemal Beye verildiğini söylerse de, Fazıl Ahmet'in yukarıda sıkça işlediğimiz hatıralarında babasının böyle bir memuriyeti çok arzu ettiğini görüyoruz. (Daha geniş bilgi için bk. "Eski Anadolu-İlk Sevdâ", *Dersaadet*, nr. nr. 74, 27 Eylül 1336/1920, s. 2)

ne kadar vakur, ne kadar temiz şey. Sonra bu nebatî cemaatin sabah karanlığında yavaş yavaş-sanki esneye esneye-bir yaz gecesi uykusundan gözlerini açmaya başlayışı var ki! Bizim arabalarımız Zigana Dağı'nın yeşil yapraklı ahali arasında girerken, ormanın birçok tarafı sis ve buğu içinde idi. İnsanı üşütecek dereceye varan bir serinlik, bizim nefeslerimize ihtiyar şeceristanın nefhalarını karıştırıyordu. Hemen kalbim çarpmaya başladı. İşte diyordum. Anadolu. Asıl benim istediğim cömert tabiatlı Anadolu. Zigana Dağı hakikaten beni yerimden hoplatıyordu... Herkes üşümek için esvaplarına sarılı bulunuyordu ve hiçbir ağızdan bir kelime çıkmaya cesaret edemiyormuş gibiydi. Öyle sath-ı mailler görüyorduk ki boylu boyunca taze, neftî çamlara anfitatr olmuş. Bu anfitatr üzerinde koyu neftî maşlâhlarına sarınan sabah namazına hazırlanmış bir cemaat gibiydi. Her taraftan sisler ağır ağır yükseliyor, bu gölge ile ciyadet dolu nebatat pagodunun içinde göze görünmez köşelerden semavata doğru bir çok tütsü yükseliyordu. Bayılıyor gibiydim! Güneşin nerede olduğunu fark edemiyorduk. Tekmil Zigana üzerine serilen şu buhar çarşafını toplayacak, kendisini hasretle bekleyen milyonla ağaçtan mürekkep temaşager kafilesine alevli ve parlak alını bir kaç saat gösterecek. Fakat güneş, kainatın bu muhayyirü'l-ukul sanatkârı, kendini sahneye atmadan evvel birçok akla gelmez incelikler, nefiseler yapmak istedi. Adeta gecenin siyah bir sargı içine saklayarak ormana teslim ettiği ne kadar hafa varsa şimdi onları buhar hâlinde yine memleketlerine sevk ediyordu. Ve bu rakik ve nahif şeylerin cevfine tarif olunamaz renkler ve işlemeler serpiyordu. Öyle ki beş dakika evvel yerinden oynamaz kalın bir sargıya benzeyen uzun sis bulutları beş dakika sonra canlanmış gibi kıvıldamaya, uçmaya ve birçok renk ve aks içinde penbeleşmeye, morlaşmaya başladılar...

Zigana dağı hakikaten beni yerimden hoplatıyordu. Kurumuş ağaç kütüklerinin gövdelerini yarararak yapılmış yalaklar içine, yosunlar arasından süzülen ak ve berrak sular, can evinden yaralanarak yüzü koyun yuvarlanmış zeybeklere, serdengeçti ağalarına benzeyen ağaç devrikleri, sarmaşıklar, bazı yol döneklerinden aşağılara bakarken gördüğümüz keçiler ve en sonra ceyyit, saf, sanki günahsız ve şeffaf bir orman kokusu..."¹⁸

Trabzon-Gümüşhane yolculuğu sırasında gördüğü manzaradan neş'et eden bu tahassüsler, hayatında ilk defa İstanbul dışına çıkmış bir çocuğun,

¹⁸Fazıl Ahmet, "Hamsiköyü ve Zigana", *Ümit*, nr. 14, 15 K. evvel 1336/1920, s. 5

müspet intibalar edindiği tek seyahate ait olacaktır. Babasının memuriyeti sebebiyle daha sonra Dersim'e ve Süleymaniye'ye yapacağı seyahatlerde aynı şiiiriyeti hissetmesi mümkün olmayacaktır.

Gümüşhane'de, Gümüşhane Rüşdiyesine devam eden Fazıl Ahmet¹⁹ ayrıca Arapçasını ilerletmek için medrese derslerini takip eder ve Kuran'ı hıfz etmeye çalışır. Medresede ise başarılı bir öğrenci portresi çizer:

"Gümüşhane medresesinde en sıkı molla bendim. Orada müderris bir Çolak Müfti vardı. Bana sorar durur, beni daima imtihana çekerdi. Halbuki ben hiç falso vermezdim. Suallerinin cevabını, icazet almaya namzet bir softa gibi hemen yapıştırırdım."²⁰

Babasının Gümüşhane'deki vazifesi devam ederken aynı yıl annesi ve kardeşleriyle İstanbul'a dönen Fazıl Ahmet, tekrar Nümune-i Terakki'ye girer. Bir müddet sonra Mehmet Cemal Beyin tayini Dersim'e çıkar. Fazıl Ahmet, bu tayin sebebiyle Nümune-i Terakki'deki öğrenimini yarıda bırakıp, annesi ve kardeşleriyle Dersim'e gitmek zorunda kalır.²¹

Mehmet Cemal Bey, imparatorluk coğrafyasına yayılmış memuriyet hayatının düzensizliğini oğlunun eğitimine aksettirmemeye çalışmıştır. Dersim'de buldukları yıllarda edebiyata hevesi iyice artan Fazıl Ahmet, Namık Kemal, Abdülhak Hamit, Ahmet Midhat Efendi ve Recaizade Mahmud Ekrem gibi yenileşme devri Türk edebiyatının belli başlı temsilcilerinin eserleriyle tanışır:

"Benim idrakimin saçağını edebiyat alevleri ilk sarmaya başladığı demlerde Kürdistan'daydım... Namık Kemal merhumla Abdülhak Hamit Beyin iki müstebit cihangir halinde bütün gönlüme, ruhuma hükmettiği zamanlar oldu. Bugün kakhaha ile gülmek isteyince, hatırlıyorum ki bir vakit Ahmet Midhat Efendi'nin romanlarıyla, Üstad Ekrem'in şiirleriyle ağladım."²²

¹⁹Fazıl Ahmet'in Gümüşhane Rüştüyesindeki sınıf arkadaşları arasında tek parti döneminde 1947-1949 yılları arasında başbakanlık yapmış olan Hasan Saka da vardır. *Fazıl Ahmet Aykaç*, s.4.

²⁰age., s.4

²¹age., s.5

²²*Kırpıntı*, s.16

Edebiyatla iştigali henüz okuma safhasında olan Fazıl Ahmet, Dersim'de babasının en yakın yardımcısı durumundadır. Henüz on dört, on beş yaşında bulunmasına rağmen babasıyla birlikte şifre çözmekte ve resmî evrakların müsvettelerini hazırlamaktadır. Bütün bu tecrübeleri ise *Âsâr-ı Rıf'at Paşa*, *Âsâr-ı Ziver Paşa* ve *Bir Diplomatın Evrak-ı Siyasiyyesi* gibi resmî üslûbun başlıca kaynaklarını okuyarak kazanmıştır.²³

Fazıl Ahmet babasıyla birlikte Dersim'de bulunduğu yıllarda Anadolu'nun o yıllardaki gerçek yüzüyle karşılaşır. Buradaki hayatından memnun değildir. İstanbul'da iken hayalini kurduğu, Zigana Dağı'nı geçerken şiiriyetini hissettiği tabiatı Dersim'de bulamayacaktır. Aksine, Dersim bakımsız ve her türlü medenî imkândan mahrum bir kasabadır ve yazarın hayatında menfî yönleriyle iz bırakmıştır:

"Dersim sancağının idare merkezi Hozat isimli bir köyceğizdir. Çünkü anasıl ufacak bir karye iken nasıl olmuşsa uhdesine birdenbire vilâyet rütbesi tevcih olunmuş, sonra-bilmem hangi tensikat veya tasfiye-i rüteb devresinde-zavallının menzileti mutasarrıflığa tenzil edilmiştir. Dünyada hiç böyle şehir mütekaidi, nahiye azmanı, kasaba döküntüsü yer görmedim. Orada en tabii meşgale yerliler için şekavet, memurîn için irtişa ve irtikap(tır)."²⁴

Mehmet Cemal Beyin Dersim mutasarrıflığı da uzun sürmez. 1898 yılında Süleymaniye mutasarrıflığına tayin edilir. Fazıl Ahmet'in Süleymaniye hakkındaki görüşleri de menfidir. Yalancı şahitlik eden muteber kimseleriyle ve bakımsız hâliyle burazı da yazar üzerinde müspet bir intiba bırakmaz.²⁵ Babasının Süleymaniye mutasarrıflığı sırasında Musul İdadisine başlayan Fazıl Ahmet, Süleymaniye'nin ileri gelenlerinden "dânâ-yı mütebahhir ve ârif-i râz-âşinâ" Şeyh Mahvi Efendiden Farsça dersleri alır.²⁶ Kültürünün şark tarafını iyice ikmal eden Fazıl Ahmet ilk şiir denemelerini çok genç denecek yaşlarda Farsça gazeller yazarak yapar.²⁷

²³Fazıl Ahmet Aykaç, s.5

²⁴Kırpıntı, s.16

²⁵Fazıl Ahmet, "Hacı Molla Resul", *Tanin*, nr. 198, 14 Ramazan 1341/30 Nisan 1339/1923, s.

1

²⁶Son Asır Türk Şairleri, s.373

²⁷Fazıl Ahmet Aykaç, s.5

İstanbul'a Dönüş

Musul İdadisini bitiren Fazıl Ahmet, babasının Süleymaniye mutasarrıflığından istifa etmesi üzerine ailesiyle birlikte İstanbul'a döner ve Fransız Lisesine (Lycée Français) kayıt yaptırır.²⁸ Bu arada babasının tayini Divaniye'ye çıkmıştır. Bu defaki yolculuğa tek başına çıkan Mehmet Cemal Bey, Divaniye mutasarrıflığı sırasında ailesinden uzakta vefat eder. Fazıl Ahmet o sıralarda on yedi yaşındadır.²⁹

Genç yaşta babasını kaybetmesi elbette ki Fazıl Ahmet'in hayatında büyük bir yıkım olacaktır. Fakat o çalışma azminden hiç bir şey kaybetmez ve Fransız Lisesini büyük bir başarıyla "Prix d'excellence" derecesi ile okul birincisi olarak bitirir.³⁰ Fransız Lisesindeki öğrenciliği sırasında şahit olduğu iki hâdise onun hayatında müstesna sayılabilecek bir yere sahiptir. Bu hâdiselerden ilki öğrenciliği sıralarında Fransa'nın eski Eğitim Bakanı Poincaré'nin okulu ziyaret etmesi ve onun şerefine düzenlenen toplantıda Le Cid'den parçalar okuması diğeri ise, diplomasını, o sıralarda İstanbul'da bulunan Pierre Loti'nin huzurunda almasıdır. ³¹

Fazıl Ahmet lise tahsilinden sonra yüksek öğrenimini Fransa'da sürdürmek istemektedir. Ancak maddî imkânsızlıklar bunu gerçekleştirmesine

²⁸age., s.5

²⁹Mehmet Cemal Beyin Divaniye mutasarrıflığı sırasında Bağdat'ta vefat ettiğini söyleyen Fazıl Ahmet, babasının mezarının nerede olduğunu bilememenin üzüntüsünü hep duyacaktır. Fazıl Ahmet, "Ahmet Naim", *Yeni Ses*, nr. 279, 7 K. evvel 1926, s.2

³⁰Fazıl Ahmet'in Fransız Lisesini ne zaman bitirdiğine dair elimizde bir kayıt yoktur. Yazar Fransız Lisesindeki talebeliği ile ilgili olarak sadece "1904'de İstanbul'da Fransız Lisesinde öğrenci idim." bilgisini vermektedir. ("Gençliğe Dair, *Zafer*, nr. 2813, 24 Haziran 1957, s. 3). Ancak mezuniyet töreninde Pierre Loti'nin bulunması, bu konuda yaklaşık bir tarihe ulaşmamıza vesile teşkil etmektedir. 1903 Eylül'ünde Vautour gemisinin kumandanı olarak İstanbul'a gelen Pierre Loti 1905 Mart'ına kadar İstanbul'da kalmıştır. Loti'nin geliş ve gidiş tarihleri bir okul için mezuniyet tarihi kabul edilebilecek nitelikte olmadığına göre Fazıl Ahmet'in Fransız Lisesinden büyük ihtimalle 1904 yılında mezun olduğu sonucuna ulaşabiliriz. (Pierre Loti'nin İstanbul'daki hayatı hakkında daha geniş bilgi için bk. Abdülhak Şinasi Hisar, *İstanbul ve Pierre Loti*, İstanbul 1958, s.69)

³¹Fazıl Ahmet Aykaç, s.6

engel olur. Bu arzusunu memleket imkânlarıyla gerçekleştirme yollarını arar ve Sanayi-i Nefise Mektebi'nin³² mimarî şubesine yazılır. Bir müddet devam ettikten sonra bu okulu bırakmak zorunda kalır.³³ Fakat Fransa'da okuma isteğini de yenemez. Fazıl Ahmet bu isteğini mektupla öğretimle gerçekleştirir. Bu maksatla Paris'te bulunan Ecole Libre des Sciences Politique et Morales'in (Siyasal Bilgiler Fakültesi) muhabereci kurlarına yazılır ve yazışma yoluyla bu okulu bitirir.³⁴

Geçim Zorlukları ve İlk Memuriyetler

Babasının ölümü Fazıl Ahmet'e kendi hayatını tek başına idame ettirmesi mecburiyetinin yanı sıra, annesinin ve en büyükleri olması hasebiyle üç kardeşinin de geçimlerini sağlamak mesuliyetini de yüklemiştir. Ancak şunu da hemen belirtelim ki, bu dönemde yaptığı işlerle ve bulunduğu memuriyetlerle ilgili bilgilerimiz yazarın bizzat ifade ettiği veya dostlarına anlattığı malûmat kırıntılarında ibarettir. Memuriyet hayatına erken yaşta atılan Fazıl Ahmet ilk olarak Maarif Nezaretinde çalışır. İyi derecede Fransızca bilmesinden dolayı Mekâtib-i Ecnebiye kalemine çırağ olarak alınan Fazıl Ahmet, bir yandan da zengin aile çocuklarına hususî dersler verir.³⁵ Buradan ayrıldıktan sonra Müze Kütüphanesine tayin olunur. Müze Müdürü Osman Hamdi Bey ve kardeşi, aynı zamanda muavini Halil Ethem Bey³⁶ vasıtasıyla çalıştığı müze kütüphanesinde felsefe ve pedagoji sahalarında adları hakkında bilgimiz olmayan pek çok kitap okuyacaktır.³⁷

³²Bugünkü Mimar Sinan Üniversitesinin çekirdeğini oluşturan Sanayi-i Nefise Mektebi, Asâr-ı Atıka Müzesi (şimdiki Arkeoloji Müzesi) civarında kuruldu (1881). İlk müdürü Osman Hamdi Beydir. (Daha geniş bilgi için bk. *Türk Maarif Tarihi*, s.1125)

³³M. Behçet Yazar, *agy*, s.15

³⁴İbnülemin, s.373

³⁵Fazıl Ahmet Aykaç yakın dostu Hasan Ali Yücel'e geçim sıkıntısından geceleri 25 kuruşa özel dersler verdiğini söylemiştir. *Fazıl Ahmet Aykaç*, s.6

³⁶Osman Hamdi Beyin 1910 yılında ölümünden sonra Müze müdürü olan Halil Ethem Bey kısa bir müddet (2 Ağustos 1909-19 Ocak 1910) şehreminliği de yapmıştır. Osman Nuri Ergin, *İstanbul Şehreminleri*, İstanbul 1928, s.260

³⁷*Fazıl Ahmet Aykaç*, s.6

Müzeden ayrıldıktan sonra Darphane Tahrirat Kalemünde, Refik Halid'in ağabeyi Hakkı Halid Beyin maiyetinde "on yedi kuruş yevmiye" ile kâtip olarak çalışmaya başlar.³⁸ Darphanede çalışırken, II. Meşrutiyetin ilânına yakın bir zamanda açılmış olan Mürebbî-i Etfâl adlı özel okulda iki ay kadar riyaziye dersi veren Fazıl Ahmet, -hususî ders vermesini dikkate almazsak- uzun yıllar içinde bulunacağı muallimlik mesleğine ilk adımını burada atmıştır. Okulun muallim kadrosunda Mehmet Emin (Yurdakul) ve matbuat hayatına girmesinde büyük yardımını gördüğü Celâl Sahir gibi meşrutiyetçi münevverler de vardır. Ancak okulun ömrü uzun süreli olmamıştır. Hasan Ali Yücel'in ifadesine göre Abdülhamit idaresi "mektepte yeni okutuş ve terbiye ediş tarzından şüphelenerek" çok geçmeden okulu kapatır.³⁹

Fazıl Ahmet'in evlilik hayatının başlaması da bu döneme rastlamaktadır. 1905 yılında Tanburî Cemil Beyin kardeşi Ahmet Enis Beyin kızı olan Nahide Hanımla evlenir.⁴⁰

Matbuat ve Edebiyat Hayatına İlk Adımlar

Fazıl Ahmet'in matbuat hayatına girişi II. Meşrutiyet'in hemen sonrasına rastlar. II. Meşrutiyetin ilânından sonra başlayan neşriyat furyası sırasında gazete ve mecmua sütunlarında yeni görülmeye başlayan yüzlerce imzadan biri de Fazıl Ahmet olacaktır. O sıralarda Darphane kâtipliğine devam eden Fazıl Ahmet'in yazdığı ilk gazete, Celal Sahir'in II. Meşrutiyet'in akabinde, inkılâp çizgisinde çıkardığı *Seyyare* gazetesidir. Fazıl Ahmet'in matbuat hayatındaki ilk yazısı "Muhafaza-i İtidal Nasıl Kabil Olur?" başlığıyla *Seyyare*'nin birinci sayısında çıkar. Genç bir meşrutiyetçi kaleminden çıkan bu yazıda Fazıl Ahmet, her milletin tarihinde onu derinden etkileyen hâdiselerin yaşandığına dikkat çekerek, Meşrutiyet'ten sonra tesis edilecek hükûmetlerin halkın ihtiyaçlarına cevap verecek icraatlar yapmasını ister.⁴¹ Fazıl Ahmet, Celâl Sahir'le tanışıp matbuat hayatına dahil oluşunu ve ilk makalesinin çevresinde uyandırdığı akisleri hatıralarında şöyle anlatır:

³⁸Kırpıntı, s.5

³⁹Fazıl Ahmet Aykaç, s.7

⁴⁰Osman Nebioğlu, *Türkiye'de Kim Kimdir?*, İstanbul 1962, s. 101.

⁴¹Fazıl Ahmet, "Muhafaza-i İtidal Nasıl Kabil Olur?", *Seyyâre*, nr. 1, 11 Receb 1326/26 Temmuz 1324, s. 1-2

"...İstanbul'a geldikten sonra ilk arayıp ülfetine atıldığım kimse Celâl Sahir Bey oldu.⁴² Doğrusu o da beni kendi havasına iyice uygun bulmuştu zannederim. İnkılâp [II. Meşrutiyet] olur olmaz ikimiz de birbirimizi aradık. Ve aciz şahsımı mahut tabirle ibtida o (lanse) etti. Kendisi nâmütenahî gazete, mecmua neşredip de hiçbirinde sebat gösterememek merakını en önce siyasî bir sahifede ihsas etmişti. Güyâ kendisi maksadında sabitmiş gibi çıkardığı ilk gazetenin adını *Seyyâre* koydu. Hakikatte o gazetecik seyyâre olmak şöyle dursun zavallı bir peyk bile değildi. Fakat benim nazarımda *Seyyâre*'nin ehemmiyeti pek büyüktür. Zira ilk matbu eserim orada çıktı ve o vakit bana itimat ve muhabbet göstermiş olan Ahmet Şuayib merhum gibi bazı şöhretli adamların dikkat ve teveccühünü o sahifelerde celp ettim. İlk neşrettiğim makale üzerine Meskûkat İdaresindeki ehemmiyetim korkulacak kadar artmıştı. Hatta bir aralık az kaldı ben bile kendimde büyük bir kıymet tevehhüm ediyordum! Zira-dostlar başından irak-nihayet ben de muharrirlik mesleğine girdim demektir."⁴³

Fazıl Ahmet siyasî muhtevalı yazılarla matbuat âlemine girişini yakın dostu Hasan Âli Yücel'e şöyle anlatır:

"Meşrutiyet ilân edilmişti. İstanbul'da bir gazete feyezamı başladı. O zaman Celâl Sahir *Seyyâre* isminde bir siyâsî gazete çıkarmaya teşebbüs etti. Kendisiyle iyi tanıştığım için beni oraya baş muharrir almak istedi. İlk çıkan makalem, Halit Ziya'nın Sabah'ta neşredilen 'İtidal' başlıklı yazısına cevaptı. 'Muhafaza-i İtidal Nasıl Kabil Olur?' başlıklı bu ilk makalem beni matbuata tanıttı. Ufacık bir gazeteydi *Seyyare*. Sürümü de çoktu, fakat kapandı."⁴⁴

Seyyâre 'de yazarken yine dönemin kısa ömürlü gazetelerinden *Musavver Mevsim*'de de bir yazısı çıkan Fazıl Ahmet'in bu yazısı aslında *Seyyare*'nin ikinci sayısında çıkan "Servetlerimiz" başlıklı yazısıdır. İdealist bir meşrutiyetçi

⁴²Fazıl Ahmet'in İstanbul'a dönüşü babasının Süleymaniye mutasarrıflığından istifa etmesi üzerinedir. İstanbul'a geldikten sonra (1901) 17 yaşında Fransız Lisesine girdiğine göre Celâl Sahir'le tanışması bu yıllara rastlamaktadır. Bu tanışmanın ne sebeple ve nasıl gerçekleştiğine dair elimizde bir bilgi yoktur. Aynı şekilde yazar, bu tarihten Meşrutiyete kadar uzanan dönemde Celâl Sahir ile olan münasebeti hakkında da malûmat vermemektedir.

⁴³*Kırpıntı*, s.16-17

⁴⁴Hasan Ali Yücel, *Edebiyat Tarihimizden*, II. Baskı, İst, 1989, s.52

kaleminden çıktığı hissedilen bu yazıda, meşrutiyetin ilânından sonra memleketin kalkınması ve Avrupa ile aramızdaki mesafenin kapatılması için, ülkenin imkânlarını en iyi şekilde değerlendirmek gereği üzerinde durulur.⁴⁵ *Seyyâre* kapandıktan sonra Fazıl Ahmet'in Celâl Sahir'le olan teşrik-i mesaisi yine onun 17 Eylül 1324/30 Eylül 1908 tarihinde çıkarmaya başladığı *Demet* mecmuasında devam eder. Fakat bu defa siyasî yazıların yerini edebî denemeler ve tercümeler almaya başlayacaktır. Meşrutiyetten sonra çıkan ilk kadın dergilerinden olan *Demet*'de O, Fransızca'dan tercüme ettiği kısa hikâyelerle ve mensur şiirleriyle görülür. Fazıl Ahmet, *Demet*'in ilk sayısında "Ölümüm" başlıklı bir mensur şiir ve Fransızcadan tercüme ettiği "Kıssa-i Garam" ve "Kırlangıçlarımız" adlı küçük hikâyeleri de neşreder. *Demet* mecmuasının da yayın hayatı kısa sürer ve yedinci sayısı (29 T. evvel 1324-11 T. sani 1908) çıktıktan sonra kapanır. *Demet* kapandıktan sonra yine bir kadın mecmuası olan *Mehasin*'de yazmaya başlar. *Mehasin*'de ikisi aynı başlık altında olmak üzere toplam üç yazısı çıkan Fazıl Ahmet'in yazılarından ilk ikisi "Hemşirelerime İlmî Mektuplar" başlığıyla çıkar.⁴⁶ Yazar, sohbet üslûbuyla kaleme aldığı yazılarında kadınlara bilim ve teknik hakkında bilgiler verir. Üçüncü yazısı ise bir mensur şiirdir.⁴⁷

Kendisini matbuat ve edebiyat hayatına tanıtan bu ufak denemeler çok geçmeden izleyenlerin takdirini kazanacak ve devrin önemli gazetelerinden biri olan *Tanîn*'e kabul edilmesini sağlayacaktır:

"Celâl Sahir bundan [*Seyyâre*'den] sonra *Demet*'i çıkardı. Ben Fransızca şiirler, nesirler, hikâyeler tercüme ediyordum. "Ölümüm" diye bir yazımı [Hüseyin] Cahit Beyle Halide [Edip] Hanım pek beğenmişler. Bir gün Celâl Sahir'le Sirkeci'de lokantada yemek yiyorduk. Cahit Bey de oraya gelmişti. Beni lokantada yüzümden tanımış olan Hüseyin Cahit *Tanîn*'e aldı."⁴⁸

⁴⁵Fazıl Ahmet, "Servetlerimiz", *Seyyâre*, nr.2, 28 Temmuz 1324/13 Receb 1326, s. 1-2; *Musavver Mevsim*, nr.4, 1 Ağustos 1324/17 Recep 1326, s.4-5

⁴⁶Fazıl Ahmet, "Hemşirelerime İlmî Mektuplar I-II", *Mehasin*, nr.6, Şubat 1324(1908), s.435-436; nr.7, Mart 1325(1909), s.503-507

⁴⁷Fazıl Ahmet, "Neler İsterdim, Ne İstiyorum?", *Mehasin*, nr. 10, Eylül 1325(1909), s.714-715

⁴⁸*Edebiyat Tarihimizden.*, s.52

Tanin de mütercim olarak vazifeye başlayan Fazıl Ahmet yabancı gazetelerden haber tercüme yapıyor. ⁴⁹ Daha sonra onu gazetenin yazarları arasında görüyoruz. Fazıl Ahmet'in *Tanîn*'deki ilk yazısı "Ahmet Şuayib Bey" başlığıyla son sayfada yer alır. ⁵⁰ Bu ilk yazısından kısa bir süre sonra, 31 Mart Hareketi sırasında Tanin gazetesi geçici süre kapanır ve buradaki yazılarına ara vermek zorunda kalır. Hareket bastırılıp asayiş yeniden sağlandıktan sonra Tanin yeniden çıkmaya başlar ve 12 Kânunievvel 1325/25 Kânunievvel 1909 tarihinden itibaren gerek asıl şöhretini duyuracağı mizahî şiirleriyle, gerekse eğitim konusunda yazdığı makaleleriyle uzun yıllar bu gazetenin önemli isimleri arasında yer alacaktır.

Fecr-i Ati Macerası

Fazıl Ahmet'in edebiyat tarihimizdeki ilk ve önemli faaliyeti Fecr-i Ati topluluğuna dahil olmasıyla başlamıştır. II. Meşrutiyetten sonra başlayan neşriyat furyası neticesinde edebiyat ve fikir sahasında baş gösteren intizamsızlığı bir kayıt altına almak ⁵¹ ve batıdaki örneklerine bakarak "Sanat şahsî ve muhteremdir." düstûruyla edebî bir "ecole" tesis etmek iddiasıyla ortaya çıkan topluluğun üyeleri arasında Fazıl Ahmet de vardır. ⁵² Matbut ve edebiyat hayatına girişi daha yeni olmakla birlikte, genç yaşta rüştünü ispatlamış bir edip ve muharrir olması Fecr-i Ati topluluğuna kabul edilmesini sağlayacaktır. Büyük ölçüde devrin genç edip ve şairlerinden müteşekkil olan topluluğun Hilâl matbaasında 20 Mart 1909 tarihindeki ilk toplantısında Fazıl Ahmet de bulunmuştur. ⁵³ Fazıl Ahmet'i Fecr-i Ati'ye davet edenler ise yakın

⁴⁹....., "Fazıl Ahmet Nasıl Şair Olmuş?", İnci, nr. 6, Temmuz 1335/1919, s. 14

⁵⁰Fazıl Ahmet, "Ahmet Şuayib Bey", *Tanîn*, nr. 246, 25 Mart 1325/7 Nisan 1909, 16 R. evvel 1327, s.4

⁵¹Orhan Okay, "Fecr-i Ati", *TDV İslam Ans.*, c.XII, s.288

⁵²Y. K. Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, II. Baskı, İst, 1990, s.30

⁵³Müfit Ratip, Şahabettin Süleyman, Faik Ali, Refik Halit, Tahsin Nahit, Emin Bülent, Cemil Süleyman, Yakup Kadri, Ali Süha, Fazıl Ahmet Fecr-i Ati'nin bu ilk toplantısına katılan üyelerdir. Yakup Kadri bu toplantıda ilk defa gördüğü Fazıl Ahmet'in kendi üzerinde bıraktığı intibayı hatıralarında şöyle anlatır: "Yine o toplantıda ilk defa tanıdıklarımın biri de aziz dostum Fazıl Ahmet'ti. Hiç unutmam herkesle alay ediyor gibi bir hâli vardı." age. s.31. Celâl Sahir de bu toplantıya katılan şahsiyetlerdendir. Yakup Kadri'nin toplantıya katılanlar arasında Celâl Sahir'in ismini zikretmemesi herhalde basit bir unutkanlıktan

dostları Celâl Sahir ve Ahmet Samim'dir. Yazar Fecr-i Ati'ye dahil oluşunu hatıralarında şöyle anlatır:

"Hilâl matbaasında da Ahmet Samim ile tanıştık ve pek seviştik. Sonra yine bu Hilâl matbaasında Muhtar Bey'i (Şeyhülislam Cemaleddin Efendinin oğlu), Rıza Tefvik'i, Ahmet Şuayib'i, Faik Ali'yi, Süleyman Nazif'i tanıdım. Yaşlı muharrirlerin dikkatini çekiş Fransızcam, umumî malumatım, felsefeciliğimdendir diyebilirim P.C.N Bakaloryasını yapmışım. Epey şey biliyordum. İşte bu tanışmalardan sonradır ki Celâl Sahir ve Ahmet Samim vasıtasıyla Fecr-i Ati'ye girdim."⁵⁴

Fecr-i Ati hareketine dahil olduğu sıralarda Fazıl Ahmet'in *Demet*'te neşredilen mensur şiirleri ve Fransızca'dan tercüme ettiği hikâyelerden başka edebiyat adına ortaya koyduğu pek fazla bir şeyi yoktur. O, henüz yolun başında olmasına rağmen bu topluluğa kabul edilmiştir. Topluluğa davet ve kabul edilmesinde kendisinin de belirttiği gibi "umumî malûmat"ının genişliği en önemli faktör olarak düşünülebilir. Fazıl Ahmet'in Fecr-i Ati topluluğu içindeki neşir faaliyetinin büyük kısmını, ilerde de temas edileceği gibi terbiye ve felsefe konularında yazdığı yazılar oluşturacaktır.

Yaşları on dokuzla otuz dört arasındaki idealist gençlerin tesis ettiği bu topluluk çeşitli imkânsızlıklar içindedir. Fikir ve edebiyat toplantıları yapacakları sabit bir yerleri bile yoktur. Bir zaman Hilâl matbaasında toplanırlar. Daha sonra Müfit Ratip'in Şehzadebaşı'ndaki konağına devam ederler. En sonunda Ahmet İhsan Beyin Servet-i Fünûn matbaasında kendilerine verdiği odayı merkez ittihaz ederler. Topluluğun malvarlığı ise "birkaç sandalye ve masadan" ibarettir.⁵⁵ Fecr-i Ati adıyla şiire ve estetiğe ağırlık verecekleri dergi projesi de gerçekleşemez. Bu yüzden yazılarını başta *Servet-i Fünûn* olmak üzere *Resimli Kitap*, *Şiir ve Tefekkür*, *Jale* gibi dergilerde neşretmek durumunda kalırlar.⁵⁶ Fecr-i Ati Kütüphanesi adıyla otuza yakın kitap neşredileceğinin haber verilmesiyle birlikte bunlardan ancak beş tanesinin

kaynaklanmaktadır. (Celâl Sahir, "7 Mart", *Servet-i Fünûn*, nr.981, 7 Mart 1326/20 Mart 1910, s.294)

⁵⁴Edebiyat Tarihimizden, s.52

⁵⁵Kırpıntı, s.50

⁵⁶Okay, s.288

yayınının gerçekleştirilmesi⁵⁷, topluluğun ne kadar zor şartlar altında faaliyet gösterdiğinin bir başka delili olsa gerektir.⁵⁸

Tesis edilmesinden yaklaşık bir sene sonra 11 Şubat 1325/24 Şubat 1910 tarihinde edebiyat ve fikir hayatının çıkmazdan kurtarılması için devrine göre oldukça iddialı bir programı Servet-i Fünûn mecmuasında "Fecr-i Ati Encümen-i Edebisi Beyannamesi"⁵⁹ adıyla neşreden topluluğun isim babası ve en yaşlı üyesi olması sıfatıyla ilk reisi Faik Ali'den sonra reis intihap edilen Fazıl Ahmet "mütenevvi malûmat sahibi" oluşunun reis seçilmesinde büyük tesiri olduğunu belirtir.⁶⁰ Fecr-i Ati'nin yarı resmî olarak tesis edilmesinden hemen sonra vuku bulan 31 Mart hareketi sonunda gelişen hâdiseler ve üye sayısının çeşitli sebeplerle gittikçe azalması topluluğun faaliyetlerine sekte vuracaktır.⁶¹

⁵⁷Fecr-i Ati Kütüphanesi neşriyatı adı altında neşredilen eserler şunlardır: Cemil Süleyman, *Timsal-i Aşk ve İnhizam* (Roman); Şehabeddin Süleyman, *Fırtına* (Tiyatro); Tahsin Nahit, *Ruh-i Bıkayd* (Şiir), Mehmet Fuat (Köprülü), *Hayat-ı Fikriyye* (inceleme). Okay, *ag. madde*, s.289.

⁵⁸Neşredileceği söylenen eserler arasında Fazıl Ahmet'e ait *Şebâb* (Mensur Şiirler) ve *Felsefî Sahifeler* adlı kitaplar da vardır. Fakat bunların neşri gerçekleşmemiştir. *Edebiyat Tarihimizden*, s.75

⁵⁹Bu beyannamenin altında imzası olan şahsiyetler şunlardır: Ahmet Samim, Ahmet Haşim, Emin Bülent, Emin Lâmi, Tahsin Nahit, Celâl Sahir, Cemil Süleyman, Hamdullah Suphi, Refik Halit, Şahabettin Süleyman, Abdülhak Hayri, İzzet Melih, Ali Canip, Ali Süha, Faik Ali, Fazıl Ahmet, Mehmet Behçet, Mehmet Rüştü, Köprülüzade Mehmet Fuat, Yakup Kadri (*Servet-i Fünûn*, c. 38, nr. 977, 11 Şubat 1325)

⁶⁰*Edebiyat Tarihimizden*, s.52. Faik Ali Midilli'ye mutasarrıf olarak tayin edilmesi yüzünden Fecr-i Ati toplantılarına ancak bir iki defa başkanlık yapabilmiştir (*age*, s.51). Bu yüzden kendisinden sonra reis olan Fazıl Ahmet topluluk üyelerinden bazıları tarafından birinci reis olarak kabul edilmektedir. *bk.* Refik Halit, "Yeniler: 3-Fazıl Ahmet", *Eşref*, nr.23/49, 28 Şubat 1325, s.1)

⁶¹Topluluk iddialı olarak ortaya çıkmasına rağmen projelerinin çoğunu gerçekleştirilememiştir. Bunun sebepleri arasında topluluk üyeleri arasında tam bir fikir birliğinin oluşmaması, çok geçmeden birçok üyenin topluluktan ayrılması, 31 Mart hareketinden sonra ortaya çıkan sıkıntılı durum, üyelerden Ahmet Samim'in İttihatçı fedailer tarafından öldürülmesi gösterilmektedir. Okay, *ag. madde*, s.289

31 Mart Vak'ası: Zor Günler

Fecr-i Ati hareketinin ortaya çıkışından kısa bir süre sonra patlak veren 31 Mart İsyanı, II. Meşrutiyet'in hürriyet ortamını değiştirir. İsyan sırasında asiler tarafından tahrip edilen Tanin'in yazarları arasında bulunan Fazıl Ahmet gazetecilik macerasını bir müddet başka bir gazetede sürdürecektir. Hareketin başlamasından hemen sonra, Ahmet Samim'in baş yazarlığında II Meşrutiyet çizgisinde çıkmaya başlayan *Hilâl* gazetesinin yazı kadrosunda Fecr-i Ati üyesi Fazıl Ahmet de vardır. Yazar o karışık günlerde gazetenin muharrir kadrosuna dahil oluşunu hatıralarında şöyle anlatır:

"İki Nisan'da [1324] Soğukçeşme Rüşdiyesinin (şimdiki Mekteb-i Mülkiye) önünde Süleyman Nazif Beye rastladım. Süleyman Nazif Bey lâkırdıya beni tevbihle başladı, diyordu ki:

-Böyle günde bir şey yapmayı düşünmeyip de başı boş gezilir mi?

-Ne yapalım efendim?

-Öğleden sonra behemehal Hilâl matbaasına geliniz, orada görüşürüz.

Derviş Vahdetî Efendinin *Volkan*'ından taşan lâvlar İstanbul'da kaynamaya başlayalıdan beri beni vazifeye davet eden ilk ses Süleyman Nazif Beyin o tekdiri olmuştur. O zaman hakikaten "Biz niye duruyoruz?" diye düşündüm ve kendi kendime biraz utandım zannederim.

Hilâl matbaasına gittiğim vakit Süleyman Nazif Beyi yeis ve buhran içinde bulmuştum. Elinde *Mizan*'da basılmak üzere Murat Beye gönderdiği makalenin provaları vardı. Süleyman Nazif Bey en cezîl üslûplu nefisesini belki o gün yazmıştır. Büyük üstad benim çatlak, dermansız, yarı boğuk bir hâldeki ümidime âdeta saf müvellidü'l-humûza teneffüs ettirmiş gibiydi. Kendisinden ayrılıp bir kat aşağıda oturan aziz arkadaşına Ahmet Samim'e kavuştuğum zaman ben bile hemen hemen yüzde elli (kahraman-ı hürriyet) olmuştum. Diyordum ki çalışalım, yazalım, korkmayalım!

[Ahmet Samim]

-Biz *Hilâl*'i çıkarıyoruz gelir misin?

-Elbette!

Ve der-akab oturduk. Abdülhamit-i Sani'yi iğzab edecek makaleler yazmaya başladık!"⁶²

Fazıl Ahmet'in *Hilâl*'deki ilk makalesi gazetenin 7 Nisan 1325/20 Nisan 1909 tarihli ilk sayısında "Sakın Aldanmayın Osmanlılar" başlığıyla çıkar. Bunu gazetenin ertesi günkü nüshasında çıkan "Meşrutiyet İçin" adlı makale izler. Fazıl Ahmet bu yazılarında halkı isyancılara destek vermemeye çağırırken uzun mücadeleler sonunda elde edilen meşrutiyetin her ne pahasına olursa olsun korunması gerektiğini savunur. Ona göre "muhafaza-i şeriat" adına hareket eden "gürûh-ı vahşî" , "livâ-yı hürriyet ve adaletini" Arabistan'dan Asya'nın uzak noktalarına, Afrika'dan Avrupa'nın ortalarına kadar taşımış olan İslâm'a en büyük kötülüğü etmektedirler.⁶³ Osmanlı Devleti'nin her alanda geri kalmasının sebebi olarak istibdat rejimini suçlayan Fazıl Ahmet, "hâkimiyet-i milliye" fikrine dayandığı için meşrutiyet rejimini devletin ve milletin tek kurtuluş çaresi olarak görür ve bu yoldan geri adım atılmamasını ister.⁶⁴ Gazetenin 31 Mart hareketine karşı halkı uyandırmaya yönelik yayınlar yapması isyancıların tepkisini çekecektir. Çok geçmeden matbaa 8 Nisan 1325/21 Nisan 1910 tarihinde isyancı askerler tarafından basılacak ve Hilâl yayınına bir süre ara vermek zorunda kalacaktır.⁶⁵ Yazar matbaanın basılışını hatıralarında şöyle anlatır:

...En sonra askerler Hilâl matbaasını bastı. Ve makinemiz Abdülhamid-i Sani'ye hitaben yazılmış bir açık mektubumu tabederken felce uğradı. Muterizler ...beni adam yerine bile koymadıkları için içlerinden korka korka, fakat rahat rahat çıktım!"⁶⁶

⁶²Kırpıntı, s.20-21

⁶³Fazıl Ahmet, "Sakın Aldanmayın Osmanlılar", *Hilâl*, nr. 1, 7 Nisan 1325/20 Nisan 1909, s. 4

⁶⁴Fazıl Ahmet, "Meşrutiyet İçin", *Hilâl*, nr. 2, 8 Nisan 1325/21 Nisan 1909, s. 2-3

⁶⁵Fazıl Ahmet matbaanın isyancı askerler tarafından ne zaman basıldığı hakkında bir tarih vermemektedir. Ancak *Hilâl* gazetesinin ikinci sayısının 8 Nisan 1325/21 Nisan 1909 ve üçüncü sayısının 14 Nisan 1325/27 Nisan 1325 tarihinde çıktığı göz önüne alınacak olursa matbaanın basılışı büyük ihtimalle 8 Nisan 1325/21 Nisan 1909 tarihinde gerçekleşmiştir.

⁶⁶Kırpıntı, s. 22

Fazıl Ahmet Hilâl matbaasının isyancı askerler tarafından basılışını daha teferruatlı bir şekilde ilerki yıllarda Hasan Âli Yücel'e şöyle anlatacaktır:

"Matbaanın basılışı şöyle oldu: O gün matbaada Ahmet Şuayib, Celâl Sahir, Şefik Esat, ve daha bazı arkadaşlar vardı.⁶⁷ Ahmet Samim Ayastefanos'a kaçmış bulunuyordu, Hareket Ordusuna gitmek üzere... Zihni Paşa torunu kimyacı Neyir Bey de vardı. Ben Abdülhamit'e yazdığım fevkalade sert mektubu onlara okudum. Başta Şuayib olmak üzere bu arkadaşlar onun katiyyen neşredilmemesini, çünkü askerler tarafından öldürülmesem bile kanunî takibat neticesinde canıma okunacağını söylediler. Ben ısrar ettim. Makaleyi dizdirdim. Matbaaya hücum makale makinede iken oldu. Tabîî neşredilemedi. Çünkü asi askerler makineleri ve mürettiphaneyi darmadağın etmişlerdi."⁶⁸

Matbaanın askerler tarafından tahrip edilmesinden sonra Fecr-i Ati üyelerinin toplandıkları yere gelen Fazıl Ahmet başından geçenleri ve matbaada olup bitenleri arkadaşlarına anlatır. Tabîî arkadaşlarının hâdiseden haberleri yoktur ve edebiyat münakaşaları yapmaktadırlar:

"Ben Hilâl matbaasından sıyrılıverince doğru oraya, [Müfid Ratib'in Şehzadebaşı'ndaki evine]⁶⁹ orada beni bekleyen arkadaşlara gittim ve baskına uğradığımızı haber verdim. Gürültü, heyecan müthişti. Taze ilhamlı şairler, on dakika kadar vezinleri kafiyeleri bırakarak siyasî vaziyeti tedkik ettiler! Ve nadiren kendilerinde görülen bir isabet-i nazarla bu tehlikeli işlere girmeyerek Fâilâtün ve Mefâilün'e serian avdeti müreccah buldular! Mamafih birbirimizle yanık vedalar ettik. Sahnevî bir hâlde. Bu kadar çabuk ve eziyetsiz kahraman oluşumuzdan hem mütehayyir hem biraz da memnunduk zannedirim.

⁶⁷Yakup Kadri matbaanın basılışı sırasında kendisinin de orada bulunduğunu belirtmekle beraber bu konuda ayrıntılı bilgi vermemektedir: "Nitekim 31 Mart hadisesinin dumanı henüz üstünde tüterken ve kazan kaldıranların son kurşunları henüz havada vızıldarken Fecr-i Ati'ye biraz sonra katılmış olan Ahmet Samim'le mensur şiirci Ali Süha'nın o irtica hareketini lânetlemek için Hilâl gazetesinde yazdıkları yazılar yüzünden, hepimizin içinde bulunduğumuz matbaa silâhlı bir baskına uğrayacak ve Fecr-i Ati'nin kurulduğu odanın arka pencerelerinden atlayıp kaçmak zorunda kalacaktık.", *age*, s. 34

⁶⁸*Edebiyat Tarihimizden*, s.53

⁶⁹*age*, s.53

Çünkü ehemmiyetini kavrayamadığımız fevkalade saatler yaşamak hoşumuza gidiyordu."⁷⁰

31 Mart hareketinin İstanbul'da hayatı her yönden felce uğrattığı günlerde Fazıl Ahmet'in başından geçen hâdiseler, gerek basın tarihimiz, gerekse edebiyat tarihimiz açısından oldukça önemlidir. Bu bakımdan yazarın o öneme ait hatıralarının mühim kısımlarını vermekte fayda görüyoruz:

"Hilâl matbaasını asi askerler bastıktan sonra Ahmet Samim'den hiç bir haber alamamıştım. Nihayet vefakâr bir dost kendisinin Ayastefanos'ta olduğunu söyledi. Zaten Ayastefanos'u da ikinci hürriyet payitahtı biliyorduk! Geç vakit Yenikapı'dan bir trene atladım ve dostumu aramaya gittim. Bu Ayastefanos yolculuğu içinde benim için en mesut tesadüf yine Süleyman Nazif Beye rastlamak oldu. Üstadın etvarında, sözlerinde, ruhunda bir hafta evvele

⁷⁰*Kırpıntı*, s. 22. Ayrıca, Refik Halit (Karay) "Yeniler 3: Fazıl Ahmet" başlığı altında *Eşref* mecmuasında yazdığı mizahî yazıda Hilâl matbaasından çıktıktan sonra Fazıl Ahmet'in Fecr-i Ati'nin toplandığı yere gelişini ve sonrasında gelişen olayları şöyle anlatır: "Fazıl bir nefeste Fecr-i Ati'ye geldi. Cemiyet hâlâ içtima ediyor, kurşunlar, ölümler ortasında Catule Mendes'in şiirlerinden, Maupassant'ın hikâyelerinden bahsediliyordu:

-Hilâl basıldı!

dedi. Kimse aldırmadı, cevap bile vermedi, işleriyle meşgul oldular. O bir çok sualler bekliyor, vak'a hakkında tafsilat istenileceğini ümit ediyor ve suret-i firarını anlatamamaktan mütevellit bir asabiyetle kendi kendine "Bunlar benden kayıtsız, benden feylesof" diyordu. Nihayet sabredemedi, tekrarladı:

-Size Hilâl basıldı, diyorum.

Müfit Ratip (Zor Nikah) komedisini oynaya oynaya âdet halini alan ateşli hiddeti arasında söylendi:

-Tabii değil mi canım, elbette basılacak, bir nüshasını beraber getirmedin mi?

Sonra Fazıl Ahmet'in beş dakikadır tesir-i hayretle açılarak artık küçülmekten başka çare bulamayan gözlerinden ürktü, hemen (Zor Nikah) rolünden (Padova Zalimi) faciasına geçerek:

-Gazete değil mi?

diye haykırdı.

-Hayır, matbaa! Hainlere lanet!

Tesir-i savtla camlar zangırdadı, ayna sarsıldı, kapı kendiliğinden örtüldü." (*Eşref*, nr. 23/49, 28 Şubat 1325/13 Mart 1910, s.1-4)

nazaran büyük bir değişim vardı. Çünkü kendisini bu sefer meyas, ezgin değil, bilâkis zinde, beşûş ve pek alevli gördüm.

Lokomotif nihayet istasyona varıp da koşmadan nefes nefese gelmiş gibi soluk alırken bütün etrafta büyük bir faaliyet görülüyordu. Bir çok zabıt, bir çok mavi kostümlü Selânik jandarması, kalpaklarının üzerinde (Ya hürriyet, ya ölüm!) tehdidi okunan boy boy fedaî.. Bunlardan bazılarının bakışında ne kadar mütehakkim bir mana fark ettiğimi hâlâ pek iyi hatırlarım. Kendilerini hem sevmek istiyordum hem de her mütehakkim ve silahlı kuvvetin huzurunda içime gelen iğbirarımı, infialimsi duyguya (belki kendi zaafımı şiddetle hissetmek azabı!) tamamen mağlup oluyordum. Ahmet Samim'i her tarafta aradım, hiç bir yerde bulamadım. İstasyona tekrar gelişimde (Sirkeci'ye artık tren yok!) dediler ve der-akab cebimdeki yirmi beş kuruş kadar bir para ile ne yapacağım diye tefekküre daldım. Çünkü iş cidden farklı idi. Mamafih hikâyenin bu tarafını yine mensî bırakarak öldüğüm gün kendimle beraber mezara götürmeyi tercih ederim. Gecemi, o zaman Meskûkât idaresinde müdürümüz olan Hakkı Halit Beyefendinin nezaket ve ulüvv-i cenabına medyunum. Kendisi beni lütfen evine kabul etti ve pek rahat bir uyku uyudum. Sabahleyin bizi yataktan kaldıran şey İstanbul tarafından gelen top sesleri oldu. Mütemadiyen ittisa eden bir merak tahammülümün bütün duvarlarını yıkıyor gibiydi. Ne yapıp yapıp İstanbul'a gideyim diyordum. Fakat neyle? Tren yok, birşey yok. Mamafih kararında sebat ettim. Şimendifer yolunu takip ede ede Makrıköyü'ne gelmeyi düşündüm. Ondan ilerisi için Allah kerim diyordum.... Yola düzöldükten epeyce sonra sert, kat'î ve amir bir ses karşımda gürüldüyordu:

-Dur!

Baktım, bir nöbetçi nefer. Tabiî benden hemen bir itaat! O sordu:

-Nereye gidiyorsun?

- Makrıköyü'ne!

-Yasak, dön geriye!!

Şimdi benim hâlimi siz düşünün bir kere. Fakat ne yaparsın? Bir kere iyice içimi çektikten sonra yorgun ve müteessir geri döndüm. Bereket versin ki hava

pek fena değildi. Kskn küskün yürüyordum. Birden bire yine gayet sert, amir ve kati bir ses yolumu kesti:

-Nereye gidiyorsun?

-Ayastefanos'a!

-Yasak, dn geriye!

Şimdi insaf edip hâlimi bir kere daha düşünün! Zaten Ayastefanos'ta iken öyle suistimallere başlandığını duymuştum ki bir tedbirsiz hareketle bir kazaya mahal vermek pek muhtemel görünüyordu. Tabii oradan da geri döndük. Biraz evvel öbür taraftan kovulduğumu bu zavallı neferciğe anlatmak kabil değildi. Zaten yanıma yanaşma diye uzaktan tehdide başladı. O zaman yapacak şey şimendifer gzerghını bırakarak kendimi deniz tarafına doğru salıvarmek olduğuna kanaat getirdim. Belki yine kırk yerde kırk arızaya uğrayarak ta Makriköy istasyonunun önüne kadar yaklaştım. Elli altmış metre temde büyük bir kalabalık vardı. Ve emindim ki bir kere oraya girsem birçok tanıdığıma rast geleceğim ve iş kolaylaşacak! Lâkin tamam istasyona varırken son kat'i ve amir ses beni bulunduğum yere iviliyordu:

-Dur, yasak!

Zaten o kadar yorulmuş, açlıktan, bezginlikten o kadar bunalmış ve ezilmış bir hldeydim ki hemen toprağın üzerine oturuverdim. Yerimden kıpırdayacak hlim kalmamıştı. Artık bütün ümidim lâkırdı anlar bir adamın lütfen ve inayeten oradan geçerek iki dakika beni dinlemesinde idi.

Fakat aksi gibi inadına kimse gelmiyordu. Orada saatlerce kendi kendime yapacak makul bir şey düşünerek ve bunun intizara devamdan başka bir şey olmadığını görüp sıkıntıdan çatlayarak vakit ldrdğme inanınız. Nihayet bir işık, bir mit belirir gibi oldu. Ayastefanos'dan bir kaç süvari zabıt, bir kaç asker ve bir cebel topundan mürekkep küçük bir kafile geliyordu. ben heri-bad-abad yerimden kalkarak onlara doğru yürür gibi oldum. Lâkin onlar iyice yaklaşıp da benim kendilerine doğru teveccüh ettiğimi görünce hiç bir şey söylememe vakit bırakmadan bağırdılar:

-Ne dolaşıyorsun burada be herif! Girsene içeri!

Ben nöbetçi neferi göstererek "Efendim..." diye söze başlarken bağırıtı büsbütün şiddetlendi:

-Çekil oradan diyorum sana be herif! Hâlâ söylüyor be!

Duyduğum meserret ve minnettarlığın derecesini tasavvur edemezsiniz!

Kainatta bu kadar lezzetli takdir işittiğimi hiç hatırlamıyorum. Zira iki dakika sonra Makrıköyü'ne girmiş ve bir çok ahbaba kavuşmuş bulunuyordum!"⁷¹

Çok geçmeden Hareket Ordusu İstanbul'a gelerek düzeni sağlar, Abdülhamit tahttan çekilmek zorunda kalır ve yerine Sultan Reşat tahta çıkar. İstanbul'da örfî idare ilân edilir ve *Hilâl* de bu şartlar altında yayınına devam eder. Fazıl Ahmet bir hafta aradan sonra yayınına başlayan *Hilâl*'in 14 Nisan 1325/27 Nisan 1909 tarihli üçüncü sayısında "Meşrutiyetimiz ve Örf-i İdariyye" başlıklı bir yazı kaleme alır. Bunu ertesi gün çıkan dördüncü sayıda "Hakan-ı Cedîd Hazretlerine" ve 18 Nisan 1325/1 Mayıs 1909 tarihli altıncı sayıda çıkan "Guzât-ı Hürriyet Kardeşlerimize" adlı makaleler izler. Yazar bu makalelerinde Abdülhamit'in yerine tahta çıkan Sultan Reşat'ı ve yeni yönetimi överek, memlekette hürriyetin ve meşrutiyetin yeniden tesis edilmesi için "muvakkat" bir örfî idarenin lüzumunu savunur. Uzun ömürlü bir gazete olmayan *Hilâl* yedinci sayısından sonra yayın hayatına veda eder. Fazıl Ahmet'in *Hilâl*'in kısa süren yayın hayatında 31 Mart hareketi karşısındaki çıkışını değerlendirdiği satırlar bu gazetenin o devirde nasıl bir fonksiyon icra ettiğini göstermesi bakımından önemlidir:

⁷¹*Kırpıntı*, s.23-28. Fazıl Ahmet'in 31 Mart hareketi sırasında başından geçen hadiseleri "Tarihimizi ve edebiyat tarihimizi ilgilendirmesi bakımından mühim" bulan Hasan Ali Yücel, kendisiyle yaptığı görüşmede o günlere ait hatıralarını anlatmasını istemiş ve yazarın söylediklerini *Edebiyat Tarihimizden* adlı eserine almıştır. Burada anlatılanlar bizim yukarıya aldığımız hatıraların kısa bir özeti olmakla beraber bazı teferruatı da içine almaktadır. Biz konuyu tamamlaması bakımından bu ayrıntıları da vermeyi uygun bulduk. "Küçük Sait Paşa [Sadrazam], Ayân ve Mebusândan bir kısım zevat hep buraya gelmişlerdi. Ferdası sabahı İstanbul üzerine ordunun hareketi başlamıştı. Yeşilköy'de [Ayastefanos] Samim'i göremedim. Halit Ziya Beyi gördüm. Her nasılsa matbaanın basılması onlara da aksetmiş." *Edebiyat Tarihimizden*, s.53

"Maalesef *Hilâl*'in ömrü pek kısa sürdü. Terbî-i sâlide imiş gibi! Ancak muazzez Ahmet Samim'in neşrettiği fetvalar bütün İstanbul'un ihtilâli asabında müthiş ürpermeler peyda ediyordu. Bir taraftan gazetenin nüshalarını toplamaya koşarlarken diğer taraftan *Hilâl* arayan karilere bizim sesimizi duyurmak için matbaadaki batf makinelerin çarkları hiç durmayıp döndü.⁷²

Otuz Bir Mart Hareketinin bastırılmasından sonra bir müddet İstanbul'un boğucu havasından uzaklaşmayı düşünen yazar Aydın valiliğine tayin edilen Müşir Kâzım Paşanın husûsî katibi olarak onunla birlikte Aydın'a gelir. Aydın'da iki ay kaldıktan sonra tekrar İstanbul'a döner.⁷³

Muallim ve Eğitimci Fazıl Ahmet

Fazıl Ahmet, *Hilâl*'de yazdığı yazıların tesiriyle İttihat ve Terakki idaresi tarafından Darümuallimîn-i Âliyeye muallim tayin edilir. Daha önce Meşrutiyetin ilânı sıralarında Mürebbî-i Etfal mektebinde kısa süreli de olsa bu mesleğe ilk adımını atmış olan Fazıl Ahmet, bu müessesede Edebiyat, Malûmat-ı Ahlâkiyye ve Medeniyye, İlm-i Terbiye ve Ahlâk, Fransızca, Usûl-i Tercüme ve Psikoloji dersleri verecektir. Artık yirmi yıla yakın bir süre devam edecek olan öğretmenlik hayatı başlamıştır.⁷⁴ İttihat ve Terakkînin delâletiyle Darümuallimîn-i Âliyede öğretmenlik yapmaya başlaması, ileride, Fecr-i Ati üyelerinden Yakup Kadri tarafından üstü örtülü bir şekilde tenkit edilecektir. Bu tenkit Fecr-i Ati üyeleri arasında edebiyat siyaset ilişkisi konusunda görülen fikir ayrılıklarını göstermesi bakımından çarpıcı bir nitelik arz etmektedir.⁷⁵

Öğretmenlik mesleğiyle beraber matbuat hayatını da sürdüren yazar, II. Meşrutiyetin en popüler meselelerinden eğitim konusunda *Tanîn*, *Servet-i Fünûn*, *Sabah* ve *Tenkid* gibi mecmua ve gazetelerde tercüme ve telif felsefî yazılar yazmaya başlamıştır. Şüphesiz yazarın bu konulara yönelmesinde Fecr-i Ati üyesi olmasının yanı sıra beyannamede sözü edilen "halkın hususî malûmatının tevsiine" çalışmak düsturunun da rolü vardır. Fazıl Ahmet'in

⁷²*Kırpıntı*, s.21-22

⁷³*age*, s.44-45

⁷⁴*Son Asır Türk Şairleri*, s.373; Koçu, *ag. madde.* s.1600.

⁷⁵Yakup Kadri Karaosmanoğlu 31 Mart sonrası gelişen hadiselerde Fecr-i Ati üyelerinin büyük bir kısmının İttihat ve Terakkî tarafından muallimlik ve mühim memuriyetlerle taltif edilmelerini "satın alınmak" şeklinde değerlendirmektedir. Hasan Ali Yücel, *age.*, s.68

terbiye ile ilgili ilk yazısı "Adam İhtiyacı ve Terbiye" başlığıyla 12 K. evvel 1325/25 K. evvel 1909 tarihinde *Tanin*'de neşredilmiştir.⁷⁶ Bu yazılarında okulların durumundan, öğrencilerin nasıl yetiştirilmeleri gerektiğine kadar pek çok konuya temas etmiştir. Eğitimle ilgili *Tanin*'den başka *Tenkid* mecmuasında da yazılar yazan Fazıl Ahmet milletlerin hayatlarını idame ettirmelerin sağlam bir ahlâk yapısından geçtiğini savunur. Çocuklara sağlam bir ahlâk yapısı kazandırmak için, onları "iyiyi fenadan, faydalıyı muzırdan tefrik edecek" tarzda ahlâk eğitimi verilmelidir.⁷⁷ Terbiye ile ilgili çoğu *Tanin*'de yayınlanan yazılarını *Terbiyeye Dair* adlı bir kitapta toplayan yazar bu eserini 1910 yılında *Tanin* matbaasında bastırdı. Fazıl Ahmet terbiye konusunu ele alan yazılarında belli bir eğitim akımının savunucusu olmamakla beraber, çağdaş eğitimin gerekliliği üzerinde durmuştur. II. Meşrutiyet dönemi eğitim hayatını inceleyen araştırmacılardan bazıları, bu yazılar sebebiyle Fazıl Ahmet'i çağdaş eğitimin Türkiye'de önde gelen tanıtıcılarından biri olarak kabul etmektedir.⁷⁸

Ahmet İhsan'ın *Servet-i Fünûn*'u Fecr-i Ati topluluğunun yayın organı hâline getirmesinden sonra Fazıl Ahmet'in de bu mecmuada imzası görülmeye başlar. Mensur şiir denemelerini *Demet*'ten sonra burada da devam ettiren yazarın ilk yazısı 12 T. sani 1325/25 T. sani 1909 tarihlidir.⁷⁹ Birkaç mensur şiirden sonra felsefî konulara yönelen yazar bu konuda edindiği bilgileri hasbihâl şeklinde okuyucuyla paylaşmak ister gibidir. "Hasbihâl-i Felsefî" ve "Musahabe-î Felsefiyye" üst başlıklarını taşıyan yazılarının ilki 17 K. evvel 1325/31 K. evvel 1909 tarihinde neşredilir.⁸⁰ Bu yazılarında herhangi bir disiplin üzerinde durmayan ve sorulu cevaplı diyalog tekniğini kullanan yazar, felsefe hakkında umumî bilgiler vererek okuyucuda felsefe sevgisi uyandırmak arzusundadır. Onun bu teşebbüsü materyalist felsefeci Baha Tefvik tarafından takdir edilerek, Rıza Tefvik ve Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi ile beraber

⁷⁶"Adam İhtiyacı ve Terbiye", *Tanin*, nr.3-472, 14 Zilhicce 1327-12 K. evvel 1325-27 K. evvel 1909, s.3

⁷⁷*Tenkit*, nr.3, 5 Mayıs 1326, s.41-44

⁷⁸Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri* (1908-1914), Ank, 1996, s.88

⁷⁹Fazıl Ahmet, "Ayrıldıktan Sonra", *Servet-i Fünûn*, nr. 964, 12 T. sani 1325/25 T. sani 1909/12 Zilkade 1327, s. 21

⁸⁰Fazıl Ahmet, "Hasbihâl-i Felsefî", *Servet-i Fünûn*, nr. 968, 17 K. evvel 1325/31 K. evvel 1909, s.103, 109

batı felsefesini Türkiye'de tanıtanlar arasında gösterilecektir.⁸¹ "Tenkit ve Tefelsüf" üst başlığıyla yazdığı yazılarda ise sanatın insanda "ihtiyac-ı bed'iyi tatmin" etmekle beraber "ahlâkî, içtimâî, terbiyevî" faydalarının da olması gerektiğini savunur.⁸² Yine aynı başlık altında kitap tenkitleri de yapan Fazıl Ahmet bu konuda önceliği Celâl Sahir ve Mehmet Fuat gibi Fecr-i Ati mensuplarının eserlerine verir.⁸³ Devrin çocuk mecmualarından *Arkadaş*'da ise eğitim konusunu işleyen bir yazıyla görülecektir.⁸⁴

Bir Acı Hatıra: Ahmet Samim Öldürülüyor

Fazıl Ahmet'in hayatında önemli bir yere sahip olan hâdiselerden birisi de Meşrutiyet devrinin gazetelerinden *Sada-yı Millet* gazetesini baş muharriri Ahmet Samim'in İttihat ve Terakki fedailerinden tarafından 9 Haziran 1910 yılında Bahçekapı'da öldürülüşüdür. Basın tarihimiz açısından da ayrı bir yere sahip olan bu hâdise gerçekleştiğinde Ahmet Samim'in yanında Fazıl Ahmet vardır. Tek şahidi olması dolayısıyla bu acı olaya hatıralarında özel bir yer ayıran Fazıl Ahmet suikast hâdisesini bütün detaylarıyla anlatır. Ahmet Samim yazılarında İttihat ve Terakki yönetimini acımasızca eleştirmekte; bu yüzden tehdit mektupları almaktadır. Bu tehditlere aldırış etmeyen gözüpek gazeteci cesaretinin karşılığını genç yaşında bir suikaste kurban giderek ödeyecektir. Suikastın yapıldığı gece iki arkadaş Şeyhülislam Cemaleddin Efendinin oğlu Muhtar Bey'in⁸⁵ Kuruçeşme'deki köşkünde düzenlenen bir toplantıya katılmak

⁸¹Baha Tefvik, "Bizde Felsefe", *Yirminci Asırda Zekâ*, nr. 2, 18 Mart 1328/31 Mart 1912, s.19

⁸²Fazıl Ahmet, "Tenkit ve Tefelsüf-Bir Arkadaşın Mektubu", *Servet-i Fünûn*, nr. 989, 3 C. evvel 1328/6 Mayıs 1329/19 Mayıs 1910, s.5-8

⁸³Fazıl Ahmet, "Tenkit ve Tefelsüf-Buhran Münasebetiyle", *Servet-i Fünûn*, nr.980, 1 Mart 1326/17 Mart 1910/24 Safer 1328, s.275-277; "Tenkit ve Tefelsüf-Mehmet Fuat ve "Hayat-ı Fikriyesi", *Servet-i Fünûn*, nr.995, 17 Haziran 1326/30 Haziran 1910/23 C. ahir 1328, s.99-100.

⁸⁴Fazıl Ahmet, "Terbiye-i Fikriyye, *Arkadaş*, nr.7, 8 Nisan 1326/21 Nisan 1910/11 R. ahir 1328, s.193-196

⁸⁵Şeyhülislâmzade Muhtar Bey devrin münevver gençleriyle evinde sık sık yemekli toplantılar düzenlemektedir. Bu toplantıların müdavimleri arasında Refik Halit, Fazıl Ahmet, Ahmet Samim, Şahabeddin Süleyman, Yakup Kadri ve daha sonraları Yahya Kemal gibi şahsiyetler vardır. (Refik Halit Karay, *Bir Ömür Boyunca*, İstanbul 1990, s. 289)

üzere Sadâ-yı Millet matbaasından birlikte ayrılmışlardır⁸⁶. Toplantıya Celâl Sahir ve Şahabeddin Süleyman da davetlidir. Şahabeddin Süleyman bir bahaneyle toplantıya gitmek istememiş ve arkadaşlarından ayrılmıştır. Fakat Ahmet Samim toplantıya Şahabeddin Süleyman'ın da katılmasını istemektedir. Bu sebeple bulunduğu yerden Şahabeddin Süleyman'ı alıp toplantıya birlikte gitme konusunda Fazıl Ahmet'le Ahmet Samim anlaşmışlardır:

"Sada-yı Millet Matbaası Ebussuud Caddesinde, şimdiki Tercüman-ı Hakikat'ın hemen hemen karşısına tesadüf eden bir binada idi. Yukarıdan kapıya dört kişi beraber indik: Şeyhülislam Cemal Efendizade Muhtar Bey, Celâl Sahir, zavallı Samim ve ben... Muhtar Beyle Celâl Bey hazır duran arabaya binerek Kuruçeşme'ye doğru yollandılar. Ahmet Samim ile ben de Şahabeddin Süleyman'ı alarak yine Kuruçeşme'ye gitmek üzere kolkola girdik, yürümeye başladık. Ortalık epeyce karanlık, yani bütün manasıyla gece idi.

Şekerci Rifat Efendinin dükkânı önüne gelinceye kadar Ahmet Samim sadece Şahabeddin Süleyman'dan bahs ediyordu.... Tamam Rifat Efendinin dükkânı önünde birdenbire durarak: "Ah ne kadar hararetim var" dedi. "Gel şurada birer turunç şerbeti içelim". Dükkana girdik . Fakat vakit geç olduğu için birşey bulamadık.... Yine kolkola Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi* karşısındaki sokaktan köprüye doğru yürümeye başladık.... Beş on adım daha attık. Ortalık تنها etraf karanlıktı. Bahçekapısı'nda Kasabyan Eczahanesi karşısındaki poğaçacı fırınının önüne gelmişiz. Gelmişiz diyorum çünkü oraya vüsulumuz anında kopan kıyamet esnasında ben nerede olduğumuzun farkında bile değildim. İşte birdenbire duyduğum şey: Kulaklarımın zarlarını patlatacak bir şiddetle gümbürdeyip bana "Vuruldu" hissini veren dahşetli bir tarraka.

⁸⁶Rıza Nur, o akşamki toplantıya katılanlar arasında kendisinin de olduğunu belirtmektedir."Muhtar bizi bir akşam yemeğine köşke davet etti. Samim, Fazıl Ahmet, ben sözleştik. Babıali'de daima gittiğimiz kütüphanede birleşeceğiz, beraber Köprü'ye, oradan vapura binip Kuruçeşme'ye gideceğiz. Benim bir işim çıktı, randevuya gidemedim." (Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, Yay. Haz. Abdurrahman Dilipak, İstanbul 1992, s. 311)

* Şimdiki Büyük Postane

Bir tarraka ki güya beynimin içinde bir infilâk olmuş vehmini bütün hüviyetime seyran ettirdi. Nihayetsiz bir haşyet zelzelesi içinde bir an için başımı arkaya çevirdiğimi pek iyi hatırlıyorum. Ve yine vazihan hatırlıyorum ki o esnada bir ateş gördüm, o kadar! Sonra yapılan tahkikat bunun atılan ikinci kurşunun alevi olduğunu ispat etti ve o sırada ben bir mucize ile kurtulmuş oldum ki şudur: Her taraf karanlık olduğu halde demin bahsettiğim poğaça fırınının kepenklerinden bir tanesi açıldı ve içerideki ziya bu karanlık safhanın üzerine mustatil bir aydınlık dilimi resmediyordu. İşte ben ellerim başımda "Vuruldu!" diye o ferceden içeriye kendimi atmışım. Lâkin böyle çılgınca içeriye atılırken üçüncü bir tarraka daha olduğunu pekâlâ duydum. Fırıncılar yemek yiyorlardı. Böyle kapılarının önünde kurşunlar patlarken içeriye "Vuruldu!" diye birinin can atması üzerine tabii haşyetle yerlerinden fırladılar... Ben katiiyen vurulduğuma kani olarak kulaklarımın zarlari parça parça olurcasına çatladığı halde üstümde başımda kan arıyor, tarif olunamaz bir beht ve sersemlik içinde başımı vücudumu oğuşturuyordum... O sırada Samim aklıma geldi. Ya onu vurdularsa!

Ve büsbütün dehşetim arttı. Fakat fırıncılar da korku içinde bulunuyorlar ve dükkânın kapısını açmıyorlardı. O saniyenin bütün uzviyetimde gezdiği raşeleri şu anda yine biraz duyuyorum... Bu fırının içinde zannederim ki on dakika kadar kaldım. Birdenbire dışardan kapıyı vurdular. Gelenler zabıta memurlarıymış ve aydınlık istiyorlarmış. İşte bu vesile ile ki ben de dışarıya çıkmaya muvaffak oldum. Galiba dünyada hiç unutmayacağım en yırtıcı bir levha görmek için. Fırından verdikleri kötü lâmbanın kırmızımsı ve pis aydınlığı altında beyninden vurulan zavallı Samim'in ölü çehresi...⁸⁷

Hâdiseden sonra yapılan soruşturmalarda bir ipucu bulunamayacak ve bu olayın failleri yakalanamayacaktır. Bu hâdiseden çok etkilenen Fazıl Ahmet ise Servet-i Fünûn mecmuasının merhum için hazırladığı hatıra sayısında, Ahmet Samimin açtığı yolda yılmadan, üşenmeden daha kararlı bir şekilde yürümek gerektiğini bildiren heyecanlı bir yazı kaleme alacaktır.⁸⁸

⁸⁷*Kırpıntı*, s.78-81. Ahmet Samim'in öldürülüşünü hadisenin kahramanlarının isimlerini değiştirmeden Yakup Kadri de *Hüküm Gecesi* romanında tarihî bir vak'a olarak ele almıştır.

⁸⁸Fazıl Ahmet, "Ne Yapmalıyız?", *Servet-i Fünûn*, nr.993, 9 C. ahir 1328/2 Haziran 1326/15 Haziran 1910, s.70-72

Ciddiyetten Mizaha: Teşâür-i Nef'iyâne

Çok yakın bir arkadaşının yanı başında feci bir şekilde öldürülüşünün şokunu üzerinden atan Fazıl Ahmet, eğitim ve felsefe konusunda yazdığı ciddi ve felsefi yazılardan sonra tekrar edebiyata yönelir. Ancak bu defa farklı bir anlayışın peşindedir. Daha önce *Demet* ve *Servet-i Fünûn* mecmualarında *Servet-i Fünûn* duyarlılığıyla kaleme aldığı mensur şiirlerin yerini mizahî şiirler almıştır. O, divan edebiyatı tarzında yazdığı mizahî şiirlerle asıl şöhretini bu sahada yakalayacaktır.

Küçük yaşlarda babasının tesiriyle husûsî hocalardan Arapça ve Farsça öğrenen ve eski edebiyatımızın iyi bir okuyucusu olan Fazıl Ahmet'in ilk gazel denemelerini yine bu yaşlarda verdiğini biliyoruz. Klâsik edebiyata okuyucu olarak iyi derecede vakıf olan Fazıl Ahmet, mizacının da tesiriyle, artık kadîm diye nitelendirildiği bir devirde bu edebiyatı taklit yoluyla da olsa mizah sahasında ustaca kullanmasını bildi. Divan şiirine farklı bir yorum getiren bu anlayışını Teşâür-i Nef'iyâne adlı şiirindeki;

Sad-hezaran âferîn ol hulle-dûz-ı tab'ıma
Kim arûs-i şi're giydirdi mücedded entari⁸⁹

beytiyle özetlemek mümkündür. 8 T. evvel 1910 tarihinden itibaren *Tanîn* gazetesinin "Dereden Tepeden" sütununda haftada bir defa olmak üzere yazdığı mizahî şiirlerde, devrin tanınmış devlet adamlarını ve politikacılarını günlük olaylarla birlikte medhiye ile karışık bir tarzda şaka yollu hicvetmeye başlar. Hemen belirtmek gerekir ki Fazıl Ahmet bu şiirlerde orjinal bir üslup peşinde koşmamış, Fuzulî, Nef'î ve Nedîm gibi divan şairlerinin üslubu etrafında, adı geçen şahsiyetlerin şiirlerine tehziller yazmıştır. Bu yolda yazdığı ilk şiir "Pendnâme-i Âkil-i Hakîm" başlığıyla 8 Teşrinievvel 1910'da *Tanin*'de yayınlanır. Gazete idaresi okuyucularına şiiri;

"Gazetemizin bir muharrir-i fâzılına bazı Avrupa gazetelerinde olduğu gibi arada sırada vakayi-i câriyenin manzum olarak tasviri için geçenlerde rica etmiştik. Muharririmiz ilk defasında bize bâlâdaki sername ile bir peñdname

⁸⁹Fazıl Ahmet, "Teşâür-i Nef'iyane", *Tanîn*, nr770, 20 Şevvâl 1328/11 T. evvel 1326/24 T. evvel 1910, s.2

yazmış. Ümit ederiz ki muharririmiz arada sırada kariîn-i kirama tatlı beyitler okutacaktır."⁹⁰

şeklinde bir sunuş yazısıyla tanıtır. Bu lâtife yollu hicivlerin devrin önemli gazetelerinden biri olan *Tanin*'de çıkması gazetenin başyazarı Hüseyin Cahit'in Fazıl Ahmet'i bu yolda teşvik ettiğini göstermektedir. Devrin şartları göz önüne getirildiğinde her ne kadar yumuşak tarzda yazılmış olsa bile, böyle bir yazı faaliyetinin kudretli bir hamî olmadan gerçekleştirilmesi hemen hemen mümkün gözükmemektedir. Nitekim "Teşâür-i Nef'îyâne"de yer alan;

Merhabâ ey Câhid-i yektâ ki oldun sen bugün
Hep kasâid-âşinâyân-ı zamanın serveri

Sana pek çok ben sipâs etsem gerektir dâverâ
Sît-i hâmem himmetinle tuttu çün bahr ü berri

beyitleriyle, şiirlerini yayınlaması dolayısıyla Hüseyin Cahit'e şükranlarını arz edecektir:

Nef'î-i muciz-beyânın sâni-i çâlâkiyim
Tâbi'-i fermanım olmuş hicv ü medhin kişveri⁹¹

mısrayla mizah vadisinde Eski edebiyatın methiye ve hicviye üstadı Nef'î'yi kendisine örnek aldığı söyleyen Fazıl Ahmet "Teşâür-i Nef'îyâne"⁹² adını verdiği şiirlerini 1911 yılında "*Divançe-i Fâzıl fi-Vasf-ı Efâzıl*" adıyla kitap hâline getirdi.⁹³ Klâsik edebiyatın gazel, kaside, murabba, şarkı ve mesnevî nev'ileriyle yazdığı bu tarz şiirler, Nef'î'nin Siham-ı Kaza'sında ve Şair Eşref'in şiirlerinde yer alan kaba ve galiz sözlerden uzak olmasıyla mizah vadisinde nezih bir mecranın habercisi olmuştur.⁹⁴

⁹⁰Fazıl Ahmet, "Pendnâme-i âkıl-ı hakîm", *Tanin*, nr. 754, 4 Şevval 1328/25 Eylül 1326/8 T. evvel 1910, s. 2.

⁹¹Fazıl Ahmet, "Teşâür-i Nef'îyâne", *Tanin*, nr. 770, 20 Şevvâl 1328/11 T.evvel 1326/24 T.evvel 1910, s.2

⁹²Teşâür-i Nef'îyâne ayrıca şairin bu tarzda yazdığı şiirlerin üçüncüsünün de ismidir. bk. 90 no'lu dipnot.

⁹³*Divançe-i Fazıl fi-vasf-ı Efazıl*, İstanbul 1329, 152 s.

⁹⁴İ. Habip Sevük, *Avrupa Edebiyatı ve Biz*, c.II, İst. 1941, s.590

Aruzla verdiği örnekler yanında heceyi de kullanmaya başlayan Fazıl Ahmet'in bu vezinle yazdığı ilk mizahî şiir koşma tarzında olup "Hevaiyyat ve Siyasiyyat" başlığıyla 8 T. sani 1910/26 T. evvel 1326 tarihinde *Tanin*'de yayınlanır. Fazıl Ahmet yaklaşık üç yıl sonra heceyle yazdığı ikinci şiiri Talat Paşaya ithaf edecektir.⁹⁵ Hece-Aruz tartışmalarında taraf olmaktan kaçınan Fazıl Ahmet, ne aruzun ne de hecenin Türkçe'nin vezni olamayacağını düşünür.⁹⁶ Şiirlerinde iki vezni de kullanması bu tartışmalarda orta yolu seçtiğinin göstergesidir.

Fazıl Ahmet'in galiz sözlerden uzak, şakaya ve lâtifeye dayanan mizah anlayışı Meşrutiyet döneminin karışık ve baskıcı ortamında muhataplarını fazla rahatsız edici olmamakla beraber,⁹⁷ bir müddet sonra şair, özellikle siyasetçilerin Hüseyin Cahit'e yaptıkları baskı sebebiyle bu tarz şiirlere ara vermek zorunda kalır.⁹⁸ Bu arada terbiye ve eğitim konularındaki yazılarını *Sabah* gazetesinde de yayınlamaya başlamıştır.⁹⁹

⁹⁵Fazıl Ahmet, "Talât Beyefendiye", *Tanin*, nr.1698, 21 Ağustos 1913/8 Ağustos 1327, s.2

⁹⁶Yusuf Ziya, "Fazıl Ahmet Bey'le Konuştum", *Alemdar*, nr. 640/2940, 25 Eylül 1336/1920, s. 3

⁹⁷Fazıl Ahmet'in yazdığı lâtifelerinin muhatapları tarafından nasıl karşılandığına dair hatıralarında anlattığı bir vak'a önemli olsa gerektir "Talât Paşa o zamanki Talât Bey bir gün *Tanin* idaresine gelmişti. Cavit Bey, Hallâçyan Efendi ve sair birkaç kişi beraber... Benim de gerek kendisi ve gerek beraber getirdiği misafirer hakkında tabedilecek bir hicviyem vardı. Cahit Bey eserimden bahsetti. Galiba ki beni çağırıldılar. Talât Paşa sordu: "Aleyhimde yine ne yazdın bakalım?" Ben başta Mahmut Şevket Paşa olduğu hâlde bütün vükelâ hakkındaki manzum temennilerimi kendisine okudum. Birçok güldü ve bana dedi ki: "Bizim hakkımızda ne yazarsan yaz. Sana bol bol izin. Lâkin Mahmut Şevket Paşa hakkında hiç bir kelime istemez! İyi anladın mı?" (*Kırpıntı*, s.56)

⁹⁸Fazıl Ahmet bu durumu "Bilâhare merkum [Fazıl Ahmet] şive-i eda ve kıvam-ı müeddada bir miktar huşk ve nâbecâ lisan kullanıp cümleyi müstağrak-ı beht ve bazı turuk-ı müşevveşede dahi iltizâm-ı amed-şüd eylediğinden bâb-ı tavsif-i nuzzardan içeri alınmaması münasip görüldü." cümlesiyle özetlemektedir. ("Tezkiretü's-şuarâ-Sahib-i Divançe", *Tanin*, nr.1776, 21 T. sani 1329/4 K. evvel 1913/ 3 Muharrem 1332, s.2)

⁹⁹*Sabah* gazetesindeki ilk yazısı "Avrupa ve Biz" başlığını taşır.(nr. 8464, 28 Mart 1329/10 Nisan 1913, s. 1)

Tabiatındaki mizah ve lâtife tutkusunu yenemeyen şair "kilid-i sükût altında mahbusiyete tahammül edemeyip" şaka oklarını çevresindeki şairlere çevirir. Eski edebiyatın nesir sahasını da boş bırakmayan Fazıl Ahmet siyâsî mizaha ara verince klâsik nesir diliyle, yine Tanin'de yayınladığı "Mekatib-i Seyahat" adlı yazı dizisinde Buharalı bir seyyahın İstanbul izlenimlerini ağıdali bir dille kaleme alır.¹⁰⁰ Bu yazı dizisinde yer alan vak'aların ve kahramanların tamamen hayalî olduğunu ayrıca belirtelim. Onun amacı, üslûp gösterisi yapmaktır. Klâsik nesri başarılı bir şekilde seyahatname sahasında taklit eden yazar, aynı başarıyı aralarında Tahsin Nahit, Celâl Sahir, Mehmet Fuat gibi tanınmış şairlerin bulunduğu on şahsiyetin hayatını mizahî tarzda ele aldığı "Tezkiretü's-Şuara" adlı yazı dizisinde de gösterecektir.¹⁰¹ Bu arada 1912 yılında ilk çocuğu olan Müşfik dünyaya gelmiştir.¹⁰²

Yahya Kemal ile Tanışma ve Ada Sohbetlerinin Başlaması

Fazıl Ahmet'in hayatında mühim yere sahip olan şahsiyetlerden birisi Yahya Kemal'dir. 1912 yılında uzun yıllar süren Paris hayatından sonra İstanbul'a dönen Yahya Kemal'in tanıştığı ve dostluk kurduğu şahsiyetlerin başında Fazıl Ahmet de vardır. Yirminci yüzyıl Türk şiirine damgasını vuracak büyük şairin "mektepten memlekete" dönüşünde âdeta resm-i hoşâmedî sayılabilecek bu tanışma Refik Halit'in Kozyatağı'ndaki köşkünde gerçekleşecektir.¹⁰³ Şairliğinin yanında dolu dolu geçirdiği Paris yıllarının

¹⁰⁰Bu yazı dizisi 29 Ağustos 1329/11 Eylül 1913-27 Eylül 1329/10 T. evvel 1913 tarihleri arasında *Tanin* gazetesinde beş bölüm hâlinde yayınlanmıştır.

¹⁰¹Eski nesir dilini, taklit yoluyla da olsa çok başarılı bir şekilde kullandığı Tezkiretü's-suara adlı yazı dizisi *Tanin* gazetesinde 17 T.evvel 1913-28 K.evvel 1913 tarihleri arasında on iki bölüm hâlinde yayınlanmıştır.

¹⁰²Galatasaray Lisesinde okuyan Müşfik Aykaç, 1949-1961 yılları arasında Çekoslovak Ağır Sanayinin Türkiye mümessilliğini yapmıştır. Galatasaray Kulübü ve Cumhuriyet Halk Partisi üyeliği, su sporlarına alâkası olan Müşfik Aykaç'ın diğer faaliyetleridir. (age., s. 101)

¹⁰³1912 yılında İstanbul'a dönen Yahya Kemal ilk günler arkadaşı Şefik Esat'ın Divanyolu'ndaki evinde misafir kalır. Şefik Esat vasıtasıyla Refik Halit'le tanışan Yahya Kemal Tepebaşı Bahçesinde yedikleri yemekten sonra Refik Halit'in davetini kabul ederek bir akşam Kozyatağı'ndaki köşke misafir olur. Köşke gelen misafirlere arasında Fazıl Ahmet de vardır. Büyük şair ilk defa karşılaştığı ve sohbetinden hoşlandığı Fazıl Ahmet için "zeka

kendisine kazandırdığı engin kültür birikimi ve tarih bilgisiyle yakın zamanda İstanbul'da bir kutup hâline gelecek olan Yahya Kemal'in sohbetlerinde Fazıl Ahmet de olacaktır. Bu sohbetlerin çoğu ise özellikle yaz aylarında siyasî ve edebî bir mahfil hâline gelen Adalar'da gerçekleşecektir. 1913 yılında¹⁰⁴ Kınalıada'ya yerleşen Fazıl Ahmet gerek kendi evinde, gerekse Büyükkada Yat Klübünde düzenlenen sohbetlerde büyük şairin yanından ayrılmayacaktır. Ölümüne kadar büyük ölçüde Kınalıada'da yaşayacak olan şair¹⁰⁵ burada kiracı olarak oturmuştur. Sırasıyla Asaf Muammer Bey, Ramiz Bey, Sabri Bey, Civanıyan, Raka, Taşçıyan, Semih Bey, Sahak-Mesrob, Panosyan ve Adnan Beylerin kiracısı olmuştur.¹⁰⁶ Bu arada Yahya Kemal de yazlarını Büyükkada'da geçirmektedir.¹⁰⁷ Fazıl Ahmet'in evine Yahya Kemal'den başka, aynı zamanda hanımının amcası olan Tanburî Cemil Bey¹⁰⁸, Rıza Tefvik, Yakup Kadri, Refik

ve zarafeti müsellemler" tabirini kullanacaktır. (Daha geniş bilgi için bk. Yahya Kemal, *Siyasî ve Edebî Portreler*, İstanbul 1986, s.45; Kâzım Yetiş, *Yahya Kemal I-Hayati*, İstanbul 1998, s.139)

¹⁰⁴Pars Tuğlacı adalar ile ilgili hazırladığı kitabında Fazıl Ahmet'in Kınalıada'ya Birinci Dünya Savaşı yıllarında yerleştiğini kaydetmektedir (*Yakın Tarihimizde İstanbul Adaları*, c. I, İstanbul 1995, s. 365). Ancak şairin yazdığı ve neşrettiği bazı şiirlerine düştüğü tarih ve yer kayıtları bu görüşü çürütmektedir. 2 Ağustos 1329-Kınalıada künyesini taşıyan "Talât Beyefendiye"(Tanin, nr.1698, 21 Ağustos 1913/8 Ağustos 1327, s.2) adlı şiirin yazılış tarihini esas aldığımızda Fazıl Ahmet'in daha 1913 yılında adada ikamet etmeye başladığını söyleyebiliriz.

¹⁰⁵Fazıl Ahmet, hayatının büyük kısmını Kınalıada'da geçirmekle beraber 1917 yılında Büyükkada'da ikamet ettiğini Ruşen Eşref'in kendisiyle yaptığı ve *Diyorlar ki* adlı kitabına da aldığı mülâkattan öğreniyoruz. (Ruşen Eşref, "Fazıl Ahmet'le Bir Gün", *Türk Yurdu*, c.13, nr. 5-146, 25 T. evvel 1333/1917, s. 3617-3624). Merhumun kızı Müjde Aykaç Hanımefendi, 1930'lu yıllarda bir müddet Beyoğlu'nda Mısır Apartmanında kaldıklarını, babasının milletvekilliğinden ayrılmasından sonra ise yine kiracı olarak Şişli'de Caferbey Apartmanında ikamet ettiklerini söylemektedir. Mısır Apartmanındaki ikametleri sırasında Mehmet Akif'le karşılıklı dairelerde oturduklarını da ilâve eden Müjde Hanım, bu ikametlerin süresi hakkında bilgi verememektedir.

¹⁰⁶Pars Tuğlacı, *age.*, s. 365

¹⁰⁷Nihat Sami Banarlı, *Yahya Kemal'in Hatıraları*, İstanbul 1997, s.137-138

¹⁰⁸Tanburî Cemil Beyin evlerine devam ettiğini söyleyen Müjde Aykaç Hanımefendi, düzenlenen musiki meclislerinde kendilerine musiki ziyafeti verdiğinden bahseder.

Halit, İhap Hulûsî gibi şahsiyetler de devam eder.¹⁰⁹ Yat Klübünde ve adaların muhtelif mekânlarında gerçekleşen sohbetlerin müdavimleri arasında devrin meşhur siyasî ve edebî şahsiyetleri de vardır.¹¹⁰ Ziya Gökalp, Falih Rıfkı, Köprülüzade Fuat, Necmeddin Sadık (Sadak), Bahaattin Şakir, Celâl Sahir, Kâzım Şinasî, Refik Halit, Tahsin Nahit, Hamdullah Suphî, Ahmet Refik, Nezihe Muhiddin, Ali Kemal bu şahsiyetlerden bazılarıdır.¹¹¹

Yahya Kemâl'i "üstat" olarak kabul eden Fazıl Ahmet kendisini onun "tilmizi" sayar.¹¹² Bu üstat tilmiz ilişkisini Fazıl Ahmet'in eserlerinde fazla göremiyoruz.¹¹³ Çünkü ikisinin edebî mecraları farklıdır. Fazıl Ahmet her şeyden önce bir mizah şairidir Ancak aynı zamanda iyi bir Yahya Kemal

¹⁰⁹Pars Tuğlacı, *age.*, s. 365

¹¹⁰Fazıl Ahmet'i aynı dönemde böyle edebî ve siyasî sohbetlerin yapıldığı başka mekânlarda da görüyoruz. Kandilli'deki Kıbrıslılar Yalısı bu mekânlardan biridir. Yakup Kadri, Yahya Kemal, Refik Halit ile beraber Fazıl Ahmet de bu yalının müdavimleri arasındadır. (Murat Belge, *Boğaziçinde Yalılar, İnsanlar*, İstanbul 1997, s.129). Halit Fahri Ozansoy, İhsan Raif Hanımın Osmanbey'deki evinde haftada iki kere düzenlenen edebiyat toplantılarından bahsederken "Arasına Yahya Kemal, Fazıl Ahmet, Yakup Kadri, Ruşen Eşref gibi diğer edebiyatçıların da devam ettikleri İhsan Hanımın salonunda şiirler, hikâyeler okunur, bol bol edebiyattan bahsolunur ve nihayet hanımefendinin piyanosu zevkle dinlenirdi" demektedir. (Halit Fahri Ozansoy, *Darübedayi Devrinin Eski Günlerinde*, İstanbul 1964, s.62). Mahir İz de, Mısırlı Abbas Halim Paşanın kerimesi Prenses Emine Hanımın Büyükkada'daki evinde düzenlenen bir toplantıyı anlatırken, gelenler arasında Fuat Şemsi, Yahya Kemal, Faruk Nafiz, Midhat Cemal ve Fazıl Ahmet'in bulunduğunu söyler. (Mahir İz, *Yılların İzi*, Haz. Kemalettin Nomer, İstanbul 1990, s. 165)

¹¹¹Bu sohbetlerde ele alınan konular ve şahsiyetler hakkında daha geniş bilgi için bk. *Yahya Kemal, Siyasî ve Edebî Portreler*, İstanbul, 1986; *Çocukluğum Gençliğim Siyasî ve Edebî Hatıralarım*, İstanbul 1973.

¹¹²Fazıl Ahmet, "Yahya Kemal'e", *Diken*, nr.12, 3 Nisan 1335/1919, s.6

¹¹³Buna rağmen Fazıl Ahmet daha sonraki yıllarda Yahya Kemal tarzında şiir yazma denemelerine girişecektir. Fakat bu denemelerde Yahya Kemal kadar başarılı olamayacaktır. Bu tarz şiirlerden birisi Yahya Kemal'in "Geçmiş Yaz" şiirini hatırlatmakta ve "Rüya Gibi Bir Yazdı"(*Aydabir*, nr.14, 1 T. sani 1936, s.16-17) başlığını taşımaktadır.

okuyucusu ve dinleyicisidir.¹¹⁴ Onun, Yahya Kemal ile sağlam dostluk kurmasının sebebini ise daha evvelce belirttiğimiz gibi, büyük şairin Fazıl Ahmet'in şahsında keşfettiği "zekâ ve zarafet" hassasında aramalıdır. Yahya Kemal'in sohbetlerinde lâtifenin eksik olmaması, bu konuda usta olan Fazıl Ahmet'e onun katında ayrı bir mevki kazandırmış olsa gerektir. Nitekim Fazıl Ahmet, Yahya Kemal'e olan sevgisini, onun müsamahasına güvenerek yazdığı lâtife ağırlıklı yedi manzume ile eserlerini ve şahsiyetini ele aldığı yazılarla perçinleyecektir.¹¹⁵ Ayrıca, 1917 yılında Ruşen Eşref'in kendisiyle yaptığı mülakatta yaşayan şairler içinde en çok Yahya Kemal'i beğendiğini söyleyecektir.¹¹⁶ Bu düşüncesini daha sonraki yıllarda da koruyacaktır.¹¹⁷ Yahya Kemal ise bu jesti karşılıksız bırakmayacak ve "geçer" redifli gazelini ve Ses şiirini Fazıl Ahmet'e ithaf edecektir. Aziz şairin Fazıl Ahmet'le olan dostluğunu tebcil etmek için "geçer" redifli gazelini istirdat kabilinden aşağıya alıyoruz.

¹¹⁴Yahya Kemal, Varşova büyükelçiliği sırasında Fazıl Ahmet'e gönderdiği 8 K. evvel 1927 tarihli mektubunda kendisini anlayan nadir kişilerden birisi olduğunu belirtir. (Pars Tuğlacı, age., s.368)

¹¹⁵Fazıl Ahmet'in Yahya Kemal'le ilgili yazdığı yazıların ve şiirlerin künyesi aşağıya çıkarılmıştır.

1. Bütünyle Yahya Kemal'i konu alan şiirler: ; Yahya Kemal'e (*Sabah*, nr. 10076, 1917), Yahya Kemal'e (*Diken*, nr. 12, 1919), Yahya Kemal'e Gazel (*Akbaba*, nr. 335, 1926), Yahya Kemal için (*Akbaba*, nr. 336, 1926), Kafiye Şakaları (*Cumhuriyet*, nr. 6390, 1942)

2. Yahya Kemal'in tek bir mısra veya beyit içinde yer aldığı şiirler: Dağlara-1918 (Fazıl Ahmet, s. 137, 1934), Nefes (Aydede mecmuasındaki şekliyle, nr. 24, 1922), Yahya Kemal'e Gazel (*Akbaba*, nr. 335, 1926), İnceden İnceye (*Akbaba*, nr. 352, 1926),

3. Yahya Kemal'e yazdığı tehziller: Nazîre, (*Türk Yurdu*, c. 10, nr. 12, 1916), Yahya Kemal'e Gazel, *Utariid*, nr. 13, 1919)

4. Hakkında yazdığı yazılar ve edebî değerlendirmeler: Bir Sohbet Hatırası I-II, (*Cumhuriyet*, nr 4964, 4967, 1938), "Ah Şu Kasaturalı Edebiyat", (*Cumhuriyet*, nr. 5001, 17 Nisan 1938, s. 3), Kültür Sütunları-Yahya Kemal Vâsfinda I-V, (*Cumhuriyet*, nr. 6495, 6503, 6512, 6517, 1942)

¹¹⁶Ruşen Eşref, "Fazıl Ahmet Bey'de Bir Gün", *Türk Yurdu*, c. XIII, nr. 5/146, 25 T. evvel 1333/1917, s. 3622,

¹¹⁷Edebiyat Anketi-Bay Fazıl Ahmet Aykaç'ın Cevabı, *Yeni Adam*, nr. 237, 13 Temmuz 1939, s. 8

Fazıl Ahmet'e Gazel

Bir hıyâbandır ki hasret kûy-ı cânândan geçer
Her geçen cânâna peyvest olmadan candan geçer

Cümle lezzetten lezîz iksirsin ey zehr-i aşk
Zevki derdinden alan her ruh dermandan geçer

Meyve-i memnûdan tadmak günâhından beri
Kârbân-ı aşk bitmez bir beyâbandan geçer

Pîr olur Ya'kub bir savt-ı ceres gûş eylese
Mahfe-i Yusuf sanır vâdi-i Ken'andan geçer

Dinlemekçün mâcerâ-yı hecri nâyından Kemal
Mevkîb-i yârân civâr-ı beytü'l-ahzandan geçer¹¹⁸

Fazıl Ahmet'le Yahya Kemal arasındaki dostluğun derecesini gösteren başka bir hâdise de büyük şairin damak zevkiyle ilgilidir. Varşova büyükelçiliği sırasında İstanbul hasreti ile yanıp tutuşan Yahya Kemal, 14 Mayıs 1928 tarihli mektubunda Fazıl Ahmet'ten kendisine patlıcan göndermesini istemektedir:

"Varşova'da sebze yoktur. Sebze ihtiyacı ise bizde ırsîdir. Buraya hareket etmekte olan bir Lehistan kuryesini bulabilirsen ve küçük bir sepet içinde on kadar taze patlıcan gönderebilirsen ne kadar minnettarım olurum. Taze patlıcanın günlerce yolda kalmaya tahammülü olmadığından posta ile gönderilmesi doğru olmaz. Buraya doğru gelecek bir yolcu ile gönderilmesi lâzımdır."¹¹⁹

Fazıl Ahmet ise bu isteği bir emir telâkki ederek üstadının arzusunu yerine getirmeye çalışacağını 14 Haziran 1928 tarihli mektubunda belirtecektir:

¹¹⁸Yahya Kemal, "Fazıl Ahmet'e Gazel", *Şair Nedim*, nr. 6, 20 Şubat 1919, s.75; Ses, *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul 1985, s. 125-126

¹¹⁹Yahya Kemal'in Fazıl Ahmet'e gönderdiği altı mektuptan bazı bölümler şairin ölümünden sonra *Hayat* mecmuasında yayınlanmıştır. ("Yahya Kemal'den Fazıl Ahmet'e Varşova Mektupları", *Hayat*, yıl:3, c. 5, nr. 112, 28 Kasım 1958, s. 6-7)

"Kemalciğim, bil ki İstanbul'un bütün bostanlarını seferber hâle soktum, desem caiz. Şimdi kainat sana patlıcan yetiştirmekle meşgul. İki gözüm ne de nazlı yetişir sebze istemişsin! Manavları, sebzevatçıları bir sürü yeşillik istilâ ettiği hâlde ortalıkta henüz patlıcandan eser yok. Şu habeş çifti kıyafetli kâfir nebattan ilk hangisi başını topraktan kaldırırsa inan ki hemen boynunu koparıp sana göndereceğim."¹²⁰

Fazıl Ahmet kısa zaman sonra üstadının dileğini Lehistan sefaretı vasıtasıyla yerine getirecek ve bu iyiliğinin karşısında Yahya Kemal'den 11 Temmuz 1928 tarihli övgü dolu bir mektup alacaktır.¹²¹

Fazıl Ahmet'in mektubunda,¹²² Yahya Kemal için kullandığı bu samimî ifadelerle birlikte, o günün şartları içinde gerçekleştirilmesi zor bir işi yapmaya çalışması büyük şaire olan saygısını ve sevgisini göstermesi bakımından önemlidir.

İki dost arasındaki samimiyet ve hasbîlik Yahya Kemal'in Fazıl Ahmet'e yazdığı mektuplarda da kendisini hissettirir. Büyük şairin Varşova'dan gönderdiği 15 Şubat 1928 tarihli mektubunda Fazıl Ahmet'e hitaben söylediği;

"Hayatımda senin gibi bir arkadaş kazanmış olmak beni dünyaya beyhude gelmiş olmadığımı inandıran başlıca bir şeydir, fakat o dostun senin yüksek yaradılışında bir insan olması fevkalâde bir mükâfattır"

sözleri, bu konuda şüpheyeye yer bırakmamaktadır.¹²³

Politikaya Girme Arzusu yahut Sukut-ı Hayal

Mizahî şiirlere devrin politikacılarını ve devlet adamlarını şakayla karışık tarzda hicvetmekle başlayan Fazıl Ahmet'in, içten içe siyasete girmek arzusuyla yaşadığını daha 1910 yılında yazdığı "Teşâür-i Nefî'yane" şiirinde yer alan:

¹²⁰Yahya Kemal Enstitüsü Mec., c.III, İstanbul 1988, s.228

¹²¹Varşova Mektupları, Hayat, yıl:3, c. 5, nr. 112, 28 Kasım 1958, s. 6

¹²²Yahya Kemal ile Fazıl Ahmet arasındaki samimî münasebet büyük şairin elçilik ve hastalık gibi çeşitli sebeplerle yurt dışında bulunduğu zamanlarda da kesilmemiş, iki dost sık sık mektuplaşmışlardır. Fazıl Ahmet'in Yahya Kemal'e gönderdiği yirmi mektup *Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası'nın* III. cildinde (İstanbul 1988, s.221-245) yayınlanmıştır.

¹²³"Yahya Kemal'den Fazıl Ahmet'e Varşova Mektupları", Hayat, s. 6

Bir büyük destan yazıp hem vazedip namzetliğim
Ben dahi mebûs olam gelsin de vakt-i intihâb¹²⁴

beyitinde görmek mümkündür. Bu arzusu 1912 seçimlerinde gerçekleşmeyecektir. Ancak o mebus olma yolundaki teşebbüslerinden vazgeçmez. 1914 seçimleri öncesinde hece vezniyle, düz kafiye ile ve "yurt lisanı ve zihniyle" yazdığı "Namzetliğim" şiiriyle bu isteğini tekrarlar. Başlangıç cümlesinden de anlaşılacağı gibi Türkçülük akımının dil görüşüne uygun olarak sade bir dil kullanan Fazıl Ahmet'in mesajı İttihat ve Terakkî Fırkasına yöneliktir. 15 Kânunısanı 1914'de Tanin'de yayınlanan bu şiirde hayatı hakkında kısa bilgiler veren şair, şiirin baş kısmında;

Ey yurtların ağaları, baş ağaları, beyleri
Sizin ile şakada ben gittimse de ileri

Tanrı şahit pişmanım, işte size bin yemin
Gelin beni mebus yapın, ben ettim siz etmeyin!

mısralarıyla daha önce hicvettiği fırka mensuplarından özür diler. Aday gösterilip mebus seçildiğinde nasıl bir mebus tipi çizeceğine dair işaretler yine bu şiirde gözümüze çarpar:

Ekâbirin boş boşuna takılmam hiç peşine
Âdetimdir karışmamak hiç bir hamur işine

Tehlikeye girmem asla çekmeyiniz siz elem
Bu yaşımdan sonra zaten öyle şeye gelemem

Politikada makam ve mevki peşinde koşmadığını söyleyen Fazıl Ahmet sadece bir mebuslukla yetinmek istemektedir:

¹²⁴ Fazıl Ahmet, "Heft-e-i Teşâür", Tanin, nr. 836, 19 Kevvel 1326/1 K. sani 1910/30 Zilhicce 1328, s. 2

İçinizde nazırlığı kuran gençler yok mudur?
Ben sadece bir mebusluk istersem çok mudur?

Şiirin sonunda aday gösterildiği takdirde kendisini seçecek olan seçmenlere, özellikle memurlara bir vaadi vardır. Seçildiği takdirde o vaadi gerçekleştirmek için canla başla çalışacaktır:

Başka bir şey gelmese de asla benim elimden
Biliniz ki maaşları verdirtirim kâmilen¹²⁵

Bütün bu istişfarlara ve vaatlere rağmen aday olamayan Fazıl Ahmet'in mebusluk projesi yakın zamanda gerçekleşmeyecektir.

"Namzetliğim" şiiri Fazıl Ahmet'in bu dönemde Tanin'de yayınlanan son şiiridir. Kısa bir süre sonra 30 Kânunısanı 1914'de Tanin gazetesi "dokuz bin liraya" İttihat ve Terakki Fırkasına satılacaktır. Bu satışla birlikte Hüseyin Cahit gazeteden ayrılır.¹²⁶ Hüseyin Cahit'in gazeteden ayrılışıyla birlikte Fazıl Ahmet'in Tanin'de yazması mümkün olmayacak ve bu ikili 1922 yılında tekrar bir araya gelecektir.¹²⁷

Galatasaray Lisesinde Öğretmenlik ve "Onlar Gibi" Serisi

Darülmualimindeki öğretmenlik hayatı devam eden Fazıl Ahmet, Birinci Dünya Savaşı sırasında bir yıla yakın bir süre Galatasaray Lisesinde edebiyat

¹²⁵Fazıl Ahmet, "Namzetliğim", *Tanin*, nr.1817, 2 K. sani 1329/15 K. sani 1914/17 Safer 1332, s.3. Aynı şiir 1919 seçimlerinde Milli Ahrar Partisinden aday olması söz konusu olduğunda *Vakit* gazetesinde tekrar yayınlanmıştır.(*Vakit*, nr. 708, 26 Muharrem 1338/22 T. evvel 1919, s.4)

¹²⁶Daha geniş bilgi için bk. Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar*, Haz. Rauf Mutluay, İstanbul 1976, s.208-211

¹²⁷Gazete İttihat ve Terakkinin neşir organı hâline geldikten sonra 1918'e kadar yayını sürdürür. Hüseyin Cahit, Malta dönüşü gazeteyi 1922 yılında Renin adıyla tekrar çıkarmaya başlar. 1925 yılında Şeyh Sait İsyanında kusurlu görülerek gazete kapanır. Gazete 1943-1947 yılları arasında tekrar Hüseyin Cahit yönetiminde çıkar. 1961-1962 yıllarında ise Kasım Gülek tarafından çıkarılır.(Orhan Bayrak, *Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler*, İstanbul 1994, s. 133)

dersi verir.¹²⁸ Galatasaray Lisesindeki öğrencileri arasında Nurullah Ataç, Kadroculardan Vedat Nedîm (Tör) ve Vâlâ Nurettin (Va-Nu) da vardır.¹²⁹ Fazıl Ahmet burada öğrencilerine, o sıralarda matbuatta pek görülmeyen, fakat eserleri dilden dile dolaşan bir şairin şiirlerini okuyacaktır. Bu şair Yahya Kemal'dir.¹³⁰

Aynı yıl Tefvik Fikret'in hasta olması sebebiyle onun yerine Amerikan Kız Kolejinde bir müddet edebiyat derslerine girecektir.¹³¹

Savaş yılları olmasının tesiriyle Fazıl Ahmet'in yazı hayatında bir durgunluk gözlenir. Siyasî mizahtan artık uzaklaşan şairin, harbin ilk yıllarında yazdığı yazılar terbiye ile alâkalıdır ve *Peyam*, *Tedrisat*, *Servet-i Fünûn* ve *Terbiye* gibi gazete ve mecmualarda yayınlanır. 1916'dan sonra ise tekrar mizaha döner ve bu vadede yeni bir tarzın örneklerini verir. "Onlar Gibi" üst başlığıyla yazdığı pastişlerde ele aldığı ediplerin üslûbunu ve ifade tarzını manzum ve mensur eserlerle ustaca taklit eder. Bu taklit bazen ele alınan şairin tanınmış bir şiirinin vezni ve üslûbu değiştirilmeden mizahî olarak yeniden yazılması şeklinde kendisini gösterirken; bazen de Tefvik Fikretin "Aveng-i Tesâvir"de denediği teknikle şahsiyetlerin edebî portreleri verilmeye çalışılır. Bu tarzda yazdığı ilk şiir Faik Ali adını taşır ve *Türk Yurdu*'nda çıkar.¹³² *Türk Yurdu*'ndan başka *Tasvir-i Efkâr*, *Hande*, *Sabah* gibi gazete ve dergilerde, Namık Kemal, Abdülhak Hamit, Süleyman Nazif, Rezaizade Mahmut Ekrem, Cenap Şahabettin, gibi şahsiyetleri konu alan diğer şiirleri ve nesirleri yayınlanır.¹³³

¹²⁸Galatasaray Lisesinin 50. sene-i devriyesi sebebiyle neşrolunan *Salname*'de yazarın Darülmualimin-i Aliye muallimlerinden olduğu belirtilmekte ve Galatasaray lisesinde 8 K. evvel 1330-5 Eylül 1331 tarihleri arasında edebiyat muallimliği yaptığı hakkında bir kayıt bulunmaktadır(İstanbul 1932, s.82).

¹²⁹Fazıl Ahmet, "Ah Şu Kasaturalı Edebiyat", Cumhuriyet, nr. 5001, 17 Nisan 1938, s. 3

¹³⁰agy, s. 3, Nurullah Ataç, Milliyet, 12 Mart 1933

¹³¹Fazıl Ahmet, "Tefvik Fikret Hasta", *Zafer*, nr.2338, 3 Temmuz 1955, s.3

¹³²Fazıl Ahmet, "Faik Ali", *Türk Yurdu*, c.10, nr.7, 2 Haziran 1332/15 Haziran 1916, s.3052

¹³³Bu alaylı yazı ve şiirlerin bazen hoş karşılanmadığı da olmuştur. Kandemir, Fazıl Ahmet'le yaptığı bir mülakat sırasında "Onlar Gibi"nin *Hande*'deki kısımlarının intişarı sırasında başından geçen bir vakayı anlatır. Fazıl Ahmet'in, Abdülhak Hamit'in meşhur Makber şiirini konu alan şiiri o günlerde *Hande*'de çıkmıştır. Yazar, *Hande*'nin sahibi Sedat

Fazıl Ahmet, şahsiyetler ve hâdiseler yanında dış aleme, tabiata da mizahî ve şakacı bir tavırla yaklaşır. Aruzun yanında hece denemelerini bu yıllarda da sürdüren şair 1917 yılında yazdığı tabiat şiirlerinde dörtlüklerle, yedili hece veznini kullanır. Bu vadede ilk şiiri 29 Mart 1917 tarihinde *Türk Yurdu*'nda yayınlanır.¹³⁴ Bunu aynı yıl Ziya Gökalp'in çıkardığı *Yeni Mecmua*'da yazdığı diğer şiirleri izler.¹³⁵

Cumhuriyetten önce istemesine rağmen aktif politikanın içinde yer alamayan Fazıl Ahmet'in politikacılarla yakın dostlukları vardır. Bu dostlukların neticesindedir ki Birinci Dünya Savaşı sırasında Ağustos 1917'de İttihat ve Terakkîn'in ileri gelenlerinden Cemal Paşa¹³⁶ ve Maliye Nazırı Cavit Beyle birlikte Almanya seyahatine gazeteci olarak katılır. ¹³⁷ Aynı şekilde

Simavi ve Falih Rifkî'yla beraber Tepebaşı Bahçesinde oturmaktadır. Bahçede Abdülhak Hamit ve Süleyman Nazif de vardır: "Onlar Gibi'ye fena halde sinirlenmiş olan Nazif, yanlarındaki bir arkadaşın işareti üzerine birden yerinden fırlayarak üzerimize doğru yürüdü. Bereket versin araya girdiler". ("Fazıl Ahmet Aykaç'ı Dinlerken", *Yedigün*, c.8, nr.201, 13 İkincikanun 1937, s.14)

¹³⁴Fazıl Ahmet, "Şubat", *Türk Yurdu*, c.12, nr.3, 29 Mart 1333/1917, s.3375

¹³⁵Bu vadede *Yeni Mecmua*'da yayınlanan ilk şiiri olan "Yazın", 12 Temmuz 1917 yılında çıkmıştır.

¹³⁶Fazıl Ahmet, Cumhuriyetten önce her ne kadar aktif politikanın içinde bulunamadıysa da İttihatçılarla özellikle Cemal Paşa ile arasının iyi olduğunu gösteren işaretler vardır. Fazıl Ahmet Babıali baskınından sonra İstanbul Muhafızı olan Cemal Paşaya bir şiirini ithaf etmiştir. Heceyle ve düz kafiye ile yazdığı bu şiirde:

Medh ü senâ kaplarını vermiş Fazıl kalaya
Ondan dua bekleyenler avucunu yalaya
(Muhafız Cemal Beyefendiye-1913, *Neval-i Milli*, 1914, s. 31)

gibi devri için oldukça cesur ifadeler yer almıştır. İstanbul'un o karışık günlerinde Cemal Paşa'ya bu tarzda bir şiir yazabilmesi, aralarındaki irtibatı göstermeye değer niteliktedir.

Fazıl Ahmet'in Cemal Paşa ile muarefesini gösteren bir diğer örneğe Yahya Kemal işaret etmektedir: Cemal Paşa savaş sonunda arkadaşlarıyla firar ederken Falih Rifkî'ya bir mektup bırakmıştır. Paşa, Mektubun sonunda "Yahya Kemal Beye ve Fazıl Ahmet Beye selâmlarımı söyleyiniz." demektedir (*Siyasî ve Edebî Portreler*, III. Baskı, İst. 1986, s.133)

¹³⁷Yazar bu geziye ne sıfatla gittiğini belirtmemektedir. Ancak İttihat ve Terakkî döneminde Halit Ziya ve Mehmet Akif gibi devrin maruf gazeteci, edip ve şairlerinin böyle dış seyahatlere katıldığını biliyoruz. Fazıl Ahmet, Cemal Paşayla olan yakınlığı sebebiyle

savaşın bitmesine az bir zaman kala Sovyet Rusya ile imzalanan Brest-Litovsk Muahedesinden sonra Cenubî Kafkasya Heyetiyle görüşmek üzere Batum'a giden heyette gazeteci sıfatıyla yer alır.¹³⁸ Yine Cemal Paşanın davetiyle gerçekleşen bu seyahatte Fazıl Ahmet'le birlikte Ruşen Eşref ve Abidin Daver de yer alacaktır. Aralarında Adliye Nazırı Halil Bey'in de bulunduğu heyet 2 Mayıs 1918 tarihinde Gülnihal vapuruyla İstanbul'dan ayrılır.¹³⁹ Görüşmeler bittikten sonra 16 Mayıs'ta İstanbul'a dönerler.¹⁴⁰ Fazıl Ahmet bu seyahatle ilgili intibalarını "Batum'a Seyahat" adıyla dizi hâlinde Sabah gazetesinde yayınlar.¹⁴¹

Bu dönemde yazdığı bazı şiirlerde sathî de olsa cephe gerisinde yaşanan sıkıntıları dile getirir. Savaş sebebiyle yaşanan yokluklar, geçim zorluğu, ihtikarlar, "zülf-i yâre" dokunmayacak tarzda onun şiirinde yer alır. 1917 yılında Vakıf gazetesinde neşredilen "Nefes" şiiri bunlardan biridir. Fazıl Ahmet, bu şiirinde cephe gerisinde yaşanan sıkıntıları yaşayan birisi olarak devrin bir panoramasını çizmektedir:

Harap olmuş bugün her yerde idrak
Müsavidir hele iftar ile imsak
Çöküp gitmiş bütün eshâb-ı emlâk
Nasıl yanmışsa müstecir kiradan

Savaş sebebiyle cephe gerisinde hayat alt üst olmuş bütün düzen bozulmuştur. Fazıl Ahmet, uygulanan sıkı sansür sebebiyle bunları açık bir şekilde dile getirememenin, idarenin aksayan yönlerini şiirlerinde işleyememenin sıkıntısını çekecektir. Bunu aynı şiirden aşağıya aldığımız mısralarda görmek mümkündür:

böyle bir geziye davet edilmiş olabilir. Yazar bu geziyle ilgili olarak iki yazı kaleme alacaktır. "Tozlu Dosya-Otel Kayzerof-Berlin", *Zafer*, nr. 2395, 12 Nisan 1956, s. 3; "Tozlu Dosya-Berlin Dönüşü", *Zafer*, nr.2403, 20 Nisan 1956, s.3

¹³⁸Fazıl Ahmet, "Eski Anadolu V-Son Sefer": Yine Trabzon, *Dersaadet*, nr.95, 31 T.evvel 1336/1920

¹³⁹*Vakit*, nr.193, 20 Recep 1336/2 Mayıs 1334/1918, s.2

¹⁴⁰*Sabah*, nr.10238, 6 Şaban 1336/17 Mayıs 1334/1918, s.1

¹⁴¹ Bu yazı dizisi altı bölüm hâlinde 17 Mayıs 1918-5 Haziran 1918 tarihleri arasında yayınlanmıştır.(bk. *Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi Bölümü*)

Değil mümkün dokunmak zülf-i yâre
Nihayet gelmiyor hem ihtikara
Karar verdim de artık intihara
Revolver istedim Gökalp Ziya'dan¹⁴²

Fazıl Ahmet'in isim vermeden lâtife yoluyla devrin iktidarına getirdiği bu tenkitleri, onun İttihat ve Terakki yönetimiyle yukarıda örneklerini gördüğümüz iyi ilişkilerin ışığında değerlendirmek lâzımdır. Zaten istese de tenkit sınırlarını zorlaması sansür sebebiyle mümkün değildir. O, İttihat ve Terakki iktidarına yönelik asıl tenkitlerini Mütareke döneminde yazdığı şiirlerle dile getirecektir.¹⁴³

Mütareke Yılları

Mütareke dönemi Fazıl Ahmet için acı bir hâdiseye başlayacaktır. Mütarekeden hemen sonra İttihatçılara yakın olduğu düşünülerek Darülmuallimindeki vazifesine son verilir.¹⁴⁴ 1918 yılının sonlarına doğru kendisini tamamen mizaha veren Fazıl Ahmet devrin ünlü mecmualarından *Diken*'de yazmaya başlamıştır.¹⁴⁵ Aynı yıl ikinci çocuğu olan Eşfak dünyaya gelir.¹⁴⁶ *Diken*'deki yazı faaliyetini 30 Teşrinievvel 1918-15 Nisan 1920 tarihleri arasında sürdüren yazar, ayrıca kendi imzasının yanında bu mecmuadaki bazı nesir yazılarında Yasin Efendi müstearını kullanmıştır. Diğer mecmualarda ve

¹⁴²Fazıl Ahmet, "Nefes", Vakit, nr. 332, 27 Eylül 1334/1918, s. 3

¹⁴³Bu konuda daha geniş bilgi için bk. *Fazıl Ahmet'in Mizahî Şiirleri ve Hicivleri-Siyaset Bölümü*

¹⁴⁴Yazar, hükümetin bu kararı almasında İngilizlerin payı olduğu düşüncesindedir. (Fazıl Ahmet, "Yunan Gibi Kaçıyor", *Tanin*, nr. 426, 19 K. evvel 1923, s. 2). Osman Nebioğlu'nun ilgili kişilerin verdiği bilgiye dayanarak hazırladığı *Türkiye'de Kim Kimdir?* (İstanbul 1962, s. 101) adlı eserde ise Fazıl Ahmet, Darülmualliminden 1918 yılında ayrıldığını belirtmekle yetinmiştir.

¹⁴⁵*Diken*'deki ilk şiiri "Nedim'i Tazmin" başlığını taşır (nr.130 T. evvel 1918, s.3)

¹⁴⁶1918 yılında doğan Eşfak Aykaç Galatasaray Lisesinde okuduktan sonra Galatasaray futbol takımında oynadı. Daha sonra Millî Takımın tek seçicisi oldu. Tek seçicilik hayatındaki en önemli başarısı 1956 yılında efsanevi Macaristan millî takımı karşısında alınan 3-1'lik galibiyettir. Uzun yıllar çeşitli gazetelerde spor yazarlığı yaptı.

gazetelerde çıkan yazılarında ise hayatı boyunca bu yolu denememiştir.¹⁴⁷ Büyük bir kısmı *Diken*'de olmak üzere yer yer *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, *Zaman*, *Akşam* ve *Tasvir-i Efkâr*'da yazdığı nesir ve şiirlerinde cephe gerisinde yaşanan imkânsızlıkları, yolsuzlukları, sansürü ve devlet yönetiminde görülen istikrarsızlıkları ele alır.¹⁴⁸

Mütareke döneminde yazı faaliyetinden başka siyasî amaçlı dernek ve fırka çalışmalarına da katılan Fazıl Ahmet, dönemin ilk siyasî derneği olan Selâmet-i Amme Heyetinin kurucuları arasındadır. Mondros Mütarekesinin ağır şartlarına bir reaksiyon olarak tesis edilen ve kendisini "bütün fırkaların hususî gayeleri fevkinde" gören cemiyetin kurucuları arasında İttihat ve Terakkiye muhalif zevat yanında, tarafsız sayılabilecek kişiler vardır.¹⁴⁹ Mondros Mütarekesinin ağır şartları karşısında "Osmanlıların hukuk-ı tabiiyye ve müktesebesini bihakkın müdafaa etmek" maksadıyla kurulan cemiyet, bu nazik ortamda padişahın fikirleri etrafından toplanmayı esas almıştır.¹⁵⁰ Wilson prensiplerini kabul eden cemiyetin varlığı ve çalışmaları uzun sürmemiş, kısa zamanda dağılmıştır.¹⁵¹

Selâmet-i Amme cemiyetinden sonra siyasî faaliyetlerine, yine bu dönemde kurulan siyasî partilerden Millî Ahrar Fırkasında devam edecektir. 4 Mayıs 1919 tarihinde İttihat ve Terakki karşıtı olarak kurulan Millî Ahrar Fırkası "adem-i merkezîyet" fikrini savunmuş, Wilson prensiplerinin Türkler

¹⁴⁷O devirde müstear isim kullanmak mizahçılar arasında sanki bir gelenek hâlini almıştır. Refik Halit'in Kirpi, Halil Nihat'ın Karga, müstearları buna örnektir.

¹⁴⁸Fazıl Ahmet, "[Sultan Reşadın gazelinesi] Tahmis", *Zaman*, 239, 4 K. evvel 1334/1918, s.1

¹⁴⁹9 T. sani 1334(1918) tarihinde kurulan cemiyetin diğer kurucu ve yöneticileri şunlardır: Beyrut vali-i esbakı Edhem, muharririnden Asaf Muammer, Şurâ-yı Devlet aza-yı sabıkasından Reşat Fuat Beyler. Konya mebus-ı sabıkı Zeynelabidin Efendi, Darülfünun müderrislerinden Fatın, dava vekili Mustafa Arif, Mehmet Ali, muharririnden Mahmut Sadık, Nüzhet Sabit, Binbaşı Nahit Beyler. Cemiyetin üç maddeden meydana gelen bir nizamnamesi vardır. Bu cemiyetle ilgili daha geniş bilgi ve nizamnamenin tam metni için bk. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler-Mütareke Dönemi*, c. II, Genişletilmiş III. Baskı, İstanbul 1999, s. 109-111

¹⁵⁰ age., s. 111

¹⁵¹Tunaya derneğin faaliyetlerine ne zaman son verdiği hakkında bilgi vermemektedir. bk. age, s. 110

hakkında da uygulanmasını istemiştir. Anadolu hareketini desteklemekle beraber, Ankara'dan yakınlık görmemiştir. Ancak kurucularından bazıları İzmir'in işgalinden sonra tesis edilen İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniyye Cemiyetinin kuruluşunda yardımcı olmuşlardır. Fırkanın kurucuları arasında Fazıl Ahmet'in ismi yoktur.¹⁵² Fazıl Ahmet'in fırka içinde konumunun ne olduğunu bilmememize rağmen 1919 seçimlerinde Millî Ahrar Fırkasından İstanbul mebusluğuna aday olacağı yönünde haberler vardır.¹⁵³ Ancak Millî Ahrar Fırkasının, Ahali İktisat Fırkası ile beraber seçime girmeye karar vermesi ve ortak liste hazırlaması yüzünden bu adaylık gerçekleşmeyecektir.¹⁵⁴ Fırkanın varlığı da bu seçimin akabinde sona erecektir.¹⁵⁵

1919 yılı Fazıl Ahmet için acı bir hâdiseye sahne olacaktır. Bu yıl içinde evi yanan Fazıl Ahmet, savaş ve Mütareke döneminin olumsuz şartlarında ev bulmakta zorluk çeker. Ev problemini nasıl çözdüğünü bilemediğimiz şair, bu hayatî meselenin halli için yakın dostu Doktor Celâl Muhtar'a hitaben iki şiir

¹⁵²Söz gazetesi baş muharriri Asaf Muammer, Eski Fizan mebusu Cami, dava vekili Ağâh Mazlum , Abdülhak Şinasi (Hisar) gibi şahsiyetler fırkanın kurucuları arasındadır. Fırka hakkında daha geniş bilgi için bk. age, s. 452-462

Millî Ahrar Partisinin basına tanıtıldığı toplantıda açılış konuşmasını Yahya Kemal'in yaptığını, şairin *Tarih Musahabeleri* adlı kitabından öğreniyoruz. İzmir'in işgal edildiği günlerde böyle bir fırkanın faaliyete başlamasının vatanperverler arasında derin bir heyecan uyandırdığını söyleyen Yahya Kemal, Millî Ahrar Fırkasının çalışmalarını Sivas Kongresinin İstanbul'daki tecellisi olarak görecektir. (*Tarih Musahabeleri*, II. Baskı, İstanbul 1991, s.74-77)

¹⁵³Devrin önemli gazetelerinden *Vakit*'te bu adaylığın gerçekleşeceğine dair bir haber vardır. (*Vakit*, nr. 708, 26 Muharrem 1338/22 T. evvel 1335/1919, s.2)

¹⁵⁴1919 seçimlerinde Ahali İktisat Fırkası ile ortak liste hazırlayan Millî Ahrar Fırkası sadece İstanbul'da seçime katılmıştır. Ortak liste şöyledir:

Kemal Midhat, Asaf Muammer, Cami, Reşat Hikmet (Millî Ahrar), Faik Nüzhet (Ahali İktisat), Refik Nevzat (Sosyalist), Prens Sabahattin, Lütfi Fikri, Celâlettin Arif, Rauf Ahmet, Ahmet Selâhattin (Müstakil).

Bu seçimlerde Millî Ahrar Fırkasından kimse kazanamamıştır. Üyelerinden bazıları Anadolu'ya geçerek birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinde mebus olarak görev almışlardır. (Daha geniş bilgi için bk. Tunaya, age., s.454)

¹⁵⁵ age. s. 455

kaleme alır. "Müstecir İstidaları" başlığını taşıyan bu şiirlerde Fazıl Ahmet, emlâk zengini olan dostundan kendisine kiralık ev vermesini ister:

Kaldım yine ailemle üryan
Zira ki benim de yandı hanem
Olmaz mı karîn-i lütf u ihsan
Maruz-ı hazîn-i ahkaranem?

Doktor Celâl Muhtar Bey çevresinde tutumlu kişiliği ve pratik zekâsıyla tanınan bir kişidir. Fazıl Ahmet, ev bulma konusunda özellikle bu yönüyle Doktor'dan yardım istemektedir:

Miftah-ı cihan-küşâ-yı fikrin
Her müşkül önünde bir anahtar
Bir yanda saray-ı akl u sihrin
Bir yanda apartmanların var¹⁵⁶

Kiralık ev bulma konusunda Celâl Muhtar Beyin Fazıl Ahmet'e yardımcı olup olmadığını bilmiyoruz. Bildiğimiz bir şey varsa o da şairin bu yıllarda her yönden büyük sıkıntılar çektiğidir.¹⁵⁷

Devrin kadın mecmualarından *İnci*'nin de yazı kadrosunda yer alan Fazıl Ahmet'in buradaki ilk şiiri 1 Şubat 1919 tarihini taşır.¹⁵⁸ 19 Şubat 1921'a kadar

¹⁵⁶ Fazıl Ahmet, "Müstecir İstidaları 1-Celâl Muhtar Beye", *Harman Sonu*, 1335/1919, s. 22. "Müstecir İstidaları 2" başlığını taşıyan diğer şiir de yine aynı kitapta (*Harman Sonu*, s. 24) yer almaktadır.

¹⁵⁷Savaş ve Mütareke dönemlerinde yazdığı şiirlerde şairin çektiği sıkıntıları görmek mümkündür. Mütareke döneminde yazdığı "Hastalıktan Sonra" adlı şiirinde Fazıl Ahmet çektiği sıkıntılar sebebiyle edebiyatçı olmaktan şikâyet etmekte, yakın dostu Sedat Simavi'den yardım istemektedir:

Şiirden, miirden çok pişmanım
Arıyorum şimdi kârlıca bir iş
Sedat Bey azizim, pek perişanım
Gitmiyor hoşuma zira bu gidiş
(Hastalıktan Sonra, *İnci*, nr. 3,)

Bu konuda daha geniş bilgi için bk. *Fazıl Ahmet'in Mizahî Şiirleri ve Hicivleri-Geçim Zorluğu Bölümü*

¹⁵⁸Fazıl Ahmet, "Hanımefendi", *İnci*, nr.1, 1 Şubat 1335/1919, s.5

yayınladığı nesir ve şiirlerde kadınları yakından ilgilendiren meseleleri (giyim-kuşam v.s.) mizahi yönden ele aldığı gibi, okuma ve bilgi edinme konusunda ciddi uyarılarda bulunur.¹⁵⁹ Ayrıca şairin o yıllarda uzunca bir süre İspanyol nezlesinden muztarip olduğunu ve geçim sıkıntısı çektiğini de *İnci*'de yayınlanan bir şiirinden öğreniyoruz.¹⁶⁰ *Utarid*, *İftam*, *Şair Nedîm*, *Peyam*, *Vakit* ve *Yeni Dünya* ise yazarın bir kaç yazı ve şiirle adının anıldığı gazete ve mecmualardır.¹⁶¹ Bu dönemde yazdığı mizahî şiirlerini 1919 yılında *Harman Sonu* adıyla kitaplaştırdı.¹⁶²

1920 yılında *Dersaadet* gazetesinde Anadolu'ya yaptığı seyahatlerle ilgili intibalarını yayımlar. "Eski Anadolu" adını verdiği beş bölümlük tefrikanın başlangıç tarihi 20 Eylül 1920'dir.¹⁶³ Bu yazı dizisinin ilk dört bölümünde, 1897 yılında babasının Gümüşhane'ye mutasarrıf tayin edilmesi üzerine yaptıkları seyahati anlatır. 18 Teşrinievvel 1920'de yayınlanan son bölümü ise 1918 yılında Brest-Litovsk anlaşmasından sonra Batum'a gitmek üzere arkadaşı Ruşen Eşrefle yaptıkları gezi ile ilgilidir.¹⁶⁴ Millî Mücadele'ye sempati ile yaklaşan yazar Anadolu'ya yaptığı seyahatleri anlattığı bu yazı dizisiyle uzaktan da olsa kurtuluş hareketine destek verir. Millî Mücadele'ye destek veren Millî Ahrar Fırkasından mebusluğa aday olmaya çalışması da bu yönde değerlendirilebilir.

Mebusluk hayali gerçekleşmeyen Fazıl Ahmet, Mütareke döneminde bir müddet İtibar-ı Millî Bankasında kâtiplik yaptı.¹⁶⁵ Geçim sıkıntısı Fazıl Ahmet'i

¹⁵⁹Fazıl Ahmet, "Okumak Bahsi", *İnci*, nr.7, 1 Ağustos 1919, s.8

¹⁶⁰Fazıl Ahmet, "Hastalıktan Sonra", *İnci*, nr.3, 1 Nisan 1919, s.2

¹⁶¹Bu gazete ve mecmualarda yazdığı yazların ve şiirlerin künyesi için bk. *Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi Bölümü*

¹⁶²*Harman Sonu*, İstanbul 1335/1919, 30 s.

¹⁶³Fazıl Ahmet, "Eski Anadolu I", *Dersaadet*, nr.67, 20 Eylül 1336/1920, s.1

¹⁶⁴Fazıl Ahmet, "Eski Anadolu V-Son Sefer: Yine Trabzon", *Dersaadet*, nr.95 18 T. evvel 1336/1920, s.2

¹⁶⁵Bu memuriyetin başlangıç tarihinin Nisan 1920 olduğunu o tarihlerde çıkan bir yazısından öğreniyoruz: "Şimdi artık Millî Bankaya kâtib-i umûmî olduğum için..." (Fazıl Ahmet, "Yasin Efendi Kim İmiş?", *Diken*, nr. 49, 15 Nisan 1920, s. 13). Başka bir yazısında Mütareke döneminde bir ara bu bankada çalıştığını söylemektedir. (Fazıl Ahmet Aykaç, "Geçmişten Notlar-Ziraat Bankasına Dair", *Son Telgraf*, nr. 4057, 27 Mart 1948, s.2). Bitiş

birden fazla işte çalışmaya sevketmiştir. Bu vazifesine ilâve olarak 1921 yılında Sanayi-i Nefise Mektebinde Bedayi ve Tarih derslerine girdi.¹⁶⁶

1921 yılında *Alemdar* gazetesi'nde yayınlanan iki yazısında tekrar terbiye konusuna eğilen Fazıl Ahmet, *Nilüfer*, *Ümid*, *Tevhid-i Efkar*, *Yeni Eğlence*, *Güleryüz* gibi gazete ve mecmularda klâsik mizah anlayışının nümunelerini az sayıda da olsa vermeye devam eder.¹⁶⁷ Aynı yıl, üçüncü, aynı zamanda tek kız çocuğu olan Müjde dünyaya gelir.¹⁶⁸

Refik Halit'in çıkarmaya başladığı mizah mecmuası *Aydede*'nin yazı kadrosunda Fazıl Ahmet de vardır. Fazıl Ahmet, Millî Mücadeleye karşı olumsuz tavır takınan *Aydede*'nin yazı kadrosunda olmasına rağmen, Anadolu hareketi aleyhine bu mecmuada yazı ve şiir neşretmemiştir. *Aydede*'de yayınlanan ilk şiiri "İltifatname" başlığıyla 5 K. sâni 1922'de çıkar.¹⁶⁹ 1916'da başladığı "Onlar Gibi" serisine burada devam eden şair, Rıza Tevfik, Bayburtlu Zihni, Mehmet Emin ve Ziya Gökalp gibi şahsiyetlerin eserlerini mizahî tarzda taklit eder veya onların ifadesine uygun yeni mahsuller verir. Bu seriden daha önce yayınladığı bazı şiirleri ve nesirleri tekrar *Aydede*'de

tarihini tespit edemediğimiz bu memuriyetin 1921 yılında da sürdüğünü yakın arkadaşı Halil Nihat'ın kendisiyle ilgili yazdığı şiirlerden anlıyoruz:

Fazıl Beyin artık sadası duyulmaz oldu
Derler ki serdi hazret bir bankaya yatağı
("Fuzuliyane-28 Ağustos 1336/1920", *Siham-ı İlham*, İstanbul 1921, s. 196)

Kim derdi ki kâtip olacak bankada bir gün
Dünyaya gülen Fazıl-ı dâna-yı zamane
("Zamane-3 K. sani 1337/1921", *Siham-ı İlham*, , s.229)

¹⁶⁶O yıllarda Sanayi-i Nefise Mektebi müdürü olan meşhur karikatürist Cemil (Cem) Fazıl Ahmet'e, Mektebin Bedayi ve Tarih muallimliğine tayin olunduğuna dair 20 T. sani 1337 tarihli bir yazı göndermiştir. Bu yazı şairin kızı Müjde Aykaç Hanımefendiden tarafımıza verilen evrak arasında çıkmıştır. Bu görevin ne zaman sona erdiğine dair bir bilgiye ise ulaşamadık. Ayrıca bk. *Fazıl Ahmet Aykaç*, s.7.

¹⁶⁷ Yazı ve şiirlerin listesi için bk. *Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi Bölümü*

¹⁶⁸Osman Nebioğlu, *Türkiye'de Kim Kimdir?*, s. 101

¹⁶⁹Fazıl Ahmet, "İltifatname", *Aydede*, nr. 2, 5 K. sani 1338/1922, s.1

neşreder.¹⁷⁰ Bunlardan başka geçim sıkıntısı ve ihtikarlar yine şiirinin konusu olmaya devam eder.¹⁷¹

Asıl uğraş verdiği mizah yanında tenkit sahasını da boş bırakmayan Fazıl Ahmet, *Yarın* mecmuasında edebiyat ve sanatla ilgili değerlendirme yazıları yazar. 25 K. sâni-16 Mart 1922 tarihleri arasında yedi yazı yayınlayan Fazıl Ahmet genel olarak edebiyatın o günkü meseleleri üzerinde durur. Mizahçılığından gelen bir tavırla değerlendirmelerinde teşbih ve istiare sanatlarına sıkça yer veren yazara göre okuyucu tarafından rağbet görmüş fikirler dışı yaldızlı ve süslü olmakla beraber içi boş ve faydasız düşüncelerdir.¹⁷² Bu düşüncelerin yayılmasının yanında topluma faydalı eserlerin kıyıda köşede kalmaları "iltimas"tan başka bir şey değildir.¹⁷³ Yakup Kadri'yi ise eserlerinde "şeffaf Türkçe"yi kullandığı için beğenir¹⁷⁴

1922 yılının sonlarına doğru *Tanîn*'in Hüseyin Cahit yönetiminde tekrar çıkmaya başlamasından sonra, matbuat hayatında hakettiği yere gelmesine vesile olan hamisinin davetine uyarak bu gazeteye dönen Fazıl Ahmet'in ilk yazısı İstanbul'un tekrar Türklerin eline geçmesiyle ilgilidir ve "Vatana Vuslat" adıyla 2 T. sani 1922'de neşredilir. ¹⁷⁵

Cumhuriyetin İlk Yılları

Tanîn'le birlikte *Zümrüdüanka* adlı mizah mecmuasında da yazıları çıkar. Bu mecmuada 22 K. sâni 1923-11 T. evvel 1924 tarihleri arasında "Musahabe-i Şuun-Yevmiye Defteri", "Çarşı Pazara Dair" ve "Mir'at-ı Şuun" başlıkları altında günlük olayların mizahî yönden değerlendirmesini yapar. 1923 Ramazanında Fazıl Ahmet'i *Tanîn*'de yirmi bir sayı sürececek bir tefrika ile görüyoruz.¹⁷⁶

¹⁷⁰"Onlar Gibi" serisinden daha önce 1916-1918 yılları arasında *Türk Yurdu*, *Hande*, *Sabah* ve *Tasvir-i Efkâr*'da çıkan "Abdülhak Hamit", "Recaizade Ekrem", "Divan", "Namık Kemal", "İstiğfar", "Eski Hikmetlerden" ve "Bir Mektup Sureti" başlıklı şiirler ve nesirler için bk. *Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi Bölümü*

¹⁷¹Fazıl Ahmet, "Bak da Gör", *Aydede*, nr.23, 20 Mart 1338/1922, s.1

¹⁷²Fazıl Ahmet, "Fikirlerin Talii", *Yarın*, nr.16, 2 Şubat 1338/1922, s.1

¹⁷³Fazıl Ahmet, "Edebiyatta İltimas", *Yarın*, nr.17, 9 Şubat 1338/1922, s.4

¹⁷⁴Fazıl Ahmet, "Erenlerin Bağından", *Yarın*, nr.17, 16 Şubat 1338/1922, s.4

¹⁷⁵Fazıl Ahmet, "Vatana Vuslat", *Tanin (Renin)*, nr. 20, 2 T. sani 1338/1922, s.3

¹⁷⁶Bu tefrika 19 Nisan-17 Mayıs 1923 tarihleri arasında çıkmıştır.

"Ramazan Sergisi" adını verdiği bu tefrikada yazar, ramazan ayının şehirdeki akisleriyle beraber, çocukluk yıllarına ait hatıralarına ve Türk basını hakkındaki düşüncelerine yer verir. O günkü matbuat hayatını "bir cirit meydanına" benzeten yazar kendisini münevver diye niteleyen muharrirlerin, muhataplarını tahakküm altına almakla uğraştıklarını belirtir.¹⁷⁷ 1923 yılında ayrıca dördüncü çocuğu olan Esat dünyaya gelecektir.¹⁷⁸

Bu yıllarda Fazıl Ahmet'i Düyûn-ı Umumiye memuriyetinde görüyoruz. Bir müddet Düyûn-ı Umumiye Türk Dayınler Vekâletinde kâtip olarak çalışan Fazıl Ahmet'in çalışma arkadaşları arasında İbnülemin Mahmut Kemal ile Ahmet Haşim de vardır.¹⁷⁹ Buradan ayrıldıktan sonra¹⁸⁰ ise Galatasaray Lisesinde dört yıl sürecek olan edebiyat öğretmenliğine 1924 yılında tekrar başlar.¹⁸¹

Tanîn'de siyasî yazılar da yazan Fazıl Ahmet devrin aktüel konuları olan batılılaşmak, cumhuriyet ve hürriyet kavramları hakkındaki düşüncelerini belirtir. Bu konularla ilgili yazdığı siyasî yazıları bazen, diyalog tekniğini kullanarak "İki Kafadar" başlığı altında neşreder.¹⁸² Vatanperverliğin "ruhban" bir sınıfın tekelinde olamayacağını savunan yazar, vatanperverlik için

¹⁷⁷Fazıl Ahmet, "Aşiret Beyleri", *Tanîn*, nr.191, 22 Nisan 1339/1923-6 Ramazan 1341, s.1

¹⁷⁸Osman Nebioğlu, Türkiye'de Kim Kimdir?, s. 101

¹⁷⁹İbnülemin Mahmut Kemal İnal maruf eserinde Düyûn-ı Umumiye'deki kendi memuriyetinden bahsederken "Boş vakitlerde Kâmil, Halil Nihat, Fazıl Ahmet, Ahmet Haşim ve Hüseyin Daniş Beyler gibi dairede bulunan maruf edipler ve şairlerle buluşarak ilmî ve edebî musahabeler ederdik, hepimiz safayâb olurduk" demektedir.(*Son Asır Türk Şairleri*, cüz: 12, İstanbul 1942, s.2219)

¹⁸⁰Fazıl Ahmet'in Düyûn-ı Umumiyede ne kadar çalıştığını tespit edemedik. Ancak İbnülemin'in Düyûn-ı Umumiyedeki kendi memuriyetiyle ilgili yazdıklarından hareket edecek olursak bu vazifenin tahminen Mayıs 1924 yılında bittiği sonucuna ulaşıyoruz: "Düyûn-ı Umumiye bütçesinin tenkisi üzerine evvelâ ücretli memurların hizmetlerine nihayet verildiğinden sekiz aya yakın devam ettikten sonra ayrıldım. 1924-12 Şevval 1342 [17 Mayıs 1924]" (*age.*, s.2219) Büyük ihtimalle ayrılan memurlar arasında Fazıl Ahmet de vardır.

¹⁸¹Galatasaray Lisesinin 100. kuruluş yıldönümü ile ilgili hazırlanan albümde 1924-1928 yılları arasında edebiyat muallimliği yaptığı belirtilmektedir (İstanbul1974, s.55).

¹⁸²Fazıl Ahmet, "İki Kafadar-Cumhuriyet Bahsi", *Tanîn*, nr.341, 25 Eylül 1339/1923

kimseden icazet almaya gerek olmadığını düşünür.¹⁸³ Bu sırada basında cumhuriyet ve hilâfet konusu tartışılmakta, yeni idarenin icraatlarına muhalefet eden gazeteciler baskı altına alınmaya çalışılmaktadır.¹⁸⁴ Hüseyin Cahit yönetimindeki Tanin yapılan inkılâplara taraftar olmakla beraber hilâfet konusunda daha tedbirli davranılması gerektiğini savunur. Hintli Müslüman liderler Emir Ali ve Ağa Hanın hilâfetin konumunun güçlendirilmesi isteğiyle Başvekil İsmet Paşaya gönderdikleri mektup aynı gün (5 Kânunievvel 1923) *Tanin* ve *İkdam*'da, ertesi gün de *Tevhid-i Efkar*'da yayınlanınca adı geçen gazete yöneticileri Hüseyin Cahit, Ahmet Cevdet ve Velid Ebuzyiya tutuklanarak İstiklâl Mahkemesinde yargılanırlar.¹⁸⁵ Bu hâdise üzerine bir yazı yazan Fazıl Ahmet, hilâfeti savunmamakla birlikte "serbestî-i tefekkür"den yana olduğunu belirterek, yargılanan gazetecilerin "Cumhuriyete sadakatlerinden şüphe" edilmemesi gerektiğini düşünür.¹⁸⁶

Yine bu olayla ilgili olarak Fazıl Ahmet'i bir polemik içinde görüyoruz. O sıralarda neşriyat hayatını Ankara'da sürdürmekte olan Yeni Gün gazetesi başyazarı Yunus Nadi (Abalıoğlu), Ağa Hanın mektubunun İstanbul gazetelerinde yayınlanması ve adı geçen gazetecilerin tutuklanması üzerine yazdığı bir yazıda bütünüyle İstanbul'un suçlu olarak kabul edilmemesi gerektiğini, suçlu olanların birkaç gazeteci olduğunu belirtir. Yunus Nadi'ye göre İstanbul'un sakıncalı gazetecilerinden biri de Mütareke döneminde Rıza Tevfik hakkında mizah yollu şiirler yazan Fazıl Ahmet'tir. Fazıl Ahmet'in Rıza Tevfik'le ilgili yazdığı mizahî şiirlerde oldukça saygılı bir dil kullandığını, hatta ona "Hocam" diye hitap ettiğini ve onu incitmemeye çalıştığını biliyoruz.¹⁸⁷

¹⁸³Fazıl Ahmet, "Kendime Göre Bir İş", *Tanin*, nr. 181, 12 Nisan 1339/1923, s.2

¹⁸⁴Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Ankara 1994, 436 s.

¹⁸⁵age, s.111-126

¹⁸⁶Fazıl Ahmet, "Bu Ne Şiddet?", *Tanin*, nr. 431, 24 K. evvel 1339-1923, s.2

¹⁸⁷Fazıl Ahmet, Rıza Tevfik'le ilgili yazdığı mizahî şiirlerde bilgisinden dolayı feylosofu medheder. 1910 yılında yazdığı "Medh-i cenab-ı Rıza Tevfik ser-firaz-ı şehîr-i ehl-i tahkik" adlı kasidesinde yer alan:

Eyâ şehri-i İstanbul'un Aristo-yı alemdarı
Midad-ı hamem oldu işte cu-yı medhine cari
.....

Büyüktür pek senin kadrin velâkin cümle fehmetmez
Benim ancak meta-ı fazlının dünyada simsarı

Rıza Tevfik de 1914 yılında Nevsal-i Millî'de çıkan yazısında ve Ruşen Eşref'le yaptığı mülâkatta bu dostluğun eseri olarak Fazıl Ahmet hakkında müspet düşüncelere sahiptir.¹⁸⁸ Yunus Nadi, Fazıl Ahmet'i Mütareke döneminde Rıza Tevfik'le işbirliği yapmakla suçlar. Fazıl Ahmet bu suçlamalara verdiği cevapta Mütareke döneminde Rıza Tevfik'le hiçbir münasebeti olmadığından bahisle, asıl işbirliği yapanın Yunus Nadi olduğunu belirtir:

"Mütareke'den sonra, yani Rıza Tevfik makam-ı iktidara geldikten sonradır ki ben ondan tebaüt ettim... Fakat yine o Mütarekenin ibtidasında Rıza Tevfik'in himayesine iltica ederek ona hâkpay olan zahife ve nankör seciyesi hangimizin kalbinde püskürmüştü. Yunus Nadi Beyin mi, benim mi? Evet o Yunus Nadi Bey değil midir ki Türkiye'nin en kara günlerinde, şimdi en karanlık bir kimse diye gösterdiği insanın atıfetine başını soktu"¹⁸⁹

Bu polemik o dönemde Ankara basını ile İstanbul basını arasındaki mücadelenin ne boyutlara vardığını göstermesi bakımından dikkate değer niteliktedir.

Meşrutiyet devri matbuat ve siyaset hayatının karışık ve sancılı günlerine ait hatıralarını 1924 yılında *Kırpıntı* adıyla kitap hâlinde neşreden yazar, üstü örtülü bir şekilde yaşananlardan ders alınmasını istemektedir.¹⁹⁰ Genel anlamda devrin siyasî tartışmalarında taraf olmamayı tercih eden, ancak hangi konuda olursa olsun matbuat ve fikir hürriyetini savunan Fazıl Ahmet, *Süs* ve *Guguk* gibi bir kaç mizahî yazı neşrettiği mecmualar istisna edilirse 1925 yılının nisan ayı ortalarında, Takrir-i Sükûn Kanununa muhalefet yüzünden kapatılana kadar *Tanin*'de yazacaktır.¹⁹¹

Tanîn kapandıktan sonra *Akbaba*'da yazmaya başlayan Fazıl Ahmet'in ilk yazısı "Süleyman Nazif Bey'e Mektup" başlıklı mizâhî bir yazıdır.¹⁹²

(Medh-i Cenab-ı Rıza Tevfik..., *Tanin*, nr. 809, 1910)

beyitleriyle Rıza Tevfik'ten çok şey öğrendiğini belirtir.

¹⁸⁸Rıza Tevfik, "Fazıl Ahmet Bey", *Nevsal-i Milli*, İstanbul 1330 (1914), s. 26; Ruşen Eşref, "Feylesofumuzu Ziyaret II", *Vakit*, nr. 53, 27 Safer 1336/13 K. evvel 1333/1917, s. 2

¹⁸⁹Fazıl Ahmet, "Yunan Gibi Kaçıyor", *Tanin*, nr. 426, 19 K. evvel 1339/1923, s. 2

¹⁹⁰Fazıl Ahmet, *Kırpıntı*, İstanbul 1342-1924, 85 s.

¹⁹¹Son yazı "Çocuklarıma Vaaz", *Tanîn*, nr.898, 11 Nisan 1341/1925, s.2

¹⁹²Fazıl Ahmet, "Süleyman Nazif Bey'e", *Akbaba*, nr.257, 21 Mayıs 1341/1925, s. 2;

Akbaba'daki şaka ve lâtife yollu yazıların yanı sıra *Akşam* gazetesinde aktüel meseleleri sohbet tarzında değerlendirdiği yazıları çıkmaya başlar. Dil ve edebiyat konularını işlediği yazılarında dile dışardan, özellikle siyasetten gelen müdahalelere karşı çıkar. Bu konuda Ziya Gökalp'i örnek veren yazar "Politikaya onun kadar ilim, yine ilme de onun kadar politika karıştırabilmiş" çok az kişi tanıdığını belirtir.¹⁹³ Edebiyat özellikle şiir sahasında samimî eserler verilmediğinden yakınan yazar çoğu şairin hissetmediği, kalbinde duymadığı ısmarlama duygularla eser verdiğini düşünür.¹⁹⁴ Şairlerin çoğunun büyük dehaların gölgesinde kalmayı tercih ederek kendilerine üstad kabul ettiği şahsiyetlerin eserlerini taklit ettiğini savunan Fazıl Ahmet bu konuda Faik Ali'yi örnek gösterir.¹⁹⁵ 1925 yılında *Servet-i Fünûn* mecmuasına da yazı gönderen Fazıl Ahmet "Felsefede Nisan" başlıklı yazısında, o dönem Türk münevverini yakından etkilemiş olan Bergson üzerinde durur.¹⁹⁶ "İki Kafadar" başlığı altında felsefî meseleleri okuyucuyu sıkmadan eğlenceli bir üslûpla ele almayı *Yeni Ses* gazetesinde sürdürür. 8 Eylül-1 T. sani 1926 tarihleri arasında yayınlanan sekiz bölümlük tefrikada, eğitimden evliliğe, batılılaşmaktan gazeteciliğe kadar gündemdeki konuları değerlendirir. Her milletin kendisine ait bir hayat tarzı, dünya görüşü olduğunu söyleyen yazar, garplılaşmak, şarklılaşmak gibi müphem kavramların yerine asrî ve medenî terbiye usûlleri üzerinde durulması gerektiğini savunur.¹⁹⁷ 1927 yılının başlarında ise daha önce "Süleyman Nazif Beye" başlığıyla *Akbaba*'da neşredilen mizahî yazısı, yine aynı başlıkla *Güneş* mecmuasında tekrar neşredilir.¹⁹⁸

Artık mizahtan çok, ciddî mevzular üzerinde duran Fazıl Ahmet, *Hayat* mecmuasındaki yazılarına Piyâle'nin tab'ı dolayısıyla yazdığı bir değerlendirme

¹⁹³Fazıl Ahmet, "Edebiyat Bahisleri-Hocamın Ukalâlıkları", *Akşam*, nr. 2646, 25 Şubat 1926, s.2

¹⁹⁴Fazıl Ahmet, "Hocamın Ukalâlıkları-Yine Samimiyet Kıtlığı", *Akşam*, nr.2659, 7 Mart 1926, s.2

¹⁹⁵Fazıl Ahmet, "Hocamla Mülâkat", *Akşam*, nr.2638, 14 Şubat 1926

¹⁹⁶Fazıl Ahmet, "Felsefede Nisan", *Servet-i Fünûn*, nr. 1511, 30 Temmuz 1341/1925, s.170-171

¹⁹⁷Fazıl Ahmet, "İki Kafadar III", *Yeni Ses*, nr.205, 22 Eylül 1926, s.2

¹⁹⁸Fazıl Ahmet, "Süleyman Nazif Beye", *Güneş*, nr.3, 1 Şubat 1927, s. 14

yazısıyla başlar.¹⁹⁹ Yazar, sanatını siyasî ve içtimâî endişelerin üstünde tutmasıyla Ahmet Haşim'i takdir eder. Lisanı eski olmasına rağmen tazeliğini koruması ise Ahmet Haşim'in başka bir başarısıdır. Alfabe tartışmalarının yoğunluk kazandığı bir zamanda "İki Kafadar" başlığı altında yazdığı bir musahabede, Lâtin harflerinin Türkçe için Arap alfabesinden daha "mütekamil" olduğunu kabul etmekle beraber, harf değişikliğinin "medeniyet ve terakki lâzimesi" olmadığını söyler.²⁰⁰ Bu yolda Avram Galanti'nin "Arabî harfler terakkimize mani değildir" görüşüne katılmakla beraber, hâlihazırdaki alfabenin özellikle sesliler konusunda ıslâh edilmesi ve imlânın bir nizam altına alınması gerektiği fikrindedir. *Yeni Kalem* mecmuasında yine "İki Kafadar" başlığı altında yazdığı yazıda dil ile ilgili bir akademinin lüzumundan bahseder.²⁰¹ Türkçenin o dönemdeki meselelerine *Hayat* mecmuasında "Hangi Kelimeler Türkçedir" başlıklı yazısında temas etmeye devam eden Fazıl Ahmet, Türkçeye yabancı dillerden giren ve Türkçenin gramer ve imlâ yapısına uymuş ve benimsenmiş her kelimeyi Türkçe olarak kabul eder.²⁰²

Hayat mecmuasındaki yazılarının bir kısmı Fransız yazarlardan yaptığı tercümelemlerle ilgilidir. "Fikir Damlaları" başlığı altında Gustav Le Bon ve Anatol France'den yaptığı tercümelemlerde bu iki şahsiyetin eğitim, ahlâk ve hayat hakkındaki düşüncelerine yer verir.²⁰³

Bu arada gazete ve mecmualarda neşredilen nesir yazılarından seçmelerin yer aldığı *Şeytan Diyor ki* adlı kitabı 1927 yılında basılır.²⁰⁴

Fazıl Ahmet bu yıllarda Galatasaray Lisesindeki edebiyat öğretmenliğinin yanı sıra Barut ve Mevadd-ı İnfilâkiyye İnhisarında çalışmaktadır.²⁰⁵

¹⁹⁹Fazıl Ahmet, "Ahmet Haşim ve Piyalesi", *Hayat*, nr. 5, 30 K. evvel 1926, s.18

²⁰⁰Fazıl Ahmet, "İki Kafadar", *Hayat*, nr. 43, 22 Eylül 1927, s.3

²⁰¹Fazıl Ahmet, "İki Kafadar", *Yeni Kalem*, nr. 1, 6 T.evvel 1927, s. 6

²⁰²Fazıl Ahmet, "Hangi Kelimeler Türkçedir", *Hayat*, nr.52, 24 T. sani 1927, s.513

²⁰³Fazıl Ahmet, "Fikir Damlaları-Anatol Frans'tan Tercümeler, İktibaslar", *Hayat*, nr. 44, 29 Eylül 1927, s.5-6; nr.49, 3 T. sani 1927, s.7.

"Fikir Damlaları-Gustav Le Bon'dan Tercümeler, İktibaslar", nr.46, 13 T. evvel 1927, s.7-8

²⁰⁴Fazıl Ahmet, *Şeytan Diyor ki*, İstanbul 1927, 304 s.

²⁰⁵Fazıl Ahmet'in ne kadar çalıştığını bilemediğimiz vazifelerinden birisi de bu şirkete aittir. Şirkette Fransızca yazışmaları takip etmektedir. Yazar Yahya Kemal'e gönderdiği 17 T.

1927 yılından sonra Fazıl Ahmet'in şiir anlayışında ve çizgisinde bir değişme olduğuna şahit oluyoruz. Mizahı bırakıp didaktik şiire yönelen Fazıl Ahmet, Türkiye'de yaşanan değişimi ve inkılâpları şiirlerinde ele almaya başlar. Fazıl Ahmet'in bu tarzda yazdığı ilk şiiri "Gelecek Asırlarda Tarih Dersi" adıyla *Hayat* mecmuasında çıkar.²⁰⁶ Büyük bölümünde 15'li hece ölçüsünün, bazı bölümlerinde aruz ölçüsünün kullanıldığı, düz kafiyeli bu şiirde Cumhuriyetten sonra Türkiye'de yaşanan değişim bir tarih hocasının ağzından öğrencilere anlatılır. Mustafa Kemal'i "medeniyet mesihi" olarak gören Fazıl Ahmet, bu tavrıyla Reşit Paşayı "medeniyet resûlü" olarak nitelendiren Şinasî'yi hatırlatır. Yine aynı mecmuada yayınlanan, heceyle yazdığı "Sanat Bana Der ki" şiirinde ise sanatta tuttuğu yeni yolun izleri daha bariz bir şekilde görülür. Bu şiir daha önce Ziya Gökalp ve Faruk Nafiz'in aynı adla yazdıkları "Sanat" şiirinde savundukları fikirlerini hatırlatmaktadır. Bu şiirin diğer bir özelliği de Fazıl Ahmet'in sanat görüşünü yansıtan tek şiir olmasıdır. Fazıl Ahmet'e göre sanat sosyal bir fonksiyon icra etmeli, şahsî kaygılardan uzak durmalıdır. Klâsik şiirin değerlerini reddeden ve mizahtan uzaklaştığını hissettiren şair;

Bilmeli ki o ne gülen ne ağlayan demektir
Hakikaten büyük şair bir çağlayan demektir

Doğuları batılardan onun dili seçtirir
Nehirlerin en coşkunu gene onun vecdidir

Zannetme ki sade şarap, sade lâle demektir
Hakikaten büyük sanat, bir şâle demektir²⁰⁷

evvel 1927 tarihli mektubunu bu şirketin antetli kağıdına yazmıştır. Mektubun sol üst köşesinde şirketin künyesi :

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
Barut ve Mevadd-ı İnfilâkiyye İnhisarı
Galata Bahtiyar Han No:50

şeklinde verilmektedir.(*Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası*, c.III, s.221)

²⁰⁶Fazıl Ahmet, "Tarih Dersi", *Hayat*, nr. 8, 20 K. sani 1927, s.12-13. Bu şiir yayınlandıktan bir yıl sonra kitapçık hâlinde ayrıca neşredilecektir.(*Gelecek Asırlarda Tarih Dersi*, İstanbul 1928, 8 s.)

²⁰⁷Fazıl Ahmet, "Sanat Bana Der ki", *Hayat*, c.I, nr. 9, 27 K. sani 1927, s. 3

diyerek şahsî duygulara tercüman olan sanat ve şiir anlayışını reddeder. Bu anlayışta şair bir aksiyon, hareket adamıdır. Hayal dünyasında gezinmez, hakikatlerin müjdecisidir. İyiyi kötüden, güzeli çirkinden onu kalemi ayırt eder. Bu yönüyle topluma yol gösterici, rehber olmak zorundadır.

Savunduğu bu yeni fikirleri 1933 yılından sonra yazacağı "Öztürkçe" şiirlerde daha açık bir şekilde görmek mümkün olacaktır. Buna rağmen yine de eski anlayışından tamamen kopamayan şair, az da olsa Divan edebiyatından örnekler vermeye devam edecektir.²⁰⁸

Dil Encümeni Çalışmaları, Milletvekili Seçilmesi

1928 yılında Fazıl Ahmet'i önemli bir mesainin içinde görüyoruz. Bu mesai Latin harflerinin kabulü yolundaki çalışmalarla ilgilidir. Atatürk'ün isteği ile Maarif Vekâletinin teklifiyle "Lisanımızda Lâtin harflerinin suret ve imkân-ı tatbikini düşünmek üzere" bir komisyon kurulması 23 Mayıs 1928 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında kabul edilmiştir. Encümenin üyeleri arasında Fazıl Ahmet de vardır.²⁰⁹ Bu arada Encümen çalışmaları sebebiyle Galatasaray lisesindeki edebiyat öğretmenliğinden ayrılmıştır. Dil Encümeni veyahut Lâtin Harfleri Komisyonu adı verilen komisyonun amacı, kabul edilmesi düşünülen Lâtin harflerine geçişi kolaylaştırmak üzere çalışmalar yapmaktır. İlk toplantısını 26 Haziran 1928'de Ankara'da yapan encümen alfabe ve gramer komisyonlarına ayrılarak çalışmalara başlamıştır. Encümen çalışmalarına katılan Fazıl Ahmet çok çalıştıklarını belirterek yeni bir şey yazamadığından yakınmaktadır.²¹⁰ Yoğun bir tempoyla çalışan encümen yeni

²⁰⁸Fazıl Ahmet, "Nazım Parçaları-Şarkı, *Hayat*, nr. 75, 3 Mayıs 1928, s.6

²⁰⁹Devrin dil âlimleri ve edipleri arasından tespit edilen komisyonun diğer üyeleri şunlardır: Falih Rıfki (Atay), Ruşen Eşref (Ünaydın), Ragıp Hulusi (Özden), Ahmet Cevat (Emre), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Mehmet Emin (Erişirgil), İhsan (Sungu), İbrahim (Grantay). *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, III. Baskı, Ankara 1972, s.401

²¹⁰Fazıl Ahmet'in, Yahya Kemal'e gönderdiği 18 K. evvel 1928 tarihli mektubunda yer alan şu cümleler yazarın matbuat hayatından uzaklaşmasının sebebinin açıklar niteliktedir: "Yeni ve kitap şeklinde bir şey yazamayışım, yalnız kendi suçum değil; bunda tali'immin de biraz kabahati var sanıyorum. Çünkü günde bazen on iki, on üç saat başka vazifelerle eziliyorum, binaenaleyh tasarladığım şeyleri ortaya koymaya ne cismanî ne de fikrî tüvanım kalıyor" *Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası*, c.III, İstanbul 1988, s. 233

Türk yazısı ve gramerle ilgili pek çok neşriyat gerçekleştirir.²¹¹ Encümendeki mesaisi ise ona ikbal yolunda yeni kapılar açacaktır. 1928 yılının sonlarında Atatürk'ün isteği üzerine²¹² III. dönemde münhal bulunan Elaziz (Elazığ) milletvekilliğine seçilen Fazıl Ahmet için artık uzun sürecek bir parlamento hayatı başlamıştır.²¹³ Üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı dönemler Elaziz (Elazığ), yedinci dönem Diyarbakır milletvekilliği yapan Fazıl Ahmet 1950 seçimlerine kadar aralıksız parlamentoda kalmıştır.²¹⁴ 1931 yılına kadar süren ilk dönem parlamento hayatında ise Mecliste hiç konuşma yapmamıştır.²¹⁵

Lâtin harflerinin kabulünden sonra, alfabe ve gramerle ilgili çalışmalardan başka ziraat terimlerinin Türkçeleştirilmesi, Fransızca iki ciltlik *Larousse Universal*'in Türkçeye çevrilmesi ve Türkçe sözlük çalışmalarıyla²¹⁶ uğraşan Dil Encümeni, "verimsiz çalıştığı" ileri sürülerek TBMM'de alınan bir kararla 1931 yılında lağvedilir.²¹⁷

²¹¹Encümenin 1928 yılı sonuna kadar neşrettiği çalışmalar şunlardır:

1. Muhtasar Türkçe Gramer, 61 s.
2. Yeni Türk Alfabeti-İmlâ ve Tasrif Şekilleri, 40 s.
3. Yeni Türk Yazısı ile İlk Kıraat, 32 s.
4. Halk Dershanelerine Mahsus Türk Alfabeti
5. İmlâ Lügati, 371 s.
6. Seçme Yazılar (Encümen kararıyla Yakup Kadri, Falih Rıfki ve Ruşen Eşref'in yazılarından seçmeler), 254 s.

Geniş bilgi için bk. *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, s.404

²¹²Yazar, Yahya Kemal'e gönderdiği 25 T. evvel 1928 tarihli mektubunda Atatürk'ün kendisine milletvekilliği teklif ettiğini söylemektedir. *Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası*, s. 231

²¹³"Yeni Mebus Fazıl Ahmet Bey Matbaamızda", *Milliyet*, 3 K. evvel 1928, s.1

²¹⁴Kazım Öztürk, *TBMM Albümü*, Ankara 1973, 728 s.

²¹⁵TBMM Kütüphanesinde bulunan 1927-1931 yıllarına ait zabıt ceridelerinde yaptığımız araştırmada Fazıl Ahmet'in meclis konuşmasına rastlamadık.

²¹⁶Ahmet Cevat Emre, *İki Neslin Tarihi*, İstanbul 1960, s. 328. Ayrıca, Fazıl Ahmet'in lügat komisyonu üyesi olduğunu *Vakit* gazetesinde yer alan bir haberden öğreniyoruz. "Büyük Türk Lügati Hazırlanıyor", *Vakit*, nr. 3958, 12 K. sani 1929, s.3

²¹⁷"Dil Encümeni Lağvedildi", *Vakit*, nr. 4855, 17 Temmuz 1931, s.1

Serbest Fırka Karşısındaki Tutumu ve Parlamento Çalışmaları

1930 yılında Atatürk'ün teşvikiyle Fethi (Okyar) Beyin liderliğinde gerçekleştirilen Serbest Fırka tecrübesine karşı Fazıl Ahmet menfî bir tavır alır. Bu tavrını parti kapandıktan sonra Fethi Beyi tenkit eden bir şiiriyle gösterir. "Posta Kartı" başlığıyla *Politika* gazetesinde yayınlanan bu şiirde Fethi Beyin çalışmaları etrafında, çok partili demokrasi denemelerine uzaktan da olsa bir tenkit vardır.²¹⁸

1931 yılında Elaziz (Elazığ)'den tekrar milletvekili seçilen Fazıl Ahmet, IV. Dönem boyunca Meclis Dışişleri Komisyonunda görev alır.²¹⁹ Hayatının bu devresinde Meclis çalışmalarına ağırlık veren Fazıl Ahmet 1931 yılında kabul edilen ve basına büyük ölçüde sınırlamalar getiren Matbuat Kanununun hazırlanmasını meclise teklif edenler arasındadır.²²⁰ Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyiminden sonra matbuatı kontrol altına almayı düşünen İsmet Paşa hükûmetinin isteğiyle hazırlanan bu kanunun 5 Temmuz 1931 tarihinde meclisteki görüşmeleri sırasında söz alan milletvekillerinden birisi de Fazıl Ahmet'tir. Temelde fikir hürriyetini savunan Fazıl Ahmet, Meclis konuşmasında fikir hürriyetinin mecrasından çıkarılarak, devleti tehdit edecek neşriyat yapılmasına karşı çıkar. Konuşmasına Meşrutiyet döneminden beri matbuat hürriyetinin kötüye kullanılmasından örnekler vererek başlayan Fazıl Ahmet, matbuatın kendisini âdeta her şeyin üzerinde gördüğünü düşünür ve bir nizam altına alınması gerektiğini savunur:

"Memleketimize gelmiş, bizim başımıza binlerce felâket çıkarmış olan içtimaî ve siyasî mesuliyetin en büyük mücrimi, en büyük mesulü bu matbuat hürriyetini yanlış istimal edenler olmuştur. Efendiler, Türkiye'de matbuat hürdür, hür olacaktır, hür olması lâzımdır. Fakat soruyorum: Matbuatın hitap ettiği cemiyet esir midir? Kuvvetsiz midir? Bendenizce demokrasinin içinde

²¹⁸Fazıl Ahmet, "Posta Kartı-Sabık lider için yazılmıştı", *Politika*, nr. 345, 26 T. sani 1930, s. 1

²¹⁹*Türk Parlamento Tarihi-TBMM IV. Dönem*, c. II, Ankara 1996, s. 197

²²⁰Fazıl Ahmet bu kanunun hazırlanmasını aynı mecliste bulunan Servet-i Fünûn mecmuasının sahibi Ahmet İhsan ve eski İstiklal Mahkemesi savcılarında Ahmet Süreyya ile birlikte teklif etmiştir. Kanunun ayrıntılarıyla ilgili daha geniş bilgi için bk. Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, s.152

hepimiz aynı derecede hukuka malikiz. Biz hiç aramızda adem-i müsavata kabul ediyor muyuz? O hâlde nasıl oluyor da içimizden birinin derebeyliğine müsaade edelim. Nasıl olur da kendisini bir derebeyi vaziyetinde halkın ırzına, haysiyetine, koskoca bir devletin varlığına hücum etmekte serbest bırakırız? Efendiler, istibdat-ı matbuat vardır. Hâlbuki hiç kimsenin istibdadını kabul etmediğimiz gibi matbuatın da istibdadını kabul etmemiz mümkün değildir."

Konuşmasına Avrupa'nın senelerden beri geçirdiği değişimin niteliklerini anlatarak devam eden Fazıl Ahmet, Türkiye'nin o günkü yapısının Avrupa ile mukayese edilmemesi gerektiği fikrindedir. Ona göre Türkiye'nin şartları daha başkadır. Avrupa ülkelerinde görülen sosyal değişimler halkın talebiyle gerçekleşmiştir. Türkiye'de ise değişimlerin kaynağı halk değil, "fırkanın" kendisidir:

"Biz bir inkılâp hükûmetiyiz. Avrupa vaziyetinde değiliz. Avrupa'dan çok büyük, çok esaslı farkımız vardır. Arkadaşlar, bilirsiniz ki Avrupa'da birçok siyasî inkılâplar halktan gelmiştir. Yani halkın içinden kopmuş ondan sonra mevki-i iktidara gelmiştir. Dikkat ediniz ki bizde Avrupa'nın zıddı bir vaziyet vardır. Yenilik fikri hükûmette, hakim kuvvettedir, hükûmette olan fırkadadır. Bunun karşısında maalesef hâlâ maziden dem vuran mezbele mevcuttur."

İnkılâpların karakteri hakkında düşüncelerini belirten Fazıl Ahmet, matbuatın şursuzca hareketleri yüzünden yakın zamanlarda İnkılâp Türkiyesinin birçok felâketlerle karşı karşıya kaldığını anlatır:

"Zaten mesele gazete kapatmak meselesi değil. Fakat bunların neşrettiği muzır telkinler, nihayet bir felâket, bir kara kuvvet hâlinde indifaat yaptığı zaman buyurunuz bu Şeyh Sait felâketi geliyor, bu felâketin önünü almak için bir çok tedbirlere müracaat ediyorlar. Arkasından biraz zaman geçiyor, az nefes alıyoruz. Bunda da müsaadekâr davranıyoruz. Arkasından başka bir felâket zuhur ediyor."

Matbuat hürriyetinin iyi yolda kullanılması gerektiğini savunan Fazıl Ahmet bu konuda meclisin gerekli tedbirleri almasını ister. Ona göre hazırlanan bu kanun matbuat hürriyetini ortadan kaldıracak bir kanun değil, koruyacak bir kanundur:

"Efendiler, matbuat hürriyetini koruyabilmek için behemehal en ciddi tedbirleri hiç korkmadan ittihaz etmek mecburiyet-i katiyyesi vardır. İstediğim şey hürriyet-i matbuata tecavüz değil bilâkis duçar-ı tecavüz olan ferdin hakkını muhafaza için lâzım gelen tedbiri matbuatı da istimal ederek temin etmektir."²²¹

Yapılan görüşmelerden sonra 25 Temmuz 1931 tarihinde mecliste oylanan kanun kabul edilmiş ve 8 Ağustos 1931 tarihli ve 1867 sayılı Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.²²²

Meclis çalışmalarının yanı sıra yurt dışı görevleriyle Türkiye'yi temsil etmeye başlar. 1932 yılında TBMM tarafından, Parlamentolar Birliği Türk Grubu üyeliğine seçilen²²³ Fazıl Ahmet, milletvekilliğinin bittiği 1950 seçimlerine kadar bu görevde kalarak Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde Türkiye'yi başarıyla temsil etmiştir.²²⁴ 1933 yılında ise Balkan Konferansı Türk Delegasyonunda yer alır.²²⁵

Birinci Türk Dili Kurultayı ve Savunduğu Yeni Dil Görüşü

Dil meselesini daha sistemli ve akademik seviyede ele almak amacıyla 1932 yılı temmuz ayında Atatürk tarafından kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti, yerli ve yabancı bilim adamlarının katılımıyla ilk kongresini yine aynı yıl 26 Eylül-5 Ekim tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayında gerçekleştirir. Daha önce

²²¹*TBMM Zabıt Ceridesi, IV. Devre, 22. İnikad, c. III, s. 38-40. Kanun görüşmelerinin tam metni ayrıca gazetelerde yayınlanmıştır. (Daha geniş bilgi için bk. Vakit, nr 4850, 12 Temmuz 1931, s.7-9)*

²²²Bu kanun hakkında daha geniş bilgi ve tartışmalar için bk. *Türk Basınında Demokrasi*, s.151-157

²²³Bu grup TBMM'de ilk defa 1932 yılında tesis edilmiştir (*Milliyet*, nr.2307, 14 Temmuz 1932, s.1).

²²⁴Fazıl Ahmet, bu gruba son defa 1949 yılında seçilmiştir (*Cumhuriyet*, nr. 8775, 16 Ocak 1949, s.1).

²²⁵Aynı delegasyonda Ruşen Eşref umumî katip olarak görev almıştır (*Cumhuriyet*, nr. 3411, 3 T. sani 1933, s.1).

Dil Encümeni üyeliğinde bulunan Fazıl Ahmet, bu yeni teşekkül içinde vazife almamış, kurultaya aza olarak katılmıştır.²²⁶

Kurultayın altıncı günü kürsüye gelen Hüseyin Cahit Yalçın'ın Türk dilinin sadeleşmesi ve gelişmesi hakkında öne sürdüğü görüşler tartışmalara sebep olmuştur. Hüseyin Cahit Bey konuşmasında dilde sadeleşme konusunda ifrat ve tefritten kaçınılması gereği üzerinde durur. Ona göre sadeleşme yolunda dile dışardan yapılan müdahaleler yeni problemler ortaya çıkaracaktır. Türkçeye yabancı dillerden girmiş kelimeler ise Türkçenin yapısına uydurulmalıdır.²²⁷

Hüseyin Cahit Yalçın'ın bu yoldaki düşüncelerine katılmayan Fazıl Ahmet söz isteyerek kürsüye gelir ve kendisini matbuat hayatına kazandıran eski ustasını ağır şekilde tenkit eder. Düşmanlarını yenmiş ve asrın icaplarına göre inkılâplarını yapmaya başlamış Türk milletinin yabancı dillerden Türkçeye girmiş kelimelere karşı da zafer kazanacağını söyleyen Fazıl Ahmet, "eski dil"i kullananları çoğu kere ilgisiz benzetmelerle yerden yere vurur. Ona göre Türkçenin tekâmülü, Türkiye'nin tekâmülü gibi olmak zorundadır:

"... Bir adam kalkıp da, "Efendiler, hilâfet diye bir müessese var, bunu kaldırmak icap eder." dese buna karşı, "Yok efendim, tekâmül kanununa mugayirdir, bunu kaldıramayız!" denebilir mi?... Türkler mücadeleler, boğuşmalarla hayatlarını birçok yabancı unsurların ve yabancı idarelerin pençesinden kurtarmak azimleri yaptıkları gibi aynı hareket Türk dili için de olmuştur. Bu kurtuluş hareketi, Türkiye'nin rejiminde olduğu gibi, Türk dilinde de demokrasi, cümhuriyet ilân etmiştir. Bu vaziyet karşısında ıstrap duyanlar vardır, eskinin lezzetine alışkın kimseler vardır. Bunlar lisan tiryakileridir."

²²⁶Başkanlığını Samih Rifat'ın üstlendiği Türk Dili Tetkik Cemiyetinin idare heyetinde bulunan diğer isimler şunlardır:

Ruşen Eşref Bey(Umumî Katip), Celâl Sahir Bey(Veznedar), Ahmet İhsan Bey(üye), Ahmet Cevat Bey(Üye), Ali Canip Bey(üye), Hasan Ali Bey(Üye), İhsan Bey(üye), Ragıp Hulûsî Bey(Üye), Reşat Nuri Bey(Üye), Ruşenî Bey(üye), Saim Ali Bey(üye), Yakip Kadri Bey(Üye).
Birinci Türk Dili Kurultayı-Tezler, Müzakere Zabıtları, İstanbul 1933, s.5

²²⁷Hüseyin Cahit Yalçın'ın görüşleri için bk. *age.*, s.270-279

Fazıl Ahmet'e göre dildeki çabuk değişimden çekinmenin bir manası yoktur. Bu konuda Türkiye'nin kısa zamanda çehresini değiştiren inkılaplar örnek alınmalıdır:

"Efendiler, yukarda bahsettiğim tiryakilikten uyanmak zamanı çoktan gelmiştir ve arzettiğim gibi korkulacak şey çabuk yürümek değil, programlı, bu asrın medenî adamına yakışır surette yürümemektir."

Daha sonra sözü edebiyata getiren Fazıl Ahmet Klâsik edebiyatımızın ürünlerini zamanın ihtiyaçlarına cevap verecek kapasitede görmez. Onlar mazinin yadigarlarıdır, ancak yine mazide kalmaya mahkûmdurlar. Yeni Türkiye'nin, yeni cemiyetin yeni bir edebiyata ihtiyacı vardır ve bu edebiyat eskiyle olan alâkalarını koparmak zorundadır. ²²⁸

Beş yıl önce yabancı dillerden dilimize girmiş ve Türkçenin ses ve cümle yapısına uymuş her kelimeyi Türkçe kabul eden Fazıl Ahmet, 1928 yılında milletvekili seçildikten sonra siyasî ve sosyal sahalarda gerçekleştirilen değişimin dilde de uygulanmasına taraftar olacaktır. Onun bu yeni dil görüşü ise en bariz şekilde "Öztürkçe" diye adlandırdığı şiirlerde görülecektir.

"Öztürkçe Şiirler"

Gerek Dil Encümeni, gerekse Meclis çalışmaları sebebiyle 1928 yılından 1933 yılına kadar büyük ölçüde yazı ve edebiyat hayatından uzak kalan²²⁹ Fazıl Ahmet, *Ülkü* mecmuasında çıkan terbiye ile ilgili yazılarıyla tekrar matbuat âleminde görülmeye başlar.²³⁰ Aynı anda *Milliyet*'te "İki Kafadar" başlığıyla seri yazılar neşretmeye başlayan yazar, 6 Mart-24 Nisan 1933 tarihleri arasında dokuz sayı devam eden bu yazı dizisinde, dil, edebiyat ve matbuat hakkındaki

²²⁸Fazıl Ahmet'in görüşleri için bk. *age.*, s.290-296

²²⁹Bu çalışmaların Fazıl Ahmet'in yazı ve edebiyat hayatına menfi yönde tesir ettiği açıkça görülmektedir. Yazarın bu yıllar arasında üç yazısına rastlayabildik. (Yazıların künyesi için bk. *Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi Bölümü*). Bu durum dostlarının da dikkatini çekmiş, İsmail Habip (Sevük) Fazıl Ahmet'in eser verememesini milletvekilliğine bağlamıştır. (*Edebî Yeniliğimiz*, c.II, İstanbul, 1932, s. 345)

²³⁰*Ülkü* mecmuasındaki ilk yazısı "Bedii Terbiye" (c. 1, nr. 2, Mart 1933, s.128-135) başlığıyla çıkar.

düşüncelerine yer vermeye devam eder.²³¹ Türk dilinde yarım asırdır görülen sadeleşmenin hızlı bir şekilde devam etmesi görüşünde olan Fazıl Ahmet, bu yolda gerekirse dile müdahale edilebileceğini savunur ve aksi görüşte olanları "Kamus ve Burhan bezirgânları" diye niteler.²³² Piyasada edebiyat namına ortaya konulan eserlerin çoğunun halkı eğitmek vasfından mahrum olduğunu düşünen yazar, bunun sebebini edebiyatçıların fikir yönü ağırlıklı kaynaklardan beslenmemesinde görür.²³³ *Milliyet*'in 25 Mart 1933 tarihli nüshasında ise bir şiir vardır. Bir zamanlar Divan şiirinde yeni bir yol açmakla övünen Fazıl Ahmet artık düşüncelerini değiştirmiştir. "Öztürkçe"yle ve hece veznini kullanarak yazdığı bu şiir Fazıl Ahmet'in "Amentü"sü niteliğindedir. Şair şiirine geçmişi bir panorama hâlinde vererek başlar. Ona göre mazi ve onun değerleri cansız ve çürümüş bir vücuttan farksızdır. Bu varlık geleceğe ait hiçbir ümit ışığı taşımamaktadır:

Mazgalımın üst yanında pas tutan bir gök vardı
Ayağımın altında da bir ezilmiş kök vardı.

Yaralı bir zeybek gibi yere yatık bu gövde
Bilmiyorum ne arardı, ne sezerdi o gökte?

Herkesin ümitsizliğe düştüğü bir devirde, birdenbire ortaya çıkan bir kahraman mitolojik vasıflarıyla bu karanlıkları yırtarak Türk milletinin talihini değiştirecektir. Bu kahraman Atatürk'tür:

Gördüm bunu gözümle ben, başka söze inanmam
Gördüm bu nu gözümle ki bora gibi bir adam

Birdenbire şimşekleri avucunda sıkarak
Geceleri kovuklara, kuyulara tıkarak

Şiirin sonunda Türkiye'nin tuttuğu yeni yolu alkışlayan ve Türk gençlerine seslenen şair Atatürk'ün gösterdiği hedeflerden şaşmamalarını ister. Çünkü ebedî rehber odur. Karşılaşılan zorluklarda bir güneş gibi Türkiye'yi

²³¹Yazıların künyesi için bk. *Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi Bölümü*

²³²Fazıl Ahmet, "İki Kafadar IV", *Milliyet*, nr. 2554, 21 Mart 1933, s. 1, 2

²³³Fazıl Ahmet, "İki Kafadar VI", *Milliyet*, nr. 2561, 28 Mart 1933, s. 1,2

aydınlatan Atatürk'ün düşüncelerine ve hedeflerine baş vurmak tek kurtuluş çaresidir:

Ey bugünün genç Türk oğlu, ey yarınlar yolcusu
Ey ülküler ülkesinin yılma bilmez kolcusu!

.....

Başındaki ulu güneş aydın etsin yolunu
Haydi yürü şaşırmadan hiç sağını, solunu²³⁴

Öztürkçeyle şiirlerin yanı sıra gazete yazıları da yazar. *Milliyet*'teki yazılarına 28 Nisan-4 Mayıs 1933 tarihleri arasında yedi bölümlük tefrika halinde çıkan "Maarif Bahisleri" başlığı altında neşrettiği seri makalelerle son veren yazar, millî talim ve terbiye konularına eğilir.²³⁵

"Öztürkçe" başlığı altında heceyle yazdığı şiirlerine *Cumhuriyet* gazetesinde devam eden şairin bu gazetede ilk şiiri 19 İkinciteşrin 1934 yılında çıkar.²³⁶ *Servet-i Fünûn (Uyanış)* da ise *Cumhuriyet*'te yayınladığı *Öztürkçe Şiirler*'in bazıları tekrar yayınlanır.²³⁷ Yine aynı yıl yazdığı "Türk Ozanına" adlı şiirinde geleceğin Türkiye'si'ni tesis etmede şairlere düşen vazifeleri belirtir. Bu âdeta 1927 yılında yazdığı ve yeni sanat görüşünü belirttiği "Sanat Bana Der ki" şiirinin devamı gibidir. Şairlerin dil ve sanat anlayışlarını değiştirmelerini isteyen Fazıl Ahmet, şaire sosyal bir vazife yükleyerek, bütün mesailerini yeni Türkiye'nin kurulması için harcamalarını teklif eder:

Dinletilmez bu ulusa eski, kırık bağlama
Dünler için ulu ozan çocuk gibi ağlama!
Yıkıntılar arasında dökme artık göz yaşı
Kendin ülkü kuramazsan kurulana taş taşı²³⁸

²³⁴Fazıl Ahmet, "Gözümle Gördüm", *Milliyet*, nr. 2559, 26 Mart 1933, s. 1, 4.

²³⁵Yazıların künyesi için bk. *Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi Bölümü*.

²³⁶Fazıl Ahmet, "Öztürkçeyle Şiir: 1206-1923", *Cumhuriyet*, nr. 3777, 19 İkinciteşrin 1934, s. 3

²³⁷Bu şiirler iki tanedir. "1206-1923", *Servet-i Fünûn (Uyanış)*, c. 76, nr. 1996/311, 22 İkinciteşrin 1934, s. 4025; "Soyumuz, Dilimiz", *Servet-i Fünûn (Uyanış)*, c. 77, nr. 1999/314, 13 Birincikanun 1934, s. 35

²³⁸Fazıl Ahmet, "Türk Ozanına", *Fazıl Ahmet*, İstanbul 1934, s.256

Bu tarz şiirlerinde devrin dil anlayışının ürünü olan kelimelerden örnekler veren şair, dil meselesinin hallolmasıyla birlikte diğer problemlerin ortadan kalkmasının yolunun açılacağı fikrindedir.

Öz dilinin dilekleri dönüyorsa kanında
Karşıdaki tepeleri çabuk devir, dümdüz et
Işık veren, ateş saçan bir ün varsa canında
Yarın denen geceleri sen aydınlat, gündüz et²³⁹

Öztürkçe şiirlerinde geçmişi bütün değerleriyle reddeden, geleceği ancak pozitif bilimlerin tesis edeceğine inanan bir aydın portresi çizen Fazıl Ahmet,

Doğacak bir yarın için içim bezler dokuyor;
Dileklerim sevinçlerle, sevgilerle incili
Kafam açmış karanlığı, geleceği okuyor,
Yırtıp attım Kur'anları, Tevratları, İncili²⁴⁰

mısralarıyla din müessesesini de insanlığın geri kalmasının sebepleri arasında gösterir. Şiirlerinde savunduğu düşünceleri günlük yazılarına da aksettiren Fazıl Ahmet, gençlerin Türkiye'ye yarasır bir şekilde yetişmelerini ve çalışmalarını ister.²⁴¹ Yine 26 Birincikanun 1934 tarihli Cumhuriyet'te, İsmet İnönü'ye ithaf edilmiş "Öztürkçe" bir şiir vardır. Şair, Atatürk'ün Türkiye'de gerçekleştirdiği olağanüstü değişimin en önemli uygulayıcılarından biri olarak Başvekil İsmet İnönü'yü görmektedir.²⁴² Diyalog tarzını kullanarak yazdığı yazıların başlığı olan "İki Kafadar" ise Öztürkçe cereyanına uyarak "İki Kafa Yoldaşı" şekline dönüşmüştür.²⁴³

²³⁹Fazıl Ahmet, "Dil Yolunda", *Fazıl Ahmet*, s. 255

²⁴⁰Fazıl Ahmet, "Yarınlar Karşısında", *Cumhuriyet*, nr.3801, 13 Birincikanun 1934, s.1. Alıntı yaptığımız mısraların yer aldığı bu şiir Abdülhak Hamit'in Maçka Palas'taki salonunda münakaşa konusu olacaktır. Necip Fazıl, Abdülhak Hamit'e şiiri göstermek için Maçka Palas'a gelir. Şiiri okuyan Hamit çok şaşırır. Biraz sonra Hamit'i ziyarete gelen Fazıl Ahmet'le Necip Fazıl şiir üzerinde tartışır. Tartışmanın sonunda Fazıl Ahmet, Necip Fazıl'a "Ayol sen o lafları samimî mi sandın?" diyecektir. (Necip Fazıl Kısakürek, *BabıAli*, V. Baskı, İstanbul 1994, s. 152)

²⁴¹Fazıl Ahmet, "İş Başına", *Cumhuriyet*, nr. 3807, 19 Birincikanun 1934, s.1, 2

²⁴²Fazıl Ahmet, "Adaşının Önünde", *Cumhuriyet*, nr. 3814, 26 Birincikanun 1934, s. 1,2

²⁴³Fazıl Ahmet, "İki Kafa Yoldaşı", *Cumhuriyet*, nr. 3796, 8 Birincikanun 1934, s. 1

1934 yılında çıkan Soyadı Kanunundan sonra Aykaç soyadını alan Fazıl Ahmet, Meşrutiyet döneminden itibaren yazdığı şiirlerden ve nesirlerden seçmelerin yer aldığı *Fazıl Ahmet* adlı kitabını 1934 yılında neşreder.²⁴⁴ "Öztürkçe" üst başlığıyla yazdığı şiirlerine ise 6 İkincikânun 1935 tarihinde *Cumhuriyet*'te neşrettiği şiirle veda edecektir.²⁴⁵ Bu arada iki yıl önce *Milliyet*'te yayınlanan "Gözümle Gördüm" adlı şiiri *Yeni Doğu* mecmuasında yeniden neşredilir.²⁴⁶

IV. Dönem milletvekilliği sırasında (1931-1934); 1931 Matbuat Kanununun görüşülmesi sırasında yaptığı konuşmayla birlikte Mecliste dört konuşma yapan Fazıl Ahmet, Meclis konuşmalarında Millî Eğitim konularına ağırlık verecektir.²⁴⁷

Daha Fazla Gazetecilik, Daha Az Edebiyat

1935 yılında V. Dönem Elâzığ milletvekili olarak tekrar meclise girer. Aynı yıl Maarif Vekâleti bütçesinin görüşülmesi sırasında Meclis'te yaptığı konuşmada Türkiye'nin kalifiye eleman ihtiyacının Maarif Vekâleti tarafından tespit edilmesini ve bu ihtiyacın hazırlanacak beş senelik plânlar çerçevesinde giderilmesi için çalışmalar yapılmasını ister.²⁴⁸ 1936 yılında *Akşam*'daki yazılarına tekrar başlayan Fazıl Ahmet, "Dosya" üst başlığıyla Birinci Dünya Savaşı yıllarına ait hatıralarını yayımlar. Muhtelif alt başlıklarla ve düzensiz aralıklarla yirmi bölüm halinde yayınlanan bu tefrikanın başlangıç tarihi 1 Kânunısâni 1936'dır.²⁴⁹ Hatıralarında şahsî hayatından çok devrin genel durumu ile ilgili düşüncelerine yer veren yazar, devleti idare edenlerin fırkacılık yüzünden ehliyetsiz kişiler arasından seçildiğini, ihtikarların, rüşvet

²⁴⁴Fazıl Ahmet-*Hitabeler, Şiirler, Hicivler, ve saire.*, İstanbul 1934, 272 s.

²⁴⁵Fazıl Ahmet, "Öztürkçe ile-Kızıma", *Cumhuriyet*, nr. 3825, 6 İkincikanun 1935, s. 1

²⁴⁶Fazıl Ahmet, "Gözümle Gördüm", *Yeni Doğu*, nr. 15, Mart 1935, s. 12-13

²⁴⁷Fazıl Ahmet'in bu döneme ait meclis konuşmalarının üçü Millî Eğitim ile ilgilidir. Bu konuşmaların metni için bk. *TBMM Zabıt Ceridesi, IV. Devri (1931-1934)*

²⁴⁸*TBMM Zabıt Ceridesi, V. Devre, 29. İnikad, c. 3, s. 252-255*

²⁴⁹Fazıl Ahmet, "Dosya-Şafak Sökmeden", *Akşam*, nr. 6540, 1 K.sani 1936, s. 3. "Dosya" üstbaşlığı altında neşredilen son yazı "Dosya-İrfan Buhranı" adıyla gazetenin 27 K. evvel 1936 tarihli, 6535 numaralı nüshasında çıkmıştır.

ve iltimasların doruğa çıktığını belirtir.²⁵⁰ Matbuatın durumu ise herşeyden daha fecidir. Kalem sahipleri politikaya teslim olmuşlar ve idealizmden uzaklaşmışlardır. Gazetecilik adeta "memur-muharrir"liğe dönmüş, herkes himayesi altında bulunduğu kimselerin fikirleri doğrultusunda yazı yazmaktadır.²⁵¹

Mart ayı içinde "Türk İnkılâbı ve Kemalizm" hakkında konferanslar vermek üzere Sorbon Üniversitesi tarafından Paris'e davet edilir. 12 Mart tarihinde Türkiye'den ayrılan Fazıl Ahmet²⁵², 23-25 Mart 1936 tarihlerinde Paul Valery'nin başkanlığını yaptığı "Centre Universitaire Mediterranee"de Türk inkılabına dair konferanslar verir. Bu konferans serisi Türk basınında geniş akisler uyandırmış, Cumhuriyet gazetesi haberi birinci sayfadan vermiştir:

"Paris'te Bir Türk Muvaffakiyeti

Fazıl Ahmet ilk konferansını verdi.

Fazıl Ahmet'in izah ettiği mevzu Fransa'da çok alâka uyandırmış ve konferansta gerek sefirimizle bütün Türk kolonisi ve gerek Fransa ayan azasından, mebuslarından, akademi azalarından, Darülfünun profesörlerinden, matbuat erkanından kadın erkek birçok mühim kimseler ve ezcümle esbak Maarif Vekili M. Monzie ile M. Rostan ve Fransız akademisinden meşhur edip ve şair Paul Valery hazır bulunmuştur. Edibimiz çok alkışlanmış ve konferansın diğer bazı mehafilde de tekrar edilmesi kendisinden rica olunmuştur. "Hiçbir zaman bir yabancı ağzından bu kadar güzel bir Fransızca işitmedik" diyen Üniversite rektörü M. Şarleti Fazıl Ahmet'i ayrıca tebrik etmiştir".²⁵³

²⁵⁰Fazıl Ahmet, "Dosya-Ariza-i Cevabiyye, *Akşam*, nr. 6483, 3 T. sani 1936, s. 3, 4

²⁵¹Fazıl Ahmet, "Dosya-Kalem Bezirganlığı", *Akşam*, nr. 6532, 20 Kevvel 1936, s.3

²⁵²*Cumhuriyet*, nr. 4247, 13 Mart 1936, s. 5

²⁵³*Cumhuriyet*, nr. 4258, 24 Mart 1936, s. 1. Aynı gazete 25 Mart 1936 tarihinde verilen konferansı da haber konusu yapmıştır.

"Fazıl Ahmet'in ikinci konferansı

Fazıl Ahmet'in güzel Fransızca ile Sorbon'da inkılâplarımızı anlatan konferansı çok büyük muvaffakiyet kazandı". (nr. 2260, 26 Mart 1936, s. 3).

İ. Hakkı Baltacıoğlu da Fazıl Ahmet'i başarısından dolayı tebrik eden bir yazı kaleme almıştır. ("Fazıl Ahmet", *Yeni Adam*, nr. 122, 30 Nisan 1936, s.3).

Sorbon Üniversitesinde iki günde beş konferans verdiğini söyleyen Fazıl Ahmet, şahsı ve ülkesi adına yaptığı en önemli iş olarak bu konferansları gösterir.²⁵⁴

Akşam gazetesinde hatıralarını yayımlarken "Kısa Sütun" üst başlığıyla gündelik yazılar da yazan Fazıl Ahmet, hangi sahada olursa olsun fikir kamplaşmalarına karşıdır.²⁵⁵ Bu arada *Cumhuriyet*'te "Musahebe" üst başlığıyla sanat muhtevalı yazılarına başlamıştır.²⁵⁶ Edebiyat hayatı ile ilgili değerlendirmelerine yer veren yazar, bir taraftan nitelikli eser olmayışından yakınılırken diğer taraftan bazı eserlerin "şaheser" diye lanse edilmelerini tuhaf bulur.²⁵⁷ Edebiyat üzerinde düşünmeye *Aydabir* mecmuasında devam eden yazar, edebiyat tedrisatı üzerinde durur. Fazıl Ahmet'e göre edebiyat her şeyden önce bir terbiye vasıtasıdır. Bu yüzden derslerde öğrencilere onların terbiyevî yönden gelişmelerine katkıda bulunacak ciddî eserler okutulmalıdır. Bu eserler seçilirken lisan güzelliğine de dikkat etmelidir. Edebiyat tedrisatında herşeyden önce düşünülmesi gereken şey, genç Cumhuriyetin ilkelerini sağlamlaştırmak gayesi olmalıdır.²⁵⁸ Uzun bir aradan sonra *Akbaba*'da yayınlanan şiiriyle de mizahtan kopmadığını göstermiştir.²⁵⁹ Bu mecmuada daha önce yayınlanmış yazılarından bazı örneklerin tekrar neşredilmesi ise mizaha gönül verenlerin vazgeçemediği bir şahsiyet olduğunun en açık bir delilidir.²⁶⁰

Aydabir mecmuasının 14. sayısında ise bir şiirle karşılaşırız. Yahya Kemâl'in "Geçmiş Yaz" şiirinden mülhem olarak, aruzla, aynı vezinde yazdığı "Rüya Gibi Bir Yazdı" şiiri, şairin yeni bir mecraya yöneldiğinin habercisidir. Bu şiiriyle artık lirik örnekler verebileceğini de ispat etmeye çalışacaktır. Asıl

²⁵⁴Kandemir, "Fazıl Ahmet Aykaç'ı Dinlerken", *Yedigün*, c. 8, nr. 201, 13 İkincikanun 1937, s. 16

²⁵⁵Fazıl Ahmet, "Kısa Sütun-Şerefsiz Çarpışmalara Karşı", *Akşam*, nr. 6477, 28 T. evvel 1936, s.3

²⁵⁶Fazıl Ahmet, "Musahabe-Sergi Etrafında I", *Cumhuriyet*, nr. 4487, 8 İkinciteşrin 1936, s. 3

²⁵⁷Fazıl Ahmet, "Kısa Sütun-Edebiyat Etrafında", *Akşam*, nr. 6447, 28 Eylül 1936, s. 3

²⁵⁸Fazıl Ahmet, "Yeni Neslin Edebiyat Kültürü", *Aydabir*, nr. 8, 1 Nisan 1936, s. 17

²⁵⁹Fazıl Ahmet, "Gençliğimizde", *Akbaba*, nr. 145, 17 T.evvel 1936, s. 7

²⁶⁰Fazıl Ahmet, "Aşıklara Vaaz I-II", *Akbaba*, nr. 347, 1 Nisan 1926, s. 4 (y. 15, nr. 184, 16 Temmuz 1937, s. 12); nr. 350, 12 Nisan 1926, s. 3 (y. 15, nr. 196, s. 6)

şöhretini mizah vadisinde kazanan Fazıl Ahmet'in bu denemelerinde Yahya Kemal'in tesiri açık bir şekilde kendisini hissettirmektedir. Nitekim:

Rengin bana mehtabı hatırlatmada her an
Sen çünkü örülmüş gibisin hep o ışıktan²⁶¹

mısraları Yahya Kemal'in "Geçmiş Yaz" şiirindeki;

Mehtap... iri güller... ve senin en güzel aksin...
Velhasıl o rüya duruyor yerli yerinde

mısralarının âdeta yeniden söylenmiş şeklidir. Bu denemeleri *Her Ay* mecmuasında sürdüren şairin ilk iki şiiri aynı sayıda, 20 Haziran 1937 tarihinde çıkar.²⁶² Eski şiir çeşniyle bu mecmuada çıkan son şiiri ise 1 Kânunusâni 1938 tarihini taşır.²⁶³ Aynı yıl küçük oğlu Esat'ı kaybeden Fazıl Ahmet, bir babanın hayatta karşılaşabileceği en büyük acılardan birini yaşayacaktır.²⁶⁴

Cumhuriyet'teki "Musahabe"lerine kitap değerlendirmeleriyle devam eden Fazıl Ahmet ilk olarak Falih Rıfki Atay'ın "Eski Saat" adlı eserini tanıtır.²⁶⁵ "Konuşmalar"la aktüel konulara temas ederken, Paris'e yaptığı yolculuk sırasındaki izlenimlerini "Yurt Dışında" üst başlığıyla dokuz bölümlük tefrikada okuyucuya sunar.²⁶⁶ Bu tefrika devam ederken Atatürk'ün ölümü üzerine, Atatürk'ün şahsiyeti ve yaptığı inkılâplarla ilgili yazdığı beş

²⁶¹Fazıl Ahmet, "Rüya Gibi Bir Yazdı", *Aydabir*, nr. 14, 1 T. sani 1936, s. 16-17

²⁶²Fazıl Ahmet, "Hulya Gölü", *Her Ay*, nr. 4, 20 Haziran 1937, s. 104; yine aynı sayıda "Rüya Deresi", s. 146

²⁶³Fazıl Ahmet, "Bakiyi Anarak", *Her Ay*, nr. 5, 1 K. sani 1938, s. 95

²⁶⁴Oğlunun ölümüne çok üzülen Fazıl Ahmet, bu ölümle ilgili üzüntülerini "Gideni Anarak" adlı şiirinde ortaya koyacaktır. (Şiirin tahlili için bk. *Fazıl Ahmet'in Mizahî Olmayan Şiirleri Bölümü*)

²⁶⁵Fazıl Ahmet, "Yeni Kuronometre", *Cumhuriyet*, nr. 4947, 22 Şubat 1938, s. 3

²⁶⁶Fazıl Ahmet, "Dış Topraklarda I-Paris'in En Güzel Yeri", *Cumhuriyet*, nr. 5112, 6 Ağustos 1938, s. 3. Tefrikanın ilk yazısı "Dış Topraklarda" başlığını taşımakla beraber, diğer yazılarda "Yurt Dışında" üst başlığı kullanılmıştır. Başlık bütünlüğü olması için biz "Yurt Dışında"yı tercih ettik. Tefrikanın dokuzuncu ve son bölümü "Sinirlilik Dakikalarımda" başlığıyla 9 İkinciteşrin 1938 tarihinde neşredilir.

yazıyla *Ulus* gazetesi yazı ailesine katılır.²⁶⁷ *Ulus*'tan başka Atatürk'ün ölümüyle ilgili *Cumhuriyet*'te iki yazı, *Ülkü* mecmuasında da bir yazı neşreder.²⁶⁸

Parlamentarizm ve gazete muharrirliğinin yanı sıra eğitimle ilgili çeşitli vazifelerde görev alan Fazıl Ahmet'i, Hasan Âli Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı sırasında oluşturulan Tercüme Encümeninin üyeleri arasında görüyoruz.²⁶⁹ Birinci Türk Neşriyat Kongresi sırasında 2 Mayıs 1939 tarihinde toplanan ve çalışmalarını 4 Mayıs'ta bitiren encümen, tercümede izlenecek metotlar hakkında hazırladığı raporu Kongreye sunmuş ve bu rapor kabul edilmiştir.²⁷⁰ Yine aynı kongrede Hasan Âli Yücel başkanlığında kurulan Ortaokul Okuma Kitaplarını Tertip Komisyonu üyelerinden biri de Fazıl Ahmet'tir.²⁷¹ Yazar bu kongreyle ilgili olarak tercüme seferberliği konusunda herkesi yardıma çağıran bir de yazı yazacaktır.²⁷²

Savaşın hızla yaklaşmakta olduğu günlerde totaliter devletlerin dünyayı hızla büyük bir felâkete doğru sürüklediğini düşünen yazar, tavrını demokrasiden yana koyarak Türkiye'nin bu idealden ayrılmaması gerektiğini düşünür.²⁷³ *Cumhuriyet*'le birlikte *Akşam* gazetesinde de siyasi muhtevalı yazılar yazan Fazıl Ahmet, Hatay'ın anavatana katılması sebebiyle Türk-Fransız ilişkilerinde yeni bir döneme girildiğini düşünür ve yıllarca şiiriyle ve edebiyatıyla Türk insanını etkilemiş olan bir milletle anlaşmanın dünya barışına katkıda bulunacağını savunur.²⁷⁴

Kitap değerlendirmelerine özel bir önem veren yazar, *Cumhuriyet* gazetesinde "Kitap Yaprakları" üst başlığıyla çeşitli sahalarda yazılmış (tarih, tıp, edebiyat, mimarlık, v.s.) eserleri okuyucuya tanıtmaya devam eder. Edebiyatla

²⁶⁷*Ulus*'taki ilk yazısı "Gelecek Karşısında" başlığıyla 12 İkinciteşrin 1938'de çıkmıştır.

²⁶⁸Atatürk'ün ölümü ile ilgili *Ulus*, *Cumhuriyet* ve *Ülkü*'de yazdığı diğer yazılar için bk. *Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi Bölümü*

²⁶⁹Taceddin Kayaoğlu, *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri*, İstanbul 1998, s.282

²⁷⁰Encümen ve rapor hakkında daha geniş bilgi için age. s. 278-295

²⁷¹*Ulus*, 5 Mayıs 1939, s. 1

²⁷²Fazıl Ahmet, "Neşriyat Kongresi Sebebiyle", *Cumhuriyet*, nr. 5382, 8 Mayıs 1939, s. 3

²⁷³Fazıl Ahmet, "Demokrasi Düşmanlığı", *Cumhuriyet*, nr. 5393, 19 Mayıs 1939, s. 3

²⁷⁴Fazıl Ahmet, "Elele Verirken", *Akşam*, nr. 7418, 17 Haziran 1939, s. 1, 7

alâkasını şiir yazmak kadar edebî eser okumak ve değerlendirme yazıları yazmakla da belli eden Fazıl Ahmet, bu başlık altında Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ruşen Eşref Ünaydın ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi şahsiyetlerin eserlerini incelemeyi ve izlenimlerini okuyuculara aktarmayı sürdürür.²⁷⁵

Bu dönemde meclis çalışmalarına da devam eden Fazıl Ahmet, 1935-1939 yılları arasında Mecliste çeşitli konularda on bir defa söz almıştır.²⁷⁶ 1939 yılında yapılan seçimlerde VI. Dönem Elazığ milletvekili olarak tekrar Meclise girecektir.

Garip hareketi öncesinde, 1940 yılının sonlarında genç şair ve yazarların eski kuşak edipleri tasfiye etme teşebbüsünde hedef alınan şahsiyetlerden biri de Fazıl Ahmet'tir. Başını Gavsî Ozansoy, Sait Faik Abasıyanık, Ziya Osman Saba gibi gençlerin çektiği ve 1929 yılında *Resimli Ay* mecmuasında Nazım Hikmet'in "Putları Yıkıyoruz" parolasıyla başlattığı tasfiye hareketinin bir nevi devamı niteliğindeki bu hareket, sanat ve edebiyatta dünyada gelişen yeni anlayışlara uyum sağlayamadıklarını düşündükleri, Yahya Kemal, Reşat Nuri, Fazıl Ahmet, Behçet Kemal, Peyami Safa gibi şair ve yazarları hedef almıştır.²⁷⁷

1940'lı yıllarda Türkiye'yi meşgul eden humanizm tartışmalarına *Hakikat* gazetesinde yazdığı iki yazıyla katılan Fazıl Ahmet, Lâtinçe'nin liselerde ders olarak okutulmaya başlamasını sevinçle karşılayacaktır. Ona göre batının Orta çağ karanlığından kurtulup bilim ve teknikte ilerlemesinin yolu, Rönesansla birlikte antik Yunan ve Roma kültürünü yeniden tefsir edip anlamaktan

²⁷⁵Yazar bu veya buna benzer başlıklar altında, bazen de müstakil olarak değerlendirdiği eserin adını başlık yaparak pek çok kitap tanıtımı yapmıştır. Bu yazıların künyesi için bk. *Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi Bölümü*

²⁷⁶Başta, Atatürk'ün cenaze merasimi için yapılacak sarfiyat hakkındaki kanun, 1935 ve 1938 yılı bütçeleri, Türk-Yunan dostluk anlaşması ile ilgili kanunlar olmak üzere pekçok iç ve dış meseleler hakkında söz alan Fazıl Ahmet'in meclis zabıtları için bk. *TBMM Zabıt Ceridesi, V. Devre (1935-1939)*

²⁷⁷Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Hakan Sazyek, *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Garip Hareketi*, 1996, s.32-36

geçmiştir. Maarif Vekâletinin bu "şuurlu" kararını aynı yönde atılmış bir adım sayan yazar, bu meselenin üzerinde ciddî şekilde durulmasını istemektedir.²⁷⁸

1940 yılında *Akşam*'daki yazılarına ara veren Fazıl Ahmet *Cumhuriyet*'le birlikte *Vakit* gazetesinde de günlük siyasî yazılar yazmaya başlar ve ilk yazısı 7 Eylül 1940 tarihinde çıkar.²⁷⁹ Gerek Dil Encümenindeki faaliyeti, gerekse Meclis çalışmaları yüzünden uzun bir süre ara verdiği mizahî şiire *Cumhuriyet*'te çıkan ve savaş yıllarının sıkıntısını anlatan bir kıt'asıyla tekrar döner.²⁸⁰ Onun bu dönüşü kendisini izleyenler ve şiirlerini özleyenler tarafından sevinçle karşılanacaktır. Faruk Nafiz Çamlıbel, (Çamdeviren) onun mizaha dönüşünü Karikatür adlı mizah dergisinde yazdığı bir şiirle kutlayacaktır. Bu şiir, devrinde Fazıl Ahmet'in sanatı hakkındaki değerlendirmeleri vermesi bakımından ayrıca önemlidir:

Mizaha döndüğünü görünce son zamanda
Dedim ki "anlaşılan işler keka cihanda"

Başı boş bırakmıştın zarafet ordusunu
Ayla nüktele sen ederken kumanda

Lâtime âlemini doldururdun sesinle
Cinler cirit oynadı sen gidince meydanda

Senin çekildiğini görür görmez ortadan
Bu şüphe belirmişti her okuyup yazanda:

"Demek ki sarpa sarmış şu cihanın gidişi"
"Demek mecal kalmamış gülmek için insanda"

"Yoksa mizah üstadı Fazıl Ahmet Aykaç'ın"
"Gezerdi nükteleleri cihanı her lisanda"

"Öte yanda patlıyan topların korkunç sesi"
"Üstadın sözlerini dinetir mi bu yanda?"

²⁷⁸Fazıl Ahmet, "Ümanizma Bahsi I, II", *Hakikat*, nr. 106, 5 İkinciteşrin 1940, s.2; nr. 107, 6 İkinciteşrin 1940, s.2

²⁷⁹Fazıl Ahmet, "Elbirliği", *Vakit*, nr. 8140, 7 Eylül 1940, s.1

²⁸⁰Fazıl Ahmet "Dediler", *Cumhuriyet*, nr. 5847, 18 İkinciteşrin 1940, s.3

"Mademki vurdu üstat meslek-i ciddiye"
"Şimdengerü somurtup oturmalı vatanda"

Fakat bugün avdetin lâtife âlemine
Yele verdi ne kadar toz, toprak varsa canda

İşbu dönüş acaba sulha alâmet midir?
Yani bizim gemimiz selâmet mi limanda?

Yoksa isyan mı ettin, mizah şairlerini
Karar etmiş görünce bugün saçma sapanda

Yalnız şunu gönülden arz edeyim ki üstat
Çamdeviren yazacak, yazsan da yazmasan da²⁸¹

"Bucak" üst başlığıyla yazdığı mizahî şiirlerin yanı sıra Cumhuriyet gazetesinde II. Dünya Savaşının tesiriyle ciddî konularda da şiirler yazar. "Asker Kardeşlerimize" savaş ortamında orduya ve millete moral vermek için yazılmış bir kahramanlık şiiridir. Şair bu şiirinde tarihte kazandığı belli başlı zaferleri düşünerek, ülkemizin bekası için en önemli unsur olarak orduyu görür.²⁸² Serbest tarzda yazdığı "Radyo Başında" şiiri Hitler'i konu alır ve hiçbir şiirinde kullanmadığı kelimelerle Alman diktatörünü yerden yere vurur:

Lânetle ölümler olarak mateme sırdaş
Yangınları dünyayı kusarken;
Milyonla ve milyonla ezilmiş, çürümüş baş
Kağıtî âdemin ökçesi altında susarken;
Aksetti uzaktan bir uğultu:
Azgın, şımarık, sanki kudurmuş gibi bir ses
Bir radyo içinden uluyordu...
.....
Yak yerleri, yık gökleri bir şimşek olup çak
Her an daha kızgın, daha hain, daha alçak!²⁸³

²⁸¹Çamdeviren, "Fazıl Ahmet Aykaç", Karikatür, c. 10, nr. 259, 12 K. evvel 1940, s. 6

²⁸²Fazıl Ahmet, "Asker Kardeşlerimize", Cumhuriyet, nr. 5890, 31 Birincikanun 1940, s. 2

²⁸³Fazıl Ahmet, "Radyo Başında", Cumhuriyet, nr. 5942, 24 Şubat 1941, s. 2

Savaş yılları olmasının da tesiriyle şiirlerinde bir bedbinlik hissedilen Fazıl Ahmet;

Ürpermede, tiksirmede, iğrenmede zira
Kıpkırmızı devrin kuduran Avrupasından
Bir sürü cellât
Hâkimleri Şeddat
Mahkûmları berbat
Âlimleri Nemrut
Bankerleri haydut

mısralarıyla insanlığın bu büyük felâketinin sorumlusu olarak bütünüyle "katil" Avrupa medeniyetini ve onun son asırda ulaştığı noktayı görmekte;

Bir damla teselli arıyor şimdi hayalim

.....

Yok beklenecek şey racasından macasından
Zilletler akar çünkü şu asrın paçasından

mısralarıyla insanlıktan ümidini kaybetmektedir. Aradan bunca zaman geçmesine, pek çok ilerlemeler kaydedilmesine rağmen, insanlık hâlâ ilk çağlardaki "Roma ve Kartaca" medeniyetleri gibi kan dökmekten usanmamıştır. Ancak bütün bu olumsuzluklara rağmen yine de gelecekte ümidini kesmez:

Ancak yine dünyayı ezerken şu kanaat
Duygumdaki her nefrete, her zahmete rağmen
İmanımı asla kesemem ben gelecekte²⁸⁴

Savaşın kendisi üzerindeki olumsuz tesirlerini anlattığı şiirlere *Ulus*'ta devam eden şair, insanlar arasındaki bu mücadelenin sebebi olarak "doyamamak illeti"ni görür.²⁸⁵

²⁸⁴Fazıl Ahmet, "İçim Diyor ki", *Cumhuriyet*, nr. 5979, 2 Nisan 1941, s. 2

²⁸⁵Fazıl Ahmet, "Hazırız", *Ulus*, 13. 4. 1941, s. 2

"Kitaplar Arasında" seyahat etmeyi sürdüren yazar, Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Fahim Bey ve Biz* romanını tanıtır.²⁸⁶ Edebî terbiyesini Avrupa'dan almakla birlikte, asla taklitçiliğe düşmemesi ve sağlam bir nesir dili tesis etmesi sebebiyle Abdülhak Şinasi Hisar'ı takdir eden yazar, Yahya Kemal'in şiirde gerçekleştirdiği başarıyı onun nesirde yakaladığını belirtir. Abdülhak Şinasi Hisar'ın bu eserini değerlendirdiği başka bir yazısı da *Yücel* mecmuasında çıkar.²⁸⁷

Devrin sosyal problemleriyle de ilgilenen yazar savaş şartlarını ganimet bilip ondan azamî derecede faydalanarak zengin olan vurgunculara, karaborsacılara karşı herkesin devlete yardımcı olmasını ister.²⁸⁸ Bu yıllarda ağırlıklı olarak *Cumhuriyet*'te yazan Fazıl Ahmet "Sahnecikler" üst başlığıyla, siyasî ve sosyal konuları ele almayı sürdürür.²⁸⁹

Gündelik hâdiseleri değerlendirdiği yazılarını *Ulus* ve *Cumhuriyet*'te neşretmeye devam eden yazar, 7 Mart 1942 tarihinde *Çınaraltı* yazı ailesine katılır. Bu mecmuada yayınladığı ilk yazı Ömer Seyfettin'in ölüm yıldönümüyle ilgilidir.²⁹⁰ Mecmuanın 47. sayısında çıkan "Tufan Ağanın Kahvesi" adlı düzyazının takdim yazısından yazarın bir roman müsveddesiyle meşgul olduğunu öğreniyoruz.²⁹¹ Kendi şahsi hayatından mülhem olarak yazmaya başladığı roman Abdülhamit devrinde Gümüşhane'de geçmektedir. Ancak bu yazıdan başka sözü edilen romanla ilgili başka bir yazının veya tefrikanın, ne *Çınaraltı*'nda ne de başka bir mecmua veya gazetede neşredilmediği, kitap halinde de çıkmadığı göz önüne alınacak olursa bu teşebbüsün akim kaldığı ortadadır.²⁹² *Yeni Adam* mecmuasındaki ilk yazısı ise

²⁸⁶Fazıl Ahmet, "Kitaplar Arasında-Fahim Bey ve Biz", *Cumhuriyet*, nr. 6133, 11 Eylül 1941, s. 2

²⁸⁷Fazıl Ahmet "Fahim Bey ve Biz", *Yücel*, c. 14, nr. 80, Ekim 1941, s. 87-89

²⁸⁸Fazıl Ahmet, "İhtikara Karşı", *Cumhuriyet*, nr. 6137, 15 Eylül 1941, s. 2

²⁸⁹Bu başlıkla ilk yazısı "Sahnecikler-Sinirli Sözleri", *Cumhuriyet*, nr. 6143, 21 Eylül 1941, s.2

²⁹⁰Fazıl Ahmet, "Duygu ve Düşünce", *Çınaraltı*, c. 2, nr. 31, 7 Mart 1942, s. 7

²⁹¹Fazıl Ahmet, "Tufan Ağanın Kahvesi", *Çınaraltı*, c. 2, nr. 47, 15 Ağustos 1942, s. 6

²⁹²Fazıl Ahmet Aykaç böyle bir eser hazırlamakta olduğunu 1937 yılında kendisiyle röportaj yapan Kandemir'e söyleyecektir: "Bir de üç kitaptan mürekkep bir Triyo çıkaracağım. Sultan Hamit zamanında Gümüşhane'ye sürülmüş bir gencin eski zaman

"Geleceğin Eşiğinde" başlığını taşımaktadır.²⁹³ *Cumhuriyet*'teki "Kültür Sütunları" üst başlığıyla sanat ve edebiyat yazılarını sürdüren yazar, 14 Eylül-17 Birinciteşrin 1942 tarihleri arasında beş bölümlük bir yazı dizisiyle Yahya Kemal'i sanatı ve edebiyatçı şahsiyetiyle değerlendirir.²⁹⁴ Bu tefrikanın hemen akabinde aynı üst başlıkla bu sefer İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun "Türke Doğru" adlı eserinin değerlendirildiğini görüyoruz. Dört sayı süren yazı dizisi 7 Birincikânun 1942-8 İkincikânun 1943 tarihleri arasında *Cumhuriyet*'te çıkar. Bu yazı dizisi aynı yıl *Yeni Adam* mecmuasında tekrar yayınlanır.²⁹⁵ Aynı yıl *Değirmen* mecmuasında ise bir yazısı yayınlanacaktır.²⁹⁶

Bu dönemde Meclis faaliyetlerini de sürdüren yazar, 1939-1943 yıllarını kapsayan VI. Dönem boyunca, başta Millî Eğitim ve Matbuat Kanunu görüşmeleri olmak üzere Mecliste toplam altı kere söz almıştır.²⁹⁷ 1943 yılında Elazığ milletvekilliğine beşinci ve son defa seçilecek olan Fazıl Ahmet, 1946 yılına kadar sürecek olan VII. Dönem boyunca Mecliste hiç söz almamıştır.

Günlük hâdiseleri ele aldığı gazete yazılarını ve mizâhî şiirlerini *Cumhuriyet*, *Ulus*, *Çınaraltı* ve *Akbaba* gibi yayın organlarında neşretmeyi sürdüren Fazıl Ahmet'i, 1945 yılının sonlarından itibaren tekrar *Ülkü* mecmuasında görüyoruz. "İki Tip" başlığı altında neşrettiği iki yazıda Meşrutiyetten beri devam eden parti mücadelelerini "Ahmet Âlim" ve

Anadolu'sundaki gördükler, sonra Meşrutiyet'in ilânından Mütareke'ye kadar , ecnebi donanmalarının İstanbul'a gelişi günleri ve nihayet bu gencin yeni ideale zafer ve Cumhuriyet'e kavuşuşu. Ve tekrar o Anadolu hayatına atılış ve yine ideal peşinde koşuş..." (Kandemir, ag.röp., s. 16) Yazarın kızı Müjde Aykaç Hanımefendi tarafından büyük bir nezaket eseri olarak bize teslim edilen evrakları arasında böyle bir müsveddeye rastlamadık.

²⁹³Fazıl Ahmet, "Geleceğin Eşiğinde", *Yeni Adam*, nr. 400, 27 Ağustos 1942, s. 5

²⁹⁴Yazıların künyesi için bk. *Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi Bölümü*

²⁹⁵Yazıların künyesi için bk. *Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi Bölümü*

²⁹⁶Fazıl Ahmet, "Gençler Bayramınız Kutlu Olsun", *Değirmen*, nr. 6, 10 Mart 1943, s. 179-

²⁹⁷Fazıl Ahmet'in bu dönemdeki Meclis konuşmalarının metni için bk. *TBMM Zabıt Ceridesi*, VI. Devre (1939-1943)

"Mehmet Halim" tiplerleriyle ele alır.²⁹⁸ "İlimden Felsefeden" başlıklı yazısında ise Türkiye'de batılı manada üniversite ortamının tesis edilememesinden yakınır.²⁹⁹

1946 yılında *Son Telgraf* gazetesi yazı ailesine katılır.³⁰⁰ Aynı yıl yapılan seçimler sonucunda Diyarbakır milletvekili olarak Meclise girer. Bu onun parlamenterlik hayatındaki son milletvekilliği olacaktır. 1947 yılında ise *Ülkü mecmuası* ve *Memleket* gazetesinde yayınlanan birer yazısı dışında *Ulus*'ta yazacaktır.³⁰¹ 1947 yılında *Ulus* gazetesinde yazdığı mizahî şiirlerde Demokrat parti ve onun ileri gelenlerini eleştirir. Şüphesiz bu eleştirilerde adı geçen partiyi kuranların Cumhuriyet Halk Partisinden ayrılarak böyle bir harekete girişmelerinin de payı vardır. Fazıl Ahmet Cumhuriyet Halk Partisinin bir milletvekilidir ve bir zamanlar aynı çatı altında bulunduğu kişilerin, partiden ayrılmalarına hoş bakmayacaktır. Şaire göre siyasete taze kan olmak iddiasıyla gelen Demokrat Parti'nin halka faydalı hiçbir görüşü ve programı yoktur. "Yalan"larla kamuoyunu kandırmaya çalışmaktadır:

Vicdanını halkın sayarak sanki kadavra
Saçmakta yalanlar yine bir hayli paçavra

Üstelik bu partiyi kuranların geçmişleri de temiz değildir. Şimdi düşünce hürriyetini, demokrasiyi savunanlar, daha önceleri bu düşüncelerin karşısında olan "faşist" zihniyette kimselerdir:

Fazıl acaba var mı şu sözlerde bir ifrat
Hep eski faşistler yine taptaze demokrat³⁰²

²⁹⁸Fazıl Ahmet, "İki Tip I-II", *Ülkü*, (yeni seri), c. 9, nr. 101, 1 Aralık 1945, s. 5; nr. 102, 16 Aralık 1945, s. 2.

²⁹⁹Fazıl Ahmet, "İlimden Felsefeden", *Ülkü*, (yeni seri), c. 9, nr. 105, 1 Şubat 1946, s. 5

³⁰⁰İlk yazısı "Cumhuriyet Katilleri" (nr. 3444, 12 Temmuz 1946) başlığını taşır

³⁰¹*Ülkü* mecmuasında 1947 yılında çıkan "Üküye Koş İhtirastan Kaç"(III. seri, c. 1, nr. 11, Kasım 1947, s. 16) başlıklı yazısı aynı zamanda bu mecmuadaki son yazısıdır. *Memleket* gazetesinde çıkan yazı ("Program Vesilesiyle", nr. 219, 20 Ekim 1947, s. 3) ise Hasan Saka Hükümetinin programı ile alâkalıdır

³⁰²Fazıl Ahmet, "Bucak I-Kenan da Beraber", *Ulus*, 20.2.1947, s.3

Bu dönemde yazdığı şiirlerde muhalifleri kimi zaman sert ifadelerle tenkit eden Fazıl Ahmet, çok partili demokrasiye geçişi henüz kabul edecek durumda değildir.³⁰³

"Geçmişten Notlar" yahut Samimî Özeleştiriler

Son Telgraf'taki yazılarına 1947 yılında ara veren Fazıl Ahmet "Geçmişten Notlar" üst başlığıyla neşrettiği yakın dönem hatıralarının yer aldığı tefrikayla 4 Mart 1948 yılından itibaren tekrar bu gazete sütunlarında görülür. Yirmi bölümlük kısa yazılardan meydana gelen ve üzerindeki tarihlerden daha önce yazıldığı anlaşılan bu notların yayını bazen aksamasına rağmen günlük olarak devam eder ve 27 Mart 1948'de sona erer.³⁰⁴ Bu tefrika yazarın düşüncelerinde zamanın ve zeminin durumuna göre meydana gelen değişiklikleri göstermesi bakımından dikkate değer niteliktedir. Özeleştirisi mahiyetindeki bu notların tek parti döneminin kapandığı 1946 yılından üç sene sonra yayınlanmaya başlaması ayrıca manidardır. Başlangıçta dile ve edebiyata dışardan gelen müdahalelere karşı çıkan yazarın, Dil Encümenine girdikten ve milletvekili seçildikten sonra tam tersi görüşü savunduğunu ve "Öztürkçe" üst başlığıyla zorlama dille şiirler neşrettiğini biliyoruz. Tefrikanın, "14 Şubat 1945" tarihli "Yeni Dosyalardan" başlıklı yazısında dil konusunda eski fikrine dönüş yapar ve dile dışardan yapılan müdahaleleri eleştirir.³⁰⁵ "Yapma İnkılâpçılar"da ise, dilde, edebiyatta ve ekonomide batı medeniyetinin gerçek mahiyetini anlamak yerine kötü taklit yolunu seçen "kalpazan"ları isim vermeden eleştirir.³⁰⁶ Düşüncelerinin değişmesine bir örnek de Hamdullah Suphi Tanrıöver'le ilgilidir. 1939 yılında yazdığı bir yazısında³⁰⁷ *Dağ Yolu* müellifi hakkında oldukça müspet kanaatler taşıyan ve Hamdullah Suphi Tanrıöver'i "talâkat ve belâgat ustası" olarak alkışlayan Fazıl Ahmet, 1948'de aynı müellifi "şakşak"çılıkla suçlar ve

³⁰³Bu konuda daha geniş bilgi için bk. *Fazıl Ahmet'in Mizahî Şiirleri ve Hicivleri -Siyaset Bölümü*

³⁰⁴Tefrikadaki yazıların künyesi için bk. *Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi Bölümü*

³⁰⁵Fazıl Ahmet, "Geçmişten Notlar-Yeni Dosyalardan", *Son Telgraf*, nr. 4042, 12 Mart 1948, s. 2

³⁰⁶Fazıl Ahmet, "Geçmişten Notlar-Yapma İnkılâpçılar", *Son Telgraf*, nr. 4051, 21 Mart 1948, s. 2

³⁰⁷Fazıl Ahmet, "Kitap Yaprakları-Dağ Yolu ve Hamdullah Suphi", *Cumhuriyet*, nr. 5443, 8 Temmuz 1939, s. 5

nutuklarını içi boş sözler olarak değerlendirir.³⁰⁸ Bu yazı yayınlanmadan önce Hamdullah Suphi'nin Cumhuriyet Halk Partisinden istifa ettiğini hatırlatalım.

1948 yılında yeniden yayın hayatına başlayan *Aydede*'nin yazı kadrosunda ilk çıktığında olduğu gibi Fazıl Ahmet de vardır. Refik Halit yönetimindeki *Aydede*'ye mizahî şiirler gönderen Fazıl Ahmet'in bu dergideki ilk şiiri "Kafiyeli Mektup" adıyla 22 Mayıs 1948 tarihinde çıkar. 1947 yılında yazdığı şiirlerde sadece Demokrat Partiyi eleştiren şairin hiciv okları artık bütünüyle politikanın kendisine dönmüştür. Uzun süren milletvekilliğinin sonucunda edindiği tecrübeler politikanın "demogoji" ve yalan üzerine kurulduğu yönündedir. Bu şiirlerinde Türkiye'de politika ve basın hayatının ideal bir mecrada seyretmemesinin üzüntüsü içindedir ve hayatı boyunca bunu gözlemlemiştir.

Milletvekilliği boyunca gerek parti içinde, gerekse parti dışında politik mücadelelerden uzak kalan Fazıl Ahmet, etrafında gelişen olayları izlemekle yetinmiştir. Mizacı da zaten buna elverişli değildir. Kendisini politikanın dışında gören bir kimsenin politika hakkında olumlu düşünmesi ise çoğu zaman gerçeği yansıtmaz:

Bu çarşıda her şey zaten şimdi aynı ayarda
Ne Bayer'de ümidim var, ne de sayın Bayar'da
Siyasetin çayırında otluyor hep tosunlar
Neşeminse her yanını sarmış kalın yosunlar

İçinde olduğu hâlde uzağında kaldığı politika onu yormuş ve bedbin bir ruh hâli kazandırmıştır. Bu yorgunluğu ve ümitsizliği;

Yok içimin hiç bir şeye zerre kadar inancı
Ben âleme yabancıyım, âlem bana yabancı

mısralarıyla ifade eden şair;

Kemankeşe sattım bütün okumu ve yayımı
Sevdadan da aldım işte ben ağzımın payını

³⁰⁸Fazıl Ahmet, "Geçmişten Notlar-Hamdullah Suphi", *Son Telgraf*, nr. 4052, 22 Mart 1948, s. 2.

diyerek yazı yazmayı bırakmayı dahi düşünür.³⁰⁹

Politika ile ilgili olumsuz görüşlere basın konusunda da sahip olan yazar, 1908 yılından beri içinde bulunduğu matbuat hayatının kendisinde bıraktığı izlenimi;

Hiçbir zaman hazzetmedim yaygaracı basından
Tiksintiyle karşıladım kavga dolu her maçı

mısralarıyla veciz bir şekilde ifade eder.³¹⁰ Aydede'de, politika ve basın konusunu işlediği on şiiri yayınlanan şairin son şiiri 3 Temmuz 1948'de çıkar.³¹¹ Aynı yıl *Kahkaha* adlı mizah mecmuasında yazmaya başlar. Bu mecmuada yayınlanan iki şiiri de divan edebiyatı tarzında yazılmıştır ve şarkı başlığını taşır.³¹²

Siyasî yazıları ve artık sayısı gittikçe azalmaya başlayan mizahî şiirleri, 1949 yılında büyük ölçüde *Ulus* ve *Son Telgraf* gazetelerinde yayınlanır. Bu yıl ayrıca adı geçen gazetelerdeki imzasının son defa görüleceği yıl olacaktır.³¹³

Fazıl Ahmet'in yaklaşık yirmi iki yıl süren siyasî hayatı 14 Mayıs 1950 milletvekilliği seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi tarafından yeniden aday gösterilmeyince sona ermiştir.³¹⁴ Onun VIII. Dönem Meclis çalışmalarına baktığımızda ise Seçim, Matbuat ve Bütçe Kanunları başta olmak üzere çeşitli konularda yirmi defa söz aldığını görüyoruz. Bu dönem onun milletvekilliği boyunca en aktif olduğu dönem olması bakımından ayrıca önemlidir.³¹⁵ Seçimlerden önce 5 Mart 1950 tarihinde "Panayır" üst başlığıyla fıkra yazarlığına

³⁰⁹Fazıl Ahmet, "Kafiyeli Mektup", *Aydede*, nr. 91-6, 22 Mayıs 1948, s. 1

³¹⁰Fazıl Ahmet, "İkinci Mektup", *Aydede*, nr. 91-7, 28 Mayıs 1948, s.4

³¹¹*Aydede*'de yayınlanan şiirlerin künyeleri için bk. *Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi Bölümü*

³¹²*Kahkaha*'da yayınlanan iki şiiri de şarkı formunda yazılmıştır. ("Prensese Şarkı, nr. 2, Aralık 1948, s. 32; "Şarkı Taslağı", nr. 3, Ocak 1949, s. 32)

³¹³*Ulus* ve *Son Telgraf*'taki son yazılarının künyesi için bk. *Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi Bölümü*

³¹⁴*Cumhuriyet*, nr. 9253, 23 Nisan 1950, s. 1

³¹⁵Bu dönemde yaptığı Meclis konuşmalarının metni için bk. *TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Devre (1946-1950)*

başladığı *Yeni İstanbul* gazetesindeki yazıları ise 16 Temmuz 1950'de sona erecektir.³¹⁶

Fazıl Ahmet, milletvekilliğinden ayrıldıktan sonra geçimini temin etmek için çeşitli ticarî müesseselerde görev alacaktır. Ziraat Bankası ve İstanbul Ticaret Bankası Tercümanlığı, Türkiye Çimento Sanayii A. Ş. murakıplığı yazarın bu dönemde çalıştığı işlerdir.³¹⁷ Başlangıç ve bitiş tarihleri hakkında bilgimiz olmayan bu vazifelerin 1958 yılında devam ettiğine dair yazarın evrakları arasında çıkan bazı belgeler mevcuttur.³¹⁸

Yeni İstanbul'daki yazılarından sonra 1951-1955 yılları arasında üç tanesi *Akşam*'da olmak üzere toplam beş yazıyla matbuatta görülür. Bu yazılardan 4 Şubat 1953 tarihli olanı bir sözlük tanıtımı olmakla beraber, aynı zamanda *Akşam*'daki son yazısıdır.³¹⁹ 1952 yılında ise son şiir kitabı olan *İkinci Sis*'i neşreder.³²⁰ Tefvik Fikret'in meşhur "Sis" şiirinden esinlenerek yazdığı ve kitabına isim olarak seçtiği "İkinci Sis" şiiri aynı zamanda "Onlar Gibi" serisinin son şiiridir.

Fazıl Ahmet, bu dönemde bedbin bir ruh hâli içindedir. Uzun süren politik hayatından sonra inzivaya çekilmiştir. Buna bağlı olarak vücut hatları da değişmektedir. Şişmanlamaya başlamış, tembel, atıl bir vücuda sahip olmuştur. En kötüsü ise ihtiyarlamaya başlamasıdır. Vücudunun yeni durumundan duyduğu şikâyetleri şiirlerinde dile getirir:

³¹⁶*Yeni İstanbul*'daki yazıların künyesi için bk. *Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi Bölümü*

³¹⁷İlgili kişilere soru gönderilerek Osman Nebioğlu tarafından hazırlanan *Türkiye'de Kim Kimdir?* (İstanbul 1962, s. 101) adlı kitapta Fazıl Ahmet'in, yukarıda isimlerini saydığımız şirketlerde çalıştığına dair kayıt bulunmaktadır.

³¹⁸Müjde Aykaç Hanımefendi tarafından bize teslim edilen evraklar arasından Türkiye Çimento Sanayi A. Ş. adına düzenlenmiş iki makbuz çıkmıştır. "Kasa Sayım Zabtı" olarak 21. 1.1958 ve 20. 8. 1958 tarihlerinde tanzim edilen bu makbuzlarda murakıp olarak Fazıl Ahmet'in imzası vardır.

³¹⁹Fazıl Ahmet, "Millî Kütüphanemizin Kazandığı Önemli Bir Eser-B. Toven Lügati", *Akşam*, 4 Şubat 1953, s. 4. Sözü edilen diğer yazıların künyesi için bk. *Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi Bölümü*

³²⁰Fazıl Ahmet, *İkinci Sis*, İstanbul 1952, 160 s.

Neden pek tenbelim artık, neden cidden perişanım?
Neden pek âtil oldum ben, benim gül yüzlü sultanım
Tutup bir çok zamanlar sıskasın derlerdi yârânım
Fakat tam tombulum artık, denir hattâ ki şişmanım
Efendim bir zamanlar muztarıptım pek şebâbetten
Bugün ben ihtiyarlıktan niçin lâkin peşimânım
(Garip Sual, İkinci Sis, s. 130, 1952)

Fazıl Ahmet, yetmiş yaşına yaklaştığı bu yıllarda artık ölümün yakınında olduğunu hissetmektedir. Bu his onu korkutur. Ömrünün heba olduğunu düşünmesi, arzu ettiği şeylerin gerçekleşmemesi bedbinliğini arttırır. Hayattan bezginlik onu yaşayan bir ölü hâline getirmiştir:

Ne kadarlık bağı kaldı senin artık hayatla?
Hangi göğsü uçacaksın şu kırılmış kanatla?
Bilirsin ki hep çakıldır idealin yokuşu
Ömrün sade bir yıkıntı, sen de onun baykuşu
Etrafında nisanlar var, fakat için tek mil kar
Gel susmayı öğren artık, kuru sözden ne çıkar?
(Son Söz-Kendime, İkinci Sis, s. 134, 1952)

1952-1953 yıllarında Fazıl Ahmet'i kısa süre de olsa Şehir Tiyatroları Müdürlüğünde görüyoruz. Buradaki görevine 10 Kasım 1952 tarihinde başlayan yazar, 10 Şubat 1953 tarihinde istifa etmiştir.³²¹

22 Şubat 1955 tarihinde aktif olarak tekrar matbuata dönen Fazıl Ahmet, Demokrat Parti yanlısı *Zafer* gazetesinde "Açık Kapı Serbest Liman", "Düşünce Bucağı", "Düşünceler" ve "Günün Makalesi" üst başlıklarıyla aktüel meselelere temas eden yazılar yazmaya başlar. Ayrıca "Tozlu Dosya" üst başlığıyla daha önce *Akşam* gazetesinde "Dosya" üst başlığıyla neşredilen³²² hatıralarını genişleterek tekrar yayınladı. Elli üç bölümden meydana gelen bu tefrika

³²¹Bu bilgiye ulaşmamı sağlayan başta Araştırmacı-Yazar Tahir Yücel Olmak üzere Şehir Tiyatroları Müdürlüğü personeline teşekkür ederim.

³²²Sözü edilen tefrika *Akşam* gazetesinde 1 K.sani-27 K. evvel 1936 tarihleri arasında çıkmıştır.

gazetede 19 Nisan 1955-29 Nisan 1956 tarihleri arasında neşredilmiştir.³²³ Bu arada 9 Mart 1955 tarihinde yazdığı yazıyla *Cumhuriyet* gazetesindeki yazı hayatı sona ermiştir.³²⁴ Yukarıda sözü edilen üst başlıklarla *Zafer*'de yazdığı yazılarında siyaset ve matbuat hayatı hakkındaki düşüncelerini elli yıllık bir tecrübeyle olgunlaşmış olarak okuyucuya sunmak imkânı bulur. Ayrıca *Zafer* sütunlarında iki tane de şiir neşreder.³²⁵ Bu gazetede son yazısı ise Faruk Nafiz Çamlıbel'in *Heyecan ve Sükûn* kitabıyla ilgilidir ve 19 Temmuz 1959'da çıkar.³²⁶

Yazarın 1959 yılında imzasına rastladığımız bir diğer gazete ise *Havadis*'tir. Fazıl Ahmet birisi Vâ-Nû'ya gönderdiği başlıksız şiir olmak üzere bu gazetede toplam iki şiir neşretmiştir. Basın kavgaları, politik çekişmeler şiirinin konuları olmaya devam eder.³²⁷

Hastalığı ve Ölümü

1960 yılında ciddî bir rahatsızlık geçiren yazarın ayakları felç kalır. Bu tarihten itibaren ölümüne kadar Cerrahpaşa Hastanesinde yatacak olan Fazıl Ahmet için uzun bir suskunluk devresi başlamıştır. Buna rağmen yaklaşık elli yılını matbuat hayatına vermiş olmasından dolayıdır ki yazma alışkanlığından kolay kolay kurtulamayacak ve hastane odasında yazdığı tek tük yazı ve şiirlerle okuyucunun karşısına çıkacaktır. İnziva devresinde yazdığı ilk şiir "Alay, Kalay" başlığıyla 23 Mart 1961 tarihinde Akbaba'da neşredilir. Bunu, *Son Havadis* gazetesinde "Açık Kapı" üst başlığıyla yazdığı şiirler ve günlük gazete

³²³Gerek bu tefrikanın, gerekse *Zafer*'deki diğer yazıların künyesi için bk. *Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi Bölümü*

³²⁴*Cumhuriyet*'teki son yazısı Halûk Şehsuvaroğlu'nun bir kitabıyla ilgilidir. "Kitap Yaprakları-Tarihî Odalar", nr. 10966, 9 Mart 1955, s. 5

³²⁵Fazıl Ahmet, "Sendendir İlâhî", *Zafer*, nr. 2334, 11 Şubat 1956, s. 1; İkinci şiir ise vaktiyle Cemal Paşa için yazdığı meşhur hicviyeden mülhemdir ("Medh ü Sena Kapları", nr. 2384, 1 Nisan 1956, s. 3).

³²⁶Fazıl Ahmet, "Bir Zeka ve Sanat Mesiresi", *Zafer*, 19 Temmuz 1959, s. 2

³²⁷Bu gazetede çıkan ilk şiiri Vâ-Nû'ya yazdığı bir mektubun içindedir ve Vâ-Nû'nun "Her Sabah" sütununda neşredilmiştir. (Vâ-Nû, Her Sabah-"Manzum Mizah", *Havadis*, nr. 926, 13 Mayıs 1959, s. 2). Diğer şiiri ise "Kafiyeli Sütun-Cıvıyanlarımıza" başlığını taşımaktadır. (*Havadis*, nr. 1066, 3 Ekim 1959, s. 3)

yazıları takip edecektir. 24 Mart 1961 tarihinde *Son Havadis*'te çıkan ilk şiiri "Bucak" başlığını taşımaktadır. Bu gazetede 5 Nisan 1961 tarihine kadar altısı şiir olmak üzere toplam on yazıyla karşımıza çıkan Fazıl Ahmet, "Bekliyoruz" şiirinde yer alan;

Zerre kadar unutmadık geçmişlerin cevri
İşte paşam bekliyoruz gerçek kanun devrini³²⁸

mısralarıyla 27 Mayıs yönetimini yüceltmekte, bundan sonra işlerin daha iyi olacağına dair kanaatler taşımaktadır.

1961 yılında ayrıca *Hür Adım* dergisinde daha önce yayınlanmış iki şiiriyle görülecektir.³²⁹

1962-1964 yılları arasında büyük ölçüde Akbaba'da yazacak olan Fazıl Ahmet'in son neşir faaliyeti şiir sahasında olacaktır. Yayınladığı şiirlerden bazıları ise mükerrerdir.³³⁰ Akbaba'daki son şiiri "Yok Yok" başlığıyla 15 Ekim 1964 tarihinde neşredilecektir. 1964 yılında *Yeni İstiklâl*'de çıkan tek şiiri ise "Divan-ı Adalet Şerefine" başlığını taşır.³³¹ Basının durumu, politik çekişmeler son şiirlerinin de ana teması olacaktır.³³²

Hastalığının da tesiriyle matbuat dünyasında pek görülmeyen Fazıl Ahmet ömrünün son yıllarında çevresi ve yakın arkadaşları tarafından da ihmal edilmektedir. Bu duruma dikkat çeken Orhan Seyfi Orhon, Fazıl Ahmet gibi değerlerin Türk toplumunda kolay yetişmediğini belirterek onu taltif etme konusunda herkesi vazifeye çağırır:

³²⁸Fazıl Ahmet, "Açık Kapı-Bekliyoruz-", *Son Havadis*, nr. 244, 30 Mart 1961, s. 2

³²⁹Bu şiirlerin künyesi daha önce yayınlandıkları mecmualarla birlikte şöyledir. (Parantez içindeki künyeler ilk yayınlandıkları mecmualara aittir): "Hâlâ O Mektup, (*Aydede*, nr. 91-9, 5 Haziran 1948, s. 1), *Hür Adım*, nr. 1, 11 Ekim 1960, s. 8; "Zamane Manileri", (*Zümrüdüanka*, nr. 49, 28 Haziran 1339/1923, s. 3), *Hür Adım*, nr. 3, 25 Ekim 1961, s. 8

³³⁰Bu dönemde yazdığı mükerrer şiirlerin künyesi için bk. *Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi Bölümü*

³³¹Fazıl Ahmet, "Divan-ı Adalet Şerefine", *Yeni İstiklâl*, nr. 149, 1 Ocak 1964, s. 7

³³²Son şiirleri için bk. *Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi Bölümü*

"Edebiyatımızın Fazıl Ahmet Aykaç gibi eşi bulunmayan bir zekâ ve zarafetine karşı şükran borçlarımızı gerektiği gibi hiç birimiz ödememiştir. Gazetelerimiz dört seneden beri nasıl olup da vazifelerini yapmadılar? Gazeteciler Cemiyeti niye arkadaşlarımızdan seçtiği bir heyeti ziyaretine göndermedi? Radyo, edebiyat saatlerinde niye üstadı anmadı?³³³

22 Ağustos 1966 yılında Yeni Gazete'de Ahmet Emin Yalman'ın Fazıl Ahmet'le Cerrahpaşa Hastanesinde yaptığı röportaj ömrünün son yıllarında şairin nasıl bir ruh haleti içinde bulunduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ahmet Emin Yalman, röportajın giriş bölümünde;

"Bir taraftan çökmüş bir vücut, altı yıldır felç hâlinde bulunan bacaklar, diğer taraftan coşkun ve zarif bir zekâ, yaman bir hafıza, neşe hasretine doymamış sevimli ve tatlı bir ruh, geniş bilgi hazineleri... Üç saat müddet değerli fikir adamımız ve yazarımız Fazıl Ahmet Aykaç'ın Cerrahpaşa Hastanesindeki yatağının başında bu tezatların karşısında hem acılar ve üzüntüler, hem de sevgi ve hayranlık hisleri arasında dalgalandım"

cümleleriyle şairin dış görünüşünü ve ruh hâlini anlatır. Uzun süren hastalıktan yorgun ve bitkin durumda olan Fazıl Ahmet, "Şifa diye ölümü bekleyen adamlar"ın psikolojisi içindedir. Yakın zamanlara kadar ayda "beş bin lira" olan gelirin birdenbire emekli maaşı olan "bin lira"ya gerilemesi ve ömrü boyunca gözlemlediği manasız politik kavgaların hâlâ devam etmesi ruh çöküntüsünü hızlandıran diğer sebeplerdir.³³⁴

5 Aralık 1967 Salı sabahı Cerrahpaşa Hastanesinde ölümü ise çektiği acıların sonu olacaktır. Ölüm haberi ertesi gün çıkan gazetelerin birinci sayfasından verilecektir:

³³³Orhan Seyfi Orhon, "Fazıl Ahmet Hasta", *Son Havadis*, nr. 953, 31 Mart 1963, s. 2

³³⁴Ahmet Emin Yalman, "Fazıl Ahmet Aykaç'la Görüşüm", *Yeni Gazete*, nr.605, 22 Ağustos 1966, s. 4

"Fazıl Ahmet Aykaç Öldü"

"Türk Edebiyatının tanınmış şahsiyetlerinden Fazıl Ahmet Aykaç uzun bir süreden beri tedavi edilmekte olduğu hastalıktan kurtulamayarak önceki gün bulunduğu Cerrahpaşa Hastanesinde vefat etmiştir."³³⁵

"Fazıl Ahmet Aykaç Vefat Etti"

Türk edebiyatında hece kolunun unutulmaz imzalarından Fazıl Ahmet Aykaç dün vefat etmiştir"³³⁶

"Fazıl Ahmet Aykaç Dün Vefat Etti"

Türk edebiyatının en zeki mizahçısı, gazeteci, şair, öğretmen ve mütercim Fazıl Ahmet Aykaç vefat etmiştir. Uzun yıllar öğretmenlik ederek memleket irfanına hizmet etmiş olan değerli yazar ve şair seksen bir yaşında bulunuyordu."³³⁷

Öldüğünde Yeni Gazete'nin belirttiği gibi seksen bir değil, seksen üç yaşındaydı. Cenazesi, 7 Aralık 1967 Perşembe günü Şişli Camiinde kılınan öğle namazını müteakip kılınan cenaze namazından sonra Zincirlikuyu mezarlığında defnedildi.³³⁸ Hatırasını ebedileştirmek için, adı, uzun yıllar yaşadığı Kınalıada'da bir sokağa verilmiştir. Ölümü basında akisler uyandırmış, muhtelif gazete ve dergilerde hakkında yazılar çıkmıştır.³³⁹

³³⁵Milliyet, nr. 7196, 6 Aralık 1967, s.1

³³⁶Cumhuriyet, nr. 15574, 6 Aralık 1967, s.1

³³⁷Yeni Gazete, nr. 1072, 6 Aralık 1967, s. 8

³³⁸Merhumun cenazesinin adı geçen tarihte kaldırıldığını ailesinin gazetelere verdiği ilândan öğreniyoruz. (Cumhuriyet, nr.15574, 6 Aralık 1967, s. 7). Aynı tarihi merhumun kızı Müjde Aykaç Hanımefendi de teyit etmiştir.

³³⁹Ölümü hakkında yazılan yazılardan tespit edebildiklerimiz şunlardır:

Refi Cevat Ulunay, "Fazıl Ahmet Aykaç", Milliyet, nr. 7196, 6 Aralık 1967, s. 2

Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, "Fazıl Ahmet'i Uğurlarken", Yeni İstanbul, 7 Aralık 1967, s. 2

Ahmet Kabaklı, "Fazıl Ahmet Aykaç", Tercüman, nr. 2212, 11 Aralık 1967, s. 2

Vehbi Cem Aşkun, "Kaybettiğimiz Değerlerden Fazıl Ahmet Aykaç", Çağrı, c. 12, nr. 122, Ocak 1968, s. 11-12

B. ŞAHSİYETİ ETRAFINDA BAZI DİKKATLER

Küçük yaşlardan itibaren, gerek gittiği okullarla, gerekse hususî hocalardan aldığı derslerle akranlarının fevkinde bir eğitim gören Fazıl Ahmet, resimden hüsnühatta, Kuran tilâvetinden matematiğe, Arapça ve Farsça'dan Fransızca'ya kadar birbirinden farklı pek çok sahaya zihnini meşgul etmiştir. Onun bu şekilde yetişmesine sebep olan amillerin başında tipik bir Tanzimat efendisi olan Mehmet Cemal Bey gibi bir babaya sahip olması gelir. Son derece "afif, mütedeyyin ve bilgili" bir zat olan Mehmet Cemal Bey, tasavvufa ve tababate ayrıca meraklı olmasının yanında kültürün şifahî yollardan daha kolay aktarılabilmesine inanan birisidir. Küçük yaşta olmasına rağmen oğlunu devrin muteber şahsiyetlerinin devam ettiği meclislere götürmesi, bu meclislerde sadece dinleyici sıfatıyla bulunan oğlunun yetişmesine büyük katkı sağlayacağına olan inancından kaynaklanmaktadır. Çocuk yaşında dahil olmak şansını yakaladığı kibar meclislerinde konuşulan birbirinden müstakil mevzuları yaratılışından gelen her şeyi bilmek ve öğrenmek arzusuyla dinleyen Fazıl Ahmet, kültürünün şark tarafıyla ilk defa bu meclislerde tanışmıştır. Babasının memuriyetleri sırasında hususî hocalardan aldığı Arapça ve Farsça dersleriyle Arap ve İran edebiyatıyla tanışır, aynı zamanda klâsik şiirimize vâkıf olur.

Tanzimat neslinin en bariz özelliği olan doğuyla batının değerlerini bir potada birleştirmek arzusunu Fazıl Ahmet'in yetişme tarzında da görüyoruz. O, kültürünün şark tarafını kibar meclislerinde dinledikleriyle ve hususî hocalardan aldığı Arapça ve Farsça dersleriyle ikmal ettikten sonra Fransız Lisesine gitmiştir. Bu okulu iyi derecede ve Fransız edebiyatını anlayacak seviyede bir Fransızcayla bitirmesi ona garp kültürünün kapılarını açmıştır.

Yetiştirilmesi hakkında yaptığımız bu kısa girişten sonra, kendisiyle yapılan röportajlara verdiği cevaplardan, bazı yazılarından ve etrafında bulunan şahsiyetlerin onun karakteri ve edebî hüviyeti üzerine yaptıkları

Faruk Kadri Timurtaş, "Kayıplar-Fazıl Ahmet Aykaç-", *Türk Kültürü*, yıl:6, nr. 63, Ocak 1968, s. 194-195

Faruk Kadri Timurtaş, "Fazıl Ahmet Aykaç", *Bilgi*, c. 20, nr. 248, Ocak 1968, s. 17-18

Aziz Nesin, "Fazıl Ahmet Aykaç", *May*, nr. 4, Ocak 1968, s. 31-32

değerlendirmelerden yola çıkarak bir Fazıl Ahmet portresi ortaya çıkarmaya çalışacağız.

Fazıl Ahmet vücut yapısı olarak ufak tefek bir bünyeye sahiptir. Ancak yetmiş yaşına yaklaştığı sıralarda ise aldığı kilolardan şikâyet edecektir.³⁴⁰ Hakkı Süha Gezgin 1941 yılında "Edebî Portreler" üst başlığıyla yayınladığı yazı dizisinde Fazıl Ahmet'in dış görünüşünü bütün teferruatıyla şöyle anlatır:

"Solgun bir ten. Kır ve seyrek saçlar altında yuvarlak bir alın. Bu alnın derisi, düşünce sabanı ile sürülmüş gibidir. Derin çizgiler, birbiri üstüne sıralanır. Karşıdan bakınca sanırsınız ki bu alın, taşıdığı ağır ve kocaman fikirler, büyük plânlar ve geniş çaplı projeler altında böyle katlanmıştı.

Dağınık kaşları altında küçük ve biraz sehlâ gözleri pırıldar. Diplerinde kumral, kıvılcımlar yanıp sönen bu gözlerde zekâ, elle tutulack bir hâle gelir. Onun burnunda ve ağzında tabîliği aşan bir şey yoktur. Fakat kulakları, dümdüz sayvanları ile şakaklarını kaplar.

Ufak tefek yapılıdır. Gösterişsiz yürür. Münhanî tebessümlü ve zarif duruşludur. R'ları yuvarlaya yuvarlaya konuşur. Onda pelteklik, bir kusur değil bir meziyet olur. Sözler bu pelteklığın inbiğinden geçince, ısınıp tatlılaşıyor."³⁴¹

Yazar hakkında 1910 yılında *Eşref* mecmuasında "Yeniler" başlığı altında bir değerlendirme yazısı yazan Refik Halit, yer yer mizahî unsurlara yer verdiği yazısında Fazıl Ahmet'i şöyle tanıtır:

"Yeşil, kirpiksiz gözleri lâkırdı edilirken, eser okunurken küçüle küçüle örtülür; bıyıksız sakalsız-neden bilmem-buruşuk sima-yı şebâbı göğsüne kadar

³⁴⁰Fazıl Ahmet 1952 yılında yazdığı "Garip Sual" adlı şiirinde kilo aldığından dolayı vücudunun atıl vaziyete gelmesinden şikâyet etmektedir:

Neden pek tenbelim artık, neden cidden perişanım?
Neden pek âtl oldum ben, benim gül yüzlü sultanım
Tutup bir çok zamanlar siskasın derlerdi yârânım
Fakat tam tombulum artık, denir hattâ ki şişmanım

(Garip Sual, İkinci Sis, s. 130, 1952)

³⁴¹Hakkı Süha Gezgin, "Edebî Portreler-Fazıl Ahmet Aykaç, *Yeni Mecmua*, nr. 91, 24. İkincikanun 1941, s. ?

gelen masanın kenarında acı tebessümle Voltaire'in yarım heykeline benzer. Sonra bahis bitince göz kapakları yerden kaldırılmış makineli bebekler gibi "şırak!" diye açılır, çenesi-Fazıl Ahmet dudakları ve dilinden ziyade çenesiyle konuşur-sağa sola, öne arkaya hareket eder ve nihayet bu faal, fakat gevşek kıskaçtan aheste bir revişle kocaman bir kelime-i red ve cerh bir itiraz çıkar. Çenenin bu beyhude külfet ve işigali sizi o kadar asabîleştirir ki münakaşaya cür'et edemezsiniz."³⁴²

Fazıl Ahmet'i dış görünüşüyle bu şekilde "karikatürize" eden Refik Halit, gelecekte adından söz ettirecek edipleri arasında onu da görür. Refik Halit'e göre Fazıl Ahmet sadece kendi nesli arasında değil, bütün edipler meyanında batıyı en iyi anlayan şahsiyetlerden birisidir.

"Nesl-i cedit kendisi gibi en mütefekkir bir genci arasında görmekle iftihar eder. Filhakika bugün Fazıl Ahmet değil yenilerde, hemen bütün memleketimizde garp bedayi ilmini kemaliyle tetkik eden ve bu tetkikatının netayic-i müfidesini selis ve kibar bir lisanla beyana muvaffak olan bir uzv-ı kıymettarıdır."³⁴³

Bu yazı yayınlandığında Fazıl Ahmet matbuat hayatının henüz başındadır. *Tanin* ve *Servet-i Fünûn*'da terbiye ve felsefe konularında yazılar yazmaktadır. Aynı zamanda *Fecr-i Ati* üyesidir. Henüz yolun başında olmasına rağmen yazdıklarının, bilgisinin ve kabiliyetinin çevresi tarafından takdir edildiğini görüyoruz. Yazının sonunda bu takdir hissi samimî bir temenni hâlini alacaktır:

"Arkadaşları onu hürmetle, samimiyetle sever... Ben kendi hesabıma ati-i zaferin en parlak makamını, makam-ı ilm ü edebini kardeşim Fazıl Ahmet için isterim."³⁴⁴

Fazıl Ahmet hakkında müstakil bir başlık altında değerlendirme yazısı yazarlardan biri de Rıza Tevfik'tir. 1914 yılında *Nevsal-i Millî*'de "Fazıl Ahmet Bey" başlığıyla yayınlanan yazısında, Fazıl Ahmet'in edebî ve ilmî şahsiyeti üzerinde duran Rıza Tevfik, genç yazarlar arasında kendisine en yakın kişi

³⁴²Refik Halit, "Yeniler3-Fazıl Ahmet", *Eşref*, nr.23-49, 27 Şubat 1325/6 Safer 1328, s. 2

³⁴³agy, s.4

³⁴⁴agy., s.4

olarak onu görür. Başlangıçta terbiye ve felsefe ile ilgili yazdığı yazılarla tanınan Fazıl Ahmet bu dönemde ayrıca usta bir mizah şairidir. Feylesofa göre tecessüsünü çeşitli ilim sahalarına başarılı şekilde kanalize etmesi onu, diğer genç ediplerden ayıran bir özelliğidir. Bu özelliğiyle Fazıl Ahmet'le kendisi arasında benzerlik olduğuna inanan Rıza Tevfik, bazı noktalardan onu kendisinden üstün görür:

"Gençler arasında en iyi anladığım ve anlaştığım çehre odur. Mütenevvi ve mütehalif istidatıyla maneviyatının rengarenk cilvelerini gösteren bu adamla, benim zihniyetim arasında bir çok temas noktaları olduğunu hissetmişimdir. Lâkin şurasını derhâl itiraf edeyim ki o bana nisbetle bir nokta-i nazardan yalnız fazıl değil hakikaten efdaldır bile!.. O da şudur: Ben fitraten şetaret-i mizacdan mahrum olmakla beraber bir çok vekayide acınacak hâller görürüm. O, her şeyi en tuhaf, en gülünç veçhesinden telâkki edebilmek marifetini bilir, harikulâde bir hünerverdir. Hem de benim gibi atak değil sulhperverdir. Kendisinde bitmek tükenmez bir "humour" vardır ki ben bile gıpta ederim. Cismen nahif ve nazik olan bu vücuda bu kadar feyz-i şetaret bahşeden o nikbin ve bahtiyar ruhun keyfini kaçırabilecek, neşesini mat edebilecek bir şey düşünemiyorum."³⁴⁵

Fazıl Ahmet'i sadece bir mizahçı olarak görmenin yanlış olacağını ifade eden Rıza Tevfik, onun şahsiyetinin birbirinden farklı pek çok yönü bulunduğu inanır ve felsefeciliğini diğer yönlerine tercih eder:

"Fakat yek-cihet olan bu mülâhazatıma bakıp da zannolunmasın ki Fazıl Ahmet Bey mânâ-yı hayatı yalnız hande-i istihzâ suretinde anlamış ve öyle telâkki etmiş... Veyahut (nahnı kasemna) bezminde nasib-i ciddiyetten mahrum kalarak "alay"a çıkmış bir adamdır! Hayır! Fazıl Ahmet bir ism-i cins, bir ism-i camidir ki aynı şahsiyet-i zahire kalıbında bir çok maneviyat-ı mütamayize yaşıyor. Ben bunlardan bir ikisini tanıdım. Burada yalnız birisinden bahsedeceğim: (Divançe-i Fazıl) sahibinden... Yoksa yine o namda gayet halûk bir adam ile bir de genç ve müstaid bir feylesof tanırım. Hatta felsefeye fitrî istidadıyla gençler arasında ancak onu tanırım diyebilirim."³⁴⁶

³⁴⁵Rıza Tevfik, "Fazıl Ahmet Bey", *Nevsal-i Milli*, İstanbul 1330, s. 26

³⁴⁶agy., s.26

Fazıl Ahmet'in "mizac-ı zihniyeti"ni "polytypique" bulan yazar, çocukluğunda aldığı eğitim üzerinde durarak, babasının bu yoldaki gayretlerini över. Rıza Tevfik'e göre onun yetişmesinde ve "istidad-ı mütenevvasını" geliştirmesinde bu terbiyenin mühim rolü vardır.

Yazısında Fazıl Ahmet'in edebî şahsiyeti üzerinde duran Rıza Tevfik, eski edebiyat çeşnişiyle yazdığı "Divançe"sinde yer alan şiirlerle edebiyatımızda yeni bir aşamanın habercisi olduğunu belirtir. Ona göre eski şairler, aralarında hiçbir rabıta olmayan unsurları kelime oyunları, teşbih ve istiare sanatlarıyla bir araya getirerek edebiyatı bir hüner vasıtası olarak kullanmışlardır. Fazıl Ahmet divan şairlerinin şiir karşısındaki tavrını aynen muhafaza etmiş, fakat bu tavrını yıllarca işlenmiş konulara yeni anlayışlar getirmekte kullanmamıştır. Aksine, günlük hayatta ciddî görünen hâllerin, hâdiselerin arkasında mizahî pek çok unsurun bulunabileceğini "ucu pek sivri ve maktâ pek keskin kalemîyle" gözler önüne sererek hünerini göstermiştir.³⁴⁷

Rıza Tevfik, Mütareke döneminde mizah kavramını felsefî yönden değerlendirdiği "Mizah Nedir" başlıklı yazı dizisinde³⁴⁸ devrin mizahçıları hakkındaki görüşlerine yer verir. Rıza Tevfik'e göre mizah ciddî mevzuların, karakterlerin ve hakikatlerin arkasında gülmeye şayan tarafları ustaca bulma işidir. Bu işi ise Türkiye'de hakkıyla yapan dört isim vardır. Bunlar, karikatürde Cemil (Cem) ve Sedat Nuri, karakter tasvirinde Refik Halit ve edebî mizahta Fazıl Ahmet'tir:

"Yani o da mevzuun esasını teşkil eden hususiyet-i mizacı keşf ve teşhis ve mizahî vesileler ibda etmekte ne kadar muvaffak oluyorsa, bu hâlâtı eda ve tasvir etmekte de aynı kudreti gösteriyor. Cem'in keskin iki, üç darbe-i kalemle çiziverdiği çehreler insanın şemail-i maneviyesini ifşa ve tebyin etmek

³⁴⁷agy., s.27

³⁴⁸Peyam-ı Sabah gazetesinde dört bölüm hâlinde çıkan yazıların künyesini veriyoruz: "Mizah Nedir I-IV", *Peyam-ı Sabah* (*Peyam*, nr. 1100, *Sabah*, nr. 11530), 27 K. evvel 1337/1921, s. 1; (*Peyam*, nr. 1102, *Sabah*, nr. 11532), 29 K. evvel 1337/1921, s. 2; (*Peyam*, nr. 1106, *Sabah*, nr. 11536), 2 K. sani 1338/1922, s. 2; (*Peyam*, nr. 1113, *Sabah*, nr. 11543), 9 K. sani 1338/1922, s. 3

itibariyle ne kadar belîğ ise Fazıl'ın bazı kere kıvrak ve fakat daha oynak ve şuh ve şen üslûbu da tasvir-i maneviyatta öyledir."³⁴⁹

Rıza Tevfik, Fazıl Ahmet'i övmekle beraber, sanatında bazı kusurları olduğunu belirtir. Ona göre eserlerinde karakter tasvirlerinden çok alaya(humour) yer vermesi başlıca kusurudur. Bu kusur ise mizahî şiirlerinin edebî yönüne sekte vurmaktadır:

"Yalnız Fazıl'da humour ziyade olduğu için ekseriya onu israf ediyor ve eserlerinde beyhude yere alaycılık, secaya tasvirlerini gölgede bırakıyor. Humour mizahda en büyük sermayedir. Fakat mizah yalnız alay demek değildir. Halbuki bu hususta Fazıl'dan zengin bir fitrat-ı mahsusa Osmanlı muharrirleri arasında yoktur. Maalasef bu çocuk o serveti mirasyediler gibi su-i istimal ediyor. Tartı (ponderation) ile sarfetse ve karilerini kahkahaya boğup da tasvirlere nasb-ı dikkat etmelerine mani olmasa zannederim çok daha iyi olurdu"³⁵⁰

Rıza Tevfik, mizah kabiliyeti yönüyle Fazıl Ahmet'i Osmanlı muharrirleri arasında en baş köşeye yerleştirir. Hatta ele aldığı diğer şahsiyetler farklı sahalarda sanatlarını icra etmelerine rağmen bu yönüyle Fazıl Ahmet'ten daha aşağı mevkidedirler:

"Fazıl'da sermaye-i istidat sairlerinden hiç az değildir. Hatta alay (humour) ve incelik (esprîa) itibariyle belki fazladır bile. Fakat eski aktarların macun tertip edişi gibi mevadd-ı müessireyi tutam ile tartıyor. Halbuki reçete tertip eden eczacılar gibi gramla takdir ederek nisbet-i lâzimesini muhafaza etse çok daha müessir olurdu."³⁵¹

1917 yılında devrin diğer edebiyatçılarının yanı sıra Fazıl Ahmet'le de bir mülâkat yapan Ruşen Eşref, evinde ziyaret ettiği yazarın çalışma odasında gördüğü kütüphaneyi anlatırken kitapların çeşitliliği üzerinde durur. Batı ile doğu kültürüne ait belli başlı eserler sanki bu kütüphanede geçit resmi yapmaktadır. Yazar, hemen hemen her ilim sahasına ait kitapların yer aldığı bu

³⁴⁹Rıza Tevfik, "Mizah Nedir II", *Peyam-ı Sabah*, (*Peyam*, nr. 1102, *Sabah*, nr. 11532), 29 K. evvel 1337/1921, s. 2

³⁵⁰agy, s. 2

³⁵¹agy, s.2

zengin kütüphaneden yola çıkarak Fazıl Ahmet'in okuma ve bilgi öğrenme merakının genişliğine dikkat çeker:

"Beyaz, tirşe, sarı, kırmızı, kahverengi, siyah, ciltli, ciltsiz, enli, dar kitaplarla dolu rafları gözden geçiriyordim: "Verhaeren"ın yanında "Safahat", "Gülistan'la Bostan"a komşu "Duchene" ve "Fenelon", "Maupassant" ile pedagog "Compere" "Aristophanesse" ile "Droit", "Constitutionnel", "Rabelais" ile "Mustafa Ref'et"ın "Yeni Hıfzıssıhha"sı, "Pascal"la "Antoine Albalat", "Celâl Nuri" ile "Michelet"...

Yarabbi; bu kitapların dizilişi bile kasidelerinden birindeki çapkınca buluşlar kadar güldürücü!

Burada dik duran, yan yatan, yüzü koyun kapanan ciltlerde acaba hangi ilimler yok? Nebatat, kimya, tabakatü'l-arz, ilm-i hey'et...

Fazıl Bey hepsine de o kadar meraklı ki tüpsüz ve eczasız kimya, aletsiz hikmet, koleksiyonsuz nebatat, teleskopsuz hey'et okuyor ve zevk duyuyor. Zekâya temas eden mevzulara karşı fevkalâde obur bir beyni var: Orada lise programını alabildiğine genişletmiş, henüz darülfünun teşkilâtı yapmamış!"³⁵²

Mülâkatın ilerleyen bölümlerinde devrin edebiyatı ve edipleri hakkında sorulara muhatap kalan Fazıl Ahmet, Ruşen Eşref'in özellikle edebî şahsiyeti konusunda sorduğu sorulara ilginç cevaplar verir:

"Ben hiç bir zaman edebiyatla meşgul olacağıma altı ay sırayla kanaat etmiş bir adam değilim ki! Dünyada en sevdiğim şey, tabii hâlâ da resimdir. Benim şimdiye kadar yaktığım yazı, yazdığımından fazla."³⁵³

Resim sanatına edebiyattan daha çok değer verdiğini söyleyen Fazıl Ahmet'in bu cevabını biraz da mizahçı şahsiyetiyle alâkalı görmek lâzımdır. Şair burada mütevaziliğini ön plâna çıkarmaktadır. Gerçekte bunun böyle olmadığını eserlerine bakarak anlamak mümkündür. "Kolay mı yazarsınız, güç mü?" sorusuna verdiği cevap, edebiyatı da ciddiye aldığının bir göstergesidir:

³⁵²Ruşen Eşref, "Fazıl Ahmet Bey'de Bir Gün", *Türk Yurdu*, c. 13, nr. 5-146, 25 T. evvel 1333/1917, s. 3617

³⁵³agy., s. 3622

"Eğer şimdiye kadar yazdığım şeyler gibi olursa kolay yazarım. Fakat güzel olmalarına çok dikkat ettiğim şiirleri de gayet güç yazarım."³⁵⁴

"Onlar Gibi" başlığı altında yazdığı manzum ve mensur eserlerde ele aldığı şahsiyetlerin üslûbunu başarılı bir şekilde taklit eden Fazıl Ahmet, "Kendimde en çok tecrübe ettiğim hususiyet, gerek Fransız, gerek Türk hangi müellifi yirmi sahife okuyacak olsam derhal mekanizmasını anlar ve onun gibi yazabilirim"³⁵⁵ demekle bu sahadaki kabiliyetine dikkat çekmektedir.

Şahsiyetiyle alâkalı hususiyetlerini anlatmaya devam eden yazar, üslûp konusunda sabit bir zevke sahip olmadığını belirtir:

"Bir karakteristiğim daha. Zevkim o kadar değişiyor ki muayyen bir üslûpla yazı yazmayı da hiç sevmem. Çünkü ruhumu o kadar sıkıntıya sokamam. Meselâ Hugo'yu okurken ondaki geniş ahenk ruhumda eski şiirlerin ahengini siliverir. Sonra meselâ Moliere'i okuyorum değil mi? Bu sefer Moliere'in üslûbu beni cezbeder, ama bu yalnız tonunda değil. Öteki üslûpları kökünden silip atar. İşte ben daima böyle en son okuduğum üslûbun tesiri altında kahırım. Onun için bir tek üslûp sahibi olmaya ve aynı üslûp sahibi kalmaya hiç çalışmadım. Başkalarına çok benziyor gibi görünüp de başkalarına benzememek fevkalâde zevkime gidiyor."³⁵⁶

En büyük zevklerinden birisinin okumak olduğunu söyleyen Fazıl Ahmet, bu konuda ilmî eserleri edebî eserlere tercih etmektedir:

"Şimdi benim en büyük zevkim okumaktır. Fakat bilir misiniz bu zevkte de o kadar çok ıztırap duyarım. Meselâ edebî bir kitap okurken sıkılırım, bitmeyecek diye... Aklıma başka bir eser gelir, ona koşarım. Oradan da başka şubeye ait cilde atlarım. Öyle ki günde sekiz türlü okur ve sinirli olurum. Rahatsız olurum."³⁵⁷

³⁵⁴agy., s. 3622

³⁵⁵agy., s. 3622

³⁵⁶agy., s. 3623

³⁵⁷agy., s. 3624. Daha sonraki yıllarda kendisiyle yapılan bir röportajda, okuma konusunda verdiği cevaplar, Ruşen Eşref'e verdiği cevabı tamamlar niteliktedir:

"Kitaba müptelâyım... Ben tıpkı obur bir adam gibiyim. İçtimaî hayatta ne kadar perhizkâr isem, fikrî hayatımda da o kadar obur cuburcu bir adamım. Ve zihni hayatımın başlıca

Lirik şiire kabiliyetinin olmadığını itiraf eden Fazıl Ahmet, başkalarının bu sahada yazdığı şiirleri okumaktan hoşlandığını söyler:

"Başka hususî bir itirafım daha; en az müstaid olduğum şey şiirdir. Ama hiciv filân tarzı değil, şu adamakıllı şiir. Başkaları yazdığı zaman, bilhassa hissî şiirleri severim de kendim yazmak istersem içime çok sun'î oluyorum gibi gelir de tiksinirim."³⁵⁸

Fazıl Ahmet'in lirik şiir hakkındaki düşüncelerinin daha sonra değiştiğini görüyoruz. 1930'lu yıllarda Cemiyet-i Akvam toplantıları sırasında Bratislava'da Adile Ayda ile bu konuda sohbet eden Fazıl Ahmet, küçük yaşlarda Fransızca ve Türkçe lirik şiirler yazdığını, fakat hepsini yırtıp attığını söyler:

"Lirik şiirlerin yüzde doksanı aşk dilenmekten başka bir şey değil. Lirik şairler ne yapar? Şiirlerinin çoğunda bir kadına aşklarını ilân ederler. Aşkını ilân etmek, aşk beklemektir. Sevilmek istiyorum, sevilmek istiyorum, diye bağırarak gibi bir şey. İşte ben bunu gülünç buluyorum. Dünyada en korktuğum şey de gülünç olmak."³⁵⁹

Lirik şiirler hakkındaki olumsuz düşüncelerine rağmen, ilerde kendisi de bu sahada denemeler yapacak ve neşredecektir. Hatta kendisine sorulan "Seyahate çıkarken yanınıza hangi kitabı alırsınız?" sorusuna "Nedîm Divanı'nı alırdım." diyecektir.³⁶⁰

Ruşen Eşref'in diğer ediplerle yaptığı mülâkatlarda Fazıl Ahmet'le ilgili değerlendirmelere rastlıyoruz. Rıza Tevfik, daha önce ele aldığımız değerlendirmelerine ilâve olarak "malûmat ve irfanı"yla "zarif" bulduğu Fazıl

kusuru, fikrî iştihalarımı ve faaliyetlerimi bir kaç mevzu üzerinde bir türlü teksif edemeyişimdir. Pek çok şeye alâka duyar ve kıraatlerimi bir türlü inzibat altına alamam. Böylece kafam daima yorgun ve rahatsızdır." (Kandemir, "Fazıl Ahmet Aykaç'ı dinlerken", *Yedigün*, c. 8, nr. 201, 13 İkcikanun 1937, s. 15).

³⁵⁸Ruşen Eşref, *agy.*, s. 3624

³⁵⁹Adile Ayda, *Böyle İdiler Yaşarken*, Ankara 1984, s. 58

³⁶⁰Kandemir, *ag.röp.* s. 15

Ahmet'i geleceğin Türkiyesinin Voltaire'i olarak görmektedir.³⁶¹ Hatta, Voltaire'in eserleri üzerinde yapılan münakaşalarda meselelerin halli için Fazıl Ahmet'i bilir kişi tayin edecektir.³⁶² Fazıl Ahmet'in "şeytanca" bir maharetle yazdığı şiirlerini sevdiğini belirtmekle beraber tuttuğu yolun faydalı olmadığına inanan Cenap Şahabettin, bilgisi ve kabiliyetiyle daha ciddî eserler verebileceğine dikkat çeker.³⁶³ Ali Kemal de Cenap Şahabettin ile aynı görüştedir.³⁶⁴ Hüseyin Cahit ise:

"Fazıl Ahmet'i pek çok severim. Zevkle okurum. Son derece bir istidadı var. Herhâlde hayatımda birkaç kere okuduğum eseri pek nadir tahattur ederim. Fakat Fazıl'ı ne vakit elime alsam okurum. Düşünün ki divanıyla bana eski edebiyatı bile sevdirebilir. Fazıl Ahmet'e kızılamaz. Onun tarzizlerinden müteessir olmak mümkün değildir. Kızanlar varsa haksızdır."³⁶⁵

diyerek mizahî şiirlerinin, herkes tarafından takdir edilebilecek bir seviyesi olduğu görüşündedir. Daha sonraki yıllarda yazdığı bir yazıda Fazıl Ahmet'i tam manasıyla bir şair olarak kabul etmeyen Hüseyin Cahit:

"O güzellikte şekle hiç bağlanmamış hür ve hercaî bir ruh ile sanatın hudutsuz ufuklarında değişik ihtisaslar ve yeni yeni bedîf heyecanlar aramıştır... O şiiri bizim kusurlarımızı bir iki çizgi ile tesbit ederek yüzümüze berrak bir ayna içinde tutmak için bir vasıta olarak kullanmıştır. Fakat kötü ve zehirli bir ruhu olmadığı için en acı iğnelerini bile insan zaaflarına aşına ve

³⁶¹Ruşen Eşref, "Feylesofumuzu Ziyaret II", *Vakit*, nr. 53, 27 Safer 1336/13 K. evvel 1333/1917, s. 2

³⁶²Refî Cevat bu hadiseyi Fazıl Ahmet'in ölüm üzerine yazdığı yazıda şöyle anlatır: "Bir keresinde Voltaire'in *Candid* adlı eserinin bir pasajı hakkında münakaşa ettik, Rıza Tevfik, "Fazıl'a sorun!" dedi "O size bütün hikâyeyi okur". (Refî Cevat, "Fazıl Ahmet Aykaç", *Milliyet*, nr. 7196, 6 aralık 1967, s. 2)

³⁶³Ruşen Eşref, "Cenap Şehabettin Bey", *Vakit*, nr. 63, 7 R. evvel 1336/22 K. evvel 1333/1917, s. 2

³⁶⁴Ruşen Eşref, "Ali Kemal Bey", *Diyorlar ki*, İstanbul 1341, s. 291-341

³⁶⁵Ruşen Eşref, "Hüseyin Cahit Bey", *Vakit*, nr. 74, 19 R. evvel 1336/3 K. sani 1334/1918, s.

kabahatlıleri evvelden affetmiş bir ruhun müsamahakâr tebessümleri arasında gizlemiştir."³⁶⁶

diyecektir.

Süleyman Nazif de Fazıl Ahmet'in şiirlerini beğenenler arasındadır. Ona göre, sanatı "maskaralık" için kullanan Fazıl Ahmet bu sahada kuvvetli örnekler vermiştir.³⁶⁷

"Dünü unutmamak, yarından ümidini kesmemek"³⁶⁸ düsturunu hayat felsefesi olarak kabul eden Fazıl Ahmet idealisttir. Savaşlardan nefret eder.³⁶⁹ Taş devrinden bugünkü seviyesine çıkmış olan insanlığın tekrar mağara hayatına dönmeyeceğine inanır. Arzu, kin, haset, ihtiras gibi beşerî zaafardan arınmayan insanların, yüksek gayeler peşinde koşamayacağını düşünür.³⁷⁰ Ali Canip (Yöntem), nesirlerinde ortaya koyduğu fikirlerden dolayı Fazıl Ahmet'i sadece bir mizahçı olarak görmenin eksik bir tanımlama olacağına işaret eder. Fazıl Ahmet'i ayrıca bir "fikir adamı" olarak gören Ali Canip, mizacını ihtiraslarına, gayzına ve kinine alet etmediğini düşünür:

³⁶⁶Hüseyin Cahit Yalçın, "Fazıl Ahmet", *Fikir Hareketleri*, c. 3, nr. 68, 7 Şubat 1935, s. 252

³⁶⁷Ruşen Eşref, "Süleyman Nazif Bey", *Vakit*, nr. 104, 20 R. ahir 1336/2 Şubat 1334/1918, s. 2. Süleyman Nazif'in, Fazıl Ahmet'in şiirlerini çok beğendiğine dair bir hatırayı Ref'i Cevat Ulunay nakletmektedir. Hadisenin konusu Fazıl Ahmet'in Süleyman Nazif'le ilgili yazdığı bir beyitle ilgilidir: "Bir gün Süleyman Nazif, Basra valiliğinden Bağdat valiliğine tayin edildiği zaman sen şu beyiti yazdın:

Ziyb ü fer vermek için Devlet-i Buhtunnasara
Gitti Bağdad'a fakat bad'e harabi'l-Basra

bu beyti ilk defa Süleyman Nazif'e okumak devleti bana müyesser olmuştu. Üstat beyti iki defa tekrar ettirdi. Her defasında zevkten, hazdan gözleri parlıyordu.

-Ne dersiniz hocam?

-Ref'i Cevat, mümkün olsa mezar taşıma yazılmasını isteyeceğim." (Ulunay, agy, s. 2)

³⁶⁸Kandemir, *ag.röp.*, s. 241

³⁶⁹"Fazıl Ahmet Nasıl Şair Olmuş?", *İnci*, nr. 6, Temmuz 1335/1919, s. 14

³⁷⁰Fazıl Ahmet, "Cunba Sohbeti II", *Akşam*, nr. 2534, 2 T. sani 1341/1925, s. 2

"Fazıl Ahmet ne bir muhteris, ne de bazılarının zannı gibi bir lâkayttır. Kanaatimce o samimiyete, fazilete, gayr-endişliğe, teceddüde âşık ve bu mefhumların düşmanlarına düşmandır. Bütün mizacı bu noktada toplanır."³⁷¹

Edebî Yeniliğimiz adlı kitabında Fazıl Ahmet'e ayrı bir bölüm ayıran İsmail Habip (Sevük), Meşrutiyetten sonra matbuat hayatında imzaları parlayan kıymetlerin arasına Fazıl Ahmet'i de yerleştirir. İsmail Habip'e göre Meşrutiyetten sonra mizah vadisinde iki isim göze çarpar. Bunlardan biri Refik Halit, diğeri Fazıl Ahmet'tir. İkisinin ortak tarafları ise mizahı ciddiye almaları ve eserlerinin arka plânını fikirle beslemeleridir.³⁷²

Müşkülpesent yapısıyla tanıdığımız İbnülemin Mahmut Kemal de Fazıl Ahmet'in şahsiyetini ve edebî eserlerini takdir edenler arasındadır:

"Fazıl Ahmet Bey, emsal-ı fazılası madud olan erbab-ı edebdendir. Yazdığı mizahî eserler edebî iki manasıyla haiz-i kıymettir. Müsellem olan kudret-i kalemiye ve edebîyesinin fevkinde bir meziyet-i mümtazesesi vardır ki tevazu ve kadirhanlıktır. Bence en büyük meziyet, bu iki haslet-i fazıladır."³⁷³

Fazıl Ahmet'i, bir dönem beraber çalıştıkları *Düyun-ı Umumiye*den tanıyan İbnülemin, onu öve öve bitiremez:

"O, parmağının ucunda biraz süt bulaşığı görmekle mandıra açtım zann-ı batılına düşen hodbinlerden, hodfüruşlardan değildir. Meziyeti başkalarında gören ve gösteren meziyet sahiplerindedir."³⁷⁴

Sanat eserinin ebedîlik vasfını kazanmasında hüner ve zekânın aynı oranda öneme sahip olduğunu savunan Halit Ziya Uşaklıgil, Fazıl Ahmet'in eserlerinde bu iki hassanın ifratla birleşmiş olduğunu belirtir. Fazıl Ahmet'i değerlendirirken, düşüncelerini çarpıcı imajlarla vermeyi ihmal etmeyen Halit Ziya, şiirlerinde kendisini gizlemesini büyük bir başarı olarak kabul eder:

"Onun kendine mahsus bir söyleyişi vardır: Sanki birdenbire suyunun bolluğunun istiab edemeyerek bir tarafından patlak veren, bir şelâle teşkil

³⁷¹Ali Canip, "Şeytan Diyor ki'ye Dair", *Hayat*, nr. 25, 19 Mayıs 1927, s. 484

³⁷²İsmail Habip, *Edebî Yeniliğimiz*, İstanbul 1932, s. 343

³⁷³İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, cüz: 12, İstanbul 1931, s. 374

³⁷⁴age., s. 374

ederek artık zabtedilmeyecek bir coşkunlukla fıskıran bir boru. Ve bu borudan yükselen su sütununun üzerinde güneşin türlü iltimalarını, mai ve sarı, kırmızı ve mor oyunlarını birbirini kovalarken görürsünüz. O kendisi, söyleyen bir başkası gibidir; türlü kinayelerle, telmihlerle, çeşit çeşit fikir ve kelime oyuncaklarıyla dolu olan bu musahabesine bizzat kendi yabancı kalır; ne yüzünde, ne vaz'ında onların mevcudiyetini dinleyenlere haber veren bir işaret yoktur. Etraf kahkahalarını salıverirken o hatta tebesüm bile etmez, "Ne gülüyorsunuz, rica ederim? Bunda bir tuhaflık mı buluyorsunuz?" manasıyla şaşkın şaşkın etrafın bakar, farkında olmaksızın bir maskaralık yapmış masum bir çocuk tavrını alır."³⁷⁵

Fazıl Ahmet'in sohbet adamı kişiliğine dikkat çeken ve onunla konuşmayı "seyahate çıkmaya" benzeten yakın dostu Hasan Âli Yücel, onun zihninin "müstemlekat sergisi gibi her çeşit malla dolu" olduğunu belirtir. Sohbetler sırasında konu olan şahsiyetler üzerinde yaptığı karakter tahlilleri ise benzersizdir ve ona yeni bir hüviyet kazandırmıştır:

"Onunla konuşmak, bir seyahate çıkmak gibidir; neşeli, hatta alaylı bir seyahat. Fakat hakikî seyahate çıkmak, kendisiyle konuşmak gibi değilmiş. Beraber yolculuk edenler, onun fazla titizlendiğini, sinirlendiğini; başkaları için kolayca kabul edilecek hâllerin kendisi için çok üzücü olduğunu ve rahatsızlıklar duyduğunu anlatıyorlar. Her ne ise... Fazıl Ahmet'le konuşurken münderis olmuş şehirlere benzeyen Şehabeddin Süleyman'dan, en modern binalar ve apartmanlara bezenmiş medeniyet merkezlerini andıran hayattaki dostlarına kadar bu tanıdıklar ülkesinin meşhur şehirlerini hiçbir fotoğraf ve sinemanın sarahatte ondan üstün olamayacağı bir şekilde kendisinden dinleyebilirsiniz. Fazıl Ahmet eşi bulunmaz bir beşerî coğrafya mütehassısıdır."³⁷⁶

Zarif ve nüktedan bir şahsiyet olan Fazıl Ahmet tam bir sohbet adamıdır. Telâffuzunda görülen bazı kusurlar ise nüktedan kişiliğini tamamlar niteliktedir:

"(R) leri biraz (ğ)leştiren dili, söyleyişine şeytanî bir eda verir. Kelimelerini ses olarak kulağınıza aksettirirken muzip bir elin parmakları, hissedersiniz ki,

³⁷⁵Halit Ziya Uşaklıgil, *San'ata Dair*, c. II, İstanbul 1938, s. 39

³⁷⁶Hasan Ali Yücel, *Pazartesi Konuşmaları*- "Fazıl Ahmet", İstanbul 1937, s. 284-285

en çok duyan yerlerinize bütün şuhluğuyla dokunmaktadır. Böyle zamanlarda Fazıl Ahmet söylemez, gıdıklar. Gülmekten karnınıza, hatta başınıza ağırlar gelir. Kendisi de güler. Öyle tahmin ederim ki bu, muhatabının gülüşüne tevcih edilmiş bir iştirak memnuniyetinden ziyade "Aferin, şu nükteyi anlayabildin..." nevinden bir takdir gülüşüdür. Sanki duygusunun bu tarafını göstermemek için, gülerken yeşilimsi gözbebekleri büsbütün küçülür. Manasını anlamak için onları en itinalı bir dikkatle arasanız bile bulamazsınız. Zekâ onun şeytanıdır ve bunu bildiğinden olacak, bir kitabının adını (Şeytan Diyor ki) koymuştur."³⁷⁷

Sohbetlerinden yola çıkarak bilgisinin genişliğine işaret eden Hasan Âli Yücel, her sahada malûmat sahibi olmasına rağmen onun şair olarak anılacağına dikkat çeker:

"Malûmatı çok geniştir. Fizik bilir, metafizik bilir, riyaziye bilir, kimya bilir, hukuk bilir, tarih bilir, mimarî bilir, hatta teoloji bilir. Fakat ne fizisyen, ne filozof, ne riyazî, ne kimyager, ne hukukçu, ne müverrih, ne mimar, ne din ulemasıdır. Bunların hiçbiri olmamıştır. Onun olduğu şey şairliktir."³⁷⁸

Fazıl Ahmet'in bilgi sahasının genişliğine ve konuşma tarzının orijinalliğine dikkat çeken şahsiyetlerden birisi de ünlü romancı ve fikir adamı Peyami Safa'dır. Fazıl Ahmet'le uzun yıllar, pek çok kere sohbet etme imkânı bulduğunu söyleyen Peyami Safa, bu sohbetlerin yazıya geçirilmemiş olmasını Türk fikir hayatı için büyük eksiklik olarak görür:

"Konuşma tarzı, zarif hayallerle süslediği düşünceleriyle sistemden kaçan ve daima yeni düşünce ufukları arayan bir fikir virtüözünün büyüleyici sohbet tarzı idi. Kırk bir yıldır onu zevkle dinlemediğim bir an olmadı. Konuşmaları aynen not edilebilseydi Türk düşünce ve edebiyatına yüzlerce orjinal eser daha kazandırırıldı."³⁷⁹

Cemiyetimizin son zamanlarda yetiştirdiği önemli kıymetler arasında Fazıl Ahmet'i de gören Orhan Seyfi Orhon, gerek bilgisi ve kültürüyle gerekse

³⁷⁷age., s. 285

³⁷⁸age., s. 285

³⁷⁹Peyami Safa, "Aykaçlarda Bir Gece", *Tercüman*, nr. 1750, 22 Nisan 1960, s. 2

mizah anlayışındaki zekâ ve zerafet hassasıyla onun kolay kolay unutulamayacak bir şahsiyet olduğunu belirtir:

"Fazıl Ahmet Aykaç bir devrin edebî şahsiyeti değildir. Artık başka bir devire girdiğimiz için onu unutamayız. Büyük sanatkârlar mensup oldukları cemiyeti bir duyuş ve düşünüş merhalesinden alıp diğerine ulaştırırlar. Medenî hayatta ilerler gibi daha bir başka türlü duymasını, düşünmesini bize öğretirler... Fazıl Ahmet eli tabancalı İttihat ve Terakki komitecilerini zarif hicivleriyle gülümseyen salon adamları hâline getirdi. Talât Paşaya, Enver Paşaya, Cemal Paşaya nükteleri ile dokundu."³⁸⁰

Yazarın birbirinden değişik mevzularla zihnini yorması bazı rahatsızlıkları da beraberinde getirecektir. Uykusuzluk illetine tutulan Fazıl Ahmet şiddetli baş ağrıları çekmektedir. Bu rahatsızlığı yüzünden sinirleri harap olmuş, içki, sigara, kahve gibi alışkanlıklarından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Ama onun bırakamayacağı alışkanlığı ise kitap okumaktır:

"Kitaba müptelâyım. Ve tıpkı bir ayyaşî meneder gibi doktorlar mütemadiyen okuma, yazma diyorlar. Hakları da yok değil, cidden çok yoruldum. Fakat ben de haksız değilim. Ne yapayım? Elimde olmayan bir şey. Gözlerim mutlaka satırlarda dolaşmalı, bu bir illet."³⁸¹

Okumaya olan aşırı düşkünlüğü meclis çalışmaları sırasında Halit Fahri Ozansoy tarafından da müşahade edilmiştir. Mecliste hararetli müzakereler devam ederken o âdeta bu dünyanın dışına çıkmış, başka bir âlemde yaşamaktadır:

"Fazıl Ahmet'in bende yaşayan bir hayali de, milletvekili olduğu tarihte, Ankara'da eski Millet Meclisinin basın locasından onu gördüğüm günün hatırasındır. Kürsüde Faruk Nafiz Çamlıbel, o anda şairliği bırakmış, bütçe komisyonununun tasarısını okuyarak rakamlar döküyordu. Bu esnada Fazıl Ahmet, tam basın locasının dibindeki sırada oturmuş, derin bir umursamayışla dalgın, bir eli şakağında kitap okuyordu. Ne idi okuduğu kitap? Edebiyat mı? Şiir kitabı mı? Psikoloji mi? Mantık mı? Yoksa memleket coğrafyasına dair bir eser mi? Sonra bu kitap Türkçe değil de Fransızca bir klâsik mi idi? Bunların

³⁸⁰Orhan Seyfi Orhon, "Fazıl Ahmet Hasta", *Son Havadis*, nr. 953, 31 Mart 1963, s. 2

³⁸¹Kandemir, *ag.röp.*, s. 242

hepsi mümkündü. Yalnız ekonomi politik gibi bir kitap olamazdı. Kürsüde sıra sıra rakamları dinlemekten kendini affettiği anlaşıyordu. Herhalde benim gibi onun da rakamlarla arası hoş değildi."³⁸²

Küçük yaşlarda hususî hocalardan Arapça ve Farsça dersleri alan, Fransız Lisesinde Fransızca'yı ana dili gibi öğrenen Fazıl Ahmet, az da olsa İngilizce ve Almanca bilmektedir.³⁸³ İyi derecede olan Fransızcası Atatürk'ün de dikkatini çekmiş ve Afet İnan'a ders vermesini istemiştir.³⁸⁴ Yine Fransızcası sayesinde Sorbon Üniversitesinde Türk İnkılâbına dair koneranslar verdiğini biliyoruz. Uzun yıllar Parlamenterler Birliği Türk Grubu üyesi olarak vazife yapan Fazıl Ahmet, Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde düzenlenen kongrelerde ve toplantılarda ülkemizi başarıyla temsil etmiştir. Cemiyet-i Akvama Müzaheret Cemiyetleri Birliğinin Bratislava Kongresini izleyen Adile Ayda, kongreye katılanlar arasında Fransızca'yı en iyi konuşan delege olarak Fazıl Ahmet'i görür:

"Fazıl Ahmet Bey... "R" harfini Fransızlara mahsus bir şekilde "Ğ" telâffuz ediyordu...Sayısız milletlerin delegeleri arasında tanınmış siyaset adamları, ünlü yazarlar, şöhretli bilginler vardı. Hepsi de düzgün veya kafa göz yarararak Fransızca konuşuyordu. O dönemde henüz İngilizce diplomatik dil düzeyine yükselmemişti. Baktım Fazıl Ahmet Beyin telâffuz kusuru meziyet oluvermişti. Delegasyonumuz adına bayağı iftihar ettim."³⁸⁵

Fazıl Ahmet'le kongre sırasında tanışan Adile Ayda, yazarla uzun uzun sohbet imkânı bulur. Bu sohbetlerde özellikle edebiyat bilgisinin genişliğine hayran kalacaktır. İlerde 17, 18, 19. Yüzyıl Fransız Edebiyatı Tarihi³⁸⁶ yazmaya teşebbüs edecek derecede Fransız edebiyatını iyi bilen Fazıl Ahmet bu işin mütehassıslarına taş çıkartacak bilgiye sahiptir:

³⁸²Halit Fahri Ozansoy, *Edebiyatçılar Çevremde*, Ankara 1970, s. 64

³⁸³İbnülemin, *age.*, s. 373

³⁸⁴Bu bilgiyi tarafımıza Müjde Aykaç Hanımefendi vermiştir.

³⁸⁵Adile Ayda, *age.*, s. 54

³⁸⁶Fazıl Ahmet, böyle bir eser üzerinde çalıştığını, Kandemir'in kendisiyle yaptığı röportajda söylemektedir (Kandemir, *ag.röp.*, s 244). Bu bilgiyi yazar hakkında müstakil bir kitap hazırlayan Hasan Ali Yücel de teyit etmektedir. (Hasan Ali Yücel, *Fazıl Ahmet Aykaç*, s. 12

"Hakikaten edebiyatın ve bilhassa Fransız edebiyatının, Fransız şiirinin teknik alanlarına dalmaya başlamıştık. Bana o zamanlar pek az bildiğim Sembolist şiirin püf noktalarını anlatıyor, şiirlerini ancak antolojilerde gördüğüm. Henri de Regnier'den parçalar okuyordu. Fransız edebiyatını bir çok Fransız edebiyatı profesörlerimizden daha iyi biliyordu."³⁸⁷

Hugo'yu, Corneille'i, Molière'i, Racine'i, Voltaire'i ezberden okuyan Fazıl Ahmet, Fransız edebiyatına olduğu kadar İran edebiyatına da vakıftır. Firdevsî, Hafız ve Sadi gibi şarkın büyük şairlerinin divanlarını ezbere okuduğunu Refî Cevat Ulunay söylemektedir:

"Fazıl Ahmet şark edebiyatına son derece vakıftı. Firdevsî, Hafız, Sadi, Hüsrev-i Dehlevî, Örfî, Kelîm ve daha pekçoklarının divanları ezberinde idi. Bütün bir gece sabaha kadar Fars edebiyatının eski ve yeni divanlarını bülbül gibi okur beni mest ederdi. Ne zaman kime ait olduğunu bilmediğim bir beyit olsa Fazıl Ahmet'e sorardım. Derhal şairinin ismini söyler hatta o beyitin bulunduğu gazeli de yukarıdan aşağıya okurdu."³⁸⁸

Dünya malına önem vermeyen Fazıl Ahmet, ömrü boyunca bir ev sahibi bile olamamıştır. Devrinde Türk edebiyatının önemli şahsiyetleri arasında olmasına, uzun yıllar milletvekili sıfatıyla devletini yabancı ülkelerde başarıyla temsil etmesine rağmen son yılları yokluk içinde geçmiştir. Şair ömrünün son yıllarında uzun süren hastalığın ve unutulmuşluğun da tesiriyle karamsar bir ruh hâli içindedir. Öyle ki bu ruh hâlinin sevkiyle geçmişe ışık tutacağını ümit ettiğimiz on iki defter tutarındaki hatıralarını yakmaktan çekinmemiştir.³⁸⁹

C. TESİRLERİ

Yazı hayatı boyunca eğitimden felsefeye, gazetecilikten edebiyata kadar pek çok sahada kalem oynatmış olan Fazıl Ahmet her şeyden önce bir mizah şairidir. Mizahî şöhretini gerek çağdaşı olan şairlerin, gerekse divan şairlerinin eserlerine yazdığı tehzillerle ve pastişlerle duyuran Fazıl Ahmet, Türk edebiyatında kendi zamanına kadar çok az işlenmiş olan bu sahada âdeta yeni

³⁸⁷ *age.*, s. 57

³⁸⁸ Refî Cevat Ulunay, *agy.*, s. 2

³⁸⁹ Ahmet Emin Yalman, "Fazıl Ahmet Aykaç'la Görüşüm", *Yeni Gazete*, nr.605, 22 Ağustos 1966, s. 4

bir çığır açmıştır. şüphesiz Fazıl Ahmet'ten önce de edebiyatımızda mizah vadisi boş değildi. Ancak bu saha çoğu kere hicivle karıştırılmış, nükteye dayalı mahsuller yerine ağıza alınmayacak sözlerin yer aldığı eserlerle doldurulmuştur.³⁹⁰ 19. yüzyılın ikinci yarısında çıkmaya başlayan *Diyojen*, *ıngıraklı Tatar*, *Hayal* ve *aylak* gibi mecmualarla matbuat hayatına taşınan Türk mizahu geniş kitlelere ulaşmanın yanında, batılı bir gelişim çizgisi izlemeye başlar.³⁹¹ Bu izgi, II. Meşrutiyet döneminde ise matbuat hürriyetinin tesiriyle çoğu batılı tarzda eğitim görmüş Cemil (Cem) ve Refik Halit, gibi sanatkârların elinde büyük aşama kaydedecektir. Politikanın günlük hayatın her alanına sirayet ettiği ve Abdülhamit döneminin mizaha bolca sermaye yapıldığı bu dönemde çıkan irili ufaklı mizah mecmualarının sayısı 35'tir.³⁹²

Edebiyat ve matbuat hayatına Servet-i Fünûn duyarlılığıyla yazdığı measurelerle adını atan Fazıl Ahmet, nktedanlığa meyyal mizacının tesiriyle 1910 yılından itibaren kendisini mizah sahasında bulacak, devrin önemli gazetelerinden *Tanin*'de çıkan şiirleriyle kısa zamanda bu sahanın önemli kalemlerinden birisi olacaktır. ağdaşı olan edipler ve son dönem Türk edebiyatını inceleyen araştırmacılar Fazıl Ahmet'in Türk mizahının, özellikle tehzil sahasına yeni ve nezih bir anlayış getirdiği görüşünde hemfikirdirler. Fazıl Ahmet'in mizah anlayışı ile kendisinden önceki şairlerin mizah anlayışı arasındaki farkı göstermek için şair Eşref'ten alacağımız bir örneğin yeterli olacağı kanaatindeyiz. Bu rnek her iki şairin de tehzil yazdığı Namık Kemal'in meşhur "Hürriyet Kasidesi" ile ilgilidir ve iki şairin mizah anlayışlarını açıklar niteliktedir. şair Eşref, Namık Kemal'in;

Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk u selmetten
ekildik izzet  ikbâl ile bâb-ı hkmetten

³⁹⁰Agah Sırrı Levend eski edebiyatımızda mizah dairesine girebilecek çok az eser bulunduğunu kaydetmekte, şairlerin, içinde daha çok kaba ve müstehcen sözlerin yer aldığı hiciv türünü tercih ettiklerini söylemektedir. (Bu konuda daha geniş bilgi için bk. "Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi", *TDAY-Belleten*, 1970, s. 37-45)

³⁹¹Ferit ngren, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahu ve Hicvi*, Gözden Geirilmif IV. Baskı, Ankara 1983, s. 74

³⁹² *age.*, s. 77

matla'ıyla başlayan kasidesine Abdülhamit devrini hicvetmek amacıyla 1908 yılında yazdığı tehzilde;

Bu câhil oğlu câhil ibtidâî görmeden tahsil
Nasıl sürdü nice ehl-i zekâyı Dersaadetten

.....

Batarsın bir ticarethane açsan, olsa sermayen
Fehim Paşa gibi alçaklara itâ-yı rüşvetten

.....

Eğer millet eşekse, sen eşekler padişahısın
Beraat eylemek mümkün müdür söyle bu suretten

türünden içinde açık küfürlerin bulunduğu beyitlere yer verir. Aynı kasideye Fazıl Ahmet'in yazdığı tehzil ise mizah karşısındaki değişik bir tavrı yansıtır. Bu tavırda ince bir zekânın ürünü olan nükte esastır ve aşağılamaya, hakaret etmeye yer yoktur. Aşağıya aldığımız beyitlerde bunu görmek mümkündür:

Değil mutadımız bahs eylemek sık sık hamiyetten
Geçindik şöyle böyle hayli yıl bâb-ı hükûmetten

.....

Eğer devr-i kesâd-âlûd-ı hâzır çok devam etse
Eminim ben Celâl Sâhir nükûl eyler ticaretten

.....

Bütün ihvan-ı yârânım bugün allâme olmuşlar
Benim kurtulmayan ancak şu pâyânsız cehaletten

.....

Şu İspanyol denilen derdin esîr-i kahrı oldum da
Bütün ümmidi kat' ettim tabiplerden tababetten

Edebiyat tarihçisi İsmail Habip muasır manasıyla mizahın Türk edebiyatında Meşrutiyetten sonra görülmeye başladığına işaret ederek, şiirde

Fazıl Ahmet'i diğerlerinden daha üstün bulur.³⁹³ Ona göre Meşrutiyet mizahının öne çıkan iki ismi vardır. Bunlar nesirde Refik Halit, nazımda Fazıl Ahmet. Aynı görüş Kenan Akyüz tarafından da teyit edilir.³⁹⁴ Ruşen Eşref, onun başka şairlerin üslûbunu taklit ederek yazdığı tehzilleri ve pastişleri başarılı bulmakta ve bu hamlesini "edebiyatımızda yeni bir çığır" açmak şeklinde değerlendirmektedir.³⁹⁵ 1921 yılında Peyam-ı Sabah'ta yayınlanan "Mizah Nedir?" başlıklı seri yazı dizisinde mizahı felsefî boyutuyla birlikte ele alan Rıza Tevfik, memleketimizde ciddî manada mizahın temsilcileri arasında Fazıl Ahmet'i gösterir. Hatta edebî mizah sahasında birinciliği Fazıl Ahmet'e verir.³⁹⁶ M. Behçet Yazar, meseleyi daha da ileriye götürerek mizah edebiyatımızın en büyük şairi olarak Fazıl Ahmet'i görecektir.³⁹⁷

Fazıl Ahmet hakkında önemli bulduğumuz bir değerlendirmeyi de sanat hayatının son yıllarında Vâlâ Nurettin (Vâ-Nû) yapmıştır. 1959 yılında yazdığı bir yazıda, Fazıl Ahmet'in eserlerini manzum mizahın Türk edebiyatındaki en mükemmel nûmuneleri addeden Vâlâ Nurettin, bu yönüyle ona diğer mizahçılar arasında "müstesna" bir yer verir:

"Meşrutiyetten itibaren yirmi sene önceye kadar Türk edebiyatında canlı bir manzum mizah gelişmişti ki ne yazık ki artık zürriyeti kurudu. Bu edebî çeşidin müstesna üstadı Fazıl Ahmet Aykaç'ın eserlerini kırk seneden önceki tarihlerde nasıl hayranlıkla okudumsa, aynı eserlere karşı takdîr-kâr hislerim aynıdır. Birbirinden güzel ve her biri ayrı bir şairi meşhur edecek mükemmellikte manzumelerdir bunlar... Fazıl Ahmet, nüktedanı çok devirde her şiiriyle günlerce bahis konusu olurdu."³⁹⁸

³⁹³İsmail Habip, "Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi", İstanbul 1340, s. 675-676; a. müellif, "Edebî Yeniliğimiz", İstanbul İstanbul 1932, s. 343

³⁹⁴Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, Genişletilmiş V. Baskı, İstanbul 1995, s. 162

³⁹⁵Ruşen Eşref, "Fazıl Ahmet Beyde Bir Gün", *Türk Yurdu*, c. 13, nr. 5-146, 25 Teşrinievvel 1333-1917, s. 3623

³⁹⁶Rıza Tevfik, "Mizah Nedir", *Peyam-ı Sabah*, (*Peyam*, nr. 1100, *Sabah*, nr. 11530), 27 Kanunievvel 1337/1921, s. 1

³⁹⁷M. Behçet Yazar, "Edebiyatçılarımızı Tanıyalım-Fazıl Ahmet Aykaç", *Yedigün*, c. 15, nr. 373, 30 Nisan 1940, s. 15

³⁹⁸Vâ-Nû, "Manzum Mizah", *Havadis*, nr. 926, 13 Mayıs 1959, s. 2

Fazıl Ahmet hakkında oldukça müspet kanaatlere sahip olan Vâlâ Nurettin, şair hakkında yazdığı bir başka yazıda onun açtığı yolun devam ettirilmeyişinden dolayı üzüntülerini belirtecektir.³⁹⁹

Şüphesiz ki araştırmacılar ve çağdaşı olan edipler tarafından kendi sahasında bir aşama olarak kaydedilen bir sanatkârın diğer sanatkârlar üzerinde tesir etmemesi düşünülemez. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki Fazıl Ahmet'in diğer mizah şairleri üzerindeki tesirlerini etraflıca ortaya koymak, Fazıl Ahmet'ten itibaren mizah edebiyatımızın bütün malzemelerini tetkik etmekle mümkün olacaktır. Bu ise başlı başına ayrı bir çalışmayı gerektirmektedir. Böyle bir çalışma bizim tezimizin sınırlarını aşan bir çalışmadır. Biz bu bölümde gazete ve mecmua taramalarının bize sağladığı malzeme ışığında onun diğer şairler üzerindeki tesirlerini örnekleriyle ortaya koymaya yetineceğiz.

Özellikle Mütareke döneminden başlayarak, başta Halil Nihat (Boztepe) olmak üzere Abdülbaki Fevzi (Ulubey) ve Yusuf Ziya (Ortaç), Faruk Nafiz Çamlıbel gibi aralarında Cumhuriyet dönemi Türk mizahının önemli şahsiyetlerinin bulunduğu pek çok mizahçı Fazıl Ahmet tarzında şiirler yazmıştır. Bu şairlerden bazıları Fazıl Ahmet'in şiirlerine nazire yazarlarken, bazıları da sadece onun mizah tekniğini kullanmakla yetinmişlerdir. Hatta pastişlerinde kullandığı "Onlar Gibi" üst başlığının bazı şairler tarafından aynen alındığını görüyoruz. Mütareke ve Cumhuriyet dönemine damgasını vurmuş *Aydede*, *Akbaba*, *Amcabey* ve *Karikatür* gibi mizah mecmuaları adı geçen şahsiyetlere ait tehzillerle ve pastişlerle doludur. Bu yoğunlukta Fazıl Ahmet'in payının büyük olduğu kanaatini taşımaktayız.

Sanatında Fazıl Ahmet'in tesirinin en fazla hissedildiği mizah şairi Halil Nihat'tır. Özellikle Mütareke döneminde yazdığı mizahî şiirleriyle adından söz ettiren Halil Nihat, 1927 yılında kendisiyle yapılan bir mülâkatta kendisinde şiir zevkinin uyanmasında Fazıl Ahmet'in rolünü şu cümlelerle açıklayacaktır:

"Nazma ilk defa Fuzulî'yi tahmisle başladım. Sonraları Nedîm'i okuyup tanzir ediyordum. Fazıl Ahmet'in mizahî yazılarını okuyunca bende de merak uyandı"⁴⁰⁰

³⁹⁹Vâ-Nû, "Devam Fikri", *Havadis*, nr. 1066, 3 Ekim 1959, s. 2

⁴⁰⁰M. Selahaddin, "Şair Halil Nihat Bey Yeni Kitap'a Hayatını Anlatıyor", *Yeni Kitap*, nr. 4, 1927, s. 2

Mizaha yönelmesinde Fazıl Ahmet'in tesirini bu açıklamasıyla dile getiren Halil Nihat, şiirlerinde Fazıl Ahmet'ten saygıyla söz eder ve onu üstat yerine koyar:

Gönül ister ki şu Fazıl'la tanışsak bir gün
"Ehl-i dil birbirini bilmemek insâf değil"
(Nefîye Nazire-15 Nisan 1335/1919, Siham-ı İlham, s. 93)

Fazıl Ahmet'i şiir ülkesinin Hz. Süleyman'ı olarak gören Halil Nihat, kendisini onun yanında karınca yerine koyar:

Çok tefahür etme şair, Fazıl Ahmet Bey duyar
Ol Süleymanın yanında himmetin mûrâne tut
(Söz Tutanlara-9 Eylül 1335/1919, Siham-ı İlham, s. 131)

Halil Nihat, üstadı Fazıl Ahmet'in zevkine mutabık şiir yazma endişesi içindedir. Onun zevkini kendisi için bir mihenk taşı kabul eder. Kendisine göre bunu başarmıştır:

Fazıl Ahmet Bey ne der bilsem görünce nazmımı
Zevkine şayeste bir tarz-ı beyandır sözlerim
(Sözlerim, 5 Mayıs 1335/1919, Siham-ı İlham, s. 86)

Halil Nihat, Fazıl Ahmet'in üstünlüğünü başka sahalarda da kabul edecektir. O, 1919 seçimlerine Millî Ahrar Fırkasından mebus aday olmak isteyen Fazıl Ahmet'i "devlet gemisi"nin "kaptan"lığına lâyık görür. Kendisi bu kaptan yanında serdümen mevkiindedir:

Fazıl Bey namzetlik vazetti geçen
Verip kararımı ona uydum ben
Ey devlet gemisi durma aç yelken
Fazıl Bey kaptandır, ben serdümen
(Ben de Namzedim-26 T. evvel 1335, Siham-ı İlham, s. 135)

Mütareke döneminde büyük bir aşama kaydeden Türk mizahının belli başlı temsilcilerinden biri de Halil Nihat'tır.⁴⁰¹ O da mizah anlayışında tıpkı

⁴⁰¹Halil Nihat Boztepe'nin hayatı, sanatı ve şiirleri için aşağıdaki kaynaklara müracaat edilebilir: Kemalettin Şenocak, *Yanardağ Şairimiz Halil Nihat Boztepe*, İstanbul 1989;

Fazıl Ahmet gibi şaka ve lâtife dairesinden dışarıya çıkmamış, muhataplarını incitmeyecek eserler vermiştir. Mütareke döneminde çıkardığı *Siham-ı İlham* adlı kitabı en önemli eseridir. Biz de bu eserden yola çıkarak Fazıl Ahmet'in Halil Nihat üzerindeki tesirlerini ana hatlarıyla ortaya koymaya çalışacağız.

Fazıl Ahmet'in Halil Nihat üzerindeki tesirini daha kitabın isminde görmek mümkündür. Halil Nihat da Fazıl Ahmet gibi klâsik şiirimizin ünlü temsilcilerinden Nef'î'yi örnek aldığı eserine verdiği isimle göstermektedir. Yalnız bu örnek alışı meselelere bakış tarzında kaldığını, her iki şairin de eserlerinde Nef'î gibi yer yer sövgüye kaçacak bir dil kullanmadığını belirtmek gerekmektedir. Fazıl Ahmet'in mizah vadisinde yazdığı ilk şiirlerinden birisi "Teşâür-i Nef'îyâne" başlığını taşır. Halil Nihat buna karşılık olarak "Tefâhür-i Nef'îyâne"yi yazacaktır. Teşâür-i Nef'îyâne'de Fazıl Ahmet;

Nef'î-i muciz-beyânın sâni-i çâlâkiyim
Tâbi-i fermanum olmuş hicv ü medhin kişveri⁴⁰²

derken on bir yıl sonra Halil Nihat, "Tefâhür-i Nef'îyâne"de yer alan;

Bana derlerse bugün Nef'î-i devran
İddia etmiyorum bellidir âsârımdan

beytinde kendisini Mütareke döneminde "Nef'î-i devrân" olarak kabul edecektir.⁴⁰³

Bir başka şiirinde ise Nef'î derecesinde şiir söylemeyi üstadına yakıştıracak, kendisini ise Eşref'e benzetecektir. "Ne Derler?" başlıklı şiirden aşağıya aldığımız beyitten, Mütareke döneminin manzum mizah sahasında en fazla tutulan iki şairin ismini de öğreniyoruz:

Zamanın çoktur ey Fazıl hecâ-gû şairi amma

Muharrem Dayanç, *Halil Nihat Boztepe-Hayatı ve Eserleri*, İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993; Zemçi Çetinkaya, *Halil Nihat Boztepe*, İstanbul 1997

⁴⁰²Fazıl Ahmet, "Teşâür-i Nef'iyane", *Tanin*, nr770, 24 T.evvel 1910/11 T.evvel 1326/20 Şevvâl 1328, s.2

⁴⁰³Halil Nihat, "Tefahür-i Nef'iyâne", *Siham-ı İlham*, İstanbul 1921, s. 204

Biziz meşhur olan, Nefî sana, Eşref bana derler⁴⁰⁴

Siham-1 İlham'ın ikinci hususiyeti, içinde başka şairlerin şiirlerine yazılmış tehzillerin ve pastişlerin yer almasıdır. Nefî, Fuzulî, Nedîm, Bayburtlu Zihni, Süleyman Nazif, Rıza Tevfik, Tevfik Fikret gibi şahsiyetlerin eserleriyle Fazıl Ahmet'in şiirlerine konu olan şahsiyetler Halil Nihat'ın da gündemindedir. Halil Nihat'ın yukarıdaki şahsiyetleri ele alan şiirlerinde Fazıl Ahmet'in tesirini hissetmemek mümkün değildir. Bazen iki şairin, ele aldıkları şahsiyetlerin şiirleri yoluyla birbirlerine nazire sayılabilecek şiirler yazdıkları da görülür. Fazıl Ahmet, Fuzulî'nin meşhur;

Mende Mecnûn'dan füzûn âşıklık istidâdı var
Âşık-1 sâdik menem Mecnûn'un ancak adı var

matlayla başlayan gazeli için yazdığı "Şathiyyat-ı Peyâm" başlıklı tehzil 12 K. evvel 1335/1919 tarihinde Peyâm gazetesinde neşredilir. Aradan dört ay geçtikten sonra Halil Nihat da aynı gazel için tehzil yazacaktır. Fazıl Ahmet;

Bende herkesten füzûn mebusluk istidâdı var
Çün kim ol parlak makamın bende hayli tadı var

matlayla başlayan tehzilinde özellikle birinci mısra da büyük ölçüde Fuzulî'nin söyleyişine yaklaşır. Halil Nihat'ın, "Var" redifli tehzilinde Yahya Kemal'i ele aldığı;

Bende Yahya'dan füzûn şâirlik istidâdı var
Şâir-i mâhir benim Yahya'nın ancak adı var

matla beyti ise Fuzulî'nin aynı beytinin bir kopyası gibidir. Bu beytinde Fuzulî'yi taklit etmede Halil Nihat, üstadı Fazıl Ahmet'ten daha iyi bir söyleyişe ulaşmıştır. Ancak şiirin diğer beyitlerinde aynı ustalığı görmek mümkün değildir. Halil Nihat, aşağıdaki beytin ikinci mısraında olduğu gibi Fazıl Ahmet'in şiirlerinde rastlamadığımız üslûbu bozacak nitelikte kelime tekrarlarına düşmekten kurtulamamıştır.

⁴⁰⁴Halil Nihat, "Ne Derler?-13 Şubat 1336/1920", *Siham-ı İlham*, s. 173

Durmayıp tevlîd eder dâim siyâset mâderi
Lâyüad evlâdı var, ahfâdı var, dâmâdı var.⁴⁰⁵

Halil Nihat, Fazıl Ahmet'e olan saygısını sadece onun şiirlerini tanzir etmekle göstermez, bazı şiirlerini ona ithaf eder.⁴⁰⁶ Fazıl Ahmet de Halil Nihat'ın kendisine duyduğu saygı ve sevginin karşılığını onun şiirlerine nazireler yazarak ve bazı şiirlerini ithaf ederek gösterir.⁴⁰⁷ Fazıl Ahmet'in kendisine yaptığı bu jestler Halil Nihat'ı çok sevindirecek, onun tarafından tanzir edilmek kendisi için bir ölçü olacaktır:

Fazıl Ahmet bile bir şiirimi tanzir etti
Fazıl Ahmet diyorum, köşede sarraf değil⁴⁰⁸

Fazıl Ahmet, bir dönem Düyûn-ı Umumiye Dairesinde beraber çalıştıkları Halil Nihat'tan "Halil-i nüktedan" ve "yâr-ı neşvebâr" olarak söz eder.⁴⁰⁹ Yusuf Ziya'nın (Ortaç), Alemdar gazetesinde kendisiyle yaptığı bir mülâkatta ise Halil Nihat'ın sanatını takdir ettiğini söyleyecektir:

"Bu bahiste benim için söz söylemek biraz güçtür. Çünkü ikimiz de aynı işi yapmaya çalışıyoruz. Maahaza ben kendilerini gıpta ve hürmet ile takdir ederim."⁴¹⁰

⁴⁰⁵Halil Nihat, "Var-12 Nisan 1336/1920, *Siham-ı İlham*, s. 243

⁴⁰⁶Halil Nihat'ın Fazıl Ahmet'e ithaf ve eserlerini tanzir ettiği şiirlerin listesini veriyoruz: "Fazıl Ahmet'e-1333-", *Siham-ı İlham*, s. 41-42; "Fazılâne", Sabah, nr. 10123, 19 K. sani 1334/1918, s. 2; "Var-12 Nisan 1336/1920, *Siham-ı İlham*, s. 243; "Fazıl Ahmet'e-1333-", *Siham-ı İlham*, s. 45-47; "Fazıl Ahmet'ten Yahya Kemal'e-4 Nisan 1335", *Siham-ı İlham*, s. 79; "Fazıl Ahmet'le" *Vakit*, nr. 1249, 30 Mayıs 1337/1921, s. 2; "Fazıl Ahmet Beye" *Papağan*, nr. 116, 24 Mart 1926, s. 1;

⁴⁰⁷Fazıl Ahmet'in Halil Nihat'a ithaf ve eserlerini tanzir ettiği şiirlerin künyesini veriyoruz. "İster Tut, İster Tutma", *Tasvir-i Efkâr*, nr. 2891, 4 T. sani 1335/1919, s. 1; "Yanık Bir Gazel", *Tasvir-i Efkâr*, nr. 2886, 30 T. evvel 1335/1919, s. 1; "Halil Nihat Beye", *Tevhid-i Efkâr*, nr. 3036, 11 Haziran 1337/1921, s. 1; "Derler", *Tevhid-i Efkâr*, nr. 3110, 1 Eylül 1337/1921, s. 2.

⁴⁰⁸Halil Nihat, "Nefi'ye Nazire-15 Nisan 1335", *Siham-ı İlham*, s. 93

⁴⁰⁹Fazıl Ahmet, "Bir Hitap", *Tasvir-i Efkâr*, nr. 2881, 25 T. evvel 1335/1919, s. 1

⁴¹⁰Yusuf Ziya, "Fazıl Ahmet Beyle Konuştum", *Alemdar*, nr. 640-2940, 25 Eylül 1336, s. 3

Sanatında Fazıl Ahmet'in tesirinin büyük ölçüde hissedildiği şairlerden biri de Abdülbaki Fevzi'dir. Mütareke döneminde, özellikle Aydede mecuasında "Be-tarz-ı kudema" başlığı altında eski şiir nümunelerine yazdığı tehzillerle tanınan Abdülbaki Fevzi, Fazıl Ahmet'in bir tehzilini tanzir etmiştir. Fazıl Ahmet, Nesimî'nin "Olmuşum" redifli gazeline yine aynı adla yazdığı;

Kim diyormuş Velid Bey mâil-i şûr olmuşum
Bilâkis dünyada ben en uslu memur olmuşum⁴¹¹

matlalı tehzilinde memur olmanın zorluklarını dile getirir. Aynı tehzile Abdülbaki Fevzi'nin yazdığı "Nazire" ise âdeta Fazıl Ahmet'in şiirinin devamı gibidir. Ancak dile hâkim olmada ve müzikaliteyi yakalamada Fazıl Ahmet kadar başarılı değildir. Abdülbaki Fevzi, Nazire'de;

Var iken bin türlü meslek adetâ kûr olmuşum
Rahat eyler zannedip tutmuş da memûr olmuşum

türünden başarılı beyitler tesis ederken;

Dün gelip bakkal yakamdan şöyle kavrar kavramaz
Sapsarı, kıpkırmızı, masmavi, mosmor olmuşum.⁴¹²

örneğinde olduğu gibi yer yer monotonluğa düşmekten kendisini kurtaramamıştır.

Gazete ve mecmua taramalarımız sırasında Fazıl Ahmet tesirinde veya onun şiirlerine nazire olarak yazılmış pek çok şiirle karşılaştık. Bu şiirlerin bazılarını doğrudan doğruya Fazıl Ahmet'in şiirlerine yazılan nazireler teşkil etmektedir. Bir kısmında ise sadece onun pastiş tekniği "Onlar Gibi" veya "Onların Ağzıyla" başlıkları altında kullanılmıştır. Tek başına bu başlıklar bile onun mizah şairlerimiz üzerindeki tesirlerini göstermeye yetmektedir. Aşağıya künyelerini verdiğimiz şiirlerden anlaşılacağı üzere, onun tesiri sadece Meşrutiyet ve Mütareke dönemiyle sınırlı kalmamış, Cumhuriyet döneminde

⁴¹¹Fazıl Ahmet, "Olmuşum", *Tevhid-i Efkâr*, nr. 3179, 9 T. sani 1337/1921, s. 2

⁴¹²Abdülbaki Fevzi, "Nazire-Fazıl Ahmet'e", *Peyam-ı Sabah (Peyam)*, nr. 1058, *Sabah*, nr. 11488), 14 T. sani 1337/1921, s. 2

de tesirlerini sürdürmüştür. Fazıl Ahmet tesirinde yazılmış şiirlerden tesbit edebildiklerimiz şunlardır:

Mehmet Muhyiddin, Divan-Fazıl Ahmet Beye, Sabah, nr. 10097, 24 K.evvel 1333/1917, s. 2

Necip, Şair Fazıl'a Nazire, Sabah, nr. 10136, 4 Şubat 1334/1918, s. 2

Çimdik [Yusuf Ziya], Rıza Tevfik Beyden Halil Nihat Beye, Aydede, nr.3, 9 K. sâni 1338/1922, s. 1

Çimdik [Yusuf Ziya], Şairlere Dair-Yahya Kemal, Aydede, nr. 4, 12 K. sâni 1338/1922, s. 3

Çimdik [Yusuf Ziya], Şairlere Dair-Abdülhak Şinasi, Aydede, nr. 6, 19 K.sâni 1338/1922, s. 1

Çimdik [Yusuf Ziya], Sakala Dair, Aydede, nr. 87, 30 Ekim 1338/1922, s. 3

Ali Haydar, Olsun da Gör, Aydede, nr. 16, 23 Şubat 1338/1922, s. 1

Abdülbaki Fevzi, İkrar-Yahya Kemal'in Ağzından, Aydede, nr. 20, 9 Mart 1338/1922, s. 3

Ali Haydar, Hüseyin Daniş'ten Yahya Kemal'e, Aydede, nr. 24, 23 Mart 1338/1922, s. 4

Abdülbaki Fevzi, Nazire-Yahya Kemal'in Mahurdan Gazeline, Aydede, nr. 26, 30 Mart 1338/1922, s. 4

Anber, Cenap Şahabettin Gibi, Aydede, nr. 52, 29 Haziran 1338/1922, s. 1

Anber, Onlar Gibi-Ahmet Haşim, Aydede, nr. 58, 20 Temmuz 1338/1922, s. 3

Anber, Fazıl Ahmet Bey Lisanından, Aydede, nr. 62, 3 Ağustos 1338/1922, s. 4

Anber, Onlar Gibi-Rıza Tevfik, Aydede, nr. 65, 14 Ağustos 1338/1922, s. 3

Abdülbaki Fevzi, Divan-Feylesof Gibi, Aydede, nr. 67, 21 Ağustos 1338/1922, s. 2

Firkete, Fazıl Ahmet Bey, Papağan, nr. 68, 3 Haziran 1341/1925, s. 1

Gave-i Zalim[Hüseyin Suat Yalçın], Fazıl Ahmet, Cumhuriyet, nr. 1601, 22 T. evvel 1928, s. 3

Kalender [Faruk Nafiz], Bulunmuş Gazel [Fazıl Ahmet'in dilinden], Akbaba, nr. 192, 10 Eylül 1937, s. 12

Çamdeviren [F. N. Çamlıbel], Yunus Emre Gibi, Karikatür, c. 6, nr. 147, 20 Birinciteşrin 1938, s. 10

Cemal Nadir, Yarenlik, Amcabey, nr. 4, 26 Birincikânun 1942, s. 2

Velehu Eyzan, Onların Ağzıyla-Abdülhak Hamit Gibi, Amcabey, nr. 4, 26 Birincikânun 1942, s. 3

Velehu Eyzan, Onların Ağzıyla-Yahya Kemal Gibi, Amcabey, nr. 6, 9 İkincikânun 1943, s. 2

Velehu Eyzan, Onların Ağzıyla-Mehmet Emin Gibi, Amcabey, nr. 7, 16 İkincikânun 1943, s. 2

T. İ. [Nurettin Artam], Çakıl'dan Dedesine, Ulus, 26. 3. 1943, s. 2

Yusuf Ziya Ortaç, F. Ahmet'e Şarkı, Akbaba, nr. 468, 18 Nisan 1943, s. 6

Nurettin Artam, Bu da Tegazzül, Ulus, 25. 2. 1947, s. 3

M. Nuri Gençosman, Aykaç'la Beraber, Ulus, 14. 3. 1947, s. 3

D. ESERLERİ

1. Terbiyeye Dair, İstanbul 1326 (1910), 144 s.

Fazıl Ahmet'in ilk eseri olan Terbiyeye Dair, 1910 yılında Tanin, Tenkit ve Servet-i Fünûn'da yazdığı eğitim ve felsefe ilgili yazılardan meydana gelmektedir. Fazıl Ahmet, kitapta bulunan on üç yazıda, terbiyenin önemi,

Türkiye'deki eğitim müesseselerinin durumu, felsefe, ahlâklı nesiller yetiştirmede hanımlara düşen vazifeler üzerinde durur.

2. Divançe-i Fazıl fî-Vasf-ı Efazıl, İstanbul 1329 (1911), 152 s.

Fazıl Ahmet'in ilk şiir kitabı olan ve Tanin matbaasında basılan ve Muhtar Halit Kitaphanesi neşriyatından çıkan bu kitapta, şairin 1910-1911 yıllarında Tanin'de yayınlanan mizahî şiirlerinden seçmeler bulunmaktadır. Şiirlerin, gazetede yayımlandıktan hemen sonra kitap hâline getirilmesi⁴¹³ okuyucunun bu şiirleri derli toplu bir eser hâlinde görmek isteğinin bir sonucu görülebilir. Kitabın yayınlanmasından sonra Tanin gazetesinde çıkan bir ilânda yer alan cümleler bu görüşümüzü destekler niteliktedir: "Gazetemizle bir zaman derç ettiğimiz Nef'îyane, Fuzulîyane gazeliyyat, kasaid, mesneviler vesaire malûmdur. Karilerimizin pek ziyade mazhar-ı rağbeti olan bu eserlerin nâzımı Fazıl Ahmet Bey bu defa bu manzumelerini musahhah olarak ve gayet nefis bir surette tab' ettirerek "Divançe-i Fazıl fî-Vasf-ı Efâzıl" namıyla neşreylemiştir. Âsâr-ı kadîme-i şiiriyemizi taklitteki mahareti cümlece müsellemler olan Fazıl Ahmet Beyin latif ve nükteperverane mecmua-i manzumatı hakkında söz söylemeyi zait addeder, bu nefis ve bî-misâl mecmuayı bütün zevk-âşîyan-ı edebe hararetle tavsiye eyleriz..."⁴¹⁴

Fazıl Ahmet, kitabın iç kapağına "Teşâür-i Nef'îyane" başlığını koymasına rağmen Nef'î'den başka Fuzulî, Nedîm ve Şair Eşref gibi şahsiyetlerin eserlerini tehzil yoluyla taklit ettiği şiirleri de kitabına almıştır. Kitapta heceyle yazdığı "Hevaiyyat ve Siyasiyyat" adlı koşmanın dışındaki diğer şiirler divan edebiyatı nazım şekilleriyle ve aruzla yazılmıştır. Kitapta 13 kaside, 2 mesnevi, 5'i kaside tarzında, 6'sı mesnevinin içinde, 2'si de normal tarzda yazılmış olmak üzere toplam 13 gazel, 2 murabba, 1 şarkı yer almıştır. Kitabın sunuş kısmında "Neşrettiğim bu nazımlar sebebiyle edebiyatta irtica taraftarı olduğum zannedilmesin. Ben bu yazılarla eski şairlerimizin tarz-ı tahayyül ve beyanından muktebes ve 'humoristique' bir eser yapmak istedim" sözleriyle

⁴¹³Kitapta yer alan ve Tanin'de yayınlanan son şiir "Murabba der-vasf-ı Kâzım Bey" başlığını taşımaktadır ve gazetenin 1065 numaralı nüshasında çıkmıştır. Kitabın çıkış tarihi göz önüne alındığında bir aylık zaman zarfında eserin baskısının yapıldığı anlaşılmaktadır.

⁴¹⁴Tanin, nr. 1094, 24 Ramazan 1329/4 Eylül 1327/17 Eylül 1911, s. 4

amacının eski edebiyatı diriltmek olmadığını söyleyen şair, şiirlerinde devrin önde gelen devlet adamlarını ve politikacılarını methiye ve lâtifeye karışık bir tarzda hicvetmiştir.

3. Harman Sonu, İstanbul 1335 (1919), 34 s.

Fazıl Ahmet'in 1919 yılında yazdığı şiirleri ihtiva eden kitap Evkaf Matbaasında basılıp, Halk Kitaphanesi neşriyatından çıkmıştır. Kitapta yer alan 19 şiirin yanı sıra 6 adet nesir parçası bulunmaktadır. Fazıl Ahmet bu kitapta bulunan şiir ve nesirlerinde Mütareke döneminin olumsuz şartlarını (sansür, ev ve geçim derdi vs.) mizahî bir bakış açısıyla ele alır.

4. Kırpıntı, İstanbul, 1342/1924, 85 s.

Fazıl Ahmet'in, Meşrutiyetin ilânından Ahmet Samim'in katledilişine kadar olan devreye ait hatıralarını içine alan kitap Yeni Matbaada basılmıştır. Yazar, büyük ümitler beslenerek ilân olunan Meşrutiyet ortamının kısa zaman içinde nasıl bir kabus ortamına döndüğünü tenkidî bir bakış açısıyla ele alır. 31 Mart İsyanı sırasında başından geçen hâdiseler, çalıştığı Hilâl gazetesinin basılması, Ahmet Samim'in yanı başında vurulması gibi hâdiseler hatıratın en ilgi çekici bölümleridir.

5. Şeytan Diyor ki, İstanbul 1927, 304 s.

Daha önce gazete ve mecmualarda neşredilmiş nesir yazılarını ihtiva eden kitap Hamit Matbaasında basılmıştır. Kitap, edebiyat hayatından, İstanbul gezintilerine, felsefeden, eğitime kadar pek çok konunun işlendiği 46 yazıdan meydana gelmektedir. Ali Canip Yöntem eseri öven bir tanıtma yazısı ("Şeytan Diyor ki'ye Dair", Hayat, nr. 25, 19 Mayıs 1927, s. 483-484) yazacaktır.

6. Gelecek Asırlarda Tarih Dersi, İstanbul 1928, 8 s.

1927 yılında aynı adla Hayat mecmuasında neşredilen şiirin broşür şeklinde tabedildiği bir eserdir. Eserde, İnkılâplardan sonra Türkiye'de görülen değişim, gelecek yüzyıllarda yaşadığına inanılan bir tarih hocasının ağzından anlatılır.

7. Fazıl Ahmet-Hitabeler, Şiirler, Hicivler ve saire-, İstanbul 1934, 272 s.

Fazıl Ahmet'in Meşrutiyetten 1934 yılına kadar olan devrede yazdığı şiirlerden ve "Onlar Gibi" serisinde çıkan nesir yazılarından seçmelerin yer aldığı kitap Akşam Kitaphanesi tarafından neşredilmiştir. Kitabın baş tarafında İsmail Habip Sevük'ün Fazıl Ahmet hakkında yaptığı ve "Edebî Yeniliğimiz" adlı eserine aldığı değerlendirme yazısı bulunmaktadır. Altı bölümden oluşan kitabın birinci bölümü "Hitabeler" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yer alan ve Öztürkçe'yle yazılan dört şiirde genç nesillere Cumhuriyetin daha ileriye götürülmesi konusunda öğütler verilmektedir. "Onlar Gibi" başlığını taşıyan ikinci bölümde, edebiyatçıların üslûplarını taklit ederek yazdığı şiir ve nesir parçalarından meydana gelen toplam 15 pastişe yer verilmektedir. Daha önce kitaplarına girmemiş 79 manzumenin yer aldığı "Muhtelif Manzumeler" kısmı üçüncü bölümü teşkil etmektedir. "Harman Sonu" başlığını taşıyan dördüncü bölümde ise 1919 yılında aynı adla çıkan şiir kitabında yer alan 16 şiir vardır. Beşinci Bölüm "Divançe-i Fâzıl" başlığını taşır ve 1911 yılında çıkan kitapta yer alan 19 şiire yer verir. "Öztürkçe Şiirler" adını taşıyan altıncı ve son bölümde ise 1934 yılında "Öztürkçe" başlığıyla yazdığı 11 şiire yer verir. Eser hakkında Halit Ziya Uşaklıgil ("Hüner ve Zeka", Sanata Dair, İstanbul 1938, s. 37-42), Hüseyin Cahit Yalçın ("Bay Fazıl Ahmet Aykaç", Fikir Hareketeri, nr. 68, 7 Şubat 1935, s. 251-252) ve Hasan Ali Yücel ("Fazıl Ahmed", Pazartesi Konuşmaları, İstanbul 1937, s. 284-288) yazdıkları yazılarla müspet yönde değerlendirmelerde bulunacaklardır.

8. İkinci Sis-Tehzil, Hiciv, vs.-, İstanbul 1952, 160 s.

Adını, Tevfik Fikret'in "Sis" şiirine nazire olarak yazdığı "İkinci Sis" şiirinden alan kitap Sinan Matbaasında basılmıştır. İki bölüme ayrılan kitabın birinci bölümünde 1940'lı yıllardan sonra yazılmış 59 mizahî ve didaktik şiire yer verir. İkinci bölümde ise yine büyük kısmı 1940'lı yıllardan sonra yazılmış lirik ağırlıklı 85 şiir yer alır.

Ayrıca yazarın yukarıda zikredilen eserlerinde yer almayan, çeşitli konu ve nev'ilerde yazılmış (günlük gazete yazıları, seyahat izlenimleri, kitap tanıtımları vs.) gazete ve mecmua sayfalarında kalmış yüzlerce yazısı ve şiiri bulunmaktadır. Bunlar tezimizin Eserlerinin Kronolojik Listesi Bölümünde künyeleriyle birlikte verilmiştir.

Proje Hâlinde Kalan, Basımı Gerçekleşmeyen Eserler

Fazıl Ahmet'in yukarıda ismi geçen eserlerden başka basılmış kitabı yoktur. Hasan Âli Yücel, *Edebiyat Tarihimizden* isimli kitabında (s. 75) Fecr-i Ati Kütüphanesi adı altında çıkarılması düşünülen eserler arasında Fazıl Ahmet'in *Felsefî Sahifeler* ve *Şebab* (Mensur Şiirler) adlı eserlerinin de olduğunu belirtir. Ancak bu eserlerin neşri gerçekleşmemiştir. Bazı kitaplarının arkasında yer alan ilânlardan basım aşamasında başka eserlerinin de olduğunu öğreniyoruz. İkinci Sis'in arkasında yer alan ve neşri düşünülen, fakat basımı gerçekleşmeyen eserler şunlardır:

Perakende (Manzum ve mensur eserleri)
Dosya (Siyasî Hatıralar)
Çakıl Makıl (Tenkitler, Makaleler)
Yol Çantasından (Seyahat İntibaları)
İki Kafadar (Felsefî Sohbetler)

Aynı şekilde yazarın kendisi de birtakım projelerinden bahsetmektedir. Kandemir'in kendisiyle yaptığı röportajda "Neler Hazırlıyorsunuz?" sorusuna verdiği cevapta bu projelerini sıralar:

"Üç Asır" diye 17, 18 ve 19'uncu Asır Fransız Edebiyatı, bu bitmek üzere. Fakat bitmiş, hazırlanmış olanlar da var. Meselâ "Yol, Dağ, Kır, Tepe" isimindeki eserim. Bu çocukluğumdan beri yapmış olduğum seyahatlerin intibaları. Bir de üç kitaptan mürekkep bir Triyo çıkaracağım. Sultan Hamit zamanında Gümüşhane'ye sürülmüş bir gencin eski zaman Anadolu'sundaki gördükleri, sonra Meşrutiyet'in ilânından Mütareke'ye kadar , ecnebi donanmalarının İstanbul'a gelişi günleri ve nihayet bu gencin yeni ideale zafer ve Cumhuriyet'e kavuşuşu. Ve tekrar o Anadolu hayatına atılış ve yine ideal peşinde koşuş..."⁴¹⁵

Fakat bu projeler gerçekleşme imkânı bulamayacaktır.

⁴¹⁵Kandemir, Fazıl Ahmet Aykaç'ı Dinlerken, *Yedigün*, c. VIII, nr. 201, 13 İkcincikanun 1937, s. 16

İKİNCİ BÖLÜM

FAZIL AHMET AYKAÇ'IN ŞİİRİ

Fazıl Ahmet, çok yönlü bir şahsiyet olmasına rağmen onun asıl hüviyeti şairliğidir. Şiirini büyük ölçüde mizaha hasreden ve en başarılı örneklerini bu sahada veren Fazıl Ahmet, lirik ve didaktik şiir denemelerinde de bulunmuştur. Ancak lirik ve didaktik şiir vadisinde verdiği örnekler onun şiirini temsil edecek vasıfları taşımaktan uzaktır. Başkalarının üslûbu etrafında yazdığı tehziller ve pastişler Fazıl Ahmet'in şiirini değerlendirmede ve hüküm vermede diğerlerine nazaran daha belirleyicidir.

Şiirlerinde -bazı pastişlerin ve tehzilleri dışında- umumiyetle açık, anlaşılır, sade bir dil kullanan Fazıl Ahmet, dilde sadeleşmenin yanındadır. Nazım şekilleri, vezin ve kafiye konusunda ise yenileşme devri Türk edebiyatının bu konular karşısındaki tavrını devam ettiren Fazıl Ahmet, hem ananevî, hem de batılı telâkkileri birlikte değerlendirme yoluna gitmiştir. Bunu yaparken şahsî tasarruflarda bulunmaktan da çekinmez. Şekil konusunda yaptığı tasarruflar çoğu kere kayıtsızlık derecelerine varır. Bu ise yenilik endişesinden çok şairin mizahçı şahsiyetiyle ilgilidir.

FAZIL AHMET AYKAÇ'IN MİZAHÎ ŞİİRLERİ VE HİCİVLERİ

Fazıl Ahmet'in şiirlerinin büyük bir kısmını mizahî şiirler teşkil etmektedir. Tespit edebildiğimiz 422 şiirin 299'u mizah ve hiciv ağırlıklı şiirlerdir. Bir başka söyleyişle yazdığı şiirlerin %70'i bu kategoriye girmektedir.

Altmış yıla yaklaşan edebiyat ve yazı hayatı içinde asıl şöhretini mizah ve hiciv vadisinde yakalayan Fazıl Ahmet'in eserlerinde, siyasetten matbuata, edebiyattan tabiata kadar pek çok konu, yaşadığı devirlere damgasını vurmuş şahsiyetlerle birlikte ele alınır. Fazıl Ahmet'in mizah anlayışı büyük ölçüde, dışa dönük, sosyal muhtevalı bir mizah anlayışıdır. Onun şiirlerinde, II. Meşrutiyet devrinden 27 Mayıs sonrasına kadar olan uzun bir dönem Türkiye ve dünya tarihine yön vermiş pek çok hâdisenin bir başka bakış açısıyla

değerlendirildiğine şahit oluruz. Böyle olmakla birlikte onun mizahî şiirleri aşağıya alacağımız örneklerde görüleceği gibi Meşrutiyetten Cumhuriyete kadar olan bir dönemde yoğunluk kazanacaktır.

Fazıl Ahmet'in mizah anlayışının genel karakteri, çevresinde gelişen hâdiselere tenkidî bir gözle bakmasıdır. Çoğu kere zamaneden şikâyet şeklinde dışa vurulan bu bakış açısının, hâdiseleri tenkîdi bir gözle değerlendiren şairi yer yer bir bedbinliğe, bir ümitsizliğe ittiğini görüyoruz. Bu ise biraz da şairin yaşadığı yüzyılın Türkiye ve dünya şartlarıyla ilgilidir. Şair, meşrutiyete gönülden inanmış, bu uğurda mücadele etmiş bir kişidir. Fakat Abdülhamit idaresinin yerine tesis edilen yeni idare tarzı İttihat ve Terakki ile birlikte kısa zamanda baskıcı bir nitelik kazanacaktır. Uzantıları günümüzde de hissedilen ve kökü II. Meşrutiyete kadar uzanan kısır parti çekişmeleri, siyasetin zemininden uzaklaşması ve sonu gelmez ideolojik tartışmalar;

Bir harâbâthânedir bu memleket kim anda hep
Âmir ve memûr sarhoş, âlim ve nâdân mest
(Gazel-i Diger, Tanin, nr. 844, 1911)

diyen bir mizah ve hiciv şairinin dikkatinden kaçmayacaktır. Ayrıca her toplumda her zaman görülecek ahlâkî zaafılar, suistimaller de onun şiirinin tabîî malzemesi olmaktan kurtulamayacaktır.

Birinci Dünya Savaşı Osmanlı İmparatorluğunun fiilen tarih sahnesinden çekilmesiyle sonuçlanan bir savaş olduğu gibi, Avrupa'nın muasır medeniyet görüntüsü altında insanî değerleri ayaklar altına aldığı ve milyonlarca insanın ölümüne yol açtığı büyük bir felâkettir. Yaklaşık yirmi yıl sonra bu savaştan ders alınmayacak ve dünya ikinci bir büyük savaşa daha sahne olacaktır. Savaştan sonra ise ortak ideallerde bütünleşmek bir yana;

Ne umarsın insanlıktan a evlâdım, mademki
Hep şempanze torunudur medenisi, barbarı
(Söyleniş, Aydede, nr. 91/17, 1948)

nitelemesiyle karşımıza çıkan insanlık yeni kutuplaşmalara doğru gidecek ve soğuk savaş denilen ideolojik bir savaş başlayacaktır.

Şairi dışardan ve içerden kuşatan bütün bu menfi şartlar onun şiirlerinde çoğu kere edep dairesinden çıkmayacak şekilde ele alınacak, kimi zaman da

tenkitlerin dozu yükseltılarak ağır nitelermelerle hâdiseler ve şahsiyetler hicvedilecektir.

Bunun için biz onun şiirlerini muhteva bakımından ele alırken bu yönüne öncelik vereceğiz. Bunu yaparken yani Fazıl Ahmet'in şiirlerindeki temleri belirlerken yukarıda söylediklerimizi göz önünde bulunduracağız. Çünkü onun şiirleri daha çok mizah vadisindedir. Bu bakımdan normal veya klâsik bir şairde bulunan temler onda genel olarak yoktur.

Fazıl Ahmet'in mizahî şiirlerini ele alacağımız bu bölümde şiirleri tematik olarak inceleyeceğiz. Temleri sıralarken öncelikle şairin bu şiirlerde kendi sanatı ve şairliği hakkındaki değerlendirmelerine yer verdik. Daha sonra ise şiirlerinde ele aldığı konuları önem sırasına göre inceledik.

A) ŞİİRLERİNDE KENDİ BENLİĞİYLE İLGİLİ NOKTALARIN İFADESİ

Fazıl Ahmet şiirlerinde kendi dışında gelişen hâdiselere olduğu kadar sanatı, hususî hayatı ve şahsiyetiyle alâkalı birtakım mevzulara da temas etmiştir. Yalnız hemen ifade edelim ki kendisiyle alâkalı değerlendirmeleri daha çok tehzillerinde karşımıza çıkmaktadır. Bunları aşağıdaki gibi gruplandırmak mümkündür.

1. Şairliğini Övme

Şiir dili güzel bir şekilde kullanma sanatıdır. Şairler ele aldıkları mevzulardan çok dile tasarruf şekilleriyle birbirlerinden ayrılırlar. Okuyanlar tarafından şiirleri beğenilen ve takdir edilen şairler ise bunu bir övünç vesilesi addederek şiirlerinde kendilerini methetme yoluna gidebilirler. Bunun en güzel örneklerini Klâsik edebiyatımızda görmek mümkündür. Özellikle kasidelerin fahriye bölümlerinde şairin, sanatından dolayı mübalâğalı bir şekilde kendini methetmesi bir gelenek hâline gelmiştir. Divan edebiyatında bu tarzın üstadı sayılan Nef'î'nin Sultan IV. Murad'a yazdığı kasidelerinden birinin aşağıya aldığımız fahriye bölümü, şairlerin kendilerini methetme yolunda ne derecede ileriye gittikleri hakkında fikir verebilecek niteliktedir:

Sen bir şeh-i zî-şânsın şâhenşeh-i devrânsın
Ya'ni ki sen hakansın devrinde ben Hâkânî'yem

Ben gerçi bir bî-hâsılam şâkird-i ders-i müşkilem
Hem-mekteb-i ehl-i dilem halk olmadan levh ü kalem

Sözde nazîr olmaz bana ger olsa âlem bir yana
Pür-tumturak u hoş-edâ ne Hâfız'em ne Muhteşem

Hâkânî'yem hem Muhteşem yanımda serheng-i haşem
Hâfız olur leb-beste-dem hamem edince zîr ü bem

Yukarıda görüldüğü gibi klâsik şair için kendini methetme biraz da geleneğin tesiriyle âdeta şairliğinin varlık nedeni gibidir. Kendini methetmeye ve methedilmeye lâıyk bulan şairin adının anılması ve unutulmaması ise ancak akranlarının fevkinde şiir söylemesiyle mümkündür.

Fazıl Ahmet de pek çok şiirinde, özellikle Divan edebiyatı tarzında yazdığı tehzillerde şairliğini ön plana çıkarmak ihtiyacını duyar. Nef'î'nin kasidelerine yazdığı tehzillerde şairliğiyle övünen Fazıl Ahmet, bu konuda yer yer Klâsik edebiyatımızın kaside üstadına yaklaşan ifadeler kullanır. Şairlikte kendisini Nef'îye benzetmesi ise bu ifade yakınlığının en başta gelen sebebidir. O, hicviye ve methiye yazma konusunda kendisini ikinci bir Nef'î olarak görür:

Nef'î-i muciz-beyânın sâni-i çâlâkiyim
Tâbi-i fermânım olmuş hicv ü medhin kişveri
(Teşâür-i Nef'îyâne, Tanin, nr. 770, 1910)

Bu tefahür Fazıl Ahmet'i, kendisinin de mensubu bulunduğu Fecr-i Ati şairleri arasında farklı bir yere koymasına sebep olacaktır. O, yazdığı şiirlerle Fecr-i Ati şairlerini iyi şiir yazma konusunda harekete geçirdiğini düşünmektedir:

Ben rikâb-ı nazma pâyım vaz' edince oldu hep
Pây-mâl-ı rahş-ı hücûm Fecr-i Ati leşkeri
(Teşâür-i Nef'îyâne, Tanin, nr. 770, 1910)

Fazıl Ahmet, şiir yazma konusunda sadece Fecr-i Ati şairlerini değil, zamanının bütün şairlerini geride bıraktığını düşünür. Fazıl Ahmet'e göre diğer şairler özellikle gazel yazma konusunda onun çırağı durumundadır:

Matbah-ı fikrime mahsûs şu halâvetli gazel
Bu san'atta benim gerçi kesîrdir çırağım
(Gazel-i Diger, Tanin, nr. 844, 1911)

Fazıl Ahmet, terk edilmeye başlandığı bir zamanda Divan şiirini mizahın ifade vasıtası yaparak yeniden yorumlamıştır. O, böyle yapmakla eski şiirimizi yeni bir mecraya soktuğunu düşünür ve bundan dolayı kendisini kutlar. Çünkü o bu ustalığı sayesinde şiir gelinine yeni bir elbise dikmiştir:

Sad-hezârân âferîn ol hulle-dûz-ı tab'ıma
Kim arûs-ı şi're giydirdi mücedded entari
(Teşâür-i Nef'îyâne, Tanin, nr. 770, 1910)

Kendini överken Divan edebiyatı unsurlarından faydalanmayı ihmal etmeyen Fazıl Ahmet, yine Nef'î'nin Sultan Ahmet için kaleme aldığı kasideye yazdığı tehzilde, şiir söyleme kudretinde kendisini Nef'î'den aşağıda kabul ederken, çağdaşı sayılabilecek hiciv şairi Eşref'ten üstün olduğunu düşünür. Burada bir rekabet söz konusudur. Şair Eşref de hiciv şairidir. Fakat o sanatını daha çok müstehcen ifadelerle, kaba nitelemelerle icra eder. Fazıl Ahmet'in mizah tarzı ise değişikdir. Şiirlerinde kaba sözlere müstehcen ifadelere yer vermez. Kendisini Eşref'ten üstün görmesi bu yönüyle olsa gerektir:

Hazret-i Nef'î ile kadrin değilse hem-ayâr
Mîr-i Eşref'ten dahi bilmem fakat ednâ mıdır?
(Bir Nazire, Tanin, nr. 792, 1910)

Fazıl Ahmet, bütün nazım şekillerini kullanmakta usta olduğunu düşünür. Bunu şairliğinin ayırıcı vasıflarından birisi olarak kabul eder. Şaire göre, gazel, destan, mani, kaside gibi hem divan, hem de halk edebiyatına ait nazım şekilleri ustalıkla kullandığı nazım şekilleridir :

Gazel, destân, dahi mâni, kasîde hem nice mazmûn
Koyup fağfûr-ı tasvîre benim fikrim yapar macûn
(Tanzîr-i Cenâb-ı Eşref, Tanin, nr. 852, 1911)

Fazıl Ahmet, şiirini beğenir. Başkalarının de kendi şiirini beğendiklerini düşünür. Beğenmekte de haklıdırlar. Çünkü onun şiiri hasta gönüllere rahatlık veren Hazreti İsa'nın nefesi gibidir:

Yiyen helvâ-yı endişem bulur bir zevk-i müstesnâ
Olur nazmım dile nefh-i mesihî-veş safâ-bahşâ
(Tanzir-i Cenâb-ı Eşref, Tanin, nr. 852, 1911)

Fazıl Ahmet'in övündüğü taraflarından biri de özellikle II. Meşrutiyet döneminde siyasetçileri mizahî şiirlerine, alaylarına konu edebilme cesaretini gösterebilmesidir. II. Meşrutiyet döneminin karışık siyasî ortamı düşünülürse Fazıl Ahmet'in bu cesaretinin değeri daha da artmaktadır. O, siyasetçilerin kendisini tedirginlikle izlemesinden, "Acaba hakkımızda yine ne söyleyecek?" diye beklemelerinden memnundur:

Şi'rimi nüsha yapıp koynuna kormuş derler
Vüzerâ vü vükelâ hem de mevâlî-izâm
(Der-Ahvâl-i Âlem, Tanin, nr. 1049, 1911)

Nâzırları, mebûsları sözlerime raptettim
Mızraklı'dan sual sordum, nice hoca habt ettim
(Namzetliğim, Tanin, nr. 1817, 1914)

Mizah sahasında daha çok tehzilciliğiyle meşhur olan ve başta Fuzulî, Nef'î ve Nedîm olmak üzere pek çok şairin şiirlerine tehziller yazan Fazıl Ahmet, bu vadiye kendisini emsalsiz görmektedir:

Bütün şairlerin divanını ben intihâl ettim
Elimden kurtulur artık bugün mana mı kalmıştır?
(Kalmıştır, Tasvir-i Efkâr, nr. 3000, 1920)

Fazıl Ahmet, açık sözlü, düşündüklerini korkmadan söyleyebilen bir mizaca sahiptir:

Öyle keskin bir beyânın var ki ey Fazıl senin
Sabrımı, sâmanımı dipten eder her gün tıraş
(Halil Nihat Beye, Tevhid-i Efkâr, nr. 3036, 1921)

Fazıl Ahmet dünyaya mizah çerçevesinden bakan bir şahsiyettir. Ona göre, en ciddî görünen mevzuların ve hâdiselerin bile mutlaka mizahî bir tarafı vardır. Kendisi de meselelerin hep bu taraflarıyla ilgilenir. Dünyada o kadar çok sıkıntı çekmesine rağmen hayata mizah penceresinden bakmayı sürdürmüştür. Ancak gülerken çevresini tenkit etmekten de geri durmamıştır:

Şu kimyâhane-i hestîde geçtik yüz bin inbikten
Fakat tîzâb-ı handeyle cihânı haşlayanız biz

(Gazel-1920, Fazıl Ahmet, s. 156)

Fazıl Ahmet, şiirlerinde şaka ve lâtife dairesinden çıkmamakla beraber ele aldığı şahsiyetleri hicvetmekten geri durmamıştır. O, şiirlerinde bunu doğrudan doğruya yapmaz. Fazıl Ahmet'in en önemli hususiyeti tenkitlerini, alaylarını, hicivlerini metheder gibi görünerek ortaya koymasıdır. Tenkidî bir bakış açısına sahip olan Fazıl Ahmet, eserlerinde kimseyi methetmediği için Allah'a şükreder ve bu yönüyle gurur duyar:

Daima meşgul-i hicvim, hakka yüz bin şükür kim
Yoktur ehl-i medh içinde âşinası hâmemin

(Gazel-1919, Fazıl Ahmet, s. 149)

Fazıl Ahmet, hiciv kalemini sadece düşmanları için değil dostları, ahbabları için de aynı derecede kullanır. Onun kimseden korkusu yoktur ve kimseye boğun eğmez. Nerede bir yanlış görse korkmadan hicvetmesini bilir:

Sâde ağyarım değil yârân da kızgındır bana
Kimsenin hakkında yok zira vefâsı hâmemin

(Gazel-1919, Fazıl Ahmet, s. 149)

Sûret-i haktan göründü hâmemiz amma bizim
Devri tehzil eylemekten hiç de hâlî kalmadı

(Kalmadı-1918, Fazıl Ahmet, s. 122,)

Kaleminin keskinliği yüzünden dostları bile kendisinden yüz çevirmiştir. Fakat bu durum kendisinin elinde olan bir şey değildir. Çünkü Allah onu gördüğü her yanlışını cesaretle, korkmadan dile getirir bir mizaçta yaratmıştır:

Dargın bana şimdi hayli ahbab
Ağyar ise düşmen oldu gerçek
Verdin diye ey Cenâb-ı Vahhâb
Erzak-ı mizâhı ölçek ölçek

(İstiğfar, Sabah, nr. 10056, 1917)

Fazıl Ahmet, şairliğiyle övündüğü şiirlerde daha çok heccâv şahsiyetini ön plâna çıkarır. Açık sözlü olması, kimseyi methetmek yoluna gitmemesi,

gördüğü yanlışları korkmadan dile getirebilmesi, özellikle siyasetçileri şiirine malzeme yapmış olması onun kendisini üstün gördüğü taraflarıdır. Bunlardan başka divan şairlerinin şiirlerini başarılı bir şekilde tehzil etmesi, divan şiirine yeni bir anlayışla tekrar ele alması tefahür ettiği diğer yönleridir.

2. Müdahinlik Etmeme

Tanzimattan itibaren siyasî ve edebî mülâhazaların ifade vasıtası olan matbuat hayatımız her alanda büyük sosyal değişimlerin yaşandığı devirlerde, gerek siyasî, gerekse edebî pek çok münakaşalara sahne olmuştur.⁴¹⁶ Bu münakaşaların çoğu kere ifrat ve tefrit noktasında cereyan etmesi ise sağlıklı çözümlere ulaşmayı engellemiştir. Münakaşa ve polemiklerde kullanılan üslûbun normal tenkit sınırlarını aşması istenmeyen bazı üzücü hâdiselerin yaşanmasına yol açmış, iktidarı kıyasıya eleştiren Ahmet Samim gibi kimi gazeteciler yaptığı işin bedelini hayatıyla ödemişlerdir.

Bir gazetecinin veya edebiyatçının karşılaşacağı en önemli problem siyasetçilerle olan münasebetlerinin derecesiyle ilgilidir. Siyasetçilerle yakın ilişkileri olan veyahut bizzat kendisi siyasetin içinde bulunan gazetecilerin ve edebiyatçıların düşüncelerini serbest ve objektif bir şekilde dile getirmeleri oldukça zordur. Siyasî idarenin bizzat kendisinin, siyasî görüşleri doğrultusunda matbuat ve edebiyat hayatını yönlendirmeye başlaması ise fikirlerin tecelligâhı olan bu iki saha üzerindeki şüpheleri iyiden iyiye arttıracak, gazetecilik kriterlerinin tartışılmasına yol açacaktır.

Meşrutiyet, Cumhuriyet ve çok partili demokrasi dönemlerini idrak etmiş olan Fazıl Ahmet'in bir özelliği de kendi ifadesine göre müdahinlik etmemesidir. O başkalarını memnun etmek için şiir yazmamıştır. Fazıl Ahmet'in şiirlerinde, büyüklerin hatırını hoş tutarak, ikbale ulaşma çabalarının açık bir şekilde tenkit edildiğini görüyoruz. Ancak tenkitlerinde isim vermekten kaçınır. O, İttihat ve Terakki'nin muhalefet üzerinde büyük bir

⁴¹⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için şu kaynaklara müracaat edilebilir. Kâzım Yetiş, *Talim-i Edebiyatın Retorik ve Edebiyat Nazariyata Sahasında Getirdiği Yenilikler*, Ankara, 1996, Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Ankara 1994, 436 s.; Nilgün Gürkan, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın*, İstanbul 1998, 481 s.; Abdülhamit Avşar, *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü-Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul 1998, 304 s.

baskı kurduğu dönemlerde bile devlet büyüklerine yaranmak yoluna gitmez ve İstanbul Muhafızı Cemal Paşaya seslenerek;

Medh ü senâ kaplarını vermiş Fazıl kalaya
Ondan dua bekleyenler avucunu yalaya
(Muhafız Cemal Beyefendiye-1913, Nevsâl-i Millî, 1914)

demesini bilir. Şair Mütareke döneminde yazdığı "Bir Hitap" başlıklı şiirinde ise bu dönemde dalkavukluk yoluyla ikbale ulaşanları alaylı bir dille tenkit eder. İttihat ve Terakki iktidardan düştükten sonra yeni yönetime yaranmak için, önceki fikirlerinden vazgeçenler, büyüklerin her dediğine "Evet!" diyerek, gerçek düşüncelerini söylemeyenler Mütareke döneminde ikbale ulaşarak rahat etmişlerdir. Kendisi gerçekleri söylediği, tok sözlü olduğu için rahata kavuşamamıştır. Fazıl Ahmet'in en fazla üzüldüğü nokta ise bu durumun, hayatın gerçeklerinden birisi olmasıdır:

Metâ-ı kadri eylemek ger istiyorsan iştirâ
Evet, de hep büyüklerin huzûrlarında dâimâ
Sakın bu kavli sanma sen cihâna karşı iftirâ
Mine'l-ezel ile'l-ebed bu böyle çünkü bî-riyâ
(Bir Hitap, Tasvir-i Efkâr, nr. 2881, 1919)

Fazıl Ahmet, Mütareke döneminde dalkavukluk ederek ikbale ulaşmayı düşünenleri diğer şiirlerinde de tenkit etmeyi sürdürür. Bu durum olağanüstü dönemlerde bir ahlâk bozukluğunun işaretidir. O, işgal kuvvetlerinin kontrolünde bulunan ve memleketin yararına hiçbir politika geliştiremeyen Mütareke hükûmetlerine dalkavukluk etmemeye kararlıdır. Çektiği sıkıntılara rağmen tek başına da kalsa bildiğinden şaşmayacaktır:

Kâle almayarak Macar'ı, Rus'u
Dururum kenarda hiçbir şey demem
Şimdiki zevata zira doğrusu
Müdahinlik filân asla edemem
(Açık Mektup, İfhâm, nr. 17, 1919)

Şair bu tavrını çok partili hayata geçtiğimiz 1946 yılından sonra da sürdürür. Kendisi uzun süre milletvekilliği yaptığı hâlde hiçbir zaman parti mücadelesi içinde yer almamış, kimsenin "dudüğü" olmamıştır:

Benim gözüm ne gemide, ne kayıkta ne salda
Düdük gibi ötemem hiç, boşuna da inlemem.
Tek başıma dolaşırım şu kimsesiz kumsalda
Martıları bırakıp da nutuk filân dinlemem
(Kınalı'dan Kart, Ulus, 4. 3. 1947)

Yazı hayatının sonuna kadar kendisine göre doğru bildiğini söylemekten
şaşmayan Fazıl Ahmet, Meşrutiyet döneminde Cemal Paşaya yazdığı meşhur
şiirinden telmihle bu kararlılığını bir kere daha tekrarlar:

Medh ü sena kaplarını ben kalaydan almadım
Hem de hiçbir akıntıya kayığımı salmadım
Kendimce bir hak düşündüm, boş hayale dalmadım
Fakat yalan gaydası da hiçbir zaman çalmadım
(Medh ü Sena Kapları, Zafer, nr. 2384, 1956)

Fazıl Ahmet, ikbal yolunda müdahinlik etmeyi, her söyleneni üzerinde
düşünmeden kabul etmeyi bir ahlâk zaafı olarak kabul eder. Ona göre sıkıntı
içinde yaşamak, tek başına kalmak dalkavukluk etmekten daha iyidir.

3. İkbale Ulaşamama

Fazıl Ahmet mütevazi bir kişiliğe sahip olmakla beraber, içten içe bir ikbal
arzusuyla yaşar. Ehil olmayan kişilerin önemli mevkilere gelmesi içindeki bu
ikbal arzusunu körükleyecektir. 31 Mart Hareketi sırasında büyük bir cesaretle
harekete karşı çıkan Hilâl gazetesinde meşrutiyeti savunan yazılar yazması,
felsefe ve eğitim konusunda kendini yetiştirmesi, Hüseyin Cahit gibi önemli bir
gazetecinin, Cemal ve Talât Paşa gibi ileri gelen devlet adamlarının yanında
bulunması, onun ikbale ulaşmasına yetmemiştir. 1914 ve 1919 seçimlerinde
aday olmak istemiş, ama bu isteği gerçekleşmemiştir. Daha 1911 yılında yazarlık
hayatına başladığından beri sıkıntı içinde olduğunu, dertlerini kimseye
duyuramadığını söyler ve perişan vaziyetinin ilgililer tarafından fark
edilmediğini, bu yokluk ve sıkıntı içinde vücudunun, varlığının hastalıklı
görüldüğünü ekler. O bir anlamda fark edilmemekten şikâyetçidir:

Muharrir olduğum günden beri zâr ü giryânım
Sağır olmuş felek kimse işitmez âh u efgânım

Gören hiç yok mudur şimdi acep çâk-ı girîbânım
Zavallı cism-i bî-tâbım benim bîmâra dönmüştür
(Tanzîr-i Cenâb-ı Eşref, Tanin, nr. 852, 1911)

Fazıl Ahmet'e göre ikbale ulaşamamasının sebebi hiciv şairi olmasıdır. Yakın çevresi de dahil olmak üzere herkesi lâtife yoluyla hicvetmesi kendisinin lââyık olduğu mevkilere gelmesine engel olmuştur. Ancak o, bir hiciv şairidir ve başka türlü davranmaz. Gördüğü aksaklıkları her ne pahasına olursa olsun dile getirmek onun şahsiyetinin ve şairliğinin bir gereğidir. Esasen hiciv elbisesini giymekle çiplak kalacağının farkındadır:

Hayret etmem dâimâ üryan kalırsa dûşumuz
Biz libâs-ı hicvi giydik çünkü bir hil'at gibi
(Gibi, Tasvir-i Efkâr, nr. 2808, 1919)

Pek çok şair gibi o da hünerinin kendisine maddî bir fayda sağlamadığını bilir. Hatta şairimiz hiciv tarzını seçmekle baştan zarardadır:

Ahz u itâ-yı hünerden sûk-ı hicv içre bugün
Hep zarardır ettiğim zannetme asla kâr olur
(Olur, Tasvir-i Efkâr, nr. 2921, 1919)

Her kârı zarardır, kalemin hicv ile zemden
Her kârı zarar, çektiği beyhûde emektir
(Eski Hikmetlerden, Akbaba, nr. 259, 1925)

Hakkı savunmak, hakikati söylemek, haksızlığın ve yalanın hâkim olduğu gerçek hayatta doğru insanları muhakkak bir belâyâ uğratacaktır:

Hayli vardır tecrübem kim hakkı ifşâ eyleyen
Lâ-akall bin derde her gün mutlaka dûçâr olur
(Olur, Tasvir-i Efkâr, nr. 2921, 1919)

Fazıl Ahmet, çevresindeki kişileri ve hâdiseleri hicvetmemiş olsaydı, "sussaydı" hiçbir problemi kalmayacağını düşünür. O, Mütareke döneminde hükûmeti tenkit etmemeleri karşılığında tahsisat-ı mesturenin (örtülü ödenek) imkânlarından faydalananlar gibi hareket etseydi sıkıntı çekmeyecekti. Aşağıdaki beyitte Fazıl Ahmet'in hiç tasvip etmediği böyle bir davranışa tenezzül edenler tenkit edilmektedir:

İhtiyâr-ı uzlet etsem, dâimâ sussaydım âh
Hayli tahsisât alıp rahatça ben mestûreden

(El-âman, Harman Sonu, s. 9, 1919)

Doğruları söylemek ve gerçekleri gizlememek, bir şair ve muharrir için ikbâlin yolunda en büyük engellerdir. İşin kötüsü bu tavır âlemde değişmez bir kaide hâlini almıştır. Bu kaideyi değiştirmeye çalışmak ise sonu şimdiden akim kalacak bir çabadır:

Metâ-ı kadri eylemek ger istiyorsan iştirâ
Evet, de hep büyüklerin huzûrlarında dâimâ
Sakın bu kavli sanma sen cihâna karşı iftirâ
Mine'l-ezel ile'l-ebed bu böyle çünkü bî-riyâ

(Bir Hitap, Tasvir-i Efkâr, nr. 2881, 1919)

Namuslu olan, kalemini başkalarını memnun etmek için kullanmayan muharrirler için ikbale ulaşmak boş bir hulyadan ibarettir. Fazıl Ahmet, aşağıya alacağımız beyitte fikir ve sanat adamlarının en önemli meselelerinden birisine dikkat çekmektedir. Sermayesi fikir ve sanat eseri olan ve toplumun fikrî ve estetik yönden gelişmesine hizmet eden, topluma âdeta yön veren bu meslek erbabının en önemli problemi çoğunun maddî sıkıntılar içinde yaşamasıdır. İşini namusuyla yapan, kalemini başkalarını memnun etmek için kullanmayan, doğru bildiği yoldan ayrılmayan fikir ve sanat adamları için rahata kavuşmak boş bir hulyadan ibarettir. Fazıl Ahmet de bu meslek erbabından birisidir ve hayatı sıkıntılar içinde geçmektedir. İdeallerle başladığı meslek hayatında karşılaştığı maddî problemler ihayet ona acı gerçeği göstermiştir. Ancak yazı ve şiir yazma alışkanlığı ise kolay kolay terk edilecek, başka bir mesleğe dönüştürülebilecek itiyatlardan değildir. Böyle söylemekle, şikâyet etmekle beraber o yine kalemini kullanmaya devam edecektir:

Nihayet anladık kim menfaat yok şi'r ü inşâdan
Kalem vazgeçmiyor lâkin bugün beyhûde hulyadan

(Gazel-1918-, Fazıl Ahmet, s. 104)

Fazıl Ahmet, ikbale ulaşmak, rahat etmek için durumu iyi olan arkadaşlarının, dostlarının yardımını isteyecektir. Fakat bu "rica"lar özellikle Mütareke döneminde karşılıksız kalacaktır. Dostları tarafından bu ricaların

"kizb ü riyâ" ile atlatılması ve yerine getirilmemesi şairi ümitsizliğe sevk edecektir:

Kesmişim ben bütün ümmîd-i şifâdan gayri
Şimdilik yoktur işim cürm ü hatâdan gayri
Gördüğüm sanki nedir kizb ü riyâdan gayri
Bilmiyor başka şey ol mâh, cefâdan gayri
Bıkmışım boş yere yârâna ricâdan gayri

(Fuzûlî'yi Tazmin-1920-, Fazıl Ahmet, s. 103)

Arzu ettiği şeylerin gerçekleşmediğini gören Fazıl Ahmet, bunu kaderinin bir neticesi olarak görür. Çünkü kader hattatı onun alınna öyle bir yazı yazmıştır ki değiştirmesi mümkün değildir. Bu yazının hulâsası ise hayatı boyunca dert ve mihnet çekmektir. İkbâl yolundaki çaresizliğini tam bir teslimiyetle kabul eden şair, makus talihini değiştirmek için artık boş yere gayret sarf etmeyecektir. Çünkü bozuk bir pervaneyle bir geminin yürümesi imkansızdır.

Ne için eyleyelim kişver-i ikbâle sefer
Dergeh-i kismetimin üstüne hattât-ı kader
Yazdı bir mısra-ı berceste ki bin kıt'a değer
Öyle bir dâr-ı safâdır ki cihân içre bu yer
"Ne ararsan bulunur derde devâdan gayrı"

(Fuzûlî'yi Tazmin-1920, Fazıl Ahmet, s. 103)

Anladım ben her ne yapsam keştî-i ikbâlimin

Teknesi tamire gelmez, işlemez pervânesi

(Gazel, Fazıl Ahmet, s. 153)

Meşrutiyet ve özellikle Mütareke döneminde yazdığı şiirlerde Fazıl Ahmet'te açık bir şekilde ikbâl hevesi hissedilir. O, bilgisinin, kültürünün ve şairlik kabiliyetinin kendisini de memnun edecek şekilde değerlendirilmemesine reaksiyon göstermektedir. Şiirleri herkes tarafından okunup beğenilmekte, ancak o bunun karşılığında sıkıntı çekmektedir. Fazıl Ahmet, rahata kavuşmak için Cumhuriyet dönemini bekleyecektir. 1928 yılında Dil Encümeni üyesi olduktan ve aynı yıl Elâziz (Elâzığ) milletvekili seçildikten sonra uzun süre beklediği ikbâle ulaşır. Bilgisiyle Atatürk'ün takdirlerini kazanır. 1950 yılına kadar aralıksız milletvekilliği yapar. Bu dönem zarfında

Türkiye'yi çeşitli milletlerarası toplantılarda ve kongrelerde başarıyla temsil edecektir.

4. Bedbinlik

Fazıl Ahmet yaratılış olarak nüktedan bir kişiliğe sahip olmakla beraber, aynı zamanda idealist bir şahsiyettir. Savunduğu ideallerin tezahürlerini görmediği zamanlarda onu oldukça karamsar bir ruh hâlinde görüyoruz. İkbale ulaşma arzusunda üstü kapalı olarak kendisini hissettiren ve bazı şiirlerinde yer yer hastalık boyutlarına ulaşan bu karamsarlığın sebeplerini üç noktada toplamak mümkündür:

1. İnsanlığın durumu, dünyanın gidişatı
2. Türkiye'de basın ve politikanın durumu
3. İhtiyarlığın sonucunda ortaya çıkan yaşama sevincini kaybetme hâli

1. Birinci Dünya Savaşı'nı yaşamasına rağmen bilim ve tekniğin ilerlemesiyle birlikte insanlığın daha iyi bir seviyeye ulaşacağına inanan Fazıl Ahmet, başlangıçta gelecek hakkında iyimser görüşlere sahiptir.⁴¹⁷ Ancak aradan çok kısa süre geçtikten sonra milletlerarası münasebetlerin tekrar gergin bir vaziyet alması ve bu gerginliğin dünyanın o zamana kadar yaşamadığı bir savaşla sonuçlanması şairin düşüncelerini alt üst eder. O, insanlığın yüzlerce yıl sonunda ulaştığı kültür birikiminin, İkinci Dünya Savaşı ile birlikte milyonlarca insanın bir anda öldüğü kötü sonuçlar vermesine bir türlü akıl erdiremez. Zaten savaşlara ve askerliği karşıdır.⁴¹⁸ Ancak dünya kendisi gibi düşünenlerin değil, ihtiraslarıyla hareket edenlerin gösterdiği istikamette ilerlemektedir. İkinci Dünya Savaşı bunun en bariz örneğidir. Nefret ettiği savaş yıllardır içinde biriktirdiği bedbinlik hislerini açığa vurmasına sebep olmuştur. İnsanların daha yüce değerler uğrunda çalışmasını beklerken, sırf toprak uğruna birbirini öldürmesini anlamsız bulur. Bu anlamsızlık onu ölümü arzu etmeye zorlayacaktır. Dünyadayken karşılaştığı olumsuzluklardan ancak öldükten sonra kurtulacağını düşünen Fazıl Ahmet, "Öbür Dünyadan"

⁴¹⁷Fazıl Ahmet, "Cumba Sohbeti II", *Akşam*, nr. 2534, 2 T. sani 1341/1925, s. 2

⁴¹⁸Fazıl Ahmet kendisiyle yapılan bir mülâkatta askerliği hiç sevmediğini söylemiştir. ("Fazıl Ahmet Nasıl Şair Olmuş?", *İnci*, nr. 6, Temmuz 1335/1919, s. 14)

başlıklı dört bölümlük şiir serisiyle okurlarına mezardan seslenir. Bedbinlik onu huzur bulacağı başka bir âlem aramaya itmiştir. Savaşların olduğu bir dünyada ise huzur bulması imkânsızdır. Çevresinden, yaşadığı hayattan bunalan şair âdeta ölümü özlemektedir. Okurlarına mezardan seslenen Fazıl Ahmet, hayatından son derece memnundur. Kurtların, böceklerin cesedini yemesi Fazıl Ahmet'i hiç rahatsız etmez. Aksine dünyanın bütün meşgalelerinden kurtulduğu için sevinçlidir:

Haftalardır susuyorum yattığım şu dar yerde
Işık mışık kalmadı hiç, indi çünkü son perde
.....
İçim bile kıyamıyor beni yiyen şu kurda
Ağır ağır çürüyorum gömüldüğüm çukurda
Ne evim var, ne barkım var, ne koyunum, ne atım
Aman nasıl rahatım ben, aman nasıl rahatım

Fazıl Ahmet, toprak altında hayatının muhasebesini yapmak imkânı bulur. Yeryüzünde en fazla önem verdiği hususlarda daima acı çekmiştir. Bilime ve fazilete inanmayı Tanrı inancı derecesinde gören Fazıl Ahmet⁴¹⁹, bu iki kavramın ehil olmayanlar elinde paramparça olması karşısında rahatsızdır. Âlimlerin bilgisizliği, ehil olmayan kişilerin buldukları mevkilerin hakkını verememeleri huzursuzluğunun diğer sebepleridir. Ancak o bu duruma fazla şaşırmaz. Çünkü insanlık ta baştan beri hep olumsuz taraflarını öne çıkarmada usta olmuştur:

Ben ki bir şey duyamazdım yeryüzünde ehlinden
Ve durmadan bunalırdım âlimlerin cehlinden

⁴¹⁹Fazıl Ahmet edebiyatçı olmasına rağmen çoğu kere bilimi edebiyatın önünde görür. Aşağıya aldığımız beyitte bunu açıkça görmek mümkündür:

Bilirdim ki şiirin çoğu ya dumandır ya saman
Fakat ilme çocuk gibi güvendimdi bir zaman
(Öbür Dünyadan II, *Cumhuriyet*, nr. 5870, 1940)

Aşağıya aldığımız mısradaki ise fazilete ve doğruluğa inanmayı Tanrı inancı derecesinde değerlendirmektedir:

Fazileti Tanrı sandım, doğruluğu âlihe
(Öbür Dünyadan IV, *Cumhuriyet*, nr. 5925, 1941)

.....

Herkes gibi çektim yani yaşamının gamını
Her tarafta akar buldum faziletin damını
Pek çok yerde mühürlüydü hele onun kapısı
Ta temelden çürük çünkü insanlığın yapısı
(Öbür Dünyadan I, Cumhuriyet, nr. 5866, 1940)

İnsanlık hakkındaki menfi düşüncelerini savaşı konu alan şiirlerinde daha da derinleştiren Fazıl Ahmet, çağdaş değerlerin sözcülüğünü yapan Avrupa medeniyetinin ulaştığı son noktada ideallerini, hedeflerini unutarak âdeta kendisine ters düşmesini tenkit eder. Aslında ona göre bu şaşılacak bir şey değildir. Çünkü, Eski Roma medeniyetinin hukuk anlayışını ve emperyalist emellerini devam ettiren Avrupa'nın, doymak bilmeyen iştihasıyla ve aç gözlülüğüyle selefinden farkı yoktur:

Yok beklenecek şey racasından, macasından
Zilletler akar çünkü şu asrın paçasından
Her gün yıkılan isli beşer yurdunun artık
Tütmekte cinayet çatisından, bacasından
Hep aynı adem sayhası gelmekte cihanın
Cani Romasından ve çökük Kartacasından
Milyonlara, milyarlar hâkim
Kim?
Ebleh, kaba, aç gözlü ve cahil
Bir sürü kağıt
(İçim Diyor ki, Cumhuriyet, nr. 5979, 1941)

Bütün bu olumsuzlukları sıralayan şair teselli bulmak için tarihe yönelerek gönlünü rahatlatacak yeni inanç ve düşünce sistemleri arar. Ancak, tarih de ona aradığı teselliyi vermeyecektir. Çünkü tarih insanların dünyevî menfaatler uğruna birbirine boğazladağı binlerce hadiseyle doludur. Zira bugün yaşananlar geçmişte yaşanmış olanların tekrarından başka bir şey değildir. Sadece aktörler değişmiştir. Fazıl Ahmet tarih hakkındaki bu olumsuz

görüşleriyle Tefvik Fikret ile aynı safta yer alır. Hatta tarihi "kan" ve "vahşet" sahifeleri olarak görmeke noktasında Fikret'in devamı gibidir.⁴²⁰

Fazıl Ahmet, hürriyet ve insanlık idealleriyle ileri bir medeniyeti temsil eden Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşına sebebiyet vermesini anlamakta zorluk çeker. Fazıl Ahmet, yirmi yıl önce yaşanmış bir savaş ortada dururken, Avrupa'nın tekrar böyle bir çılgınlığa tevessül etmesine sebep olarak, medenî yüzünün arkasına gizlediği vahşeti gösterir. Avrupa medeniyetinin dünyaya hâkim olma düşüncesi insanlığı böyle bir felâketin eşiğine getirmiştir:

Bir damla teselli arıyor şimdi hayalim
Herhangi emel çeşmesinin hisli tasından
Bin eski sebinin yosunundan ve pasından
Ûrpermede, tiksirmede, iğrenmede zira
Kıpkırmızı devrin kuduran Avrupasından
Kaşifleri dünyaya musallât
Bir sürü cellât
Hakimleri Şeddat
Mahkûmları berbat
Âlimleri Nemrut
Bankerleri Haydut

.....

(İçim Diyor ki, Cumhuriyet, nr. 5979, 1941)

⁴²⁰Tefvik Fikret meşhur Tarih-i Kadiminde tarih ve din, özellikle Osmanlı Tarihi ve İslâmiyet karşısında olumsuz tavır takınacaktır. Ona göre tarih baştan sona kadar savaşlardan, "kan" ve "vahşet"ten ibarettir. Tarih-i Kadim'den aşağıya aldığımız parçada bu düşünceleri görmek mümkündür:

Kahramanlık... Esası kan, vahşet
Beldeler çiğne, ordular mahvet
Kes, kopar, kır, sürükle, ez, yak, yık
Ne "Aman!" bil, ne "Ah!" işit, ne "Yazık!"
Geçtiğin yer ölüm olsun, elem olsun

Fazıl Ahmet'in II. Dünya Savaşı ile ilgili şiirlerinin bu düşünce ve üslup paralelinde olduğu göz önüne alınırsa, tarih noktasında Fikret'ten ne kadar etkilendiği ortaya çıkmaktadır.

Fazıl Ahmet, Avrupa medeniyetinin barbar tarafını temsil eden sembol olarak Hitler'i görür. Ele aldığı şahsiyetleri zarif bir üslûpla tenkit etmesine alıştığımız Fazıl Ahmet, hiçbir şiirinde görülmeyen bir ifade tarzıyla Nazi Almanyasının liderini hicveder. Şüphesiz bunda Hitler'in İkinci Dünya Savaşını başlatmasının önemli rolü vardır. Fazıl Ahmet, kendisini insanlık hakkında kötümserliğe sevk edecek olan bu savaşın müsebbibini affetmeyecektir. Hitler için yazdığı "Radyo Başında" adlı şiirinde, Nazi liderini insanlığı felâkete götüren doymamazlık düşüncesinin bayraktarı olarak gören Fazıl Ahmet, bütün değerlerin ayaklar altına alındığı bir zamanda Hitler'in görevini eksiksiz yapmasını ister. Ancak bu düşüncelerin bedbin bir ruh hâlinin tesiriyle ortaya konulduğunu unutmamak gerekir. Gerçekte Fazıl Ahmet, böyle bir ifade tarzıyla Hitler'in şahsında "her gün yeni bir maske takarak" insanlık idealine "hıyanet" eden herkesi tenkit etmektedir:

Mademki şu yılgın beşerin ruhuna üşmüş
Binlerce ve binlerce cinayet;
Her gün yeni bir maske takan eski hıyanet
Söv, say gene sen nutkuna hiddetle devam et!
Yak yerleri, yık gökleri bir şimşek olup çak
Her an daha kızgın, dah hain, daha alçak!
(Radyo Başında, Cumhuriyet, nr. 5942, 1941)

Şair bütün bu olumsuzluklara rağmen insanlıktan ümidini kesmek istemez. Çünkü o "Dünü unutmamak, yarından ümidi kesmemek" düsturunu hayat felsefesi olarak kabul etmiştir. Fazıl Ahmet, İkinci Dünya Savaşında milyonlarca insan sırf menfaat uğruna birbirini öldürüp, bütün âli değerleri toprağa gömerken bile insanlığın geleceğine dair müspet tasavvurlarını devam ettirir.

Milyonla cinayet yoğurup toprağı sanki
Matemlere gömmekte bütün hilkatı küller
-Lâkin bunu sen bil ve inan ki
Mutlak açacaktır gene güller
(Mademki, Cumhuriyet, nr. 5932, 1941)

Savaş sırasında dünyânın âdeta mezbahaya dönen durumu karşısında insanlıktan nefret eden, yıllarca inandığı fikirlerin ayaklar altına alınmasını

seyreden Fazıl Ahmet, bütün bu olumsuzluklara rağmen gelecekte ümidini kesmemektedir

Duygumdaki her nefrete, her zahmete rağmen

İmanımı asla kesemem ben gelecekte

(İçim Diyor ki, Cumhuriyet, nr. 5979, 1941)

Ancak onun insanlık hakkındaki bu iyimser düşünceleri bir temenniden öteye geçemeyecektir. İkinci Dünya Savaşının bitmesini dört gözle bekleyen Fazıl Ahmet, savaş sonunda insanlığın yaptığı hatalardan ders alıp eski yanlışlara düşmeyeceğini ümit etmektedir. Ancak bu ümitler yerini tekrar bedbinliğe bırakacaktır. Çünkü savaşın bitmesi yeni bir mücadelenin başlangıcı olacaktır. İkinci Dünya Savaşı sonunda Batı ve Doğu blokları şeklinde ikiye ayrılan dünyanın önünde uzun sürecek bir soğuk savaş dönemi vardır. Fazıl Ahmet, bu yeni dönemle birlikte insanlıktan ümidini tamamen kaybeder. Bu ümitsizlik ve bedbinlik dünyaya yabancı kalma hissiyle birleşince giderek yalnızlaşacaktır. Çünkü o, insanlık üzerine düşündüğü iyi şeylerin hep tersiyle karşılaşmış, savunduğu fikirlerin gerçek hayatta olumlu sonuçlarını müşahade edememiştir. Hâlihazırdaki durum da aynıdır ve gelecek de bundan farklı olmayacaktır. Onu üzen hadiselerden biri de insanlık hakkındaki düşüncelerinin medenî dünya indinde artık "hezeyan" ve "yalan" şeklinde telâkki edilmesidir. Şairin düşüncesine göre, böyle bir dünyada yaşamak ile ölmek arasında bir fark yoktur:

Yok içimin hiçbir şeye zerre kadar inancı
Ben âleme yabancıyım, âlem bana yabancı
Yıldım artık bu cihanda verenden ve alandan
Söylediğim hezeyandan, dinlediğim yalandan
Günler elbet birbirini yine itip kakacak
Yine seller boşanacak, yine kanlar akacak
.....
Yaşamışım ne olacak? Ne olacak ölürsem?
Hatta bütün varlığı da öbür semte götürsem

Bir başka şiirinde ise insanlığın devamlı yanlışlar, hatalar içinde olmasını evrim teorisiyle açıklama yoluna gidecektir. Fazıl Ahmet'e göre insanlıktan iyi şeyler beklemek, boşunadır. Çünkü onun atası olan maymunlar akılları ve gönülleriyle değil, içgüdüleriyle hareket etmektedir:

Ne umarsın insanlıktan a evlâdım, mademki
Hep şempanze torunudur medenisi, barbarı
(Söyleniş, Aydede, nr. 91/7, 1948)

Fazıl Ahmet medeniyet yolunda çok güvendiği insanlığın, savaş gibi milyonlarca insanın ölümüne neden olacak hatalar yapması karşısında bedbinliğe düşer. Bu bedbinlik anda çoğu kere yaşama sevincinin kaybolmasına yol açacaktır.

2. Fazıl Ahmet'in bedbinliği sadece dış hâdiselerle ve insanlığın ulaştığı son merhaleyle ilgili değildir. İçte yaşanan ve bizzat şahidi olduğu hâdiseler, çözümsüzlükler, hiçbir şeyin değişmemesi, yaşanan hâdiselerden ders alınmaması, işlerin iyiye gidecek yerde daha fena bir hâl alması Fazıl Ahmet'i fazlasıyla üzer. Bu üzüntü özellikle Türkiye'nin geleceğinin her zamankinden daha karanlık görüldüğü Mütareke dönemi şartlarında şairi isyan ettirecek dereceye ulaşır. Türkiye'de, politikadan, geçim sıkıntısına, edebiyat ve lisan münakaşalarından, matbuat hayatına kadar her şeyin olması gereken mecrada seyretmemesi, etrafı "kizb ü riyâ"nın alması, şairi bedbinliğe iter. Mütareke döneminde Bağdatlı Ruhî'nin sosyal tenkit ağırlıklı meşhur Terkib-i Bend'inin "yuf" redifli XV. bendine nazire olarak yazdığı "Ruhî ile Birlikte" şiirinde bu bedbinlik açık bir şekilde hissedilir. Şair kendisini bedbinliğe iten sebepleri bir bir sıralayarak hepsine birden "yuf" çeker. İlk sırada siyaset vardır. Siyasetin ehil olmayan mebuslar ve nazırlar elinde sırf şahsî menfaatler için kullanılması Fazıl Ahmet'i isyan ettirir. O, bu isyan neticesinde dikenlerle dolu olan siyaset bağına bütün çiçekleriyle birlikte gözden çıkarmıştır:

Dehrin bu sefer gâib ü huzzârına sad yûf!
Mebûsuna, ayânına, nuzzârına sad yûf!
Hep hâr ile mâlî ise ger bâğ-ı siyaset
Ezrârına, ezhârına, eşcârına sad yûf!

Mütareke devrinin sıkıcı siyasî atmosferine bir de geçim sıkıntısı ve yokluklar eklenince şairin isyanı daha da artar:

Madâm yine bomboş bugün etrâf-ı iâşe
Tâ haşre kadar merkez ü anbârına sad yûf!
Miskalla inayet edecek menzil-i cûdun
Mizânına, evzânına, kantârına sad yûf!

Şair dönemin edebiyat hayatından da memnun değildir. Edebiyatın dertlere çare olamaması, yaşanan sıkıntıları giderememesi Fazıl Ahmet'in memnuniyetsizliğini arttırır. Bu memnuniyetsizlik sonunda hem edebiyatı, hem de edebiyatçıları gözden çıkaracaktır:

Madâm kapanmış yine her yerde denizler
Evvân-ı arûzun dahi ebhârına sad yûf!

.....

Zulmette kalan cümle mahallât-ı lisânın
Dükkânına, sükkânına, muhtarına sad yûf!

Şair Mütareke devrinin işgal ortamından ve çaresiz hükûmetlerden memnun değildir. İşler giderek kötüleşmektedir. Gidişatın belirsizliği, ümitlerinin kaybolmasına sebep olmuştur. Memleket ve millet ehliyetli olmayan idarecilerin elinde karanlığa doğru hızla gitmektedir. Mesut ve mutlu günler çok uzaktadır:

Bir kervana girdik ki görenler dedi, yâhû
Yûf kâfile vü kâfile-salârına sad yûf!
Sâkileri gitmiş şu harâbât-ı safânın
Sahbâsına, hem şişe vü mantarına sad yûf!

Şair bunları söylediği, gerçekleri dile getirdiği için pişman değildir. Böyle davranmamın bir cezası varsa, o bu cezayı çekmeye çoktan razıdır. Artık bıçak kemiğe dayanmıştır. Fazıl Ahmet'i bu durumda zapt etmek mümkün olmayacaktır:

Mahkûm edecek hâmemi bir mahkeme varsa
Her gün ederiz celbine, ihzârına sad yûf!

Fazıl Ahmet, devrine yönelttiği bu tenkitlerden, isyanlardan, kınamalardan kendisini uzak tutmaz. Ona göre, hadiselere müdahale edemediği, olanları dışardan seyrettiği böyle bir devirde yaşadığı için kendisi de suçludur:

Fâzıl gibi hezzâl ise her şâir ü nâsir
Bizden yana akvâline, eş'ârına sad yûf

(Ruhî ile Birlikte-1918, Fazıl Ahmet, s. 112)

Fazıl Ahmet, Mütareke dönemini anlattığı şiirlerinde bedbinliğini ifade ederken Bayburtlu Zihni'nin 1828 yılında Rusların Bayburt'u işgal etmeleri üzerine yazdığı ve;

Vardım ki yurdundan ayak götürmüş
Yavru gitmiş ıssız kalmış otağı
Camlar şikest olmuş, meyler dökülmüş
Sâkiler meclisten çekmiş ayağı

dörtlüğüyle başlayan meşhur Koşmasındaki ruh hâline yaklaşır. İki şair de işgal edilen şehirlerdeki sosyal hayatın alt üst olmasından şikâyet etmektedir. Bu şikâyetler Fazıl Ahmet'in 1921 yılında yazdığı "Kürsî-i İstiğrak Civarında" adlı şiirinde yer alan;

Diriga kim bütün sermayeler akmuş, ziyan olmuş
Gümüş, altın çekilmiş, dîdeden yekser nihân olmuş
Çocuklar pîr olup, pîrân hayalen nevcivân olmuş
Dahi zu'münce her dülger bugün Mimar Sinan olmuş!
(Kürsî-i İstiğrak Civarında, Yeni Eğlence, nr. 1, 1921)

mısralarında Bayburtlu Zihni ile aynı zeminde ifade edilecektir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu şartların kolay kolay değişmemesi şairdeki bedbinliği ilerki yıllara taşıyacaktır. Matbuat hayatı bunlardan biridir. Abdülhamit, Meşrutiyet, Mütareke, Cumhuriyet, tek ve çok partili dönemlerini idrak eden Fazıl Ahmet kendisi de gazeteci olduğu için matbuat hayatına yakından izlemiştir. Ancak matbuat hakkında çoğu kere menfi düşüncelere sahiptir. Meşrutiyetten beri mensubu olduğu basının durumu, çoğu kez şahsiyete yönelik yapılan kalem münakaşaları şairi âdeta canından bezdirmiştir:

Hiçbir zaman hazzetmedim yaygaracı basından
Tiksintiyle karşıladım kavga dolu her maçı
(İkinci Mektup, Aydede, nr. 91/7, 1948)

Fazıl Ahmet'e göre meslek ilkelerinden aykırı bir yol izleyen matbuat hayatını düzeltmeye çalışmak en tehlikeli hastalıklarla mücadele etmekten daha zor bir iştir. O, böyle bir mücadelede mağlûbiyeti kabul ettiğini açıkça ilân eder:

Ne yazık ki yıldım artık şu şımarık basından
Uğraşması daha kolay tırahomla, veremle
(İstanbul Havadisi, Aydede, nr. 91/11, 1948)

Şairin ölümü arzu etmesinin sebepleri arasında Türkiye'deki matbuat hayatının menfi yönleri de vardır. Basından uzak olması mezardaki memnuniyetinin derecesini arttırmaktadır:

Başka nerde bulacağım böyle sakin vatanı
Ne Sabah'ı görüyorum, ne Akşam'ı, ne Tan'ı
(Öbür Dünyadan I, Cumhuriyet, nr. 5866, 1940)

Türkiye'de yaşanan sonu gelmeyen siyasî mücadeleler de şairi bedbinliğe iten sebeplerdendir. Kendisi de bir müddet politikanın içinde bulunmuş olan Fazıl Ahmet, uzun müddet siyasetle uğraşmasına rağmen bu mesleğe ısınmamıştır. Çünkü politika kendine has kuralları olan bir mücadele sahasıdır. Fazıl Ahmet'e göre politikacıların çoğu memleket meselelerine çözüm üretecek yerde, şahsî iktidarlarını ve menfaatlerini ön plânda tutmak gayreti içindedirler. Politikada kaldığı süre içinde sadece memleketine hizmet etmeyi düşünen ve büyük ölçüde bunu gerçekleştiren Fazıl Ahmet, şahsî menfaatleri uğruna siyaset yapmamıştır. Kısır siyasî çekişmelerden uzak bir politik hayata sahip olmasını;

Politika tarağında çok şükür ki bezim yok
(İkinci Mektup, Aydede, nr. 91/7, 1948)

mısraıyla ifade eden Fazıl Ahmet, bu özelliğini bir övünç vesilesi sayar. Politikayı memleket menfaatleri dışında bir mecrada yapan, şahsî çıkarlarını ön plânda tutan siyasetçileri gördükçe şairin gelecekte ümidi tamamen kaybolmaktadır.

Siyasetin çayırında otluyor hep tosunlar
Neşeminse her yanını sarmış kalın yosunlar
(Kafiyeli Mektup, Aydede, nr. 91/4, 1948)

Fazıl Ahmet, çok partili hayata geçişte önemli katkıları olan Demokrat Partinin de siyasete yeni bir açılım kazandıramayacağı düşüncesindedir. Bunu partinin kurucularından Celâl Bayar'ın şahsında ifade eder. Yalnız bu

düşünceleri Cumhuriyet Halk Partisi Diyarbakır milletvekili olduğu zamanlar ortaya koyduğunu hatırlatalım:

Bu çarşıda her şey zaten şimdi aynı ayarda
Ne Bayer'de ümidim var ne de sayın Bayar'da
(Kafiyeli Mektup, Aydede, nr. 91/4, 1948)

Fazıl Ahmet'i bedbinliğe düşüren iç hadiseler çoğu kere siyasetle ilgilidir. Siyasetin memleket davalarına hizmet amacıyla yapılmaması onu üzer. Ayrıca matbuat hayatında gördüğü aksaklıklar, kalem kavgaları da bedbinliğini artırır.

3. Ömrü boyunca savunduğu ideallerin bir türlü gerçekleşmemesi, 1950 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi tarafından yeniden aday gösterilmemesi sairi yalnızlığa ve bir köşede kalmışlığa iter. Bütün bunlara bir de yaşlılık psikolojisi eklenince Fazıl Ahmet'in bedbinliği iyice artar. Yetmiş yaşına yaklaştığı yıllarda vücut hatlarının gençliğinin tam tersi istikamette değişmesi, eski çevikliğinin kaybolması, ona ölümün işaretleri gibi görünür ve tedirginliğe iter:

Neden pek tenbelim artık, neden cidden perişanım?
Neden pek âtil oldum ben, benim gül yüzlü sultanım
Tutup bir çok zamanlar sıskasın derlerdi yârânım
Fakat tam tombulum artık, denir hattâ ki şişmanım
Efendim bir zamanlar muztarıptım pek şebâbetten
Bugün ben ihtiyarlıktan niçin lâkin peşimânım
(Garip Sual, İkinci Sis, s. 130, 1952)

Kendisindeki bütün bu değişiklikleri adlandıramayan şair, artık ölümün iyice yakınında olduğunu hissetmektedir. Artık, gençlik yıllarında hiç aklına getirmediği en büyük hakikatle beraber yaşamak zorundadır. Ömrünün heba olduğunu düşünmesi ve buna bağlı olarak yaşama sevincini kaybetmesi, onu yaşayan bir ölü hâline getirir:

Ne kadcırcık bağı kaldı senin artık hayatla?
Hangi göğe uçacaksın şu kırılmış kanatla?
Bilirsin ki hep çakıldır idealin yokuşu
Ömrün sade bir yıkıntı, sen de onun baykuşu

Etrafında nisanlar var, fakat için tek mil kar
Gel susmayı öğren artık, kuru sözden ne çıkar?

(Son Söz-Kendime, İkinci Sis, s. 134, 1952)

Fazıl Ahmet'in yaşlılık hâlleriyile yazdığı şiirlerinde görülen bedbinlik hissi ölüm fikri etrafında gelişir. Ölümden korkması ve hayatında ümit ettiği şeylerin gerçekleşmemesi ümitsizliğini iyice artırır.

B) SİYASET

Fazıl Ahmet'in mizahî şiirlerinin ana konusunu siyaset teşkil etmektedir. Yazdığı 299 mizahî şiirin 152'si, yani yaklaşık %50'si direkt veya dolaylı olarak siyasetle ilgilidir. Onun siyaseti ele alan, siyaseti malzeme yapan mizahî şiirlerinde, özellikle II. Meşrutiyetten 27 Mayıs'a kadar geçen uzun dönem boyunca inişli çıkışlı bir seyir izleyen Türk Siyasî hayatının bir başka yönden değerlendirildiğine şahit oluruz. Tabii ki bu değerlendirmelerin çoğu, çevresindeki hâdiselere ve şahsiyetlere mizahî bir gözle bakan Fazıl Ahmet'in kaleminden çıktığı için tenkit ağırlıklıdır.

Mizahî şiirlerinin ağırlık merkezini teşkil eden siyaset konusu, zaten onun mizaha yönelme sebebidir. Bunu ilk mizahî şiiri olan "Pendname-i Âkıl-ı Hakîm" in baş tarafında bulunan bir ibareden anlıyoruz. Tanin gazetesi -muhtemelen Hüseyin Cahit- "Bazı Avrupa gazetelerinde olduğu gibi arada sırada vakayi-i câriyenin manzum olarak tasviri için"⁴²¹ o zaman gazetesinin muharrirleri arasında bulunan ve mütercimlik yapan Fazıl Ahmet'e "rica" etmiştir. Fazıl Ahmet de bu ricayı kırmayarak II. Meşrutiyetin "vakayi-i câriyesi"ni tek başına temsil eden siyaset konusunda şiirler yazacaktır. 1913 yılında yazdığı "Piyer Loti'ye" adlı şiirinde;

Edebiyat çayırında gerçi yoktur buzağım
Nâzırları, mebusları tutar fakat tuzağım⁴²²

diyen Fazıl Ahmet, eserlerinde siyasî mevzuları işlemeyi sanat endişesinden önde tutmaktadır. Politika onun mizahî şiirlerinde o kadar yer tutar ki bazen şairin kendisi;

⁴²¹Fazıl Ahmet, "Pendname-i âkıl-ı hakîm", *Tanin*, nr. 754, 8 T. evvel 1910, s. 3

⁴²²Fazıl Ahmet, "Piyer Loti'ye", *Tanin*, nr. 1691, 14 Ağustos 1913, s. 2

Başka mevzû yok mu Yarab, dâimâ hezlim neden
En ufak fırsat bulunca mâil-i nuzzâr olur⁴²³

diyerek bu durumdan şikâyet edecektir. Ancak bu şikâyette samimi değildir. Çünkü, nazırları ve mebusları ile politika Fazıl Ahmet'in şiirinin ana malzemesi durumundadır. Siyaset olmasa âdeta onun şiir yazmasına gerek kalmayacaktır:

Nüsg-i hezliyle geçindim dâimâ nâzırların
Ol çiçekler üzere ben zirâ ki zenbûr olmuşum⁴²⁴

Ancak siyasetin edebiyatta, özellikle mizah sahasında tenkidî mahiyette yer alması, özellikle basın ve yayın hayatının sıkı kayıtlar altında olduğu dönemlerde her zaman mümkün değildir. Bu durumu Fazıl Ahmet'in şiirinde de görüyoruz. Fazıl Ahmet, 1910-1913 yılları arasında yazdığı mizahî şiirlerde, tenkit hürriyetini büyük ölçüde kullanır. 1913 yılında Mahmut Şevket Paşanın ölümünden sonra İttihat ve Terakkinin devlet yönetimine tamamen hakim olması sebebiyle siyâsî mevzulara temas etmekten çekinecektir. Mütarekeye kadar olan dönemde ise siyasetçiler üzerindeki eleştirilerini satır aralarına gizlemek zorunda kalacaktır. Çünkü Mahmut Şevket Paşanın öldürülmesinden sonra İttihat ve Terakki Fırkası hükûmet idaresini tamamen eline geçirerek muhalefeti susturmuş, arkasından gelen Birinci Dünya Savaşı sebebiyle basına sansür konmuştur. Bu dönemde İttihat ve Terakkiyi hedef alacak hicivler neşretmek mümkün değildir. Mütareke döneminde tekrar siyâsî mevzulara dönen Fazıl Ahmet'in kalemi büyük ölçüde "devr-i sabık" peşindedir. Cumhuriyetin ilânından çok partili hayata geçtiğimiz 1946 yılına kadar olan dönemde 1930 yılında yaşanan Serbest Fırka deneyimini tenkit eden bir şiiri hariç- iç politik meseleler onun şiirinden uzak kalmıştır. Zaten kendisi de 1928 yılında milletvekili seçilmiş, 1950 yılına kadar milletvekilliği devam etmiştir. 1946 yılından 1950 yılına kadar yazdığı siyâsî mizah ağırlıklı şiirlerinde ise Cumhuriyet Halk Partisi dışındaki partileri, özellikle Demokrat Partiyi hedef alır. 1950'den sonra yazdığı siyâsî nitelikteki mizâhi şiirlerinde ise uzun yılların getirdiği birikimle siyasetle ilgili tenkit ağırlıklı değerlendirmelerini ortaya koyar.

⁴²³Fazıl Ahmet, "Olur", *Tasvir-i Efkâr*, nr. 2921, 4 K. evvel 1919, s. 1

⁴²⁴Fazıl Ahmet, "Olmuşum", *Tevhid-i Efkâr*, nr. 151/3179, 9 T. sani 1921, s. 2

Fazıl Ahmet'in siyaset üzerine tespitleri ve değerlendirmeleri genelde siyaset kavramı, özelde ise şahıslarla birlikte Türk siyasî hayatı üzerine yapıldığından, birbirinden farklı zeminlerde düşünülmesi gereken bu konuları ayrı ayrı başlıklar altında incelemeyi uygun bulduk. Mesele siyaset gibi aktüel bir konu olduğu için Fazıl Ahmet'in şiirinde pek çok siyasetçinin ismiyle karşılaşıyoruz. Ancak o devrinde öne çıkan bazı şahsiyetler üzerinde özellikle durur. Biz de onun tuttuğu yolu izleyerek döneme damgasını vurmuş şahsiyetleri ayrı ayrı başlıklar altında ele almaya çalışacağız. Bunu yaparken şiirine konu ettiği şahsiyeti bir portre nizamıyla tamamlayan örnekler üzerinde duracağız. Meselâ "Hevâiyyât ve Siyasiyyât" şiirinin aşağıya aldığımız:

Bir cam sun Câhit Beye
Bir tane de Câvit Beye

mısralarında olduğu gibi ele aldığı şahsiyetin hiçbir özelliğine temas etmediği, sadece adının geçtiği ve fizikî ve ruhî özelliklerini değerlendirirken tekrara düştüğü şiirleri, her şahsiyetin sonuna ilâve ettiğimiz genel liste içinde sadece künyeleriyle birlikte vereceğiz.

Fazıl Ahmet'in şiirlerinde maruf şahsiyetlerden başka siyasetçi olup olmadığını bile tespit edemediğimiz şahsiyetler de vardır. Biz ilgili dönemleri ele alan hatıratlardan, araştırmalardan faydalanarak bunları tespit etmeye çalıştık. Hakkında bilgi bulabildiğimiz şahsiyetleri şiirlerde yer buldukları ölçüde ele almaya gayret ettik. Gereksiz uzatmalara gitmemek için, haklarında pek fazla bilgi olmayan ve şiirlerinde az yer tutan veya bir iki beyitle temas edilen şahsiyetlerin isimlerine, varsa tenkit noktalarına temasla iktifa ettik

1. Siyaset Üzerine Genel Değerlendirmeler

Devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatı olarak ifade edilen siyaset, biraz da yaşadığı devrin bir özelliği olarak Fazıl Ahmet'in hayatında önemli yere sahiptir. O siyaseti sadece şiirinin temel konularından birisi olarak işlemez. 1914 ve 1919 seçimlerinde, milletvekili olup siyasetin merkezinde yer almayı istediğini, fakat bu isteğinin 1928 yılından sonra gerçekleştiğini ve 1950 yılına kadar bu vazifede kaldığını biliyoruz. Gerek siyaseti yakından izleyen bir muharrir ve edip, gerekse uzun yıllar siyasetin içinde bulunmuş bir milletvekili olarak Fazıl Ahmet'in bu "sanat" hakkında bazı kanaatleri oluşmuştur. Ancak Türk siyasî hayatının kendisinde bıraktığı intibalar

neticesinde oluşan bu kanaatler menfidir. Özellikle çok partili sistem denemeleri sırasında siyaset hakkında yaptığı değerlendirmelerin olumsuz olduğunu yukarıda görmüştük. Kısır politik kavgalar, halka verilen boş vaatler, iktidara geldikten sonra muhalefette savunulan düşüncelerin tam tersi istikamette hareket edilmesi, siyasetin şahsî kazanç temin etmek için yapılması, liyakatsiz kişilerin siyasetle uğraşması, doğruluğu temayüz etmiş kişilerin harcanması, durmadan değiştirilen ideolojiler, fikirler onun Türk siyasî hayatı üzerine isim vermeden yaptığı tespitler arasındadır. Siyaset ve siyasetçi hakkında yaptığı bazı değerlendirmelerin, bugünkü siyasî hayatımızda da tartışılıyor olması ise ayrıca üzerinde durulması gereken başka bir konudur.

Dışardan bakıldığında cazip bir saha olarak görülen siyaset, aslında zor bir iştir. Sonu gelmez fırka mücadeleleri, hayal kırıklıkları siyasetin gerçek yüzüdür. Siyasetin inceliklerine vâkıf olamayanlar ona dışardan başka gözle bakacaklar, işin içine girdiklerinde ise gerçeklerle karşılaşacaklardır. Fazıl Ahmet, Mütareke döneminde yazdığı "Olur" başlıklı şiirinde siyaseti, sırrını çözemediği bir muamma olarak değerlendirecektir.

Anlayıp fehm etmedim asla siyaset sırrını
Belki bizden sonra âlem vâkıf-ı esrâr olur
(Olur, Tasvir-i Efkâr, nr. 2921, 1919)

Cumhuriyetin ilk yıllarında ise siyaseti uzak durulması gereken bir saha olarak görecektir. Çünkü kendisi yukarıda da söylediğimiz gibi iki defa siyasete girme teşebbüsünde bulunmuş, ama bu gerçekleşmemiştir. Bu teşebbüslerin Fazıl Ahmet'i hayal kırıklığına uğrattığı ortadadır:

Yok şüphe ki bir damla tatmaya gelmez
Âlemde siyaset denilen tortulu pekmez
Sandımdı siyaset işi bir tatlı çörektir
Gördüm ki fakat nısfı kireç, nısfı kepektir
(Eski Hikmetlerden, Akbaba, nr. 259, 1925)

Fazıl Ahmet'in milletvekili olduğu dönemde de siyaset hakkındaki düşünceleri aynıdır. Siyasetin içinde kazandığı tecrübeler görüşlerini daha da belirginleştirmiştir:

Politika alanını sanma sakın düz çayır

Bir tarafı çöldür onun, bir tarafı dik bayır
(Hiç İnanmak Olmaz ha!, Ulus, 27.1.1950)

Fazıl Ahmet, siyaset yapmak uğruna girişilen parti kavgalarının karşısındadır. O, memleket işlerinin iktidar-muhalefet demeden elbirliğiyle ve diyalogla çözümlenmesi gerektiği fikrindedir:

İstemem ki muvafıklar, muhalifler didişsin;
Yurt işleri güzel güzel konuşulsun isterim
(Çakıl'a Kıt'alar, Ulus, 22 . 4. 1947)

Fazıl Ahmet'e göre siyasette gaye halka hizmettir. Politikacı kendisini halka ve onun meselelerinin çözümüne vakfeden kişidir. Asıl "efendilik" mevki ve makam sahibi olmakla değil, halka hizmet etmekle kazanılır:

Ne liderlik çünkü oğlum, ne şu bu nimettir
Varsa tek bir efendilik, o da halka hizmettir
(Hangisi Doğru?, İkinci Sis, s. 85, 1952)

Ancak bu düşünceler onun nazarında bir ideal olarak kalacaktır. Çünkü siyasetçilerin çoğu ihtiraslarının peşinde politika yapmaktadırlar. Hâliyle bu benlik iddiası siyasetçiyi asıl amacından uzaklaştıracaktır. Zaten ideal sahibi politikacıların ihtirasın hâkim olduğu politika sahnesinde uzun süre yer almaları mümkün değildir. Ona göre "politika bahçesine ve "bülbüller" ve "kuzular" değil "kazlar" ve "tilkiler" hâkimdir ve siyasete onlar yön vermektedirler:

İhtirasın kümesinde her vakit çok kaz öter
Politika bahçesinde zaten bülbül az öter!
(Hangisi Doğru?, İkinci Sis, s. 84)
Kuzuların yeri değil politika otlağı
Dolaşıyor sürülerle demokrasi tilkisi
(Tilki, Akbaba, nr. 67, 1962)

Doğru insanların dikiş tutturmasının zor olduğu siyaset meydanında, onların yerini "hokkabazlar" alacaktır. Fazıl Ahmet, siyasetçilerin her devirde bu anlayışa sahip olmalarını tenkit eder:

Değişmiş ustalar amma bu sazlar eski sazlardır.

Siyaset fenninin üstadı zira hokkabazlardır.

(Radyodan İlham, Son Telgraf, nr. 4046, 1948)

Fazıl Ahmet, devlet bütçesinin siyasetçiler elinde talan edilmesine karşıdır. Meşrutiyet devrinde yazdığı "Bir Mektuptan Muhriçdir" şiirinde siyasetçilerin devlet bütçesini zora sokacak harcamalarda bulunmasını tenkit eder:

Hele müflisti nuzzâr-ı zamânın hepsi

Dağıtıp mâide-i bütçeyi tepsi tepsi

(Bir Mektuptan Muhriçtir, Büyük Duygu, nr. 10-13, 1913)

Mütareke döneminde yazdığı "İçinde" başlıklı şiirinde ise siyasetin maddî kazanç temin etmek için yapılmasını tenkit edecektir. Üstelik bu yolda devlet imkânlarının kullanılması işin vehametini daha da arttırmaktadır. Fazıl Ahmet Mütareke döneminde herkesin mebus olmak istemesinin altında böyle bir emelin gizlendiği kanaatindedir:

Mebusluğu bir hayli zamandan beri cânâ

Herkes diliyor, çünkü ticaret var içinde

(İçinde, Tasvir-i Efkâr, nr. 2926, 1919)

Siyasetçiler halkın ve ülkenin dertlerine kafa yormak, çare bulmak yerine içi boş tartışmalarla uğraşmaktadırlar. Aşağıya aldığımız beyitte politikayı bir söz cambazlığı olarak düşünen demagog siyasetçiler tenkit edilmektedir:

Nice bin derd-i hakikîsi anılmaz yurdun

Nice dem ortaya hep safсата, efsane gelir

(Demokrasimizin Al Bir Doğanı Hakkında, İkinci Sis, s. 26,)

Politikacılar kendi benlikleri ve ihtirasları doğrultusunda siyaset yapmaları yüzünden siyaseti bir yalan dolan mesleği hâline getirmişlerdir. Çoğu kere yapamayacakları şeyleri vadederler. Muhalefette iken hürriyeti vadeden, hürriyetin eksikliğinden şikâyet edenler, iktidara gelip yetkileri ellerine geçirdiklerinde şikâyet ettikleri hususları başkaları üzerinde uygularlar. Bu da politikanın ve politikacının güvenilirliğini zedeleyen bir husustur. Fazıl Ahmet, politikada olmaması gereken, fakat çok sık rastlanan bu duruma okuyucunun dikkatini özellikle çekmek ihtiyacını duyar:

Dur, zuhûr etsin hele her kûşeden bir dil-rübâ
Tutmasın bir kavlini bin söz verip de evvelâ
Dergeh-i dirîn-i istibdâda hatta ibtidâ
Şeyh-i hürriyyet hemen gelsin mürit olsun da gör
(Olsun da Gör, Harman Sonu, s. 5, 1919)

Ne yazık ki politika her yalana torbadır
Hürriyetten dem uran da bir çok defa zorbadır
(Bulamasın, İkinci Sis, s. 58, 1952)

Politikacı özellikle ideolojik konularda doğmatik olmamakla birlikte bir fikir sahibi olmalı, fikirlerini çabuk değiştirmemelidir. Ne yazık ki politikacılar sonuna kadar bir fikrin savunucusu değillerdir. Bir siyasetçiyi değişik zamanlarda birbirine zıt fikirlerde görmek mümkündür. Fazıl Ahmet aşağıdaki mısralarda bu tip politikacıları hicvetmektedir:

Hep aynı adamlar oluyor sağcı ve solcu
Güya ki kaçakçıyla gezer yan yana kolcu!
(Ne Yazık, Ulus, 22.3.1947)

Türkiye'de siyasetin olumsuz bir seyir takip etmesinin sebeplerinden biri de ilgili ilgisiz herkesin bu mesleğe merak sarması sonucunda liyakatsiz kişilerin siyaset sahnesinde yer almasıdır. Fazıl Ahmet bu tespiti partiye dayalı siyasî hayatımızın başlangıç devresinde, II. Meşrutiyette yapacaktır:

Ne vakit anlayışı kıtça bir zat tanırım
Mutlak bir gün mebus olup gelecektir sanırım
(Muhafız Cemal Beyefendiye, Nevsâl-i Millî, s. 29, 1914)

Fazıl Ahmet, ehliyetsiz kişilerin siyasetle uğraşması sonunda yaşanan sıkıntının çok partili hayata geçtiğimiz 1946 yılından sonra da devam ettiğini düşünür. Siyaset gibi ciddî bir mevzunun çocuk oyuncağı şeklinde telâkki edilmesine karşı çıkan Fazıl Ahmet, ne yazık ki ömrü boyunca siyaset sahasında hep bu durumu müşahade etmiştir:

Siyasiyyât-ı devrânı hamur yapmış açarlar hep
Bütün etfâl elinde câ-be-câ merdaneler gördüm
(Neler Gördüm, Neler Gördüm!, İkinci Sis, s. 30, 1952)

Fazıl Ahmet siyasetin insan öğütme sahası olduğunu düşünür. Siyasetin genel telâkkilerine aykırı hareket eden, değişik fikirler savunan kişiler, gittikleri yol doğru da olsa çoğu zaman muarızları tarafından siyasetin dışına itilirler. Onun siyaset hakkında "ibret" niteliğindeki değerlendirmelerinden biri de bu noktadadır:

Pek tuhaf bir câ-yı ibrettir siyaset tarlası
Sivrilen tekmil başaklar bil ki tırpandan geçer
(Yahya Kemal'e Gazel, Utarit, nr. 13, 1919)

Fazıl Ahmet, II. Meşrutiyetten ölümüne kadar olan geniş zaman dilimi içinde bazen muharrir, bazen de aktif siyasetçi olarak takip ettiği Türk siyasî hayatıyla ilgili gözlem ve değerlendirmelerinde olumsuz bir tablo ortaya koyar. Aktif siyasetten çekildiği 1950 yılından sonra siyasî hayatımızla ilgili yaptığı değerlendirmelerde tenkitlerinin dozu iyice yükselir. Yetmiş yaşına yaklaşması, münzevi bir hayat sürmesi ve artık çekinecek hiçbir şeyinin olmaması tenkitlerinin ağırlaşmasında en önemli faktördür. 1952 yılında Tefvik Fikret'in meşhur "Sis" şiirine nazire olarak yazdığı "İkinci Sis" şiirinin bazı beyitlerinde Türk siyasî hayatıyla ilgili yukarıya aldığımız değerlendirmelerini daha da sertleştirir. Meselelere, umumiyetle nüktedan kişiliğiyle alaycı yaklaşan Fazıl Ahmet, bu şiirinde âdeta hüviyet değiştirmiş, Fikret'in "Sis" şiirindeki edasını yakalamıştır.

Fazıl Ahmet "İkinci Sis" şiirinde şiirinde Türkiye'de siyasetin hiçbir zaman memleket meselelerinin hallolması çerçevesinde düşünülmeşiine, aksine siyasetçilerin bu işlere "bîgâne" kalmasına isyan etmektedir. Bu "sıska" siyaset anlayışı her gün yeni bir "maske" altında milletin karşısına çıkarılarak âdeta onunla alay edilmektedir:

Ey işlere bîgâne duran akl ü kiyâset
Her gün yeni bir maske takan sıska siyaset

Fazıl Ahmet, geriye dönüp Türk siyasî hayatına baktığında siyaset adına yapılan mücadelelerin iç açıcı olmadığını görmüştür. Ona göre, bizim siyaset anlayışımız her zaman inceliklere ve yüceliklere düşman olmuştur. Siyasî hayatımıza şahsî garazlar, kin ve nefretler hâkim olmuş, işin daha kötüsü bu durum nesilden nesile tevarüs etmiştir. Fazıl Ahmet, geçmişten gelen kinlerin, nefretlerin devamlı nüksederek siyasî hayata yön vermesine, siyasetin şahsiyata

dökülmesine karşıdır. Onun tek isteği siyasetin memleket hizmetinde yapılmasıdır. Ancak fırsatını buldukça "kuduran" siyasî kinler sebebiyle bu hizmetin gerçekteşmesi mümkün değildir:

Her türlü nezahat ve necabetlere asî
Dâim kuduran ruhu topal kîn-i siyâsî

Türk siyasî hayatıyla ilgili değerlendirmelerine devam eden Fazıl Ahmet, siyasetçilerin "hak ve adalet" kavramlarını ayaklar altına alarak siyaseti "yalan" üzerine inşa ettiklerini söyler. Aslında o, ahlâkî bulmadığı ve hiçbir siyasetçiye yakıştıramadığı bu anlayışın değişmesini istemekte, politikacılardan dürüst siyaset yapmalarını beklemektedir. Ancak siyasetçilere yöneltilen bu eleştirilerin günümüzde de sıcaklığını koruması ve siyasetçiye güvenin azalmasında en önemli sebep olarak kabul edilmesi, en azından bir müddet daha "arsızca ve hayasızca" söylenen "kahpe" yalanlarla siyaset yapılacağıının bir göstergesidir. Fazıl Ahmet, yalan üzerine inşa edilen siyaset anlayışı konusunda tenkitlerini sıralarken oldukça sert bir üslûp kullanır:

Ey hakk u hakikat soyup etrâfa salanlar
Bî-âr u hayâ raksa çıkan kahpe yalanlar!

Fazıl Ahmet'in siyasî hayatımızla ilgili tenkitlerinin en can alıcı noktası millet iradesinin siyasete yansıyış şekliyle ilgilidir. Cumhuriyet ve demokrasi, birbirini tamamlayan manalarıyla halkın milletvekilleri vasıtasıyla yönetimde söz sahibi olması demektir. Fazıl Ahmet, bu durumun Türkiye'de siyasetçiler tarafından istismar edildiği kanaatindedir. Ona göre siyasetçiler türlü "riyalarla" ellerine geçirdikleri millet iradesini bir "kukla" gibi kullanmaktadır. O, millettten seçim vasıtasıyla alınan bu gücün gereği gibi kullanılmasını istemektedir:

Bin türlü riya halka edildikçe ifade
"Millettedir ancak!" denilen kukla irade

Fazıl Ahmet, Türk siyasî hayatında müşahade ettiği bu hataların çabucak düzeltilmesini ve siyasetin olması gereken şekliyle icra edilmesini ister. Aksi hâlde ne iktidarın ne de muhalefetin, yanlış telâkkilerle yönlendirilen siyaset "batağından" çıkması mümkün değildir:

Olmazsa gönüller bu işin sırrına ârif

Çıkmaz şu bataktan ne muvafık, ne muhâlif!
(Fikret Gibi-İkinci Sis, İkinci Sis, s. 8-9, 1952)

Fazıl Ahmet, genel anlamda siyaset ve Türk siyasî hayatıyla ilgili yaptığı değerlendirmelerde siyaseti zemininden çıkararak telâkkiler ve uygulamalar üzerinde durur. Siyasetin ehliyet sahibi kişiler elinde olmaması, maddî menfaatler için siyaset yapılması, devirlere göre fikirlerini değiştiren siyasetçiler ve halk iradesinin siyasetçiler tarafından istismar edilmesi onun önemle üzerinde durduğu konulardır.

2. Mizahî Şiirlerinde Türk Siyasi Hayatının Devirlere Göre Ele Alınışı

a) II. Meşrutiyet Devri

23 Temmuz 1908 tarihi, meşrutiyetin tekrar tesis edilmesiyle imparatorluğu inkırazdan kurtaracak gelişmelerin değil, aksine çöküşü hızlandıracak hâdiselerin birbiri ardına gerçekleşeceği ve sonu Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasıyla neticelenecek bir devrin başlangıcı olacaktır. Türk tarihinde II. Meşrutiyet devri olarak adlandırılan bu devir fikrî altyapısını II. Abdülhamit idaresine karşı çıkan münevverler arasında zuhur eden Jön Türk hareketiyle ve büyük ölçüde yurt dışında ikmal etmiştir. Bünyesinde birbirinden farklı fikirler barındıran ve sadece Abdülhamit istibdadını yıkıp meşrutiyeti tesis etmek için bir araya gelmiş münevver topluluğu izlenimi veren Jön Türk hareketinde ön plâna çıkan ve hareketin başarı kazanmasını sağlayan oluşum ise İttihat ve Terakki Cemiyetidir. İttihat ve Terakkinin başarısı sadece 1908'de meşrutiyetin ilân edilmesiyle kalmamış, bu tarihten yıkılışa kadar imparatorluğun gidişatında söz sahibi olmuştur.

II. Meşrutiyetin ilânı, cemiyetin ve bütünüyle Jön Türk hareketinin gerek fikrî bütünlük, gerekse siyâsî kadro açısından yeni rejime hazırlıklı olmadığını göstermesi açısından da önemlidir. Cemiyet önce İttihad-ı Anasır, Balkan Savaşından sonra İslamcılık ve Arap coğrafyasında başlayan isyan hareketlerinden sonra ise Türkçülük fikrinde karar kılmıştır. Meclis açıldıktan sonra cemiyet bünyesinde başlayan bölünmeler ve yeni kurulan fırkalar fikrî ayrılığın bir başka cephesini teşkil eder. Asıl ve en önemli gerçek ise İttihat ve Terakkinin hükümet kuruluşları sırasında aldığı tavırla ilgilidir. İttihat ve Terakki 1913 yılına kadar kendi bünyesinden sadrazam çıkaramamış, Abdülhamit dönemi sadrazamlarının ve devlet adamlarının, özellikle cemiyete

mesafeli yaklaşan Sait Paşa ve Kâmil Paşanın kurdukları hükûmetlere razı olmuşlardır. Cemiyet her zaman kuşkuyla baktığı bu iki sadrazamın kurdukları hükûmetlerde sınırlı sayıda nazırla temsil edilmeyi tercih etmiş, meclisteki çoğunluğu sebebiyle hükûmetleri devamlı kontrolleri altında tutmuştur. Bu güvensizlik yüzünden kurulan hükûmetler uzun ömürlü olmamış ve bir "kaht-ı rical" dönemi başlamıştır. II. Meşrutiyet devrinde 1908-1918 yılları arasında kurulan kabinelerin sayısı 15'tir. Bu kabinelerin 13'ü ilk beş yıl içinde kurulmuştur. İdeolojik arayışlar ve kısa ömürlü hükûmetler istikrarsızlığı da beraberinde getirmiş, Meşrutiyetin hemen arkasından gelen 31 Mart İsyanı sonrasında darağaçları kurulmuş ve örfî idare uygulamasına geçilmiştir. Zayıf hükûmetler milletlerarası münasebetlerde de varlık gösterememiş, Trablusgarp ve Balkan Savaşları sebebiyle imparatorluğun mevcut topraklarının üçte biri ilk beş yıllık dönemde kaybedilmiştir.

İttihat ve Terakki kendine has "vatanseverlik" anlayışı yüzünden muhalefete karşı sert tutum izlemiştir. Öldürülen ve sürgüne gönderilen gazeteciler, dövülen milletvekilleri, "sopalı" seçimler bu döneme damgasını vuran belli başlı hâdiselerdir. Hiç hazır olmadığı hâlde ülkenin Almanya'nın başını çektiği ittifak yanında Birinci Dünya Savaşına sokulması ise imparatorluğun sonunu getirmiştir. Bu mağlubiyet zihniyet olarak değilse bile müessese olarak İttihat ve Terakki Cemiyetinin de sonu olacaktır.⁴²⁵

Fazıl Ahmet, yukarıda ana hatlarıyla çerçevesini çizmeye çalıştığımız II. Meşrutiyetin başında matbuat hayatına girmiştir. Dolayısıyla yukarıda saydığımız gelişmelerin şahidi durumundadır. 1909 yılından itibaren İttihat ve Terakkinin yayın organı durumunda olan Tanin gazetesinde yazı ve edebiyat hayatını sürdürmesi ise ona, yaşanan siyasî gelişmeleri yakından izleme fırsatı vermiştir. II. Meşrutiyetin çalkantılı siyasî ortamından ilham alarak, büyük kısmını eski edebiyat çeşnisiyle yazdığı mizahî şiirlerin çoğu Tanin gazetesinde çıkacaktır. Fazıl Ahmet, büyük kısmı 1910-1911 yıllarında Tanin'de yayımlandıktan sonra "Divançe-i Fazıl fi-Vasf-ı Efâzıl" adıyla kitap hâline

⁴²⁵Konuya giriş olması bakımından ufak bir özetini verdiğimiz dönem hakkında daha geniş bilgi için bk. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler-İttihat ve Terakki-*, III. c., İstanbul 1986, 673 s.; Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, İstanbul 1956, 720 s. ; Feroz Ahmet, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Çev. Nuran Yavuz, IV. Baskı, İstanbul 1995, 255 s.

getirilen şiirlerinde, Meşrutiyet devrinde ön plâna çıkan çoğu İttihat ve Terakkî Fırkasına mensup siyasetçileri alayla karışık tarzda hicvetmiştir. Böyle cesaret isteyen bir işe soyunmasında şüphesiz ki İttihat ve Terakki'nin İstanbul mebusu Hüseyin Cahit Yalçın'ın başyazarlığını yaptığı *Tanin*'de yazmasının büyük payı vardır. Bu yüzden olsa gerek hicivlerine muhatap olanlardan bazıları bu şiirleri anlayışla karşılamıştır.⁴²⁶ Aynı dönemde yine İttihatçılara yakın mizah mecmuaları olan *Cem* ve *Kalem*'de Refik Halit ve Karikatürist Cemil'in Fazıl Ahmet'in şiir nev'inde gerçekleştirdiği faaliyeti, nesir ve karikatür nev'ilerinde yapmaya çalıştıklarını ayrıca belirtelim.⁴²⁷

Fakat bu serbestlik ortamı uzun süre devam etmeyecektir. Sadrazam Mahmut Şevket Paşanın öldürülmesinden sonra 1913 yılında kesin olarak iktidara gelen İttihat ve Terakki matbuat hayatına büyük kısıtlamalar getirir.⁴²⁸ Bu kısıtlamalar Fazıl Ahmet'i de etkileyecek ve bu tarihten Mütareke dönemine kadar yazdığı şiirlerde siyaset geri plânda kalacaktır.

⁴²⁶Fazıl Ahmet'in hicivlerini anlayışla karşılayanlardan birisi İttihat ve Terakkinin ileri gelenlerinden Talat Bey (Paşa)'dır. Bu durumu yazarın ağzından dinleyelim: "Talât Paşa o zamanki Talât Bey bir gün *Tanin* idaresine gelmişti. Cavit Bey, Hallacyan Efendi ve sair birkaç kişi beraber... Benim de gerek kendisi ve gerek beraber getirdiği misafirer hakkında tabedilecek bir hicviyem vardı. Cahit Bey eserimden bahsetti. Galiba ki beni çağırdılar. Talât Paşa sordu: "Aleyhimde yine ne yazdın bakalım?" Ben başta Mahmut Şevket Paşa olduğu hâlde bütün vükelâ hakkındaki manzum temennilerimi kendisine okudum. Birçok güldü ve bana dedi ki: "Bizim hakkımızda ne yazarsan yaz. Sana bol bol izin. Lâkin Mahmut Şevket Paşa hakkında hiç bir kelime istemez! İyi anladın mı?" (*Kırpıntı*, s.56)

⁴²⁷Fazıl Ahmet, karikatürleriyle siyasetçileri alaya alan Cemil'i mizah sahasında "refik" olarak kabul edecek ve bir beyitiyle sanatını alkışlayacaktır:

Ey refik-i muhterem kurdun yine bezm-i Cem'i
Eyledin bu defa da ihvânını hayran, mest
(Gazel, *Tanin*, nr. 844, 1910)

⁴²⁸Fazıl Ahmet bu durumu mizahî bir eda ile şöyle anlatır "Bilâhare merkum [Fazıl Ahmet] şive-i eda ve kıvam-ı müeddada bir miktar huşk ve nâbecâ lisan kullanıp cümleyi müstağrak-ı beht ve bazı turuk-ı müşevveşede dahi iltizâm-ı amed-şüd eylediğinden bâb-ı tavsif-i nuzzardan içeri alınmaması münasip görüldü." cümlesiyle özetlemektedir. ("Tezkiretü's-şuarâ-Sahib-i Divançe", *Tanin*, nr.1776, 21 T. sani 1329/4 K. evvel 1913/ 3 Muharrem 1332, s.2)

Fazıl Ahmet şiirlerinde siyasî ortamı ve siyasetçileri alabildiğine tenkit ederken, bir yandan kendisi de siyasete girmek için zemin yoklamaktadır. 1910 yılında siyasete girme isteğini;

Bir büyük destan yazıp hem vazedip namzetliğim
Ben dahi mebûs olam gelsin de vakt-i intihâb
(Hefte-i Teşâür, Tanin, nr. 836, 1910)

beyitiyle ilk defa açığa çıkaran Fazıl Ahmet 1912 seçimlerinde bunu gerçekleştiremez. Fakat azmini kaybetmemiştir. 1914 seçimleri öncesinde "Yurt lisanı ve zihniyetiyle" yazdığı "Namzetliğim" adlı şiirinde yer alan:

İçinizde nazırlığı kuran gençler yok mudur?
Ben sadece bir mebusluk ister isem çok mudur?
(Namzetliğim, Tanin, nr. 1817, 1914)

mısralarıyla İttihat ve Terakkiye seslenen Fazıl Ahmet, mebusluk için davet beklemektedir. Ancak bu arzusunun gerçekleşmesi için Cumhuriyet dönemini beklemesi gerekecektir.

İlk dönemde, 1910-1911 yıllarında yazdığı ve kitap hâline getirdiği şiirlerinin çoğu kaside formunda yazılmış tehzillerdir. O, kasidelerinde ele aldığı şahsiyetleri methederken hicveder. Fuzulî, Nedîm, Nef'î gibi sahalarının ustası sayılan şairlerin şiirlerine yazdığı tehziller, adı geçen şahsiyetlerin şiirlerinin mizahî açıdan nasıl değerlendirilebileceğini göstermesi bakımından ayrıca dikkate değer niteliktedir.

Şunu da hemen belirtelim ki, Fazıl Ahmet'in siyasî hicivlerinin 1910-1911 yıllarında yoğunlaşmasının bir sebebi de dönemin sadrazamıyla ilgilidir. Aşağıda etraflıca görüleceği üzere adı geçen dönemde sadrazam olan İbrahim Hakkı Paşa, diğer sadrazamlara göre biraz daha halka yakın kişidir. Sadrazamın Beyoğlu'nda dolaşması, halkın uğrak yeri olan kahvelerde oturması Fazıl Ahmet'e cesaret vermiş olabilir. Nitekim bu cesaretle İbrahim Hakkı Paşa'yı alayla karışık tarzda hicveden şiirler de yazacaktır.

Fazıl Ahmet, II. Meşrutiyet döneminde yazdığı siyasî mizah ağırlıklı şiirlerinde dikkatini siyasî hâdiselerden çok siyasetçiler üzerinde yoğunlaştırır. Ordunun direkt olarak siyasete yön verdiği bu devrede asker menşeli siyasetçilere nazaran, sivil siyasetçileri tenkit ederken daha serbesttir.

Meşrutiyet Devrinden Siyasetçi Portreleri

1. Hüseyin Cahit (Yalçın)

Hüseyin Cahit, bir gazeteci ve siyasetçi olarak Fazıl Ahmet'in şiirlerinde her zaman hürmetle yâd edilen bir şahsiyettir. Fazıl Ahmet, Hüseyin Cahit'in gazeteci ve siyasetçi yönünü birlikte değerlendirir. Siyasetçiler arasında (Mahmut Şevket Paşa dışında) en az hicvettiği şahsiyet Hüseyin Cahit'tir. Fazıl Ahmet, edebiyat hayatı boyunca Hüseyin Cahit'e medhiye niteliğinde toplam 7 şiir yazmıştır.⁴²⁹ Tanin'e gelinceye kadar Seyyare ve Demet gibi kısa ömürlü gazete ve mecmualarda yazdığı yazılarla tanınmaya çalışan Fazıl Ahmet, Hüseyin Cahit sayesinde matbuat hayatındaki yerini sağlamlaştırmıştır. O, bunu her vesileyle kabul eder ve Hüseyin Cahit'e şükranlarını sunar:

Sana pek çok ben sipâs etsem gerektir dâvera
Sît-i hâmem himmetinle tuttu çün bahr ü berri

.....

Sen serîr-i şâna iclâs eyledin nâmım benim
Yok iken bîçârenin dünyada bir ot minderi
(Teşâür-i Nef'îyâne, Tanin, nr. 770, 1910)

Bir başka şiirinde ise Fazıl Ahmet, kendisini himaye etmesinden dolayı Hüseyin Cahit için Allah'a dua edecektir:

⁴²⁹Bu şiirlerin künyesini veriyoruz: "Teşâür-i Nef'îyâne", *Tanin*, nr. 770, 1910; "Becenâb-ı Câhid, *Tanin*, nr. 809, 1910); "Becenâb-ı sermuharrirmâ", *Tanin*, nr. 928, 1911; "Şarkı der makam-ı Nişabûrek", *Tanin*, nr. 1060, 1911; "Gazel", *Tanin*, nr. 1083, 1911; "Muallâkat-ı Dehr", *Tanin*, nr. 1441, 1912; "Seni, seni-1916", Fazıl Ahmet, s. 138-139, 1934;. Bir satırla veya bir beyitle Hüseyin Cahit'in ele alındığı şiir sayısı dikkate alındığında bu sayı artacaktır. Hüseyin Cahit'in yer aldığı diğer şiirler şunlardır: "Hevaiyyat ve Siyasiyyât", *Tanin*, nr. 785, 1910, "Der-vasf-ı ceng-i nuzzâr...", *Tanin*, nr. 820, 1910, "Tanzir-i Cenab-ı Eşref", *Tanin*, nr. 852, 1911, "İki Nevcivan İçin" *Tanin*, nr. 960, 1911, "Muallâkat-ı Dehr I-II", *Tanin*, nr. 1441, 1449, 1912, "Oğluma" *Tanin*, nr. 1738, 1913, "Muhafız Cemal Beyefendiye", *Nevsâl-i Milli*, 1914, s. 30, "Diyordum", *Tasvir-i Efkâr*, nr. 2714, 1919, "Olduk" *Tasvir-i Efkâr*, nr. 2960, 1919, "Nef'i Yolu", *Harman Sonu*, s. 15, 1919, "Alçal ki Yerini" *Fazıl Ahmet*, s. 101, 1934, "Taniniyye", *Cumhuriyet*, nr. 5951, 1941.

Tazarrular, duâlar, secdeler etmektedir benden
Seninçün beş vakitte ol cenâb-ı Rabb-i Yezdâna
(Pendnâme-i âkıl-i hakîm, Tanin, nr. 754, 1910)

Meşrutiyetin ilânından sonra politikaya atılan Hüseyin Cahit ilk seçimde İttihat ve Terakki Cemiyetinin adayı olarak 354 oyla İstanbul mebusu seçilir.⁴³⁰ Mizacından ve Meşrutiyet coşkusundan gelen atılganlığıyla ilk günden itibaren meclisin öne çıkan mebuslarından birisi olur. Hatta devrin ikinci hükûmetini kuran Sadrazam Kâmil Paşa hakkında istizah (gensoru) dahi verir. Bu istizah mecliste tartışmalara yol açacaktır. Sadrazamdan "siyaset-i dâhiliyye ve hâriciyye" ve özel olarak Girit Meselesi hakkında meclise açıklama yapmasını isteyen Hüseyin Cahit buna muvaffak olur.⁴³¹ 1910 yılında Fransa ile yapılan istikraz görüşmelerinde ise ağır şartlar öne süren Fransa'yı, yazdığı yazılarla ve mecliste yaptığı konuşmalarla tenkit eder. Hisselerinin çoğu Fransızlara ait olan Osmanlı Bankası da bu tenkitlerden payını alır.⁴³² Fazıl Ahmet bu durumu;

Hamle ettin bî-muhâbâ Bank-ı Osmânîye sen
"Hâke serdin yâreli bir kuş gibi ol ejderi"
(Teşâür-i Nef'îyâne, Tanin, nr. 770, 1910)

mısralarıyla dile getirir. Hüseyin Cahit, bu meseleyi âdeta bir devlet ve millet meselesi hâline getirerek halkın gündemine sokmuştur. Artık herkes bu borçlanma meselesini ve ilgili kişileri konuşmaktadır:

Alınca hâme-i çâlâki deste Hazret-i Câhid
Bütün nuzzâr Efrencce hücûm etti açıp kavga

Sokaklarda, mesâkinde hemân her şahsın ağzında
Loran, Banka, Pişon, Cavid dahi Ernest Kasel hatta
(Vukuât-ı Cârîyye, Tanin, nr. 759, 1910)

Fransa borçlanma hususunda güçlükler çıkarmaktadır. Fransız gazeteleri de bu konuda Türkiye, özellikle Maliye Nazırı Cavit Bey aleyhinde neşriyat yapmaktadırlar. *Matin* ve *Le Temps* (Tan) bu gazetelerden ikisidir. Hüseyin

⁴³⁰Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar*, Haz. Rauf Mutluay, İstanbul 1976, s. 55

⁴³¹Yalçın *age*, s. 63; Tarık Zafer Tunaya, *age.*, s. 43

⁴³²Yalçın *age.*, s. 160

Cahit bu gazetelerin amaçlarının Türkiye'den para sızdırmak olduğunu düşünür. İstenilen rüşvet verildiği takdirde bu gazeteler Türkiye lehinde yayın yapacaklardır.⁴³³ Bütün bu olanlar Fazıl Ahmet'in şiirine konu olmakta gecikmez. Hemen kendisine göre yorumunu yapar:

Ta'na âgaz eyleyince "Tan" hele Câvid Beye
Garba sürdün Düldül'ü birden çekip de şeşperi

"Tan" da Man da menfaat peşinde hakka bî-hayâ
Hepsinin silmiş yüzün güyâ ki kassâb süngeri

(Teşâür-i Nef'îyâne, Tanin, nr. 770, 1910)

Hüseyin Cahit'in bu cesur davranışları Fazıl Ahmet tarafından takdir edilir. Onun Meşrutiyet dönemindeki meclis çalışmaları ve yurt dışında Türkiye aleyhine yapılan neşriyat karşısındaki cesur çıkışları Fazıl Ahmet'te büyük hayranlık uyandıracak ve bir siyaset kahramanı hâline gelecektir. 1910 yılında yazdığı yazdığı "Be-cenâb-ı Cahit" adlı kasidesinde Hüseyin Cahit'in bu kahramanlıkları dile getirilir. Hüseyin Cahit, Fazıl Ahmet tarafından siyaset savaşlarından daima zaferle çıkan bir "gâzi" olarak görülür. Tanîn başyazarının siyasî muhtevalı yazıları herkesin dilindedir:

Siyâsiyyât cihâdında bugün oldun yine gâzi
Zebân-ı hâmenin dünyayı tutmuş çünkü âvâzı

Fazıl Ahmet, Hüseyin Cahit'in vasıflarını sayarken Yunan mitolojisinden de faydalanır. O, rüzgârlara hükmeden deniz tanrısı Poseidon gibidir. istediği anda poyrazları (Boreas) Iodosa (Notos) çevirebilir:

Senin ol rütbe câridir ki hükmün rüzgâr üzre
Felek bir istesen lâ-şekk Iodos eylerdi poyrazı

Hüseyin Cahit'in övülmeye lâyık özelliklerini yazmakta kalemler âciz kalır. Onun şân dolu ceylanını yakalamak, tazı gibi koşa bile her kalemin kârı değildir:

Koşup da arz-ı medhinde gazâl-ı şânını tutmak
Değil bir hâmenin kârı eğer olsa dahi tazı

⁴³³Yalçın, age., s. 160

Hüseyin Cahit'in bütün ömrü siyasî mücadeleler içindedir. Şüphesiz bunda mebus olmasının yanı sıra, İttihat ve Terakki'nin matbuat hayatındaki en önemli kalemi olmasının büyük payı vardır. Hem matbuatta, hem mecliste mücadele etmesi, bu yolda gecesini gündüzüne katması onun hayatındaki zaman mefhumunu birbirine katmıştır:

Cihât üstünde geçmekte bütün rûz u şeb'in hakka
Müsavî eylemiş rabbim sana hem kış ile yazı

Fazıl Ahmet'e göre Allah Hüseyin Cahit'i savaşçı bir karakterde yaratmıştır. Siyasî rakipleri karşısında hem diliyle hem de kalemiyle coşmak, hücum etmek, ateş saçmak onun en belirgin özelliklerindedir:

Senin kârın hurûş etmek, hücum etmek, ateş saçmak
Demek ki böyle yazılmış bütün alnındaki yazı
(Be-cenâb-ı Cahid, Tanin, nr. 809, 1910)

Hüseyin Cahit'i tavsif etmede Divan edebiyatı unsurlarını da kullanan Fazıl Ahmet, cömertliği sebebiyle onu Hâtem-i Tâî'ye benzetecektir:

Dedim hem dehr-i nâ-hemvâra ey çarh-ı cefâ-perver
Zamanında şimdi yoktur sanma sen hiç Hâtem-i Tâî
(Be-cenâb-ı sermuharrirmâ, Tanin, nr. 928, 1911)

Fazıl Ahmet bir başka şiirinde ise cömertliğine güvenerek Hüseyin Cahit'ten gazete çalışanlarına bir iftar ziyafeti çekmesini ister. oruç sebebiyle "bîtâb" düşen Tanin çalışanları 1911 ramazanında gazetenin sahibinden böyle bir ziyafet beklemektedirler. Ancak Hüseyin Cahit'e bu isteklerini söylemekten çekinirler. Araya Fazıl Ahmeti sokarlar. O da arkadaşlarını kırmaz ve bu ziyafet arzusunu Hüseyin Cahit'e hitaben yazdığı bir gazelle dile getirir:

Haraptır hâlimiz şimdi bizi cûdunla imâr et
Tanîn ehlin nolur bir şeb karîn-i bezm-i iftar et

Yukarıdaki beyitiyle arkadaşlarının ve kendisinin ortak dileğini gazete sahibine ileten Fazıl Ahmet, ziyafet konusunda Hüseyin Cahit'in fazla masrafa girmesini istemez(!) Onlara sadece bir "hindi dolması" yetecektir:

Ziyafet sofrası üzre tekellûf eyleme pek çok
Bize bir hindi dolması velâkin mutlak ihzâr et

Fazıl Ahmet'in isteği sadece hindi dolmasıyla sınırlı değildir. Böyle ziyafetlerin şanından olan dış kirası da onun istekleri arasındadır:

Dîvân dursun huzûrunda senin dâim nice huddâm
Avuçla dış kirasın bendegâna durma isâr et

Bu ziyafette börek, helva ve şerbet de bulunmalıdır. Hüseyin Cahit, Tanin çalışanlarına böyle bir ziyafet tertip ederse zaten meşhur olan şöhretini cihan nazarında daha da arttıracaktır:

Yiyip dâim börek, helva, içip hem türlü şerbetler
Ne denli mîr-i Câhit olduğun dünyaya izhâr et
(Gazel, Tanîn, nr. 1083, 1911)

Fazıl Ahmet, Meşrutiyet devrinde Hüseyin Cahit'in politik mücadelelerinde de yanındadır. Hüseyin Cahit, Arnavutluk meselesi etrafında yazdığı bir yazı yüzünden Ahmet Muhtar Paşa Hükûmeti zamanında sıkıyönetim tarafından 1912 yılında bir ay hapse mahkum edilir. Fazıl Ahmet, Hüseyin Cahit'in hapse düşmesiyle ilgili olarak "Muallâkat-ı Dehr I" adlı şiirinde bu konuyu işler. Ustasının hapse girmesini çok üzülen Fazıl Ahmet'in feryatlarını şiirin daha ilk mısralarında görmek mümkündür:

Duyduğum demde hemen fevtime bir an kaldı
Gözümün pâyna bir seyl-i hurûşân kaldı

Kapmuş altın kafesinden kediler bülbülümü
Aradım bulamadım, eyâ gene pinhân kaldı

Fazıl Ahmet, herkese hürriyet ve eşitlik vadeden Meşrutiyet'in gazetecilerin hapse atılmasıyla ilgili uygulamalarını tenkit eder ve bu gibi şeylerin "devr-i Meşrutiyet'te" olmaması gerektiğini düşünür. Hüseyin Cahit gibi meşrutiyetperver bir gazetecinin yazısında sırf hükûmeti tenkit etti diye hapse girmesi ona göre Meşrutiyet'e vurulmuş bir darbedir. O gittikten sonra Tanin matbaası "incisiz bir midye" gibi cansız kalmış, bütün çalışanlar üzüntüden kahrolmuşlardır:

Yaşasın tâ-be-ecel şol dürr-i meşrûtiyyet(!)
İncisiz midye gibi matbaa bî-cân kaldı

Ser-musahhihle yamaklar ve çıraklar hepsi
Def gibi sîne döküp haste-i hicrân kaldı

Hüseyin Cahit'in hapsedilmesi herkesi şaşırtmıştır. Ancak onun hapse düşmesi sadece İran hükûmeti tarafından protesto edilmiştir. Fazıl Ahmet bu durumu mısralarında şöyle ifade edir:

Cümle âlem bu işe şaştı bütün ağzın açıp
Protesto edecek şimdilik İrân kaldı

(Muallâkat-ı Dehr, Tanin (Hak), nr. 1441/2, 1912)

Fazıl Ahmet'in Meşrutiyet devrinde Hüseyin Cahit'i çok sevdiğini ve matbuat hayatındaki hâmisinden az bir süre de olsa uzak kalmaya dayanamadığını başka şiirlerinde de görmek mümkündür. Hüseyin Cahit çeşitli sebeplerle İstanbul dışına çıksa arkasından Fazıl Ahmet'in feryatları gelir. "Şarkı der-makam-ı Nişaburek" böyle ayrılıklardan birisi için yazılmıştır. Şaire göre, Hüseyin Cahit'ten ayrılmak tahammülün fevkindedir:

Desem ol Câhid-i rinde
"Acep sen kandesin kande?"
Tahammül kalmadı tende
"Acep sen kandesin kande?"

Hüseyin Cahit'ten ayrı kalmaya dayanamayan sadece Fazıl Ahmet değildir. Bütün Tanin çalışanları onun yolunu gözlemektedir ve başyazarlarının dönüyü onlar için bir bayram olacaktır:

Yeter lütf eyle et avdet
Tanîn'in çekmede hasret
Elâ ey sâhib-i şöhret
"Acep sen kandesin kande?"

(Şarkı der makam-ı Nişabûrek, Tanin, nr. 1060, 1911)

Bu hasret, ikisinin de Tanin'den ayrıldığı yıllarda daha da artacaktır. Bilindiği gibi Hüseyin Cahit Tanin gazetesini 1914 yılında 9000 liraya İttihat ve

Terakki Cemiyetine satmış ve gazeteden ayrılmıştır.⁴³⁴ Fazıl Ahmet'in de gazeteden ayrılışı Hüseyin Cahit'le birlikte. Fazıl Ahmet ayrı düşükleri anlarda dahi Hüseyin Cahit'i aklından çıkarmaz ve Allah'tan, tez vakitte eski ustasına kavuşmayı diler:

Câhida görmek nasip etsin bana mevlâ seni
Çok zamandır özledim zirâ ki mevlânâ seni
(Seni, seni-1916, Fazıl Ahmet, s. 138, 1934)

Fazıl Ahmet'in Allah'tan tek istediği kendisini Hüseyin Cahit'ten ayırmamasıdır. Öldükten sonra gideceği yer cehennem dahi olsa onunla birlikte olmaya razıdır:

Oldumsa da her günaha bende
Afv et beni ey hakîm-i bârî
Ben bîkesi sen cehenneminde
Câhit'ten uzak düşürme bari
(Tazarru, Tasvir-i Efkâr, nr. 2039, 1917)

Fazıl Ahmet ile Hüseyin Cahit'in yolları 1922 yılında Tanin'in yeniden çıkmasıyla birlikte birleşir. Tanin gazetesi Cumhuriyet rejimiyle özellikle hilâfet konusunda fikir ayrılıklarına düşer ve 1925 yılında Takrir-i Sükûn Kanunuyla birlikte kapatılır. Hüseyin Cahit Çorum'a sürgüne gönderilir. Sürgün dönüşünde artık siyaseti bırakmış tercüme faaliyetlerine ve gümrük komisyonculuğuna başlamıştır. Bu arada Fazıl Ahmet, Dil Encümeni çalışmalarına katılmış, 1928 yılında Elazığ milletvekili seçilmiştir. Artık yolları ayrılmıştır. Fazıl Ahmet özellikle 1932 yılında toplanan Birinci Türk Dili Kurultayında dile dışardan müdahalelere karşı çıkan eski ustası, hâmisî Hüseyin Cahit'i şiddetli bir şekilde tenkit edecektir.⁴³⁵

2. Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa

II. Meşrutiyet döneminin yedinci hükûmetini kurmakla görevlendirilen İbrahim Hakkı Paşa 24. 1. 1910-28. 9. 1911 tarihleri arasında sadarete kahr.⁴³⁶

⁴³⁴Yalçın age., s. 208

⁴³⁵bk. *Dil-Edebiyat-Tenkît Bölümü*

⁴³⁶Tunaya, age., s. 38

Daha önce Mekteb-i Hukukta hocalık yapmıştır. İyi derecede Fransızca ve İngilizce bilmesi yüzünden çeşitli devlet kademelerinde, özellikle dış ilişkilerde görev almış, meşrutiyetten hemen sonra Kâmil Paşa kabinesinde Maarif nazırı, ardından Roma sefiri olmuştur.⁴³⁷ Hüseyin Hilmi Paşanın istifasından sonra sadarete gelen İbrahim Hakkı Paşa döneminde, mecliste iktidarla muhalefet arasında sonu kavgalara ve düello çağrılarına kadar varan çok sert tartışmalar cereyan etmiştir. İki yıla yaklaşan sadrazamlığı süresince verilen istizahların sayısı 15'i bulmuştur.⁴³⁸ İbrahim Hakkı Paşanın en fazla tenkit edilen yanı özel hayatıyla ilgilidir. Bu yönüyle klâsik Osmanlı devlet adamı şahsiyetinin dışında yer alan İbrahim Hakkı Paşa, sık sık halkın arasına karışan, Beyoğlu kahvelerine devam eden⁴³⁹ ve "gece gündüz çalışmak iktiza" eden zamanlarda dinlenmek amacıyla yurt dışına giden birisidir. Hatta Paris'te gece klüplerine gittiği ve kağıt oynadığı söylenmiştir.⁴⁴⁰ Sadaretinin son zamanlarına tesadüf eden ve Trablusgarp'ın elimizden çıkmasına sebep olan hâdiseler İbrahim Hakkı Paşa üzerinde yoğunlaşan tenkitlerin dozunu iyice yükseltir. İtalyanın Trablusgarp'ı işgal etmesinden bir yıl önce Roma sefiri olduğu hâlde, İtalyanın bu niyetlerini sezememesi, işgalden bir müddet önce İtalyan sefaretinde sefirle akşam yemeği yemesine rağmen durumdan haberdar olamaması onun devlet işlerindeki ihmalkârlığına dayandırılır.⁴⁴¹

İbrahim Hakkı Paşanın renkli kişiliği ve devlet adamlığı Fazıl Ahmet'in hicivlerine konu olmakta gecikmeyecektir. Her şeyden önce İbrahim Hakkı Paşa'nın vücut yapısını gözüne kestiren Fazıl Ahmet, şişman sadrazama biraz da müsamahasına güvenerek "Tostoparlak" şeklinde hitap edecektir:

Söyle bana niçin artık çıkmaz asla sesin
Ol sadaret çarhunun ey tostoparlak mihveri
(Teşâür-i Nef'îyâne, Tanin, nr. 770, 1910)

⁴³⁷İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, İstanbul 1951, s. 1765

⁴³⁸Tunaya, *age.*, s. 76

⁴³⁹İbrahim Hakkı Paşa Beyoğlu'nun ünlü eğlence yerlerinden Skating Palas'ın müdavimlerindedir. (Sermet Muhtar Alus, *Masal Olanlar*, Yay. Haz. Nuri Akbayar, İstanbul 1997, s. 100)

⁴⁴⁰Tunaya, *age.*, s. 74; Ahmet Reşit Rey, *Gördüklerim-Yaptıklarım*, İstanbul 1945, s. 123

⁴⁴¹İbnülemin, *age.*, s. 1772

Sadrazamın dinlenmek amacıyla 1910 yılında Avusturya'nın Marienbad bölgesine yaptığı seyahat Fazıl Ahmet tarafından Cem âyinlerine benzetilir. Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, Fazıl Ahmet'e göre, çok konuşulan bu seyahatle Cem ayinlerinin nasıl yapılacağını dünyaya göstermiştir:

Bezm-i Cem âyinini dünyaya göstermiş iken
Tâ Marienbad kasrı içre ref' edip de sâgarı
(Teşâür-i Nef'îyâne, Tanin, nr. 770, 1910)

Fazıl Ahmet, Marienbad safalarıyla ilgili görüşlerini sadrazamın kendi ağzından Vükelânâme adlı mesnevisinde dile getirir. Vükelânâme mesnevisi bir rüyada görülen hâdiselerden ibarettir. Şair bir gece rüyasında Babialiden içeri girdiğini görür. Kabine toplantı hâindedir. Şair sadrazamın ve nazırların konuşmalarını gazel şeklinde verir. Söze önce sadrazam başlar. İbrahim Hakkı Paşa Avusturya seyahatini ve Marienbad'da Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Kont Ehrental ile görüşmesini anlatır. Keyfine düşkün olan sadrazam Kont Ehrental'in yaptığı bu ziyaretten hoşnut değildir:

Marienbad'a biraz rahat için gerçi sefer ettim
Velâkin sanmayın kim orda da rûy-i safâ gördüm
Gider gitmez zuhur etti Erentaller, Merentaller
Daha pek çok üzüldüm ben, nice yüz bin ezâ gördüm

İbrahim Hakkı Paşa Avrupa ile ilişkilerin geliştirilmesinden yanadır. Fakat bu görüşmede Sadrazam, devlet adına diplomatik bir kazanç sağlayamaz. Ayrıca bu seyahatin sırf batılı devlet adamlarını taklit etmek için yapıldığı hakkında kanaatler vardır.⁴⁴² İbrahim Hakkı Paşa aynı yıl Fransa'yla gerçekleştirilen istikraz görüşmelerinde Maliye Nazırı Cavit Beyi görevlendirilir. Fakat Fransa istikraz konusunda güçlükler çıkarmaktadır. Taahhüt ettikleri parayı

⁴⁴²İbnülemin devlet adamlarının dinlenmek amacıyla seyahat yapmalarını normal karşılamakla birlikte, Türkiye'de dinlenmek varken Sadrazamın yurt dışını tercih etmesini yadırgar. Böyle seyahatleri diğer ülkelerin devlet adamları da yapmaktadır. Ancak onlar gittikleri yerin devlet adamlarıyla görüşürler ve görüşmelerinde devlet işleriyle ilgili müzakerelerde bulunurlar. İbrahim Hakkı Paşanın Kont Ehrental ile görüşmesinde devlete müteallik hiçbir şeyin konuşulmaması, devletin zor durumda olduğu bir zamanda sırf keyif için bu seyahatlerin yapılması İbnülemin tarafından tenkit edilir. (age, s. 1770)

vermekten son anda vazgeçerler.⁴⁴³ Fransa'nın istikraz konsundaki tavrı, Sadrazamın, Kont Ehrental ile görüşmesinden devlet adına hiçbir şey elde edememesiyle birleşince İbrahim Hakkı Paşa ümitsizliğe düşer. İyi ilişkiler kurmak istediği batılı devletlerin kendisine karşı "riyakâr" davrandığını düşünür. Bu durum Fazıl Ahmet tarafından İbrahim Hakkı Paşanın diliyle şöyle ifade edilir:

Eğer isterseniz bir doğru söz sizler bilin kim hep
Bütün nuzzâr-ı Efrenci bizimçün pür-riyâ gördüm

Sanırdım ki cihânda söyledim ben dâimâ (Hakkı)
Bunun butlânını şimdi yakinen bir daha gördüm
(Vükelâname, Tanin, nr. 779, 1910)

Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa mecliste okuduğu hükûmet programına "Adl ü İhsan" adını vermiştir. Çünkü "Cenabıhak adl ile ihsanı birlikte" emretmiştir. Ancak program memleketin ve devletin gerçeklerine uymayan bol vaatlerle doludur. Bu yüzden muhalefet tarafından sert bir şekilde tenkit edilir.⁴⁴⁴ Fazıl Ahmet, programı yüzünden mebusların tenkitlerine ve hücumlarına uğrayan İbrahim Hakkı Paşaya meclise girerken zırh giymesini teklif eder. Bu zırh "adl ü ihsan" adını taşıyan hükûmet programıdır:

Dinle sen tavsiyesin bu şâir-i âvârenin
Tak giderken meclise bir "Adl ü İhsan" miğferi
(Teşâür-i Nef'iyane, Tanin, nr. 770, 1910)

Fazıl Ahmet bu programın başarılı olması için dua eder:

Cenâb-ı Hakkı Paşanın binâ-yı "Adl ü İhsânı"
Harâbâbâd-ı âlem içre virân olmasın Yarab!
(Tanzir-i gazel-i Fuzûlî, Divançe-i Fazıl, s. 122, 1911)

İbrahim Hakkı Paşanın matbuat hayatındaki en önemli destekçisi Hüseyin Cahit'in başyazarlığını yaptığı Tanin gazetesidir. Hüseyin Cahit, yazılarıyla İbrahim Hakkı Paşa ve hükûmetini övmekte, başarılı olacağına inanmaktadır. Bu durum Fazıl Ahmet tarafından esprili bir dille ifade edilir:

⁴⁴³Feroz Ahmad, *age.*, s. 105

⁴⁴⁴Tunaya *age.*, s. 70; İbnülemin, *age.*, s. 1767-1768

Tanînî-i cihâd-perver cenâb-ı mîr-i Câhid kim
Tarar hep şâne-i methiyle zülf-i Hakkı Paşayı
(Be-cenâb-ı sermuharrirmâ, Tanin, nr. 928, 1910)

Fazıl Ahmet, Tanin gazetesinin neşriyatıyla Hakkı Paşaya bir müddet daha yardım etmesini ister. Çünkü aldığı tenkitler yüzünden sadrazam çok bunalmıştır. İki sene içinde hükûmeti hakkında verilen 15 gensoru, gerçekten desteğe ihtiyaç duyduğunu gösterir:

Eyle bir müddet daha yardım Cenâb-ı Hakkı'ya
Pek bunaldı her taraftan çünkü ol sadr-ı güzîn!
(Taniniyye, Divançe-i Fazıl, s. 135, 1911)

Ancak bu dileklerin ve müsamahaların yerini kısa zamanda tenkitler alacaktır. Çünkü "Adl ü İhsân" namına ortalıkta hiçbir şey yoktur. Sadrazam, hükûmet programında vadettiği hiçbir şeyi gerçekleştirememiştir.

Ortalıkta yok iken tek bir eser, tek bir hayat
Nâmı her şeyin nedendir adl ile ihsân olur
(Kaside-i Adnaniyye, Tanin, nr. 1049, 1911)

İbrahim Hakkı Paşanın sadareti zamanında meclisin kavgalı gürültülü oturumlara sahne olduğunu, sadareti zamanında muhalefet tarafından 15 gensoru verildiğini söylemiştik. Meclisin tartışmalı oturumlarından birisi Fazıl Ahmet'in "Der-vasf-ı ceng-i nuzzâr bâ-mebûsînü'l-ebrâr" adlı mesnevisinin konusu olacaktır. Bu mesnevide Fazıl Ahmet, mecliste bir savaş manzarası şeklinde cereyan eden tartışmaları, hâdiseyi olağanüstü motiflerle anlatır. Mesnevi'nin başlangıç kısmında, şair hayâl dünyasında gezinirken yaralı bir güvercin karşısına geçip konuşmaya başlar ve dünyayı yerinden oynatan bir savaş çıktığını bildirir:

Birdenbire hem o murg-i tannâz
Takrire şu yolda etti âgaz

Dünya kırılır niçin durupsun
Sordum ana âyâ n'olupsun

Güvercin kendisine iktidarla muhalefet arasında bir savaş başladığını haber vermeye gelmiştir. Mecliste muhalefet milletvekillerinin Ticaret ve

Nafia Nazırı Hallâçyan Efendi hakkında verdikleri gensoru görüşmeleri vardır. Görüşmeler hararetli bir şekilde devam etmekte, yer gök "nakus" misali inlemektedir.

Kuş etti bana ki koptu kavga
Hıfzeyeye mülkü Rabb-i Mevlâ

Nuzzâr ile çünkü hayli mebûs
Çınlatmakta mülkü misl-i nâkus

Muhalefetin verdiği gensoru hükûmeti hazırlıksız yakalamıştır. İktidar tarafına "can korkusu" hâkimdir:

Nazırları bastılar pusuda
Can korkusu var bugün kamuda

Güvercinden bu haberi alan şair tayy-ı mekân ederek kendisini hâdiselerin karşısında bulur. Ortada bir savaş cereyan etmektedir ve bu savaşı tasvir etmek mümkün değildir. Çünkü o zamana kadar böyle bir savaş yeryüzünde görülmemiştir:

Ol hâl ne idi Neuzübillâh
Ben görmedim öyle bir cidelgâh

Tasvirini ne mümkün ol hurûşun
Bir öyle cidâl ü ceng ü cûşun

Bu savaş normal savaşlara benzememektedir. İnsanlar burada savaş âleti olarak meclis kürsüsünden "ateş ve duman" saçan dillerini kullanmaktadırlar ve hasımlarını bu silâhlarla yere sermektedirler:

Ol kavgada bin zebân-ı çâlâk
Eyler idi arzı san çekâ-çek

Hem görürler idi nice kemânkeş
Etrafa saçıp duhân ü âteş

.....

Darbeyle düşen figan ederdi
Hem kendi tozu duman ederdi

Meclis başkanı Ahmet Rıza Bey kavgalara ve tartışmalara son vermek ister ama, sözünü kimseye geçiremez:

"Artık bırakın!" bağırdı serdar
Hiç kimseye lâkin etmedi kâr

Tartışmalar sürerken Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa savaş meydanına gelir ve bir hamlesiyle düşmanlarını yenilgiye uğratar. Yani Meclis görüşmelerinin sonunda hükûmet düşmekten kurtulmuştur:

Yandı bir iki چراغ, muazzam
Birden atı sürdü sadr-ı azam

Bir hamle edince ol silâhşor
Yüz düşmeni etti zâr ü makhûr

Muharebenin sonuna doğru kimsede güç kuvvet kalmamıştır. Fazıl Ahmet, bu savaş sonunda fethedilen ülkenin neresi olduğunu sorar. Orada bulunanlar, bir savaş cereyan etmediğini, üzülmemesi gerektiğini ve gördüklerinin eğlenceden ibaret olduğunu söylerler:

Hiç kimesede kalmayınca tâkat
Bulmuş idi kavgalar nihâyet

Sordum neresi bu mülk-i meftûh
Hem kaç kişidir şehîd ü mecrûh

Bir kahkaha kopmasın mi birden
Âyâ dediler, çocuk musun sen?

Eğlence idi bütün bu şeyler
Oğlum sakın olma sen mükedder

Çaresiz evine dönen şair, tekrar düşünmeye dalar ve herkesin hisse çıkarması için bu kıssayı yazar. Bu hisse daha çok mebusları ilgilendirmektedir. Fazıl Ahmet, meclis çalışmalarında itidale uyma ve memleket meselelerini daha ciddî ele alma hususunda mebusları ikaz etmektedir:

Bin hayret içinde ettim avdet
Kaldım nice hem garîk-i fikret

Yazdım size bir de şöyle kıssa
Ârif iseniz alın siz hisse!

(Der-vasf-ı ceng-i nuzzâr... Tanin, nr. 820-821, 1910)

Sadaret dönemi, gerek özel hayatıyla, gerekse meclis çalışmalarıyla çok konuşulan Sadrazam İbrahim Hakkı Paşanın yer aldığı şiirler şunlardır: Teşâür-i Nef'iyâne (Tanin, nr. 770, 1910), Der-vasf-ı ceng-i nuzzâr bâ-mebûsînü'l-ebrâr (Tanin, nr. 820-821, 1910), Be-cenâb-ı sermuharrirmâ (Tanin, nr. 928, 1910), Tanzir-i gazel-i Fuzûlî (Divançe-i Fazıl, s. 122, 1911), Taniniyye (Divançe-i Fazıl, s. 135, 1911), Der-ahvâl-i Âlem (Tanin, nr. 859, 1911), Kaside-i Adnaniyye (Tanin, nr. 1049, 1911), Murabba der-vasf-ı Kâzım Bey (Tanin, nr. 1075, 1911)

3. Talât Paşa

İttihat ve Terakkinin önde gelen liderlerinden Talât Paşanın, Fazıl Ahmet'in kendisi hakkında yazdığı mizahî şiirleri müsamahakâr bir tavırla karşıladığını biliyoruz.⁴⁴⁵ Fazıl Ahmet bu müsamahaya rağmen şiirlerinde Talât Paşaya karşı çok dikkatlidir. Şiirlerinde onu hicvetmez aksine metheder. Fakat methederken ufak temaslarla lâtifeler yapmaktan çekinmez.

Fazıl Ahmet, tombul yapısından hareketle Talât Paşayı pehlivana benzetir. Ancak bu pehlivan alelâde bir güreşçi değildir. Zaloğlu Rüstem, Sam ve Behram gibi İran mitolojisinin belli başlı kahramanlarından daha kuvvetlidir.

Pehlivansın yiğidim destini tutmaz asla
Rüstem-i Zâl ile gelse nice Sâm ü Behrâm
(Der-ahvâl-i âlem, Tanin, nr. 859, 1911)

Fazıl Ahmet, İbrahim Hakkı Paşa kabinesini ele aldığı Vükelâname adlı mesnevisinde Talât Paşayı da konuşur. Kabinede dahiliye nazırı olan Talât Paşa işlerin ağırlığından yakınmaktadır. Fazıl Ahmet burada meşrutiyetten önce posta ve telgraf memurluğu yapmış olan Talât Paşanın devlet işlerindeki tecrübesizliğine vurgu yapmaktadır:

Biz nezâret işlerin vaktiyle âsân bilmişiz
Fikrimiz yanlış imiş hakka ki noksan bilmişiz

⁴⁴⁵ Kırpıntı, s.56

Fazıl Ahmet, aşağıdaki beyitte ise İbrahim Hakkı Paşa zamanındaki olaylı meclis çalışmalarına işaret etmektedir. İttihat ve Terakkinin önde gelen liderlerinden olan Talât Paşa, mecliste komitacı kimliğiyle ön plândadır:

Korkmadık meclisten asla cebr ü şiddet eyledik
Çünkü artık n'olduğun mebûs u ayân bilmişiz

Talât Paşa, Dahiliye Nazırı olmasından dolayı memleket içinde pek çok yere seyahat yapmaktadır. Onun bu seyahatleri Fazıl Ahmet tarafından lâtife konusu olur. Fazıl Ahmet'e göre meseleleri çözmek için vilâyetlere seyahat yapan Talât Paşa, memleketi, azim ve kararlılık atının ayakları altında "harman" bellemiştir:

Sürmüşüz dâim semendi durmayıp her kûşeye
Pâ-yı esb-i azmimiz çün mülkü harman bilmişiz

Talât Paşa dünya malına önem vermeyen bir yaradılışa sahiptir. Alçak gönüllü ve gösterişsiz bir hayatı vardır.⁴⁴⁶ Talât Paşa belki de bu alçak gönüllülüğü yüzünden Fazıl Ahmet'in kendi hakkında yazdığı şürlere hoşgörüyü yaklaşmaktadır. Fazıl Ahmet şiirin son kısmında Talât Paşanın bu yönünü kendi ağzından ifade eder:

Talât-ı dünyâya yoktur meyli asla mertlerin
"Biz cihân mamûresin manada virân bilmişiz
(Vükelâname, Tanin, nr. 779, 1910)

Fazıl Ahmet, Talât Paşadan çekinmesine rağmen ona nasihat vermekten geri durmaz. "Teşâür-i Nef'îyâne"de yer alan bazı beyitlerinde mecliste nasıl davranması gerektiği hakkında tavsiyelerde bulunur:

Sana vardır hayli arzım ey zamanın Talât'ı
Hiddetin celp eylemekten eylesem de ictinab

Şair, Talat Paşaya meclis çalışmaları sırasında sakin olmasını, birdenbire "habâb" misali kabarmamasını ve muhataplarını rencide edecek davranışlardan kaçınmasını tavsiye eder:

⁴⁴⁶Yalçın, age., s. 148

Can kulağıyla velâkin gûş edip de pendimi
Bademâ asla köpürme öyle manend-i habâb

Herkese atma kemend ve tîgi dâim eyleme
Hem likâ-yı ismetinden kimsenin ref'-i nikab
(Hefte-i Teşâür, Tanin, nr. 836, 1910)

Talât Paşa, Mahmut Şevket Paşanın öldürülmesinden sonra kurulan Sait Halim Paşa kabinesinde de dahiliye nazırı olarak görev yapar. Fazıl Ahmet, Talât Paşanın bu göreve gelmesiyle ilgili olarak ona hitaben bir şiir yazar. "Talât Beyefendiye" adlı şiirinde kendisini biraz daha serbest hissederek Fazıl Ahmet, Talât Paşayı "çeki taşı"na benzetecektir:

Dahiliye dilberinin rastık çekip başına
Geldin işte ey Talât Bey yine işin başına
Kurul şöyle iskemlene, benze çeki taşına
Sana fena gözle bakan harıl harıl kaşına

Fazıl Ahmet, sözlerinde bundan daha ileriye gitmeye çekinir. Çünkü İstanbul Muhafızı Cemal Paşanın gazabına uğramaktan korkmaktadır. Ne de olsa işin sonunda Sinop'a sürgün edilmek vardır:

Hakkınızda iyi değil bu şâirin duygusu
Dua etsin Cemal Beye şimdi nuzzâr ordusu
Çünkü onun olmasa ger yüreğimde korkusu
Hepinizi hicvederdim gece gündüz doğrusu

Fazıl Ahmet'in Talât Paşadan bir ricası vardır. Bu ricası kendisiyle ilgili değil milletle ilgilidir. O, Balkan Savaşı sırasında Bulgarların eline düşen, daha sonra geriye alınan serhat şehri Edirne'nin vatan topraklarında kalmasını ister. Edirne ayrıca Talât Paşanın doğduğu ve milletvekili seçildiği şehirdir. O tarihlerde özellikle büyük devletlerin baskısıyla Edirne'nin Bulgarlara verilmesi gündemdedir. Bu konuda kabine arasında görüş ayrılığı vardır. Talât Paşa bu teklife karşı koyar ve gazetelere verdiği beyanatta her ne olursa olsun Edirne'nin tekrar Bulgaristan'a verilmeyeceğini bildirir.⁴⁴⁷ Siyasetçileri yerine getirmediikleri vaatlerden dolayı tenkit eden Fazıl Ahmet, Edirne konusunda

⁴⁴⁷Feroz Ahmad, *age.*, s. 164

Talât Paşaya güvenmektedir. Çünkü o her zaman Fazıl Ahmet'e itimat telkin etmiştir::

Gıybet sevmem... Söyleyeyim açık açık yüzüne
Vükelânın inanmadım hiçbir zaman sözüne
İtimadım yok değildir senin fakat özüne
Edirne'yi vermemeyi kesdirdin mi gözüne?

Fazıl Ahmet, Talât Paşadaki bu kararlılığa inanır ve Avrupa'ya meydan okuyarak Edirne'nin tekrar vatan topraklarına katılmasını Talât Paşa'dan ister:

Öyle ise çık ortaya haydi millet tosunu
Göster bütün Avrupa'ya boyun ile posunu
(Talât Beyefendiye, Tanin, nr. 1698, 1913)

Fazıl Ahmet'in Talat Paşa için yazdığı diğer bir şiiri ise "Eski Bir Mülâzimlik Tebriki" başlığını taşır. Şair bu şiirinde Talât Paşayı rakiplerini şaşkına çeviren bir siyasî deha olarak görür. O, eşi ve benzeri görülmeyen siyasetçi kişiliğiyle herkesi kendisine hayran bırakmıştır:

Hele bahs-i siyâsette senin yoktur nazîrin hiç
O vadi içre etmişsin bütün dünyayı sen içdiç

Aynı şiirden aşağıya aldığımız mısralarda ise Fazıl Ahmet'in nüktedan şahsiyetini görmek yanında Talât Paşanın ona karşı müsamahasının derecesini de ölçmek mümkündür:

Tadınmak istiyor bir damla olsun her dudak senden
Kilâr-ı mülk içinde sanki bir çömlek reçelsin sen
(Eski Bir Mülâzimlik Tebriki, Akşam, nr. 6, 1918)

Fazıl Ahmet, İttihat ve Terakki'nin önde gelen liderlerinden olmasından dolayı Talât Paşa hakkında umumiyetle yumuşak bir üslûp kullanır ve Paşayı hicvetmekten ziyade lâtifelerle yetinir. Talât Paşanın adının geçtiği şiirler şunlardır: Vukuât-ı Câriyye (Tanin, nr. 759, 1910), Teşâür-i Nef'îyâne (Tanin, nr. 770, 1910), Vükelâname (Tanin, nr. 779, 1910), Der-vasf-ı ceng-i nuzzâr... (Tanin, nr. 821, 1910), Hefte-i Teşâür (Tanin, nr. 836, 1910), Der-ahvâl-i âlem, (Tanin, nr. 859, 1911), Muallâkat-ı Dehr II (Tanin, nr. 1449, 1913), Talât Beyefendiye (Tanin,

nr. 1698, 1913) Eski Bir Mülâzimlik Tebriki (Akşam, nr. 6, 1918), Alçal ki Yerin (Fazıl Ahmet, s. 100, 1934), Tazmin-i Mezâmin (Fazıl Ahmet, s. 157, 1934),

4. Cavit Bey

İktisadî sahada liberal görüşleri ile tanınan Mehmet Cavit Bey II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakkinin ekonomik konularda, özellikle bütçe tanziminde en fazla güvendiği iktisatçıdır.

Çeşitli dönemlerde Maliye Nazırlığı yapmış olan Cavit Bey, Osmanlı İmparatorluğunda yaşanan ekonomik darboğazın müteşebbislerin teşvik edilmesi ve ticaretin canlanmasıyla oluşacak sermaye birikimiyle aşılabileceği kanaatindedir. Cavit Bey'e göre bu sermaye birikiminde yabancı sermayenin rolü büyüktür. Bu yüzden ülkeye girişinde devlet tarafından her türlü kolaylık gösterilmelidir. Yabancı sermayenin ülkeye getirilmesi yollarından birisi de dış borçlanmadır.⁴⁴⁸

Cavit Bey, İbrahim Hakkı Paşa kabinesinin Maliye Nazırı olarak Meşrutiyet döneminin ilk istikrazını gerçekleştirmek amacıyla bir Avrupa seyahatine çıkacaktır. 1910 yılının yaz aylarında Paris'te Fransız yetkililerle borçlanma konusunda çetin geçen müzakerelere girer. Fazıl Ahmet, istikraz müzakerelerinin kızıştığı bir devrede yazdığı "Vukuât-ı Cârîyye" şiirinde, Cavit Beyin bu görüşmelerden başarılı çıkması ve istikraz işini halletmesi hususunda Allah'a yalvarır:

Şu istikrâzı itmâma muvaffak et onu Yârab!
Senin bir âbid ve âciz kulundur Câvid-i Yektâ

Fransızlar borçlanmanın, eskiden olduğu gibi kendi kurdukları ve hisselerinin yarısına sahip oldukları Osmanlı Bankası kanaıyla gerçekleştirilmesini isterler ve ağır şartlar ileri sürerler. Cavit Bey, imparatorluk maliyesini ipotek altına alacak böyle bir borçlanmanın karşısındadır. Osmanlı Bankasıyla görüşmelere son veren Cavit Bey bu defa bağımsız Fransız bankalarıyla pazarlığa girer. Yini aynı şiirde yer alan;

⁴⁴⁸Cavit Beyin iktisadî görüşleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Tunaya, *age*, s. 331-335

Cerâid ben kırâat eylemem pek çok velî duydum
Ki bankerlerle Cavid Bey güleşte ber-devam hâlâ
(Vukuât-ı Cârîyye, Tanin, nr. 759, 1910)

beyitinde Cavit Beyin bankerlerle yaptığı pazarlığın nasıl cereyan ettiğini özetlemeye çalışır. Pek çok müzakerelerden sonra Fransız bankalarından 11 milyon altın borç bulunur. Ancak banka sahipleri Osmanlı Devletinin ekonomik yapısına ve siyasetine güvenemediklerini söyleyerek anlaşmadan vazgeçerler. Cavit Bey bütün bu gelişmeleri "Vükelâname" mesnevisinde Fuzûlî'nin diliyle kabine üyelerine anlatacaktır:

"Ah kim bir dem felek reyimce deverân etmedi"
Hep Loran'la Banka yaptı, Tan ü Peltan etmedi

beyitinde Cavit Bey istikraz konusundaki şanssızlığından yakınır. Çünkü yaptığı görüşmelerde ise Fransız bankerlerden para yerine bol bol vaat almıştır. Fransız bankerler "ahd ü peyman"larını yerine getirmeyerek ekonomiyi kurtarmak için istikraz işine güvenen Cavit Beyi zor durumda bırakmışlardır:

Çok va'dler oldu ammâ sad-hezârân hayf kim
Hiç biri şu derd-i istikrâza dermân etmedi
Gerçi oldum ben bu bâbda hayli demdir çâre-cû
Lîk bankerler vefâ-yı ahd ü peymân etmedi

Fazıl Ahmet, Cavit Beyin istikraz konusunda Osmanlı Bankasıyla yaptığı çetin görüşmeleri ve Bankanın Osmanlı Devletini zor duruma sokacak şartlarını şeytanın insanoğluna kurduğu tuzaklardan daha fena görür. Bunu da yine Cavit Beyin dilinden aktarır:

Arkadaşlar, Bankın etmiş olduğu mekri bana
Siz bilin kim Ademoğlu üzre şeytân etmedi

Osmanlı Devleti'nin o günkü iktisadî ve siyasî şartlarıyla borç bulması çok zordur. Bu zorlukları anlamak için istikraz amacıyla "garpta seyrân etmek" yeterlidir. Cavit Bey, Fransa'ya yaptığı ziyaretin gezmek, tozlamak şeklinde değerlendirilmemesini ister. Çünkü bu seyahatin her anında çok sıkıntı çekmiştir:

Akçe bulmak müşkilâtın anlamaz hâlâ bugün
Ol ki istikrâz için hiç garpta seyrân etmedi

Gezdi tozdu sâde sanman hem bilin kim Câvit'in
Kalbi pek çok yandı amma şerh-i hicrân etmedi
(Vükelânâme, Tanin, nr. 779, 1910)

Fransızlardan ümidini kesen Cavit Bey, İngiliz ve Alman bankalarıyla görüşmek üzere bürokratlarını Londra ve Berlin'e gönderir. Londra'da Sir Ernest Cassel'in National Bank of Turkey bankasıyla yapılan görüşmeler başlangıçta ümit vericidir. Bu gelişmeler anında Türkiye'de yankısını bulacaktır:

Kasel gerçi dehân-ı millete biraz asel çalmış
Fakat hiç itimât câiz değil fî-yevminâ hazâ
(Vukuât-ı Cârîyye, Tanin, nr. 759, 1910)

Fazıl Ahmet'in şüphesi doğru çıkar ve Sir Ernest Cassel ile de anlaşma sağlanamaz. Cavit Beyin tek umudu kalmıştır, o da Almanya'dır. Berlin'den gelen haberler müspettir. Kasım ayında yapılan görüşmelerde anlaşma sağlanır ve Almanlar cazip şartlarla 11 milyon altın borç vermeyi taahhüt ederler.⁴⁴⁹ Almanların verdiği bu borç ilerde daha büyük işbirliğinin başlangıcı sayılacaktır. Cavit Beyin borç bulmak amacıyla çektiği sıkıntıları yakından müşâhade eden Fazıl Ahmet, onun bir daha böyle hâllere düşmemesi için Allah'a dua eder:

Budur senden temenni kim Cenâb-ı Hazret-i Cavit
Yine muhtâc-ı ikrâzât-ı Alman olmasın Yârab
(Tanzir-i gazel-i Fuzûlî, Divançe-i Fâzıl, s. 122, 1911)

Cavit Bey, Fazıl Ahmet'in şiirlerinde istikraz meselesi etrafında ele alınır. Onun konu edildiği veya adının geçtiği şiirler şunlardır: Vukuât-ı Cârîyye (Tanin, nr. 759, 1910), Teşâür-i Nefîyâne (Tanin, nr. 770, 1910), Vükelânâme, (Tanin, nr. 779, 1910), Hevâiyyât ve Siyasiyyât (Tanin, nr. 785, 1910), Kaside-i dil-firîb... (Tanin, nr. 802, 1910), Der-vasf-ı ceng-i nuzzâr... (Tanin, nr. 820, 1910),

⁴⁴⁹Cavit Beyin 1910 yılında gerçekleştirdiği istikraz hakkında daha geniş bilgi için Feroz Ahmad, age., s. 102-107

Tanzir-i gazel-i Fuzûlî (Divançe-i Fâzıl, s. 122, 1911), Tanzir-i Cenâb-ı Eşref (Tanin, nr. 852, 1911), İki Nevcivan İçin, (Tanin, nr. 960, 1911), Muallâkat-ı Dehr I (Tanin, nr. 1441, 1912), Teşyiyye (Tanin, nr. 1745, 1913), Gördün mü Paşam? (Tasvir-i Efkâr, nr. 2598, 1918)

5. Rıza Tevfik

Rıza Tevfik, Fazıl Ahmet'i sanat yönüyle takdir edenlerin başında gelir. Hatta manzum mizah sahasında en önemli isim olarak Fazıl Ahmet'i kabul ettiğini biliyoruz.⁴⁵⁰ Bu takdir hissi karşılıklıdır. Fazıl Ahmet, Rıza Tevfik'i konu alan şiirlerinde feylesofa karşı oldukça naziktir. Onun şahsiyeti etrafında geliştirdiği mizahî değerlendirmeler lâtifeden öteye geçmez.

Fazıl Ahmet, "Vukuât-ı Cârîye" adlı şiirinin bazı beyitlerinde Rıza Tevfik'in şahsiyeti ile ilgili değerlendirmelerde bulunur. Rıza Tevfik'in gerek siyasette, gerekse fikir sahasında başarılı olmasını,

Kimseye yok minneti hiç, eylemiş bu rûze dek

mısraıyla sırf kendi şahsî gayretinin bir mahsulü olarak değerlendiren Fazıl Ahmet, feylesofu uzlaşmacı bir şahsiyet olarak görür. Atak ve açık sözlü kişiliğine bakıp da ona "serkeş" diyenler iftira etmektedirler:

Pek yakından görmüşüm ben sulh-perver olduğun

İftira etmiş diyenler doğrusu serkeş ona

(Vukuât-ı Cârîye, Tanin, nr. 759, 1910)

Fazıl Ahmet, 1910 yılında yazdığı "Medh-i Cenâb-ı Rıza Tevfik Ser-firâz-ı şehîr-i ehl-i tahkik" adlı şiirinde Rıza Tevfik'in hususiyetleri hakkındaki görüşlerini daha geniş bir şekilde mizahî tarzda dile getirir. Şiirin bütününe metih havası hakimdir. Ancak methettiği diğer şahsiyetlerde olduğu gibi methederken şaka yapmayı da ihmal etmez.

Eyâ şehri-i İstanbul'un Aristo-yı alemdârı

Midâd-ı hâmem oldu işte sûy-ı vafına cârî

⁴⁵⁰ bk. *Fazıl Ahmet'in Hayatı ve Şahsiyeti-Şahsiyeti Etrafında Bazı Dikkatler Bölümü*

beyitinde Rıza Tevfik'i İstanbul'un Aristo'su olarak gören Fazıl Ahmet, feylesofun her ilim sahası üzerindeki tecessüsünü ve malumatının çokluğunu;

Bahârât-ı ulûmu toplamış dükkânçe-i mağzın
Dimâğındır maârif sükunun güyâ ki attârı

.....

Senin hep bildiğin fenler tamam bin beş yüze bâliğ
Hesap ettim bugün ben şöyle bir aşağı yukarı

beyitleriyle dile getirir. Fazıl Ahmet'in bir dönem felsefeyle uğraştığını, bu ilim sahasında sathî de olsa bazı makaleler neşrettiğini biliyoruz. Rıza Tevfik ise dikkatini büyük ölçüde felsefe üzerinde yoğunlaştırmıştır. Fazıl Ahmet, özellikle felsefeci yönüyle Rıza Tevfik'e hayrandır ve onun "kadrini" bu dünyada bilen tek kişi kendisidir

Büyüktür pek senin kadrin velâkin cümle fehmi etmez
Benim ancak metâ-ı fazlının dünyâda simsarı

Aşağıdaki beyitte ise Rıza Tevfik'in sporcu kişiliğine ve halk edebiyatı tarzında yazdığı şiirlere işaret edilmektedir. Bilindiği gibi Rıza Tevfik şahsî hayatında, sporla, özellikle vücut geliştirmeye ilgilenmiş, edebiyat sahasında ise halk edebiyatı nazım türlerini (koşma, nefes gibi) yeni bir anlayışla yorumlamıştır. Fazıl Ahmet, bu yönüyle Rıza Tevfik'i Âşık Kerem ile aynı ayarda bulur:

Serer bin kahramânı yerlere bâzû-yı pulâdın
Dahi Âşık Kerem-âsâ çalarsın sâz ü bulgarı

Çok şey öğrenmek, her konuda malumat sahibi olmaya çalışmak hususunda Rıza Tevfik ile Fazıl Ahmet arasında mizaç benzerliği vardır. Zaten o da bu benzerlikten dolayı Rıza Tevfik'i kendisine rehber edinecektir:

Rızâ Tevfik'ini rehber ede Rabbim sana her dem
Kabâ-yı ömrünün sıhhat ola hep yüzle astârı
(Medh-i cenâb-ı Rıza Tevfik..., Tanin, nr. 809, 1910)

1907 yılında İttihat ve Terakki Cemiyetine giren Rıza Tevfik, Meşrutiyetin ilânından sonra arkadaşı Selim Sırrı(Tarcan) ile birlikte at üzerinde on yedi gün

İstanbul'u dolaşarak verdiği nutuklarla İstanbul halkı tarafından iyice tanındı.⁴⁵¹ Aynı yıl Edirne mebusu olarak meclise girdi. Ancak kısa süre sonra İttihat ve Terakki Cemiyetindeki arkadaşları ile arasındaki görüş ayrılığı yüzünden muhalefet saflarında yer aldı.

1908 meclisinin en atak milletvekilleri arasında Rıza Tevfik'i de görüyoruz. 1911 yılında Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa için verilen gensoru görüşmelerinde paşa hakkında "içi saman dolu umacı" şeklinde konuşması büyük bir cesaret örneğidir.⁴⁵² Aşağıya aldığımız beyitte Fazıl Ahmet, Rıza Tevfik'in meclis içindeki mücadelecisi ve kavgacı kişiliğini, heccâv şahsiyetiyle birlikte verir. O, mecliste yaptığı hiciv ağırlıklı konuşmalarıyla, muhataplarını yıldırım çarpmışa döndürmektedir:

Ol Rıza kim dâimâ şimşek gibi durmaz çarpar
Yağdırır bârân-ı hicvi hem de manend-i sehâb
(Hefte-i Teşâür, Tanin, nr. 836, 1910)

1910 yılında Ticaret ve Nafia Nazırı Hallâçyan Efendi hakkında verilen gensoru görüşmelerinde söz alanlardan biri Rıza Tevfik'tir. Rıza Tevfik de Hallâçyan Efendinin aleyhindedir. Tartışmalar o kadar şiddetlenmiştir ki ortalık sanki savaş alanına dönmüştür. Bu savaşın en önemli kahramanı ise Rıza Tevfik'tir. Bir elinde kılıç, bir elinde kalkan olduğu hâlde rakiplerine saldırmakta, ortalığı kasıp kavurmaktadır:

Tam ortada feylesof-ı devrân
Bir elde kılıç, bir elde kalkan
Tîriyle düşen figan ederdi
Hem kendi tozu duman ederdi

Feylesofun karşısına çıkmaya kimse cesaret edememektedir. Nazırlarla mebuslar arasındaki savaşın galibi Rıza Tevfik'tir. Bir kahraman edasıyla yerine döner. Etrafını hükûmete muhalif mebuslar almışlardır. Gensoru görüşmeleri sırasında muhalefetin sözcülüğünü ve bu savaşta "alemdar"lığını yapan Rıza Tevfik gaza sonrası arkadaşlarının tebriklerini kabul etmektedir:

⁴⁵¹Selim Sırrı Tarcan, *Hatıralarım*, İstanbul 1945, s. 34

⁴⁵²Tunaya, *age.*, s. 127

Orduya dönünce ol alemdâr
Tebrîk yağıyordu misl-i emtâr

Düşündeki zırh u gürz ü hil'at
Saçmakta idi civara dehşet

(Der-vasf-ı ceng-i nuzzâr... , Tanin, nr. 820-821, 1910)

Rıza Tevfik 1911'de İttihat ve Terakkiye muhalefet etmek amacıyla kurulan Hürriyet ve İtilâf Fırkasının kurucuları arasındadır. 1912 seçimleri sırasında Büyükadada yaptığı "izinsiz" bir konuşma için 25 gün hapis yatar. Hapisten sonra seçim çalışmaları için gittiği Gümülcine'de İttihatçıların hücumuna uğrayarak dövülür.⁴⁵³ Tarihe "sopalı seçimler" olarak geçen bu seçim sonunda meclis dışında kalır.⁴⁵⁴

Milletvekilliğinden sonra para sıkıntısına düşen Rıza Tevfik, özel dersler vererek maişetini temin etmeye çalışır.⁴⁵⁵ Bu arada etrafa borçları birikmiştir. Fazıl Ahmet, Rıza Tevfik'in para sıkıntısından çektiği "ah u vah"ları duymakta gecikmez ve "Oğlum" başlıklı şiirinde ele alır:

Hâlbuki mebûs-ı sâbık ol Rızâ-yı feylesof
Eylemekte borçlarından her seher bin âh u vâh
(Oğluma, Tanin, nr. 1738, 1913)

Fazıl Ahmet, 1914 yılında yazdığı "Onlar Gibi-Rıza Tevfik" adlı pastişinde Rıza Tevfik'in şiiri üzerinde durur. Biz bu konuyu "Edebiyat ve Sanat Hayatı" başlığı altında işleyeceğimiz için tekrara düşmemek bakımından buraya almayacağız.

Fazıl Ahmet'in, feylesofu şiirlerine konu etmesi sadece Meşrutiyet dönemiyle sınırlı kalmayacaktır. Rıza Tevfik, Mütareke döneminde de aynı bakış açısıyla Fazıl Ahmet'in şiirlerinin konusu olmaya devam eder. Tevfik Paşa kabinesinde Maarif Nazırlığı ve Damat Ferit Paşa kabinesinde iki defa Şurâ-yı Devlet reisliği ve ayan üyeliği yapan Rıza Tevfik, bu dönemde Hürriyet

⁴⁵³Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, İstanbul 1990, s. 149-150; Feroz Ahmad, *age.*, s.131

⁴⁵⁴*Biraz da Ben Konuşayım*, s.165

⁴⁵⁵*age.*, s. 165

ve İtilâf Fırkasının içindedir. Fazıl Ahmet Mütareke döneminde yazdığı şiirlerde az da olsa feylesofa takılmadan edemez. 1919 yılında yazdığı "Aziz Feylesofa" adlı şiirinde Rıza Tevfik'in bilgisinin çokluğuna ve heccâv şahsiyetine vurgu yapar. Ona göre ilim sahasında Rıza Tevfik'le boy ölçüşecek kimse yoktur. Çünkü onun her ilim sahasında az çok bilgisi vardır. Sakin görünmekle birlikte "boza gibi keskin" kalemle rakiplerini alt edebilir:

Kimse oynayamaz seninle dama
Her yerde dikili ilmin vardır
Ayran gibi durgun durursun amma
Boza gibi keskin kalemin vardır
(Aziz Feylesofa, Tasvir-i Efkâr, nr. 2873, 1919)

Fazıl Ahmet, Rıza Tevfik'in ayan üyesi seçilmesiyle birlikte edebiyatı bırakmayacağını düşünür. Ona göre Rıza Tevfik devlet işlerinin yanında muhakkak mani ve destan yazmaya vakit ayıracaktır:

Ol Rıza Tevfik-i dâna şimdi ayân olsa da
Sanmayın kim mâniden yahut ki destandan geçer
(Yahya Kemal'e Gazel, Utarit, nr. 13, 1919)

Fazıl Ahmet, Mütareke döneminin bunaltıcı havasından olacak ki, bu dönemde yazdığı "Olsa" adlı şiirinde Rıza Tevfik'in felsefî yönünü alay konusu yapar. "Teşâür ve tefelsüf"ün milletçe ölüm kalım mücadelesi verilen bir dönemde hiçbir derde çare olmayacağını düşünen Fazıl Ahmet, Rıza Tevfik'e felsefeyi bırakarak camide "dersiam" olmasını teklif edecektir:

Teşâürden, tefelsüften filân bıktık nolur âyâ
Rıza Tevfik'imiz câmide artık dersiâm olsa
(Olsa, Diken, nr. 7, 1919)

Fazıl Ahmet, Rıza Tevfik'le ilgili şiirlerinde feylesofu kıracak ifadelerden özellikle kaçınır. Zaten onun bu tür mizah anlayışı Rıza Tevfik tarafından müteakip defalar takdir edilecektir. Hatta Rıza Tevfik'in, Türkiye'de manzum mizahın en başarılı temsilcisi olarak Fazıl Ahmet'i kabul ettiğini biliyoruz. Gerek 1914 yılında Nevsâl-i Millî'de "Fazıl Ahmet Bey" başlığıyla çıkan, gerekse 1921 yılında Peyam-ı Sabah'da "Mizah Nedir?" başlığı altında neşredilen seri

makalelerinde mizah anlayışı yönüyle Fazıl Ahmet'i övecektir.⁴⁵⁶ Fazıl Ahmet, Rıza Tevfik'e olan saygısını ve hürmetini Cumhuriyet döneminde de muhafaza eder. Ölümü üzerine yazdığı "Rıza Tevfik'i Düşünerek" adlı vedanamesinde feylesofun, şiirlerinde işlediği özelliklerini sıraladıktan sonra, çalkantılarla dolu ruhunun ölümle birlikte huzura kavuştuğunu düşünür:

Ölüm şiiriyetin, şayet bu dar varlıkta yârıysa
Eğer son daldığın engin hakikatler diyârıysa
Olup bir sâde-dil, takdire ver kat'î rıza artık
Bütün coşkunluğun kâfi, biraz dinlen Rıza artık
(Rıza Tevfik'i Düşünerek-1951, İkinci Sis, s. 159)

Fazıl Ahmet'in Rıza Tevfik'i şahsiyeti ve mizacıyla birlikte ele aldığı şiirleri şunlardır: Vukuât-ı Cârîyye (Tanin, nr. 759, 1910), Hevâiyât ve Siyâsiyyât (Tanin, nr. 785, 1910), Bir Nazire (Tanin, nr. 792, 1910), Medh-i cenâb-ı Rıza Tevfik... (Tanin, nr. 809, 1910), Der-vasf-ı ceng-i nuzzâr... (Tanin, nr. 820-821, 1910), Hefte-i Teşâür (Tanin, nr. 836, 1910), Oğluma (Tanin, nr. 1738, 1913), Onlar Gibi-Rıza Tevfik (Hande, nr. 3, 1916), Gazel-1918, (Fazıl Ahmet, s. 104), İstanbul Havadisi, (Tasvir-i Efkâr, nr. 2633, 1919), Mülâkat (Tasvir-i Efkâr, nr. 2783, 1919), Yahya Kemal'e Gazel (Utarit, nr. 13, 1919), Nedim'in Redifiyle (Tasvir-i Efkâr, nr. 2836, 1919), Aziz Feylesofa (Tasvir-i Efkâr, nr. 2873, 1919), Olsa (Diken, nr. 7, 1919), .

6. Halil (Menteşe) Bey

Fazıl Ahmet, İttihat ve Terakki döneminde fırka reisliği, meclis başkanlığı ve nazırlık görevlerinde bulunan Mentеше mebusu Halil Bey karşısında oldukça serbest hareket eder.⁴⁵⁷ Zaten Halil Beyin tombul vücudu esprilere konu olmak için yeterlidir.⁴⁵⁸ Fazıl Ahmet de bu fırsatı kaçırmaz. Fazıl

⁴⁵⁶Daha geniş bilgi için bk. *Fazıl Ahmet'in Hayatı ve Şahsiyeti-Şahsiyeti Etrafında Bazı Dikkatler Bölümü*

⁴⁵⁷Halil (Menteşe) Beyin hayatı ve bulunduğu vazifeler hakkında en geniş malumatı İsmail Erer'in hazırladığı Halil Mentеше'nin Anıları isimli kitapta bulmak mümkündür. Özellikle kitabın giriş kısmı Halil Beyin hatıralarında yer almayan oldukça doyurucu bilgiler ihtiva etmektedir. Daha geniş bilgi için bk. İsmail Arar, *Halil Mentеше'nin Anıları*, İstanbul 1986

⁴⁵⁸Halil Beyin cüssesi devrinde çeşitli esprilere konu olacaktır. Bunlardan biri Süleyman Nazif'e aittir. Süleyman Nazif, İttihatçılar arasındaki görüş ayrılıklarını belirtmek için

Ahmet'in bütünüyle Halil Beyi konu ettiği üç şiri vardır. 1910 yılında Tanin'de yayınlanan "Gazel-Be-cenâb-ı Halil Bey" bunlardan ilkidir. Bu şiirde iriliğiyle bir "vapur"u andıran Halil Beyi boy itibariyle Abdülhamit ve Meşrutiyet döneminin ünlü sadrazamlarından "Küçük" ve "Şapur"⁴⁵⁹ lâkaplarıyla tanınan Sait Paşa ile mukayese eder:

Keşf-i cismin senin farksız durur vapurdan
Kametın hem de dü-bâlâ Hazret-i Şapur'dan

Fazıl Ahmet Halil Beyin politikada başarılı olmasını ve önüne çıkan engelleri aşmasını ister. Bu arzusunu yine mizahî olarak ifade eder:

Şâhrâh-ı azmin üzre olmaya asla diken
Pây-ı bahtın saklaya hem de felek nâsurdan
(Gazel-Be-cenâb-ı Halil Bey, Tanin, nr. 816, 1910)

Fazıl Ahmet, Halil Beyin vücut yapısıyla ilgili lâtifelerini diğer şiirlerinde de sıralamaya devam edecektir. O, 1911 yılında yazdığı "Be-cenâb-ı Halil Bey" adlı şiirinde Halil Beyin Dahiliye Nezaretine gelmesini isabetli bir karar olarak telâkki eder ve "sıklet"inden kinaye olarak devlet işlerine ağırlığını koymasını ister:

Bâb-ı hakk u millete oldun kilîd ü menteşe
Sıklet-i cismin senin tezyîd ede Rabb-i ibâd

Halil Bey oldukça sert tartışmalara sahne olan meclis çalışmaları sırasında oldukça sakin bir görüntü çizer. Hayatı boyunca da bu uzlaşmacılığını sürdürür.⁴⁶⁰ Fakat Fazıl Ahmet'e göre bunun sebebi başkadır. Halil Bey,

"Enver Paşa ile Talât Paşa Germanofil (alman yanlısı), Cemal paşa ile Cavit Bey Frankofil (Fransız yanlısı), Halil Bey ise sade bir fil'dir" diyecektir. (İsmail Arar, *age.*, s. 95)

⁴⁵⁹"Küçük Sait Paşa aslen Kürt idi derler. Kendisine "Şapur Çelebi" denilmesine sebep de kısa boylu ve uzun kara sakalı idi ki, eski İran tarihi resimlerinden Şah Şapur'a hakikaten benzemesi idi." Rıza Tevfik, *Biraz da Ben Konuşayım*, Yay. Haz. Abdullah Uçman, İstanbul 1993, s. 160

⁴⁶⁰Hüseyin Cahit Yalçın Halil Beyin bu şahsiyeti hakkında şunları söyleyecektir. " Halil Bey fırkanın [İttihat ve Terakki] en insafsız düşmanlarını bile şahsen incitmemiştir. Şahsî hayatının temizliği, hislerinin necabeti onu o kadar sevdirmiştir ki, eski siyaset sahasını

vücudunun ağırlığından dolayı kıpırdayamamakta, dolayısıyla Meclisteki kavgaları takip edememektedir:

Oynamaz cism-i girânın mihverinden zerrece
Ger semâ-yı meclis içre kopsa yüz bin gird-bâd

Halil Beyin şişmanlığı üzerine vurgu yapan sadece Fazıl Ahmet değildir. Karikatürist Cemil (Cem) de Kalem ve Cem mecmualarında çizdiği karikatürlerde Halil Beyi bu yönüyle değerlendirir:

Amma Cem'de ben görünce âsafâ tasvirini
Etti cidden rûhum içre nâr-ı hasret iştîdâd
(Be-cenâb-ı Halil Bey, Tanin, nr. 1073, 1911)

Fazıl Ahmet'in Halil Beye hitaben yazdığı üçüncü şiir 1913 yılında Sait Halim Paşa hükûmeti zamanında Şurâ-yı Devlet (Danıştay) reisliğine gelmesiyle ilgilidir ve "Halil Beyefendiye" başlığını taşır. Fazıl Ahmet daha önce vapura benzettiği Halil Beyin vücudunu, bu şiirde "devlet hamamı"nın "göbek taşı"na benzetecektir

Akar hep dilberânın durmayıp hiç gözleri yaşı!
Tefekkür eyleyip ol gerdeni, hem ol hilâl kaşı!
Bugün hammâm-ı devlette vücudundur göbek taşı!
Yine kalyon-ı şurâyâ olursun hamlâcı başı!

Fazıl Ahmet, Halil Beyden yaptığı işlerde fırka ayrımı gözetmemesini ister. Zaten Halil Beyin siyaset hayatında böyle bir düşüncesi hiçbir zaman olmamıştır.⁴⁶¹ Özellikle beraber çalışacağı kişileri seçmek hususunda Halil Beyi ikaz eder:

kaplayan iftira ve tezdîr dalgasından en az zarar gören simalardan birini teşkil eder." (Hüseyin Cahit Yalçın, "Tanıdıklarım: Halil Bey", *Yedigün*, c. VII, nr. 177, Temmuz 1936, s. 9)

⁴⁶¹"...Halil Bey, İttihat ve Terakki Fırkası riyasetinde bulunduğu zaman da fırkacılığın dar düşüncelerine esir olmuş ruhlardan değildi. O, memlekette vatanseverlerin ve Türklüğün itilâsına çalışanların bir timsali idi. Meclis-i Mebusan riyasetine de çok yakışıyordu." Hüseyin Cahit Yalçın, a.yazı, s. 9

Sözüm dinle sakın bûstân-ı câha dikme sen asla
Deyip de İttihatçı bir sürü afyon ve haşhaşı
(Halil Beyefendiye, Tanin, nr. 1698, 1913)

Fazıl Ahmet, Halil Beyi konu ettiği şiirlerde muhatabına karşı oldukça serbesttir. İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinden birisine vücudundan dolayı "vapur" ve "göbek taşı" benzetmelerini yapabilmesi oldukça cesaret isteyen bir iştir. Ancak bunda Halil Beyin, Fazıl Ahmet'e gösterdiği müsmahayı da unutmamak lâzımdır. Fazıl Ahmet'in Halil Beyi ele aldığı, adının geçtiği şiirler şunlardır: *Der-vasf-ı ceng-i nuzzâr...* (Tanin, nr. 820-821, 1910), *Gazel-Be-cenâb-ı Halil Bey* (Tanin, nr. 816, 1910), *Be-cenâb-ı Halil Bey* (Tanin, nr. 1073, 1911), *Bir Mektuptan Muhriçtir* (Büyük Duygu, nr. 10-13, 1913), *Halil Beyefendiye* (Tanin, nr. 1698, 1913)

7. Ahmet Rıza Bey

Jön Türk hareketinin Avrupa ayağındaki en önemli ismi olan Ahmet Rıza Bey, Meşrutiyetten sonra tesis edilen Meclis-i Mebusanın ilk revidir. 1908 yılından 1912 yılına kadar bu görevde kalmış, 1912 yılından sonra Ayan Meclisi üyeliğine geçmiş, bu mecliste de reislik vazifesi yapmıştır.⁴⁶² Fazıl Ahmet Jön Türk hareketinin başarıya ulaşmasında oynadığı rolden dolayı Ahmet Rıza Beye karşı oldukça saygılı bir dil kullanır. Diğer siyasetçiler karşısında aldığı tavrı Ahmet Rıza Beyde göremiyoruz. Onun hakkında yazdığı tek şiir "*Be-cenâb-ı Ahmet Rıza Bey*" 1910 yılında Tanin'de yayınlanır. Fazıl Ahmet, faziletli ve erdemli bir şahsiyet olarak düşündüğü Ahmet Rıza Bey karşısında saygıyla eğilir. Ancak lâtifelerini satır aralarında işaret etmekten de geri durmaz ve Ahmet Rıza Beyi başkanlığı sebebiyle bütün mebusların "çoban"ı olarak düşünür:

Rızâullahı celbetsin Rıza Bey kâmrân olsun
Dahi yüzlerce mebûsa bütün yıl o çoban olsun

İlk dönem İttihat ve Terakkiye fikriyatına hâkim olan İttihâd-ı Anâsır görüşünü savunanlar arasında Ahmet Rıza Bey de vardır. Zaten Meşrutiyet

⁴⁶²Ahmet Rıza Beyin 1950 yılında Cumhuriyet gazetesinde neşredilen hatıraları 1988 yılında sadeleştirilerek *Ahmet Rıza Beyin Anıları* (İstanbul 1988, 88 s.) adıyla Arba Yayınları arasında çıkmıştır.

sonrası oluşan ilk meclisin milletvekili yapısı bu görüş etrafında şekillenmiş gibidir.⁴⁶³ Fazıl Ahmet, Ahmet Rıza Beyin İttihâd-ı Anâsır fikrine çok hizmet etiğine işaret ederek, bu yolda yaptığı çalışmalarda başarılı olmasını ister:

Anâsır ittihadı tarlasında hayli şey ekti
Yetişsin her biri ânın birer yüksek fidan olsun

Ahmet Rıza Bey karizmatik şahsiyetiyle meclisin saygısını kazanmış kişidir. Meclis başkanı seçilirken aldığı oy bunun göstergesidir.⁴⁶⁴ Fazıl Ahmet, Meclis çalışmalarının düzenli bir şekilde yürütülmesinde Ahmet Rıza Beyin bu yönünün etkili olduğunu düşünür. Çünkü o, devlet zeminine rekz olmuş ve herkesi bir araya getirmiş muazzam bir "çadır" gibidir

Eğer sen olmasan bilmem n'olur gerdûne-i meclis
Ana kabil mi ki zâtin kadar muhkem inân olsun
Zemîn-i mülke rekz olmuş muazzam bir çadırsın sen
Lütf kıl senin sâyende âlem sâyeban olsun
(Be-cenâb-ı Ahmet Rıza Bey, Tanin, nr. 816, 1910)

Ahmet Rıza Bey'in isminin geçtiği diğer bir şiir ise "Der-vasf-ı ceng-i nuzzâr..." (Tanin, nr. 820,821, 1910) başlıklı mesnevidir.

8. Cemal Paşa

Fazıl Ahmet'in İttihatçıların ileri gelenlerinden Cemal Paşa ile şahsî dostluğunun olduğunu biliyoruz.⁴⁶⁵ Bu dostluk neticesindedir ki İstanbul Muhafızlığı zamanında Cemal Paşaya hitaben "Muhafız Cemal Beye" isimli şiirini yazacak ve bu şiirinde İttihat ve Terakki yönetimiyle ilgili tenkitlerini

⁴⁶³1908 yılında yapılan seçimlerde meclise giren 288 mebusun 147'si Türk, 60'ı Arap, 27'si Arnavut, 26'sı Rum, 14'ü Ermeni, 10'u Slav, 4'ü Musevi'dir.(Feroz Ahmet, age., s. 47)

⁴⁶⁴1908 yılında Meclis Riyaset Divanı seçimlerinde Ahmet Rıza Bey 205 oy almıştır. (Tunaya, age., s. 183)

⁴⁶⁵ Fazıl Ahmet, Cemal Paşanın 1917 yaptığı Almanya ziyaretinde yanında bulunmuştur. ("Tozlu Dosya-Berlin Dönüşü", Zafer, nr.2403, 20 Nisan 1956, s.3). Cemal Paşa savaş sonunda arkadaşlarıyla firar ederken Falih Rıfkı'ya bir mektup bırakmıştır. Paşa, Mektubun sonunda "Yahya Kemal Beye ve Fazıl Ahmet Beye selamlarımı söyleyiniz." demektedir (Siyasî ve Edebî Portreler, III. Baskı, İst. 1986, s.133)

sıralayacaktır. Bilindiği gibi Mahmut Şevket Paşa suikastı Cemal Paşanın İstanbul Muhafızlığı zamanında gerçekleşmiş, suikastın ardından muhalefetin belli başlı isimleri tutuklanarak sürgüne gönderilmiştir. Şiirin başlangıç kısmında Cemal Paşayı;

Atsan bile pabucumu benim şimdi sen dama
Benzetemem ey Cemal Bey seni fena adama

mısralarıyla metheden Fazıl Ahmet, bu girizgahtan sonra asıl maksadına geçer ve siyasetçiler hakkındaki şikâyetlerini sıralar. Onun en önemli şikâyeti mebus seçimiyle ilgilidir. Fazıl Ahmet, siyasetten habersiz kişilerin mebus seçilmesine ve devlet kademelerinde vazife almasına karşı çıkar:

Ne vakit ki anlayışı kıtça bir zat tanırım
Mutlak bir gün mebus olup gelecektir sanırım

Aynı şikâyet İttihat ve Terakki yönetiminde görev alan kişiler ve seçilen parti delegeleri için de geçerlidir. Fazıl Ahmet, partinin de bu konuya özen göstermediği kanaatindedir:

Hem yolumda rast getirsem bittesadüf bir kavas
İşte derim cemiyete pekâlâ bir murahhas

Fazıl Ahmet, İttihat ve Terakkinin muhalefet üzerine kurduğu baskının hafifletilmesini ister. Ona göre sağlıklı bir yönetim tarzının işlemesi için, iktidarı denetleyen, kontrol eden, yanlışlarını açığa vuran ve idare mekanizmasına "emniyet sübabı" olabilecek muhalefet her zaman gereklidir:

Muhalefet için daim bırakınız bir kapı
Her kazanda ister zira bir emniyet sübabı

Şiir, Fazıl Ahmet'in sanatı hakkında bir darbımesel hükmünü alan mısralarla biter. Bu mısralarda İttihat ve Terakki yönetiminin kudretli liderlerinden Cemal Paşaya da bir ihtar vardır. Onun görevi insanları methetmek değil, yanlışlarını söylemektir. Bir mizah ve hiciv şairinden de beklenmesi gereken böyle bir tavidir:

Medh ü senâ kaplarını vermiş Fazıl kalaya
Ondan dua bekleyenler avucunu yalaya

(Muhafız Cemal Beyefendiye-1913, Nevsâl-i Millî 1914, s. 31)

Fazıl Ahmet, Cemal Paşaya karşı bu kadar açık sözlü olmasına rağmen gerçekte ondan çekinir. Cemal Paşa ne de olsa İttihat ve Terakkinin en önemli üç kişisinden biridir ve İstanbul kumandanıdır. Onun Cemal Paşadan çekinmesinin en önemli sebebi, Mahmut Şevket Paşa suikastından sonra İstanbul'da muhalefetin susturulması ve gazetecilerin ve siyasîlerin Cemal Paşa tarafından sürgüne gönderilmesidir. O, bu korkuyu "Talât Beyefendiye" adlı şiirinde Talât Paşaya açıkça söyler. Fazıl Ahmet, siyasetçileri hicvetmede ve alaya almada aşırıya gidememesini Cemal Paşa'nın sürgün uygulamasına bağlamaktadır:

Hakkınızda iyi değil bu şairin duygusu
Dua etsin Cemal Beye şimdi nuzzâr ordusu
Çünkü onun olmasa ger yüreğimde korkusu
Hepinizi hicvederdim gece gündüz doğrusu
(Talât Beyefendiye, Tanin, nr. 1698, 1913)

Fazıl Ahmet, bazı siyasîler hakkında yazdığı şiirlerde üslûbuna çok dikkat eder. Belli bir seviyeyi aşmaz. Bu şahıslardan biri de İstanbul Muhafızı Cemal Paşadır. Cemal Paşaya sadece iki şiirinde yer vermesi ise ondan ne kadar çekindiğinin bir delilidir.

9. Hallâçyan Efendi

İttihat ve Terakkinin İstanbul mebusu Bedros Hallâçyan, İbrahim Hakkı Paşa kabinesinde Ticaret ve Nafia Nazırıdır. Ayrıca 1912 seçimlerinden sonra Meclis Riyaset Divanında görev yapacaktır.⁴⁶⁶ Hallâçyan Efendi, gerçekleşmesi mümkün olmayan projeler peşinde koşmasından dolayı Fazıl Ahmet'in alaylarına hedef olur. Fazıl Ahmet'e göre Hallâçyân Efendi atıp tutmakta usta bir politikacıdır:

⁴⁶⁶Tunaya, *age.*, s. 183

Fakat nâzır için kalbî duâdan fâriğ olmam hiç
Onun attıkları her hallâcın kârı değil hakka
(Vukuât-ı Cârîyye, Tanin, nr.759, 1910)

Fazıl Ahmet, Hallâçyan Efendinin ürettiği projeler için Allah'a şükreder. Çünkü o, eşi ve benzeri görülmemiş "dehâ"sıyla ülkenin geleceğine ışık tutmaktadır. Hakikatte ise burada ince bir alay vardır:

Edelim rabbimize hayli şükür kim Hallâc
Yine kandîl-i dehâsın bize kıldı minhâc!
(Bir Mektuptan Muhricdir, Büyük Duygu, nr. 10-13, 1913)

Bir başka şiirinde ise Allah'ın Hallâçyan Efendiyi yeryüzünde bir "sığırtmaç" olarak yarattığını söyleyecektir. Ancak bu sığırtmaç olmayacak işleri takip etmektedir:

O mevlâ kim yaratmıştır cenâb-ı mîr-i Hallâcı
Mevâşî-i muhâlâtın şu âlemde sığırtmacı
(Eski Bir Mülâzimlik Tebriki, Akşam, nr. 6, 1918)

İbrahim Hakkı Paşa kabinesinin en fazla tenkit edilen şahsiyetlerinden birisi Ticaret ve Nafia Nazırı Hallâçyan Efendidir. Meclis içinde ve meclis dışında hayalperestliği yüzünden kendisine epeyce yüklenilmektedir. Tenkitlere dayanamayan Hallâçyan Efendi derdini "Vükelâname" mesnevisinde Sadrazam İbrahim Hakkı Paşaya dönecektir. Artık iyice bunalan Hallâçyan Efendi, tenkitlere karşı Sadrazamdan yardım istemektedir:

Hangi derdimi ben sadr-ı güzîn yâd edeyim
Sen de dâd etmezsen ben kime feryâd edeyim

Hallâçyan Efendinin Ticaret ve Nafia Nazırı olması, muhaliflerin İbrahim Hakkı Paşa kabinesini tenkit etmek için ellerinde büyük bir kozdur. Bu koz elde oldukça tenkit etmek için başka bir mesele aramaya gerek yoktur. Bunun bilincinde olan Hallâçyan Efendi, "muterizlere" karşı koymak için Sadrazamdan kendisine akıl vermesini ister:

Muterizler yine pek çokmuş işittim bu sene
Bilmezem kime ne yapıp onları berbat edeyim

İşin kötü tarafı hayalperestlikle meşhur olması yüzünden Hallaçyan Efendinin doğru söylediği şeylerin de kale alınmamasıdır. O, en çok bundan şikâyet etmektedir:

Ne yaparsam yapayım kimse beni dinlemiyor
Bir meded yok bana ki ben size imdâd edeyim

Hallâçyan Efendi, nazır olduğu müddetçe hem kendisinin, hem de hükûmetin yıpranacağına farkındadır. Bu yüzden bakanlıktan istifa etmesi kabine üyelerini memnun edecektir. Onun da kararı bu yöndedir:

Atacaksa beni pambuk gibi hallâc-ı dehr
Terk ile mevkiimi cümleliz şâd edeyim
(Vükelâname, Tanin, nr. 779, 1910)

Hallâçyan Efendinin projelerinden biri de "Anadolu sahilinden Girit'e köprü yapmak"tır. Bu proje yüzünden hakkında gensoru (istizah) verilir. Gensoru görüşmeleri sırasında mebuslar Hallâçyan Efendiyi epeyce sıkıştırırlar.⁴⁶⁷ Fazıl Ahmet İbrahim Hakkı Paşanın sadareti zamanında cereyan eden meclis kavgalarını bir savaş manzarası şeklinde ele aldığı "Der-vasf-ı ceng-i nuzzâr bâ-mebûsînü'l-ebrâr" adlı mesnevisinde gensoru görüşmeleri sırasında Hallâçyan Efendinin düştüğü duruma da yer verir. Muhalif mebuslar söz alarak Hallâçyan Efendiyi "yaylım ateşine" tutarlar. Hallâçyan Efendi bu ateş karşısında zor duruma düşer ve kelimenin tam anlamıyla "yere serilir" ve feryatları göklere yükselir:

Eyvah deyüben yere serildi
Âzası birer birer gerildi

Bîçâreciğin duhân-ı âhı
Eflâke kadar çıkardı gâhi

(Der-vasf-ı ceng-i nuzzâr., Tanin, nr. 820-821, 1910)

Uzun süren müzakerelerden sonra Hallâçyan Efendi aleyhine verilen gensoru önergesi meclis tarafından reddedilir. Mecliste muhalefetle yapılan "savaşı" kazanan hükûmet rahat bir nefes alır. Bu durum Hallâçyan Efendiyi fazlasıyla memnun eder ve sevincini "raks" ederek gösterir:

⁴⁶⁷Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım I*, İstanbul 1992, s. 325

Yok imiş nuzzâr için endişe-i buhrân diyü
Raks edip keyfinden olmuş mîr-i Hallâçyan mest
(Gazel, Tanin, nr. 844, 1911)

Fazıl Ahmet, Hallâçyan Efendiye çok yüklendiğinin farkındadır. Ona hitaben bir şiir yazarak gönlünü almaya ve yaptığının şaka olduğunu anlatmaya çalışır ve bu şiirlere kızıp da kendisini gönlünden uzak düşürmemesini ister:

Ben seni hayli "medh" eyledim ammâ gerçi
Yine bu şâiri sen kılma gönülden ihrâc

Gerçekte Fazıl Ahmet, bütün hayalperestliğine rağmen Hallâçyan Efendiyi sevmektedir. Onu sevdiren de zaten bu yönüdür. Debbâğ sevdiği deriyi kaliteli hâle getirmek için nasıl yerden yere vurursa, Fazıl Ahmet de kendi katında Hallâçyan Efendinin değerini yükseltmek için ona lâtife yapmak yolunu seçmiştir:

Sevdiği postları çün hâke çalarmış debbâğ
Hepsinin kadrini anlar yine ammâ sarrâc
(Be-cenâb-ı Hallâçyan, Tanin, nr. 1073, 1911)

Hayalperest şahsiyetiyle Meşrutiyet döneminin ilginç isimleri arasında yer alan Hallâçyan Efendinin yer aldığı, adının geçtiği şiirler şunlardır: Vukuât-ı Cârîyye (Tanin, nr.759, 1910), Teşâür-i Nef'iyâne (Tanin, nr. 770, 1910), Vükelâname (Tanin, nr. 779, 1910), Hevâiyyât ve Siyâsiyyât (Tanin, nr. 785, 1910), Bir Nazire (Tanin, nr. 792, 1910), Kaside-i dil-firîb... (Tanin, nr. 802, 1910), Der-vasf-ı ceng-i nuzzâr.. (Tanin, nr. 820-821, 1910), Gazel (Tanin, nr. 844, 1911), Tanzir-i Cenâb-ı Eşref (Tanin, nr. 852, 1911), Be-cenâb-ı Hallâçyan (Tanin, nr. 1073, 1911), Muhafız Cemal Beyefendiye-1913 (Nevsâl-i Millî 1914, s. 31), Bir Mektuptan Muhricdir (Büyük Duygu, nr. 10-13, 1913), Eski Bir Mülâzımlık Tebriki (Akşam, nr. 6, 1918)

10. Emrullâh Efendi

II. Meşrutiyet döneminin eğitim alanında önemli fikir adamlarından biri olan Emrullâh Efendi İbrahim Hakkı Paşa kabinesinin Maarif Nazırıdır. Bakanlığı zamanında eğitim alanında yeni düzenlemelere gidilmiş, İlköğretim Kanunu çıkarılmıştır. Maarif alanındaki düzenlemelere üniversiteden

başlamak lüzumunu savunan meşhur Tuba Ağacı nazariyesi onundur. Ancak savunduğu bu nazariyeyi gerçekleştirmeye muvaffak olamamıştır.⁴⁶⁸

Emrullâh Efendi, "dânâ" bir şahsiyet olmasına rağmen dalgınlığıyla meşhurdur. Fazıl Ahmet "Vükelâname" mesnevisinde Emrullâh Efendiyi Fuzulî'nin dilinden anlatır. Fuzulî'nin tasavvufî aşk yüzünden yaşadığı sermestlik, Emrullâh Efendi için fitrî bir meziyettir ve dünyevîdir:

Öyle sermestem ki idrâk etmezem dünyâ nedir
Bin kimim, nâzır olan kim, bu dönen kavga nedir

Hanya'dan da Konya'dan da dem-fürûşum gerçi ben
Bilmem ammâ sorsalar Hanya nedir, Konya nedir
(Vükelâname, Tanin, nr. 779, 1910)

Emrullah Efendi'nin Maarif Nazırlığı zamanında yaşanan bazı hadiseler ve uygulamalar tartışmalara sebep olmuştur. Bu tartışmalardan en önemlisi yayınladığı bir genelgeyle ilgilidir. Emrullah Efendi 1910 yılında yayınladığı bir genelgeyle derslere kasten devam etmeyen öğretmenlerin maaşlarından kesinti yapılacağını okullara bildirir. O tarihte Galatasaray Lisesi Müdürü olan Tevfik Fikret bu genelgeye riayet etmez. Bunun üzerine Emrullah Efendi Tevfik Fikret'i görevden alır ve yerine Salih Zeki Beyi tayin eder. Tayin yazısında kullandığı "bir şair yerine bir âlim" sözü tartışmalara sebep olur. Hakkında gensoru verilir ve bütün tenkitlere rağmen görevine devam eder.⁴⁶⁹

O dönemde Darülmualiminde öğretmenlik yapan Fazıl Ahmet, Emrullah Efendinin başına buyruk hareket ettiği düşüncesindedir ve bu noktada Maarif Nazırını bir şiirinde tenkit eder:

Yürek ister söze şimdi maarif bahsine aid
"Bana vız gelmede her şey!" diyormuş nâzır-ı âbid
(Tanzir-i Cenâb-ı Eşref (Tanin, nr. 852, 1910)

⁴⁶⁸Emrullâh Efendi ve çalışmaları hakkında daha geniş bilgi için bk. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, III. Baskı, İstanbul 1992, s. 192-193; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, IV. Baskı, İstanbul 1993, s. 262; Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim Hareketleri*, Ankara 1996, s. 42-67

⁴⁶⁹Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, s. 53-54

Maarif Nazırı Emrullah Efendinin yer aldığı, adının geçtiği şiirler şunlardır: *Vükelâname* (Tanin, nr. 779, 1910), *Hevaiyyat ve Siyasiyyat* (Tanin, nr. 785, 1910), *Bir Nazire* (Tanin, nr. 792, 1910), *Gazel* (Tanin, nr. 844, 1910), *Tanzir-i Cenâb-ı Eşref* (Tanin, nr. 852, 1910)

11. Mahmut Şevket Paşa

Hareket Ordusunun başında İstanbul'a gelerek 31 Mart İsyanını bastıran Mahmut Şevket Paşa, çok aktüel bir şahsiyet olmasına rağmen Fazıl Ahmet'in sadece iki şiirinde kendisine yer bulacaktır. Bunda, Paşanın sert mizacıyla birlikte Talat Paşanın Fazıl Ahmet'e Mahmut Şevket Paşa aleyhinde şiir yazmaması konusunda yaptığı uyarının tesiri vardır.⁴⁷⁰ Mahmut Şevket Paşa hakkında oldukça dikkatli bir dil kullanan Fazıl Ahmet, Paşayı tenkit etmek yerine övmeyi tercih eder. İbrahim Hakkı Paşa kabinesinde Harbiye Nazırı olan Mahmut Şevket Paşa, Fazıl Ahmet tarafından "Teşâür-i Nef'îyâne" adlı şiirde herkesi korkudan titreten bir kahraman olarak görülür:

Kimdir ol kim nâmını gûş eyleyip de titremez
Görmek isterdi gözüm bir öyle er oğlu eri

Zayıf bir vücut yapısına sahip olan Mahmut Şevket Paşanın "şevketi" aslında bulunduğu makamla ilgilidir. Fazıl Ahmet, bu makamdaki dolaylı Mahmut Şevket Paşayı kadim Yunanîlerin savaş tanrısı Mars'a benzeter. Fazıl Ahmet'e göre Yunanistan harbiye nazırı eğer onu rüyasında görse Mars zannedip dehşete düşecek ve çok korkacaktır.

Harp ilâhı zannedip medhûş olurdu görse ger
Şahsını rüyada Yunanîlerin seraskeri
(Teşâür-i Nef'îyâne, Tanin, nr. 770, 1910)

Mahmut Şevket Paşanın yer aldığı diğer şiir ise "Vükelâname" mesnevisidir. İbrahim Hakkı Paşanın sadareti zamanında yapılan bir kabine toplantısının Fazıl Ahmet tarafından rüya şeklinde canlandırıldığı bu mesnevîde, konuşma sırası Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşaya geldiğinde herkes korku içindedir. Çünkü Paşa konuşurken "ejder" misali köpürmekte, etrafa ateşler saçmaktadır:

⁴⁷⁰ *age.*, s. 54.

Lâkin köpürüp misâl-i ejder
Bir merd-i yegâne-i muzaffer

Etrafa saçınca hav ü haşyet
İsâr ile bin şerâr-ı Şevket

Paşanın gökgürültüsüne benzeyen bu konuşması herkes gibi Fazıl Ahmet'i de ürkütür ve gördüğü rüyadan uyanmasına sebep olur. Bu uyanış mesnevinin de sonu olacaktır:

Herkes gibi ben de ra'd sandım
Bin havf ile uykudan uyandım
(Vükelâname, Tanin, nr. 779, 1910)

Mahmut Şevket Paşa, Fazıl Ahmet'in şiirinde etrafına korku salan bir şahsiyet olarak değerlendirilir. Şiirlerin yazıldığı devir göz önüne alındığında, farklı bir bakış açısı getirmesinin mümkün olmadığı görülecektir.

12. Lütfi Fikri Bey

Meşrutiyet döneminde Dersim mebusu olarak Meclise giren Lütfi Fikri Bey, İttihat ve Terakkiye muhalefet edenlerin başında gelir. 1909 yılında Mutedil Hürriyetperveran Fırkasını kuran Lütfi Fikri Bey, 1911 yılında İttihat ve Terakki aleyhtarlarının kurduğu Hürriyet ve İtilâf Fırkasının da müessisleri arasındadır.⁴⁷¹ Muhalif şahsiyetiyle tanınan Lütfi Fikri Bey, özellikle Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa hükûmetinin icraatlarını tenkit etmektedir. Fazıl Ahmet, tartışmalı Marienbad seyahatinden dönen İbrahim Hakkı Paşayı bu noktada uyacaktır. Çünkü Lütfi Fikri Bey bütün silâhlarını kuşanmış, kendisine Mecliste beklemektedir:

Sahn-ı meclis içre duyduum bekliyormuş zâtını
Mîr-i Lütfî hazır etmiş tîg ü gürz ü hançeri
(Teşâür-i Nef'îyâne, Tanin, nr. 770, 1910)

⁴⁷¹Hürriyet ve İtilâf Fırkası ve Lütfi Fikri Beyin bu parti içindeki çalışmaları hakkında daha geniş bilgi için bk. Ali Birinci, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, İstanbul, 1990

Fazıl Ahmet, Lütfi Fikri Beyin her işte devamlı muhalif kalmasını tenkit eder. Onun hiçbir şeyi beğenmemesini, herşeyin en iyisini kendisinin bildiğini zannetmesini ukalâlık olarak nitelendirir:

Her işin ruh-ı hakikîsin mîr-i Lütfidir bilen
Meclisin güya ki kendi sâhib-i huddâmıdır
(Bir Nazire, Tanin, nr. 792, 1910)

Olaylı geçen meclis toplantılarının baş aktörlerinden birisi de Lütfi Fikri Beydir. Fazıl Ahmet, onun kavgalı meclis çalışmaları sırasındaki atak hâlini 1911 yılında yazdığı bir gazelinde okuyucuların görmesini ister:

Lütfi Fikrî Beyi ger görse idi kariimiz
Sahn-ı meclis içinde oluyorken cevval

Lütfi Fikri Bey, meclis konuşmalarıyla siyasî rakiplerinin âdetâ korkulu rüyasıdır. O, söz aldığı anda kanları donmakta, ne yapacaklarını bilememektedirler:

Bâd-ı nutkuyla donar sanki urûk-ı husemâ
Yaksalar meclis içinde dahi bir çok mangal
(Gazel, Tanin, nr. 844, 1911)

Fazıl Ahmet'in şiirinde, muhalif şahsiyetiyle ön plânda yer alan Lütfi Fikri Beyin yer aldığı, adının geçtiği şiirler şunlardır: Teşâür-i Nef'iyâne, Tanin, nr. 770, 1910), (Bir Nazire, Tanin, nr. 792, 1910), (Der-vasf-ı ceng-i nuzzâr..., Tanin, nr. 821, 1910), (Taniniyye, Divançe-i Fazıl, s. 129, 1911), (Muallâkat-ı Dehr, Tanin, nr. 1449, 1912)

13. İsmail Hakkı Paşa

Meşrutiyet döneminde Tokat ve Amasya milletvekilliklerinde bulunmuş olan İsmail Hakkı Paşa, meclis içinde İttihat ve Terakkiye muhalefet edenler arasındadır. Meşrutiyetten hemen sonra kurulan Mutedil Hürriyetperveran Fırkasında yer almış, daha sonra diğer muhalif arkadaşlarıyla Hürriyet ve İtilâf Fırkasını tesis etmişlerdir.⁴⁷² Hayatı hakkında fazla bilgi sahip olmadığımız İsmail Hakkı Paşa, Fazıl Ahmet'in şiirinde mecliste yaptığı konuşmalar

⁴⁷² age. s. 48

sebebiyle yer alır. Fazıl Ahmet, Mecliste çok söz alan İsmail Hakkı Paşanın sözlerini manasız bulur. Ona göre Paşa çok konuşup, az şey söyleyen insanlardandır:

Dinle İsmail Paşayı ammâ zinhâr sorma hiç
"Dâimâ mazmûn-ı fikri böyle bî-manâ mıdır?"
(Bir Nazire, Tanin, nr. 792, 1910)

Fazıl Ahmet, İsmail Hakkı Paşaya hitaben iki şiir kaleme almıştır. Methiye tarzında yazdığı şiirlerinde över gibi görünmekle birlikte, hakikatte Paşayla alay etmektedir. Fazıl Ahmet, "Kaside-i dilfirîb ü ruh-ârâ, der-vasf-ı İsmail Paşa" başlığını taşıyan ilk şiirinde İsmail Hakkı Paşayı, meclisin "bûlbülü" olarak nitelendirecektir. Konuşmalarıyla dinleyenleri kendinden geçiren Paşa, bu yönüyle meclisin renkli simaları arasındadır:

Bütün huzzârı gaşyeyler hakikat o sühan-perdâz
Sanırsın bûlbül olmuş cûşa gelmiş âşiyân üzre

Fazıl Ahmet, İsmail Hakkı Paşanın meclis konuşmalarını çok değerli bulur ve tabedilerek memleket içindeki bütün vilâyetlere dağıtılmasını ister. Onun, bu düşüncesine mizah noktasından baktığımızda, aslında İsmail Hakkı Paşanın konuşmalarıyla alay ettiği görülecektir:

Senin her cevher-i nutkun iletsin bir seri tatar
Tokat ile Sivas içre, dahi Bitlis'le Van üzre
(Kaside-i dil-firîb ü rûh-ârâ.., Tanin, nr. 802, 1910)

İsmail Hakkı Paşanın meclis konuşmalarına o kadar alışılmıştır ki, mecliste uzun süre söz almadığı zamanlarda bir şeylerin eksikliği hemen hissedilir:

Hayli demdir tûtî-i meclis cenâb-ı İsmail
Kalmada sâkit diyü mahzun bugün her şeyh ü şâb
(Hefte-i Teşâür, Tanin, nr. 836, 1910)

Paşanın, meclis konuşmalarıyla alay etmeyi yine kaside tarzında yazdığı "Tanzir-i gazel-i Fuzulî der-medh-i İsmail Paşa" adlı şiirinde sürdüren Fazıl Ahmet, Fecr-i Âti içindeki genç arkadaşlarından, Paşanın konuşmalarını ezberleyerek, bilgilerini, görgülerini arttırmalarını ister:

Fecr-i Âti içre görmüş olduğum gûdeklere
Söyledim ki her sözün hiç durmayıp yazeler
(Tanzir-i gazel-i Fuzulî., Tanin, nr. 844, 1911)

İsmail Hakkı Paşanın yer aldığı şiirler şunlardır: Bir Nazire (Tanin, nr. 792, 1910), Kaside-i dil-firîb-i ruh-ârâ... (Tanin, nr. 802, 1910), Der-vasf-ı ceng-i nuzzâr..., Tanin, nr. 821, 1910), Hefte-i Teşâür, Tanin, nr. 836, 1910), Tanzir-i gazel-i Fuzulî (Tanin, nr. 844, 1910), İki Nevcivan İçin, Tanin, nr. 960, 1911), Muhafız Cemal Beyefendiye-1913 (Nevsâl-i Millî, 1914, s. 30), Kaside-i Adnaniyye (Tanin, nr. 1049, 1911), Tanzir-i gazel-i Fuzulî (Tanin, Divançe-i Fazıl, s. 121)

14. Şeyhülislâm Musa Kazım Efendi

Fazıl Ahmet, İbrahim Hakkı Paşa kabinesinde Şeyhülislâm olarak vazife yapan Musa Kâzım Efendi, hakkında kullandığı üslûpta oldukça ölçülüdür. O, bulunduğu makamdan dolayı Şeyhülislâm Musa Kazım Efendiyi ele aldığı şiirlerde şaka ve lâtife sınırlarını zorlamaz.

Fazıl Ahmet, Musa Kâzım Efendinin fetvalarından yola çıkarak, mizah ve hiciv şiirleri yazmasında dinen bir sakıncası olmadığını düşünür. O, böyle söylemekle siyasetçiler karşısında daha rahat davranmak istemektedir:

Kâzımın gayzı olmaz içtihadım var benim
Yoksa söyletmez idim ben kilik-i mazmûn-perveri
(Teşâür-i Nef'îyâne, Tanin, nr. 770, 1910)

1910 yılında yazdığı "Be-cenâb-ı Musa Kâzım Efendi" adlı kasidesinde ise bazı alışkanlıkları ve meziyetleri etrafında Musa Kâzım Efendiyi övecektir. Şair, kahveye müptelâ olan Musa Kâzım Efendiyi devrinin din âlimleri arasında zirveye yerleştirir:

Ser-firâz-ı fuzalâ Kâzım Efendi-i zaman
Kahve-i âfiyeti nûş. ede fincan fincan

Fazıl Ahmet, Şeyhülislâmdan dua ederken devrin Sadrazamı İbrahim Hakkı Paşayı unutmamasını ister. Çünkü çok zor bir sadaret dönemi geçiren, mecliste ve Meclis dışında tenkitlere hedef olan İbrahim Hakkı Paşanın bu dualara çok ihtiyacı vardır:

Hazret-i sadr-ı zamana kıla binlerce duâ
Alarak destine bir sübha-i dürr ü mercan

Onun temiz yüzü kabine arkadaşlarına ferahlık ve güven vermektedir.
Gür kaşları ise düşmanlarını kahreden keskin kılıç gibidir:

Rûy-ı pâkidir anın matmah-ı çeşm-i nuzzâr
Kahr-ı hasm eylemeye kaşları tîg-i bürrân

Fazıl Ahmet, Musa Kâzım Efendinin siyasî dehasına güvenir. Bu yolda
batılı siyasetçileri alt edeceği düşüncesindedir:

Cümleten müflis ederdi vükelâ-yı garbı
Sûk-ı erbâb-ı siyâsette açaydı dükkân

Şiirin sonunda Fazıl Ahmet, Musa Kâzım Efendinin vasıflarını saymakla
bitiremeyeceğini söyler. Ona göre zamanın Nefî kudretinde şiir yazarın kalemi,
yani kendisi bu konuda âciz kalmıştır:

Edeyim sâde dua, çünkü değildir kadir
Ânı tasvîre bugün hâme-i Nef'î-i cihân
(Be-cenâb-ı Musa Kazım Efendi, Tanin, nr. 827, 1910)

*

Yukarıdaki şahsiyetlerden başka şiirlerde bir veya birkaç beyitle temas
edilen siyasetçiler, ele alınış şekilleriyle aşağıya çıkarılmıştır.

Abdülhamit ve II. Meşrutiyet döneminin meşhur Sadrazamlarından
Kıbrıslı Kâmil Paşa ile oğlu Sait Paşa, Fazıl Ahmet tarafından "Vukuât-ı
Câriyye" de Kâmil Paşanın Kıbrıs'tan İstanbul'a dönmesiyle ilgili olarak birlikte
ele alınır. Fazıl Ahmet'in Kâmil Paşaya bakışı menfidir ve onun için "köhne"
tabirini kullanır:

Bugünlerde teeheyyücler bütün etrâfı cınlattı
Olunca âzim-i Kıbrıs o köhne sadr-ı müstesna

Diyorlar ki o pîr-i Kâmil'i görmek için şimdi
Karar vermiş azimet etmeye oğlu Sait Paşa
(Vukuât-ı Câriyye, Tanin, nr. 759, 1910)

İbrahim Hakkı Paşa kabinesinde Hariciye Nazırı olarak görev yapan Rif'at Paşa, "Der-ahval-i âlim"de konuşurken yaptığı dil yanlışlarıyla birlikte ele alınır:

Pek belîgane imiş sözlerin amma heyhât
Tıfl iken yapmamışsın zerrece, ilâl, idgam
(Der-ahvâl-i âlem, Tanin, nr. 859, 1911)

Yine aynı kabinede Adliye Nazırı olarak görev yapan Necmeddin Mollanın adı "Teşâür-i Nef'îyâne"de zikredilecektir:

Âsmân-ı dîn ü adlin necmi bilmem neredesin
Gel, semâ-yı nazmımın ol sen dahi bir ahteri
(Teşâür-i Nef'îyâne, Tanin, nr. 770, 1910),

Aynı şiirde Evkaf Nazırı Şerif Haydar Beyin ismi de zikredilecektir:

Kârını evkafa vakfetmiş diyorlar kâmilin
Ehl-i hâller vasfederken ol Şerif Hayder'i
(Teşâür-i Nef'îyâne, Tanin, nr. 770, 1910),

Mahmut Şevket Paşanın öldürülmesinden sonra Avrupa'ya kaçmak zorunda kalan Hürriyet ve İtilâf Partisinin ileri gelenlerinden Rıza Nur'un "Kaside-i garrâ der-vasf-ı Cemil Paşa"nın bir beyitinde ismi geçer. Fazıl Ahmet, Şehremini Cemil Paşaya hitap ettiği bu şiirinde Rıza Nur'un tekrar Türkiye'ye dönüp, siyasete girme isteğine vurgu yapmaktadır:

Benim kadrım iyi bil kim sana böyle dua etmez
Umûr-ı intihâbâta eğer alsak Rıza Nur'u!
(Kaside-i garra..., Tanin, nr. 1771, 1913)

"Muhafız Cemal Beyefendiye-1913" adlı şiirde İttihat ve Terakki döneminin dahiliye nazırlarından Hacı Adil Bey'in nargile ve enfiye düşkünlüğü üzerinde durulur:

Hacı Adil Beye şayet arasam bir kafiye
Hatırma ya nargûle gelir, ya enfiye
(Muhafız Cemal Beyefendiye-1913, Nevsâl-i Millî, 1914, s. 30),

İstanbul mebusu Zöhrab Efendi meclis kavgalarının anlatıldığı "Der-vasf-ı ceng-i nuzzâr bâ-mebûsînü'l-ibrâr" adlı mesnevide zehirli su akıtan bir lüleye benzetilecektir:

Bir lüle gibi cenâb-ı Zöhrab

Etrafa saçardı semli bir âb

(Der-vasf-ı ceng-i nuzzâr..., Tanin, nr. 820, 821, 1910)

İzmir mebusu Nesim Mazliyah Efendi "Hefte-i Teşâür"de İstanbul mebusu Zöhrab Efendi ile aynı beyitte yer alacaktır. Fazıl Ahmet, bu şiirinde Talât Paşaya seslenmektedir:

Her zaman eyle teneffüs sen Nesîm-i meclisi

Nûş edip Zöhrab-ı mebûsânı hem misl-i hoşâb

(Hefte-i Teşâür, Tanin, nr. 836, 1910)

İstanbul mebusu Kozmîdi Efendinin ismi "Der-vasf-ı ceng-i nuzzâr.." mesnevisinde kavgacı milletvekillerinin arasında zikredilir:

Kozmîdi Efendi dahi bir an

Tâ canı içinden etti efgan

(Der-vasf-ı ceng-i nuzzâr..., Tanin, nr. 820,821, 1911)

Kütahya mebusu Ferit Bey de "Der-vasf-ı ceng-i nuzzâr.." mesnevisinde ismi geçen şahsiyetlerdendir:

Bir ferd-i ferîd-i hayret-efzâ

Kim emrine râm etmiş Kütahya

(Der-vasf-ı ceng-i nuzzâr..., Tanin, n. 821, 1910),

b) Mütareke Devri

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesinden sonra başlayan devreye, imparatorluğun ayakta kalması noktasında fikrî ve siyasî açıdan tam bir anarşi hâkimdir. Mevcut statükonun korunması hususunda hangi galip ülkenin siyasî görüşüne uygun adımlar atılacağı, kurtuluşun Anadolu'da başlayan Millî Mücadeleyi desteklemekle mi mümkün olacağı yahut Amerikan mandasını mı kabul etmek gerektiği noktasında zihinler

aydınlık değildir. Bu fikir anarşisi neticesindedir ki Mütareke dönemi büyük bir cemiyet ve fırka çalışmasına sahne olacaktır.⁴⁷³

İstikrarsız hükûmetler, İttihat ve Terakki düşmanlığı, sansür, mülteci meselesi, Divan-ı Harpler, devr-i sâbık siyaseti, azınlıkların yaptıkları taşkınlıklar, işgaller, Millî Mücadeleye destek amacıyla yürütülen gizli çalışmalar Mütareke dönemi İstanbul'unun göze çarpan diğer hususiyetleridir.⁴⁷⁴

Mütareke dönemini karışık siyasî ortamı içinde, fazla aktif olmasa bile Fazıl Ahmet'i de görüyoruz. Fazıl Ahmet, işgali ve Türkiye topraklarının parçalanmasını kabul etmeyen, Anadolu'daki Millî Mücadeleye dolaylı olarak destek veren Selâmet-i Amme Heyetinin ve Millî Ahrar Fırkasının çalışmalarına katılmıştır.⁴⁷⁵ Ayrıca 1920 yılında Dersaadet gazetesinde Anadolu coğrafyasını ve kültürünü öven hatıralarını yayınlar.⁴⁷⁶ Bu dönemde bir muharrir olarak matbuata uygulanan sansür yüzünden yapacağı fazla bir şey yoktur. Zaten sansürden de çok şikayet ettiğini biliyoruz.⁴⁷⁷ Fazıl Ahmet'in Mütareke döneminde yazdığı şiirleri üç ana başlık altında inceleyebiliriz.

I. İttihatçılığı Tenkit yahut "Devr-i Sâbık"

Fazıl Ahmet, Mütareke döneminin hâkim görüşüne uyarak ülkeyi terk eden İttihat ve Terakki ileri gelenlerini şiirlerinde tenkit eder. O yazdığı şiirlerle Mütareke döneminde başlayan devr-i sâbık hareketine katkıda bulunur. Geçmiş dönemi şiirlerinde methetmemiş olmasını kendisi için büyük bir ayrıcalık

⁴⁷³Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler* adlı çalışmasının Mütareke dönemini ele aldığı cildinde 1918-1922 yılları arasında İstanbul'da 44 dernek ve fırkanın faaliyetleri hakkında bilgi vermektedir. (*Türkiye'de Siyasal Partiler-Mütareke Dönemi*, c.II, İstanbul 1999, 656)

⁴⁷⁴Mütareke dönemi İstanbul'u hakkında daha geniş bilgi için Tunaya'nın eseri dışında aşağıdaki kaynaklara müracaat edilebilir: Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Hareketleri*, İstanbul 1956, 718 s.; Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*, İstanbul 1993, 260 s.; Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, İstanbul 1943, 386s.

⁴⁷⁵bk. *Fazıl Ahmet'in Hayatı ve Şahsiyeti Bölümü*

⁴⁷⁶bk. *Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi Bölümü*

⁴⁷⁷bk. *Fazıl Ahmet'in Mizahî Şiirleri ve Hicivleri-Basın Bölümü*

addeden Fazıl Ahmet, İttihat ve Terakki dönemini bütünüyle "cürm ü günah" olarak niteler:

Eski devrin bir zaman vezn etmedik ef'âlini
Ol kadar cürm ü günâhu tartamaz kantarımız
(Ahmet Emin Beye, Tasvir-i Efkâr, nr. 2689, 1919)

Bir başka şiirinde ise eskiden beri İttihat ve Terakkiyi memleket için bir kurtuluş çaresi olmadığına inandığını ninesinin ağzından söyleyecektir:

Kadınnem derdi, oğlum İttihâddan sen rehâ umma
Hakikat, farkı yokmuş kavlinin asla kerametten
(Hastalık Beyitleri, Edb. Umumiyye Mec., nr. 108, 1919)

Enver Paşa Fazıl Ahmet'in bu dönemde tenkit ettiği İttihatçıların başında gelmektedir. Enver Paşa ile ilgili yazdığı şiirlerde, daha çok ülkeyi terk etmesi üzerinde durur ve yer yer alaya kaçan değerlendirmeler yapar. Ona göre, İran ve Turan fatihi olmak iddiasıyla ülkeyi içinden çıkamayacağı bir savaşa sokan Enver Paşa, bulunduğu mevkiye yakışmayacak bir korkaklıkla kimsenin haberi olmadan ülkeyi terk etmiştir:

Fâtihi İrân ü Turan etti meydandan firar
Vakfedip boynundaki cürm ü vebâli dağlara
(Dağlara-1918, Fazıl Ahmet, s. 137, 1934)

Etrâfına sezdirmeyerek hâif ü lertzân
Tutmuştu firârın yolunu bir gece Enver
(Asım Beye, Vakıt, nr. 512, 1919)

Güldürdü bütün âlemi mahfice firârın
Koş, gez, yürü, çün mevsimidir geşt ü güzârın
(Firârî Bir Paşaya, Harman Sonu, s. 13, 1919)

Aynı alaylar, bir zamanlar kendi hakkında yazdığı şiirlere ses çıkarmayan, Talât Paşa için de söz konusu olacaktır:

Etmedikse Fâzilâ nazırlığa bizler hücûm
Kaçmadık ya en nihayet ortadan Talât gibi
(Gibi, Tasvir-i Efkâr, nr. 2808, 1919)

Fazıl Ahmet'in İttihat ve Terakki liderleriyle alay ettiği bir başka şiiri de "Berlin Mektubu" başlığını taşımaktadır. Mektup Talât Paşadan, Sait Halim Paşaya gönderilmiştir. Birinci Dünya Harbi'nin başlangıcında sadarete bulunan Sait Halim Paşa, savaş suçlusu olarak 6 Teşrinisani 1918 tarihinden itibaren Divan-ı Âlide yargılanmaya başlar. Sait Halim Paşa verdiği ifadede, savaşa taraftar olmadığını ve harbe girmemek için elinden geleni yaptığını belirterek eski dava arkadaşları Enver ve Talât Paşayı suçlamıştır.⁴⁷⁸ Bunu duyan Talât Paşa, Sait Halim Paşaya Fuzûlî'nin dilinden cevap verir. Talât Paşa mektubunda, Sait Halim Paşanın, Birinci Dünya Savaşına girerken kader birliği ettiği arkadaşlarının arkasından konuşmasını, kendisini yeni yönetime affettirmeye çalışmasını "ahd ü peyman"a uymamak şeklinde değerlendirir.

Sanma sen kim duymadık biz zemm-i ihvân ettiğin
Yüz vurup hercâya birçok âh ü efgan ettiğin
Bilmeyiz zannetme hâlâ azm-i âyân ettiğin
"Kanı a zalim bizimle ahd ü peymân ettiğin"

Talât Paşa, Sait Halim Paşanın Mütareke döneminin İttihatçı düşmanlığı rüzgârına kapılarak kendilerini arkadan vurduğu düşüncesindedir. O, mahkemede kendisini kurtarmak için böyle konuşmaktadır:

Galiba afyon-ı hasmı sen de yuttun âkıbet
Sözlerinle herkesi billah uyuttun âkıbet
"Va'dler, peymânlar etmiştin unuttun âkıbet"
"Kanı a zâlim bizimle ahd ü peyman ettiğin"

Talât Paşa, Sait Halim Paşanın kendilerini suçlaması karşısında saldırıya geçerek sabık sadrazamın yaptığı usûlsüzlükleri sıralamaya başlar. Ona göre Sait Halim Paşa örtülü ödenekten yaptığı hesapsız harcamalarla devletin bu gizli kasasını âdeta "imaret"e çevirmiştir. Ayrıca savaşın bütün yükünü, sıkıntısını kendilerinin çektiğini, Sait Halim Paşanın devlet işlerine bîgâne kaldığını da sözlerine ekler. Bu yüzden yakın arkadaşlarını tenkit etmeye hakkı yoktur. Fazıl

⁴⁷⁸Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler-İttihat ve Terakki, s. 549

Ahmet burada İttihatçı liderleri birbiriyle çarpıştırarak aslında hiçbirisinin mazisinin temiz olmadığını vurgulamak istemektedir. Ona göre bu devirden alınının akıyla çıkmış hiçbir İttihatçı yoktur. Hepsinin memleket zararına yapmış olduğu bir iş muhakkak vardır:

Bir zaman mestûreyi tuttun imâret eyledin
Biz gamın çektiğ bütün gün sen nezâret eyledin
Şimdi de yaranını tenkide cür'et eyledin
"Kanı a zalim bizimle ahd ü peymân ettiğın?"
(Berlin Mektubu, Fazıl Ahmet, s. 89)

Fazıl Ahmet, savaş sırasında İttihat ve Terakkiye tenkit amacıyla yazdığı, fakat yayımlayamadığı bir şiirini Mütareke döneminde neşreder. "Velinimete Dehaletname" başlığını taşıyan ve İttihatçıların ülkeyi terketmesinden kısa bir süre sonra 14 T. sanî 1918 tarihinde Diken mecmuasında yayınlanan bu şiirde Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşanın yolsuzlukları anlatılmaktadır. Yine savaş sırasında halkın çektiği geçim sıkıntısını anlatan ve 27 Eylül 1918 tarihinde Vakıf gazetesinde "Nefes" adıyla yayınlanan şiirini "Dünden Kalma Nefes-Enver Paşaya" başlığıyla 23 Mart 1922 tarihinde Aydede'de tekrar neşreder. Biz bu noktayı belirttikten sonra, adı geçen şiirleri "B. Geçim Zorluğu" başlığı altında incelediğimiz için burada tekrar ele almayı lüzumlu görmüyoruz.⁴⁷⁹

II. Devrin Siyasî Manzarası Hakkındaki Değerlendirmeleri

1911-1913 yılları arasında İttihat ve Terakkiye muhalif bir parti olarak faaliyet gösteren ve İttihatçıların Babıali Baskınından sonra dağılan Hürriyet ve İtilâf Fırkası Mütareke döneminde tekrar siyasî hayata dönecektir.⁴⁸⁰ İttihat ve Terakkinin siyasî hayatta bıraktığı boşluğu doldurmak amacıyla 14 Ocak 1919 tarihinde ikinci ve son defa siyaset sahnesine çıkan Hürriyet ve İtilâf Fırkasına hâkim olan görüş, şiddetli İttihatçı düşmanlığı ve İngiliz hayranlığı olmuştur. Refî Cevat, Rıza Tevfik, Ali Kemal ve Refik Halit gibi tanınmış şahsiyetlerin de yer aldığı Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Anadolu'daki Millî Mücadeleyi İttihatçılığın bir uzantısı olarak görecektir ve şiddetle aleyhinde bulunacaktır. Ortamın müsait

⁴⁷⁹İttihat ve Terakkinin savaş yıllarında savunduğu Turancılık fikri de Fazıl Ahmet tarafından bu dönemde eleştirilecektir. bk. Edebiyat ve Sanat Hayatı Bölümü

⁴⁸⁰Hürriyet ve İtilâf Fırkasının Meşrutiyet dönemindeki faaliyetleri için bk. Ali Birinci, age

olmasına rağmen ileri gelenleri arasındaki sen-ben mücadeleleri yüzünden tam bir bütünlük sergileyemeyen ve bunun sonucunda tek başına iktidara gelemeyen, kurulan hükümetleri özellikle Damat Ferit Paşa hükümetlerini desteklemekle yetinecektir.⁴⁸¹

Fazıl Ahmet, Mütareke şartları içinde yönetimde söz sahibi olmaya çalışan Hürriyet ve İtilâf Fırkasından ümitli değildir:

Hayli dem gûş eylemiştik İttihât avâzını
Şimdi artık dinleriz hep İtilâf efsânesi!
(Gazel, Fazıl Ahmet, s. 153, 1934)

Mütareke döneminin siyasî hayattaki en bariz özelliklerinden biri de kurulan hükümetlerin uzun ömürlü olmamasıdır. 1918-1922 yılları arasındaki dönemde İstanbul'da tam on bir hükümet kurulmuştur. Bu hükümetlerin beşini ise Damat Ferit Paşa kurmuştur.⁴⁸² Hükümetlerin bu istikrarsız görüntüsü halkın dertlerine çözüm bulma noktasında başarısız olacaktır. Mütareke dönemini İttihat ve Terakki yönetimiyle mukayese eden Fazıl Ahmet, halkı memnun etme, dertlerine çare bulma noktasında iki dönemin de başarısız olduğu kanaatindedir:

Her çehre fakat şimdi de pejmürde ve giryân
Güldürmedi zirâ, ne gidenler ne gelenler.
(Asım Beye, Vakıf, nr. 512, 1919)

Mütareke dönemi, tecrübeli ve bilgili devlet adamı yokluğunda herkesin her işe kendisini lâyık gördüğü bir dönemdir. Hükümetlerin sık sık değişmesi ise nazır olmak hevesinde olanlar için bir ümit ışığıdır. Nazır olmayı bekleyenlerin arasında Fazıl Ahmet'in ismini vermediği arkadaşları, dostları da vardır:

Gezip tozdukça efkârım siyâset rehğüzârında
Bulur yârânı mutlak nâzır olmak intizârında
(Şarkı, Harman Sonu, s. 6, 1919)

⁴⁸¹Hürriyet ve İtilâf Fırkasının Mütareke dönemindeki siyasî serüveni hakkında daha geniş bilgi için bk. Tunaya, *age.*, 271-332

⁴⁸²Tunaya, *age.*, s. 61

Fazıl Ahmet'in hayretini celp eden nokta, daha önce siyasete karşı kayıtsız kalan kimselerin siyasî şartları değerlendirmek maksadıyla "rûz u şeb" nazırlık hasretiyle yanmalarındır:

Şimdi gafil sandığım bir hayli yârânım dahi
Hep nezâret hasretiyle rûz u şeb bîzâr olur!
(Olur, Tasvir-i Efkâr, nr. 2921, 1919)

III. Mütareke Devrinden Siyasetçi Portreleri

1. Damat Ferit Paşa

Fazıl Ahmet'in Mütareke döneminde tenkit ettiği en önemli siyasî şahsiyet Damat Ferit Paşadır. Gerek Milli Mücadele'ye karşı tutumu gerekse aşırı İngiliz hayranlığı ile âdeta Mütarek dönemi ile özdeşleşmiş bulunan Damat Ferit Paşa hakkında üç şiir yazmıştır. Sansürün matbuat hayatına hâkim olduğu, üstelik Damat Ferit Paşanın sadarete bulunduğu 1919 yılında bu tarzda şiirler yazabilmesi oldukça düşündürücüdür. Kurduğu beş hükûmetin üçü 1919 yılına⁴⁸³ ait olan Damat Ferit Paşa, Fazıl Ahmet tarafından başarısız bulunur ve "Nefî Yolu-Ferit Paşaya" adlı şiirde yer alan bazı beyitlerde ağır bir şekilde tenkit edilir. Fazıl Ahmet, Damat Ferit Paşanın da ülkenin meselelerine çözüm bulamayacağını düşünmektedir. Yaptığı icraatlarda Anadolu'daki Millî Mücadele'ye destek veren halktan kopuk siyaset izlemesi, milletin dertlerine "derman" olamayacağını en açık delilidir:

Galiba yok bize senden derman
Ger kerem etmez ise Rabb-i rahîm

Damat Ferit Paşanın ülke meselelerine çözüm bulamayacağını savunan Fazıl Ahmet, Paşaya ümit bağlayanların aklından şüphe eder. Çünkü "akl-ı selîm"i olmayan birisinden hayırlı işler yapması beklenemez:

Rabbimiz şimdi selâmet versin
Sende vardır diyene akl-ı selîm
(Nefî Yolu-Ferit Paşaya, Harman Sonu, s. 14)

⁴⁸³Tunaya, age., s. 61

Fazıl Ahmet, Damat Ferit Paşayı şiirinin konusu yapmaya bile tenezzül etmez. Çünkü o hakkında medhiye yazılacak devlet adamlarının vasıflarına sahip bulunmamaktadır. Aslında bu sadece Ferit Paşaya has bir özellik değildir. Çünkü Meşrutiyetten beri kahraman olarak lanse edilen, büyük ümitler bağlanan ve kurtarıcı gibi ortaya çıkan bütün şahsiyetler için sonunda milleti yanıltmıştır:

Nâzenîn-i şiire lâyık bulmadım Dâmadımı
Ol dahi boş çıktı zirâ her çıkan kısmet gibi
(Gibi, Tasvir-i Efkâr, nr. 2808, 1919)

Bir başka şiirinde ise Damat Ferit Paşadan "hayırsız" diye söz edecektir:

Arşa lâyıktır erişse âh ile feryâdımız
Çıktı zirâ hayırsız en son gelen Dâmadımız
(El-aman, Harman Sonu, s. 9, 1919)

Fazıl Ahmet, büyük ümitlerle sadarete gelen Damat Ferit Paşayı ele aldığı şiirlerinde alaycı bir dil kullanır. Hatta onu, böyle bir mevkiye gelecek kapasitede görmez. Fazıl Ahmet'in devlet yönetiminde başarısız bulunduğu Damat Ferit Paşayı ele aldığı şiirler şunlardır: Nef'i Yolu-Ferit Paşaya (Harman Sonu, s. 14, 1919), Gibi (Tasvir-i Efkâr, nr. 2808, 1919), Aldığım Kartlar-Dördüncüsü (Tasvir-i Efkâr, nr. 2869, 1919), El-aman (Harman Sonu, s. 9, 1919), İltifatname (Aydede, nr. 2, 1922)

2. Refik Halit

Fazıl Ahmet'in, Mütareke döneminde ele aldığı siyasetçiler arasında Hürriyet ve İtilâf Fırkası bünyesinde siyasî hayata atılan arkadaşı Refik Halit de vardır. Fazıl Ahmet, toplam iki şiirinde Refik Halit'e yer verecektir. Refik Halit, 1919 yılının Mart ayında sadarete gelen Damat Ferit Paşa kabinesinde Posta ve Telgraf Müdürlüğüne getirilir ve Nisan ayının on ikinci günü vazifesine başlar.⁴⁸⁴ Fazıl Ahmet, üç hafta sonra yazdığı "Diyordum" adlı şiirinde, Hürriyet ve İtilâf Fırkasının yönetime gelmesiyle birlikte Refik Halit'in böyle bir memuriyete geleceğini hissettiğini söyler:

.....

⁴⁸⁴Refik Halit Karay, *Minelbab İlelmihrab*, İstanbul 1964, s. 100

Değişsin hâlihazır
Refik Halit hemen nâzır
Veyahut müsteşar olsun diyordum!
(Diyordum, Tasvir-i Efkâr, nr. 2714, 1919)

Fazıl Ahmet'in, Refik Halit hakkında yazdığı ikinci şiir onun neşrettiği *Aydede* mecmuasında çıkar. Anadolu'daki Millî Mücadeleye karşı küçümseyici bir tavır takınan *Aydede*'nin yazı kadrosunda Fazıl Ahmet de vardır. Ancak o, *Aydede*'de bu yolda yazılar ve şiirler neşretmemiştir. Hatta, *Aydede*'nin ikinci sayısında "İltifatname-Refik Halit Beye-Ankara'dan Gönderilmiştir" başlığıyla çıkan şiirinde Ankara hükûmetinin diliyle Refik Halit'i hicvedecektir. Bu şiirin diğer bir özelliği de Nedim'in meşhur "kâfir" redifli gazeline yazılan bir tehzil olmasıdır. Fazıl Ahmet, yakın arkadaşı Refik Halit'in Millî Mücadeleye karşı menfi tavır almasından rahatsızdır ve bu rahatsızlığını Ankara hükûmetinin diliyle açığa vurur. Fazıl Ahmet'e göre Ankara hükûmeti, bu tavrından dolayı Refik Halit'i o zamanlar mücadele ettiğimiz Yunanlılarla bir tutmakta, "hain" diye nitelendirmektedir:

Gehî derler muhalıfsın, gehî derler münafıksın
Belâsın ben de bilmem, Rum musun, Yunan mısın hâin⁴⁸⁵

Aşağıdaki beyitte ise Refik Halit'in, Mütareke döneminde Millî Mücadele karşısında yer alan gruplarla teşrik-i mesai yapması tenkit edilmektedir:

Nice ebhâr-ı fisk içre dümen tuttun, kürek çektin
Amanın yok mu kat'iyyen veya korsan mısın hâin

Damat Ferit Paşanın tekrar iktidara gelmesiyle birlikte, yine onunla aynı safta yer alıp almayacağı da Ankara hükûmetinin Refik Halit'e sorduğu sorular arasındadır:

Sizin Paşa gelirse eski yârânıyla bir şâyet
Acep ol hey'et içre sen de âzadan mısın hâin
(İltifatname, *Aydede*, nr. 2, 1922)

⁴⁸⁵Fazıl Ahmet, bu şiiri, şiirlerinden seçmeler yaptığı ve 1934'de yayınladığı *Fazıl Ahmet* kitabına alırken "hain" redifini, Nedim'in kullandığı "kâfir" redifiyle değiştirmiştir. (*Fazıl Ahmet*, s. 152)

Fazıl Ahmet'in bu şiirle Refik Halit'i Millî Mücadeleye bakışı konusunda uyarmak istediğini düşünebiliriz. Ancak, Aydede eski politikasına devam edecek ve zafer kazanıldıktan sonra Refik Halit "Yüzellilikler" listesine dahil edilerek sürgüne gönderilecektir.

3. Ferit Bey

İttihat ve Terakki döneminde Kütahya mebusu olan İfham gazetesi sahibi Ferit Bey, Fazıl Ahmet'in, 1919 seçimleri etrafında yazdığı iki şiirinde tekrar karşımıza çıkmaktadır.⁴⁸⁶ Bu şiirlerden ilki "Şathiyyat-ı Peyam" başlığıyla Peyam gazetesinde neşredilir. Ferit Beyin ağzından bir seçim beyannamesi şeklinde yazılan bu şiirde, sabık Kütahya mebusu Fuzulî'nin üslûbuyla İstanbul seçmenlerinden oy istemektedir. Fazıl Ahmet bu şiirinde, kendisini mebusluğa herkesten daha fazla yakıştıran Ferit Beyi muhteris bir politikacı olarak karşımıza çıkarmaktadır. Çünkü o, Meşrutiyet döneminin meclis çalışmalarına şahit olduğu için bu konuda epey tecrübe kazanmıştır:

Bende herkesten füzûn mebûsluk istidâdı var
Çün kim ol parlak makamın bende hayli tadi var

Ferit Bey, hitabetine de güvenmektedir. Hatta, o Meclis kürsüsünde söyleyeceği sözlerin Fazıl Ahmet'in şiirlerinden daha iyi olduğuna inanmaktadır:

Bir gazel tarh eylesem kürsüde Fazıl dinlese
Organun-ı nazmın artık ustası, üstadı var

Ferit Bey, şiirin sonunda İstanbul seçmenlerinden "Allah için" kendisine oy vermelerini ister. Çünkü gazetesi İfham zor durumdadır. O, milletvekili seçilerek maddî yönden rahatlamayı hesap etmektedir:

Müntahipler! Lütfedip de rey verin Allah için
Çünkü İfhâm'ın ferîd bir aylık ancak kâğıdı var!
(Şathiyyât-ı Peyam, Peyam, nr. 376, 1919)

Ferit Bey, neşrettiği bu beyannameye(!) rağmen, İstanbul mebusu seçilemez. Fazıl Ahmet, seçimlerden sonra yazdığı "Bak İstanbul'un" adlı

⁴⁸⁶bk. Fazıl Ahmet'in Mizahî Şiirleri ve Hicivleri- Siyaset Bölümü.

şiiirinde yer alan bir beyitte, Ferit Beyin bu mağlubiyeti dolayısıyla üzüntülerini dile getirecektir:

Gülmüyorsam ger şu hâle ey gönül mazûr tut
Ağlarım mîr-i Ferit'in çünkü pek hüsrânına
(Bak İstanbul'un, Tasvir-i Efkâr, nr. 2936, 1919)

4. Nüzhet Sabit Bey

Damat Ferit Paşanın birinci sadareti zamanında İaşe Müdürlüğüne getirilen Nüzhet Sabit Bey, Fazıl Ahmet'in de dahil olduğu "Selâmet-i Amme Heyeti"nin kurucuları arasındadır.⁴⁸⁷ Ayrıca Hürriyet ve İtilâf Fırkasının Mütareke dönemindeki kuruluş çalışmalarında da görev almıştır.⁴⁸⁸ Namuslu ve vatanperver şahsiyeti ile tanınan Nüzhet Sabit Beyin İaşe Müdürlüğüne getirilmesi, o devirde çok sıkıntı çeken Fazıl Ahmet tarafından sevinçle karşılanacaktır. Artık herkesin gözü Nüzhet Sabit Beyin dağıtacağı iaşenin üzerindedir:

Haylice ihvanımız derler ki artık Nüzhet'in
Dergeh-i cûd u atâsı matmah-ı enzârımız
(Ahmet Emin Beye, Tasvir-i Efkâr, nr. 2689, 1919)

Nüzhet Sabit Bey, iaşenin âdil şekilde dağıtımı konusunda Fazıl Ahmet'in güvendiği bir şahsiyettir. Fazıl Ahmet bu güvenini kendisine hitaben yazdığı "Nüzhet Sabit Beye" adlı şiirinde dile getirir. Nüzhet Sabit Bey de tıpkı Fazıl Ahmet gibi geçim sıkıntısı çeken, hayat standardı düşük birisidir.⁴⁸⁹ Dolayısıyla fakirlerin, güçsüzlerin çektiği çileleri iyi bilmektedir. Fazıl Ahmet, bu

⁴⁸⁷Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, c. II, s. 109

⁴⁸⁸Refik Halit, *Minelbab İlelmihrab*, s. 74. Ayrıca bk. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, III. Baskı, İstanbul 1992, s. 342-344

⁴⁸⁹Refik Halit, Hürriyet ve İtilâf Fırkasının kuruluş çalışmalarına katılan Nüzhet Sabit'in fakirliğini anlatırken başından geçen bir hadiseyi nakleder: "Merkez-i Umumiye güç belâ, Parmakkapı'daki konağa nakledebilmiş, bir odasına olsun saç bir soba kurmaya muvaffak olmuştuk. Zavallı Nüzhet Sabit'in çipil kara rağmen Kızıltoprak'ta, Kuyubaşı'ndaki evinden kalkıp gelerek bu soba başında lâstiksiz fotinlerini kurutuşu unutamayacağım müessir manzaralardan biridir." (*Minelbab İlelmihrab*, s. 74-75).

özelliğinden dolayı Nüzhet Sabit Beyin iâşe gibi şaibeli bir işte titiz davranacağını düşünmektedir:

Sana Hak'tan dilerim doğrusu birçok nusret
Fukara hâlini zirâ ki bilirsin Nüzhet

Daima hakkı gözeten, haklının yanında yer alan Nüzhet Sabit Beyin İâşe Müdürlüğüne getirilmesi, bu işi istismar ederek halkın ekmeğiyle oynayanların "keyfini" kaçırmıştır:

Biliyorlar ki kapın haklıya her demde açık
O sebepten nice soyguncuların keyfi kaçık

Fazıl Ahmet, Nüzhet Sabit Beyden, çekilen sıkıntılar yüzünden yaşama şevki kaybolmuş milletin yüzünü eşit dağıtacağı iâşe ile güldürmesini ister. Çünkü insanlar uzun zamandan beri böyle bir bayramı iştiyakla beklemektedir:

Gam ü nekbetle geçen günleri tadat eyle
Şu harâbiyi bitir, herkesi âbâd eyle

(Nüzhet Sabit Beye-1919, Fazıl Ahmet, s. 96-97, 1934)

Fazıl Ahmet, Mütareke döneminde ele aldığı şahsiyetlerden Nüzhet Sabit Beyi ayrı bir zaviyeden değerlendirir. Hayatî ihtiyaç maddelerinin tevziini gerçekleştiren ve bu özelliğiyle daha önce çeşitli yolsuzlukların yaşandığı bir müessesenin başına namuslu bir kişinin getirilmesini sevinçle karşılar. Ona karşı kullandığı üslûp, mizahtan çok sosyal bir yaranın teşrih edilmesi etrafında gelişir.

*

Yukarıdaki şahsiyetlerden başka şiirlerde bir veya birkaç beyitle temas edilen siyasetçiler, ele alınmış şekilleriyle aşağıya çıkarılmıştır.

Mütareke döneminin ilk hükûmetini kuran Ahmet İzzet Paşa 25 gün sadarete kalmıştır.⁴⁹⁰ Fazıl Ahmet, Sadrazam Ahmet İzzet Paşa kabinesinin bir ay bile geçmeden iş başından uzaklaşması ile ilgili olarak yazdığı beyitte Sadrazamla birlikte padişah VI. Mehmet Vahdettin'in adını zikreder:

⁴⁹⁰Tunaya, age., s. 61

Şu pek ani sukutundan cenâb-ı İzzet'in şimdi
Neden hayrettedir herkes diyü Hünkâr hayrette
(Hayretten Hayrete-1919, Fazıl Ahmet, s. 94, 1934)

Mütareke dönemi sadrazamlarından Ahmet Tevfik Paşa, sadareti zamanında yaşanan yokluklar sebebiyle "Nüzhet Sabit Beye-1919" şiirinde adı zikredilecektir:

Yıkılıp sakfı harap oldu serâser temeli
Hele Tevfik Paşanın devrine geldik geleli
(Nüzhet Sabit Beye-1919, Fazıl Ahmet, s. 96, 1934)

Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensuplarından Şaban Efendi, "Olmaz" adlı şiirde 1919 seçimleriyle ilgili olarak değerlendirilir. Fazıl Ahmet'in Şaban Efendi karşısındaki tavrı olumsuzdur ve onu İstanbul mebusluğuna yakıştırmamaktadır:

Bana her gün soruyorlar ki bu şehre mebus
Ne için herkes olur da Hazreti Şaban olmaz
(Olmaz, Nilüfer, nr. 16, 1920)

Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensuplarından Sadık Beyin adı 1919 seçimleriyle ilgili olarak "Aldığım Kartlar-Dördüncüsü-" şiirinde zikredilecektir. Fazıl Ahmet'in Sadık Beyin mebus adaylığına bakışı olumsuzdur:

Doğru söyle gülme lâkin Hazreti Sadık Beyi
Şayet olsan müntahip sen intihap etmez misin
(Aldığım Kartlar-Dördüncüsü, Tasvir-i Efkâr, nr. 2869, 1919)

c) Çok Partili Hayata Geçiş Çabaları Karşısındaki Tutumu

1928 yılında Atatürk'ün isteğiyle siyasî hayata atılan Fazıl Ahmet, aynı yıl yapılan seçimlerde Elâziz (Elazığ) milletvekili olarak meclise girecek ve 1950 yılına kadar aralıksız mecliste kalacaktır. Siyasete girmesiyle birlikte Fazıl Ahmet'in bazı düşüncelerinde değişiklikler olacaktır. Özellikle Takrir-i Sükûn Kanunu öncesinde "liberal" denebilecek seviyede fikir hürriyetini savunan Fazıl Ahmet, bu dönemde Serbest Fırka deneyiminin karşısında yer alacak ve basına büyük kısıtlamalar getiren 1931 Matbuat Kanununu mecliste şiddetle savunacaktır. Fazıl Ahmet bu dönemde muhalefete tahammül edemeyen bir

partinin "müfrit" bir mensubu olarak karşımıza çıkar. Serbest Fırkanın kısa zamanda halk tarafından teveccühle karşılanmasının sebeplerini araştırmak yerine, gayritabiî bir refleks saikiyle partinin kurucusu Fethi (Okyar) Bey hakkında "Posta Kartı"nda ortaya koyduğu;

Bir çok sözünün nısfı duman, nısfı kurumdur
Hem sonra o mirim ne çalımdır, ne kurumdur

Hırdavat takmağa kalkışma bizim zihnimize
Zannetme ki idraki bu halkın bodurumdur

Gaflet yolu üstünde koşup durma çocukça
Zira uçurumdur sonu müthiş uçurumdur.

(Posta Kartı, Politika, nr. 346, 1930)

düşünceler, tek başına iktidar olmaya alışmış bir parti mensubunun muhalefete tahammülsüzlüğünün bir göstergesi olarak alınmalıdır. Aynı tahammülsüzlük Serbest Fırkaya karşı çıkan matbuatta da görülecektir.⁴⁹¹

İkinci Dünya Savaşından sonra batılı devletlerin, çok partili demokratik sistem fikri etrafında yeni bir dünya düzeni oluşturma çabalarına kayıtsız kalamayan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 19 Mayıs 1945 tarihli nutkunda "Memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş şekilde hüküm sürecektir" diyerek çok partili sisteme geçileceğinin işaretlerini vermiştir. Aynı yılın Haziran ayı içinde Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilleri Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan parti grubuna verdikleri önergede (Dörtlü Takrir) yeni siyasî partilerin kurulması hakkında gerekli anayasa değişikliklerinin yapılmasını isterler. Kamuoyunda Dörtlü Takrir adıyla anılan bu önerge Cumhuriyet Halk Partisi tarafından kabul edilmez. Adnan Menderes ve Fuat Köprülü partiden ihraç edilir. Celâl Bayar milletvekilliğinden istifa eder. Aynı ekip 7 Ocak 1946 yılında Demokrat Partiyi kuracaklardır. Yeni bir parti olmasına rağmen aynı yıl yapılan milletvekili seçimlerinde büyük başarı gösteren Demokrat Parti 65 milletvekili ile meclise

⁴⁹¹Serbest Fırkanın kendi kendisini feshetmesinde basının oynadığı rol hakkında daha geniş bilgi için bk. Abdülhamit Avşar, *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü-Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul 1998, 304 s.

girer.⁴⁹² 1948 yılında ise bu sefer Demokrat Parti içinde bölünme başlayacaktır. Demokrat Parti İstanbul İl Teşkilâtından Kenan Öner ve arkadaşları partiden ayrılarak Fevzi Çakmak'ın fahri reisliğinde Millet Partisini kuracaklardır.⁴⁹³ Bu arada muhalefet partilerinin nitelikleri konusunda tartışmalar başlamıştır. Muhalefet partileri "inkılâp ve Cumhuriyet karşısında gayrimemnun mevkiinde" kalmış kesimleri bünyelerinde toplamaları yüzünden tenkit edilecektir. Çok partili hayata geçiş sürecinde matbuatta cereyan eden bu tartışmalarda Cumhuriyet Halk Partisinin normlarına uygun bir muhalefet partisi arandığı gözlenir.⁴⁹⁴

Fazıl Ahmet'in çok partili hayata geçiş sürecinde muhalefet partilerine karşı takındığı tavır genel itibariyle menfidir. Bunda yeni kurulan partilerin Cumhuriyet Halk Partisinden ayrılan politikacılar tarafından kurulmasının büyük rolü vardır.

Fazıl Ahmet'e göre partilerin çoğalmasıyla birlikte siyaset bir "yaygara ocağı" hâlini almıştır. Siyasetin bu hâle gelmesi hürriyetlerin yanlış yolda kullanılmasının bir neticesidir. Yeni kurulan partilerin, ülkenin geleceğini "karanlık" bir noktaya taşıdığına inanan Fazıl Ahmet, halkın da bu fikirde olduğunu savunur:

Her türlü karanlık yağıyor ruhuna yurdun
İnsan seziyor bunları halka temasla
(Dünkü Bahis, Ulus, 1. 3. 1947)

Fazıl Ahmet, çok partili hayata geçiş sürecinde yapılan siyâsî mücadeleleri "boş kavga" olarak niteler. Ona göre yeni kurulan partiler ülkenin meselelerine çözüm getirmek yerine, "demagoji" yapmaktadırlar:

Boş kavgalar uğruna uçup gitmede oklar
Her dalda ötüp durmada boy boy demagoglar
(Konser, Ulus, 27.3.1947)

⁴⁹²Nilgün Gürkan, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1946-1950)*, İstanbul 1998, 144-187

⁴⁹³age., s. 32

⁴⁹⁴age., s. 221-227

1946'dan sonra Türkiye'de yaşanan siyasî atmosfer üzerindeki olumsuz değerlendirmelerine "Şubatın Eşiğinde" adlı şiirinde devam eden Fazıl Ahmet, Demokrat Parti ve diğer partilerin demokrasi anlayışını tenkit eder. Ona göre demokrasi adına ortaya çıkan bu partilerin tek gayesi iktidarı ele geçirmek, "yer kapmak"tır. Bunu da demokrasiyi kullanarak yapmak istemektedirler.

Niceleri birbirini sömürdüler yediler
Yer kapışma savaşına demokrasi dediler
(Şubatın Eşiğinde, Ulus, 31. 3. 1949)

Fazıl Ahmet, Cumhuriyet Halk Partisinden memnun olmayan kimselerin bir parti çatısı altında bir araya gelip siyaset yapmalarını doğru bulmaz. Onların yaptığı Celâlî isyanlarından farklı değildir:

Güya ki aşiret kurarak hayli Celâlî
Gezmemekte bütün köyleri aşmakta cibâlî
(Kenan da Beraber II, Ulus, 21.2.1947)

Muhalefet hakkında bu değerlendirmeleri yapan Fazıl Ahmet, bazen tenkitlerini şahıslar üzerinde yoğunlaştıracaktır. Bu isimlerden birisi Celâl Bayar'dır. Fazıl Ahmet, meselelere çözüm getirmesi noktasında Celâl Bayar'dan ümitli değildir. Celâl Bayar'ın ekonomi görüşlerinin ve siyasî vizyonunun, ülkenin ağrıyan başı için "Aspirin Bayer" olamayacağı düşüncesindedir:

Bu çarşıda herşey zaten, şimdi aynı ayarda
Ne "Bayer"de ümidim var, ne de Sayın "Bayar"da!
(Kafiyeli Mektup, Aydede, nr. 91/4, 1948)

Fazıl Ahmet, çok partili hayata geçiş sürecinde yazdığı şiirlerde Celâl Bayar'dan başka, yine Cumhuriyet Halk Partisinden ayrılarak Demokrat Parti çatısı altında yer almış olan Fuat Köprülü, Kenan Öner, Refik Koraltan'ı da tenkit edecektir. Çok partili sistemi savunan ve muhalefetin sözcülüğünü yapan gazeteler de bu tenkitlerden payını alır. Meşrutiyet ve Mütareke döneminde Fazıl Ahmet'in de yazı ve şiirlerinin yayınlandığı Tasvir(-i Efkâr), Ahmet Emin Yalman'ın yönetiminde çıkan Vatan ve Ali Naci Karacan'ın çıkardığı Tan, bu dönemde muhalefetin sözcülüğünü üstlenen gazetelerden bazılarıdır. Fazıl Ahmet'e göre bu gazeteler muhalefetle gönül birliği ederek bir şer ittifakı oluşturmuşlardır:

Bir yanda o Tasvir ile Masvir, Vatan, Tan
Bir yanda Fuat Köprülü, bir yanda Koraltan

Fazıl Ahmet'e göre, bu ittifakın muhalefet anlayışı yapıcı değil, yıkıcıdır. Ellere aldıkları "tahta kılıçlarla, küflü çekiçlerle ve paslı keserlerle" şuursuzca etrafa saldırmakta, demokrasi adına halka yarar hiçbir faaliyette bulunmamaktadırlar:

Bin tahta kılıç küflü çekiç, paslı keser var
Lâkin acaba halka yarar, hangi eser var?
Her gün biliyor ustura, mutlak nice berber
"Kenan da beraber"

Matbuatı ve siyasetçisiyle muhalefet üzerindeki olumsuz değerlendirmelerine devam eden Fazıl Ahmet, muhalefetin siyasî mücadele ve demokrasi adına halka yalan söylediği düşüncesindedir:

Vicdanını halkın sayarak sanki kadavra
Saçmakta yalanlar yine bir hayli paçavra

Fazıl Ahmet, muhalefet üzerindeki değerlendirmelerinde bazen işi şahsiyata döker. Ona, göre bu isimler aslında "faşist" zihniyete sahip kimselerdir. "Demokrat" hüviyetinde gezmeleri faşistliklerini gizlemek içindir:

Fâzıl acaba var mı şu sözlerde bir ifrat
Hep eski faşistler yine taptaze demokrat
(Kenan da Beraber I, Ulus, 20.2.1947)

1948 yılında Cumhuriyet Halk Partisinden istifa eden Hamdullah Suphi Tanrıöver de bu tenkitlerden payını alacaktır. Partinin "mutedil" grubunda yer alan ve okullara din tedrisatı konulmasını isteyen, Cumhuriyet Halk Partisinin bazı konularda politika değişikliğine gitmesini, kendini yenilemesini savunan Hamdullah Suphi Tanrıöver, istediği değişiklikler gerçekleşmeyince partisinden ayrılır.⁴⁹⁵ Fazıl Ahmet, daha önce çeşitli vesilelerle takdir ettiği

⁴⁹⁵age., s. 445

Hamdullah Suphi Tanrıöver'i⁴⁹⁶ çok partili dönemdeki bu pozisyonundan dolayı tenkit edecektir. Hamdullah Suphi'nin okullarda din eğitimi savunması tenkitlerinin ağırlık noktasıdır:

Değilken kendi vâkıf yarımın elif ile lâma
Bugünden başlamıştır âleme malûmu ilâma
İlâhî Müslümanlık şimdi Hamdullah'a kaldıysa
Aman cidden yazıktır, merhamet et ehî-i İslâm'a!
(İki Kıt'a-1948, İkinci Sis, s. 52, 1952)

Meşrutiyet döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında, ülkemizde meşrutiyetin ve cumhuriyetin yerleşmesi, idarenin sağlıklı bir şekilde işlemesi için, muhalefetin gerekli olduğunu inanan Fazıl Ahmet, Serbest Fırka hadisesinde ve çok partili demokrasiye geçiş sürecinde muhalefet üzerine ağır tenkitlerde bulunacaktır. Ancak, muhalefet hakkında bu tenkitleri dile getirirken, iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisinin bir milletvekili olduğunu da unutmamak gerekir.

C) BASIN

1. Matbuatın Genel Durumu ile İlgili Tenkitleri

Fazıl Ahmet şair olmasının yanı sıra aynı zamanda bir gazetecidir. Muharrirliğe Türkiye'de yeni bir dönemin başladığı 1908 inkılâbından sonra uzun ömürlü olmayan *Seyyare*, *Demet* ve *Musavver Mevsim* gibi siyasî-edebî periyodiklerle giren Fazıl Ahmet'in, iyi derecede Fransızca bilmesinden dolayı Hüseyin Cahit tarafından *Tanin*'e mütercim olarak alındığını biliyoruz. *Tanin*'deki yazı hayatı yabancı gazetelerden haber tercümesiyle başlar. Bunu eğitim ve felsefe konularında yazdığı makaleleri ve devrin siyasî hayatını ele aldığı mizahî şiirleri izler. Kısa zamanda *Tanin*'in en fazla beğenilen yazarlarından biri olur. Onun yazı faaliyeti sadece *Tanin* ile sınırlı değildir. *Servet-i Fünûn*, *Sabah*, *Peyâm*, *Vakit*, *Tasvir-i Efkâr*, *Akşam*, *İkdam*, *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Ulus*, *Zafer* gibi Meşrutiyet, Mütareke ve Cumhuriyet devirlerinin kalburüstü gazete ve mecmuaları Fazıl Ahmet'in altmış yıla

⁴⁹⁶Fazıl Ahmet, daha önce Hamdullah Suphi Tanrıöver hakkında yazdığı bir yazıda onu "talâkat ve belâgat" ustası olarak alkışlayacaktır. bk. "Kitap Yaprakları-Dağ Yolu ve Hamdullah Suphi", *Cumhuriyet*, nr. 5443, 8 Temmuz 1939, s. 5

yaklaşan yazı hayatı içinde yazısı görülen seksene yakın periyodiklerden birkaç tanesidir. Bir edebiyatçı olmasına rağmen gazeteciliğin onun yazı hayatının bazı dönemlerine bütünüyle hâkim olduğunu görürüz. Özellikle milletvekili seçildiği 1928 yılından 1940 yılının sonlarına kadar gerek Dil Encümeni çalışmaları, gerekse Parlamenterler Birliği Türk grubu üyesi olarak sık sık yurt dışına çıkmasından dolayı edebiyata, özellikle mizaha büyük ölçüde ara verecektir. 1940 yılının sonlarına şiiire tekrar dönmekle birlikte yazı hayatının bundan sonraki yıllarına hâkim olacak olan yönü gazeteciliğidir.

Fazıl Ahmet, bir basın mensubu olmakla birlikte içinde bulunduğu dünyanın meselelerine tenkidî gözle bakar. Onun mizahî şiirlerinde matbuat hayatının müspet taraflarından çok menfi yönleriyle karşılaşırız. Fazıl Ahmet'in bu bakış açısı mizah ve hiciv şairi olmasından ziyade, vakıanın kendi yapısından gelen bir sonuçtur. Çünkü basın ve yayın hâdisesi bugün, Türkiye'de olduğu gibi dünyada da "etik" yönünden tartışılan ve yayın ilkeleri konusunda henüz uzlaşma sağlanamayan bir alandır. Gazetecilik, siyaset ve ekonomi ilişkisinin derecesi, yer yer kendi mecrasından uzaklaşan fikrî ve edebî tartışmaların ifrat ve tefrit noktalarında cereyan etmesi basınının dün olduğu gibi bugün de tartıştığı konulardır.⁴⁹⁷

Yalan haber yazmak, halkı gerçeklerden uzaklaştıracak haber ve yorumlar, gerçeğin tahrif edilmesi gibi hususlar Fazıl Ahmet'e göre matbuat hayatımızın önemli meselelerindendir. Gazetelerin tiraj endişesinden hareketle yalan haber vermeyi bir alışkanlık hâline getirmeleri ve bunu gayriresmî bir gazetecilik düstûru olarak kabul etmeleri ise meselenin önemini daha da arttırmaktadır. Fazıl Ahmet, gazetelerin yalan haber yazma konusundaki ilk tenkitlerini Mütareke döneminde yazdığı "İçinde" adlı şiirinde yer alan bir beyitle dile getirecektir:

Binlerce havâdis yazıyor her kalem amma
Bir zerre kadar sanma hakikat var içinde
(İçinde, Tasvir-i Efkâr, nr. 2926, 1919)

⁴⁹⁷Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Ankara 1994

Fazıl Ahmet, sansasyona ve yalan habere dayalı gazetecilik anlayışının kesinlikle karşısındadır. Böyle yapılarak halkın "aptal" yerine konulduğunu düşünür:

Geceye gündüz de, yatsıya öğle
Âlemi aptal san, herkesi alık
İnsaf et de bari sen söyle
Böyle olur mu hiç gazetecilik?
(Açık Mektup, İfham, nr. 17, 1919)

Fazıl Ahmet, birçok gazetenin yalan haber yazarak neşriyat hayatını devam ettirdiğini söyleyerek, bu durumu tenkit eder. Ona göre bu durum o kadar yaygınlık kazanmıştır ki, gazetelerde yalan haber vermeyi yasaklayan sıkı kayıtlar getirilirse pek çok gazete yayın hayatına veda etmek zorunda kalacaktır:

Nasıl Yarab yaşar birçok cerâid sahn-ı âlemde
Yalan yanlış havadis yazmamak şâyet nizâm olsa
(Olsa, Diken nr. 7, 1919)

Yalan haber yazmak ve yalan üzerine fikir bina etmeye çalışmak şairin 50'li yıllar Türkiye'sinde de gözlemlediği bir husustur:

Avuturken hayli kalem hem evliyi, hem dolu
Dolup dolup boşanmada yalanların kurnası
(Hangisi Doğru?, İkinci Sis, s. 85, 1952)

Fazıl Ahmet, kalem sahiplerinin bilmedikleri ve vâkif olmadıkları konularda fikir öne sürmelerini ve durmadan fikir değiştirmelerini hoş karşılamaz. Onu göre bu durum Türk matbuatının en önemli meselelerinden biridir. Yaptıkları işin "şuurunda" olan gazetecilerin matbuat hayatının bu "civık" hâlimden, milletin "ahmak" yerine konulmasından hoşnut olmaları mümkün değildir:

Hep aynı adamlar oluyor sağcı ve solcu
Güya ki kaçakçıyla gezer yanyana kolcu!
Rabbim şu basın gümrüğü bazen ne civık şey:
Bilmem ne yapar burda şuur sahibi yolcu

.....

Her gün o ne sözler, ne ağızlar, ne masallar,
Bilmem ki bütün milleti ahmak mı sanırlar?

(Ne Yazık, Ulus, 22. 3. 1947)

Fazıl Ahmet, gazeteciliğin ciddî bir iş olarak telâkki edilmesine taraftardır. O, her önüne gelenin gazete sayfalarında muharrir olarak lanse edilmesine karşı çıkar. Fazıl Ahmet'e göre gazetecilik "malûmu ilâm" etmek değildir. Ne var ki gazetecilerin çoğu bunu yapmaktadır:

Ger muharrir olmak istersen atıl sen ortaya
Yazdığın malûmu ilâm olsa da mâni değil

(Mâni Değil-1919, Fazıl Ahmet, s. 105)

Basın dünyasında yer alan kalem sahiplerinin fikrî seviyelerinin düşüklüğü, hadiseler ve meseleler hakkındaki değerlendirmelerin birbirinden çok uzak noktalarda seyretmesi, her kalemin kendi düşüncesini mutlak doğru yerine koyması, her zaman doğru habere ve faydalı yoruma ihtiyacı olan halkın zihnini karıştırmaktadır. Fazıl Ahmet bu düşünceleriyle gazete yazarlarının bir kalem terbiyesine ihtiyacı olduğunu işaret etmektedir:

İçi tekmil yosun tutmuş çeşmesinin tasının
Oldu zekâ mezarlığı hayli semti basının

.....

Her kalemin başka başka ölçeği ve kilesi
Pek belli ki halkın daha çok sürececek çilesi

(İstanbul Havadisi, Aydede, nr. 91/13, 1948)

Şüphesiz, gazetecilikte haber kadar yorum da önemlidir. Ancak yorumların fikrî ve kültürel donanımı eksik kalem sahiplerinden çıkması fayda yerine zarar getirecektir. Fazıl Ahmet, ömrünün sonlarına doğru Türk matbuatına bu yönden baktığında hiç de iç açıcı bir manzarayla karşılaşmamıştır:

Ne yazık ki hayli defa nice kalem kurmayı
Zeytin diye sürmededir hayli çürük hurmayı
Nicemiz de dilimizde diritnotlar yaparız
Tutup henüz öğrenmeden doğru saat kurmayı
Aynı yerde tepiniriz haksızımız haklımız

Aynı yerde tepiniriz haksızımız haklımız
Bir idare kandilidir sanki bütün aklımız
(Kandil, Son Havadis, nr. 248, 1961)

Fazıl Ahmet, basın hürriyetinin "şamatacı" kalemler elinde yaygara amacıyla kullanılmasına karşıdır. Basının memleket meselelerini her şeyin üzerinde tutmasını ister. Ona göre matbuatın görevi, memleket çıkarlarına uygun neşriyat yapmaktır:

Şamatacı kalemlerden tek iyi şey beklemem
Saygılarla karşılarım yurda sadık basını
(Genç İdealcilere, Ulus, 16, 2, 1949)

Fazıl Ahmet kalem sahiplerinin siyasetçilerle yakın ilişkilere girip, gerçekleri yazmaktan vazgeçmelerini ve siyasetçilere dalkavukluk etmelerini hoş karşılamaz. Çünkü gazeteciliğin kendisine ait kuralları, saygınlığını arttıran değerleri vardır. Siyasetçiler ise çoğu kere gazetelerden kendi düşüncelerine uygun neşriyat yapmalarını isterler ve beklerler. Fazıl Ahmet, gazetecilerin sırf ikbal uğruna meslek ilkelerini çiğneyerek, siyasetçilerin güdümüne girmesini hoş karşılamaz. Ancak Türk basını ona göre bu imtihandan da geçememiştir:

Ser-müdâhinlik açılmış ey kalem ister misin?
Gerçi var milyonla tâlip hizmet-i mezkûreye
(Gazel, Zümrüdüanka, nr. 11, 1923)

Yazılan nedir ki bir sürü saçma
Öyle ister çünkü paşalar, beyler
Hâsılı azizim, gel dinle kaçma
İncir çekirdeği doldurmaz şeyler
(Açık Mektup, İfham, nr. 17, 1919)

Fazıl Ahmet'e göre basının bir görevi de haklının yanında olmak, hakkın sözcülüğünü yapmaktır. Özellikle milletin, idare tarafından ağır baskılara maruz kaldığı dönemlerde basının bu fonksiyonu hayati öneme sahiptir. Fakat çoğu kere bunun tam tersi durumlarla karşı karşıya kalırız. Uzun süren gazetecilik hayatında, gazetecilerin çoğu kere mazlumların yerine zalimlerin yanında yer aldığını müşahade eden Fazıl Ahmet, matbuat hayatının hak ve hukukun boğazlandığı bir "mezbaha" hâlini almasından şikâyet eder:

Her devrin olup taht-ı taaddîsine kaîd
Bir mezbaha-i hakka dönen sınıf-ı cerâid

.....

Ey kal'a-i evhâma çekik yırtık alemler
Ey zulme uşak, zulmete kul bazı kalemler
(İkinci Sis, İkinci Sis, s.10, 1952)

Onun matbuat hayatında şahit olduğu hâdiselerden biri de kalem kavgalarıdır. Türk matbuatında eğitici, bilgilendirici fikrî münakaşaların yerini, çoğu kere sövmek, tehdit etmek, aşağılamak gibi, gazetecileğe ve ahlâkî kaidelere uymayan kalem kavgaları almıştır⁴⁹⁸ Bunu günümüzde de müşahede etmek mümkündür. Fazıl Ahmet, matbuat hayatımızda seviyesi bir türlü ayarlanamayan kalem kavgalarının karşısındadır:

Basın erkânının bilmem neden düşmez acep lâkin
Belinden paslı hançerler, elinden küflü kalkanlar?
(Şunlar Bunlar, Akbaba, nr. 8, 1944)

Matbuat hayatının daha çok olumsuz yönleri üzerinde duran Fazıl Ahmet'in, Türk matbuatında gördüğü temel eksiklikler, seviyeli tartışma ortamının olmaması, gazetecilerin fikri donanımlarının yetersizliği, siyasetçilere müdahinlik derecesinde yakın olma, yalan haber yazma, halkı boş şeylerle oyalama, gayriciddîlik, gibi başlıklar altında incelenebilir. O basın konusundaki tenkitlerini şahıslar üzerinde değil vakıalar üzerinde yoğunlaştırır. Fazilete ve ahlâka inanan Fazıl Ahmet, ilkeli ve dürüst gazetecilik anlayışının matbuat hayatına hâkim olamaması yüzünden yer yer bedbinliğe varacak seviyede ümitsizliğe düşecektir.⁴⁹⁹

⁴⁹⁸Yer yer şahsiyata ve galiz küfürlere dökülen bu kavgalar hakkında daha geniş bilgi için Emin Karaca'nın Türk Basınında Kalem Kavgaları (İstanbul 1998) adlı eserine müracaat edilebilir.

⁴⁹⁹bk. Fazıl Ahmet'in Mizahî Şiirleri ve Hicivleri-Şiirlerinde Kendi Benliğiyle İlgili Noktaların İfadesi Bölümü

2. Matbuat Üzerindeki Baskılar Karşısındaki Tutumu

Türkiye'de gazeteciliğin devletin resmî yayın organı Takvim-i Vekayi'nin 1831 de yayın hayatına girmesiyle başladığı bilinmektedir. İkinci gazetenin neşri için ise yaklaşık on yıl beklenecektir. 1840 yılında Çörçil adlı İngiliz'in çıkardığı Ceride-i Havadis ise yarı resmî niteliktedir. Müstakil ilk gazete ise Türk fikir ve edebiyat sahasında önemli bir yere sahip olan Şinasi ile Agâh Efendi'nin 1860 yılında birlikte çıkarmaya başladıkları Tercüman-ı Ahval'dir. Gazeteciliğe sosyal bir misyon olarak kabul eden Şinasi iki yıl sonra Agâh Efendiden ayrılarak Tasvir-i Efkâr adıyla yeni bir gazete tesis eder. Bu tarihlerden sonra birbiri ardına gazetelerin çıkmaya başlaması ve o zamana kadar yabancı olunan batılı siyasî fikirlerin bu gazetelerde neşredilmesi, hükûmeti, matbuatı bir nizam altına almaya sevk eder. Bu amaçla 1864 yılında Matbuat Nizamnamesi yayınlanır. 1852 yılında Fransa'da çıkarılan nizamnamenin tercümesi niteliğinde olan bu nizamname ile basın ve neşriyat sahasında uyması gereken kurallar vazedilir. 1865 yılında Paris'e giden Şinasi gazetenin yönetimini Namık Kemal'e bırakır. 1866 yılında ise Ali Suavi ve Ziya Paşanın yazılarıyla Muhbir çıkmaya başlar. Gerek Ali Suavi'nin, gerekse Ziya Paşanın Muhbir'de yazdığı siyasî yazılar hükûmet tarafından hoş karşılanmaz ve gazete 9 Mart 1867 tarihinde "hükûmet aleyhine mucib-i taglit-i ezhân olarak bazı ekâzib ve erâcif" neşretmesinden dolayı kapatılır. Bu durum 10 Mart 1867 tarihli Tasvir-i Efkâr gazetesinde tenkit edilir. Yine aynı sayıda Namık Kemal tarafından kaleme alınan ve hükûmetin Girit siyasetini eleştiren "Şark Meselesi" adlı yazı Sadrazam Âli Paşanın tepkisini çeker. Bu makalenin neşrinden dört gün sonra 14 Mart 1867 tarihinde "matbuat nizâmât-ı mevzûasının ahkâmı haricinde" ilân edilen Kararname-i Âli matbuat hayatına sıkı kayıtlar getirir. Ali Suavi Kastamonu'ya sürgüne gönderilir. Ziya Paşanın Kıbrıs mutasarrıflığına, Namık Kemal'in ise rütbesi yükseltilerek Erzurum vali muavinliğine tayinleri çıkarılır. Daha sonra bu üç gazeteci yenilikçi fikirlere sempatiyle yaklaşan Mısırlı Mustafa Fazıl Paşanın davetine uyarak Avrupa'ya kaçarlar.

Matbuat ile hükûmet arasındaki mücadele Âli Paşanın vefatından sonraki hükûmetler döneminde de devam eder. Bu mücadeleler çoğu kere gazete ve mecmuaların kapanması, neşriyat hayatına sansür getirilmesi ve gazetecilerin yurt dışına kaçmaları ve bir memuriyetle tayinlerinin çıkarılmasıyla sonuçlanacaktır. Abdülhamit döneminde ise kendisine muhalif olan Jön Türk basını faaliyetlerini büyük ölçüde yurt dışında sürdürecektir.

Matbuat dünyası ile siyasîler arasındaki mücadele hürriyetin ilân edildiği II. Meşrutiyetten sonra da devam eder. Meşrutiyetin ilânını takip eden ilk bir yıl içinde neşre başlayan gazete ve mecmuaların sayısı üç yüz elliyi geçer. Bu dönemde çıkan gazetelerin çoğu uzun ömürlü olmamış, birkaç sayı çıktıktan sonra kapanmışlardır. 31 Mart İsyanından sonra ise 16 Temmuz 1909 tarihinde ilk makbukat kanunu meclisten geçer. Meşrutiyetin getirdiği hürriyet havası uzun sürmez ve basın üzerindeki tazyikler muhalif gazetecilerin katledilmelerine kadar uzanır. 6 Nisan 1909 tarihinde Serbestî gazetesi başyazarı Hasan Fehmi Bey İttihatçılar tarafından öldürülür. Katledilen gazeteciler arasında Fazıl Ahmet'in yakın arkadaşı Ahmet Samim Bey de vardır. II. Meşrutiyetin boğucu siyasî atmosferinden en fazla gazeteciler etkilenir. Meşrutiyetin önde gelen gazetelerinden, Fazıl Ahmet'in de şiirlerinin ve yazılarının yayınlandığı Tanin birkaç kere kapatılır. Hüseyin Cahit bir müddet hapse düşer. 11 Haziran 1913 tarihinde Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşanın öldürülmesi üzerine İttihat ve Terakkiye muhalif olan basın üzerindeki tazyikler daha da arttı ve aralarında Refik Halit ve Refî Cevat'ın bulunduğu gazeteciler İstanbul Merkez Kumandanı Cemal Paşa tarafından Sinop'a sürgün edildi.

Birinci Dünya Savaşı sırasında ise matbuata askerî sansür hâkimdir.

Mütareke döneminde de sansür devam eder. İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihinde işgal edilmesinden sonra sansürün kapsamı işgal kuvvetlerinin isteği doğrultusunda daha da genişletilir. Bu dönemde çıkan gazeteler sansür sebebiyle boş sütunlarla çıkmak zorunda kalır.

Anadolu'da zafer kazanılıp, Cumhuriyet ilân edildikten sonra basında başlayan cumhuriyet ve hilâfet tartışmaları, kimi zaman bu konularda muhalif görüş beyan eden gazetecilerin İstiklâl Mahkemelerinde mahkûmiyetleriyle sonuçlanmıştır. 1925 yılında çıkan Şeyh Sait İsyanından sonra mecliste kabul edilen Tahrir-i Sükûn Kanunu sonrasında ise basına sansür getirildi. Bu kanun çerçevesinde yargılanan Hüseyin Cahit, Ahmet Emin, Suphi Nuri, Cevat Şakir, Zekeriya Sertel, Eşref Edip gibi gazeteciler hapis cezaları ve sürgünlerle cezalandırıldılar.

Atatürk'ün desteğiyle 1930 yılında gerçekleşen kısa süreli Serbest Fırka deneyinden sonra, yıllarca yürürlükte kalan ve basına büyük ölçüde

sınırlandırmalar getiren Matbuat Kanunu 1931 yılında kabul edildi. Kanun teklifini verenler arasında Elâziz (Elazığ) mebusu Fazıl Ahmet de vardır.⁵⁰⁰

Yukarıdaki kısa özetten de anlaşılacağı üzere Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde devlet adamları ile gazeteciler arasındaki mücadelenin zeminini siyaset teşkil etmektedir. Ülkemizin ve devletimizin hızlı bir değişim içine girdiği bu dönemlerde her sahayı siyasetin işgal etmesini normal karşılamak gerekir. II. Meşrutiyet döneminde gazeteciliğe başlayan, ancak aktif siyasetin içine girmeyen Fazıl Ahmet "serbestî-i tefekkür"den yanadır. O, muvafık muhalif ne olursa olsun fikir hürriyetini savunur. 1923 yılının aralık ayında yaşanan Hilâfet tartışmaları yüzünden, aralarında Hüseyin Cahit, Ahmet Cevdet ve Velit Ebüzziya'nın da bulunduğu gazetecilerin İstiklâl Mahkemesinde yargıldığı sırada, adı geçen gazetecilerin masum olduğunu "Cumhuriyete sadakatlerinden şüphe edilmemesini" savunan bir yazı yazdığını biliyoruz.⁵⁰¹ Ancak o basındaki fikir hürriyetinin devleti tehdit edecek bir anarşi ortaya çıkarmasına, "yaygara" hâli olmasına karşıdır. Nitekim 1931 yılında çıkan Matbuat Kanununun Meclisteki müzakereleri sırasında bu görüşlerini ortaya koymuştur⁵⁰².

Fazıl Ahmet'in matbuat üzerindeki baskıları tenkit eden şiirleri az sayıdadır ve bu şiirler II Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerine aittir. Daha sonraki yıllarda bu konuda şiir yazmamıştır. Konuya çoğu kere satır aralarında birkaç mısra ile yer verir. Bunun sebebi ise şiirlerin yazıldığı dönemlerle alâkalıdır.

⁵⁰⁰Kısmen özetlemeye çalıştığımız bu konuda daha geniş bilgi için aşağıdaki kaynaklara başvurulabilir. Server İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, İstanbul 1939, *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri*, İstanbul 1939, 484 s.; *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, İstanbul 1943, 386 s.; Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi I, II*, İstanbul (tarihsiz), 272 s., 467 s.; Ömer Faruk Akün, "Namık Kemal", *MEB İslâm Ans.*, c. 8, İstanbul 1960, s.54-71; Aynı Müellif "Şinasi", *MEB İslâm Ans.*, c. 8, İstanbul 1970, s. 545-560; ; Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul 1970, 240 s.; Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Ankara 1994, 436 s.

⁵⁰¹Fazıl Ahmet, "Bu Ne Şiddet?", *Tanîn*, nr. 431, 24 Kevvel 1339-1923, s.2

⁵⁰² *TBMM Zabıt Ceridesi*, IV. Devre, 22. İnikad, c. III, s. 38-40. Kanun görüşmelerinin tam metni için bk. *Vakit*, nr 4850, 12 Temmuz 1931, s.7-9; Server İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, İstanbul 1939, s. 430-433

Siyasî hâdiselerin çok hızlı bir şekilde cereyan ettiği, sıkıyönetimin hâkim olduğu II. Meşrutiyet döneminde hükûmetlere muhalefet eden gazeteler kapatılmakta, gazeteciler hapse atılmaktadır. Bu gazeteciler arasında Tanin başyazarı Hüseyin Cahit ile gazetenin sorumlu müdürlerinden Cavit Bey de vardır. Tanin gazetesi, Hüseyin Cahit'in 3 Eylül 1912 tarihinde Arnavutluk meselesi ile ilgili yazdığı bir yazı yüzünden "Büyük Kabine" diye adlandırılan Ahmet Muhtar Paşa hükûmeti tarafından aynı gün kapatılır. Hüseyin Cahit hapse girer. Gazete, Cavit Bey tarafından Cenin adıyla tekrar çıkarılır. Tekrar kapatılınca bu sefer gazetenin yazarlarından Babanzade İsmail Hakkı tarafından Senin ve Hak adıyla tekrar çıkar. Bu arada Cavit Bey de tutuklanır. Hüseyin Cahit bir ay, Cavit Bey yirmi gün hapse mahkum edilir.⁵⁰³ II. Meşrutiyetin kudretli kalemi cezasını çekmek için önce meşhur Bekirağa Bölüğüne götürülür, daha sonra Mehterhaneye nakledilir. Tanin gazetesi yazarlarından olan Fazıl Ahmet "usta"sının hapse düşmesine çok üzülür ve 13 Eylül 1912 tarihli Tanin (Hak) gazetesinde yayınlanan bir şiirinde devrin hükûmetini tenkit eder. Şiirin baş tarafında yer alan;

Duyduğum demde hemen fevtime bir an kaldı

Gözümün pâyına bir seyl-i hurûşân kaldı

Kapmış altın kafesinden kediler bülbülümü

Aradım bulamadım, eyâ gene pinhân kaldı

Ey felek, söyle bize, Hazreti Cahit nerede

Ustamız menzil-i mehterde mi mihmân kaldı?

beyitlerinde Hüseyin Cahit'in hapse düşmesi karşısında üzüntüsünü dile getiren Fazıl Ahmet, memlekete hürriyet ve eşitlik getirmek iddiasıyla tesis edilen Meşrutiyetin, aradan dört yıl geçtikten sonra istibdada tahvil edilmesini tenkit eder:

Yaşasın tâ-be-ecel şol dürr-i meşrûtiyyet (!)

İncisiz midye gibi matbaa bî-cân kaldı

Fazıl Ahmet'in tenkidi Meşrutiyet üzerine değil onu istibdada dönüştüren idareciler üzerinedir. Hüseyin Cahit'in hapsedilmesi herkesi şaşırtmıştır. Ancak

⁵⁰³Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar*, (Yay. Haz. Rauf Mutluay), İstanbul 1976, s. 174

onun hapse düşmesi sadece İran hükûmeti tarafından protesto edilmiştir. Fazıl Ahmet bu durumu mısralarında şöyle ifade eder:

Cümle âlem bu işe şaştı bütün ağzın açıp
Protesto edecek şimdilik İrân kaldı

Fazıl Ahmet, gazetedeki arkadaşlarına seslenerek Hüseyin Cahit ve Cavit Beyin hapse düşmelerinin kendilerini yıldırımaması gerektiğini söyler. Çünkü Tanin'in daha yapacağı çok iş vardır. Gazetecilik güç bir iştir ve bu yolda hapse girmeyi göze almak gerekebilir:

Yoo... Tahammül gerek erbâb-ı Tanin'e yavrum
Kodes ardında daha bir sürü zindan kaldı

(Muallâkat-ı Dehr, Tanin (Hak), nr. 1441/2, 1912)

Şüphesiz Fazıl Ahmet'in bu cür'etkâr tavrı devri için oldukça düşündürücü bir tavidir. O bu tavrını Meşrutiyet döneminde yazdığı iki şiirde, az da olsa dile getirmeye devam eder. Sözüünü ettiğimiz şiirler Sadrazam Mahmut Şevket Paşanın öldürülmesinden sonra, muhalefetin ileri gelenlerinin İstanbul Muhafızı Cemal Paşa tarafından Sinop ve Bodrum'a sürgüne gönderilmelerinden sonra yazılmıştır. Bunlardan birisi "Bir Mektuptan Muhricdir" başlığını taşır ve 23 Temmuz 1913 tarihinde Büyük Duygu mecmuasında neşredilir. Şiirde Mahmut Şevket Paşadan sonra iş başına gelen Sait Halim Paşa hükûmeti:

Hele müflisti nuzzâr-ı zamanın hepsi
Dağıtıp mâide-i bütçeyi tepsi, tepsi

türünden mısralarla tenkit edilmektedir. Şiirin ortalarına doğru * işareti konulmuş ve şiirin sonunda bu işaret şair tarafından "Buradan itibaren bazı beyitler çıkarılmıştır" diye açıklanmıştır. Bundan tenkitlerinin dozunu iyice arttırdığını, fakat neşretmekten çekindiğini anlıyoruz.⁵⁰⁴ Bu durum II. Meşrutiyet döneminde gazetecilerin ve edebiyatçıların ne şartlar altında yazı

⁵⁰⁴Fazıl Ahmet'in bu şiirle birlikte sansüre uğramış veyahut bazı mısraları kendisi tarafından çıkarılmış üç şiiri vardır. Mütareke döneminde yazılmış diğer şiirlerinin künyesi ise şöyledir: "Hece Vezniyle", *Diken*, nr. 15, 30 Nisan 1335, s. 2; "Gazel", *Tasvir-i Efkâr*, nr. 2910, 23 T. sani 1335/1919, s.1

yazdıklarının bir göstergesidir. Çünkü muhalefet etmenin sonunda tevkif edilmek veya sürgüne gönderilmek ihtimali vardır:

Deme hiç kimseye kim ben de muhâlif olurum
İşine gelmez ise şimdi Sinop'la Bodrum

(Bir Mektuptan Muhricdir, Büyük Duygu, nr. 10-13, 1913)

Artık ipler tamamen İttihat ve Terakkinin eline geçmiştir. Hükûmete serbest bir şekilde muhalefet etmenin imkânı kalmamıştır. Bu durum kendisini de etkiler ve

Dehân-ı hicvi hiç açma Sinop'ta yoksa kârın
Sözüm dinle muhâlif kimselerden ihtiraz et

(Vedaname-Doktor Adnan'a-, Tanin, nr. 1691, 1913)

diyerek işin sonunun nereye varacağını görür. Fazıl Ahmet İttihatçılara yakın duran bir gazetede, Tanin'de yazdığı için İttihatçılara yönelik hicivlerinde bir serbestlik vardır. Ama o yine de muhalif gazetecilerin sürgün edilmesinden sonra Cemal Paşadan çekinmektedir. Talat Bey (Paşa) için yazdığı "Talât Beyefendiye" adlı şiirinde yer alan:

Hakkınızda iyi değil bu şairin duygusu
Dua etsin Cemal Beye şimdi nuzzâr ordusu
Çünkü onun olmasa ger yüreğimde korkusu
Hepinizi hicvederdim gece gündüz doğrusu

(Talat Beyefendiye, Tanin, nr. 1698, 1913)

mısralarında bu korkuyu açık bir şekilde görmek mümkündür. Zaten bu şiirden sonra kendisine yapılan telkinlerin sonucunda İttihat ve Terakki yönetimini alaya almaktan vazgeçmek zorunda kalacaktır.⁵⁰⁵

Fazıl Ahmet'in matbuata uygulanan sansür üzerine de tenkitleri vardır. Fransızca "censure" kelimesinden dilimize geçmiş olan sansür, "1. Her türlü yayının, sinema ve tiyatro eserlerinin hükûmetçe önceden denetlenmesi işi; yayın ve gösterilmesinin izne bağlı olması, sıkı denetim. 2. Denetleme işini

⁵⁰⁵Fazıl Ahmet, "Tezkiretü's-Şuarâ-Sahib-i Divançe", *Tanin*, nr.1776, 21 T. sani 1329/4 K. evvel 1913/ 3 Muharrem 1332, s.2).

yapan kurul" manalarına gelmektedir.⁵⁰⁶ Sansür konusu basın ve yayın dünyası için her zaman tartışmalı bir mesele olmuştur. Hükûmetler olağanüstü diye nitelendirdikleri devirlerde basın ve yayın dünyasını kontrol altında tutmak için bu yola başvururlar.

Fazıl Ahmet, 1913 yılından Mütareke dönemine kadar hükûmetlerin matbuat üzerinde yaptığı baskıları ele alan şiirler neşredemez. Zaten savaş durumu söz konusu olduğundan askerî sansür vardır. Mondros Ateşkes antlaşmasından sonra geçici bir süre kaldırılan sansür İstanbul'un işgal edilmesi üzerine işgal kuvvetleri tarafından millî konular etrafında yeniden uygulanmaya başlar. 1919 şubatında ise İstanbul hükûmeti sansürün sınırlarını genişletecek ve bu uygulama Anadolu'daki Millî Mücadelenin kazanılmasına kadar devam edecektir.⁵⁰⁷

Matbuata uygulanan sansür hâliyle en fazla muharrir ve edipleri etkileyecektir. Fazıl Ahmet de sansürün tazyikini hisseden şairlerdendir. 1919 yılında yazdığı "Yahya Kemal'e Gazel" adlı şiirinde yer alan:

Allah Allah, Fâzılâ tîr-i beyânım şimdi bak
Sansürün destindeki on kath kalkandan geçer
(Yahya Kemal'e Gazel, Utarit, nr. 13, 1919)

beyitinde sansürden şikâyet eden Fazıl Ahmet, bu uygulamayla birlikte Abdülhamit ve İtihat ve Terakki dönemlerine geri dönüldüğü fikrindedir. Matbuat ve edebiyat hayatı açısından "istibdat" olarak nitelendirdiği bu döneme ait baskı politikalarının Mütareke döneminde devam ettirilmemesini sansür heyetinden rica eder:

Eski istibdat ile dünyayı taciz etmemek
Şimdi sansürden budur ancak ricası hâmemin
(Gazel-1919, Fazıl Ahmet, s. 149)

Fazıl Ahmet'in bir mizah ve hiciv şairi olması sansür karşısındaki sıkıntısını daha da arttırmaktadır. Çünkü onun mizah malzemesini çoğu kere sosyal hadiseler, siyasetçiler ve devlet adamları teşkil etmektedir. Bu hadiseleri

⁵⁰⁶Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara 1988, s. 1256

⁵⁰⁷Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*, s. 194

ve şahsiyetleri tenkidî bir bakış açısıyla işlemek ise sansür dönemlerinde çok zordur. Şair Mütareke döneminde, özellikle 1919 yılında yazdığı bazı şiirlerinde yer alan mısra ve beyitlerde bu sıkıntısını açığa vurur. İstanbulun işgal edilmesi, hükûmetin işgal kuvvetlerinin tarassutunda bulunması, kısa süren sadaretlerle günden güne değişen siyasî manzaralar, devlet yönetiminde görülen yolsuzluklar, ihtikarlar, iâşe meselesi normalde Fazıl Ahmet için mizaha malzeme olacak sosyal hadiselerdir. Ancak o, çok istediği hâlde bu hadiseleri, gerçek yüzleri ve mizâhi taraflarıyla birlikte sansür yüzünden okuyucularına ulaştıramaz:

Tuhaflaşmış cihan cidden, değişmiş her taraf
Tevâlî eyleyip durdukça, bin tayin ü istifa
Neler yazmak, neler çizmek diler gönlüm benim ammâ
Bugün mümkün müdür sansür elinden bir aman olsun?

(Olsun, Harman Sonu, s. 4, 1919)

Durum böyle olunca, şiirlerinde anlattığı şeyler "dereden tepeden" konuşulmuş sözlerden ibaret olacaktır. Fazıl Ahmet'in amacı ise bu değildir. Ciddî görünen mevzuların arkasındaki mizâhî tarafları, bulup ortaya çıkarmak, hicvetmek, tenkit etmek, güldürmek onun en büyük arzusudur. Bu arzuya en büyük engel ise sansürdür:

Duyuyoruz hayli sözler biz dereden tepeden
Lâkin yine gizleniyor havadisın en şıkı
İstanbul'a dair bir şey yazamadım gerçi ben
Fakat bilmem ne yazsam ki, çünkü sansür pek sıkı

(Mektup, Harman Sonu, s. 10, 1919)

Sansür uygulaması bir mizah ve hiciv şairi için yolun sonu demektir. Çünkü onun vazifesi etrafında gördüğü aksaklıkları ortaya koymaktır. Sansürün olduğu yerde ise bu sanatın icrası mümkün değildir. Etrafta "garabetlerle" dolu pek çok hadise cereyan ederken, sansür yüzünden susmak zorunda kalması, Fazıl Ahmet'in hiciv gözüne perde çekmek demektir. Bu ise onun için en büyük cezadır. O, bu cezadan kurtulmak ve kalemini mizah vadisinde istediği gibi dolaştırmak istemektedir:

Eser bâd-ı muhâlât ü garâib şimdi her yerde
N'olur hâmem de olsa vâdi-i sanatta sergerde

Nigâh-ı hicvime çektikçe sansörler benim perde
"Sirişk-i çeşmimin bak farkı var mı çağlayanlardan"
(Şarkı, Harman Sonu, s. 6, 1919)

Sansür uygulaması herkesin düşündüğünü, hissettiğini yazmasına mâni olmuştur. Bu yüzden yazılanların hiçbir değeri yoktur. Gazetelerde çıkan yazıların hepsi lâf kalabalığından, boş şeylerden ibarettir. Bu ise doğru bildiğini söyleyen muharrirler için sıkıntı vericidir. Sansürün tazyiki ise herşeyin açık bir şekilde konuşulmasına mani olduğundan, kurtuluş çarelerini bulmak mümkün değildir:

Yok semt-i rehâya şimdi bir yol
Sansür hele her ümidi kırdı
Hep yaptığımız bugün emin ol
Beyhûde gürültü, boş lâkırdı
(İstanbul Havadisi, Tasvir-i Efkâr, nr. 2633, 1919)

Muharrirlerin ve şairlerin sansür yüzünden doğruyu söyleyip yazamamaları sonucunda ortaya çıkan manzara, başka şiirlerinin de konusu olacaktır:

Ger doğruyu yazsam bulamam basmaya imkân
Ondan dolayı söylediğim sade havadır
(Gazel, Tasvir-i Efkâr, nr. 2839, 1919)

Fazıl Ahmet, çok şikâyetçi olduğu sansür heyetine lâtife yapmaktan da geri kalmaz. 1918 yılının sonlarına doğru yazdığı "Tahmis"de, sansür heyetine uğradıktan sonra basılan gazetelerin yüzünün akıyla okuyucunun karşısına çıktığını söyler:

Bir garâib devri ihdâs etti kim hükm-i şuûn
Çıkmakta sansür elinden yüz akıyla her sütun

.....

(Tahmis, Alemdar, nr. 8/1318, 1918)

İşin aslı ise daha başkadır. Şairin söylemek istediğini ancak o dönemin gazetelerini göz önüne getirdiğimizde anlarız. Sansür tarafından basılması muzır addedilen cümleler, paragraflar, hatta yazılar çıkarıldıktan sonra gazete baskıya girmekte, dolayısıyla yazıların çıkarıldığı yerler bembeyaz durumda boş

kalmaktadır. Şair, gazetelerin boş sütunlarla çıkmasını yüz akı şeklinde değerlendirerek lâtife yapmaktadır.

Fazıl Ahmet, sansür konusunda hükûmetin işini kolaylaştırmak için bir teklifte(!) bulunur. O teklif, bütün muharrirleri sürgüne göndermektir. Muharrirler olmayınca gazeteler çıkmayacak ve sansüre gerek kalmayacaktır:

Ne kadar ehl-i kalem var ise teb'îd edelim
"Gel benim kaşı hilâlim bize bir ıyd edelim"
Gene biz eski garâbetleri tecdîd edelim"
"Gel benim kaşı hilâlim bize bir ıyd edelim"
(Nedîm'in Arkasından, İfhâm, nr. 21, 1919)

Sansür uygulamasına rağmen Fazıl Ahmet cesur çıkışlar yapmaktan çekinmez. Özellikle Damat Ferit Paşayı hicvettiği "Nef'î Yolu" adlı şiiri onun bu cesaretine örnek teşkil etmektedir. Bu şiirde yer alan;

Rabbimiz şimdi selâmet versin
Sende vardır diyene akl-ı selîm
(Nef'î Yolu-Ferit Paşaya, Harman Sonu, s. 14)

mısralarını, Mütareke dönemine damgasını vurmuş bir sadrazama hitaben kaleme almak gerçekten büyük bir cesaret örneğidir. Onun bu cesur davranışı yakın arkadaşı Halil Nihat tarafından da tasdik edilecektir⁵⁰⁸ Zaten kendisi de bir şiirinde sansürden korkmadığını söyleyecektir.

Büyük sözü dinle olma pek titiz
Tekiz bu dünyada doğmadık ikiz
Sansürden korkmayıp temsil söyleriz
Bizim de böyle bir lisanımız var
(Destan, Tasvir-i Efkâr, nr. 2639, 1919)

Ancak böyle söylemekle beraber sansürün asıl hedefi olan millî meseleler ve Anadolu'da gelişen Millî Mücadele gibi konular Fazıl Ahmet'in şiirinin

⁵⁰⁸Halil Nihat, Mütareke döneminde yazdığı "Kalmadı" adlı şiirinde yer alan;

Korkudan susmuş kalemler söyleyen pek kalmadı
Fazıl Ahmet'le benden başka erkek kalmadı

beyitiyle bu durumu tespit etmektedir.

uzağında kalacaktır. Damat Ferit Paşa hakkında yazdığı hicviye ise münferit bir örnektir.

D) EDEBİYAT VE SANAT HAYATI ÜZERİNE TENKİTLERİ

Kendisini profesyonel manada bir edebiyatçı görmeyen, edebiyatı çoğu kere "eğlence" olarak değerlendiren Fazıl Ahmet, bununla birlikte sanatkârın ve edebî eserin nasıl olması gerektiği yolunda bazı düşüncelere sahiptir. Ancak bütün bu görüşlerinin poetik nitelikte görüşler olmadığını, devir ve zaman göre değişiklik arzeden düşünceler olduğunu söyleyebiliriz.⁵⁰⁹

Fazıl Ahmet mizahî şiirlerinde şairler ve edebiyat hayatı hakkındaki tenkitlerine de yer verir. Bu tenkitler Cumhuriyet dönemine kadar yazdığı şiirlerde yoğunlaşır. "Onlar Gibi" başlığı altında yazdığı şiirlerin bir kısmında ise üslubunu taklit ettiği şairleri, kendi dilleriyle alay yoluyla üstü kapalı olarak tenkit eder. Bu seriden çıkan bazı şiirlerinde ele aldığı şahsiyetleri konuşturmayıp, "Faik Ali" örneğinde olduğu gibi tenkitlerini açık bir şekilde dile getirir. Biz "Onlar Gibi" serisinden çıkan "Faik Ali" dışındaki şiirleri Başkalarının Üslubu Etrafında Yazdığı Manzum ve Mensur Eserler Bölümünde daha geniş bir şekilde ele alacağımız için burada işlemeyip, ilgili yerlerde atıfta bulunmakla yetineceğiz.

Fazıl Ahmet, tenkitlerinde ele aldığı şahsiyetlerin menfi taraflarını açık yüreklilikle ortaya koyarken, beğendiği ve takdir ettiği şahsiyetleri ise yüceltir. Menfi tenkitlerinde bazen isim vermeden bütünüyle bir devri veya edebiyat anlayışını hedef alır. Ancak bu tenkitlerin edebiyat ve lirik şiir hakkındaki düşüncelerinde olduğu gibi sathî değerlendirmelerden, alaylardan, şakalardan öteye geçmediğini belirtmemiz gerekir. Bu ise bir kusur sayılmamalıdır. Çünkü, dünyaya mizah ve hiciv penceresinden bakan bir şair, her konuda olduğu gibi edebiyat ve sanat hayatı hakkında verdiği hükümlerde de, her şeyden önce mizah unsurunu ön plânda tutacaktır.

1. Edebiyat Hayatının Genel Durumu ile İlgili Tenkitleri

Şiirlerinde bir fikir olmayan şairlerin her gün gazete ve mecmua sayfalarında boy gösterip meşhur olmaları Fazıl Ahmet tarafından garip

⁵⁰⁹Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Dil-Edebiyat-Tenkit Bölümü

karşılır. Fikrî yönden âciz bulunan şahsiyetlerin büyük gösterilmesi ise objektif bir tenkit fikrinin olmayışından kaynaklanmaktadır:

Görürler acz-i fikrîsin bütün şâirlerin her gün
Tutarlar onlara hem sonra erbâb-ı zekâ derler
(Derler, Tevhid-i Efkâr, nr. 3110, 1921)

Fazıl Ahmet, kabiliyetsiz sanatkârların sanat "tarla"sını ekip biçmelerinin mümkün olmadığını düşünür. O tarla, böyle kişilerin elinde kurumaya mahkûmdur::

San'at bile her yerde bugün bak
Olmuş gibi bir kupkuru tarla
(Kartpostal, İnci, nr. 23, 1920)

Fazıl Ahmet'in edebiyat hayatı ile ilgili keskin tenkitleri çevresindekilerin tepkisini uyandırmış, yakın arkadaşları kendisinden yüz çevirmişlerdir. Ama onun bunda bir suçu yoktur. Çünkü Allah onu öyle bir mizaçta yaratmıştır.

Dargın bana şimdi cümle ahbâb
Yok merkez-i şevke bir açık yol
Verdin diye ey cenâb-ı Vehhâb
Erzâk-ı mizâhı bol bol
(İstiğfar, Sabah, nr. 10056, 1917)

Fazıl Ahmet, edebiyatımızın gidişatından hoşnut değildir. Gerek nasirlerimiz, gerekse şairlerimizin iyi eser verememelerinden yakınır. O, edebiyat hayatımız hakkında yaptığı değerlendirmelerde gerçekleri ortaya koyduğu fikrindedir. Arkadaşlarının dargınlığı da zaten bu yüzdendir. Kimsenin söylemeye cesaret edemediği gerçekleri dile getirdiği, "malûmu ilâm" ettiği için şairler arasında adı kötüye çıkmıştır. O, aslında edebiyatçılarımızın tenkide tahammül edememelerinden şikâyetçidir:

Nâsirleri eylemekle tacîz
Oldum şuarâ içinde bed-nâm
Şâirlere hem demekle âciz
Malûmu cihâna ettim ilâm
(İstiğfar, Sabah, nr. 10056, 1917)

Fazıl Ahmet'in edebiyat hayatında gördüğü menfi hâllerden biri de, edep kökünden gelen bir unvan taşıdıkları hâlde edebiyatçıların birbirleriyle yaptıkları kalem münakaşalarında ölçüyü aşmalarıdır. İşin kötüsü bu kavgaların nesilden nesile intikal etmesidir:

Dâim söğüşür ehl-i kalem bizde, ne dersin
Sernâme-i unvânımız ammâ üdebâdır
(Gazel, Tasvir-i Efkâr, nr. 2839, 1919)

Fazıl Ahmet, edebiyat hayatını genel bir bakışla değerlendirirken her zaman olduğu gibi meselelere tenkidî bir bakış açısıyla yaklaşır. Şiire kabiliyeti olmayan şahsiyetlerin "büyük şair" diye lanse edilmeleri, objektif bir tenkit fikrinin olmaması, ediplerin tenkide tahammülsüzlüğü ve edebiyat kavgaları, onun edebiyatımızı değerlendirirken üzerinde durduğu hususlardır.

2. Yenileşme Devri Türk Şairlerine Getirdiği Tenkitler

Fazıl Ahmet, Tanzimat sonrası Türk şiirinin iki önemli ismini tenkit eder. Bu şahsiyetlerden birincisi Abdülhak Hamit'tir. "Onlar Gibi-Abdülhak Hamit" adlı pastişinde Makber şiiri etrafında Hamit'in üslûbuyla ve hayat tarzıyla alay eder. Makber ile aynı nazım şekliyle yazılmış olan bu şiirde Fazıl Ahmet, Şâir-i Azam'ın komik saydığı yönleriyle bir karikatürünü çıkarmaya çalışır. Türk edebiyatının en meşhur "poem"lerinden biri olan Makber, yine Hamit'in ağzından, Fazıl Ahmet'in elinde adetâ bir "parodi" hâlini alacaktır.⁵¹⁰ Fazıl Ahmet, Abdülhak Hamit'in şairliğini kabul etmekle beraber, eserlerindeki kusurların, hataların açık bir şekilde ortaya konmasını ister. Bundan dolayı Hamit'in şiirlerindeki hataları görüp de, ondan ürktükleri için görüşlerini açık bir şekilde belirtmeyen edipleri ve münekkitleri tenkit eder. O, edebiyatta kayırmacılığa, iltimasa karşı olduğunu Hamit'in sanatı hakkında objektif değerlendirmelerin yapılmadığı noktasında ifade eder:

Cenâb-ı Hâmid'den ürüp de yek-mermî-i hicvinden
Neden ketm-i hakikat eyleriz Makber hususunda
(Gazel, Tasvir-i Efkâr, nr. 2910, 1919)

⁵¹⁰bk. *Fazıl Ahmet'in Şiirlerinin Nazım Tekniği-Başkalarının Üslûbu Etrafında Yazdığı Manzum ve Mensur Eserler Bölümü*.

Fazıl Ahmet'in tenkit ettiği ikinci şahsiyet ise Recaizade Mahmut Ekrem'dir. Şiirde ferdî tahassüslere, ince hassasiyetlere ve romantizme önem veren Recaizade Mahmut Ekrem de Fazıl Ahmet tarafından alaya alınır. Şiir dilini konuşma dilinden farklı gören ve konuşma dilinden ayrı bir şiir dili kurmaya çalışan Recaizade Mahmut Ekrem, dili kullanma biçimiyle, şiir konularıyla "Onlar Gibi-Recaizade Ekrem: Dördüncü Zemzeme" adlı şiirinde Fazıl Ahmet tarafından alaya alınır.⁵¹¹ Fazıl Ahmet, Recaizade Mahmut Ekrem'i dahi olarak kabul etmez ve şiirlerini beğenmez. O, Ekrem Beyin dehasını kabul edenleri günah işlemekle suçlayıp tövbe etmelerini isteyecektir:

Sandımsa eğer Suâd'ı şâir
Ekrem Beyi edîb-i dâhi
Affet beni ey hakîm-i kadir
Affet bu günâhı sen ilâhî⁵¹²

(Tazarru, Tasvir-i Efkâr, nr. 2039, 1917)

Fazıl Ahmet, Yenileşme devrine ait şahsiyetlerden Abdülhak Hamit ve Recaizade Mahmut Ekrem hakkında değerlendirmelerde bulunur. Hamit'in eserlerindeki hataların açık bir şekilde dile getirilmesini, isterken Recaizade Mahmut Ekrem'i şâir olarak kabul etmez.

3. Servet-i Fünûn, Fecr-i Ati Topluluğu Mensuplarına ve Dilde Türkçülük Cereyanına Getirdiği Tenkitler

Fazıl Ahmet, tenkitlerinde sadece Yenileşme devri Türk şiirinin iki önemli ismi üzerinde durmaz. Servet-i Fünûn ve Fecr-i Ati topluluğu ile Millî

⁵¹¹bk. *Fazıl Ahmet'in Şiirlerinin Nazım Tekniği-Başkalarının Üslubu Etrafında Yazdığı Manzum ve Mensur Eserler Bölümü*

⁵¹²Fazıl Ahmet bu dörtlükte isimleri geçen şahsiyetleri şiirin daha sonraki baskılarında değiştirmiştir. Bu dörtlüğün ilk iki mısraı şiirin Aydede (nr. 5, 1922) baskısında;

İzzet Beyi zannedip de nâsir
Asârını bulmadımsa vâhi

Fazıl Ahmet (s. 167) kitabında ise;

Sandımsa eğer Şahâb'ı şâir
İzzet Beyi bir edîb-i dahi

şeklinde geçmektedir.

Edebiyat şairleri de bu tenkitlerden payını alır. Bu arada şairimizin edebiyat hayatına ilk adımını attığı yıllarda Servet-i Fünûn duyarlılığında mensur şiir denemeleri yaptığını ve Fecr-i Ati topluluğunda Faik Âli'den sonra reis seçildiğini hatırlatalım.

Servet-i Fünûn'un ikinci derecede şairlerinden olan ve kendisinden önce Fecr-i Ati edebî topluluğuna başkanlık eden Faik Âli, Fazıl Ahmet'in "Onlar Gibi" serisinde tenkit ettiği şahsiyetlerdendir. Dil zevkiyle tipik bir Servet-i Fünûn şairi olan Faik Ali "Ben İsterim ki" şiirinden aşağıya aldığımız;

Evet, ben isterim olsun o nağmelerde iyân,
Bir yanda za'f ile kuvvet, sükûnla hep heyecân;
Evet, ben isterim olsun o şi'ri her okuyan
Hâzîn iken mütebessim... ve şâd iken giryân

.....

Hülâsa isterim, ey şi'r-i ulvî-yi hilkat
Ne hisseder, ne yazarsam gülümsesin dursun
O şeyde, çehre-i şi'r-i tezâd-me'nûsun

musralarında bizzat kendisinin de ifade ettiği gibi eserlerinde tezat unsuruna ve zincirleme tamlamalara bol bol yer veren, bundan hoşlanan bir sanatkârdır. Daha çok, Abdülhak Hamit'in ele aldığı konularda eserler vermesi ise devrinde "İkinci bir Hamit" olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur.⁵¹³ Fazıl Ahmet, 1916 yılında yazdığı "Onlar Gibi-Faik Ali" adlı pastişinde, Faik Ali'nin üslûbunu taklit ederek, onun şiiri hakkında değerlendirmelerde bulunur. Bu değerlendirmelerde muhatabı okuyucu değil, bizzat Faik Ali'nin kendisidir.

Fazıl Ahmet, Faik Ali'nin şairliğini beğenmez. Ona, göre Faik Ali hayal dünyasının sınırlarını çizerken, saksâğanı kartal diye gösterecek kadar gerçeklerden uzaklaşmıştır:

Bütün iklim-i eş'ârın mevâşîsiyle ağnâmı
İçer fikrinde ibhâm-ı müşemmes çağlayanlardan
Gören ser-şâhik-i şi'rindeki mürgân-ı ilhâmı
Senin kartalların azmuş sanır saksâğanlardan

⁵¹³Kenan Akyüz, *Yenileşme Devri Türk Şiiri Antolojisi*, Gözden geçirilmiş beşinci baskı, İstanbul 1986, s. 416

Faik Âli, ilhâm kıtlığıyla birlikte, şiirlerinde Hamit gibi tezat unsuruna, birleşik sıfatlara ve idgamlı kelimelere çok yer vermesi sebebiyle de Fazıl Ahmet'in alaylarına konu olur:

Serîr-i san'atin re'sindedir ehrâm-ı idgamın
Çıkar her dem semâya zihninin vâveyl-i terhîbi
Bütün ezdâd-ı âlem ser-be-ser sükkân-ı ilhâmın
Bütün vâdi-i fikrin hayme-gâh-ı vâf-ı terkîbî
(Onlar Gibi-Faik Âli, Türk Yurdu, nr. 7, 1916)

Lirik ve romantik şiir hakkında olumsuz fikirlere sahip olan Fazıl Ahmet, Servet-i Fünûn duyarlılığında şiirler yazmış olan yakın arkadaşı Celâl Sahir'i bu şiir anlayışından dolayı tenkit eder:

Zahiren bularak beni neşeli
Sanırsınız ki hiç değilim melûl
Bilmem Sâhir'i mi taklit etmeli
Hoşuma gitmiyor fakat o usûl
(Şakadan İbaret, İnci, nr. 4, 1919)

Fazıl Ahmet, aşk ve kadın şairi Celâl Sahir'in mizahî şiirlerini de beğenmez. Bilindiği gibi Celâl Sâhir Mütareke yıllarında Hakkı Nâşir takma adıyla ve "İstanbul İçin Mebus Namzetlerim"⁵¹⁴ başlığıyla klâsik nazım şekilleriyle yazılmış mizahî şiirler neşretmiştir. Celâl Sahir'in marazî bir hasasiyetle yazdığı şiirlerini beğenmeyen Fazıl Ahmet, onun mizahî şiirlerini de fikir yönünden "çürük" bulur:

Hakkı Nâşir neşr-i şer eyler bugünden câ-be-câ
Sûk-ı vâfında anın koş şimdiden kâşâne tut

Alma asla kale lâkin meyve-i eş'ârını
Bâğ-ı fikret içre anı bir çürük kestane tut
(İster Tut, İster Tutma, Tasvir-i Efkâr, nr. 2891, 1919)

Süleyman Nazif ise özellikle nesir yazılarında zincirleme tamlamalarla dolu ağır bir dil kullandığı için Fazıl Ahmet tarafından tenkit edilir:

⁵¹⁴Hakkı Nâşir [Celâl Sâhir] , *İstanbul İçin Mebus Namzetlerim*, İstanbul 1335 (1919), 32s.

.....

Almuş kalemini Nazîf geçirmiş
Türkçenin başına Acem papağı
(Divan, Sabah, nr. 10065, 1917)

Servet-i Fünûn şairlerini tenkit etmeyi sürdüren Fazıl Ahmet, bu defa Hüseyin Sîret Beye yönelir. Fazıl Ahmet, Hüseyin Sîret'in şiirini takdir etmekte, değerlendirmekte zorluk çektiğini söyleyecektir:

Bir nice eş'arını takdîr için Sîret Beyin
Kimse zahmet çekmemiştir çektiğim zahmet gibi
(Gibi, Tasvir-i Efkâr, nr. 2808, 1919)

Fazıl Ahmet, bir başka şiirinde Hüseyin Sîret'in Türk şiirine teceddüt adına birşey getirmediğini söyleyecektir. Ona göre Hüseyin Sîret yenilik adına kendisinden önce söylenmiş pek çok şeyi tekrar etmiştir:

Nedir meşhûd olan buhrân deyû âsâr-ı san'atte
Tahayyür eylemiştir çok zaman Hamit de, Fikret de
Fakat bir hayli demdir sâye-i eş'âr-ı Sîret'te
Bıklmış eski sözden bizlere pervâ mı kalmıştır?
(Kalmıştır, Tasvir-i Efkâr, nr. 3000, 1920)

Fazıl Ahmet, Servet-i Fünûn romancılarından Safvetî Ziya'yı da Hüseyin Sîret'le aynı yönde değerlendirir. Bu şahsiyetleri okumak şair için adetâ kazaya uğramakla müsavidir:

Düşünsene asıl benim uğradığım kazayı
Hem Sîret'i okudum ben hem Safvetî Ziya'yı
(Dedemin Mektubu, Sabah, nr. 10034, 1917)

Fazıl Ahmet, Rezaizade Ekrem'i dahi olarak kabul etmediği gibi, Servet-i Fünûnculardan Hüseyin Suat'ı da şairden saymayacaktır. Eğer böyle bir zehaba kapıldıysa Allah'tan günahlarını bağışlamasını ister:

Sandımsa eğer Suat'ı şâir
Ekrem Beyi edîb-i dâhi
Affet beni ey hakîm-i kadir
Affet bu günâhı sen ilâhi

(Tazarru, Tasvir-i Efkâr, nr. 2039, 1917)

Fazıl Ahmet, dili iyi kullanmamaları, şiir dilini bozmaları, güzel buluşlar yapamamaları ve şiirlerinde fikre yer vermemeleri yüzünden Servet-i Fünûn ve Fecr-i Ati şairlerini isim vermeden tenkit eder. Ona, göre şiirde bu noktalara dikkat etmeyen şairleri "dayakla" yola getirmek lâzımdır.

Zamanın feyzi lâzımdır bütün bildiklere değmek
Nolurdu atsalar biraz da şâir sınıfına değnek
Lisân-ı nazmı bozmuştur bugün çün bir sürü gûdek
Arûs-ı fikretin dibâsı hem âstâre dönmüştür.

(Tanzir-i Cenâb-ı Eşref, Tanin, nr. 852, 1911)

Yeni tarzda eserler veremeyen, eskiyi taklit eden şairler Fazıl Ahmet'in hiciv oklarına hedef olur. Kendisinin de azası bulunduğu Fecr-i Ati şairleri yenilik iddiasıyla ortaya çıkmalarına rağmen, eskiyi takip etmekten kurtulamamışlardır. Fazıl Ahmet bu yönüyle Fecr-i Ati şairlerini beğenmez. Fecr-i Ati şairlerinin bu vadiye yeni bir soluk getireceklerinden de ümitli değildir. O'na göre Fecr-i Ati içinde eserleri en fazla beğenilen şair kendisidir ve bunu arkadaşları da kabul etmektedir:

Henüz bir câda âsâr-ı teceddüd görmedim hiç ben
Dahi bir şey ümîd etmeyin sakın siz Fecr-i Âti'den
Görüp tûbreyle destânım bütün azâ benim birden
Kemâl-i hayretten cümlesi dîvâra dönmüştür

(Tanzîr-i Cenâb-ı Eşref, Tanin, nr. 852, 1911)

Kökleri Tanzimat dönemine, özellikle Ahmet Vefik Paşa ve Şemsettin Sami'ye kadar inen, Balkan hezimetiyile birlikte ittihad-ı anasır fikrinin iflas etmesinden sonra siyasî ve edebî hayata hakim olan Türkçülük fikri Fazıl Ahmet'in tenkit ettiği mevzular arasındadır.

II. Meşrutiyet'ten sonra serbest bir zemin bulan Türkçülük tartışmaları en fazla dil ve edebiyat sahasında kendisini göstermiştir. Ömer Seyfettin, Ali

Canip, Necip Asım, Yusuf Akçura, Mehmet Emin Yurdakul ve Ziya Gökalp gibi şahsiyetlerin; Türk Derneği, Türk Ocağı gibi cemiyetlerin; Genç Kalemler ve Türk Yurdu gibi mecmuaların çevresinde yoğunlaşan bu hareket, dil ve edebiyat sahasında millî değerleri ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Özellikle, Genç Kalemler mecmuasıyla başlayan Yeni Lisan hareketi matbuatta ve kültür hayatında geniş yankı bulur. Fecr-i Ati mensuplarından Fuat Köprülü ve Yakup Kadri harekete karşı çıkarlar. Fazıl Ahmet, dilde sadelik fikrine ve hece veznine karşı çıkmamakla beraber, bu konuların, özellikle İttihat ve Terakki tarafından siyaset malzemesi olarak kullanılmasını tenkit etmiştir.⁵¹⁵

Dilde sadelik, günlük hayatta kullanılmayan yabancı kelimelerin dilden atılması, şiirde aruzun yerine hecenin kullanılması, aruzun millîleştirilmesi, dil ve edebiyat sahasında diğer Türk kavimleriyle münasebetleri geliştirici çalışmaların yapılması dilde Türkçülüğün ana hedefleri durumundadır. Bu ana umdeler etrafında çerçevesi çizilen dil ve edebiyat anlayışı, kimi zaman yoğun seyreden ve uzantıları Cumhuriyet döneminde de hissedilen bir tartışmanın başlamasına vesile olacaktır.⁵¹⁶

Fazıl Ahmet'in Dilde Türkçülük cereyanına getirdiği tenkitlerini ele alacağımız ilk şiiri "Bir Nutuk" başlığını taşır. Şair, 1913 yılında Tanin'de yayınlanan ve 15'li hece vezniyle yazılan bu şiirinde Türk Ocağı'nda irat edilen muhayyel bir nutuk etrafında Türkçülük fikrinin dil görüşünü mizahla karışık tarzda hicveder. Dilde Türkçülüğe ve hece veznine karşı çıkan Süleyman Nazif Beye ithaf edilen bu şiirde hatip kürsüye çıkarak Orta Asya Türk hayatı ile ilgili özendirici bir konuşma yapmaktadır. Söz dönüp dolaşır sanata gelir. Hatip, Batı etkisinde gelişen ve değişen sanat telâkkilerini bırakıp, yerine millî saydığı değerleri ikame etmek istemektedir:

Demeyelim şimden gerü Mozart, Verdi, Beethoven
Atalardan bize kalan davul zurna var iken

⁵¹⁵Bu konuda dikkati çeken iki yazısı vardır ("Edebiyat Ne Sularda?-1920-", *Şeytan Diyor ki*, s. 196-199; "Edebiyatta İltimas", *Yarın*, nr. 17, 9 Şubat 1338/1922, s. 6) ve ikisi de İttihat ve Terakkinin iktidarda olmadığı Mütareke döneminde yazılmıştır.

⁵¹⁶Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Hasan Kolcu, *Türk Edebiyatında Hece-Aruz Tartışmaları*, Ankara 1993

Daha sonra sözü edebiyata ve dile getiren hatip Türk edebiyatının önde gelen şahsiyetlerini dili bozmakla suçlar. Ona göre Namık Kemal, Abdülhak Hamit, Cenap Şahabettin ve Tevfik Fikret gibi şahsiyetler sanat anlayışlarıyla "Türkçe somununu" dilim dilim kesmişlerdir:

Kemal kimmiş, Hamit nedir, Cenap ile Fikret kim?
Halis Türkçe somununu onlar etti bir dilim

Hatibi, Türk edebiyatının önde gelen isimleri hakkında bu şekilde konuşuran Fazıl Ahmet, aslında edebiyata nüfuz etme noktasında dilde Türkçülüğü tenkit etmektedir. Dil ve edebiyat hakkında konuşmaya devam eden hatip, herkese ilginç gelecek bir teklifte bulunur. Bu teklif İstanbul Türkçesini bırakarak, Uygur Türkçesine geçmektir:

Bırakalım bu lisanı, işletelim Uygur'u
Terk edelim makarnayı yemek için bulguru

Hatip, fikirde ve estetikte batıya yönelmiş olan Türk şairlerine, Celâl Sahir'in liderliğinde yeni istikameti de tayin eder. Servet-i Fünûn duyarlılığında şiirler yazan, Fecr-i Âti'nin tesis edilmesinde büyük katkıları olmuş ve reisliğini yapmış olan aşk ve kadın şairi Celâl Sahir, en sonunda Türkçülükte karar kılmıştır. Aşağıya alacağımız mısralarda Celâl Sahir'de Türkçülük tenkitlerinden payını alacaktır:

Genç şairler! Yürüyelim haydi şöyle Altay'a
Sahir Beyi bindirelim bir tüvana al taya!

Dilde Türkçülük akımının bir tezahürü de adların Türkçeleştirilmesi meselesidir. O dönemde pek çok bu akımdan etkilenerek Türkçe müstear isimler kullanmakta veya isimlerine kökü Türkçe kelimeler eklemektedir. Ziya Gökalp bunun en bariz örneğidir.⁵¹⁷ Fazıl Ahmet hatip vasıtasıyla sonradan Türkçü olan Celâl Sahir'e ismini değiştirmesini teklif eder. Hatibe göre, Celâl Sahir şiirlerinde hep kadınları ele aldığından, onun adı kadın kelimesiyle

⁵¹⁷Türkçülerin yayın organı olan *Türk Yurdu*'nun yazar kadrosunda yer alan müstear isimler bu durumun Meşrutiyet döneminde ne kadar revaçta olduğunu gösteren önemli bir delildir. Osman Oğuz, Erdoğan, Tirebolulu Alp Arslan, Yavuz, Ak Yıldız bu derginin yazı kadrosunda yer alan müstear isimlerden birkaç tanesidir

özdeşleşmiştir. Sanat anlayışını yeni bir mecraya sokan "koçyiğit" Celâl Sahir'in eski görüntüsünden kurtulması lâzımdır. İsmi değiştirilmesi Celâl Sahir'e yeni bir hüviyet kazandıracaktır:

Lâkin Sahir kadın adı, sense koçyiğitsin
Hem siyaset mollasının belinde bir divitsin

Suretleri bırak artık, adlarla çık meydana
Kispet giyip pehlivan ol, ateş püskür her yana

Hatip, Türkçülerin "pehlivanı" olan Celâl Sahir'e "Dibekkaya" ismini lâyük görür. Fazıl Ahmet, her yönüyle anlamsız olan bu ismi zikretmekle, aslında Türkçülerin müstear isimleriyle alay etmektedir. Nutkuna devam eden hatip, Dibekkaya ismini alan pehlivan Celâl Sahir'e seslenerek, Türkçülüğe baştan beri karşı çıkmış olan Süleyman Nazif'le kozlarını paylaşmasını ister:

Dibek Kaya olsun adın, kendin Hakka emanet
Git Süleyman Nazif ile kozumuzu bir pay et
(Bir Nutuk, Tanin, nr. 1709, 1913)

Bu şiirden kısa bir müddet sonra yazdığı "Oğluma" adlı şiirinde ise oğluna seslenir ve;

Kopsa da fevk-i serinde dâimâ bin fırtına
Hep tahammül eyle yavrum, girme tek Türk Yurdu'na
(Oğluma, Tanin, nr. 1738, 1913)

diyerek ne olursa olsun Türkçü fikirlerden uzak durmasını nasihat eder.

Fazıl Ahmet, Türkçeye müdahale edilerek Orta Asya Türk lehçelerinden kelime alınması görüşünü reddeder. Ona göre, bu lehçeler İstanbul Türkçesinin yerini hiçbir zaman tutamaz:

İstanbul Türkçesi değildir Uygur
Pirincin yerini tutar mı bulgur
(Divan, Sabah, nr. 10065, 1917)

Fazıl Ahmet, halkın şiirini yazmak uğruna dilin tabîi seyrine müdahale ederek meydana getirilen sun'î şiir dilinden büyük eserler çıkmasının beklenemeyeceğini düşünür. Ona göre Mehmet Emin Yurdakul olmayacak bir

şey için uğraşmaktadır. Çünkü "Türk Sazı"yla bir opera parçası çalmak mümkün değildir:

Bol bol tatlı yapılmaz da unun yağın azından
Hiç opera istenir mi küçük bir Türk Sazı'ndan
(Dedemin Mektubu, Sabah, nr. 10034, 1917)

Bir başka şiirinde ise Mehmet Emin'in şiirlerini alaya almadığı takdirde Allah'tan kendisine ceza vermesini ister:

Mahz-ı kerem ü inâyetinden
Lütf et de cezâmı kılma ta'cîl
Fırsat bularak Emin Beyin Ben
Eş'ârını etmedimse tehzîl
(Tazarru, Tasvir-i Efkâr, nr. 2039, 1917)

Fazıl Ahmet bu dileğini 1922 yılında "Mehmet Emin Bey" başlığıyla yazdığı pastişle yerine getirecek, Türkçülüğün kuvvetli müdafii Mehmet Emin Yurdakul'u kendi diliyle alaya alacaktır.⁵¹⁸

Balkan Savaşı'ndan sonra, daha da güçlenen Türkçülük cereyanının siyasî alandaki yansıması olan Turancılık fikri de Fazıl Ahmet'in tenkitlerine hedef olur. Fazıl Ahmet, pratikte gerçekleşmesi çok zor olan, fakat Birinci Dünya savaşı sırasında İttihatçılar tarafından imparatorluk için kurtuluş çaresi olarak görülen Turan idealinin karşısındadır. Dilde Türkçülük hareketine getirdiği tenkitleri Turan fikri etrafında devam ettirir. Bu konuda yazdığı iki şiiri vardır. Şiirlerin ikisi de İttihat ve Terakkinin iktidarda olmadığı bir zamanda, Mütareke döneminde yazılmıştır.

Fazıl Ahmet, gerçekleşmesi mümkün olmayan Turan idealine sarılmayı, imparatorluğun şartları düşünülmeden alınmış bir karar olarak nitelendirir. Bu ideal bizi eski durumumuzdan beter bir hâle sokmuştur:

Sap olmadık da bak hiç bir baltaya
El oğlu durdurdu bizi saltaya

⁵¹⁸ bk. *Fazıl Ahmet'in Şiirlerinin Nazım Tekniği-Başkalarının Üslûbu Etrafında Yazdığı Manzum ve Mensur Eserler Bölümü*

Bıraktık burayı gittik Altaya
Yarab ne bîçare vatanımız var!
(Destan, Tasvir-i Efkâr, nr. 2639, 1919)

Ona göre Turan idealine inanmak "akılsızlık"tan başka bir şey değildir.
Başımıza gelen her felâket bu "musibet" fikir yüzündendir:

Ne olurdu her türlü buhrândan uzak
Merakeş şehriyle İran'dan uzak
Hele şu musibet Turan'dan uzak
Aklı başında bir Türk ili olsa!
(Olsa, Diken, nr. 7, 1919)

Fazıl Ahmet, Servet-i Fünûn ve Fecr-i Ati topluluğu mensuplarını anlaşılmaçlık, şiire yenilik getirememesi, eskiyi taklit etme, dil karşısındaki kayıtsızlık ve şiirde fikre yer vermemeleri noktalarından tenkit eder. Türkçülüğü savunanları ise aruz vezni ve izafet terkiplerine karşı çıkışları, İstanbul Türkçesine Orta Asya Türk lehçelerinden kelime ithal etmeleri, şiirlerindeki monotonluk ve Turan ideali etrafında tenkit edecektir.

4. Beğendiği Şairler

Şairleri bu kadar tenkit eden Fazıl Ahmet'in şiirini beğendiği, "şair" payesi verdiği şahsiyetler yok mudur? Elbette vardır. Nedîm⁵¹⁹, Tevfik Fikret, Rıza Tevfik, Cenap Şahabettin⁵²⁰ Mehmet Akif⁵²¹ ve Yahya Kemal, Fazıl Ahmet'in

⁵¹⁹"Nedim Yolunda" şiirinde yer alan;

Ey Nedim, ey dilimin şi'r ü nefâset güheri
Fazıl Ahmet sana sevdâsını ilâne gelir
(Nedim Yolunda-1924, Fazıl Ahmet, s. 58, 1934)

mısralarıyla Nedim'i çok sevdiğini belirten Fazıl Ahmet, Kandemir'in kendisiyle yaptığı röportajda bir seyahate çıkacağı zaman yanına sadece Nedim Divanı'nı almak istediğini söylemiştir (a.g. röp. s. 15).

⁵²⁰Cenap Şahabettin hakkında bir pastiş yazan Fazıl Ahmet, bu pastişte Cenap'ın üslûbuyla alay etmez. Aksine onun hakkında olumlu düşüncelere sahiptir. "Onlar Gibi-Cenap Şahabettin" (*Tasvir-i Efkâr*, nr. 1788) adlı şiirinde Türk şiirine yeni bir duyuş tarzı getirdiği için Cenap hakkında "rabb-i mehasin", hâlik-i eş'âr" sıfatlarını kullanır.

⁵²¹Fazıl Ahmet, ölümünden sonra yazdığı "Akif'i Anarak" şiirinde yer alan;

Onlar sana inanmadı, seni insan sanmadı

Türk şiirinde en fazla takdir ettiği şahsiyetlerdir. Fakat bu şahsiyetlerin hepsi mizahî şiirlerinde yer almaz. Biz mevzuumuz gereği bu şairlerden mizahî şiirlerine konu olanları inceleyeceğiz.

Fazıl Ahmet, Servet-i Fünûn şairleri arasında tok sözlülüğüyle Tefvik Fikret'i beğenir.⁵²² Fikret'in yolunu izleyenler maalesef onu aşamamışlar, bir yenilik getirememişlerdir:

Eş'âr ile meşgul olan erbâb-ı rübâbın
Şâir denecek sadece Fikret var içinde
(İçinde, Tasvir-i Efkâr, nr. 2926, 1919)

Halk edebiyatı nazım şekillerine getirdiği yeni yorumla koşmalar ve nefesler yazan Rıza Tefvik de Fazıl Ahmet'in beğendiği şairlerdendir. Fazıl Ahmet, ilmine büyük saygı duyduğu ve kendisine "Hocam" diye hitap ettiği Rıza Tefvik'i;

Hey Rıza şairlik sazından taşar
Ne nazır olursun ne de müsteşar
Adın, sanın her zaman yaşar
"Dillerde dolaşan efsanelerde"
(Onlar Gibi-Rıza Tefvik", Hande, nr. 3, 1916)

dörtlüğünde, şaire ait bir mısrayla kendi ağzından yüceltir.

Yahya Kemal

Yahya Kemal ile aralarındaki ülfet ve ünsiyetin derecesini tekrara lüzûm görmediğimiz⁵²³ Fazıl Ahmet, her zaman saygı ve sevgi duyduğu üstadını mizahî şiirlerine konu edecektir.⁵²⁴ Onun müsamahasına, nüktedan ve hoş

Her gün halkı kandıranlar, Hak sözüne kanmadı
(Akif'i Anarak, İkinci Sis, s. 157, 1952)

mısralarında hakkın yanında yer alan şahsiyetiyle Mehmet Akif'i beğenir.

⁵²² bk. *Dil-Edebiyat-Tenkit Bölümü*

⁵²³ bk. *Fazıl Ahmet'in Hayatı ve Şahsiyeti-Yahya Kemal ile Tanışma ve Ada Sohbetlerinin Başlaması-Bölümü*. Ayrıca bk. *Dil-Edebiyat-Tenkit Bölümü*

⁵²⁴ Fazıl Ahmet'in Yahya Kemal hakkında yazdığı şiirlerin ve nesirlerin listesi için bk. *Hayatı ve Şahsiyeti Bölümü*, 115 no'lu dipnot.

sohbet şahsiyetine güvenerek yazdığı mizahi şiirlerde üstadı hakkında yaptığı değerlendirmeler lâtifeden öteye geçmez.

Fazıl Ahmet'in bütünüyle Yahya Kemal'i ele aldığı ilk şiiri "Yahya Kemal'e" başlığıyla 1917 yılında Sabah gazetesinde yayınlanır. Kınalıada'da oturan Fazıl Ahmet'in evinin müdavimleri arasında Yahya Kemal de vardır. Fakat o yaz her nedense Yahya Kemal Büyükada'da kalmayı tercih eder. Kınalıada'yı, dolayısıyla Fazıl Ahmet'i ziyaret etmez. Yahya Kemal'in bu davranışından alınan Fazıl Ahmet, üstadına olan şikâyetini ona yazdığı "Açık Muhabere Varakası"nda dile getirir:

Uğramadın bu yaz bize hiç Kemâl
Neyi bekliyorsun sanki, güzü mü?
Bizi unutturdu sana ihtimal
Gene bu Viranbağ'ın ekşi üzümü!

Üstelik Yahya Kemal'in Fazıl Ahmet'te bir emaneti vardır. Bu emanet bir kuzudur. Yahya Kemal kendisine hediye edilen bir kuzuyu bakması için Fazıl Ahmet'e emanet eder. Ancak Kınalıada'ya gelmediği takdirde bu emanetin başına hiç de hoş olmayan şeyler gelecektir:

Senden şikâyetim bil ki pek uzun
Zira yarım kaldı mahut eserim
Hani var ya senin bizde bir kuzun
Bak, böyle yaparsan onu keserim!

Fazıl Ahmet, Yahya Kemal'in durup dururken böyle bir şey yapmasını anlayamaz. Üstelik onu özleyen sadece Fazıl Ahmet değildir. Bütün dostları yolunu gözlemektedir. Eskisi gibi birlikte adanın serin gölgelerinde oturup "herkesi çekiştirmeyi" istemektedirler. Fazıl Ahmet ısrarla davetini tekrarlar. Gelirken de savaş yıllarının zorluklarına atıfta bulunarak ekmek vesikasını unutmamasını söyler:

Cidden bir şey oldu sana bu sene
Eski dostlarımı bıraktın bütün,
Canım Kınalı'ya kadar gelsene
Ekmek vesikanı alıp da bir gün!

Savaş yıllarında Kınalıadının şetaretini eskisi gibi yaşamak mümkün değildir. Herkes fakr ü zaruret içindedir. Büyükada ise daha çok zengin ve varlıklı kimselerin mekânı olduğundan savaş şartlarından en az etkilenen bir yerdir. Fazıl Ahmet'e göre hayatın tadını çıkarmayı seven Yahya Kemal sırf bu sebeple Büyükada'da kalmakta, Kınalıada'ya gelmemektedir:

Malûm ya, bu köyde her şey kurada
Hele züğürtlükte hepimiz dengin;
Hiç durma gel Kemal, çünkü burada
Ne eski tacir var, ne yeni zengin!
(Yahya Kemal'e Sabah, nr. 10076, 1917)

1926 yılında yazdığı "Yahya Kemal İçin" şiirinde ise şairin mizacı, zevkleri ve hayata bakışı üzerinde durur. Yahya Kemal, hayata bağlılığı ve klâsik musikiye düşkünlüğüyle Fazıl Ahmet tarafından bir "zevk" adamı olarak telâkki edilir:

Yahya, ne hakikat, ne mecâz âşıkısın sen
Nâz, âşıkı, sâz âşıkı, yâz âşıkısın sen

Yok Mekke Medine'yle alâkan filân ammâ
Fasl içre muhakkak ki hicâz âşıkısın sen

Vuslât-geh-i ilhâma gidersin kısa yoldan
Kimdir o ki der, dûr ü dirâz âşıkısın sen

Tafsîle ne hâcet senin evsâfını Yahya
Nâz, âşıkı, sâz âşıkı, yâz âşıkısın sen
(Yahya Kemal İçin, Akbaba, nr. 336, 1926)

Fazıl Ahmet mizahi şiirlerinde Yahya Kemal'in sanatı üzerine görüşlerini de ortaya koyar. O, beğendiği ve takdir ettiği şairler arasında kesin tercihini "üstâd"ından yana kullanır. Fazıl Ahmet'e göre Yahya Kemal, seçiciliği, titizliği ve "pürüzsüz" sanatıyla bir sanatkârda bulunması gereken en önemli hususiyetlere malktir:

En büyük üstâdımız sensin Kemâl
Biz senin tilmîziniz.
San'atin gayet pürüzsüz, bî-mîsal
Meşrebin lâkin titiz!

(Yahya Kemal'e, Diken, nr. 12, 1919)

Fazıl Ahmet'in Yahya Kemal hakkındaki bu görüşü hayatının sonuna kadar değişmeyecektir.⁵²⁵ 1942 yılında yazdığı "Yahya Kemal Vafında" adlı şiirinde Yahya Kemal'i sanat gemisinin temel direği olarak niteler. O, titizliğiyle, sanat anlayışıyla bütün şairlerin önündedir:

Yahya, gemimizde tek serendir
Her yelkeni büzmeden gerendir
Yahya, aramızda bir erendir
Sanat pagodunda mandarendir
Sen gel de şu hâli şimdi bir gör
Biz mavnalarız, o bir römorkör

Yahya Kemal'i hüner dergahının şeyhi olarak kabul eden Fazıl Ahmet, Abdülhak Hamit'i bu şeyhin "çömez"i durumunda görür:

.....

Dergâh-ı hünerde şeyh-i ekber
Nezdinde çömez Tezer'le Eşber

(Kafiye Şakaları, Cumhuriyet, nr. 6390, 1942)

Mizahî şiirlerinde ele aldığı şahsiyetleri tenkit etmesine alışık olduğumuz Fazıl Ahmet, bu şiirlerinde sayıca az da olsa beğendiği şairlere de yer verir. Tefik Fikret, Rıza Tefik ve Yahya Kemal sanat anlayışı yönünden mizahî şiirlerinde takdir ettiği ve beğendiği şahsiyetlerdir.

⁵²⁵Eserlerinde Yahya Kemal hakkında oldukça saygılı bir ifade kullanan Fazıl Ahmet'in Yahya Kemal hakkındaki hükmünü belirten bir hatıra da Ahmet Kabaklı'ya aittir. Fazıl Ahmet, Yahya Kemal Müzesinin açılışı sırasında görüştüğü Ahmet Kabaklı'ya Yahya Kemal'in resmini göstererek "Bize şiiri bu adam öğretti." diyecektir. (Ahmet Kabaklı, "Fazıl Ahmet Aykaç, Tercüman, nr. 2212, 11 Aralık 1967, s.2)

E) GEÇİM ZORLUĞU

Fazıl Ahmet bir memur çocuğudur. Babası Mehmet Cemal Beyin mutasarrıflık vazifesi sebebiyle küçük yaşlardan itibaren Doğu Anadolu'da ve Irak'ta pek çok vilayeti dolaşmış, babasının memuriyet sıkıntılarını yakından yaşamıştır. Kendisi 17 yaşındayken babasının vefat etmesi sebebiyle ailenin en büyük çocuğu olduğu için annesinin ve kardeşlerinin geçimi Fazıl Ahmet'in omuzlarına yüklenir. Fazıl Ahmet Fransız Lisesini bitirdikten sonra babası gibi memuriyet hayatına atılır. Önce Maarif Nezaretinde ufak bir memuriyete tayin edilen şaire aldığı para yetmemekte, geçimini sağlamak için ayrıca geceleri zengin çocuklarına ders vermektedir. Daha sonra Darphane'de yevmiye usulü çalışmaya başlamıştır. Meşrutiyetten sonra ise Darülmuallimîn-i Âliyeye muallim tayin edilecektir.

Matbuat hayatında mizahî şiirleriyle haklı bir yer edinmesi, Darülmuallimîn, Galatasaray Lisesi, Sanayi-i Nefise Mektebi gibi okullarda öğretmenlik yapması şairin ümit ettiği tarzda maişetini karşılamaya yetmeyecektir. Kira evlerinde oturmakta, kıt kanat geçinmektedir. Bir de buna savaş ve Mütareke şartları eklenince şairin geçimi iyice zorlaşacaktır. Fazıl Ahmet, yukarıda sözü geçen müesseselere ek olarak Mütareke döneminde Duyûn-ı Umumiye ve İtibar-ı Millî Bankasında memur olarak çalışacaktır.

Fazıl Ahmet'in şahsî hayatında çektiği geçim sıkıntısının izlerini bazı şiirlerinde açık bir şekilde görmek mümkündür. 1911 yılında yazdığı Tanzîr-i Cenâb-ı Eşref şiirinde yer alan;

Muharrir olduğum günden beri zâr ü giryânım
(Tanzîr-i Cenâb-ı Eşref, Tanin, nr. 852, 1911)

mısraında geçim sıkıntısı çektiğinin işaretlerini veren Fazıl Ahmet, yazı hayatının başından beri bu dertle karşı karşıyadır. Şair 1913 yılında yazdığı "Oğluma" adlı şiirinde oğluna hayat yolunda öğüt verirken, kendi hayatı ile ilgili bazı gerçekleri göz önüne serer. Oğluna herşeyden önce fakir bir babaya sahip olduğunu hatırlatan Fazıl Ahmet, fakirliğine sebep olarak alın yazısını gösterir:

İbtidâ bil kim şunu ol hâlik-i fakr u gınâ
Cepleri hiç para tutmaz bir peder vermiş sana

Gerçi etrafında vardır haylice sandık sepet
Tamtakırdır cümlesi hayfa ki lâkin ey velet

Fakir olan sadece şairin kendisi değildir. Hanımının da mal varlığı yoktur. Şair iki züğürt insanın imtizacını kapak-tencere benzetmesiyle ifade eder. Aile borç içinde yaşamakta, refah yüzü görmemektedir. Oğlu böyle bir ailenin üyesi olmaktan şikâyet etmekte haklıdır. Çünkü böyle bir ailenin çocuğu olmak feleğin türlü cefalarına uğramayı göze almak demektir:

Validen de validinden başka türlü sanma hiç
Borcumuzdan gayrı bir şey var denirse kanma hiç

Biz onunla aynı cinsten bir kapakla tencere
Açmadık sû-yı refaha hanemizde pencere

Yani annen sabire, bense tamam avâreyim
Haklısın pek dersin: "Yarab, ne bahtı kareyim!"

(Oğluma, Tanin, nr. 1738, 1913)

Fazıl Ahmet, şiirlerinde sadece kendi geçim sıkıntısını işlemekle kalmaz, bütünüyle toplumun bu yoldaki problemlerine ışık tutmaya çalışır. Ancak bunları savaş şartlarında dile getirmek şair için zor olacaktır. Birinci Dünya Savaşı cephelerde olduğu kadar cephe gerisinde de büyük problemlerin yaşandığı bir savaştır. Ticarî hayatın kontrolünün büyük ölçüde yabancılar elinde olması, Türk unsurunun yeterli sermaye birikimine sahip olmaması ve siyasîlerin yabancı sermaye karşısında "memur" zihniyetiyle hareket etmeleri, vatandaşların ihtiyaçlarını düzenli olarak karşılamada devletin önünde en önemli engel olarak gözükmekteydi. Bu engelleri ortadan kaldırmak için savaş sırasında ekonominin millîleşmesi yolunda birtakım adımlar atan İttihat ve Terakki hükümetleri öncelikle İstanbul'un iâşe problemlerini halletme yolunda tedbirler aldı. İttihat ve Terakki Cemiyetinin ön ayak olmasıyla tamamen millî unsurlardan müteşekkil esnaf birlikleriyle kentin ihtiyacı olan şeker, un, yağ, gaz gibi maddelerin temini ve dağıtımını gerçekleştirilmeye çalışıldı. Ancak, bu tür müspet çabalarla birlikte ihtiyaç maddelerinin karneye bağlanması karaborsacılığı ve istifçiliği önleyememiş, ihtikarların önüne geçmek amacıyla 1917 yılında "Men'-i İhtikâr Heyeti" tesis edilmiş ve "İhtikârın Men'i Hakkında Kanun-ı Muvakkat ve Zeyl Kanunu" çıkarılmış, bu kanuna uymayanlar Divan-ı Harp'te yargılanmışlardır. Bütün bunlara rağmen

İstanbul'un iâşesinin zor karşılanması, hayat pahalılığı, karaborsa ve ihtikârlar şehir halkını büyük sıkıntılara sokmuştur.⁵²⁶

Savaş sırasında İstanbul'un çektiği iâşe sıkıntısını o dönemi anlatan hatıratlarda müşahede etmek mümkündür. Samiha Ayverdi "İbrahim Efendi Konağı"nda Birinci Dünya Savaşı yıllarını anlatırken, savaşın etkilerinin İstanbul'un değişik semtlerinde farklı şekilde görüldüğünü söyler. Türk İstanbul diye nitelendirdiği Beyazıt ve Fatih gibi semtlerde yaşayanlar hayatlarını devam ettirmek için "süpürge tohumuna karıştırılmış ekmek" yerlerken, daha çok savaş zenginlerinin yaşadığı Taksim ve Beyoğlu gibi semtlerde yaşayanların zevk ve safahat sürdüklerini anlatır.⁵²⁷ Ayrıca konusunu bu dönemden almış romanlar da hatıratlarda anlatılanları bu yönüyle tamamlar niteliktedir. Peyami Safa'nın Mahşer, Selâhattin Enis'in Zaniyeler, Mithat Cemal Kuntay'ın Üç İstanbul, Cevdet Kudret'in Sınıf Arkadaşları adlı romanları savaş yıllarında yaşanan geçim sıkıntısıyla birlikte, Taksim, Beyoğlu ve Şişli gibi lüks semtlerde vagon ticareti yaparak servet kazanmış olan harp zenginlerinin yaşadığı zevk ve safahati anlatan sayfalarla doludur.⁵²⁸

Birinci Dünya Savaşı yıllarında İttihat ve Terakki hükûmetinin matbuat üzerindeki baskısı yüzünden İstanbul'un çektiği iâşe sıkıntısını ve yapılan yolsuzlukları dile getirmek kolay değildir. Buna rağmen Fazıl Ahmet, halkın savaş sırasında çektiği sıkıntıları, ihtikârları, yumuşak bir tarzda, lâtife yoluyla dile getirmeye çalışır. 1917 yılında yazdığı "İstiğfar adlı şiirinde gazyâğı yokluğuna işaret eder. Gazyâğını temin etmek ise savaş şartlarında çok zordur:

Gönlümde heves eğerçi pek çok
Temdîde şu gamlı hasbihâli

⁵²⁶İttihat ve Terakki hükûmetlerinin savaş sırasındaki ekonomi politikaları ve aldıkları tedbirler hakkında daha geniş bilgi için bk. Zafer Toprak, *Millî İktisat-Millî Burjuvazi*, İstanbul 1995, s 145-154; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiyede Siyasal Partiler*, c. III, İstanbul 1989, s. 329-340. İstanbul'un Birinci Dünya Savaşı yıllarında çektiği iâşe sıkıntılarını bu dönemi anlatan hatıralarda müşahede etmek mümkündür. (

⁵²⁷Samiha Ayverdi, *İbrahim Efendi Konağı*, İstanbul 1973

⁵²⁸Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Ali Şükrü Çoruk, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Beyoğlu*, İstanbul 1995

Amma ki ne çare hem gazım yok
Hem bulmanın artık ihtimali
(İstiğfar, Sabah, nr. 10056, 1917)

Fazıl Ahmet savaş sırasında yaşanan geçim zorluğunu dile getirmede alıştığımız açık sözlü tavrını sergileyemez. Onun bu meseleler hakkındaki düşünceleri temastan öteye geçemez. Savaş cephe gerisindeki düzeni bozmuş, var olan sıkıntıları daha da arttırmıştır. Herkes günü kurtarma peşindedir. Gelecek endişesi sıkıntılı bir bekleyişi beraberinde getirmiştir. Çünkü memleketin hâli "dipsiz ambar"ı andırmaktadır:

Bağdaş kurmuş bir hacı
Tüttürüyor nargile
Düşüncesi pek acı
Dipsiz ambar, boş kile
(Yazın, Yeni Mecmua, nr. 1, 1917)

Ülkenin savaş şartlarındaki durumuyla ilgili değerlendirmelerin bir benzerine Bayburtlu Zihni'nin koşmasına yazdığı nazirede de karşılaşıyoruz:

Bedestan satışı erken yapılmış
Çarşafar sökülüp yelken yapılmış
Eski pırtlardan cepken yapılmış
Kalmamış kimsede hâlis yapağı
(Divan, Sabah, nr. 10065, 1917)

Fazıl Ahmet savaş sırasında yolsuzluk yaptığı söylenen devlet adamları hakkında da şiirler yazar. Ancak bunları o dönem içinde neşretmesi mümkün değildir. 1917 yılında zamanın İaşe müdürü⁵²⁹ ve Levâzım reisi İsmail Hakkı

⁵²⁹Savaş sırasında İstanbul'un ve ordunun iaşe meselesine toptan çözüm getirmek amacıyla "Seferberlik devamı müddetince Ordu-yı Hümayun ile bilumum müessesatın ve ihtiyacı olan mahaller ahalisinin iaşesini temin etmek için Memâlik-i Osmaniyye dahilindeki ekmeçlik, yemeçlik ve yemlik hububatın mübayaası ve icap eden mahalleri tevzii ve itâsı ve memalik-i ecnebiyyeden hububât-ı mezkûrenin mübayaası ve celbi ve bunlardan maada ordu ve ahalinin temin-i iaşesi için lüzum görülecek mevadd ve mahrûkat ve tenvirata müteallik mevadd ve tohumluğun tedariki ve ziraatin tevsii, âlât ve edevât-ı ziraiyye mübayaası" için 1917 yılında Harbiye Nezaretine bağlı olarak İaşe Müdüriyeti tesis edilmiş, başına da

Paşa için yazdığı "Velinimete Dehaletname" adlı şiirini, yazdıktan bir sene sonra, Mütareke döneminde neşretmek imkânı bulacaktır. İsmail Hakkı Paşa mühim bir vazifede bulunmasından dolayı hakkında çok spekülasyon yapılan bir devlet adamıdır. İaşe ve levazım işlerinde suistimallerde bulunduğu, iaşenin dağıtımında dostlarını ve arkadaşlarını kayırdığı söylenmektedir.⁵³⁰ Kimilerine göre ise İsmail Hakkı Paşa hakkında söylenen bu sözlerin gerçekliği yoktur.⁵³¹ Fazıl Ahmet de İsmail Hakkı Paşanın yolsuzluk yaptığına inanır ve bu konuda bir şiir yazar. Şiirde İsmail Hakkı Paşa'nın iaşe ve levazım dağıtımı konusunda yaptığı yolsuzluklar alaycı bir dille tenkit edilmektedir. Fazıl Ahmet'e göre insanların çektiği sıkıntı boşunadır. Çünkü paşa kendisine yakın olan kimselere karşı çok lütufkârdır. Onun yanına sokulabilmek, huzurunda bir el bağlamak, arz-ı ubudiyetlerini bildirmek bol erzak ve gazyağı almak için yeterlidir:

Dediler ki şimdi yürek dağılayan
Nafile yorulur hem aç kalırmış
Fakat huzurunda bir el bağlayan
Hem gaz bulurmuş, hem yağ ahırmış

Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa getirilmiştir. İaşe Müdürlüğü 30 Temmuz 1918 tarihinde çıkarılan bir kanunla İaşe Nezareti hâline getirilmiştir. İlk nazırı İttihat ve Terakkinin önde gelen isimlerinden Kara Kemal'dir. Mütareke döneminde 20 K. sani 1919 tarihinde nezaret lağvedilerek tekrar müdürlüğe döndürülmüş ve Ticaret ve Ziraat Nezaretine bağlanmıştır. 19 Haziran 1919 tarihinde ise tamamen lağvedilmiştir. Daha geniş bilgi için bk. Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye*, İstanbul 1338/1922, s. 875-877; a. müellif, *İstanbul Şehreminleri*, İstanbul 1928, s. 485-486; Zafer Toprak, *İttihat Terakki ve Devletçilik*, İstanbul 1995, s. 125-130

⁵³⁰İsmail Hakkı Paşanın iaşe işinde yolsuzluk yaptığı kanaati İttihat ve Terakkinin önde gelenlerinden Talât Paşaya da hâkimdir. Bu kanaatte olan Talat Paşa, Enver Paşa yüzünden İsmail Hakkı Paşanın görevinden azledilemediğini söylemektedir (*Talat Paşanın Anıları*, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul 1990, s. 43-47)

⁵³¹İttihat ve Terakki döneminde Meclis-i Mebusan reisliği, dahiliye ve adliye nazırlıkları yapmış olan Halil Bey (Menteşe) ise İsmail Hakkı Paşanın söylenenlerin aksine oldukça namuslu bir şahsiyet olduğunu söyler. (*Halil Mentеше'nin Anıları*, Yay. Haz. İsmail Erer, İstanbul 1986, s. 179)

Fazıl Ahmet, Paşanın bu yönünü öğrenince kendisi de onun himayesine girmek ister. Çünkü herkes gibi onun da işeye şiddetle ihtiyacı vardır. Ancak o İsmail Hakkı Paşanın himayesine girmek konusunda samimi değildir. Fazıl Ahmet, lâtifelerinin çarpıcı olmasını sağlamak ve İsmail Hakkı Paşanın işe konusunda yaptığı yolsuzlukları hicvetmek için böyle bir ifade yolunu seçmiştir:

Şu sebeple sana olup da bende
Derya-yı cûduna dalmaya geldim
Yani dağıtılan erzaktan ben de
Ölmeyecek kadar almaya geldim

Fazıl Ahmet, İsmail Hakkı Paşanın huzuruna görünüşte zarûrî ihtiyaç maddeleri almak için çıkmak istemektedir. Ancak onun niyeti daha başkadır. Sık sık kapısını aşındırmaktansa, uzun süre ona misafir olmak daha iyidir:

İşler iyileşti amma git gide
Ne un bulabildim, ne de bir pide
Binaenaleyh ben devlethanede
Birkaç ay misafir kalmaya geldim

(Velinimete Dehâletname-1917, Diken, nr. 2, 1918)

Savaşın sonlarına doğru yazdığı "Nefes" adlı şiirinde ise cephe gerisinde yaşanan sıkıntıları ifade etme konusunda cesaretini toplamış gözükmektedir. Fazıl Ahmet, 1918 yılında Vakıf gazetesinde yayınlanan bu şiirinde, çektiği sıkıntılar yüzünden hastaneye düşüp, daha sonra firar eden bir akıl hastasının ağzından İttihat ve Terakkinin ileri gelenlerinden Dr. Bahaattin Şakir'e seslenir⁵³²:

⁵³²"Nefes" şiiri 1922 yılında *Aydede* mecmuasında değişikliklerle tekrar yayınlanmıştır. (nr. 24, 23 Mart 1338/1922, s. 1). Ayrıca şair bu şiiri 1934 yılında çıkan Fazıl Ahmet kitabına da almıştır. (Fazıl Ahmet, s. 135). Şiirin en son baskısında yer alan "Enver Paşaya" ithafından bu şiirin vaktiyle Enver Paşa için yazıldığını, ancak şairin meydana gelebilecek reaksiyonlardan çekindiği için ilk baskıda Enver Paşanın yerine Dr. Bahattin Şakir'in adını kullandığını düşünebiliriz. Şiirin *Aydede* baskısında ise her iki şahsiyetin de ismi zikredilmemiştir.

Kesip ümmidi kat'iyyen rehâdan
Firâr ettim bugün dârüşşifâdan
Haberdâr olmak için mâverâdan
Mülâkat istedim Doktor Bahâ'dan

Fazıl Ahmet, bu şiirinde karaborsanın alıp yürümesinden, fiyatların aşırı yükselmesinden, ticaret hayatının alt üst olmasından dolayı Bahaattin Şakir'e şikâyetlerini bildirir. Çünkü bütün bu olumsuzluklar milleti delirme noktasına getirmiştir ve milletin feryatlarına kulak verip dertlerine çabucak çare bulunması gerekmektedir:

Dedim lütf et de sen ey zât-ı âli
Nedir gûş eyle feryâd-ı ahâli?
Görüp fiât-ı hakkı çünkü gali
Ferâgat etti herkes iştiradan

Şair şiirin ilerleyen bölümlerinde memleketin genel durumundan kesitler vermeyi sürdürür. Savaşın getirdiği olumsuzluklardan dolayı zihinler alt üst olmuş, insanlar açlık sınırlarına dayanmıştır. Fazıl Ahmet gibi kira evlerinde oturanların durumu ise daha kötüdür:

Harap olmuş bugün her yerde idrak
Müsavidir hele iftar ile imsak
Çöküp gitmiş bütün eshâb-ı emlâk
Nasıl yanmışsa müstecir kiradan

Savaş yüzünden çekilen sıkıntıların halk üzerindeki tesirleri sıralayan Fazıl Ahmet, şiirin son dörtlüğünde en büyük problemi açığa vurur. Bu problem savaş durumu yüzünden doğruları, gerçekleri serbest bir şekilde dile getirememek problemidir. İhtikarların önü alınamamakta, halk ise sesini çıkaramamaktadır. Geriye tek bir kurtuluş yolu vardır. O da intihar etmektir. Çünkü daha önce de başkaları bu yolu denemiştir:

Değil mümkün dokunmak zülf-i yâre
Nihayet gelmiyor hem ihtikâra
Karar verdim de artık intihara
Revolver istedim Gökalp Ziyâ'dan

(Nefes, Vakit, nr. 332, 1918)

Şair Mütareke döneminde halkı geçim zorluğuna iten sebepleri ortaya koymada savaş yıllarındaki tavrından daha serbest bir şekilde hareket eder. Mütareke döneminde de halkın çektiği en büyük sıkıntı iaşenin teminiyle ilgilidir. Şair bu durumu;

Yanar kalb-i kudûret-dîdemiz derd-i iâşeyle

(Hastalık Beyitleri, Edb. Um. Mec., nr. 108, 1919)

mısrarıyla ifade etmektedir. Bu dönemde Fazıl Ahmet'in gözü yine iaşe müdürleri üzerindedir. Fazıl Ahmet'in hitap ettiği ikinci iaşe müdürü Nüzhet Sabit Beydir. 1919 yılında Damat Ferit Paşa hükûmeti döneminde iaşe müdürlüğü yapan Nüzhet Sabit Bey, milliyetçi, vatanperver ve idealist bir yapıya sahiptir.⁵³³ Fazıl Ahmet, dürüstlüğüyle tanınan Nüzhet Sabit Beyin işini iyi yapacağına ve muhtaçlara yardım elini uzatacağına inanmaktadır:

Sana haktan dilerim doğrusu bir çok nusret

Fukara hâlini zîra ki bilirsin Nüzhet

Fazıl Ahmet, Nüzhet Sabit Beye geçim sıkıntısı çeken herkes adına hitap eder. Fukara takımı, bîzâr oldukları iaşe meselesine çare buluncaya kadar Nüzhet Sabit Beyi rahat bırakmayacaktır. Bu konuda kararlıdır, çünkü bıçak kemiğe dayanmıştır:

Veririz sanma fakat biz sana rahattan eser

Acıyıp âlemi bir parça doyurmazsan eğer

Duruyor şimdi ehibbâ der-i cûdunda tetik

Gene tekrar edeyim: Cümlemizin hâli bitik

Fazıl Ahmet, halkın ihtiyaçlarını giderme konusunda Nüzhet Sabit Beye güvenir. Çünkü o millet nazarında namuslu kişiliğiyle tanınmakta ve sevilmektedir. Nüzhet Sabit Bey iyi çalıştığı takdirde uzun zamandır sıkıntı çeken halk biraz olsun nefes alacaktır:

Bunu sen bil de bugün sâhil-i himmette görün

Edelim sâye-i sa'yinde biraz biz de düğün

(Nüzhet Sabit Beye-Mart 1919, Fazıl Ahmet, s. 96-97)

⁵³³ Nüzhet Sabit Bey hakkında daha geniş bilgi için bk. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiyede Çağdaş Düşünce Tarihi*, III. Baskı, İstanbul. 1992, s. 342-344

İhtikârlar, karaborsa ve istifçilik savaş yıllarında olduğu gibi Mütareke döneminde de halkın en büyük sıkıntısıdır. Halkın bulmakta zorluk çektiği temel gıda ve ihtiyaç maddelerini çoğu kere gayri meşru yollardan yurda sokup fahiş fiyatla satan muhtekir sınıfı az zamanda zengin olup, lüks bir hayata kavuşmuşlardır⁵³⁴. Halkın çaresizliği istismar edilerek yapılan ihtikarlar Fazıl Ahmet'in şiirinde yankısını bulmaya devam eder. Memleketin zor zamanlarında refah seviyesi yükselen tek bir tabaka vardır. O tabaka, ihtikar yoluyla zengin olan harp zenginleridir. İnsanlar maişet derdinden her gün inim inim inlemekte iken, harp zenginleri bu durumu ganimet bilerek kazançlarını arttırmakta "neşeyle" ortalıkta gezmektedirler:

Gezer neşeyle daim ihtikar erbabı mâmâfih
Eriyor bir yanda hep bîçareler derd ü sefaletten
(Hastalık Beyitleri, Edb. Um. Mec., nr. 108, 1919)

Muhtekirlerin bir zararı da ticaret hayatı üzerindedir. Halkın ihtiyaç mallarını stok yapıp, yüksek fiyattan satmaları neticesinde piyasayı alt üst eden muhtekirler, özellikle küçük esnafı iş yapamaz duruma getirmişlerdir:

Kuşatmış muhtekirler sû-be-sû bâzâr-ı dünyâyı
Küçük esnafı beht almış, büyük tüccar hayrette
(Hayretten Hayrete-Mart 1919, Fazıl Ahmet, s. 94)

Âdeta ticaret hayatını gayriresmî olarak kontrollerinde tutan ihtikar erbabı, karaborsacılar halkı inim inim inletmektedirler. Fazıl Ahmet, namuslu ve güvenilir şahsiyetiyle tanınan Nüzhet Sabit Beyin iâşe müdürü olmasıyla muhtekirlerin eskisi gibi rahat hareket edemeyecekleri ümidindedir:

Biliyorlar ki kapın haklıya her demde açık
O sebepten nice soyguncuların keyfi kaçık
Geliyormuş diye nâmın gene meydan alalı
Nice dükkânları bâzâr-ı fesâdın kapalı
(Nüzhet Sabit Beye-Mart 1919, Fazıl Ahmet, s. 96)

⁵³⁴Savaş ve Mütareke dönemlerinde yapılan ihtikarlar, bu dönemleri ele alan romanların başlıca konusu olmuştur. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Ali Şükrü Çoruk, *Türk Romanında Beyoğlu*, İstanbul 1995, s. 346-350

Fazıl Ahmet geçim sıkıntısının sebepleri arasında yanlış meslek seçmesinin de payı olduğunu düşünür. O, insanın yazdıklarıyla meşhur olabileceği, ancak meşhur olmanın para getirmeyeceği bir mesleği, edebiyatçılığı ve ilim öğrenme yolunu seçmiştir. Bütün bu düşüncelere Mütareke döneminin boğucu ve ümitsiz havası da eklenince şair yaptığı işten iyiden iyiye soğuyacaktır:

Nihayet anladık kim menfaat yok şi'r ü inşâdan
Kalem vazgeçmiyor lâkin bugün beyhûde hülyâdan
(Gazel-1918, Fazıl Ahmet, s. 104)

Türkiye'de muharrir olmak türlü dertleri göze almak demektir. Belli bir standardı aşamayan hayat tarzı bu dertlerden biridir. Yazı yazmak, fikir üretmek, memleketin meseleleri karşısında duyarlı olmak, refah içinde yaşamaya ve maişet derdini ortadan kaldırmaya çoğu kere yetmemektedir. Fazıl Ahmet aşağıdaki beyitlerde bu noktaya işaret ederek, muharrir olmanın zorlukları üzerinde durur:

Aman yarab, ne yoksul kimseyiz hep biz muharrirler
Ne tek bir hânemiz kâin, ne bir dükkânımız vardır
Metâ-ı şi'rimiz mahvoldu Fâzıl renc ü mihnetten
Cihanda şimdi artık çıkmadık bir canımız vardır
(P. M. Beye-1920, Fazıl Ahmet, s. 147)

Fazıl Ahmet muharrirlerin problemlerini sıralarken, ilim yolunda gayret eden, bilgisiyle halkı tenvire çalışan âlimleri de unutmaz. Onların durumu da muharrirlerden farklı değildir. Uzun süren ilim hayatı boyunca maddî olarak hiçbir şey elde edememeleri âlimlerin en büyük sıkıntısıdır:

Âlim olmak, mâlim olmak bil ki Fâzıl saçma şey
Kaç hemen ol kimseden kim servet ü sâ mânı yok
(Yokluk İçinde, Yeni Şark, nr. 120, 1922)

Ediplerin durumu da muharrirlerden ve âlimlerden farklı değildir. Herkesin beğeneceği eser vermek, meşhur olmak onların sıkıntılarını gidermeye yetmemektedir. Fazıl Ahmet bu durumda olan şairlere örnek olarak kendisini gösterir. O, siyasetçileri alaya alan şiirlerle Meşrutiyetten sonra mizah sahasında haklı bir şöhrete ulaşmıştır. Ancak bu şöhretin Fazıl Ahmet'e maddî

hiçbir faydası yoktur. Yine yokluk içinde yaşamakta, türlü dertlerle uğraşmaktadır. Bu durum şairi, yaptığı işin boş şey olduğu noktasına götürür:

Anladım, boş şey, bütün nazm-âverânın sözleri
Belli kim şi'rimle pek beyhûde meşhûr olmuşum
(Olmuşum, Tevhid-i Efkâr, nr. 151/3179, 1921)

Edebiyatın ve ilim öğrenmenin iyi bir hayat sürmek için yeterli olmadığına inanan Fazıl Ahmet, meslek seçiminde yanlış yaptığını düşünür. Ancak bu sözlerinde samimi olmadığını biliyoruz. O, şiirleri herkes tarafından beğenilen, büyük gazete ve mecmualarda imzası görülen bir şahsiyetin geçim sıkıntısı içinde perişan bir hâlde yaşamasına reaksiyon göstermektedir. Bu reaksiyonun sonucunda kârlı bir iş bulması için yakın dostu Sedat Simavi'den yardım ister:

Şiirden, miirden çok pişmanım
Arıyorum şimdi kârlıca bir iş
Sedat Bey azîzim, pek perişanım
Gitmiyor hoşuma zira bu gidiş
(Hastalıktan Sonra, İnci, nr. 3, 1919)

Fazıl Ahmet geçim zorluğu çerçevesinde, memur olmanın verdiği sıkıntıları da şiirlerinde işlemiştir. Özellikle Mütareke döneminde yazdığı şiirlerde bu açıkça dile getirilir. Fazıl Ahmet, edip ve muharrir olmanın yanında devlet memuriyetinde çalışmanın da geçim zorluğunu arttıran sebeplerden biri olduğu düşüncesindedir. Ona göre, bir memur için devlete ve millete hizmet etmenin "kâr"ı hayatı boyunca sıkıntı çekmektir:

Biz de memûrîn-i devlet ordusundan bir kuluz
Ol sebepten her zaman bir çok enîndir kârımız
(Ahmet Emin Beye, Tasvir-i Efkâr, nr. 2689, 1919)

Memur olmanın zorluklarına bir de savaş zamanlarında ve Mütareke dönemlerinde maaşların geç ödenmesi eklenince iş iyiden iyiye zorlaşacaktır:

Pek gerçi bugünlerde yağış yok
Zannetme fakat bende telâş yok
Her yerde büyük gussa var artık
Memurlara zira ki maaş yok
(Kartpostal, İnci, nr. 23, 1920)

Fazıl Ahmet'in geçim sıkıntısını arttıran sebeplerden biri de ev problemidir. Ömrü boyunca kira evlerinde konar göçer bir hayat sürmüş olan Fazıl Ahmet, ev yönünden dertlidir:

Bu ev derdiyle yarabbi, zavallı ömr-i nâlânım
Gehî çıkmış cibâl üzre, gehî deryâya girmiştir

(Dertname-1919, Fazıl Ahmet, s. 113)

Gönlüne göre bir evde oturamaması ise sıkıntısını daha da arttırmaktadır. Oturduğu evlerde pek çok problemlerle karşı karşıyadır. Onun talihinde eski, çatısı delik evlerde oturmak vardır:

Yedikçe darbe-i bârânı nâlân olmada camlar
Yine sansar cirit oynar, bizim eski tavan üzre

(Kaside-i dil-firîb-i ruh-ârâ..., Tanin, nr. 802, 1910)

Hânemin dört köşesinden olmada seller revan
Aksa ger bir kerecik çatı bizim yağmurdan

(Gazel-Be-Cenab-ı Halil Bey, Tanin, nr. 816, 1910)

Bizim evden çıkan bir kimse ger râh üzre de kalsa
Sanır kendin ki mutlak cennet-i a'lâya girmiştir

(Dertname-1919, Fazıl Ahmet, s. 113)

Fazıl Ahmet'in oturduğu "kümes"ten bozma evlerin bir özelliği de soğuk havalarda bir türlü ısıtılamamasıdır. O, bu evlerde ailesiyle birlikte "Sibirya" soğuğunu yaşamaktadır:

Bu kış olsa dahi insanın az çok kömürü
Yine teshine bizim haneyi imkân olmaz

(Olmaz, Nilüfer, nr. 16, 1920)

Oturduğum kümes benim

Eğerçi ismi hanedir

Ve ekseri odam, sofam

Sibirya'dan nişânedir

(Dırdırdan İbare, Aydede, nr. 21, 1922)

Fazıl Ahmet'in ev problemi sadece bakımsız evlerde oturmakla sınırlı değildir. 1919 yılında evinin yanması şairi daha da zor durumda bırakır. Mütareke döneminin güç şartları içinde kıt kanat geçinen aile için bu büyük bir yıkımdır. Fazıl Ahmet kiralık ev problemini halletmesi için dostlarından yardım ister. İsabetli iktisadî görüşleriyle tanınan ve bu sayede epeyce emlak sahibi olmuş olan Doktor Celâl Muhtar Bey⁵³⁵, şairin yardım istediği dostlarından biridir. Fazıl Ahmet, kendisine kiralık ev vermesi için Celâl Muhtar Beye "istida" kabilinden iki şiir yazar. "Müstecir İstidaları 1-Celâl Muhtar Beye" başlığını taşıyan ilk şiirinde;

Kaldım yine ailemle üryan
Zira ki benim de yandı hânem
Olmaz mı karîn-i lütf u ihsan
Marûz-ı hazîn-i ahkaranem

mısralarıyla ailesinin perişan hâlini Celâl Muhtar Beye arz eden Fazıl Ahmet, maruzatının kabul edilmesini ister. Çünkü gerçekten zor durumdadır. Mütareke döneminin şartlarında ise kendi sınırlı bütçesine göre ev bulması ise müşküldür. Onun, bu konudaki tek umudu Celâl Muhtar Beydir. Ev derdini ancak o çözebilecektir:

Ev bulmada şimdi var sıkıntı
Sen gel de sükûtu et iade
Gerdûne-i sabrımız kırıldı
Kaldık reh-i gamda hep piyade

(Müstecir İstidaları I, Harman Sonu, s. 22-23, 1919)

Celâl Muhtar Bey Fazıl Ahmet'in bu istidasına müspet bir karşılık vermemiş olacak ki, ona hitaben ikinci bir istida yazan Fazıl Ahmet kendisine kiralık ev verme konusundaki ısrarlarını tekrarlayacaktır. Bu sefer Celâl

⁵³⁵İleri görüşlülüğü ve tedbirli şahsiyetiyle tanınan Doktor Celâl Muhtar (Özden) Bey özellikle Hilaliahmerdeki umumî müfettişlik vazifesini başarıyla yürütmüş, Birinci Dünya Savaşı sırasında cephe gerisindeki fakir halkın yiyecek ve giyecek ihtiyacının giderilmesinde önemli çabalar sarfetmiştir. Ayrıca Mütareke döneminde Fazıl Ahmet'in de bir müddet çalıştığı İtibar-ı Millî Bankasını iflâstan kurtaran da Celâl Muhtar Bey olmuştur. (Celâl Muhtar Beyin hayatı ve çalışmaları hakkında daha geniş bilgi için bk. *Doktor Celâl Muhtar Özden-Hatıraları*, "Türkiye Yayınevi Canlı Tarihler Dizisi", İstanbul 1945, 32 s.)

Muhtar Beyi yumuşatma konusunda Ahmet Emin (Yalman) Beyden bazı nasihatlar almıştır. Ahmet Emin Beyin verdiği nasihat, bizzat Celâl Muhtar Beyin yanına giderek yalvarıp yakarması yolundadır:

Git Celâl Muhtar'a bir gün et diyor bir çok enîn
Arz-ı hürmet et diyor bir kart ile Ahmet Emin

Fazıl Ahmet, Celâl Muhtar Beyin kendisine tedarik edeceği her türlü eve razıdır. Onun için evin kagir veya ahşap olması fark etmez. Perişan durumdaki ailesinin başını sokabileceği bir yer olması Fazıl ahmet için yeterlidir. Israrını da özellikle bu noktada sürdürür:

Biz nasihat dinleyip bak işte geldik pâyna
Terk için her kârı cidden ehline, erbabına
Lütf edip rahm eyleyip bir hane bul sen âcize
Bakmadan bir dem dahi kâgir veya âhşâbına

(Müstecir İstidaları II, Harman Sonu, s. 24, 1919)

Celâl Muhtar Beyin Fazıl Ahmet'in bu son istidasına da nasıl bir karşılık verdiğini bilmiyoruz. Ancak müspet karşılık vermesi yolunda şairin arkadaşı Halil Nihat Beyin de ufak bir çabası vardır.⁵³⁶

536 Halil Nihat da, Fazıl Ahmet'e ev verme konusunda Celâl Muhtar Beyi ikna etmeye çalışanlar arasındadır. 1919 yılında yazdığı "İltimas" adlı şiirinde Fazıl Ahmet'in gerçekten zor durumda olduğunu belirterek Celâl Muhtar Beyi yardıma çağırır:

Bak biraz, hazret, şu Fâzıldan yana
Bir gün evvel arz-ı hâl vermiş sana

Hoş telâkki eyle marûzâtını
Belli hâlinden sıkılmış galiba

Fikr ü tedbirin anahtarmış senin
Aç anahtarınla bir bâb-ı rehâ

Tut kolundan kaldır ol biçâreyi
Düştü zira düşmeyen ancak huda

Hep bilenler söylüyor, yangın yemiş
Savrulup eşyası olmuş ber-hevâ

Bir kırık neyden ibaret serveti
Bir de var sırunda yırtık bir abâ

.....

Ev taharri eyliyor kaç haftadır
İstiyorlar galiba dört yüz lira

.....

Fazıl Ahmet 1928 yılında milletvekili seçildikten sonra ikbale ulaşır ve çektiği sıkıntılar son bulur. Bu tarihten sonra onun şiirinde geçim sıkıntısı, fakirlik, yokluk vb. konular ağırlığını kaybedecek, bunların yerini Öztürkçe, vatan sevgisi, inkılâplar, aşk, ikinci Dünya Savaşı, politik çekişmeler gibi konular alacaktır. İkinci Dünya Savaşı sırasında yazdığı ve torunu Çakıl'a ithaf ettiği "Hem Şaka, Hem Öğüt" başlıklı şiirinde yer alan:

Vurguncular kaplasa da gene birçok alanı
Bil ki yavrum uzun sürmez hırsızların talanı
Apaçıktır durum çünkü, yok bu işin yalanı
Mutlak yere çarpar millet, millet malı çalanı
(Hem Şaka, Hem Öğüt-1943, İkinci Sis, s. 69)

mısralarında ihtikar ve karaborsa konusuna temas eder. Şairin tek parti yönetiminin bir milletvekili olması ve uzun süre aradığı rahata erişmesi, sosyal muhtevalı konulara yönelmesini engellemiş olabilir. Fakat az da olsa özellikle çok partili döneme geçtikten sonra politik çekişmeleri ele aldığı şiirlerde halkın geçim derdiyle ilgili konulara temas eder. Ancak bu ele alış çoğu kere:

Birçok yurttaş ayağında bugün yırtık çarık var
Fakat millet yüreğinde sanma tek bir yarık var
Gerçi hayli kimselerin başındaki şapkadır
Fakat biraz dikkatli bak, ruhlarında sarık var
(Çakıl'a Kıtalar, Ulus, 22. 4. 1947)

mısralarında olduğu gibi bir problemi teşrih etmek yerine sathî bir tesbitten ileriye gitmemektedir. Milletvekilliğinin son yıllarında ise politik çekişmelerin memleket gerçeklerinden uzakta cereyan etmesi karşısında yazdığı "Şubatın Eşiğinde" başlıklı şiirinde yer alan:

Bir tasavvur et, nasıl versin beyim
Fazıl Ahmet Bey Celâl Sahir mi ya?

(İltimas, 1919, Siham-ı İlham, s. 100-101, 1921)

Halil Nihat bir başka şiirinde ise Fazıl Ahmet'in işini halletmesi konusunda Celâl Muhtar Beye bir mektup gönderdiğinden söz eder:

Name-i mahsus yazdım dün Celâl Muhtar'a ben
Gel dedim hazret, şu Fazıl Ahmet'e bir hâne tut
(Söz Tutanlara-1919, Siham-ı İlham, s. 130, 1921)

İslâhattan bahsederken cici beyler barlarda
Gezip çıplak ayağıyla çamurlarda karlarda
Milyonların beklediği tek teselli ömürden
Bin zahmetle edindiği yarım kilo kömürden

(Şubatın Eşiğinde, Ulus, 31. 3. 1947)

musralarında siyasetçileri halkın problemlerine çare bulmaya davet edecektir.

Fazıl Ahmet geçim zorluğu meselesini edip, âlim ve sanatkarların yaptıkları işe lâayık bir hayat sürememeleri, devlet memuru olmanın zorlukları, ev derdi ve savaş sırasında cephe gerisinde yaşanan zorluklar çerçevesinde ele alır. O, bu problemi daha çok Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinde yazdığı şiirlerde dile getirir. Cumhuriyet döneminde ise bu konuyu ufak temaslarla geçer.

F) İSTANBUL'UN MESELELERİ, BELEDİYE İŞLERİ

Yaklaşık 2700 yıllık tarihi boyunca jeopolitik durumundan dolayı gerek ekonomik gerekse siyasî ve kültürel açıdan her zaman dünyanın gündemindeki yerini korumuş olan İstanbul şehri önce Doğu Roma İmparatorluğuna (Bizans), daha sonra Türklerin eline geçince Osmanlı İmparatorluğuna uzun yıllar başkentlik yapmıştır. Tarihteki asıl hüviyetini fetihten sonra Türklerin -kendilerinden önceki demografik ve kültürel yapıya dokunmadan- gerçekleştirdiği şuurlu imar faaliyetleriyle elde eden İstanbul şehri, imparatorluk başkenti olmanın özelliklerini en ileri noktalarda temsil etmesini bilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunun yükseliş devirlerinin gerek siyasî gerekse ekonomik açıdan şehre kazandırdığı huzur ve refah, imparatorluğun çöküş ve dağılış sürecinde sosyal hayatın düzensizliği ve ekonomik yapının bozulması sebebiyle yerini bir karmaşaya bırakmıştır. Özellikle Rumeli'de yaşanan mağlûbiyetler neticesinde gerçekleşen geri çekilmeler ve göçler menfi tesirlerini İstanbul'da göstermeye başlamış, şehir âdeta İmparatorluğun ana kucağı durumuna gelmiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren batıyla her alanda geliştirilen münasebetlerin derecesi İstanbul'un gündelik hayatını tanzim edecek bir belediye teşkilâtının (Şehremaneti) tesis edilmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaç

şüphesiz daha önceki yıllarda da vardı. Ancak harekete geçmek için Tanzimat sonrasını beklemek gerekecektir. Kırım Savaşı sırasında müttefik olduğumuz Avrupa devletlerinin ordularının İstanbul'da ikamet etmeleri ve şehrin yaşantısında batılı tarzda görülen hızlı değişim belediye hizmetlerinin Avrupaî tarzda karşılanması mecburiyetini beraberinde getirmiştir. Bütün bunların sonucunda 1855 yılında İhtisap Nezareti lağvedilerek yerine Şehremaneti tesis edilmiştir. 1858 yılında tanzim edilen bir nizamname ile İstanbul 14 belediye dairesine ayrılır. Fakat belediye hizmetleri diğerlerine örnek olsun diye Beyoğlu ve Galata'yı içine alan VI. Daire üzerinde yoğunlaşır. Numune olarak Beyoğlu ve Galata'nın tercih edilmesi ise tesadüfi değildir. Bu bölgeler şehirde batılı hayat tarzının en yoğun şekilde yaşandığı ve nüfusunun büyük kısmını "böyle şeyleri memâlik-i sairede görmüş ve muhassenâtını anlamış" azınlıkların ve yabancıların teşkil ettiği yerleşim yerleridir. Zaten belediye çalışmalarında vazife alan memurların büyük kısmı burada yaşayan azınlıklardan ve yabancılardan seçilmiştir. İlk iş olarak bugün de kullanılan modern bir belediye binasının inşası, kadastro çalışmaları, yolların düzenlenmesi, kaldırımların yapılması ve sokakların aydınlatılması üzerinde durulur.⁵³⁷ Ancak bu çalışmalar istenilen seviyeye gelememiş, mağlûbiyetle neticelenen savaşların- özellikle 1877/1878 Osmanlı-Rus Savaşı-neticesinde İstanbul'un büyük bir göç hareketiyle karşı karşıya kalması belediye hizmetlerinin inkişafını kesintiye uğratmıştır. Bütün bunlara halkın ve esnafın yeni açılan dairelerdeki belediye çalışmalarına ilgisiz kalması ve hükûmetin bu çalışmalara yeterli desteği

⁵³⁷Osman Nuri Ergin'in İstanbul Belediyesi Tarihi üzerine yaptığı çalışmalar bu konuda önemli kaynaklar niteliğindedir. 1914-1922 yılları arasında yayınlanan Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye (V cilt, 5240 s.) yazarın belediye çalışmalarının tarihi seyrini ve belediyecilikle ilgili kanun ve nizamları topladığı büyük bir eser niteliğindedir. Eserin ikinci baskısı, ilmi bir heyet tarafından bugünkü alfabeyle aktarılmış ve 1995 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi yayınları arasında 9 cilt (8 cilt metin +1 cilt indeks) hâlinde neşredilmiştir. Ayrıca bu baskıda eserin orjinal sayfa numaraları da muhafaza edilmiştir. Osman Nuri Ergin'in belediye tarihiyle ilgili diğer bir çalışması da *İstanbul Şehreminleri* (774 s.) adını taşımaktadır. 1927-1928 yıllarında basılan bu eserde 1855-1928 yılları arasında İstanbul'de vazife yapan bütün şehreminlerin tercümeihâlleri mevcuttur. Eser, 1995 yılında Ahmet Nezih Galitekin tarafından yeni harflere aktarılarak yine İstanbul Büyükşehir Belediyesi yayınları arasında orijinal sayfa numaraları muhafaza edilerek neşredilmiştir.

verememesi ilâve edilince İstanbul'un belediye meselesi halli müşkül bir duruma gelmiştir. Bu zorluklar tesirlerini bugün dahi hissettirmektedir.

İstanbul'un meseleleri Tanzimattan sonra edebiyat ve matbuat hayatımızda akis bulmakta gecikmemiştir. Başta Şinasi, Namık Kemal, Ahmet Midhat Efendi, Basiretçi Ali Bey, Ahmet Rasim ve Mehmet Akif gibi pek çok muharrir ve edip eserlerinde ve gazete yazılarında İstanbul'un meseselerini gerek ciddî teklifler getirecek surette, gerek tenkidî bir bakış açısıyla, gerekse mizahî tarzde ele almışlardır.

Az örnekle de olsa Fazıl Ahmet'in şiirlerinde İstanbul'un çeşitli problemlerine temas edildiğini görüyoruz. O her konuda olduğu gibi İstanbul'un herkesi ilgilendiren, müzmin hâle gelen meselelerinden mizah çeşnisi yakalamayı bilmiştir. İstanbul'un problemleri onun şiirlerinde müstakil bir tem şeklinde yer almaz. Beyitlerle ve mısralarla şiirin içine serpiştirilmiş durumdadır. Sokakların ve yolların bakımsızlığı, evlerin dayanıksızlığı, susuzluk, çamurlu caddeler, yangınlar şairin üzerinde durduğu temel meselelerdir. 1910 yılında yazdığı "Bir Nazire" adlı şiirinde;

Bu Stanbul şehri mi ya bir büyük tarla mıdır?
Anda halkın kârı dâim boş bir gavga mıdır?
(Bir Nazire, Tanin, nr. 792, 1910)

diyen Fazıl Ahmet, İstanbul'a bakışını mizahî, fakat menfi bir şekilde ortaya koyar. Ona göre İstanbul, içinde yaşayan insanların, siyasetçilerin birbiriyle kavga ettiği büyük bir köy manzarası arz etmektedir. Bu "köy" imparatorluğun başkenti olmakla birlikte medeniyetin gereklerini bünyesinde barındıramamaktadır. Bu şehirde hüküm süren insan değil, tabiatın düzen, intizam verilmesi gereken yüzüdür. Şehirdeki alt yapı eksiklikleri ise içinde yaşayan insanları tabiat karşısında âciz bırakmaktadır. Yağmur yağınca sokaklarda sellerin akması, meydanların bir göl hâlini alması şairin sık sık tesadüf ettiği İstanbul manzaralarıdır:

Var mıdır tozla, çamurla dolmamış hiç bir sokak?
Yoksa bir yağmur yağınca hepsi nehr-âsâ mıdır?

Bir ufak rahmet düşünce en küçük meydan bile
Kabil-i tayîn değil hiç göl mü, ya deryâ mıdır?

(Bir Nazire, Tanin, nr. 792, 1910)

Yağmur mevsimlerinde tufanı andıran sel suları ve çamurla uğraşan halk,
yaz mevsiminde ise sıcak ve tozla mücadele etmek zorundadır:

Kış gelince her taraf şu şehir içinde lâ-cerem
Hep çamurlar cûş edip müstağrak-ı tûfân olur

Başlayınca toz, sıcak hem arkasından bunların
Zannedersin her taraf âteş dolu külhân olur

(Kaside-i Adnaniyye, Tanin, nr. 1049, 1911)

İstanbul'u, yılın her mevsiminde tabiat şartlarına teslim olan bir şehir
olarak gören Fazıl Ahmet, daha sonra sözü şehrin evlerine getirir. Fazıl
Ahmet'e göre, İstanbul'un evleri de tabiatın bu olumsuz şartlarına göğüs
gerebilecek sağlamlıkta değildir. Çünkü çoğunun çatısı harap durumdadır ve az
bir yağmurda âdeta bir süzgeç hâlini almaktadır:

Yazlı kışlı evlerin giryân olur hep damları
Fark olunmaz hiçbiri kalbur mudur, mevâ mıdır?

(Bir Nazire, Tanin, nr. 792, 1910)

Özellikle milletvekilliğinden önceki devrede, uzun yıllar ev problemiyle
uğraşmak zorunda kalan Fazıl Ahmet'in oturduğu kira evleri de, bakımsız
çatılarıyla yağmura teslim olmuş evlerdendir:

Hânemin dört kûşesinden olmada seller revân
Aksa ger bir kerrecik çatı bizim yağmurdan

(Gazel, Tanin, nr. 816, 1910)

İstanbul'un ahşap evleri o kadar eskidir ki, metruk görünüşleriyle vahşi
hayvanların yuva yapmasına elverişli bir hâl almıştır. Fazıl Ahmet, bu durumu
kendi evini örnek olarak göstererek açıklar:

Yedikçe darbe-i bârânı nâlân olmada câmlar
Yine sansar cirit oynar bizim eski tavan üzre

(Kaside-i dil-firîb..., Tanin, nr. 802, 1910)

İstanbul halkının önemli dertlerinden birisi de susuzluktur. Nüfusun az olduğu devirlerde, su kemerleri ve mahalle çeşmeleri vasıtasıyla çözülen su meselesi, şehir büyüdükçe ve nüfusu arttıkça halli zor bir mesele hâlini almıştır. Fazıl Ahmet, İstanbul'da su sıkıntısının yaşandığı yıllarda, bu yönüyle şehri Kerbelâ'ya benzetecektir:

Susuzluktan görenler hâlini şehr-i İstanbul'un
Demezler gayr-i İstanbul muhakkak Kerbelâ derler
(Derler, Tevhid-i Efkâr, nr. 82/3110, 1921)

Fazıl Ahmet, İstanbul'un su problemine son şiirlerinde de temas etmeye devam eder:

Soğuk soğuk yapılırken birçok parti şakası
Susuzluktan bayılıyor Anadolu yakası
(Şaka Caka, Akbaba, nr. 65, 1962)

Bütün bu olumsuzlukların sebebi ise şaire göre üzerine düşen vazifeleri yapmayan devlet adamları ve şehreminlerdir. Şehrin durumu, bakımsızlıklar âdeta uzaktan bakan birisi için İstanbul'da şehremaneti ve şehremininin bulunmadığını düşündürür.

Bu yerler ol kadar âsâr-ı umrândan berîdir ki
Sanırsın on asır mahrum etmiş bir şehreminden
(Oturdüğüm Yerler, Diken, nr. 14, 1919)

Fazıl Ahmet, İstanbul'un meselelerinden ve iş başına gelen yöneticilerin gevşekliğinden şikâyet etmekle birlikte, arada bir çıkan hamiyetli ve gayretli şehreminileri alkışlamayı da ihmâl etmez. 1911 yılında emanete getirilen ve şehreminliği çeşitli hâdiselere sebep olan Hüseyin Kazım Bey başarılı bulunduğu şahsiyetlerden biridir. Hüseyin Kâzım Beyin şehreminliği sırasında yazdığı "Murabba der-vasf-ı Kâzım Bey" adlı şiirinde, yeni şehreminini çalışmalarından dolayı göklere çıkarır. İstanbul'un asırlardan bu yana gelen meselelerini iyi bilen ve bir ay süren şehreminliği sırasında bu konuda sıkı tedbirler alan Hüseyin Kâzım Bey ilk iş olarak vazifelerini iyi yapmayan belediye memurlarına işten el çektirir. Belediyenin Yeniköy Dairesi Müdürü

olan geleceğin sadrazamı Said Halim Paşa bunlardan biridir:⁵³⁸ Fazıl Ahmet, Hüseyin Kâzım Beyin işini ciddiye almasını, şehrin problemlerine duyarlı olmasını ve gevşek belediye memurları üzerinde kurduğu otoriteyi aşağıdaki beyitlerle takdir eder:

Durmayıp koşmaktasın şehrin bugün her yanına
Hayli memûrun diyorlar kıymışsın hem canına

.....

Sen nice sergerdeyi tenkil ü tehdit eyledin
Bir nice gammâzı hem de hayli nevmit eyledin

Hatta vazifesini iyi yapmayan belediye memurlarını güpegündüz tokatladığı da olmuştur.⁵³⁹ Hüseyin Kâzım Beyin bütün bu çalışmaları belediye işlerinin artık yola gireceği konusunda Fazıl Ahmet'de güven uyandırır. Şehreminliğinden önce Halep Valiliği yapan Hüseyin Kâzım Bey "eşraf-ı mütegalibe"nin halk üzerindeki haksız nüfuzunu ve zulmünü kırarak, Halep ahâlisinin saygısını kazanmış olarak İstanbul'a gelmiştir.⁵⁴⁰ Bunu iyi bilen Fazıl Ahmet kendisinden özellikle "hilekâr" esnafın yola getirilmesini ister:

Lütfunu bu câye de gel durma temdîd eyle sen
Hilekâr esnâfı meclislerle tehdit eyle

Fazıl Ahmet'in şehrin imarı konusunda da Hüseyin Kâzım Beyden istekleri vardır. Yeni şehremininden, özellikle 19. yüzyıldan sonra problem olmaya başlayan imar meselesine çözüm bulup, İstanbul'u mamurlukta Cemşîd'in ülkesine benzetmesini ister:

Şehrimiz olmuş bugün harâbât-ı zemîn
Cehd ü himmet sarf edip de bezm-i Cemşîd eyle sen

Şiirin sonunda ise Hüseyin Kâzım Beyin başarılı olması ve çalışmaları sonunda kendisini İstanbullulara sevdirmesi yolunda Allah'a dua eder:

⁵³⁸Hüseyin Kâzım Kadri, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım*, Yay. Haz. İsmail Kara, II. Baskı , İstanbul 1999, s. 121. Ayrıca *Osman Nuri Ergin*, İstanbul Şehreminleri, s. 292-295

⁵³⁹Osman Nuri Ergin, *age.*, s. 271

⁵⁴⁰Hüseyin Kâzım Kadri, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım*, s. 116-120

Hak Taâlâ şehir-i İstanbul'a sevdirdin seni

Hak Taâlâ ehl-i İstanbul'a sevdirdin seni

(Murabba der-vasf-ı Kâzım Bey, Tanin, nr. 1075, 1911)

Fakat Hüseyin Kâzım Beyin şehreminliği çok kısa sürecektir. Belediyeye bağlı dairelerdeki intihabatın yenilenmesi hakkında Dahiliye Nezaretine yazdığı tezkereye menfi cevap alması yüzünden 10 Eylül 1911 tarihinde istifa eder.⁵⁴¹

Fazıl Ahmet'in çalışmalarını takdir ettiği şehreminlerden biri de Cemil (Topuzlu) Paşadır. 21 Ağustos 1912-20 Kasım 1914 tarihlerinde şehreminliği ve vali vekilliği yapan Operatör Cemil Paşa, bir doktor olmasından dolayı şehrin özellikle sıhhî meselelerine titizlikle yaklaşmış bu yolda önemli işler yapmıştır.⁵⁴² Emanete, batılı manada belediyecilik anlayışını getirenlerin başında Cemil Paşa gelmektedir. Başta Gülhane Parkı olmak üzere şehrin muhtelif yerlerinde umuma açık bahçeler inşası, yolların genişletilmesi, temizlik işlerinde yeni düzenlemelerin gerçekleştirilmesi Cemil Paşanın ilk şehreminliği zamanında yapılan işlerden birkaç tanesidir.⁵⁴³ Fazıl Ahmet Cemil Paşanın bu çalışmalarına kayıtsız kalmayarak ona bir şiir hediye edecektir. 1913 yılında yazdığı "Kaside-i garrâ der-vasf-ı Cemil Paşa" adlı şiirinde:

Sen ol cerrâh-ı âlemsin ki imdi nûşter-i azmin

Kazır pâ-yı Emânetten nice evrâm-ı nâsûru

Sen ol pîr-i hazâkatsin ki istersen vilâyetten

Müdâvât-ı kiyâsetle kesersin derd-i bâsûru

⁵⁴¹Hüseyin Kâzım Beyin emanetteki vazifesi 26 Temmuz 1327 (7 Ağustos 1911)- 28 Ağustos 1327 (10 Eylül 1911) tarihleri arasındadır. (Osman Nuri Ergin, *age.*, 276)

⁵⁴²Cemil Paşa Mütareke döneminde ikinci defa şehreminliğine gelecektir. Fakat bu defaki müddeti (5 Mayıs 1919-28 Şubat 1920) birinciye nazaran kısadır. (Osman Nuri Ergin *age.*, s. 343)

⁵⁴³Cemil Paşanın şehreminliği zamanında yaptığı çalışmalar hakkında daha geniş bilgi için bk. Canlı Tarihler, *Operatör Cemil Paşa-Hatıraları*, İstanbul 1945, s. 67-91; Osman Nuri Ergin, *age.*, s. 343-420

beyitleriyle Cemil Paşanın meziyetlerini sıraladıktan sonra sözü yaptığı çalışmalara getirir. Cemil Paşa da tıpkı Hüseyin Kâzım Bey gibi, emanete disiplin getirmiş ve işini yapmayan memurları başka vazifelerde görevlendirmiştir:

Nice emr-i cedîd aldı dehânından nice âmir
Dahi te'dîb ve terhîb eyledin yüzlerce memûru

Cemil Paşanın yaptığı çevre düzenlemeleri ve bahçeler de Fazıl Ahmet'in gündemindedir. Fazıl Ahmet'e göre Cemil Paşa, muhtelif semtlere yaptırdığı park ve bahçelerle şehri âdeta "cennete" çevirmiştir:

Behişt-âsâ bize bir bâğ-ı pür-sebz ü safâ açtın
N'ola artık unutsak şiddet-i eyyâm-ı bâhûru

Cemil Paşa yol genişletme çalışmalarına da önem vermiştir. Ayasofya Meydanından Sirkeciye kadar inen yol onun zamanında genişletilmiş, inşaata tesadüf eden ve bugün dahi varlığını muhafaza eden çınar ağacına dokunulmamıştır. Cemil Paşanın genişlettiği yollar sadece İstanbul'u rahatlatmakla kalmamış, Fazıl Ahmet'in ilhamına da bir ferahlık gelmiştir:

Nice yollar küşâd ettin, açıp bende de nazmı
Sevindirdim revân-ı Nef'i-i merhûm ve mağfûru

Kasidenin sonunda ise Fazıl Ahmet, Cemil Paşanın başarılı olması için dua eder. Aynı zamanda hekim olan bazı filozofları ona yardımcı kılması için Allah'a yalvarır:

Cemil Paşanın eyle ey ilâhî hâdimi dâim
Nice Bokrat ve Calinos ve Risto ve Fisagor'u
(Kaside-i garrâ der-vasf-ı Cemil Paşa, Tanin, nr. 1771, 1913)

Cemil Paşanın ilk şehreminliği 20 Kasım 1914 tarihinde sona erer. İttihat ve Terakki Cemiyetinin belediye işlerine müdahale etmesini kabul edemez ve istifasını Dahiliye Nazırı Talât Paşaya sunar.⁵⁴⁴

⁵⁴⁴Operatör Cemil Paşa-Hatıraları, s. 93

Fazıl Ahmet, şiirlerinde İstanbul'u ele alırken şehrin bugün de gündemde olan meseleleri üzerinde durur. Evlerin bakımsızlığı, yolların ve caddelerin özellikle yağmur mevsimlerinde geçilmez bir hâl alması, susuzluk, çamurlu ve tozlu sokaklar ve imar meselesi onun üzerinde durduğu başlıca konulardır. İstanbul'u ele aldığı şiirlerinde bu konular etrafındaki düşüncelerini ortaya koyarken, gayretli ve hamiyetli şehreminlerini çalışmalarından dolayı methetmeyi de ihmal etmez.

G) EĞİTİM

Fazıl Ahmet, edip ve muharrir olmasının yanı sıra aynı zamanda eğitimcidir.⁵⁴⁵ II. Meşrutiyetin ilânından sonra başladığı öğretmenlik mesleğini başta Darülmüallimîn-i Âliye olmak üzere, Galatasaray Lisesi, Sanayi-i Nefise Mektebi gibi müesseselerde 1928 yılına kadar devam ettirmiştir.

II. Meşrutiyet dönemi gerek yeni idarenin tesis edilmesi, gerekse neşriyat hareketlerinin fazlalığı sebebiyle eğitim konusunun teferruatlı bir şekilde ele alındığı bir dönem olmuştur.⁵⁴⁶ Ülkemizde okulların ıslâh edilmesi, batılı standartlara uygun yeni okulların açılması, kızların okutulması, batılı eğitim akımlarının hangisinin tercih edileceği, örgün eğitime mi yoksa yaygın eğitime mi öncelik verilmesi gerektiği, ağırlığın üniversite eğitimine mi yoksa ilk mekteplere mi verilmesi gerektiği gibi hususlar bu tartışmaların odak noktasını teşkil etmiştir. Eğitimin basında bu kadar ciddî boyutlarla ele alınması, "çökmekte olan devleti eğitim ve öğretmenler kurtaracaktır" görüşünün bir yansıması olarak kabul etmek gerekir. Başta Mehmet Akif, Tevfik Fikret ve Ziya Gökalp olmak üzere aynı zamanda eğitimci olan pek çok edip ve muharrir verdikleri eserlerle bu tartışmalardan kendilerini uzak tutmamışlardır. Ancak bu tartışmalardan nihaî sonuç çıkmamış, bu dönemde kurulan hükümetlerin uzun ömürlü olmaması ve hemen akabinde girilen Balkan ve Birinci Dünya savaşları sebebiyle yapılan çalışmalar istenilen neticeyi vermemiştir.⁵⁴⁷

⁵⁴⁵Yazarın TBMM'de bulunan tercümeihâl kağıdı örneğinde (nr. 688) meslek olarak "muharrirlik, hocalık" kaydı bulunmaktadır.

⁵⁴⁶Mustafa Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, s. 88

⁵⁴⁷Bu konuda daha geniş bilgi için yukarıda sözü edilen çalışmadan başka Yahya Akyüz'ün *Türk Eğitim Tarihi* (IV. Baskı, İstanbul 1993, 428 s.) başlıklı eserine müracaat edilebilir

İyi derecede Fransızca bilen Fazıl Ahmet, özellikle yabancı mütefekkirlerin eserlerinden faydalanarak, başta Tanin olmak üzere çeşitli gazete ve mecmualarda yazdığı öğretici mahiyetteki yazılarıyla eğitim meselesinin ciddiyeti üzerinde duracaktır.⁵⁴⁸ II. Meşrutiyet döneminde gazete ve mecmualarda neşredilen eğitimle ilgili yazılarını daha sonra *Terbiyeye Dair*⁵⁴⁹ adlı bir kitapta toplayan Fazıl Ahmet, belli bir eğitim akımının temsilcisi olmamakla beraber çağdaş eğitimin Türkiye'deki savunucularından birisi olmuştur.⁵⁵⁰ Ona göre eğitim öğretimden önce gelmektedir.⁵⁵¹ Çocuğa eğitim bir bütünlük içinde verilmeli ve onlara "fıkr-i tahkik ve tecessüs"le mücehhez araştırmacı bir şahsiyet kazandırılmalıdır. Geleceğin imarı çocuğa ciddî bir eğitim vermekten ve nitelikli insan yetiştirmekten geçer⁵⁵²

Fazıl Ahmet, eğitimin içinden gelen bir şair olarak, mizahî şiirlerinde az da olsa eğitim konusuna eğilir. Bütünüyle maarif konusunu işlediği bir şiiri vardır. "Maarif Diyor ki" başlığıyla 1924 yılında Tanin'de yayınlanan bu şiirinde şair, memleketimizde maarifin ulaştığı son noktayı, yine maarifin diliyle vermeye çalışır. Tanzimattan beri maarif konusunda çok çaba sarf edilmesine rağmen sonuç "sıfır"dır ve eğitim sistemimiz arzulanan seviyeye gelme yolunda hep sınıfta kalmıştır:

Sıfırdan başka bir not almadı şâkird-i ikbâlim
Bütün yıl mekteb-i kismette gerçi imtihân oldu

Tarık-i tâliimde-pek tuhaf şey amma çok doğru-
İnişler hep yokuş, hatta asansör nerdübân oldu

Tanzimatın ilânından beri her konuda olduğu gibi maarif sahasında da yeni düzenlemelere gidilmiş, maarifin ıslâhı için çareler aranmıştır. Fakat bu arayışlar ve ıslâh çareleri şaire göre bütünüyle "hebâ" olmuş, boş yere zaman kaybedilmiştir. :

⁵⁴⁸Yazıların künyesi için bk. *Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi Bölümü*

⁵⁴⁹Aynı zamanda yazarın ilk kitabı olan *Terbiyeye Dair* 1910 yılında basılmıştır. (*Terbiyeye Dair*, İstanbul 1326, 140 s.)

⁵⁵⁰Mustafa Ergün, *age.*, s. 88

⁵⁵¹Fazıl Ahmet, "İlim ve Fen: Terbiye ve Tedrisat", *Tanin*, nr. 924, 30 Mart 1911, s. 3

⁵⁵²Fazıl Ahmet, "Terbiye-i Fikriyye İhtiyacı", *Arkadaş*, nr. 7, 8 Nisan 1326/1910, s. 193-

Benim ıslâh-ı ahvâlim için masrûf olan himmet
Bütün vallah hebâ oldu, bütün billâh ziyân oldu

Kendi dertlerini ortaya dökmeye devam eden maarif, yapılan hamlelerin iyi niyetli olduğunu, fakat sonucun tersine bir istikamette geliştiğinden şikâyet eder:

Kireçliymiş, çorakmış pek demek hâk-i ümmîdim
Tutup bin yasemin ektim, biten lâkin soğan oldu

Eğitimin, ıslâhat amacıyla yaz-boz tahtası hâline getirildiğinden şikâyet eden Fazıl Ahmet, suçu siyasetçilere yükler. Eğitimi ıslâh maksadıyla iş başına getirilen yöneticilerin, bu konuda cahil olmaları, yeterli ilmî ve fikrî donanımına sahip olmamaları, eğitimi çıkmaza sokan en önemli sebeplerdir.

Diyâr-ı ilme dâim ben yayan gittim, fakat sırtım
Nice eskal-i cehli nakl için tahtrevân oldu

Son beyitte ise maarif şaire seslenerek, kendisinin ıslâhı yolunda çaba sarf etmemesini ister. Çünkü bu yolda çalışanlar bekledikleri neticeyi elde edememişler ve hüsrana uğramışlardır:

Budur kim tavsiyem Fâzıl, bana yâr olma âlemde
Olanlar çünkü senden dahi zâr ü nâ-tüvân oldu
(Maarif Diyor ki, Tanin, nr. 745, 1924)

Fazıl Ahmet, eğitim sistemimizin yetersizliğini az da olsa diğer şiiirlerinde de dile getirir. Ona göre, özellikle eğitim sahasında, iyi yetişmemiş, fakat hasbelkader bir yerlere gelmiş olan kimseler cehâletlerini ilim niyetine kabul ettirmek istemektedirler. Durum böyle olunca insanların ilim yerine cehâleti tercih etmeleri daha iyidir. Çünkü kendisini âlim yerine koyan cahillerin vereceği zarar, cehaleti tescil edilmiş kimselerin vereceği zarardan daha büyüktür:

Olmak dilerim vakur ve sâkin
Ciddî diye hep maârif ehli
Âlimleri bir görünce lâkin
"Tercih ederim ulûma cehli"
(İstiğfar, Sabah, nr. 10056, 1917)

Kendisini âlim yerine koyan, fakat iştiğal ettiği sahadan habersiz kimselerin arasında şairin arkadaşları, dostları da vardır. Şair isim vermeden onları da tenkit eder ve bu kişilere, gerçekte çok şey bilen manasına gelen, ancak günlük hayatta çok şey bildiğini zanneden manasında kullanılan "allame" sıfatını lâıyk görür. Gençlik yıllarında ilimle ve felsefeyle uğraşmış, bu konuda tanıtıcı mahiyette de olsa yazılar yazmış olan Fazıl Ahmet, kendisinin iyi bildiği konularda, kıt malûmata sahip dostlarının, arkadaşlarının "âlim" sıfatıyla öne çıkıp, kabul görmelerini tenkit eder:

Bütün ihvân u yârânım bugün allame olmuşlar
Benim kurtulmayan ancak şu pââyânsız cehâletten!

(Hastalık Beyitleri, Edebiyat-ı Umûmiye Mec., nr. 108, 1919)

Fazıl Ahmet, az bir bilgiyle âlim olarak ortaya çıkanları tenkit etmeye Cumhuriyet devrinde de devam eder. Ona göre, ilim, kendisini âlim sanan nice cahillerin bu durumundan utanmaktadır. Çünkü onlar az bir bilgiyle, zeka fukaralığıyla en büyük zararı ilme vereceklerdir:

Bîçare ilim, kan tere batmış da yasından
Ûrpermede bir hayli zekâ soytarisından
(İllallâh, Ulus, 4. 6. 1947)

Fazıl Ahmet'in eğitim ve ilim konusunda tenkit ettiği müesseselerin başında üniversite gelmektedir. Meseleleri ilmî bir perspektifle değerlendirmesi gereken üniversitenin kuruluş gayelerine uygun çalışmaması, milletin ihtiyaçlarına ilim yoluyla cevap vermesi beklenirken boş tartışmalarla bir fasit dairenin dışına çıkamaması Fazıl Ahmet tarafından tenkit edilecektir:

Fakülteler, makülteler hep yaygara ocağı
Bir tek cevap alamıyor ortadaki bin soru

(Bitmeyen Dua, Akbaba, nr. 62, 1962)

Fazıl Ahmet'in maarif hakkındaki düşünceleri ömrünün son yıllarında da değişmemiştir. Bugün bile Türkiye'nin eğitim meselesinin tam anlamıyla çözüme kavuşturulamadığı göz önüne alınacak olursa, onun endişelerinin haklılığı kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Bu ise eğitim karşısındaki tavrın değiştirilmesine bağlıdır. Eğitimin yaz-boz tahtası hâline getirilmesi, iyi bir eğitim verilememesi, en fazla yeni yetişecek nesiller üzerinde tahribat

yapacaktır. Bu tahribatın varacağı son nokta ise kültürsüz bir toplumdur. Fazıl Ahmet'e göre eğitim ve kültür meselesini halletmeden yurdumuzun esenliğe ulaşması mümkün değildir:

Neye varır bilmiyoruz bugün kültür gidişi
Anladık ki şunu sade pek bilen yok bu işi
Aynı cehlin kitabını okumuşuz nicemiz
Ama tutup okuyanlar ha erkekmiş, ha dişi
Piyasada bir paraya palavranın kilesi
Bitti artık sanmayalım yurdumuzun çilesi
(Kile ve Çile, Son Havadis, nr. 240, 1961)

Fazıl Ahmet, memleketimizin en müzmin davalarından birisi olarak eğitim meselesini görür. Ehil olmayan kişilerin eğitim konusunda söz sahibi olmaları, eğitimin her devre göre değişik anlayış ve uygulama teknikleriyle karşımıza çıkması, üniversitenin sosyal fonksiyonunu yerine getirememesi ve bütün bunların sonucunda kültürsüz nesiller yetişmesi, bu meselenin halli yolunda Fazıl Ahmet'i karamsarlığa iten sebeplerdir.

H) TABİAT

Fazıl Ahmet mizahî dikkatini sadece insanlar üzerinde yoğunlaştırmamış, tabiata da mizah penceresinden bakmıştır. Bu tarzda yazdığı dört şiiri vardır ve hepsi de siyasî mizahtan uzak olduğu 1917 yılında yazılmıştır. Türk Yurdu ve Yeni Mecmua'da yayınladığı tabiat konulu mizahî şiirlerinde, adı geçen mecmuaların sanat görüşüne uyarak 7'li hece ölçüsünü kullanmıştır. Fazıl Ahmet, tabiata bakarken, alelâde bir manzara çizmekten çok, manzaranın gerisinde gizlenen mizahî unsurları ön plâna çıkarmayı gaye edinmiştir. Bunu da teşhis sanatını ustalıkla kullanarak yapar. "Şubat" şiirinde yer alan;

Tipi dağa çağırdı
Kurdu, kuşu, çakalı;
Bir gecede ağardı
Yerin saçı, sakalı
(Şubat, Türk Yurdu, c. 12, nr. 3, 1917)

dörtlüğünde karın yağmasıyla birlikte tabiatın aldığı şekli saçı, sakalı ağarmış insan görüntüsüyle açıklamaya çalışır. "Kış Gelmeden" şiirinde soğuk havalar "Ayaz Paşa" kıyafetinde kol gezecektir:

Soğuk karın yanında
İnatçı bir komiser
İhtimal ki yarın da
Ayaz Paşa kol gezer
(Kış Gelmeden, Yeni Mecmua, nr. 7, 1917)

Bu mizahî bakış açısından, her gün kendisini Kınalıada'dan Köprüye getiren şehir hatları vapuru İhsan⁵⁵³ da payını alacaktır. Yandan çarklı İhsan vapuru, harap görünüşü ve kendisini taşımaktan âciz durumuyla Fazıl Ahmet'in şiirine konu olur:

Hem teknesi ihtiyar
Hem de bitik kazanı
Etse bir gün intihar
Ayıplamam İhsan'ı
(Ada Yolu, Yeni Mecmua, nr. 4, 1917)

"Yazın" şiirinde ise ördeklerin zaten komik olan yürüyüşü Fazıl Ahmet'in katkısıyla bir kat daha gülünç hâle gelecektir.

Hel var ki bir tablo
Görse şaşar Anibal
Ördeklerden bir filo
Bir de kazdan amiral
(Yazın, Mecmua, nr. 1, 1917)

Yukarıda verdiğimiz örnekte olduğu gibi, ördeklerin, bir kaz liderliğinde askerî nizam içindeki yürüyüşlerini donanmaya benzetmesi, mizah dikkatini daha çok kişiler üzerinde yoğunlaştıran Fazıl Ahmet'in, bu dikkati, tabiata da aynı ölçüde ve başarılı bir şekilde yöneltebileceğinin delili sayılmalıdır.

⁵⁵³1903 yılında Budapeşte'de inşa edilen yandan çarklı İhsan vapuru 1936 yılında çıkan fırtına yüzünden Paşabahçe'de batmıştır. (Eser Tutel, *Seyr-i Sefâin*, İstanbul 1997, s.104)

FAZIL AHMET'İN MİZAHÎ OLMAYAN ŞİİRLERİ

Fazıl Ahmet, asıl şöhretini mizah sahasında verdiği eserlerle yakalamasına rağmen, az da olsa diğer şiir nev'ilerinde de eserler vermiştir. Ancak mizahî şiirlerinde karşımıza çıkan konu zenginliğini bu şiirlerde göremiyoruz. Biz bu şiirleri, meseleyi ihata etmek maksadıyla, konularına göre alt başlıklar altında incelemeyi uygun bulduk.

1. Fazıl Ahmet'in Lirik Şiir Denemeleri

Bir hissin, okuyanı vecde getirecek derecede başarılı bir şekilde ele alındığı şiirlere lirik şiir denir. Yunan şairlerinin şiirlerini lir adlı saz eşliğinde terennüm etmelerinden dolayı bu ad verilmiştir. bu tarzın Türk edebiyatındaki en önemli temsilcilerinden Yahya Kemal "Aşk (Lirizm)" başlıklı yazısında lirizm hakkındaki kanaatlerini dile getirir. Yahya Kemal'e göre lirizm, Türk milletinin en önemli meziyetlerinden biridir. Yazar Türk milletinin, kahramanlık duygularını, gurbet acısını, dinî inançlarını ve aşkını edebiyatta ifade ederken bu meziyetini ön plâna çıkardığını düşünür. Lirik şiire misal olarak Divan edebiyatında aşk konusunu işleyen gazel nazım şeklini örnek gösteren Yahya Kemal, bu vadiye farklı aşk telâkkilerini başarılı bir şekilde işleyen Fuzulî ve Nedim'i Türk edebiyatının en önemli lirik şairleri olarak kabul eder. Yahya Kemal, "asıl şiir" olarak değerlendirdiği lirik şiirin "mükemmel" tarzda ifade edildiği takdirde, yeniliğe asla ihtiyacı olmadığını savunur.⁵⁵⁴

Fazıl Ahmet, bir mizah şairi olmakla, en güzel eserlerini bu sahada vermekle beraber, lirik şiir vadisinde de bazı denemelere girişir. Bu tarzda yazdığı şiirleri deneme olarak nitelendirmemizin sebebi onun lirik şiir karşısındaki tutumu sebebiyledir. Fazıl Ahmet'in lirik şiir yazma konusunda menfi düşüncelere sahip olduğunu biliyoruz. O, değişik zamanlarda kendisiyle yapılan röportajlarda, ikili sohbetlerde, hissî şiir yazmayı "aşk dilenmek" şeklinde nitelendirecektir. Böyle düşünmekle birlikte şairler arasında en

⁵⁵⁴Yahya Kemal Beyatlı, *Edebiyata Dair*, İstanbul 1984, s. 43

beğendiği isimler arasında Nedîm, Cenap Şahabettin, Ahmet Haşim ve Yahya Kemal'in olması dikkat çekicidir. O, lirik şiir yazmayı değil, okumayı sevmektedir.⁵⁵⁵ Lirik şiirin edebiyatımızda önde gelen bu şahsiyetlerin eserlerini okurken, onların şiir dünyasından etkilenerek böyle denemelere giriştiği düşünülebilir. Fazıl Ahmet'in üslûp taklidindeki kabiliyetini bu tarzda yazdığı şiirlerde de görmek mümkündür. Mizahî şiirlerinde olduğu gibi onun bu vadide verdiği en başarılı örnekler başkalarının üslûbu etrafında yazdığı şiirlerdir. Özellikle Nedim'in üslûbuyla yazdığı pastişlerde oldukça başarılıdır.

Onun lirik tarzda yazdığı şiirler 1936'dan sonraki dönemde yoğunluk kazanır. 1940'lı yıllarda ise lirik şiir denemelerini tekrar döndüğü mizahî şiirlerle beraber yürütür. Nazım şekli bakımından tercihi ise Divan edebiyatı nazım şekilleri üzerinedir.

Fazıl Ahmet'in lirik şiirleri pek çok şairde olduğu gibi aşk temi etrafında yoğunluk kazanır. Ölüm temi ise bir şiirinde kendisine yer bulacaktır. Onun kendine has şiir diliyle yazdığı lirik şiirlerinde yer alan aşk temi dünyevîdir ve daha çok küçük hassasiyetler, anlık etkilenmeler çerçevesinde gelişir. Aşkın tesiriyle ve sevgiyle gidebileceği başka ruh iklimleri yoktur. Zaten mizacı da bu derinliğe müsait değildir. Sevgilinin güzelliği, vefasızlığı, derine inmeyen ayrılık acıları şiirinin başlıca konuları arasındadır.

Fazıl Ahmet'in lirik şiir denemelerinde dikkate çarpan bir başka husus dil ile ilgilidir. O, mizahî şiirlerinde olduğu gibi, kendisine has bir şiir dili kurma peşinde değildir. Kelimelerin ve cümlelerin günlük konuşma diliyle olan aşırı irtibatı, bu konuda bir seçmeye gitmemesi, sentaks üzerinde fazla düşünmemesi, onun şiir dilinde görülen belli başlı kusurlardır . Bir başka deyişle lirik şiirin en önemli hususiyetlerinden biri olan sağlam mısra yapısının onun şiirlerinde ihmal edildiğini görüyoruz. Estetik kaygıların uzağında kalan mısra hâliyle veznin hâkimiyetine girecek, bu ise ele aldığı konunun ağırlığını kaybetmesine sebep olacaktır. Onun şiiriyle alâkalı bütün bu hususları aşağıya aldığımız örnekte görmek mümkündür:

"Muhabbet bir belâdır kim giriftâr olmayan bilmez"
Süvâri dinlemez aslâ ve kat'iyyen yayan bilmez

⁵⁵⁵ bk. *Dil-Edebiyat-Tenkit Bölümü*

Zamanlar var ki efkârım bütün âlemce malûmdur
Niçin lâkin bu ahvâli şu çok bilmiş bayan bilmez?
(Mazmunlu Tazmin, İkinci Sis, s. 116, 1952)

Bazen de oyun uğruna yaptığı kelime ve ses tekrarları şiiri bir tekerlemeye dönüştürecektir:

Acep gönlüm nasıl yapsın, acep ruhum nasıl etsin?
Serâpâ bir ateşsin sen, serâpâ hem nefâsetsin
Nefâsetsin evet cidden, nezâhatsın, zarafetsin
Fakat kâfir ne çapkınsın, fakat çapkın ne afetsin
Acep gönlüm nasıl yapsın, acep gönlüm nasıl etsin?
(Nasıl Etsin, İkinci Sis, s. 131)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi sağlam bir dil kuramaması yüzünden yer yer ahenk bozukluklarıyla karşımıza çıkan Fazıl Ahmet, özellikle bestelenen şiirlerinde, dil ve ritim konusunda daha titizdir. Bu titizlikte, şiirlerin bestelenmek amacıyla yazılmış olmasının büyük rolü vardır. Bîmen Şen'in Hüseyinî, Münir Nurettin Selçuk'un Sûzinak makamında bestelediği şarkının güftesini, Fazıl Ahmet'in kendi üslûbuyla yazdığı başarılı örneklerden birisi olarak aşağıya alıyoruz.⁵⁵⁶

Durmadan aylar geçer, yıllar geçer gelmez sesin
Hasretin gönlümde, lâkin kim bilir sen neredesin?
Mutlaka ister misin, ruhum benim her an desin
Hasretin gönlümde, lâkin kim bilir sen neredesin?
(Şarkı, İkinci Sis, s. 131, 1952)

O bu sahadaki en başarılı örneklerini mizahî şiirlerde olduğu gibi, başka şairlerin üslûplarını taklit ederek yazdığı pastişlerle verecektir. Özellikle 1932 yılında toplanan Birinci Türk Dili Kurultayında Divan edebiyatı aleyhine yaptığı konuşmasıyla hatırladığımız Fazıl Ahmet'in, daha sonra görüşlerini değiştirerek klâsik şiir çeşniyle şiirler yazması dikkat çekicidir.⁵⁵⁷ Neşati, Baki,

⁵⁵⁶Şairin bestelenen diğer şiirleri için bk.Fazıl Ahmetin Şiirlerinin Nazım Tekniği Bölümü.

⁵⁵⁷Divan edebiyatı aleyhinde yaptığı konuşmanın ana hatları içinbk. Dil-Edebiyat-Tenkit Bölümü

Nedim ve Şeyh Galip, üslûpları etrafında şiir yazdığı Divan edebiyatı şairleridir. Ancak o, bunlardan en fazla Nedim üzerinde durur. Bir seyahate çıktığında yanında götüreceği tek kitabın Nedim Divanı olduğunu söyleyecek kadar bir Nedim âşığı olan Fazıl Ahmet, klâsik şiir çeşniyle yazdığı şiirlerde hep Nedim'i örnek alacaktır. Onun, Nedim üzerinde durmasının en önemli sebebi klâsik tarzda yazdığı şiirlerde açıkça görüldüğü gibi, mizaç yönüyle Nedim'i kendisine daha yakın bulmasıdır. Dünyevî zevklere olan düşkünlük, hayata zevk penceresinden bakma, çapkınlık, eğlence merakı tıpkı Nedim Divanı'nda olduğu gibi Fazıl Ahmet'in şiirlerinde de hemen kendisini hissettirir. Fazıl Ahmet Nedim tarzında şiir yazma konusunda o kadar başarılıdır ki, bu şiirlerin Fazıl Ahmet'e ait olduğunu bilmeyenler, bunların Nedim tarafından yazılmış olduğunu düşünebilir. Fazıl Ahmet'in Nedim tarzında yazdığı klâsik şiirlerde, Lâle devrinin bütün zevk ve neşesini, itiyatlarını, coşkunluğunu Nedim'in şahsiyetiyle birlikte görmek mümkündür. Bu konuya ilerde tekrar döneceğimizi belirterek, bu bölümde onun Nedim tarzında yazdığı pastişlerinden bir örnek vermekle yetineceğiz. Aşağıya aldığımız "Nedim Yolunda II" şiiri Nedim'in muhammeslerinden birinin son mısraı tazmin edilerek yazılmıştır. Ancak diğer mısralar tazmin edilen mısranın çevresinde o kadar başarılı bir şekilde bir araya getirilmiştir ki, şairleri tefrik etmek mümkün değildir:

Sevdiğim kasr-ı neşâta bir kadem bastın ki sen
Pâyini takbîle koştı, lâle, sünbül, nesteren
Sîne-i gülşende artık itr-ı zülfündür esen
Bekliyor teşrifini yollarda bin gül, yasemen
"Bağa gel ey gül-beden açıl gül, ey gonçe-dehen"
(Nedim Yolunda II, Fazıl Ahmet, s. 58)

Aynı başarıyı, bir aşk macerasını Nedim'in şuhluğuyla, zarafeti ve şevkiyle dile getirdiği "Nedim Yolunda IV" adlı gazelinde görmek mümkündür.⁵⁵⁸

Gerçi vardır bazı gün hem-bezm-i yârân olduğun
Hayli demdir yok fakat koynumda mihmân olduğun

⁵⁵⁸Nedim'in üslûbu etrafında yazdığı diğer şiirler şunlardır: "Nedim Yolunda I, III-1924", *Fazıl Ahmet*, s. 57-58, 1934; "Kaside-i Takdis", *Çınaraltı*, nr. 128, 1948; "Gibi-1946", *İkinci Sis*, s. 149, 1952

Görmemiştim şimdi gördüm sineni mehtâpta
Gerçi pek çoktan bilirdim bedr-i tâbân olduğun

Sevgilim lâkin duyup teşrîfini deryâya biz
Gizlice seyr eyledik sâhilde üryân olduğun

Söyle kim vâki midir cûş u hurûş-ı neş'eden
Çâk edip pirâhenin mecliste raksân olduğun

Pek rivâyet ettiler cânâ senin bir şûh için
Subha dek âh eyleyüp her şeb gazelhân olduğun

Fâzılâ duyduk yine ol âfet-i tersâ ile
Kuytu yollardan geçip meşcerde pinhân olduğun

(Nedîm Yolunda IV-1924, Fazıl Ahmet, s. 59, 1934)

Fazıl Ahmet'in lirik şiir denemelerinde tesiri görülen ikinci şahsiyet, şahsına karşı her zaman saygı duyduğu, Türk şiirinin son asırdaki yegâne ustası saydığı Yahya Kemal'dir. Bu saygı ve hürmetin neticesindedir ki Fazıl Ahmet, az da olsa Yahya Kemal tarzında şiir yazma çabası içine girecektir. 1936 yılında yazdığı "Rüya Gibi Bir Yazdı" adlı şiirde bu tesiri görmek mümkündür. Zaten şiirin başlığı da Yahya Kemal'in "Geçmiş Yaz" şiirinin birinci mısraından alınmıştır. Yahya Kemal, "Geçmiş Yaz" şiirinde, mazide kalan ancak tesirini hâlâ üzerinde hissettiği bir aşk macerasını, o maceraya şahitlik etmiş tabiat unsurlarıyla birlikte ele alır. "Rüya Gibi Bir Yazdı" şiiri de "Geçmiş Yaz" konu yönüyle benzerlik gösterir. Hatta bu benzerlik ifade tarzında kendisini daha fazla hissettirir. "Geçmiş Yaz" şiirinde yer alan;

Körfezdeki dalgın suya bir bak, göreceksin:
Geçmiş gecelerden biri durmakta derinde;
Mehtâb... iri güller... ve senin en güzel aksin...
Velhâsıl o rü'yâ duruyor yerli yerinde!

mısralarında, sevgilinin güzelliğinin mehtapla birlikte daha da anlamlı hâle geldiğine şahit oluyoruz. Zaten şiirde işlenen aşk macerasını kalıcı kılan ve şairin zihninde bir "rü'ya" şeklinde kendisini muhafaza etmesine sebep olan mehtaptır. Yahya Kemal'in şiirinde önemli bir ışık unsuru olarak yer tutan mehtap olmasa sevgilinin güzelliği belki de şairde bu kadar derin izler bırakmayacaktı. Fazıl Ahmet de sevgilinin güzelliğini mehtaptan ayrı

düşünmez. Sevgilinin güzelliğiyle bir bütün oluşturan mehtap, onun da yaşadığı maceranın unutulmaz bir hatıra hâlini almasına sebep teşkil etmiştir. Şair bu durumu;

Rengin bana mehtabı hatırlatmada her an
Sen çünkü örülmüş gibisin hep o ışıktan.

mısralarıyla ifade edecektir.

Fazıl Ahmet'in Yahya Kemal tesirinde yazdığı diğer bir mehtap şiiri ise "Rüya Deresi" başlığını taşımaktadır. 1937 yılında Her Ay mecmuasında neşredilen bu şiirde konu yine mehtapla birlikte düşünülen bir aşk macerasıdır. Zorlama bir ilhamla yazdığı hemen hissedilen bu tarz şiirlerde Fazıl Ahmet, üstadının muhayyile gücüne ve dil hâkimiyetine erişemez ve yer yer söyleyişte tekrara düşer. Şiirin ikinci bendinde yer alan;

Bir gül ki örülmüş gibi hulya ve ışıktan

mısraının "Rüya Gibi Bir Yazdı" şiirinde yer alan;

Sen çünkü örülmüş gibisin hep o ışıktan.

mısraının çok az farkla yeniden söylenmiş olduğu hemen anlaşılır.

Yine aynı yıl yazdığı "Hulya Gölü" adlı şiirde ise Ahmet Haşim'in tesiri hissedilecektir. Fazıl Ahmet, güneşin batışıyla birlikte tabiatta görülen ışık oyunlarından şiir elde etmeye çalışır:

Şi'r olmada, his olmada, ruh olmada her yer...

Efsunlara benzetti güneş mermeri, tuncu

Sahillere yağmakta olan gölge ve renkler

Hep morla yeşil, sonra bütün mavi, turuncu.

(Hulya Gölü, Her Ay, nr. 4, 1937)

Fazıl Ahmet'in ölüm temi etrafında yazdığı bir şiiri vardır. 1938 yılında küçük oğlu Esat'ı genç yaşında kaybeden Fazıl Ahmet, bir babanın hayatta karşılaşabileceği en acı hadiselerden birisini yaşar. Oğlunun ölümüyle ilgili olarak 1940 yılında yazdığı "Gideni Anarak" adlı şiirinde, bu acısını feryat ederek dile getirir. Bir mersiye atmosferinde yazılan şiirde, oğluna seslenen

Fazıl Ahmet, bu apansız ölüm karşısında duygularını isyan sınırlarında ifade eder. Oğlunun genç yaşta ölmesi ise isyanını daha da arttırmaktadır:

Hayatın başlamak üzereyken evlâdım nasıl bittin?
Nasıl sen yanmadan söndün, nasıl sen savrulup gittin?

Fazıl Ahmet, yakınında bulunan bir kişinin aniden hayattan uzaklaşmasını anlamsız bulur. Allah inancına sahip olanların indinde ölüm mukadderdir ve her insan zamanı gelince ölecektir. Ölüme karşı çıkmak, ölümü anlamsız bulmak neticeyi değiştirmez. Aksine bu tartışmasız ve kesin gerçeğe rıza göstermek, anlamlandırmak lâzımdır. Çünkü çözümsüz bırakılan her şey insanı huzursuz edecek, cevapsız kalan sorular çoğaldıkça huzursuzluk daha da artacaktır. Fazıl Ahmet de ölüm etrafında sorduğu sorulara cevap bulmakta zorluk çekenlerdendir:

Nedir lâkin mukaddermiş demekten son sızan mana?
Emin ol anlamam oğlum, emin ol kavramam hâlâ!

Sevdiklerinin ölümüne inanamayanlar gidenlerin bir gün tekrar dönecekleri ümidiyle yaşarlar. Bu ümit onlar için çocukça bir tesellidir. Çünkü gidenlerin dönmesi mümkün değildir. Ancak, her acıyı dindirecek teselliye muhakkak bulmak lâzımdır. Fazıl Ahmet de bu teselliye ümit ağlayanlardandır. Çünkü başka türlü ayakta durması mümkün değildir:

Çocuklardan çocuk oldum, nasıl ezgin başım bilsen
İçim el'an sanır bir gün çıkıp mutlak gelirsin sen!

Ebetlerden uzak gittin de evlâdım (Esat) elbet
Döner bir gün diyor vehmimde hulyâlar kuran hasret

İnsan hayatı için "mukadder" olan bu hadise karşısında kendisini sükûnete kavuşturacak huzur iklimleri arama konusunda gayret gösteremeyen Fazıl Ahmet, ancak isyan ederek acısını hafifletmeyi düşünür. Bu isyan şairi "İnsan niçin ölmek zorunda?", "Bu işlerin sorumlusu kim ve nerede?" sorularına götürür ve yine cevap bulamaz:

Nedir maksat bu işlerden, kimindir, nerededir kudret?
Benim yok bildiğim bir şey a yavrum, bari sen öğret!

Ölüm kimileri için yeni bir hayatın başlangıcı ve kurtuluş, kimileri için ise bir yok oluş ve karanlıktır. Ölümü yeni bir hayatın başlangıcı kabul edenler, onu sorgulamayı akıllarından geçirmezler ve tam bir teslimiyetle karşılarlar. Fazıl Ahmet'i böyle bir teslimiyet içinde göremiyoruz. O, "karanlık ve hâin bir rüya" olarak nitelendirdiği ölümün insanlar için bir haksızlık olduğu inancındadır:

Karanlık şey ve hâin şey bu tabirsiz geçen rüya
Fakat mademki sen sustun, neden ben söylerim hâlâ?
(Gideni Anarak, Cumhuriyet, nr. 5875, 1940)

Fazıl Ahmet, aşk temi etrafında yazdığı şiirlerde kendisine has üslûp geliştirmede başarılı değildir. O, bu vadide daha çok başkalarının, özellikle Nedim'in üslûbu etrafında yazdığı şiirlerle ve bestelenen şiirleriyle öne çıkar. Yahya Kemal ve Ahmet Haşim tesirinde yazdığı şiirlerde ise adı geçen şahsiyetlerin duyuş tarzına ulaşma çabası içindedir. Ölüm karşısında ise agnostik bir tavır içindedir. Ölümü anlamlandırmada zorluk çeken şair, ölüm karşısındaki reaksiyonunu isyan ederek gösterir.

2. Vatan Sevgisi, İnkılâplar ve Atatürk Etrafında Yazdığı Şiirler

Cumhuriyetten sonra yaşanan sosyal değişim, inkılâplar ve vatan sevgisi de Fazıl Ahmet'in şiirlerinde işlediği konular arasındadır. Türk tarihinin çok hızlı bir şekilde geliştiği, gerek siyasî, gerekse içtimaî pek çok değişimin birlikte yaşandığı bu dönem Fazıl Ahmet'i de meşgul edecek ve şiirinde akis bulacaktır. O, inkılâp Türkiyesini anlatan şiirlerini 1927 yılından itibaren yazmaya başlayacak, 1933-1934 yıllarında ise bu dönemi ele alan şiirlerinde yoğunluk gözlenecektir. Fazıl Ahmet, Cumhuriyetin onuncu yılının coşkuyla kutlandığı bu tarihlerde yazdığı şiirlerle inkılâp Türkiye'sinde yaşanan heyecana tercüman olmak istemektedir.

1927 yılında yazdığı "Sanat Bana Der ki" şiirinde yer alan;

Bilmeli ki o ne gülen ne ağlayan demektir
Hakikaten büyük şair bir çağlayan demektir

.....

Zannetme ki sade şarap, sade lâle demektir
Hakikaten büyük sanat bir şelâle demektir.
(Sanat Bana Der ki, Hayat, nr. 9, 1927)

mısralarında şiir ve şair hakkındaki yeni görüşlerinin ipuçlarını veren Fazıl Ahmet'in şiiri, bu tarihten sonra sosyal meselelere açılacaktır. Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen inkılâplar neticesinde toplumun her alanında görülen değişim, Atatürk, İnönü, yurt sevgisi, cehaletle savaş, yeni dil ve sanat anlayışı, bu dönemde Fazıl Ahmet'in şiirine yön veren başlıca saikler olacaktır. O, bir sanatkâr ve şair olarak Türkiye'nin yol almaya başladığı çağdaş uygarlık yolunda kendisine de vazifeler düştüğünün şuurundadır. Fazıl Ahmet, bu yeni dönemde sanatkârın, şiirde ferdi hislerini ifade etmek yerine, daha ulvî bir vazife yüklenmek durumunda olduğunu düşünür. Bu vazife, Türkiye Cumhuriyeti'nde az zamanda görülen hızlı değişimi halka anlatacak ve hamle ruhunu canlı tutacak eserler vermekle yerine getirilecektir.

Bu vazife şuru Fazıl Ahmet'in 1927-1935 yılları arasında yazdığı "Öztürkçe" şiirlerde yoğun bir şekilde hissedilecektir. Türkiye'de görülen bu hızlı değişimin mimarı olan Atatürk ise onun bu dönemde yazdığı şiirlerin başlıca üzerinde durduğu şahsiyet olacaktır.

Fazıl Ahmet, bu tarz şiirlerinde bir hatip edasında konuşur. Vazettiği şeyler bir ana fikrin etrafında gelişen, ondan uzaklaşmayan ve o ana fikri destekleyen düşüncelerdir. Bu yüzden şairin manevra sahası ister istemez daralacak; verilmek istenen mesaj ön plâna geçeceği için estetik kaygılar tabiatıyla ihmal edilecektir. Bir de buna, sıkı kayıtlar altına alınmış bir dil (Öztürkçe) eklenince Fazıl Ahmet'in işi büsbütün zorlaşacaktır.

Fazıl Ahmet'in sosyal vazife şuruyla yazdığı ilk şiir "Tarih Dersi" başlığını taşır ve 1927 yılında Hayat mecmuasında neşredilir. Şair bu şiirinde Atatürk ve Cumhuriyetle birlikte yaşanan hızlı değişimi gelecek asırlarda yaşadığı varsayılan bir tarih öğretmenin ağzından anlatır. Geçmiş ile hâlihazır arasında bir mukayese yapan tarih öğretmenin mazi hakkındaki, özellikle Osmanlı Tarihi hakkındaki düşünceleri tamamen menfidir. Ona göre mazi, "kan", "taassup" ve "karanlık"tan ibarettir. Osmanlı tarihini bütünüyle reddeden Fazıl Ahmet, Osmanlı padişahlarını "kanlı, korkak, uyuşuk ve namert" olarak vasıflandırır. Çünkü onlar, kafasına göre keyfî bir yönetim

kuruşlar, canları istediğinde boş yere kan akıtmaktan çekinmemişlerdir. Bunların yaparken ülkeyi talan etmekten de geri durmamışlardır:

Çocuklarım, hamd olsun ki kafasından her esen
Cinnet için, boş boşuna evlât boğan, baş kesen

Kanlı, korkak ve uyuşuk ve namert
Soyguncular pençesinde değil artık bu millet

Osmanlı tarihine yönelttiği suçlamaları sürdüren Fazıl Ahmet, Halifeliği "şarlatanlık" olarak değerlendirir ve Cumhuriyetle birlikte milletin bu şarlatanlardan kurtulduğunu söyler:

Şimden sonra o milleti aldatamaz, soyamaz
Halifeyim filân diyen rastgele her şarlâtan

Fakat milletin kaderi bu "şarlatan"ların elinde devam edip gitmeyecektir. Türk milletinin en zor döneminde tarih sahnesine çıkan Mustafa Kemal, asırlardır inim inim inleyen bu milletin kaderini yeniden çizecektir. Her şeyden önce taassubu ortadan kaldıran Mustafa Kemal, ülkeyi karanlıktan kurtarmıştır:

Taassubun duvarını en iptida o yıkmış
Karanlığı o devirmiş, zindanlara o tkmış

Mustafa Kemal'in bu ülkeye ve millete yaptığı hizmetlerin çok büyük olduğunu söyleyen Fazıl Ahmet, Türk milletinin onun sayesinde bu topraklarda yaşadığını savunur:

Bağışlayan bu yerleri bize onun himmeti
Memleketin bugün bile taşıdığı o yükür
O adamın bu devlete, bu millete hizmeti
Pek büyüktür efendiler, fevkalâde büyüktür

Fazıl Ahmet, milletin makus talihini değiştirip, aydınlığa kavuşturan Mustafa Kemal'i bu yönüyle "medeniyet mesihi" olarak kabul eder. Bu ifade tarzı bize, Reşit Paşayı "medeniyet resulü" olarak gören Şinasî'yi hatırlatmaktadır:

Asırlarca beslemişiz evet bir çok sefihi
Bu adamsa bize olmuş medeniyet mesihi.
(Tarih Dersi, Hayat, nr. 8, 1927)

Fazıl Ahmet'in mazi-hâlihazır mukayesesini devam ettirdiği bir diğer şiiri "Gözümle Gördüm" başlığını taşır. Fazıl Ahmet, Cumhuriyetin onuncu yılının heyecanıyla yazdığı ve "Bütün Türk Gençlerine" ithaf ettiği bu şiirinde Atatürk'ün maziyi bütün değerleriyle yıkıp, Türk milletini nasıl bir uygarlık seviyesine getirdiğini anlatır. Fazıl Ahmet, "Tarih Dersi"nde Türkiye'nin Cumhuriyet öncesi durumuyla ilgili ortaya koyduğu tespitlerini burada da sürdürür. Ona göre Cumhuriyetten önceki Türkiye ufukları dar, köksüz bir maziyi temsil etmektedir:

Mazgalımın üst yanında pas tutan bir gök vardı.
Ayağımın altında bir ezilmiş kök vardı.

Şair, bu maziyi idrak etmiştir. Ancak o mazi içinde yaşadıklarının, hepsi, şimdiki düşünce yapısıyla kendisine boş gelmektedir. Fazıl Ahmet, Cumhuriyete kadar olan dönemde şartların olumsuzluğu yüzünden, ne yapmak istediğine karar verememiş mütereddit bir insan olarak hareket ettiğini düşünür:

Yaralı bir zeybek gibi yere yatık bu gövde
Bilmiyorum ne arardı, ne sezdi o gökte?

Fazıl Ahmet'e göre Türkiye'nin geçmişi tek kelimeyle karanlıktır. Orada hiçbir hayat belirtisi yoktur. Bütün olumsuzluklar orada toplanmıştır:

Karanlıklar uluyarak boşlukları eşerdi,
Yıldırımlar, gecelerin ta bağırını deşerdi.

Ancak bu durum uzun sürmeyecektir. Milletın hayatı üzerine çöken karanlıklar "bora gibi bir adam"ın tarih sahnesine çıkışıyla yerini aydınlığa bırakacaktır. Bu kahraman Mustafa Kemal'dir. Mazi ile halihazır arasındaki bu değişimi idrak eden şair, bütün inançlarını bırakarak sadece Mustafa Kemal'e inanacaktır:

Gördüm bunu gözümle ben, başka söze inanmam
Gördüm bunu gözümle ki bora gibi bir adam

Fazıl Ahmet, Mustafa Kemal'in yaptıklarını tasvir ederken destanî motifleri kullanmayı da ihmal etmez. O, şimşekleri avucunda sıkan, geceleri kuyulara tıkan bir kahramandır. Bu kahramanın bir amacı vardır. o da ülkesini çağdaş uygarlık seviyesine çıkarmaktır ve bu düşünceyi kendisine ülkü edinmiştir:

Birdenbire şimşekleri avucunda sıkarak
Geceleri kovuklara, kuyulara tıkarak
Yelesinden yakaladı kişniyen bir ülküyü...

Ülkesini çağdaş uygarlık seviyesine çıkarmayı "ülkü" edinen Atatürk, bu yolda çeşitli engellerle karşılaşacaktır. Çünkü ülkenin virane kalmasından medet uman "baykuşlar ve kurtlar" düzenlerinin değişmesini istememektedirler.

Baykuşların kara sesi, bağırtısı kurtların
Ölüm dolu çatırtısı, çöküp giden yurtların,

Bütünüyle karanlık ve virane geçmişi temsil eden bu bozguncular, milletine sağlam bir gelecek tesis etmeye çalışan Mustafa Kemal'e engel olmak istemektedir ve ülkede karışıklıklar çıkararak emellerine nail olmayı düşünmektedirler:

Üşüştüler dört yanına, hep nereye, nereye?
Diye bozgun yağdırarak birçok dağa, dereye!

Fakat o, çağdaş uygarlık yolunda önüne çıkan bu engelleri ortadan kaldırmayı bilecek ve Türk Milletine yürümek zorunda oldukları istikameti gösterecektir. Bu istikamet vatanı selâmete kavuşturacak çağdaş uygarlık seviyesidir:

Boğazladı boğaları, temizledi bu yurdu
Sonra kalkıp ayak üstü, Türk oğluna buyurdu:

Başka Tanrı bilme artık, anan olan yurda tap,
Ululuktan duvarlar ör, yücelikten kemer yap

Fazıl Ahmet'e göre Mustafa Kemal, milletin çağdaş uygarlık yolunda pek çok güçlüklerle karşılaşacağını düşünür. Ancak o kararlıdır ve milletinden zorluklarla savaşmada ümitsizliğe, yılgınlığa düşmemesini istemektedir. Çünkü kararlı ülkü atının önünde hiçbir engel duramaz:

Her güçlüğe çal üzengi, bin bir yanı araştır
Yağız, azgın aygırının sımsıkı tut gemini
Kasırgayla kucaklaştır, şaka ettir savaştır,
Dalgaların sırtlarında oynatırken gemini!

Türk milletinden, hedeflerini büyük tutmasını isteyen Mustafa Kemal, küçük başarılarla avunulmaması gerektiğini savunur:

Atıl daha ilerlere, bitti deme yol artık,
Bir kurtuluş sana yetmez, kurtarıcı ol artık

Fazıl Ahmet, şiirin sonunda Atatürk'ün Türk Milletine gösterdiği bu istikametlere işaret ederek, Türk gençlerinden onun yolundan ayrılmamalarını ister:

Ey bugünün genç Türk oğlu, ey yarınlar yolcusu,
Ey ülküler ülkesinin yılma bilmez kolcusu
Başındaki ulu güneş aydın etsin yolunu
Haydi yürü hiç şaşırmadan hiç sağını, solunu
(Gözümle Gördüm, Milliyet, nr. 2559, 1933)

Cumhuriyetin onuncu yıl dönümü Fazıl Ahmet'i bayağı heyecanlandırmıştır. O, bu coşkuya yazdığı şiirlerle katılmak istemektedir. Yine bu yıl içinde yazdığı "Cumhuriyet Çocuklarına" adlı şiirinde yeni yetişen gençlere öğütlerde bulunmaya devam eder. O, bir hatip edasıyla konuştuğu bu şiirlerde tecrübelerinden yola çıkarak yeni yetişen nesli inkılâp Türkiyesindeki değişimden haberdar etmek niyetindedir. Fazıl Ahmet, Türk gençlerinden geçmişin gözyaşlarıyla dolu karanlığını düşünerek, Cumhuriyetle birlikte kavuşulan aydınlık Türkiye'nin kıymetini bilmelerini ister:

Gam selleri yüzlerce yıl başımızdan aşardı,
Bu milletin gözyaşları tarihlerden taşardı,
Cumhuriyet olmasaydı, evlâtlarım Türkiye
O geceler zindanında sanmayın ki yaşardı!

Fazıl Ahmet, yeni Türkiye'nin tesis edilmesinde gençlere çok önemli vazifeler düştüğünün farkındadır. O, her defasında bu vazifeleri gençlere hatırlatmak gereğini duyar. Fazıl Ahmet'e göre gençlerin en önemli vazifesi çalışmaktır. Çünkü çağdaş uygarlık yoluna giren genç Türkiye Cumhuriyetinin önünde daha yapacak çok iş vardır. Bu işleri yapmak ise durmadan, yılmadan çalışmakla mümkündür:

Atıl artık dalgalara hedef seni bekliyor!
Tırman yalçın tepelere şeref seni bekliyor!

Açıp sana kollarını diyor bugün gelecek:
Şimden sonra yüksek başın her bulutu delecek!

(Cumhuriyet Çocuklarına-1933, Fazıl Ahmet, s. 26-27)

Fazıl Ahmet, genç Cumhuriyetin en büyük düşmanı olarak cehâleti görür. O dönemde halkın büyük kısmının okur yazar olmaması inkılâpların vatan sathına yayılması yolunda bir engeldir. Bu engelin ortadan kaldırılması ise cesur muallimlere düşmektedir. Fazıl Ahmet, özellikle genç muallimlerden cehâletle savaş konusunda cesur ve kararlı adımlar beklemektedir:

Tekmeleyip korkuları, atılırken yarına
Can evinden vursun kibri, cehl öldüren okunuz
En kılağlı bir bıçak da miskinliğin bağına
Bir hamlede sokunuz

(Genç Muallimlere, Fazıl Ahmet, s. 24-25, 1934)

Fazıl Ahmet, geleceğin aydınlık dünyasında geçmişe ait değerlerin yer almaması gerektiğini düşünür. Çünkü geçmişi "karanlık" hâle getiren ve geleceğin önünde bir engel gibi duran bu değerler aşılmadıkça aydınlığa ulaşmak mümkün değildir:

Doğacak bir yarın için içim bezler dokuyor;
Dileklerim sevinçlerle, sevgilerle incili.
Kafam açmış karanlığı, geleceği okuyor.
Yırtıp attım Kur'anları, Tevratları, İncili!

(Yarımlar Karşısında, Cumhuriyet, nr. 3801, 1934)

Bu dönemde yazdığı şiirlerde Atatürk'ten sonra üzerinde durduğu diğer şahsiyet İsmet İnönü'dür. Fazıl Ahmet, Başbakan İsmet İnönü'yü, Atatürk'ün

Türkiye'ye yeni bir çehre kazandırma çalışmalarında en yakın yardımcısı olarak görür. Fazıl Ahmet'e göre, Lozan'da batılı devletleri dize getirerek Türkiye'ye bir zafer kazandırmış olan İnönü, gecesini gündüzüne katarak ülkesinin kalkınması için çalışmaktadır. Onun sayesinde milletin yüzü gülmüş ve ülkede pek çok fabrika yapılmıştır:

Düşündüm ki yağlardan aldı nece bacaları
Düşündüm ki o okşadı yoksulları, açları

Düşündüm ki bunu söyler anlayan açıkça
Kara günler ortasında ak pak olan saçları

Sonra durup gene birçok düşündüm ki ayrıca
Bugün bütün şu toprakta kaç fabrika, kaç baca

(Adaşının Önünde, Cumhuriyet, nr. 3814, 1934)

Fazıl Ahmet'in İnönü hakkındaki düşünceleri İsmet İnönü cumhurbaşkanı olduktan sonra daha da yoğunluk kazanacaktır. Atatürk'ün en yakın çalışma arkadaşı olması sebebiyle İsmet İnönü'yü Türkiye için bir nimet addeden Fazıl Ahmet, kendisini ülkesine ve milletine adanmış olan Millî Şefe hizmet etmeyi bir şeref olarak kabul eder:

Anladık ki, inandık ki ona hizmet şereftir
Her kaygısı millet olan çünkü ancak o şeftir.

(Etrafında, Ulus, 5. 4. 1941)

Bu devrede üzerinde durduğu en önemli hususlardan biri de dil ve edebiyattır. 1932 yılında toplanan Birinci Türk Dili Kurultayında Türkçeye yabancı dillerden girmiş kelimelerin tasfiyesini savunan Fazıl Ahmet, klâsik edebiyatımız karşısında da menfi tavır takınmıştır. İnkılâp Türkiyesi'nin geçmişin değerlerinden arınmış yeni bir dile ve edebiyata sahip olması gerektiğini düşünen Fazıl Ahmet, sanatkârlardan bu yolda eser vermesini isteyecektir:

Dinletilmez bu ulusa eski, kırık bağlama
Dünler için ulu ozan çocuk gibi ağlama
Yıkıntılar arasında dökme artık göz yaşı
Kendin ülkü kuramazsan kurulana taş taşı

(Türk Ozanına-1934, Fazıl Ahmet, s. 255)

"Dil Yolunda" şiirinde ise Türk dilinde girişilen tasfiye hareketini destekleyen Fazıl Ahmet, yabancı dillerden Türkçeye geçmiş olan kelimelerin kullanılmasına karşı çıkar. Ona göre millet kelimesi de tasfiye edilmesi, kullanılmaması gereken kelimelerden biridir:

Doğru doğru yürüyorum, yok kurulu bir pusum
Görüyorum ben önümü, başımda var bir usum.
İşte size arkadaşlar kısaca bir lâkırdı
Millet demem şimden sonra varken ünlü ulus'um
(Dil Yolunda-1934, Fazıl Ahmet, s. 253)

Vatan ve millet sevgisi de Fazıl Ahmet'in öğretici mahiyetteki şiirlerinde işlediği temlerdendir. 1934 yılında yazdığı "Soyumuz" adlı şiirinde, Türk milletinin dünyanın en eski milletlerinden biri olduğundan hareketle, medeniyet tarihine olan katkılarını ele alır. Fazıl Ahmet'e göre Türk milleti doğduğu yer olan Orta Asya'da durmamış, dünyanın dört bir tarafına akın etmiştir. Ancak bu akınlar, yer değiştirmekten öte, gittikleri yere medeniyeti götürme noktasında önemlidir:

Dört bir yana akın etmiş Türk atası durmamış.
Nerde otağ kurmuşsa o boşboşuna kurmamış!

Türk milletini tarihin ilk medenî milleti olarak gören Fazıl Ahmet, dünyadaki bütün güzelliklerin, yüceliklerin bu milletin doğuşuyla birlikte başladığına işaret eder:

Ululuğun bağlarını o olmuş ilk bağlayan,
Güzelliğe gönül veren, ülkü için çağlayan!
(Soyumuz, Cumhuriyet, nr. 3795, 1934)

Bu şiirin devamı niteliğinde olan "Soyumuz, Dilimiz"de ise bu topraklarda yaşayan insanların böyle bir millete mensup olmakla iftihar etmesi gerektiğine inanan Fazıl Ahmet, Osmanlı döneminde yıkıntı hâline gelen ülkenin yeniden imar edilmesi yolunda Türk milletinin şerefli mazisinden kuvvet alınmasını tavsiye eder. Böyle yapılmadığı takdirde, bu maziye hürmet edilmemiş olacaktır:

Sarp amaca ermek için çeksek bile sıkıntı,
O sıkıntı yolumuzda azık olsun bizlere.

Şimden sonra yurdumuzda kalırsa bir yıkıntı,
Başka söz yok arkadaşlar, yazık olsun bizlere
(Soyumuz, Dilimiz, Cumhuriyet, nr. 3796, 1934)

Yine aynı yıl yazdığı "Yurt İçin" adlı şiirinde vatan kavramını, kurdu, kuşu, insanı ve coğrafi unsurlarıyla birlikte değerlendirir. Ona göre vatani sevmek sadece nimetlerinden faydalanmak değildir. Dertleriyle ilgilenmek, meselelerine çare aramak da vatan sevgisinin bir ölçüsüdür. Üzerinde yaşayan insanların, dertte, sevinçte birbirlerine ortak olması ise millet olmanın bir gereğidir:

Bozkırların sırtlarında, tipilerde, karlarda
Çok dinledik köylümüzü, olduk onun yoldaşı.
Kekliklerle konuşmuşuz, yamaçlarda, yarlarda
Tanır bizi nice tepe, nice coşkun su başı

Fazıl Ahmet, asırlardır ihmal edilmesine rağmen üzerinde yaşayan insanlara kucak açmaktan, analık etmekten vazgeçmeyen vatanın, dertlerine çare bulunması gerektiği fikrindedir. Zaten Cumhuriyet idaresinin de asıl hedeflerinden biri budur:

Kireç oldu ölkümüze şu toprakla, şu taşlar,
Dileğimiz budur şimdi: Yüksелеcek yurttaşlar!
Kavuran bir güneş değil, gün görecek gözleri,
Yükselerek yeşerecek ışık bulan sözleri!
(Yurt İçin, Cumhuriyet, nr. 3798, 1934)

Vatan ve millet sevgisi ekseninde yazdığı şiirlere İkinci Dünya Savaşı yıllarında da devam eden Fazıl Ahmet, Türkiye'nin savaşa girme ihtimallerinin konuşulduğu bu dönemde herkesi vatan savunmasına çağıracaktır. 1944 yılında kızı Müjde Aykaç'a hitaben yazdığı "İkinci Mektup" adlı şiirinde, savaş zamanlarında kadın erkek herkesin el birliği ederek yurdu savunması gerektiğine işaret eden şair, bu yolda herkes vazife düştüğünü söyler:

Kızım bugün her memesi yerin matem sağıyor
Şimdi gökten yağmur değil sade yangın yağıyor
Olabilir bir kıvılcım düşüverir bu yurda
Ne yaparsın talih bu ya uyanır da uyur da
Bunu niçin görmemeli olabilir cenk olur
Kadının da erkeğin de ödevleri denk olur
Öyle bir gün gelse bile korkma kızım sen bir an
Ne hizmetler göreceksin düşün ona hazırlan
(İkinci Mektup, Ulus, 18.1.1944)

Fazıl Ahmet, vatan ve millet meseleleri karşısında kollektif bir şuurun lüzumuna inanır. Ona göre bu topraklar üzerinde yaşayan insanlar iyi günde, kötü günde birbirine destek olmak, ülkesini yükseltmek için hep beraber çalışmak durumundadır. Vatanın birliğini ve insanların selâmetini muhafaza etmek ancak böyle davranmakla mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FAZIL AHMET'İN ŞİİRLERİNİN NAZIM TEKNİĞİ

I. NAZIM ŞEKİLLERİ

Yeni bir medeniyet dairesine girmeye başladığımız 19. yüzyılın ikinci yarısı, fikrî, hukukî ve içtimaî hayatımızda meydana gelen değişikliklerin yanı sıra edebiyat sahasında da yeni bir takım yönelişlere sahne olacaktır. Gerek şekil, gerek muhteva yönünden asırlarca oturmuş ve katı kurallar çerçevesinde duygu, düşünce ve estetik dünyamıza yön veren klâsik edebiyat anlayışı, kimi zaman kendi değerlerini toptan reddedip, batılı dünya görüşünü benimseyen, kimi zaman da kendi değerleriyle batılı değerleri uzlaştırmaya çalışan Türk sanatkârının bediî ihtiyacına kâfi gelmemeye başlayacaktır. Bu yetersizlik ve değişim ihtiyacı önce muhtevada kendisini hissettirmiş, daha sonra nazım şekillerine yansımıştır. Hatta edebiyatın asıl mihverini meydana getiren şiirin tarifi üzerinde alışılmadık fikirler ortaya çıkmaya başlamış, batıdan gelen yeni tariflerle mesele çözülmeye çalışılmıştır.

Edebî ve içtimaî hayatımız için oldukça yeni sayılabilecek olan batılı fikir ve anlayışlar, şiirde, önce klâsik nazım şekilleriyle edebiyatımıza girecektir. Ancak eski şiirimizin sıkı sıkıya bağlı olduğu kafiye unsuru, az zaman sonra yeni fikirleri ifade etmede sanatkârı zorlayacaktır. Sanatkâr ise çıkış yolu olarak kafiye örgüsü ve nazım şekilleri üzerinde değişik tasarruflarda bulunmak yoluna gidecek, daha sonra ise batıdan gelen yeni nazım şekillerini kullanacaktır. *Servet-i Fünûn'a Kadar Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişmeleri*⁵⁵⁹ adlı çalışma 1870-1896 yılları arasında mecmualarda yayınlanan şiirlerde nazım şekilleri sahasında görülen değişiklikleri göstermesi bakımından önemlidir. Bu değişiklikler ve yenilik arayışları Servet-i Fünun döneminde de devam edecektir.

⁵⁵⁹M. Fatih Andı, *Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişmeleri*, İstanbul 1997, 375 s.

Şiire Fecr-i Ati topluluğunun bir mensubu olarak başlayan Fazıl Ahmet başlangıçtan itibaren divan, halk ve batı edebiyatlarından gelen nazım şekillerini kullanmıştır. Bu kullanışta aşağıda görüleceği gibi yer yer geleneğin dışında bazı tasarruflarda bulunduğunu görüyoruz. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki o her şeyden önce bir mizah şairidir ve çok az şiiri istisna edilirse eserlerinin büyük kısmında nazım şekillerinin icbar ettiği konuları değil günlük hâdiselerden çıkardığı mizahî sonuçları "humoristique" tarzda ele almıştır. İsmail Habip Sevük Fazıl Ahmet'in divan şiiri nazım şekillerini sunî olarak kullanıp mizaha ifade vasıtası yapmasını Türk edebiyatında "çığır açıcı" bir hamle olarak nitelemektedir.⁵⁶⁰ Şair hakkında aynı düşünceye Hüseyin Cahit Yalçın da sahiptir. Fazıl Ahmet'in şiirde şekle bağlı kalmamasını ve alışılmışın dışında tasarruflara gitmesini yadırgamayan Hüseyin Cahit;

"O güzellikte şekle hiç bağlanmamış hür ve hercaî bir ruh ile sanatın hudutsuz ufuklarında değişik ihtisaslar ve yeni yeni bedîî heyecanlar aramıştır."⁵⁶¹

sözleriyle onun bu tavrını sanatı açısından bir avantaj olarak görecektir.

Fazıl Ahmet'in nazım şekilleri üzerinde keyfî tatbikatlara gitmesi biraz da şahsiyetiyle alâkalıdır. Ruşen Eşref'le yaptığı mülâkatta söylediği "Ben hiç bir zaman edebiyatla meşgul olacağıma altı ay sırayla kanaat etmiş bir adam değilim ki" sözleriyle bu konudaki tavrını ifade edecektir.⁵⁶² O edebiyatın ciddi tarafıyla değil, eğlence tarafıyla ilgilenmektedir. Bu ise özellikle nazım şekilleri konusunda istediğini yapma hürriyeti verecektir. Nazım şekillerine karşı kayıtsız kalması ve bütün çabasını mizah üzerinde yoğunlaştırması onun şiirinin, bilerek ya da bilmeyerek farklı ve serbest şekillerle ifade edilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Divan şiiri nazım şekilleriyle yazdığı şiirlere müstakil isimler vermesi, hemen hemen bütün nazım şekillerinin kafiye düzeninde keyfî tasarruflara gitmesi, aynı şiirde mısra sayısı muhtelif

⁵⁶⁰İsmail Habip Sevük, *Avrupa Edebiyatı ve Biz*, c. II, İstanbul 1941, s. 590

⁵⁶¹Hüseyin Cahit Yalçın, "Matbuat Hayatı-Bay Fazıl Ahmet Aykaç", *Fikir Hareketleri*, nr.68, 7 Şubat 1935, s. 68

⁵⁶²Ruşen Eşref, "Fazıl Ahmet Beyde Bir Gün", *Türk Yurdu*, c.13, nr. 5-146, 25 Teşrinievvel 1333/1917, s. 3622

sayıda olan bentler kullanması, serbest şekilleri denemesi, yeni Türk şiirinde meydana gelen değişimleri ve gelişmeleri takip etmesinden ziyade onun edebiyat hakkında ne düşündüğüyle ve edebiyatı ne yolda kullandığıyla alâkalı tatbikatlardır.

Tezimizin bu bölümünde Fazıl Ahmet'in kullandığı nazım şekillerini, ayrı ayrı başlıklar hâlinde, bu nazım şekilleriyle yazdığı şiirlerin listesini de vererek inceleyeceğiz. Ele aldığımız nazım şekilleri hakkında önce kısa bilgiler vermeyi uygun bulduk. Bu bilgileri verirken Cem Dilçin'in *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* ve Halûk İpekten'in *Eski Türk Edebiyatı-Nazım Şekilleri ve Aruz* adlı eserlerinden faydalandık. Hiçbir nazım şekline dahil edemediğimiz şiirleri ise bölümün sonunda ayrı bir liste hâlinde verdik.

1. Divan Edebiyatından Gelen Nazım Şekilleri

A) Matla

Divan şiirinde yalnızca iki mısradan ibaret olan şiirlere müfred denir. Müfredlerin mısraları birbiriyle kafiyeli değildir, kafiyelenişi ab şeklindedir. Eğer bu şiirler birbiriyle kafiyeli (aa) olursa matla adını alırlar. Fazıl Ahmet'in müfred tarzında kafiyelenmiş şiiri yoktur. Matla tarzında kafiyelenmiş iki beyiti vardır.

İki Beyit-Süleyman Nazif Bey İçin (1934, Fazıl Ahmet, s. 183), İki Beyit-Celâl Muhtar Bey İçin (1934, Fazıl Ahmet, s. 183)

B) Kıt'a

Divan şiirinde iki ya da daha çok beyitten meydana gelen ve kafiye şekli xa xa... olan bir nazım şeklidir. Daha çok tarih düşürmelerde, hikemî konularda ve hicivlerde kullanılan kıt'alarda matla ve mahlas beyti yoktur. Edebiyatımızda en çok iki beyitli kıtalar kullanılmıştır. İki beyitli kıtaların xa xa şeklinde kafiyeli olanlarının yanı sıra ab ab şeklinde kafiyelenenleri de vardır. Fazıl Ahmet aruzla yazdığı kıt'alarda ikinci, yani ab ab şeklini kullanmıştır. Yazdığı üç beyitli bir kıtada ise son beyit kafiyelidir.

a) ab ab Kafiyeleşinde Yazılan İki Beyitli Kıt'alar

Müstecir İstidaları 2/Kartpostal (1919, Harman Sonu, s. 24), İhtiyar Bir Prenses İçin (1925, Akbaba, nr. 258), Sen Söyle! (1952, İkinci Sis, s. 109), Hatıra (1952, İkinci Sis, s. 119),

b) ab ab cc Kafiyeleşinde Üç Beyitli Bir Kıt'a

Uçurum (1952, İkinci Sis, s. 152)

C) Nazm

Divan şiirinde kıt'anın ilk beyti kafiyeli olan nazım şeklidir. Kafiye şeması aa ba ca.. şeklindedir. Şekil yönüyle gazele, muhteva yönüyle kıt'aya benzer. Yalnız mahlas beytinin bulunmayışı ve konusu itibarıyla gazelden ayrılır. Gazelin konusu dışında her konuda yazılan nazmlar iki beyitten başlayarak on, on iki beyite kadar uzayabilir. Fazıl Ahmet beyit sayısı altıya kadar varan nazmlar yazmıştır. Birbirine çok benzemeleri yüzünden nazm, kıt'a ve rubaî çok defa birbirine karıştırılmış, divan tertiplerinde bir ayırım yapılmadan mukattaât, hatta rubaiyyât adı altında toplanmışlardır.⁵⁶³

Fazıl Ahmet de nazm kafiyeleşinde yazdığı bazı şiirlerine kıt'a ismini vererek iki nazım şekli arasında bir fark görmemiştir. Normal kafiyeleşinin yanı sıra aa aa şeklinde bütün mısraları birbiriyle kafiyeli iki beyitli kıt'alar da yazılmıştır. Aşağıya aldığımız listede görüldüğü gibi şairimiz bazı ufak şekil tasarruflarıyla bu tür kafiyeleşte nazmlar da yazmıştır.

a) Normal Kafiyeleşle Yazılmış İki Beyitli Nazmlar

Aldığım Kartlar 2, 4 (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2869), Posta Kartı (1930, Politika, nr. 346), Ey Benim Hâcem (1934, Fazıl Ahmet, s. 244), Posta Kartları 3, 4, 6, 7 (1944, Çınaraltı, nr. 139), Şimdi (1944, Akbaba, nr. 6), Ufak Tefek II (1948, Aydede, nr. 91/8), Uyuyan Bir Resme (3. 6. 1949, Ulus, s. 3), İki Kıt'a (1952, İkinci Sis, s. 52), Mazmunlu Tazmin (1952, İkinci Sis, s. 116), [Nazm] (1952, İkinci Sis, s. 123), Kıt'acık (1952, İkinci Sis, s. 124), Terk-i Dünya Bahsi (1952, İkinci Sis, s. 126), Aman Bıktım! (1952, İkinci Sis, s. 129), Olsun (1952, İkinci Sis, s. 140), Cevap Ver!

⁵⁶³Halûk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı-Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul 1994, s. 47

(1952, İkinci Sis, s. 143), Mısır Mısraları (1952, İkinci Sis, s. 152), Muhtelif Havadisler (1955, Zafer, nr. 2279)

b) Normal Kafiyeleşme Yazılmış Dört Beyitli Nazmlar

Birkaç Beyit (1926, Akbaba, nr. 350), N.. e Mısralar I (1952, İkinci Sis, s. 103)

c) aa aa Kafiyeleşme İki Beyitli Nazmlar

N.. e Mısralar II, III (1952, İkinci Sis, s. 103)

ç) aa bb Kafiyeleşme İki Beyitli Nazm

18 Mayıs (1952, İkinci Sis, s. 140)

d) aa ba cc Kafiyeleşme Üç Beyitli Nazm

Kart dö Vizit I, II (1925, Akbaba, nr. 257)

e) aa aa ba Kafiyeleşme Üç Beyitli Nazm

Garip Sual (1952, İkinci Sis, s. 130),

f) aa bb cc Kafiyeleşme Üç Beyitli Nazm

Maadi (1952, İkinci Sis, s. 152)

g) aa ba ca dd Kafiyeleşme Dört Beyitli Nazm

Fikret'i Anarak (1952, İkinci Sis, s. 82)

h) aa aa bb bb aa Kafiyeleşme Beş Beyitli Nazm

İsviçreli Madama (1952, İkinci Sis, s. 142)

ı) aa aa... bb Kafiyeleşme Altı Beyitli Nazm

Konser (27. 3. 1947, Ulus, s. 3)

D) Mesnevî

Divan şiirinde aynı vezinde, fakat her beyti kendi içinde kafiyeli (aa bb cc) nazım şekline verilen addır. Her beytin ayrı kafiyede olması mesnevilere

büyük bir yazma kolaylığı sağlamıştır. Bu yüzden uzun aşk hikâyeleri, şehrengizler, didaktik, hikemî, dinî ve ahlâkî konular hep mesnevilerle yazılmıştır. İki beyitten başlayarak 20-30 beyite kadar mesneviler yazıldığı gibi binlerce beyiti bulan uzun hikâyeler de bu nazım şekliyle yazılmıştır.⁵⁶⁴ Mesnevî her biri ayrı başlıklar alan bölümler hâlinde yazılır. Şairler konunun gidişini değiştirmek, ifadede yeknesaklığa düşmemek için arada, uygun düşen yerlerde gazeller de söylerler.

Bu nazım şeklinde iki esere sahip olan Fazıl Ahmet "Vükelâname" (1910, Tanin, nr. 779) isimli 72 beyitlik mesnevîsini bölümlere ayırmış ve kahramanların ağzından gazeller söylemiştir. 71 Beyitli "Der-vasf-ı ceng-i nuzzar ba-mebusînü'l-ebrar" (1910, Tanin, nr. 820, 821) adlı diğer mesnevisini ise araya gazeller koymadan yazmıştır.

E) Gazel

Divan şiirinde umumiyetle 5-15 beyit arasında aa ba ca... kafiye örgüsüyle yazılan aşk şiirlerinin nazım şeklidir. Buna rağmen 4 beyitli veyahut 15'ten fazla beyite sahip gazeller de yazılmıştır. Gazelin ilk beyitine matlâ, şairin mahlasının bulunduğu son beyitine makta denir. Sayıca çok az olmakla birlikte iki matlâ beyiti olan gazeller de vardır.⁵⁶⁵

Fazıl Ahmet, Divan edebiyatı nazım şekilleri içinde çoğu şairde olduğu gibi en fazla gazel formunda şiir yazmıştır. Gazel tarzında yazdığı 79 şiirin bazılarında yeni Türk şiirinde görülen bazı şekil tasarruflarına gittiğini görüyoruz. Şiirlerine müstakil başlıklar koyması, bazı gazellerini mahlâssız yazması, iki matla beyiti kullanması, mahlâsının matlâ beyitinde yer alması, gazelin sonuna ayrı kafiye beyitler ve mısralar eklemesi, son beyiti matlâ beyitinin tekrarı olan gazeller yazması bu tasarrufların başında gelir.

a) Mahlâslı Gazeller

Görmedik (1917, Sabah, nr. 10084), Yine Eski Bir Gazel (1917, Vakit, nr. 5), Eski Hikmetler (1917, Sabah, nr. 10047), Hareketten Evvel (1918, Akşam, nr. 46), Yahya Kemal'e Gazel (1919, Utarid, nr. 13), Yine Velid Beye (1919, Tasvir-i Efkâr,

⁵⁶⁴age., s. 49

⁵⁶⁵ age., s. 8

nr. 2699), Gibi! (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2808), Gazel (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2839), Yanık Bir Gazel (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2886), İster Tut, İster Tutma (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2891), Gazel (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2910), Olur! (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2921), İçinde (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2926), Şathiyyat-ı Peyam (1919, Peyam, nr. 376), Olsa (1919, Diken, nr. 7), Halil Nihat Beye (1921, Tevhid-i Efkâr, nr. 3036), Kalmadı (1921, Tevhid-i Efkâr, nr. 3052), Derler (1921, Tevhid-i Efkâr nr. 82-3110), Yokluk İçinde (1922, Yeni Şark, nr. 120), Maarif Diyor ki (1924, Tanin, nr. 745), Nazire-Ziya Paşa merhuma- (1925, Akbaba, nr. 260), Nedîm Yolunda IV (1934, Fazıl Ahmet, s. 59), Mâni Değil (1934, Fazıl Ahmet, s. 105), Ruhî ile Birlikte (1934, Fazıl Ahmet, s. 112), Dertname (1934, Fazıl Ahmet, s. 113), Eksilmede (1934, Fazıl Ahmet, s. 151), Gazel (1934, Fazıl Ahmet, s. 156), Kafiye Şakaları 2 (1942, Cumhuriyet, nr. 6414), Biraz Tegazzül (1944, Çınaraltı, nr. 133), Şunlar Bunlar (1944, Akbaba, nr. 8), Pek Eski Bir Gazel (1952, İkinci Sis, s. 132), Ayrılır Ayrılmaz (1952, İkinci Sis, s. 153), Gazel (1952, İkinci Sis, s. 154),

b) Mahlâssız Gazeller

Vükelâname adlı mesnevi içinde bulunan 6 gazel (1910, Tanin, nr. 779), Gazel (1911, Tanin, nr. 844), Gazel-i diger (1911, Tanin, nr. 844), Nedîm'i Tazmin (1918, Diken, nr. 1), Celâl Nuri Bey Diyor ki (1918, Atı, nr. 352), Ahmed Emin Beye (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2689), Velid Beye (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2693), Olduk (1920, Tasvir-i Efkâr (1920), nr. 2960), Olmaz (1920, Nilüfer, nr. 16), Olmuşum (1921, Tevhid-i Efkâr, nr. 151-3179), İltifatname (1922, Aydede, nr. 2), Gazel (1923, Zümrüdüanka, nr. 11), Dehalet (1925, Akbaba, nr. 267), İnceden İnceye (1926, Akbaba, nr. 352), Yahya Kemal'e Gazel (1926, Akbaba, nr. 335), Divan-ı Adalet Şerefine (1934, Fazıl Ahmet, s. 75), Hayretten Hayrete (1934, Fazıl Ahmet, s. 94), Gazel (1934, Fazıl Ahmet, s. 104), Kalmadı (1934, Fazıl Ahmet, s. 122), Vedaname (1934, Fazıl Ahmet, s. 131), Dağlara (1934, Fazıl Ahmet, s. 137), Gazel (1934, Fazıl Ahmet, s. 149), P. M. Beye (1934, Fazıl Ahmet, s. 147), Kartpostal (1934, Fazıl Ahmet, s. 150), Gazel (1934, Fazıl Ahmet, s. 153), Neler Gördüm Neler Gördüm? (1952, İkinci Sis, s. 30), Söyler (1952, İkinci Sis, s. 60), Perestiş Gazeli (1952, İkinci Sis, s. 125), Söylenti (1952, İkinci Sis, s. 135), İsim Gününde (1952, İkinci Sis, s. 139), Gibidir (1952, İkinci Sis, s. 149), Sendendir İlahî! (1956, Zafer, nr. 2334),

c) Son Beyiti Birbiriyle Kafiye Olan Mahlâssız Gazeller

Dünkü Bahis (1952, İkinci Sis, s. 22), Çınar Yolunda (1952, İkinci Sis, s. 105)

d) İki Matla Beyiti Bulunup Sonuna Aynı Vezinde Aynı Kafiye Bir Mısranın Eklendiği Altı Beyitli Mahlâssız Gazel

Kenan da Beraber (21. 2. 1947, Ulus, s. 3)

e) Beş Beyitli, Son Beyiti Matlâ Beyitinin Tekrarı Olan Gazeller

Sen Söyle (1943, Çınaraltı, nr. 109), Saki Sen Olursan (1952, İkinci Sis, s. 147)

f) Dört Beyitli Mahlâslı Gazeller

Gibidir (1952, İkinci Sis, s. 113), Soruyorum (1952, İkinci Sis, s. 143),

g) Mahlasın Matla Beyitinde Bulunduğu Dört Beyitli Bir Gazel

Asaf Muammer'e (1952, İkinci Sis, s. 138)

F) Kaside

En az 15 beyitten başlamak üzere gazel kafiyeleşiminde aa ba ca.. yazılan Divan edebiyatı nazım şeklidir. Klâsik bir kaside konuyu işleyiş bakımından dört kısma ayrılır. Nesib veya teşbib ile başlayan kaside medhiye ile sürer ve fahriyeden sonra dua kısmı ile sona erer. Şair söz arasında bazen bir veya iki gazel söyleyebilir. Buna tegazzül denir. Ancak her kasidede yukarıda sözü edilen bölümlerden hepsi birden bulunmayabilir. Kasideler işledikleri konular bakımından da ayrı isimler alırlar. Allah'ın birliğini işleyen kasidelere tevhid, Allah'a yalvarıp günahların bağışlanmasını dilemek için yazılanlara münacat, Hazreti Muhammed ve dört halife için yazılanlara na't denir. Padişah, sadrazam, vezir gibi devlet büyüklerini övmek için yazılanlara medhiyye, birini kötülemek için yazılanlara hicviyye denir. Kasideler, Su Kasidesi, Sümbül Kasidesi gibi bazen isimlerini rediflerinden alırlar. Başlangıçta yukarıdaki konular etrafında yazılan kasideler on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra Namık Kemal'in Hürriyet Kasidesi, Akif Paşanın Adem Kasidesi gibi, her türlü fikrin beyan vasıtası olmaya başlamıştır.

Fazıl Ahmet kaside formunda 51 şiir yazmıştır. Bunlardan bazıları kasidenin klâsik isimlendirmesiyle başladığı hâlde, bazıları müstakil başlıklar almıştır. Beyit sayısı 15'den az olmasına rağmen konusu bakımından kasideye uygunluk gösteren şiirleri vardır. Ayrıca gazel başlığı altında yazılıp kasidenin

konularını işlediği şiirleri de mevcuttur. Kaside formuna uygun yazdığı şiirlerin sadece 12'sinde mahlâsını kullanmıştır.

a) Beyit Sayısı 15 ve 15'den Fazla Olan Mahlâslı Kasideler

Kaside-i Adnaniye (1911, Tanin, nr. 1049), Kaside (1917, Sabah, nr. 10058), Nedîm Yolunda I (1934, Fazıl Ahmet, s. 57-58), Seni Seni (1934, Fazıl Ahmet, s. 138-139), Taniniyye (1941, Cumhuriyet, nr. 5951), Nedîm Gibi-Kaside-i Takdis (1944, Çınaraltı, nr. 128), Neler Neler Oldu. (1944, Çınaraltı, nr. 130), Demokrasimizin Al Bir Doğanı Hakkında (1952, İkinci Sis, s. 25-27)

b) Beyit Sayısı 15 ve 15'den Fazla Olan Mahlâssız Kasideler

Pendname-i âkil-i hakîm (1910, Tanin, nr. 754), Vukuât-ı Cârîyye (1910, Tanin, nr. 759), Teşâür-i Nefî'yane (1910, Tanin, nr. 770), Bir Nazîre-Nefî'nin meşhur bir kasidesine- (1910, Tanin, nr. 792), Kaside-i dil-firîb-i ruh-ârâ der-vasf-ı İsmail Paşa (1910, Tanin, nr. 802), Medh-i cenab-ı Rıza Tefvik ser-firaz-ı şehîr-i ehl-i tahkik (1910, Tanin, nr. 809), Be-cenab-ı Halil Bey (1910, Tanin, nr. 816), Hefte-i Teşâür (1910, Tanin, nr. 836), Der-ahval-i Alem (1911, Tanin, nr. 859), Be-cenab-ı sermuharrirma (1911, Tanin, nr. 928), İki Nevcivan İçin (1911, Tanin, nr. 960), Taniniyye (1911, Divançe-i Fazıl, s. 134-137), Muallâkat-ı Dehr 1 (1912, Tanin, nr. 1441), Muallâkat-ı Dehr 2 (1912, Tanin, nr. 1449), Teşyiyye (1913, Tanin, nr. 1745), Kaside-i garra der-vasf-ı Cemil Paşa (1913, Tanin, nr. 1771), Kaside-i tannan be-cenab-ı Süleyman Numan (1913, Tanin, nr. 1780), Eski Bir Ramazaniye (1917, Vakit, nr. 4), Hastalık Beyitleri (1919, Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası, nr. 108), Niyazkârî-i Hame be-dergâh-ı Hazret-i Molla (1926, Akbaba, nr. 271), Kalender Bir Şaire (1934, Fazıl Ahmet, s. 154-155), İhab Hulûsi'ye (1948, Aydede, nr. 91-14)

c) Beyit Sayısı On Beşten Az Olan ve Konu İtibariyle Kasideye Uygunluk Gösteren Mahlâslı Şiirler

Bak İstanbul'un (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2936), Sakın Sakın! (934, Fazıl Ahmet, s. 110), Kudûmiyye (1952, İkinci Sis, s. 156), İydiyye III (1952, İkinci Sis, s. 97-99)

d) Beyit Sayısı On Beşten Az Olan ve Konu İtibariyle Kasideye Uygunluk Gösteren Mahlâssız Şiirler

Be-cenab-ı Cahit (1910, Tanin, nr. 809), Be-cenab-ı Ahmet Rıza Bey (1910, Tanin, nr. 816), Be-cenab-ı Musa Kazım Efendi (1910, Tanin, nr. 827), Be-cenab-ı Hallâcyan (1911, Tanin, nr. 1073), Celâl Muhtar Bey İçin-Eski Bir Manzume (1918, Akşam, nr. 26), Nefî Yolu-Ferit Paşaya- (1919, Harman Sonu, s. 14-15), Olan Olana (1919, Diken, nr. 2), Nedîmin Redifiyle-Hakîmü'l-memalik ve feylesofü'd-devle Rıza Tefvik Beyefendiye (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2836), Yahya Kemal İçin, (1926, Akbaba, nr. 336), Tuhfe-i Tekrim (17.5.1949, Ulus, s. 3), İydiyye II (1952, İkinci Sis, s. 97-99), Şehinşâh-ı İran Hazretlerine (1956, Zafer, nr. 2426),

e) Gazel Başlığı Altında Mahlâssız Yazılan ve Konu İtibariyle Kasideye Uygunluk Gösteren Şiirler

Gazel-Be-cenab-ı Halil Bey (1910, Tanin, nr. 816), Tanzir-i gazel-i Fuzûlî der-Medh-i İsmail Paşa (1911, Tanin, nr. 844), Gazel (1911, Tanin, nr. 844), Gazel (1911, Tanin, nr. 1083), Tanzir-i gazel-i Fuzûlî (1911, Divançe-i Fazıl, s. 121-122)

G) Şarkı

Sadece Türk edebiyatına has bir nazım şekli olan şarkı halk edebiyatındaki türkünün Divan edebiyatındaki karşılığıdır. Konusu daha çok aşk ve sevginin güzelliği üzerinedir. Türk edebiyatında XVII. yüzyıldan itibaren⁵⁶⁶ görülmeye başlayan şarkı umumiyetle murabba, muhammes ve müseddes şekilleriyle yazılmışlardır. Bent sayısı umumiyetle 3-5 arasındadır.

Fazıl Ahmet'in şarkı türünde yazdığı şiir sayısı 19'dur. Nazım şekli olarak murabba ve muhammes şarkıların yanı sıra şarkı başlığıyla tek bentlik şarkılar da yazmıştır. Murabba ve muhammes nazım şekliyle yazdığı şarkıları sadece buraya alarak, adı geçen bölümlerde tekrar işlemedik. Müstakil başlık vermekle beraber şarkı formunda yazılmış, nakaratlı tek bentli şiirleri de buraya almayı uygun gördük. Bestelenen şarkılarını ise ayrı bir başlık altında verdik.

a) Murabba-ı Mütekerrir Şarkılar

Şarkı der-makam-ı Nişaburek (1911, Tanin, nr. 1060), Nazire-Yahya Kemal'in lâtif bir şarkısına (1916, Türk Yurdu, nr. 12), Şarkı (1919, Harman Sonu, s. 6), Prensese Şarkı (1948, Kahkaha, nr. 2), Şarkı Taslağı (1949, Kahkaha, nr. 3), Şarkı (1952, İkinci Sis, s. 101),

⁵⁶⁶ age., s. 78

b) Muhammes-i Mütekerrir Şarkı

Şarkı (1934, Fazıl Ahmet, s. 109)

c) Şarkı Adıyla Yazılmış Tek Bentlik Şiirler

Şarkı (1924, Firuze, nr. 1), Şarkı (1952, İkinci Sis, s. 120), Şarkı Gibi (1952, İkinci Sis, s. 146)

d) Şarkı Formuyla Yazılmış Müstâkil İsim Taşıyan Şiirler

Nedîm Yolunda III (1934, Fazıl Ahmet, s. 58), Nasıl Etsin? (1952, İkinci Sis, s. 131), Terennüm (1952, İkinci Sis, s. 131)

e) Bestelenen Şiirleri

Kültürü ve görgüsü herkes tarafından takdir edilen Fazıl Ahmet'in aynı zamanda musikişinas bir tarafı da vardır. Evinde tertip ettiği musiki meclislerinde klâsik musikimiz seçkin örnekleriyle yıllarca meşk edilmiştir. Bu meclislerin müdavimleri arasında aynı zamanda eşi tarafından akraba olduğu Tanburî Cemil Bey de vardır. Musikiye bu kadar yakın ilgisi olan Fazıl Ahmet'in bazı şiirleri muhtelif bestekârlar tarafından bestelenmiştir. Nuriye Eracer *Yeni Türk Edebiyatında Tanzimattan Bugüne Kadar Bestelenen Şiirler* adlı araştırmasında şairimizin bestelenen şiirleri hakkında bazı bilgilere ulaşmıştır. Fazıl Ahmet'in şarkılarının bazılarının birden fazla bestekâr tarafından bestelenmesi ise dikkat çekicidir. Münir Nurettin Selçuk, Hüseyin Sadettin Arel, Bîmen Şen gibi klâsik musikimizin usta bestekârları onun şiirlerini bestelemişlerdir. Fazıl Ahmet'in, bestelenen şarkılarından tespit ettiklerimizin güftesini, bestekârlar ve makamlarıyla birlikte aşağıya alıyoruz.

Şarkı

Durmadan aylar geçer, yıllar geçer, gelmez sesin
Hasretin gönlümde, lâkin kim bilir sen nerdesin?
Sevgilim ister misin ruhum benim her gün desin
Hasretin gönlümde lâkin kim bilir sen nerdesin?

(İkinci Sis, s. 131)

Bestekâr: Bîmen Şen
Makam: Hüseyinî
Usûl: Ağır aksak
Notası: İstanbul Radyosu Hüseyinî 65

Bestekâr: Münir Nurettin Selçuk
Makam: Sûzinak
Usûl: Devr-i Hindî
Notası: İstanbul Radyosu Sûzinak 116

Şarkı

Dilerim buse olup kalmağı her an dudağında
Yaşamak isteyişim ölmek içindir kucağında
Şu felâket dolu ömrün bu kadar gamlı çağında
Yaşamak isteyişim ölmek içindir kucağında
(İkinci Sis, s. 129)

Bestekâr: Suphi Ziya Özbekkan
Makam: Hicaz
Usûl: Curcuna
Notası: İstanbul Radyosu Hicaz 183

Bestekâr: Hüseyin Sadettin Arel
Makam: Yegâh
Usûl: Yürük Semaî

Şarkı

Sevgin içi leylâk dolu neşeli bir yoldu
Lâkin o baharın da bütün gülleri soldu
Hasret yine yağmakta bugün ruhuma zaten
Senden boşalan kalbime gözyaşları doldu⁵⁶⁷

567 Bu güfte şairin "Nereden Esti", *İkinci Sis*, s. 119 adlı şiirinin değiştirilmiş şeklidir.

Bestekâr: Gevherî Osmanoğlu
Makam: Kürdilihicazkâr
Usûl: Düyek
Notası: İstanbul Radyosu Kürdilihicazkâr 178⁵⁶⁸

Nuriye Eracer'in araştırmasına ek olarak Belediye Kütüphanesinde bulunan Laika Karabey Arřivinde⁵⁶⁹ yaptığımız araştırmalardan Fazıl Ahmet'in bestelenen başka şiirlerinin de olduğunu öğreniyoruz:

Gülü sevdiyse gönül hüsnüne benzer diyedir
Sünbülün şöhreti, zülfün gibi pür-zer diyedir
Zöhrenin sevgiye göklerde timsal oluşu
O da ruhun gibi bir damla mücevher diyedir

Bestekâr: Suphi Ziya Özbekkan
Makam: Hüzzam
Usûl: Curcuna
Arşiv No: 03. 245 L

Sabalar naklederken sinene sünbülle reyhânlar
Bütün peymâne olsun sohbet-i vaslında peymânlar
Muhabbetlerle, sertâpâ eğilsinler gelirken sen
Hıyâbân-ı nefâisten geçen gül yüzlü sultanlar

Bestekâr: Osman şevki Uludağ
Makam: Saba Zemzeme
Usûl: Devr-i Hindî
Arşiv No: 09. 394 L

⁵⁶⁸ Nuriye Eracer, *Yeni Türk Edebiyatında Tanzimattan Bugüne kadar Bestelenmiş Şiirler*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul 1972, s. 66-67.

⁵⁶⁹Bu arşivi incelememizi sağlayan kütüphane müdür yardımcısı şaziye Paktürk Hanımefendiye teşekkür ediyorum.

Durmadan aksın eğer isterse her gün gözyaşım
Hasretin mademki olmuş en samimi yoldaşım
Kimsesizlikten niçin hâlâ yanar lâkin başım
Hasretin mademki olmuş en samimi yoldaşım

Bestekâr: Bimen Şen
Makam: Hüseyinî
Usûl: Ağır Aksak
Arşiv No: 03. 30c L

H) Murabba

Divan edebiyatında aynı vezinde dörder mısralı bentlerden meydana gelen nazım şekline verilen addır. Daha çok dinî ve hikemî konularda yazılmıştır. Kafiye düzeni umumiyetle aaaa bbba ccca.... veya aaaA bbbA cccA şeklindedir. Bentlerin dördüncü mısraları kendi aralarında kafiyelenirse murabba-i müzdeviç, bentlerin dördüncü mısraları aynen tekrar edilirse murabba-i mütekerrir adını alırlar.

Fazıl Ahmet 11'i müzdeviç, 11'i mütekerrir (Bunlardan 5'i şarkı adıyla veya şarkı formuyla yazıldığı için ilgili bölümde zikredilmiş, buraya alınmamıştır.) olmak üzere toplam 22 murabba yazmıştır.

a) Murabba-i Müzdeviç

Tanzir-i cenab-ı Eşref (1911, Tanin, nr. 852), Murabba der-vasf-ı Kâzım Bey (1911, Tanin, nr. 1075), Vedaname (1913, Tanin, nr. 1691), Halil Beyefendiye (1913, Tanin, nr. 1698), Nefes (1918, Vakıt, nr. 332), Olsun (1919, Harman Sonu, s. 4), Olsun da Gör! (1919, Harman Sonu, s. 5), Kalmıştır (1920, Tasvir-i Efkâr, nr. 3000), Berlin Mektubu (1934, Fazıl Ahmet, s. 89-90), Baki'yi Anarak (1938, Her Ay, nr. 5), Hamdet Allaha (1952, İkinci Sis, s. 32),

b) Murabba-i Mütekerrir

Nedîm'in Arkasından (1919, İfham, nr. 21), Firarî Bir Paşaya (1919, Harman Sonu, s. 13), İstemem (1922, Aydede, nr. 22), Ya Hazreti Ruşen Medet! (1925, Akbaba, nr. 302), Terennüm (1952, İkinci Sis, s. 91), İhab Hulusi'ye (1952, İkinci Sis, s. 114),

I) Muhammes

Divan edebiyatında beş mısralık bentlerden meydana gelen nazım şekline muhammes denir. Muhammesin kendine has konusu yoktur. Her konuda muhammes yazılabilir. Kafiye düzeni umumiyetle aaaaa bbbba cccca veya aaaaA bbbba ccccaveyahut aaaAA bbbAA cccAA.... şeklindedir. Bentlerin sonuncu mısraı kendi arasında kafiyeli ise muhammes-i mütekerrir, bentlerin sonuncu mısraı veya dördüncü ve beşinci mısraları her bentte tekrarlanıyorsa muhammes-i mütekerrir adını alırlar.

Fazıl Ahmet 2'si müzdeviç, 2'si (Bunlardan biri şarkı adıyla yazıldığı için ilgili bölümde zikredilmiş, buraya alınmamıştır.) mütekerrir olmak üzere toplam beş muhammes yazmıştır.

a) Muhammes-i Müzdeviç

Bir Hitap (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2881), Fuzulî'yi Tazmin (1934, Fazıl Ahmet, s. 203)

b) Muhammes-i Mütekerrir

M... Bey Tarafından (1926, Akbaba, nr. 328)

İ) Tahmis

Divan edebiyatında bir şiirin beyitlerine aynı vezin ve kafiye üç mısra eklenerek onu muhammes hâline getirmeye tahmis denir. Kafiye şeması aaa(aa) bbb(ba) ccc(ca)... şeklindedir.

Fazıl Ahmet'in bu nazım şekliyle yazdığı iki şiiri vardır. Bunlardan biri Sultan Reşat'ın;

Savlet etmişti Çanakkal'aya bahr ü berden
Ehl-i İslâmın iki hasm-ı kavîsi birden

matlayla başlayan meşhur gazel-i hümâyununa yaptığı tahmistir (1918, Akşam, nr. 75). Fuzulînin meşhur;

Dost bî-pervâ felek bî-rahm devrân bî sükûn
Derd çok hem-derd yok düşmen kavî tâli' zebûn

matlı gazeline yaptığı tahmiste ise gazelin bütün beyitlerini tahmis etmek yerine 1., 2., 3., 6., 7., 9., 10. beyitlerini tahmis ettiğini görürüz (1918, Alemdar, nr. 8/1318)

J) Tardiyye

Tard u rekb adı da verilen tardiyye beş mısralık bentlerden oluşan bir nazım şeklidir. Türk edebiyatında çok az kullanılan bu nazım şeklinin en iyi örneklerini Şeyh Galip vermiştir. Muhammesin özel bir şekli olan tardiyyenin, kafiye düzeni ve vezin bakımından muhammesle aralarında bazı farklar vardır. Kafiye düzeni bbbba cccca dddda... şeklinde olan tardiyye, aruzun sadece Mef'ûlü mefâilün feûlün kalıbıyla yazılır. Bazen dört mısralık tardiyyeler yazılmışsa da bunlar yok denecek kadar azdır. Fazıl Ahmet'in yazdığı üç tardiyye de dörder mısralı bentlerden meydana gelen tardiyyelerdir.

Ninni (1922, Aydede, nr. 17), Heyhat! (1922, Aydede, nr. 18), Heyhat! 2 (1922, Aydede, nr. 20),

K) Müseddes

Aynı vezinde altışar mısralık bentlerden meydana gelen nazım şekline denir. Kafiye düzeni oldukça değişiktir. En yaygın kullanılışlar aaaaaa bbbba cccca....., aaaaa bbbba cccca..., aaaaaA bbbbaA cccca..., aaaaAA bbbAA cccAA... veya aaaaa bbbbbb cccccc... şeklindedir. Her konuda yazılabilir. Murabba ve muhammeslerde olduğu gibi müzdeviç ve mütekerrir şekilleri vardır.

Fazıl Ahmet biri müzdeviç, diğeri mütekerrir olmak üzere toplam iki müseddes yazmıştır. Şiirlerine müstakil başlıklar koymaya diğerk nazım şekillerinde olduğu gibi burada da devam eder.

a) Müseddes-i Müzdeviç

İki Eski Kıt'a (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2822),

b) Müseddes-i mütekerrir

Kürsî-i İstiğrak Civarında (1921, Yeni Eğlence, nr. 1),

L) Müstezad (Serbest Müstezad)

Nazım şekli olarak müstezad gazelden türetilmiş bir şekildir. Aruzun Mef'ülü mefâilü mefâilü feülün kalıbıyla yazılır ve her mısranın altına Mef'ülü feülün cüzleriyle yazılmış kısa bir mısra eklenir. Kısa mısralara ziyade denir. Uzun mısraları büyük, kısa mısraları küçük harflerle gösterilen müstezadın kafiye şeması Aa Aa Bb Aa Cc Aa..., Aa Aa Bx Aa Cx Aa..., Ab Ab Cc Ab Dd Ab..., Ab Ab Cx Ab Dx Ab... şeklindedir. Divan edebiyatında çok az kullanılmış olan bu şekle ait örneklere Tanzimat sonrası Türk edebiyatında çok az rastlanmıştır.⁵⁷⁰ Bunun yerine aruzun bütün kalıplarıyla yazılan serbest müstezad şekli Servet-i Fünûn dönemi şairleri tarafından sıkça kullanılmıştır.

Fazıl Ahmet klâsik müstezad şekliyle şiir yazmamıştır. Buna mukabil çeşitli vezinlerle serbest müstezad tarzında yazdığı 17 şiiri mevcuttur. Bu şiirlerinde şair kısa mısraları bazen veznin ilk ve son tefilesiyle yazarken, bazen de bu sıraya uymayarak kullandığı vezin üzerinde değişik tasarruflara gitmiştir.⁵⁷¹ Fazıl Ahmet'in serbest müstezad tarzında yazdığı şiirler şunlardır:

Diyordum (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2714), Yahya Kemal'e (1919, Diken, nr. 12), Eski Terennüm (1924, Servet-i Fünûn, nr. 5-1479), Aziz Bir Dosta (1926, Servet-i Fünûn, nr. 1554), Gideni Anarak (1940, Cumhuriyet, nr. 5875), Mademki (1941, Cumhuriyet, nr. 5932), Radyo Başında (1941, Cumhuriyet, nr. 5942), İçim Diyor ki (1941, Cumhuriyet, nr. 5979), Kenan da Beraber I (20. 2. 1947, Ulus), Gene Onlar (27. 2. 1947, Ulus), Petrol ve Pekmez (12. 3. 1947, Ulus), Bütün Sevenler Adına (1952, İkinci Sis, s. 127), Necmi Rıza İçin (1952, İkinci Sis, s. 133), Sait Faik Beye (1952, İkinci Sis, s. 134), Hepsi O (1952, İkinci Sis, s. 141), Bütün Varlık da Manasız (1952, İkinci Sis, s. 148)

M) Terci-i Bend

Aynı vezinde gazel kafiyeleşimindeki 8-20 mısralık bentlerin musarra birer beyitle birbirine bağlanmasıyla meydana gelen uzun nazım şekline denir. Divan şiirinde daha çok sosyal tenkit gayesiyle yazılan şiirlerde kullanılmıştır.

⁵⁷⁰Fatih Andı adı geçen araştırmasında bu nazım şekliyle yazılmış beş örnek tespit etmiştir. Daha geniş bilgi için bk. age., s. 189-190

⁵⁷¹Serbest müstezadlarda kullandığı vezinler ve bu vezinler üzerindeki tasarrufları tezimizin vezin bölümünde gösterilmiştir.

Umumiyetle bent sayısı 5-7 arasındadır. Bentlere hane veya terci-hane, haneleri birleştiren beyitlere de vasıta denir. Terci-i bendin terkiib-i bendden farkı vasıta beyitlerinin her bendin sonunda aynen tekrar edilmesidir. Tercilerde son bentte mahlâs söylenir. Her konuda yazılabilen terci-i bentlerin kafiye düzeni aa xa xa VV bb xb xb VV..... veya aa aa aa VV bb bb bb VV... şeklindedir. Fazıl Ahmet 12 mısralı 3 bentten müteşekkil bir terci-i bend yazmıştır.

Alçal ki Yerin... (1934, Fazıl Ahmet, s. 100-102)

2. Halk Edebiyatı Nazım Şekilleri

A) Koşma

Halk edebiyatı nazım şekilleri arasında en yaygın kullanılanlardan biri olan koşma 11'li hece ölçüsüyle yazılır. Dörtlüklerle yazılan koşmanın son dörtlüğünde şairin mahlası bulunur. Kafiye düzeni abab cccb dddb... şeklindedir. İlk dörtlüğün xxbx veya aab şeklinde kafiyeleştiği koşmalar da vardır. Umumiyetle lirik konularda yazılır. Aşk, sevgiliye kavuşma isteği, ayrılık acısı, tabiat koşmanın konuları arasındadır.

Koşma nazım şekliyle 6 mizahî şiir yazar Fazıl Ahmet'in bu şiirlerde bazı değişik tasarruflarına şahit oluyoruz. 8'li hece ölçüsüyle yazdığı "Hevaiyyat ve Siyasiyyat" (1910, Tanin, nr. 785) başlıklı şiirinde Aşık Kerem mahlasını şiirin ilk dörtlüğünde kullanır. 15'li hece ölçüsüyle yazdığı "Talât Beyefendiye" (1913, Tanin, nr. 1698) adlı mahlâssız koşmasının ilk dört bendi murabba-ı müzdeviç tarzında (aaaa bbba..) kafiyeleşmiştir. Daha sonra her biri ayrı ayrı musarra olan (eeee ffff...) dört bendle devam eden şiir yine musarra iki mısra ile biter (11). 11'li hece ölçüsüyle yazdığı "Onlar Gibi-Rıza Tefik" (1916, Hande, nr. 3) ve "Divan" (1917, Sabah, nr. 10065) adlı şiirlerinde üslûbunu taklit ettiği Rıza Tefik ve Bayburtlu Zihni'nin mahlaslarını şiirlerin son dörtlüğünde kullanır. Mahlas kullanmadığı dört bentten müteşekkil "Velinimete Dehaletname" (1918, Diken, nr. 2) adlı şiirinin ilk bendi çapraz kafiyeleşmiştir(abab). Diğer üç bent ise koşma tarzında kafiyeleşmiştir ve ilk bentle kafiye düzeni bakımından hiç münasebeti yoktur (cdcd eeed fffd). Mahlas kullanmadığı bir başka koşması ise "Olsa" (1919, Diken, nr. 7) başlığını taşır.

B) Mani

Halk şiirinde en küçük nazım şekli olan mani 7'li hece ölçüsüyle yazılır. Başta aşk konusunda söylenmekle birlikte konusu geniş olan maniler anonim halk şiiri mahsullerindedir. Manilerin birinci, ikinci ve dördüncü mısraları kafiyeli üçüncü mısraı serbesttir (aaxa). Bundan başka xaxa şeklinde kafiyelenen maniler de vardır.

Fazıl Ahmet bu nazım şekliyle iki ayrı başlık altında mizahî nitelikte 9 mani yazmıştır. İçinde beş maninin yer aldığı "Zamane Manileri" (1923, Zümrüdüanka, nr. 49) başlıklı şiirinde ilk dört mani 7'li hece ölçüsüyle, son mani ise 8'li hece ölçüsüyle yazılmıştır. İçinde dört maninin yer aldığı "Yaz Manileri" (1925, Akbaba, nr. 366) adlı şiirinde ise her maniye müstakil başlıklar (Otelde, Çamlıkta, Deniz Hamamında, Dansingte) koymuştur. "Dansingte" başlığını taşıyan mani 8'li hece ölçüsüyle, diğerleri 7'li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Bütün manilerin kafiye düzeni ise aaxa şeklindedir.

C) Destan

Dört mısralı bentlerden meydana gelen halk edebiyatı nazım şeklidir. Hece ölçüsünün 11'li kalıbıyla yazılan destanlar savaş, deprem, yangın, salgın hastalıklar, kahramanlık, yaş, atasözleri gibi konuları işlerler. Kafiye düzeni abab cccb dddb... şeklindedir. İlk dörtlüğün xbx b şeklinde kafiyelendiği destanlar da vardır. Konuların genişliğinden dolayı dörtlük sayısı bazen yüze ulaşan destanlarda son dörtlükte şairin mahlâsı yer alır.

Fazıl Ahmet'in destan nazım şekliyle mahlâssız yazdığı bir şiiri vardır.

Destan (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2639)

3. Batılı ve Yeni Nazım Şekilleri

A) Düz Kafiye

Edebiyatımıza Fransız şiirinden geçen düz kafiye, kafiye düzeni bakımından divan şiirindeki mesneviye benzeyen bir nazım şeklidir. Mısralar mesnevide olduğu gibi aa bb cc... şeklinde kafiyelenirler. Ancak vezin bakımından mesneviyle aralarında bazı ayrılıklar vardır. Mesnevi aruzun kısa kalıplarıyla yazıldığı hâlde düz kafiyede aruzun uzun kalıpları yanında hece

vezni de kullanılmıştır. Ayrıca mesnevi divan şiirinde uzun konular için kullanılmıştır. Düz kafiye ise böyle bir mecburiyet yoktur.

Fazıl Ahmet Batlı nazım şekillerinden en fazla düz kafiye ile şiir yazmıştır. Düz kafiye ile yazdığı şiirlerin toplamı 75'tir. Bu nazım şekliyle yazdığı şiirlerde hece-aruz ayırımına gitmemiş, her iki vezni de kullanmıştır. Ancak miktar olarak heceyle yazdığı şiirlerin aruzla yazdıklarına oranla büyük bir üstünlüğü vardır. Bu nazım şekliyle yazılmış şiirlerin 21'i aruz, 54'ü hece vezniyledir. Aruz vezniyle yazdıklarında şekil yönünden değişik bir uygulamaya gitmeyen şair, heceyle yazdıklarında şekil üzerinde bazı tasarruflarda bulunmuştur. Bu tasarrufların en önemlisi; ağırlıklı olarak düz kafiye kullandığı bazı şiirlerde çapraz kafiyeli ve rime-plat tarzında yazılmış bentlere yer vermesi veya sadece çapraz kafiyeli yahut rime-plat tarzında yazılmış bentlere yer vermesi gösterilebilir. Biz bu tarzda yazılmış şiirleri ağırlıklı olarak düz kafiye kullandığı için buraya almayı uygun gördük.

I. Aruz Vezniyle Yazılanlar

Oğluma (1911, Tanin, nr. 1738), Bir Mektuptan Muhriçtir (Büyük Duygu (1913, nr.10-13), Halit Fahri Bey (1917, Sabah, nr. 10037), Gördün mü Paşam? (1918, Tasvir-i Efkâr, nr. 2598), Eski Bir Mülâzimlik Tebriki (1918, Akşam, nr. 6), Maarif Nazır-ı Alisine (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2625), Kafiye Antikaları (1922, Aydede, nr. 17), Bazısı (1940, Cumhuriyet, nr. 5857), Biraz Haşim (1934, Fazıl Ahmet, s. 76), Nüzhet Sabit Beye (1934, Fazıl Ahmet, s. 96-97), Rüya Gibi Bir Yazdı (1936, Aydabir, nr. 14), Davet (1943, Çınaraltı, nr. 98), İllallâh! (4.6.1947, Ulus, nr 1947), İkinci Sis (1952, İkinci Sis, s. 8-11), D... Taştı (1952, İkinci Sis, s. 31), Fena Nasihat (1952, İkinci Sis, s. 100), Cemil Beyi Anarken (1952, İkinci Sis, s. 106-107), Resmime Bakarak (1952, İkinci Sis, s. 130), Bir Aşiyân Vesilesiyle (1952, İkinci Sis, s. 150)

B) Büyük ölçüde düz kafiye ile yazıldığı hâlde içinde xy kafiyeli beyitler bulunan bir şiir

Iydiyye I (1952, İkinci Sis, s. 97-99)

II. Hece Vezni İle Yazılanlar

A) Normal Düz Kafiye Düzeniyle Yazılanlar

Piyer Loti'yi (1913, Tanin, nr. 1691), Bir Nutuk (1913, Tanin, nr. 1709), Muhafız Cemal Beyefendiye (1914, Nevsal-i Millî, s. 29-31), Namzetliğim (1913, Tanin, nr. 1817), Dedemin Mektubu (1917, Sabah, nr. 10034), Dişçi Hamit Bey Dostuma (1919, Harman Sonu, s. 21), Bizim Ev (1927, Yeni Kalem, nr. 3), Hangisi Doğru? (1928, Hayat, nr. 73), Davet (1928, Hayat, nr. 75), Soyumuz (1934, Cumhuriyet, nr. 3795), Saffet Arıkan'a (1934, Cumhuriyet, nr. 3811), Öbür Dünyadan 1 (1940, Cumhuriyet, nr. 5866), Öbür Dünyadan 2 (1940, Cumhuriyet, nr. 5870), Öbür Dünyadan 3 (1940, Cumhuriyet, nr. 5886), Öbür Dünyadan IV (1941, Cumhuriyet, nr. 5925), Bilmece (1942, Cumhuriyet, nr. 6420), Torunuma Öğüt (24.3.1943, Ulus, s. 2), Kıydan Kart (1943, Çınaraltı, nr. 100), Kafiye Mektup (1948, Aydede, nr. 91-4), İstanbul Havadisi II (1948, Aydede, nr. 91-13), İşte Düşündüğüm Açık Mektup (17.1.1949, Ulus, s.3), Şubatın Eşiğinde (31.3.1949, Ulus, s. 3), Ziyaretten Sonra (10.11.1949, Ulus, s. 3), Kafiye Bir Mektup (15.11.1949, Ulus, s. 3), Politika (1952, İkinci Sis, s. 38-39), Hem Şaka Hem Öğüt (1952, İkinci Sis, s. 69-70), Hangisi Doğru? (1952, İkinci Sis, s. 83-85), İki Genç Sevgiliye (1952, İkinci Sis, s.115), İyi Nasihat (1952, İkinci Sis, s.128), Nasihatten Almayana (1952, İkinci Sis, s. 131), Son Söz (1952, İkinci Sis, s.134), Affedemem (1952, İkinci Sis, s. 145), Hırçın Bir Arkadaşa (1961, Son Havadis, nr. 239), Tek Ülkü (1961, Son Havadis, nr. 242), Bekliyoruz (1961, Son Havadis, nr. 244),

B) Kafiye Düzeninde Bazı Tasarruflar

a) aa ba cc.. şeklinde kafiyelenen şiirler

İkinci Mektup (18.1.1944, Ulus, s. 3), Bulamasın (1952, İkinci Sis, s. 58), Kısa Mektup (1952, İkinci Sis, s. 144), Akif'i Anarak (1952, İkinci Sis, s. 157)

b) Düz Kafiye'nin Çoğunlukla Kullanıldığı veya İçinde Çapraz ve/veya Rime-Plat Kafiye Dörtlüklerin Yer Aldığı Şiirler

Murahhaslarla Mülakat (1913, Tanin, nr. 1715), Gözümlle Gördüm (1933, Milliyet, nr. 2559), Soyumuz, Dilimiz (1934, Cumhuriyet, nr. 3796), Celâl Esad'a (1934, Cumhuriyet, nr. 3812), Adaşının Önünde (1934, Cumhuriyet, nr. 3814), Öztürkçe İle-Kızıma (1934, Cumhuriyet, nr. 3825), Mektup (1934, Fazıl Ahmet, s.

28-30), Türk Ozanına (1934, Fazıl Ahmet, s. 255-256), Asker Kardeşlerimize (1940, Cumhuriyet, nr. 5890), Etrafında (5.4.1941, Ulus, s. 2), Dediler ki (17.4.1941, Ulus, s. 4), Gideni Anarak (1940, Cumhuriyet, nr. 5875), Dediler ki Dedim ki (7.1.1949, Ulus, s. 3), Genç İdealcilerle (16.2.1949, Ulus, s. 3), Rıza Tevfik'i Düşünerek (1952, İkinci Sis, s. 158-159)

B) Çapraz Kafiye (Rimes Croisees)

Dört mısralı bentlerle kurulan bir nazım şeklidir. Her dörtlüğün tek ve çift sayılı mısraları kendi aralarında kafiyelenirler. Kafiye düzeni abab cdcd efef.. şeklindedir. Konu ve dörtlük bakımından bir sınırlama yoktur.

Fazıl Ahmet çapraz kafiye nazım şekliyle 33 şiir yazmıştır. Bunların 14'ü aruz, 19'u hece vezniyledir. Hemen hemen bütün nazım şekillerinde olduğu gibi bu nazım şeklinde de değişik tasarruflara gitmiştir.

I. Aruz Vezniyle Yazılanlar

A) Normal Çapraz Kafiye Düzeniyle Yazılanlar

Faik Ali (1916, Türk Yurdu, nr. 7), Cenap Gibi (1916, Tasvir-i Efkâr, nr. 1788), Fatih (1917, Tasvir-i Efkâr, nr. 2026), Tazarru (1917, Tasvir-i Efkâr, nr. 2039), İstiğfâr (1917, Sabah, nr. 10056), Müstecir İstidaları 1 (1919, Harman Sonu, s. 22-23), Deli Saçması (1919, Şair Nedîm, nr. 10), Asım Beye (1919, Vakit, nr. 512), İstanbul Havadisi (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2633), Venizelos'un Mektubu (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2672), Oturduğum Yerler (1919, Diken, nr. 14)

B) Çapraz Kafiye Üzerinde Değişik Tasarruflar

a) İlk Altı Dörtlüğü Çapraz Kafiyeli Son Dörtlüğü İlk Dörtlükle Aynı Kafiye Düzeninde Yazılmış Bir Şiir (abab cdcd... abab)

Feylesof Der ki (1919, Harman Sonu, s. 19)

b) abbc bc dede fgfg Kafiyeli Bir Şiir

Rüya Deresi (1937, Her Ay, nr. 4)

c) Çapraz Kafiyeli Üç Dörtlükten Sonra Birbiriyle Kafiyeli İki Mısra ile Biten Bir Şiir

Hulya Gölü (1937, Her Ay, nr. 4)

II. Hece Vezni İle Yazılanlar

A) Normal Çapraz Kafiye Düzeniyle Yazılanlar

Şubat (1917, Türk Yurdu, nr. 3), Yazın (1917, Yeni Mecmua, nr. 1), Ada Yolu (1917, Yeni Mecmua, nr. 4), Kış Gelmeden (1917, Yeni Mecmua, nr. 7), Yahya Kemal'e (1917, Sabah, nr. 10076), Aziz Feylesofa (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2873), Hanımefendi (1919, İnci, nr. 1), Hastalıktan Sonra (1919, İnci, nr. 3), Şakadan İbaret (1919, İnci, nr. 4), Mektup (1919, Harman Sonu, s. 10), Açık Mektup (1919, İfham, nr. 17), Anadolu'dan Mektup (1921, Ümit, nr. 16), Mehmet Emin Beye (1922, Aydede, nr. 30), Yunan Tebliği (1934, Fazıl Ahmet, s. 72)

B) Çapraz Kafiye Üzerinde Değişik Tasarruflar

a) İçinde aaba Kafiye Bir Dörtlük Bulunan Altı Bentli Bir Şiir

Geçmiş, Gelecek (1934, Cumhuriyet, nr. 3789)

b) Çapraz Kafiye Dört Dörtlükten Sonra Birbiriyle Kafiye İki Mısradan Meydana Gelen Bir Şiir

Hazırız! (13.4.1941, Ulus, s. 3)

c) Çapraz Kafiye İki Dörtlükten Sonra Rime-Plat Kafiyelenişinde Bir Dörtlüğün Bulunduğu Üç Bentli Bir Şiir

İhtiyar Dedi ki (1936, Aydabir, nr. 15)

d) aba Şeklinde Kafiyelenmiş Bir Üçlükten Sonra Çapraz Kafiye Üç Dörtlüğün Yer Aldığı Dört Bentli Bir Şiir

Hece Vezniyle (1919, Diken, nr. 15)

e) Çoğunlukla Çapraz Kafiye Dörtlüklerle Yazılmış, İçinde Rime-Plat ve Düz Kafiye Bulunan Şiirler

Yurd İçin (1934, Cumhuriyet, nr. 3798), Yarınlar Karşısında (1934, Cumhuriyet, nr. 3801),

C) Rime-Plat

Fransız şiirine ait bir nazım şekli olan rime-plat dörder mısralı bentlerle yazılır. Kafiye düzeni aabb ccdd eeff... şeklindedir. her konuda yazılabilen bu nazım şeklinde bentlerin sayısı bakımından bir sınırlama yoktur.

Fazıl Ahmet düz kafiye ve çapraz kafiyeye gösterdiği ilgiyi bu nazım şekline göstermemiştir. Bu nazım şekliyle yazdığı sadece bir şiiri vardır (Önderi Dinlerken (1934, Fazıl Ahmet, s. 247-248). Bununla birlikte onun rime-plat tarzında yazdığı bentleri düz kafiye ve çapraz kafiyenin ağırlıkla yer aldığı bazı şiirlerinde kullandığını, adı geçen nazım şekillerini ele alırken göstermiştik.

4. Serbest Şekiller

Yukarıda ele aldığımız nazım şekillerinden başka, Fazıl Ahmet'in serbest şekiller diye nitelendirebileceğimiz çok değişik tarzlarda yazılmış şiirleri vardır. Bu değişik şekillerin başında divan şiiri nazım şekillerini heceyle birlikte kullandığı şekiller gelmektedir. Nazım şekillerini kullanma konusunda kendisini oldukça serbest hisseden şair, aynı serbestliği kafiye bütünlüğü olmayan şiirlerde de göstermiştir. Büyük bir yekûn tutan bu şiirleri elden geldiğince kategorize etmeye çalıştık. Hiçbir kategoriye girmeyen, kafiye düzeni, bent ve mısra sayısı oldukça karışık bir şekilde verilen şiirleri ise Diğerleri başlığı altında vermeyi uygun bulduk.

1) Gazel Tarzında Kafiyelenen Heceyle Yazılmış Şiirler

Çakıl'a Politika (15.3.1947, Ulus, s.3), İstanbul Havadisi (1948, Aydede, nr. 91-11), Söyleniş (1948, Aydede, nr. 91-17), Cihan Karşısında (1952, İkinci Sis, s. 7), Hani? (1952, İkinci Sis, s. 76), Bucak (1961, Son Havadis, nr. 238), Kile ve Çile (1961, Son Havadis, nr. 240), Bitmeyen Dua (1962, Akbaba, nr. 62),

2) Ufak Değişikliklerle Kıt'a-Nazm Tarzında Kafiyelenen Heceyle Yazılmış Şiirler

Aldığım Kartlar 1 (1919, Harman Sonu, s. 11), Aldığım Kartlar 3 (1928, Hayat, nr. 75), Nazım Parçaları 1 (1928, Hayat, nr. 75), Posta Kartı (1928, Hayat, nr. 75), Ne Yazık! (22.3.1947, Ulus, s. 3), Çakıl'a Kıt'alar (22.4.1947, Ulus, s. 3), Ufak Tefek 1 (1948, Aydede, nr. 91-6), Kınalıdan Kart (1952, İkinci Sis, s. 55), İtiraf (1952, İkinci Sis, s. 126), Arar Elbet (1952, İkinci Sis, s. 155), Alay Kalay (1961,

Akbaba, nr. 471), Şaka Caka (1962, Akbaba, nr. 65), Kandil (1961, Gibiyiz (1962, Akbaba, nr. 67), Hikâye (1962, Akbaba, nr. 67), Durum (1962, Akbaba, nr. 67), Tilki (1962, Akbaba, nr. 67), Bugünü Düşünmüşlerdi (1963, Yeni İstanbul, nr. 4908)

3) aaba ccdc... Kafiyeleşiminde veya Bu Kafiye Düzenine Farklı Kafiye Düzeninde Bentler Getirilerek Yazılmış Şiirler

a) Hece Ölçüsüyle Yazılanlar

Cumhuriyet Çocuklarına (1934, Fazıl Ahmet, s. ?), Aldığım Öğüt (1934, Fazıl Ahmet, s. 249-250), Dil Yolunda (1934, Fazıl Ahmet, s. 253-254), Gençliğimizde (1936, Akbaba, nr. 145), Ortancalar (1943, Çınaraltı, s.nr. 99), Çakıl Gene Sana (7.1.1944, Ulus, s. 3), Kılıç Tahta Olunca (24.1947, Ulus, s. 3), Kapalı Kutudan (1962, Akbaba, nr. 65)

b) Aruz Ölçüsüyle Yazılanlar

Kartpostal (1919, Vakit, nr. 541), El Aman (1919, Harman Sonu, s. 9), Müstecir İstidaları 2, (1919, Harman Sonu, s. 24), Kartpostal (1920, İnci, nr. 23), Eski Hikmetler (1925, Akbaba, nr. 259), Hanımlara Vaaz (1926, Akbaba, nr. 344), Bir Dosta (1926, Akbaba, nr. 355), Vaazlar-Baha Beye (1926, Akbaba, nr. 361), Tazmin-i Mezamin (1934, Fazıl Ahmet, s. 157), Baha Beye (1936, Aydıbir, nr. 8), Allah Bes (1952, İkinci Sis, s. 45-46)

4) aaaabb cccdd..... Kafiyeleşiminde Aruz Ölçüsüyle Yazılmış Şiirler

Kendime Vaaz (1926, Akbaba, nr. 343), Yahya Kemal Vafında (1942, Cumhuriyet, nr. 6390)

5) Aruz Ölçüsüyle Yazılmış Musarra Şiirler

Akşam (1934, Fazıl Ahmet, s. 95), Şeyh Galip'le Birlikte (1952, İkinci Sis, s. 152)

6) Diğerleri

a) Aruz Ölçüsüyle Yazılanlar

Abdülhak Hamit (1916, *Hande*, nr. 2), Rezaizade Ekrem-Dördüncü Zemzeme (1916, *Türk Yurdu*, nr. 8), Dırdırdan İbare (1922, *Aydede*, nr. 21), Nisan Şarkısı (1925, *Servet-i Fünûn*, nr. 29-1503), Nedîm Yolunda II (1934, *Fazıl Ahmet*, s. 58), *Elvah-ı Tabiattan* (1939, *Akbaba*, nr. 289), İki Hitabet Örneği (11.3.1947, *Ulus*, s. 3), *Radyodan İlham* (1948, *Son Telgraf*, nr. 4046)

b) Hece Ölçüsüyle Yazılanlar

Mülâkat (1919, *Tasvir-i Efkâr*, nr. 2783), Ziya Gökalp (1922, *Aydede*, nr. 39), *Sanat Bana Der ki* (1927, *Hayat*, nr. 9), *Cevap* (1927, *Hayat*, nr. 13), *Gözler Bahsi* (1928, *Hayat*, nr. 66), 1206-1923 (1934, *Cumhuriyet*, nr. 3777), *Genç Muallimlere* (1934, *Fazıl Ahmet*, s. 24-25), *Gelinime Mektup* (26.1.1944, *Ulus*, s. 2), *Torunuma* (22.3.1947, *Ulus*, s. 12), *İkinci Mektup* (1948, *Aydede*, nr. 91-7), *Hâlâ O Mektup* (1948, *Aydede*, nr. 91-9), *Hâlâ O Mektup II* (1948, *Aydede*, nr. 91-10), *Hiç İnanmak Olmaz ha!* (27.1.1950, *Ulus*, s. 3), *İkinci Öğüt* (1952, *İkinci Sis*, s. 15), *Takla ve Bakla* (1952, *İkinci Sis*, s. 40), *Medh ü Sena Kapları* (1956, *Zafer*, nr. 2384)

c) Aruz-Hece Karışık Vezinde ve Karışık Şekilde Yazılan Bir Şiir

Tarih Dersi (1927, *Hayat*, nr. 8)

II. VEZİN

Hece-Aruz ayırımına gitmeyen Fazıl Ahmet, başlangıçtan itibaren şiirlerinde her iki vezni de kullanmıştır. Yayınladığı ilk şiir aruz vezniyledir ve "Pendname-i akil-i hakîm" başlığını taşımaktadır.⁵⁷² Beşinci şiiri ise heceyle yazdığı ilk şiir olma özelliğini taşıyan *Hevaiyyat ve Siyasiyyat* başlıklı bir koşmadır.⁵⁷³ Yenileşme Devri Türk edebiyatının ilk dönemlerinden başlayarak 1940'lı yılların ortalarına kadar canlılığını muhafaza etmiş olan Hece-Aruz tartışmalarında geri plânda durmayı tercih eden şair, yine de vezin

⁵⁷²Pendname-i akil-i hakîm, *Tanin*, nr. 754, 8 T.evvel 1910/25 Eylül 1326/4 Şevval 1328, s. 2

⁵⁷³Hevaiyyat ve Siyasiyyat, *Tanin*, nr. 785, 8 T. sani 1910/26/T. evvel 1326/6 Zilkade 1328, s. 2

konusundaki düşüncelerini çeşitli vesilelerle ortaya koymaktan kendini alamaz.⁵⁷⁴ Bu tartışmaların alevlendiği Mütareke döneminde Yusuf Ziya (Ortaç)'nın 1920 yılında Alemdar gazetesinde kendisiyle yaptığı bir röportajda her iki veznin de Türk şiirine uygun olmadığını söyleyecektir:

"Bu cereyanı çok şayan-ı dikkat buluyorum. Yalnız biraz nikotini alınmış tütün gibi... Onun için pek tiryaki harcı değil. Bak ben hece vezni hakkında bedbîn olanlara hak veriyorum. Ancak öteden beri iddia ettiğim veçhile bizim şu hakiki Türkçenin vezni tabiîsi ne hece ve ne de aruzdur. Birisi muka'ar [çukur: konkav] aynalar gibi kelimeleri enine boyuna genişletip uzatıyor, diğeri ise kısıvrak yakalamış nefes aldırıyor."⁵⁷⁵

Her iki vezin hakkında menfi düşüncelere sahip olan Fazıl Ahmet tercihini büyük ölçüde aruzdan yana kullanmıştır. Tespit ettiğimiz 422 şiirin 280'i aruz, 142'si hece vezniyle yazılmıştır. Aradaki oran yaklaşık olarak yarı yarıyadır. Heceyle yazdığı şiirlerin büyük kısmının Cumhuriyet dönemine ait olması ise dikkat çekicidir. Bu dönemde heceyle yazdığı şiirlerin sayısı 108'dir. Aruz vezniyle yazdığı şiirlerde ise dönemlere göre sayısal açıdan bir dengesizlik göze çarpmamaktadır. Cumhuriyetten önce aruzla 156 şiir yazan Fazıl Ahmet, yine aynı vezinle Cumhuriyetten sonra 124 şiir yazmıştır.

Yenileşme devri Türk edebiyatının başlangıcından itibaren vezin üzerinde tatbik edilen değişik tasarrufları⁵⁷⁶ Fazıl Ahmet'in şiirlerinin bir kısmında görmek mümkündür. Serbest müstezad tarzında yazdığı 17 şiir, birden fazla vezin kullandığı 2 şiir, hem heceyi hem de aruzu kullanarak yazdığı 1 şiir, hece ölçüsünü serbest müstezad tarzında kullandığı 6 şiir, vezin konusunda değişik tasarruflarda bulunduğu örneklerdir.

Bütün bu açıklamalardan sonra şiirlerinde kullandığı vezinler, o vezinlerde yazdığı şiir sayılarını da belirtilerek aşağıya çıkarılmıştır:

⁵⁷⁴Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Hasan Kolcu, *Türk Edebiyatında Hece-Aruz Tartışmaları*, Ankara 1993, 415 s.

⁵⁷⁵Yusuf Ziya "Fazıl Ahmet Beyle Konuştum", *Alemdar*, nr. 640-2940, 25 Eylül 1336/1920, s. 3

⁵⁷⁶Bu konuda daha geniş bilgi için M. Fatih Andı, *Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişmeleri*, İstanbul 1997, 375 s.

Aruz Kalıpları

1. Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün 73
2. Mefûlü mefâilü mefâilü feûlün 59
3. Mefûlü mefâilün feûlün 30
- 4 Mefûlü mefâilü feûlün 4
5. Mefâilün mefâilün feûlün 3
6. Mefâilün mefâilün 1
7. Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün 71
8. Feilâtün feilâtün feilâtün feilün 29
9. Fâilâtün fâilâtün fâilün 2
10. Feilâtün feilâtün feilâtün feilâtün 2
11. Feilâtün feilâtün feilün 1
12. Müstef'ilün müstef'ilün 2
13. Mefâilün mefâilün 1

Birden fazla vezin kullandığı şiirler 2

Hece Kalıpları

1. 15'li Hece Vezniyle 102
2. 11'li Hece Vezniyle 17
3. 7'li Hece Vezniyle 12
4. 8'li Hece Vezniyle 4
5. 5'li Hece Vezniyle 1

Birden fazla kalıp kullanılan ve şekil olarak serbest müstezada benzeyen şiirler 6

Hece-Aruz birlikte kullanılan şiir 1

Yukarıdaki listeden de anlaşılacağı üzere Fazıl Ahmet'in en çok tercih ettiği aruz kalıpları, Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün, Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün ve Mefûlü mefâîlü mefâîlü feûlün kalıplarıdır. Hem ahengi hem de kullanımının kolaylığı bakımından Türk şiirinde en fazla tercih edilen bu kalıplar⁵⁷⁷ Fazıl Ahmet tarafından da kullanılmıştır. Hece vezninde ise 15'li ve 11'liler en fazla tercih ettiği kalıplardır.

Fazıl Ahmet'in hangi şiirde hangi vezni kullandığını ortaya koymak amacıyla tanzim ettiğimiz liste ise aşağıya çıkarılmıştır. Kronolojik olarak tanzim edilen listede şiirin adı, yayınlandığı yıl, yayınlandığı gazete ve mecmuanın ismi ve numarası zikredilmiştir. Listeyi tanzim ederken şiirlerin yazıldığı tarihi değil, neşredildiği tarihi esas almayı uygun bulduk. Gazete ve mecmualarda neşrinin tespit edemediğimiz, fakat kitaplarında yer alan şiirlerini verirken şiirin kitapta yer aldığı sayfa numarasını kullandık.

1. Aruz Vezniyle Yazdığı Şiirler ve Kullandığı Aruz Kalıpları

Bahr-i Remel

a) *Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün*

Teşâür-i Nef'îyane (1910, Tanin, nr. 770), Vükelâname mesnevisi içinde bulunan 3 gazel (1910, Tanin, nr. 779), Nazire- Nef'înin meşhur bir kasidesine- (1910, Tanin, nr. 792), Be-cenab-ı Halil Bey (1910, Tanin, nr. 816), Hefte-i Teşâür (1910, Tanin, nr. 836), Tanzir-i gazel-i Fuzulî dir medh-i İsmail Paşa, (1911, Tanin, nr. 844), Gazel (1911, Tanin, nr. 844), İki Nevciyan İçin (1911, Tanin, nr. 960), Kaside-i Adnaniyye (1911, Tanin, nr. 1049), Murabba der-vasf-ı Kâzım Bey (1911, Tanin, nr. 1075), Taniniyye (1911, Divançe-i Fazıl, s.134-137), Muallâkat-ı Dehr I-II (1913, Tanin(Hak); nr. 1441; Tanin(Hak), nr. 1449), Vedaname (1913, Tanin, nr. 1691), Oğluma (1913, Tanin, nr. 1738), Nazire (1916, Türk Yurdu, nr. 12), Halit Fahri Bey (1917, Sabah, nr. 10037), Kaside (1917, Sabah, nr. 10058),

⁵⁷⁷Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Halûk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı-Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul 1994, 340 s.

Görmedik (1917, Sabah, nr. 10084), Yine Eski Bir Gazel (1917, Vakit, nr. 5), Nedîm'i Tazmin (1918, Diken, nr. 1), Celâl Nuri Bey Diyor ki (1918, Atı(İleri), nr. 352), Hareketten Evvel (1918, Akşam, nr. 46), Fuzulî'nin Bazı Beyitlerini-Tahmis (1918, Alemdar, nr. 8/1318), Vah Zavallı Mebusan! (1918, Alemdar, nr. 8), El Aman (1919, Harman Sonu, s. 9), Müstecir İstidaları 2 (Harman Sonu, 1919, s. 24), Olsun da Gör (Harman Sonu, 1919, s. 5), Şathiyyat-ı Peyâm (1919, Peyam, nr. 376), Ahmet Emin Bey'e (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2689), Gibi (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2808), Aldığım Kartlar-İkincisi- (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2869), Aldığım Kartlar-Dördüncüsü- (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2869), Yanık Bir Gazel (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2886), İster Tut İster Tutma (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2891), Olur (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2921), Bak İstanbul'un (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2936), Yahya Kemal'e Gazel (1919, Utarid, nr. 13), Halil Nihat Beye (1921, Tevhid-i Efkâr, nr. 3036), Olmuşum (1921, Tevhid-i Efkâr, nr. 151-3179), Kalmadı (1921, Tevhid-i Efkâr, nr. 3052), Yokluk İçinde (1922, Yeni Şark, nr. 120), Gazel (1923, Zümrüdüanka, nr. 11), Şarkı (1925, Akbaba, nr. 263), Niyazkârî-i Hâme Berdegâh-ı Hazret-i Mollâ (1925, Akbaba, nr. 271), M... Bey Tarafından (1926, Akbaba, nr. 328), Nazım Parçaları-Şarkı (1928, Hayat, nr. 75), Nedîm Yolunda II, III, IV (1934, Fazıl Ahmet, s. 57), Mâni Değil (1934, Fazıl Ahmet, s. 5), Sakın Sakın! (1934, Fazıl Ahmet, s. 110), Kalmadı (1934, Fazıl Ahmet, s. 122), Vedaname (1934, Fazıl Ahmet, s. 131), Dağlara (1934, Fazıl Ahmet, s. 137), Seni Seni (1934, Fazıl Ahmet, s. 138), Gazel (1934, Fazıl Ahmet, s. 149), Eksilmede (1934, Fazıl Ahmet, s. 151), Gazel (1934, Fazıl Ahmet, s. 153), Taniniyye (1941, Cumhuriyet, nr. 5951), İhâb Hulusi'ye (1948, Aydede, nr. 91-14), Şarkı (1952, İkinci Sis, s. 101), Şarkı (1952, İkinci Sis, s. 131), Şarkı (1952, İkinci Sis, s. 131), Asaf Muammer'e (1952, İkinci Sis, s. 138), Gibi (1952, İkinci Sis, s. 149), Şeyh Galiple Birlikte (1952, İkinci Sis, s. 151), Gazel (1952, İkinci Sis, s. 154), Muhtelif Havadisler (1955, Zafer, nr. 2279), Cıvıyanlarımıza (1959, Havadis, nr. 1066)

b) *Feilâtün feilâtün feilâtün feilün*

Vükelâname mesnevisi içinde bulunan 2 gazel (1910, Tanin, nr. 779), Be-cenab-ı Musa Kâzım Efendi (1910, Tanin, nr. 827), Be-cenab-ı Hallâcyan (1911, Tanin, nr. 1073), Gazel (1911, Tanin, nr. 844), (Gazel-i diger, (1911, Tanin, nr. 844), Der-ahval-i Âlem (1911, Tanin, nr. 859), Teşyi'yye (1913, Tanin, nr. 1745), Bir Mektuptan Muhriçtir (1913, Büyük Duygu, nr. 10-13), Eski Bir Ramazaniye (1917, Vakit, nr. 4), Tahmis (1918, Zaman, nr. 239), Nedîm'in Arkasından (1919, İfham, nr. 21), Velid Beye (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2695), Yine Velid Beye (1919,

Tasvir-i Efkâr, nr. 2699), Olmaz (1920, Nilüfer, nr. 16), Birkaç Beyit (1926, Akbaba, nr. 350), Nüzhet Sabit Beye (1934, Fazıl Ahmet, s. 96-97), Fuzulî'yi Tazmin (1934, Fazıl Ahmet, s. 103), Nedîm Yolunda I (1934, Fazıl Ahmet, s. 57), İki Beyit (1934, Fazıl Ahmet, s. 183), Dediler (1940, Cumhuriyet, nr. 5847), Tegazzül (1942, Cumhuriyet, nr. 6407), Ufak Tefek II (1948, Aydede, nr. 91-8), Demokrasimizin Al Bir Doğanı Hakkında (1952, İkinci Sis, s. 25-27), Gibidir (1952, İkinci Sis, s. 113), Terk-i Dünya Bahsi (1952, İkinci Sis, s. 126), Şarkı (1952, İkinci Sis, s. 129), Ayrılr Ayrılmaz (1952, İkinci Sis, s. 153), Şehinşah-ı İran Hazretlerine (1956, Zafer, nr. 2426),

c) *Fâilâtün fâilâtün fâilün*

Yahya Kemal'e (1919, Diken, nr. 12), Ba'zısı (1940, Cumhuriyet, nr. 5857),

d) *Feilâtün feilâtün feilâtün feilâtün*

Biraz Haşim (1934, Fazıl Ahmet, s. 76), Şarkı (1952, İkinci Sis, s. 129)

e) *Feilâtün feilâtün feilün*

Nef'i Yolu, (Harman Sonu 1918, s. 14-15)

Bahr-i Hezec

a) *Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün*

Pendname-i Akil-i Hakîm (1910, Tanin, nr. 754), Vukuât-ı Cârîyye (1910, Tanin, nr. 759), Vükelâname mesnevisi içinde bulunan 1 gazel (1910, Tanin, nr. 779), Kaside-i dil-firîb ü ruh-âra der-vasf-ı İsmail Paşa (1910, Tanin, 802), Be-cenab-ı Cahit (1910, Tanin, nr. 809), Medh-i cenab-ı Rıza Tefvik ser-firâz-ı şehîr-i ehl-i tahkik (1910, Tanin, nr. 809), Be-cenab-ı Ahmet Rıza Bey (1910, Tanin, nr. 816), Tanzir-i Cenab-ı Eşref (1911, Tanin, nr. 852), Be-cenab-ı Sermuharrirmâ (1911, Tanin, nr. 928), Gazel (1911, Tanin, nr. 1083), Tanzir-i gazel-i Fuzulî (1911, Divançe-i Fazıl, s. 121-122), Gazel (1913, Tanin, nr. 1691), Halil Beyefendiye (1913, Tanin, nr. 1698), Kaside-i garra der-vasf-ı Cemil Paşa (1913, Tanin, nr. 1771), Kaside-i tannan der-vasf-ı Süleyman Numan (1913, Tanin, nr. 1780), Faik Ali (1916, Türk Yurdu, nr. 7), Eski Bir Mülâzimlik Tebriki (1918, Akşam, nr. 6), Celâl Muhtar Bey İçin-Eski Bir Manzume (1918, Akşam, nr. 26), Olsun (1919, Harman Sonu, s. 4), Şarkı (1919, Harman Sonu, s. 6), Hastalık Beyitleri (1919, Edebiyat-ı

Umumiye Mecmuası, nr. 108), Olsa (1919, Diken, nr. 7), Olan Olana (1919, Diken, nr. 8), Oturduğum Yerler (1919, Diken nr. 14), İki Eski Kıt'a (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2822), Nedîm'in Redifiyle-Hakîmü'l-Memalik ve Feylesofü'd-Devle Rıza Tevfik Beyefendiye (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2836), Bir Hitap (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2881), Gazel (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2910), Olduk (1920, Tasvir-i Efkâr, nr. 2960), Kalmıştır (1920, Tasvir-i Efkâr, nr. 3000, 1920), Kürsî-i İstiğrak Civarında (1921, Yeni Eğlence, nr. 1), Derler (1921, Tevhid-i Efkâr, nr. 82-3110), İltifatname (1922, Aydede, nr. 2), Kafiye Antikaları (1922, Aydede, nr. 17), İstemem (1922, Aydede, nr. 22), Maarif Diyor ki (1924, Tanin (yeni seri), nr. 745), Dehalet (1925, Akbaba, nr. 267), İnceden İnceye (1926, Akbaba, nr. 352), Akşam (1934, Fazıl Ahmet, s. 95), Gazel (1934, Fazıl Ahmet, s. 104), Dertname (1934, Fazıl Ahmet, s. 113), Gazel, (1934, Fazıl Ahmet, s. 156), P. M. Beye (1934, Fazıl Ahmet, s. 147), Hayretten Hayrete (1934, Fazıl Ahmet, s.94), Ey Benim Hâcem (1934, Fazıl Ahmet, s. 244), Gideni Anarak (1940, Cumhuriyet, nr. 5875), Kafiye Şakaları 2 (1942, Cumhuriyet, nr. 6414), Şimdi (1944, Akbaba, nr.6), Şunlar Bunlar (1944, Akbaba, nr. 8), Nedîm Gibi-Kaside-i Takdis (1944, Çınaraltı, nr. 128), Baki Çeşnisi-Neler Neler Oldu? (1944, Çınaraltı, nr. 130), Biraz Tegazzül (1944, Çınaraltı, nr. 133), Posta Kartları 4 (1944, Çınaraltı, nr. 139), Posta Kartları 6 (1944, Çınaraltı, nr. 139), Radyodan İlham (1948, Son Telgraf, nr. 4046), Prensese Şarkı (1948, Kahkaha, nr. 2), Tuhfe-i Tekrim (17. 5. 1949, Ulus), Uyuyan Bir Resme (3. 6. 1949, Ulus), İki Kıt'a (1952, İkinci Sis, s. 52), Neler Gördüm Neler Gördüm! (1952, İkinci Sis, s.30), Hamdet Allaha (1952, İkinci Sis, s. 32), Fikret'i Anarak (1952, İkinci Sis, s. 82), Terennüm (1952, İkinci Sis, s. 91), İydiyye (1952, İkinci Sis, s. 97-99), İhap Hulusi'ye (1952, İkinci Sis, s. 114), Mazmunlu Tazmin (1952, İkinci Sis, s. 116), Aman Bıktım (1952, İkinci Sis, s. 129), Garip Sual (1952, İkinci Sis, s. 130), Nasıl Etsin? (1952, İkinci Sis, s. 131), Olsun (1952, İkinci Sis, s. 140), Hepsi O (1952, İkinci Sis, s. 141), Soruyorum (1952, İkinci Sis, s. 143), Bütün Varlık da Manasız (1952, İkinci Sis, s. 148), Rıza Tevfik'i Düşünerek (1952, İkinci Sis, s. 158-159), Kudûmiyye (1952, İkinci Sis, s. 156)

b) *Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün*

Onlar Gibi-Cenab İçin (1916, Tasvir-i Efkâr, nr. 1788), Firarî Bir Paşaya (1919, Harman Sonu, s. 13), Asım Beye (1919, Vakit, nr. 512), Gazel (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2839), İçinde (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2926), Şarkı (1924, Firûze, nr. 1), Eski Terennüm (1924, Servet-i Fünûn, nr. 5-1479), Nisan Şarkısı (1925, Servet-i Fünûn, nr. 29-1503), Kart dö Vizit (1925, Akbaba, nr. 256), Eski Hikmetler-

Tazmin-i Mezamin (1925, Akbaba, nr. 259), Nazire-Ziya Paşa Merhuma (1925, Akbaba, nr. 260), Aziz Bir Dosta (1926, Servet-i Fünûn, nr. 1554), Yahya Kemal'e Gazel (1926, Akbaba, nr. 335), Yahya Kemal İçin (1926, Akbaba, nr. 336), Posta Kartı (1930, Politika, nr. 346), Divan-ı Adalet Şerefine (1934, Fazıl Ahmet, s. 75), Ruhî İle Birlikte (1934, Fazıl Ahmet, s. 112), Tazmin-i Mezâmin (1934, Fazıl Ahmet, s. 157), Rüya Gibi Bir Yazdı (1936, Aydıbir, nr. 14), Hulya Gölü (1937, Her Ay, nr. 4), Rüya Deresi (1937, Her Ay, nr. 4), Mademki (1941, Cumhuriyet, nr.5932), Radyo Başında (1942, Cumhuriyet, nr. 5942), İçim Diyor ki (1941, Cumhuriyet, nr. 5979), Sen Söyle (1943, Çınaraltı, nr. 102), Posta Kartları 1 (1944, Çınaraltı, nr. 139, Posta Kartları 3 (1944, Çınaraltı, nr. 139), Kenan da Beraber I-II (20. 2. 1947, Ulus; 21. 2. 1947) Tartı Bahsi (23. 2. 1947, Ulus), İki Hitabet Örneği (11. 3. 1947, Ulus), Petrol ve Pekmez (12.3.1947, Ulus), Ne Yazık! (22. 3. 1947, Ulus), Konser (27. 3. 1947, Ulus), İllâllah (4. 6. 1947, Ulus), Şarkı Taslağı (1949, Kahkaha, nr. 3), Fikret Gibi-İkinci Sis (1952, İkinci Sis, s. 8-11), D... Taştı (1952, İkinci Sis, s. 31), Fena Nasihat (1952, İkinci Sis, s. 100), Cemil Beyi Anarken (1952, İkinci Sis, s. 106), Çınar Yolunda (1952, İkinci Sis, s. 105), Hatıra (1952, İkinci Sis, s. 119), Kıt'acık (1952, İkinci Sis, s. 124), Perestiş Gazeli (1952, İkinci Sis, s. 125), Bütün Sevenler Adına (1952, İkinci Sis, s. 127), Resmime Bakarak (1952, İkinci Sis, s. 130), Necmi Rıza İçin (1952, İkinci Sis, s. 133), Sait Faik Beye (1952, İkinci Sis, s. 134), İsim Gününde (1952, İkinci Sis, s. 139), 18 Mayıs (1952, İkinci Sis, s. 140), İsviçreli Madama (1952, İkinci Sis, s. 142), Cevap Ver (1952, İkinci Sis, s. 143), Şarkı Gibi (1952, İkinci Sis, s. 146), Sâki Sen Olursan (1952, İkinci Sis, s. 147), Bir Aşıyan Vesilesiyle (1952, İkinci Sis, s.150), Uçurum (1952, İkinci Sis, s. 152), Maadi (1952, İkinci Sis, s. 152), Mısır Mısraları (1952, İkinci Sis, s. 152), Sendendir İlâhi (1956, Zafer, nr. 2334),

c) *Mef'ûlü mefâilün feûlün*

Vükelâname (1910, Tanin, nr. 779), Der-Vasf-ı Ceng-i Nuzzâr I-II (1910, Tanin, nr. 820-821), Onlar Gibi-Abdülhak Hamit (1916, Hande, nr.2), Onlar Gibi-Recaizâde Ekrem: Dördüncü Zemzeme (1916, Türk Yurdu, nr. 8), İstiğfar (1917, Sabah, nr. 10056), Fatih (1917, Tasvir-i Efkâr, nr. 2026), Tazarru (1917, Tasvir-i Efkâr, nr. 2039), Gördün mü Paşam? (1918, Tasvir-i Efkâr, nr. 2598), Müstecir İstidaları 1 (1919, Harman Sonu, s. 22-23), Müstecir İstidaları 2-Kartpostal (1919, Harman Sonu, s. 24), Maarif Nazır-ı Âlisine (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2625), İstanbul Havadisi 1 (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2633), Venizelos'un Mektubu (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2672), Kartpostal (1919, Vakıf, nr. 541), Deli Saçması (1919, Şair

Nedîm, nr. 10), Ninni (1922, Aydede, nr. 17), Heyhat!-1 (1922, Aydede, nr. 18), Heyhat!-2 (1922, Aydede, nr. 20), İhtiyar Bir Prenses İçin (1925, Akbaba, nr. 258), Baha Beye (1926, Akbaba, nr. 332), Kendime Vaaz (1926, Akbaba, nr. 343), Hanımlara Vaaz (1926, Akbaba, nr. 344), Bir Dosta (1926, Akbaba, nr. 355), Alçal ki Yerin.. (1934, Fazıl Ahmet, s. 100-102), Kalender Bir Şaire (1934, Fazıl Ahmet, s. 154-155), Bakî'yi Anarak (1938, Her Ay, nr. 5), Davet (1943, Çınaraltı, nr. 98), Yahya Kemal Vafında (1942, Cumhuriyet, nr. 6390), Söylenti (1952, İkinci Sis, s. 135), Pek Eski Bir Gazel (1952, İkinci Sis, s. 132)

d) *Mef'ûlü mefâilü feûlün*

Kartpostal (1920, İnci, nr. 23), Vaazlar-Baha Beye (1936, Aydabir, nr.8), Hep Eski Rica (1944, Çınaraltı, nr. 139), Gene Onlar (27. 2. 1947, Ulus)

e) *Mefâilün mefâilün*

Şarkı der-makam-ı Nişabûrek (1911, Tanin, nr. 1060),

f) *Mefâilün mefâilün feûlün*

Eski Hikmetler (1917, Sabah, nr. 10047), Nefes (1918, Vakıf, nr. 332), Diyordum (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2714),

Bahr-i Recez

a) *Müstef'ilün müstef'ilün*

Ya Hazreti Ruşen Medet! (1925, Akbaba, nr. 302), Allah Bes (1952, İkinci Sis, s. 45),

b) *Mefâilün mefâilün*

Dırdırdan İbaret (1922, Aydede, nr. 21)

Serbest Müstezadlarda Kullandığı Vezinler⁵⁷⁸

a) *Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün/Mef'ûlü feûlün*

Kenan da Beraber I (20. 2. 1947, Ulus), Bütün Sevenler Adına (1952, İkinci Sis, s. 127), Necmi Rıza İçin (1952, İkinci Sis, s. 133), Sait Faik Beye (1952, İkinci Sis, s. 134),

b) *Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün/Mef'ûlü mefâîlü feûlün/Mef'ûlü feûlün*

Aziz Bir Dosta (1926, Servet-i Fünûn, nr. 1554), Mademki (1941, Cumhuriyet, nr. 5932), Radyo Başında (1941, Cumhuriyet, nr. 5942), İçim Diyor ki (1941, Cumhuriyet, nr. 5979), Gene Onlar (27. 2. 1947, Ulus), Petrol ve Pekmez (12. 3. 1947, Ulus)

c) *Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün/Mef'ûlü mefâîlü feûlün*

Eski Terennüm (1924, Servet-i Fünûn, nr. 5-1479),

d) *Fâîlâtün fâîlâtün fâîlün/ Fâîlâtün fâîlün*

Yahya Kemal'e (1919, Diken, nr. 12),

e) *Mefâîlün mefâîlün feûlün/ Mefâîlün feûlün/Mefâîlün mefâîlün*

Diyordum (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2714),

f) *Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün/Mefâîlün mefâîlün mefâîlün*

Gideni Anarak (1940, Cumhuriyet, nr. 5875),

g) *Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün/Mefâîlün mefâîlün*

Hepsi O (1952, İkinci Sis, s. 141), Bütün Varlık da Manasız (1952, İkinci Sis, s. 148)

⁵⁷⁸Bu listede yer alan şiirler uzun mısralarının vezinlerine göre ait oldukları bahirlerde de ele alınmıştır.

Birden Fazla Vezin Kullandığı Şiirler

a) *Feilâtün feilâtün feilâtün feilün/Mefâilün/Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün/ Mefâilün mefâilün/ Feilâtün feilâtün*

Elvah-ı Tabiattan-Ayın Nadir (1939, Akbaba, nr. 289),

b) *Mef'ûlü mefâilü mefâilü feûlün/Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün/Mef'ûlü mefâilün feûlün*

N...e Mısralar (1952, İkinci Sis, s. 103-104),

2. Hece Vezniyle Yazdığı Şiirler ve Kullandığı Hece Kalıpları

a) 15'li Hece Vezni

Piyer Loti'ye (1913, Tanin, nr. 1691), Talât Beyefendiye (1913, Tanin, nr. 1698), Bir Nutuk (1913, Tanin, nr. 1709), Murahhaslarla Mülâkat (1913, Tanin nr. 1715), Muhafız Cemal Beyefendiye (1914, Nevsal-i Millî, s. 29-31), Namzetliğim (1914, Tanin, nr. 1817), Dedemin Mektubu (1917, Sabah, nr. 10034), Mektup (1919, Harman Sonu, s. 10), Dişçi Hamit Bey Dostuma (1919, Harman Sonu, s. 21), Bizim Ev (1927, Yeni Kalem, nr. 3), Sanat Bana Der ki (1927, Hayat, nr. 9), Gözler Bahsi (1928, Hayat, nr. 66), Hangisi Doğru ? (1928, Hayat, nr. 73), Nazım Parçaları-Davet (1928, Hayat, nr. 75), Nazım Parçaları-Posta Kartı (1928, Hayat, nr. 75), Gözümle Gördüm (1933, Milliyet, nr. 2559), Cumhuriyet Çocuklarına (1934, Fazıl Ahmet, s.22-23), Mektup (1934, Fazıl Ahmet, s. 28-30), Önderi Dinlerken (1934, Fazıl Ahmet, s. 247-248), Aldığım Öğüt (1934, Fazıl Ahmet, s. 249-250), Dil Yolunda (1934, Fazıl Ahmet, s. 253-254), Türk Ozanına (1934, Fazıl Ahmet, s. 255-256), 1206-1923 (1934, Cumhuriyet, nr. 3777), Geçmiş, Gelecek (1934, Cumhuriyet, nr. 3789), Soyumuz (1934, Cumhuriyet, nr. 3795), Soyumuz, Dilimiz (1934, Cumhuriyet, nr. 3796), Yurd İçin (1934, Cumhuriyet, nr. 3798), Saffet Arıkan'a (1934, Cumhuriyet, nr. 3811), Celâl Esad'a (1934, Cumhuriyet, nr. 3812), Adaşının Önünde (1934, Cumhuriyet, nr. 3814), Öztürkçe İle-Kızıma (1935, Cumhuriyet, nr. 3825), Gençliğimizde (1936, Akbaba, nr. 145), Öbür Dünyadan 1 (1940, Cumhuriyet, nr. 5866), Öbür Dünyadan 2 (1940, Cumhuriyet, nr. 5870), Öbür Dünyadan 3 (1940, Cumhuriyet, nr. 5886), Asker Kardeşlerimize (1940, Cumhuriyet, nr. 5890), Öbür Dünyadan 4 (1941, Cumhuriyet, nr. 5925), Hazırız (13. 4. 1941, Ulus), Etrafında (5. 4. 1941, Ulus) Dediler ki (17. 4. 1941, Ulus), Bilmece (1942, Cumhuriyet, nr. 6420), Ortancalar, (1943, Çınaraltı, nr. 99),

Kıydan Kart (1943, Çınaraltı, nr. 100), Torunuma Öğüt (24. 3. 1943, Ulus), Çakıl Gene Sana (7. 1. 1944, Ulus), Kızıma Mektup (1944, 9. 1. 1944, Ulus), İkinci Mektup (18. 1. 1944, Ulus), Gelinime Mektup (26. 1.1944, Ulus), Kınalı'dan Kart (4.3.1947, Ulus), Çakıl'a Politika (15. 3. 1947, Ulus) Çakıl'a Kıtalar (22.4.1947, Ulus), Torunuma (22. 5. 1947, Ulus), Kafiyeli Mektup (1948, Aydede, nr. 91/4), Ufak Tefek 1 (1948, Aydede, nr. 6), İkinci Mektup (1948, Aydede, nr. 91/7), Hâlâ o Mektup (1948, Aydede, nr. 91/9), Hâlâ O Mektup 2 (1948, Aydede, nr. 91/10), İstanbul Havadisi 1 (1948, Aydede, nr. 91/11), İstanbul Havadisi 2 (1948, Aydede, nr. 91/13), Söyleniş (1948, Aydede, nr. 91/17), Dediler ki Dedim ki (7. 1. 1949, Ulus), İşte Düşündüğüm (17. 1. 1949, Ulus), Kılıç Tahta Olunca (24. 1.1949, Ulus), Genç İdealcilere (16. 2. 1949, Ulus), Ziyaretten Sonra (10.11. 1949, Ulus), Kafiyeli Bir Mektup, (15. 11. 1949, Ulus), Hiç İnanmak Olmaz ha! (27. 1. 1950, Ulus), Cihan Karşısında (1952, İkinci Sis, s. 7), İkinci Öğüt (1952, İkinci Sis, s. 15), Politika (1952, İkinci Sis, s. 38-39), Takla ve Bakla (1952, İkinci Sis, s. 40), Bulamasın (1952, İkinci Sis, s. 58), Hem Şaka Hem Öğüt (1952, İkinci Sis, s. 69-70), Hangisi Doğru (1952, İkinci Sis, s. 83-85), İki Genç Sevgiliye (1952, İkinci Sis, s. 115), İtiraf (1952, İkinci Sis, s. 126), İyi Nasihat (1952, İkinci Sis, s. 128), Nasihatten Almayana (1952, İkinci Sis, s. 131,) Son Söz (1952, İkinci Sis, s. 134), Kısa Mektup (1952, İkinci Sis, s. 144) Affedemem ((1952, İkinci Sis, s. 145), Arar Elbet ((1952, İkinci Sis, s. 155), Akifi Anarak (1952, İkinci Sis, s. 157), Alay Kalay (1961, Akbaba, nr. 471), Medh ü Sena Kapları (1956, Zafer, nr. 2384), Bucak (1961, Son Havadis, nr. 238), Hırçın Bir Arkadaşa (1961, Son Havadis, nr. 239), Kile ve Çile (1961, Son Havadis, nr. 240), Tek Ülkü (1961, Son Havadis, nr. 241), Bekliyoruz (1961, Son Havadis, nr. 244), Kandil (1961, Son Havadis, nr. 249), Kapalı Kutudan (1962, Akbaba, nr. 65), Şaka Caka (1962, Akbaba, nr. 65), Bitmeyen Dua (1962, Akbaba, nr. 62), Durum (1962, Akbaba, nr. 67), Tilki (1962, Akbaba, nr. 67), Gibiyiz (1962, Akbaba, nr. 67), Hikâye (1962, Akbaba, nr. 67), Bugünü Düşünmüşlerdi (1963, Yeni İstanbul, nr. 4908), İsimsiz, (1959, Havadis, 926)

b) 11'li Hece Vezni

Onlar Gibi-Rıza Tefvik (1916, Hande, nr. 3), Divan (1917, Sabah, nr. 10065), Yahya Kemal'e (1917, Sabah, nr. 10076), Velinimete Dehaletname (1918, Diken, nr. 2), Hece Vezniyle (1919, Diken, nr. 15), Destan (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2639), Aldığım Kartlar 1 (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2869), Mülâkat (1918, Tasvir-i Efkâr, nr. 2783), Aziz Feylesofa (1919, Tasvir-i Efkâr, nr. 2873), Olsa (1919, Diken, nr. 7),

Hanımefendi (1919, İnci, nr. 1), Hastalıktan Sonra (1919, İnci, nr. 3), Şakadan İbare (1919, İnci, nr. 4), Açık Mektup (1919, İfham, nr. 17), Aldığım Kartlar-Üçüncüsü, (1919, Harman Sonu, s. 11), Feylesof Der ki (1919, Harman Sonu, s. 19), Anadolu'dan Mektup (1921, Ümid, nr. 16),

c) 8'li Hece Vezni

Hevaiyyat ve Siyasiyyat (1910, Tanin, nr. 785), Zamane Manileri-5- (1923, Zümrüdüanka, nr. 49), Yaz Manileri-Dansingte (1925, Akbaba, nr. 366), Yunan Tebliği (1934, Fazıl Ahmet, s. 72)

d) 7'li Hece Vezni

Şubat (197, Türk Yurdu, nr. 3), Yazın (1917, Yeni Mecmua, nr. 1), Ada Yolu (1917, Yeni Mecmua, nr. 4), Kış Gelirken (1917, Yeni Mecmua, nr. 7), Zamane Manileri-1, 2, 3, 4 (1923, Zümrüdüanka, nr. 49), Yaz Manileri-Otelde, Çamlıkta, Deniz Hamamında (1925, Akbaba, nr. 366), Hani? (1952, İkinci Sis, s. 76)

e) 5'li Hece Vezni

Ziya Gökalp (1922, Aydede, nr. 31)

Hece Vezni Üzerinde Bazı Tasarruflar

a) 15'li Hece Vezni ve 7'li Artık Mısralar ile Yazılan Şiir

Genç Muallimlere (1934, Fazıl Ahmet, s. 24-25)

b) 14'lü Hece Vezni ve Bir 7'li Artık Mısra ile Yazılan Şiirler

İhtiyar Dedi ki (1936, Aydabir, nr. 15)

c) 11'li ve 15'li Hece Vezniyle Yazılan Şiirler

Mehmet Emin Bey (1922, Aydede, nr. 30), Cevap (1927, Hayat, nr. 13), Şubatın Eşiğinde (31. 3. 1949, Ulus)

d) 15'li, 11'li ve 7'li Hece Vezniyle Karışık Yazılan Şiir

Yarınlara Karşısında (1934, Cumhuriyet, nr. 3801)

3. Aruz-Hece Karışık Şiirler

Tarih Dersi (1927, Hayat, nr. 8)

III. KAFİYE

Kafiye şiirin en önemli ahenk unsurlarındandır. Mısra sonlarında anlamca ayrı, sesçe birbirine uyan kelimeler arasındaki ses benzerliği olarak ifade edilen kafiye, şiirde bir ahenk unsuru olmaktan başka telâffuzların zaman içinde nasıl değiştiğini ortaya koymasından da önemlidir.⁵⁷⁹ Şekle büyük önem veren Divan şiiri estetiğinin vazgeçilmez unsurlarından biri de kafiyedir. Eski belâgat anlayışına göre şiir "mevzun ve mukaffa söz" diye tarif edilmiş, mukaffa olmak yani kafiyeli yazılmak şiirin en önemli vasıflarından biri olarak addedilmiştir. Divan şiirinin muhteva ve nazım şekilleri vadisinde çizdiği sabit çerçeve, kafiyede de kendisini belli etmiş, hatta hangi türden kelimelerin birbiriyle kafiyeli olabileceği konusunda kesin kurallar koyulmuştur. Göz için kafiye lüzumundan hareketle, kafiyelerin, kelimelerdeki seslerden ziyade seslerin yazıdaki karşılığı olan harfler üzerine kurulmaları, aynı cins kelimelerin (ismin isimle, sıfatın sıfatla, fiilin fiille) birbiriyle kafiyeli olması divan şairinin bu konu üzerinde ne kadar titiz bir şekilde durduğunun ispatıdır. Ayrıca her nazım şeklinin bağlı bulunduğu bir kafiye düzeninin olması kafiyenin eski edebiyatımızda tuttuğu yeri göstermesi bakımından önemlidir. Ancak bu titizlik özellikle dil konusunda bazı mahzurları da beraberinde getirecektir. Divan şairleri bu kadar ehemmiyet verdikleri kafiye konusunda Türkçenin ses yapısına uygun düzenleme yoluna gitmemişler, dilimizde bulunmayan bazı seslerin Arap alfabesindeki imlâlarını muhafaza ederek tamamen göze hitap eden, şekle dayalı bir kafiye sistemi tesis etmişlerdir.⁵⁸⁰

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra batı etkisiyle gelişen edebiyatımızda nazım şekilleri ve muhtevada görülmeye başlayan değişim eski kafiye anlayışına da tesir edecektir. Şinasî, Lamartin'den; Ethem Pertev Paşa, Victor Hugo'dan yaptığı tercümelerde yeni kafiye düzenine sahip şiirlerle karşımıza çıkarlar. Daha sonra Abdülhak Hamit ve Recaizade Ekrem Fransız şiirinin tesiriyle alışılmadık kafiye şekilleriyle şiirler yazacaklardır.

⁵⁷⁹R. Wellek-A. Warren, *Theory of Literature* (Edebiyat Biliminin Temelleri), trc. Ahmet Edip Uysal, Ankara 1983, s. 210

⁵⁸⁰Necat Birinci, "Muktebes-Abes Tartışmasından Önce Kulak İçin Kafiye", *Türk Dili*, C. LVI, nr. 439, Temmuz 1988, s. 22

Abdülhak Hamit farklı kafiye düzeninde şiirler yazmasının yanında ayrı cinsten kelimelerle kafiye yapma yoluna gidecektir. Rezaizade'nin "Kulak İçin Kafiye" görüşünden hareketle Ara Nesil şairleri, özellikle Menemenlizade Mehmet Tahir bu tarzda şiirler yazacaktır.⁵⁸¹ Ayrı cinsten kelimelerle kafiye yapmak tasarrufu ise kafiye üzerinde yapılan son değişiklik olmayacaktır. Yine Menemenlizade Mehmet Tahir farklı imlâya sahip seslerle kafiye yaparak bu vadede yeni bir değişikliğin habercisi olacaktır. 1884 yılında yazdığı "Bir Hazin Temaşâ" adlı şiirinde imlâları farklı seslerden (rikkat-âmîz-telzîz) kafiye yapmıştır. Onun bu tasarrufu devrinde akis uyandırmamış⁵⁸², aradan on bir yıl geçtikten sonra Hasan Asaf 'ın 1895 yılında yazdığı "Bürhan-ı Kudret" isimli şiirinde aynı tarzda kafiyeler yapması Türk edebiyatında kafiye konusunda ciddi münakaşalara sebep olmuştur. Kısaca "muktebes-abes" diye isimlendirilen münakaşalardan sonra "Kulak İçin Kafiye" görüşü benimsendi ve Türk şiirini yeknesak bir sentakstan kurtaran bu kafiye anlayışı Servet-i Fünûn şairleri tarafından kullanılarak yaygınlık kazandı.⁵⁸³

Halk şiirinde ise kafiye konusunda divan edebiyatındaki gibi kesin kaideler yoktur. Halk şairleri en eski devirlerden beri hafif bir ses benzerliğini bile şiirlerinde kullanmışlardır. Halk şiirinde kafiye yapılırken kelimelerin aynı türden (ismin isimle, sıfatın sıfatla, fiilin fiille) olması şart değildir. Halk edebiyatı mahsullerinin daha çok sözlü nitelikte olması kafiyenin göz için değil kulak için yapılması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca halk şairlerinin divan şairleri gibi belirli bir eğitim almamaları, kafiye konusunda daha serbestçe davranmalarını sağlamıştır.

Fazıl Ahmet'in şiirinde kafiye önemli bir ahenk unsurudur. O kafiye bulmada pek zorluk çekmez. Özellikle divan edebiyatı nazım şekilleriyle yazdığı şiirlerde,

Bütün kuşlar, semenler seyrederken rû-yı dildârı
Sular üstünde gördüm, güller açmış aks-i didârı

581 *agm*, s. 23

582 *agm*, s.24

583 Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret*, II. Baskı, İstanbul 1987, s.

Arar güyâ muazzez bir hayalet şimdi hilkatte
Leyâlin kalb-i şebrenge, sabahın çeşm-i bidârî
(Biraz Tegazzül, Çınaraltı, nr. 133)

Şöyle yan gelmiş de kâfir zirve-i şân üstüne
Harf atar iskemlesinden şimdi yârân üstüne

Fırçasından yağdırırken daima reng ü ziyâ
Nakşederken bin bayan her levh-i tâbân üstüne
(İhâb Hulfûsiye, Aydede, nr. 91/4)

örneklerinde olduğu gibi bir ahenk unsuru olarak kafiye den ustalıklı faydalanmıştır. Kafiye yaparken kelimelerin gramer kategorisi konusunda bir ayrım gözetmeyen şair,

Nuzzâr ile çünkü hayli mebûs
Çınlatmakta milki misli-i nakus

.....

Ağzından atardı tîr-i tarîz
Dünyayı ederdi savtı tehzîz

(Der-vasf-ı ceng-i nuzzar., Tanin, nr. 820)

Saklandı sükût içinde her ses
Küllendi ocakta oynayan kor
Ay çizdi duvarda bir müselles
Her dıl'ı bütün cıvayla fosfor

(Deli Saçması, Şair Nedîm, nr. 10)

örneklerinde olduğu gibi "kulak için kafiye" anlayışından etkilenmiştir..

Kafiye konusunda divan edebiyatı nazım şekillerinde oldukça başarılı olan şair, aynı titizliği batılı ve serbest şekillerle yazdığı şiirlerde göstermez ve yer yer acemice kafiyelelere başvurarak müzikaliteyi düşürür:

Deme hiç kimseye kim ben de muhalif olurum
İşine gelmezse şimdi Sinop'la Bodrum

(Bir Mektuptan Muhriçtir, Büyük Duygu, nr. 10-13)

Tadınmak istiyor bir damla olsun her dudak senden
Kilâr-ı mülk içinde sanki bir çömlek reçelsin sen
(Eski Bir Mülâzimlik Tebriki, Akşam, nr. 6)

Veririz sanma fakat biz sana rahattan eser
Acıyıp âlemi bir parça doyurmazsan eğer
(Nüzhet Sabit Beye, Fazıl Ahmet, s. 96)

Bu serbestlik onu bazen;

Bir çok sözünün nısfı duman, nısfı kurumdur
Hem sonra o mirim ne çalımdır, ne kurumdur
(Posta Kartı, Politika, nr. 346)

Aynı masal Müsolini, aynı masal Artemis
Belediye yok da fakat, her tarafım tertemiz
(Öbür Dünyadan I, Cumhuriyet, nr. 5866)

türünden kafiye aksaklıklarına götürecektir.

Şiirlerinde umumiyetle tam ve zengin kafiyeyi kullanan şair,

Kafilem kervanları Efgan'a tevcih etmeden
Avladık bir okta milyarlarca kaplan, gergedan
(Halid Fahri Bey, Sabah, nr. 10037)

Mahalleden mahalleye ede ede seyahat
Ne can kaldı eşyamızda, ne de kılık kıyafet
(Bizim Ev, Yeni Kalem, nr. 3)

örneklerinde olduğu gibi az da olsa yarım kafiye de kullanmıştır. Az kullandığı bir kafiye türü de;

Terslik etmek sevmez içim, dik kafalı değilim
Ap aydınlık duruyorken şimdi benim şu dilim
Yabancınnın bıçağıyla etmem onu bin dilim
Bilim varken bilgi varken demem artık ben ilim
(Dil Yolunda, Fazıl Ahmet, s. 253)

Buzlar giymiş sırtlarını kabartırdı Altaylar
Kurulmuştu uluların otağları bir yana
Öbür yanda kişniyordu kır aygırlar al taylar
(Öztürkçeyle Şiir-1206-1923, Cumhuriyet, nr. 3777)

Düşünür mü nasıl yaşar hudutta bir milyon er
Ömrü ancak barda geçen gözü doymaz milyoner
(İşte Düşündüğüm Açık Mektup, Ulus, 17. 1. 1943)

örneklerinde olduğu gibi cinaslı kafiyedir.

Fazıl Ahmet, kafiye konusunda yenileşme devri Türk edebiyatını takip eder. "Göz için kafiye" yahut "kulak için kafiye" görüşlerinde ısrarlı değildir. Özellikle Divan edebiyatı nazım şekilleriyle yazdığı şiirlerde "göz için kafiye" kaidesini uygulamaya gayret etmiştir. Batılı nazım şekilleriyle yazdığı şiirlerde ise "kulak için kafiye" görüşünü benimsemiştir. Şiirlerinde daha çok tam ve zengin kafiyeyi kullanan Fazıl Ahmet, az da olsa kafiye aksaklıklarına düşer.

IV. BAŞKALARININ ÜSLÛBU ETRAFINDA YAZDIĞI MANZUM VE MENSUR ESERLER

Biz, Fazıl Ahmet'in üslûbu diye bir bölüm açmayacağız. Bu başlıkla onun üslûbunun iki önemli özelliğini ortaya koymak istiyoruz. Bilindiği gibi üslûp, bir yazarın ifade ediş, yazış tarzıdır. Fazıl Ahmet, şiirlerinin hemen büyük bir kısmında başlıkta ifade edildiği gibi, başka şairlerin üslûbu ve eserleri etrafında yazmaktadır. Bunu bir yazış tekniği olarak mütalâa edip burada, ayrı bir bölümde onun şiirlerinin iki önemli tarafını işlemek istiyoruz.

1917 yılında kendisiyle yaptığı mülâkatta Ruşen Eşref'in "Kolay mı yazarsınız, güç mü?" sorusuna;

"Kendimde en çok tecrübe ettiğim hususiyet, gerek Fransız, gerek Türk hangi müellifi yirmi sahife okuyacak olsam derhal mekanizmasını anlar ve onun gibi yazabilirim"⁵⁸⁴

⁵⁸⁴Ruşen Eşref, "Fazıl Ahmet Bey de Bir Gün", *Türk Yurdu*, c. 13, nr. 5-146, 25 Tevvel 1333/1917, s. 3617-3624;

şeklinde cevap veren Fazıl Ahmet'in şairliğinin en önemli tarafı başka şahsiyetlerin eserlerini başarılı bir şekilde taklit etme veya üslûplarına bürünerek "Onlar Gibi" yazma ameliyesine dayanmaktadır. Divan edebiyatını iyi bilen, aldığı eğitim neticesinde aynı derecede batı edebiyatlarını, özellikle Fransız edebiyatını öğrenen Fazıl Ahmet, hem geleneğe bağlı, hem de batı edebiyatlarından gelen nazım tekniklerini bir arada kullanmıştır. Pastiş ve tehzil bunlardan ikisidir. Divan edebiyatından gelen nazire geleneğine muhteva yönüyle itibar etmeyen Fazıl Ahmet, mizahî tarzda nazire yazmayı, yani tehzili tercih etmiştir.

Fazıl Ahmet'in pastiş ve tehzil başlığı altında inceleyeceğimiz eserlerinin sayısı 106'dır. Bir başka deyişle şiirlerinin % 25'i başkalarının eserleri ve üslûpları etrafında yazılmıştır. En çok ses getiren şiirlerinin bu oran içinde yer alması, Fazıl Ahmet'in şiir dikkatini başkalarının eserleri ve üslûpları üzerinde yoğunlaştırdığını göstermesi bakımından ayrıca dikkate değer niteliktedir.

Onun tehzilleri ve pastişleri, devrinde kimi edipler tarafından başarılı bulunurken, kimileri tarafından ise tenkit edilmiştir. Ruşen Eşref, Ahmet Haşim, Hüseyin Cahit, gibi şahsiyetler onun tehzillerini ve pastişlerini sahasının en iyi örnekleri olarak gösterirlerken, Cenap Şahabettin ve Ali Kemal ise kalemini bu yolda kullandığı için Fazıl Ahmet'i tenkit etmişlerdir. 1917 yılında yazarla mülakat yapan Ruşen Eşref, II. Meşrutiyet döneminden sonra batılı tarzda hızlı bir gelişim seyri gösteren Türk mizahının gibi önde gelen isimleri (Refik Halit [Kirpinin Dedikleri], Cenap Şahabettin [Evrâk-ı Eyyâm], Karikatürist Cemil [Karikatür]) arasında Fazıl Ahmet'in de ismini zikreder ve edebiyatımızda pastiş türünün ilk örneklerini Fazıl Ahmet'in verdiğini söyler:

"Divançe'nizde okuduğum o Nef'îyane, Fuzulîyane, Eşrefâne yazılarınız bu tarzdaki mühim istidadınızı pek aşikâr gösterir... Fakat bilir misiniz? Cem, Kalem gibi gazetelerle, Evrak-ı Eyyam, Kirpinin Dedikleri, Karikatür, Divançeniz ilk Meşrutiyet senelerindeki cemiyet hayatımızın, neşemizin ve şahsiyetimizin en zengin en canlı ve en bedîf birer vesikası gibi kalacak... Edebiyatımızda yeni bir çığır açtınız. Ve açtığınız çığır da ben kendi hesabıma güzel, faydalı buluyorum."⁵⁸⁵

⁵⁸⁵Ruşen Eşref, "Fazıl Ahmet Bey de Bir Gün", *Türk Yurdu*, c. 13, nr. 5-146, 25 Tevvel 1333/1917, s. 3622

Ahmet Haşim ise Fazıl Ahmet'in pastişlerini "zeki bir istihza"nın numuneleri olarak görür.⁵⁸⁶ Hüseyin Cahit Yalçın'a göre Fazıl Ahmet, pastişlerinde ele aldığı şahsiyetlerin hüviyetine eğlence maksadıyla da olsa o kadar başarılı bir şekilde nüfuz eder ki âdeta birbirinden ayırmak imkânı yoktur. O, Fazıl Ahmet'in pastişlerinde, taklit ettiği sanatkârlardan daha iyi olduğu görüşündedir:

"Fazıl Ahmet muhtelif sanatkârların ruhuna o kadar girmiştir ki "Onlar Gibi" yazdığı zaman hakikaten onlardan farksızdır, hatta belki de daha iyidir... En eskilerden en yenilere varıncaya kadar bütün şairler, bütün meşhur vezinler, kafiyeler, gazeller, kasideler, nazımlar ve nesirler Fazıl Ahmet'in elinde hepimizle eğlenen sevimli tebessümünü bize göstermek, müstehzî müşahadelerini bize duyurmak için bir vasıtaadır. Şimdi Hamit'tir, şimdi Nazif'tir, Kemal'dir, Ekrem'dir, Cenap'tır, Nefî'dir, Nedîm'dir. Fakat bunların hiçbiri değildir, yalnız Fazıl Ahmet'tir"⁵⁸⁷

Ruşen Eşref'in mülâkat yaptığı şahsiyetlerden biri olan Cenap Şahabettin, Fazıl Ahmet hakkında bazı değerlendirmelerde bulunur. Fazıl Ahmet'i takdir etmekle birlikte tuttuğu yolun yanlış olduğunu söyleyen Cenap Şahabettin, edebiyatı eğlenceden ibaret gördüğü için şairi tenkit eder. Ona göre bu anlayışla bir milletin edebiyatının kazanacağı çok şey yoktur:

"Bir genç var ki şahsını pek severim, iktidarını pek vasi görürüm. Fakat mesleğini kendisine faydalı zannetmiyorum. Anladınız değil mi? Fazıl Ahmet... Kendisi hesabına teessüf ediyorum ki eğlenceye ziyadece meclûp... Herkesin tarz-ı beyanımla oynamak şüphe yok ki büyük bir eser-i liyakat ve zekâdır.. Büyük bir eser-i iktidardır. Fakat söz aramızda bir milletin edebiyatı bundan ne kazanır?"⁵⁸⁸

Fazıl Ahmet'in tehzil ve pastiş yazmasını tenkit edenlerden birisi de Ali Kemal'dir. Türk milletini medenî milletler seviyesine çıkarma yolunda ediplere çok iş düştüğünü söyleyen Ali Kemal, böyle mühim bir vazife karşısında Fazıl Ahmet'in kalemini şathiyyat ile oyalamaktan vazgeçip, daha

⁵⁸⁶Ruşen Eşref, "Ahmet Haşim Bey", *Vakit*, nr. 68, 28 Kanunuevvel 1333/1917, s.2

⁵⁸⁷Hüseyin Cahit Yalçın, "Matbuat Hayatı-Bay Fazıl Ahmet Aykaç", *Fikir Hareketleri*, nr.68, 7 Şubat 1935, s. 68

⁵⁸⁸Ruşen Eşref, "Cenap Şahabettin Bey", *Vakit*, nr. 63, 22 Kanunuevvel 1337/1917, s. 2

ciddî eserler vermesini ister. Ona göre " Edebiyatı, irfanı, matbutı, hemen hemen tamtakır bir halkın Fazıl Ahmetleri, muttasıl alayla ömr ü ebedîlerini ifnâ edemezler"⁵⁸⁹

1. Pastişleri

Fransızca pastiche kelimesinden dilimize geçmiş olan pastişin menşei İtalyanca pasticcio kelimesinden gelmektedir. Günlük hayatta "ezme, karışım" manalarına gelen pastiş, sanat literatüründe bir sanatçının üslûbunun veya ifade tarzının yine sanat değeri taşıyacak şekilde başka bir eserde taklit edilmesi esasına dayanır. Pastiş, bir yazarın başka bir yazarın üslûbunu taklit edebileceğini gösteren basit bir üslûp çalışması olabildiği gibi, çoğu zaman ele alınan yazarın üslubunu ve sanat görüşünü lâtife yollu hicvetmek gayesiyle yapılır. Taklide dayanan bu üslûp gösterisi, ister mizahî olsun, ister ciddî olsun, taklit edilen sanatkârın ve eserin değerini arttıracak nitelikte olduğu müddetçe başarılı kabul edilmektedir.⁵⁹⁰

Fazıl Ahmet, yazdığı pastişlerde nazım nesir ayrımı gözetmemiş, her iki nev'ide de eserler vermiştir. Baki, Nedîm, Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamit, Süleyman Nazif, Ahmet Haşim, Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Halit Fahri Ozansoy, Tevfik Fikret, Rıza Tevfik, Cenap Şahabettin ve Ali Ekrem, şahsiyetleri ve eserleri etrafında pastiş yazdığı şahsiyetlerdir. Yazdığı pastişlerin toplamı 36'dır. Üslûbu etrafında en fazla pastiş yazdığı şahsiyet dört pastişle Nedîm'dir. Tezkiretü's-Şuara ve Mekâtib-i Seyahat (Mektûbât-ı Seyâhat) örneklerinde ise şahısların üslûbunu değil, bir devrin üslûbunu taklit etmek söz konusudur. Yukarıdaki listeden de anlaşılacağı gibi Fazıl Ahmet'in pastiş yazdığı şahsiyetler, farklı devirlere ve edebî anlayışlara sahip şahsiyetlerdir. O böyle yapmakla her devire ve her üslûba nüfuz edebileceğini ispat etmek istemektedir. "Onlar Gibi" başlığı altında yazılan bu pastişlerde, bazen ele alınan şahsiyetin bir şiiri, bazen de bizzat şahsiyetin kendisi konu edilerek ciddî veyahut mizahî bir şekilde portresi ortaya çıkarılmaya çalışılır. Abdülhak Hamit, Recaizade Ekrem, Süleyman Nazif, Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Rıza Tevfik, Faik Ali, Halit Fahri ve Ali

⁵⁸⁹Ruşen Eşref, "Ali Kemal Bey", *Diyorlar ki*, İstanbul 1341, s. 341

⁵⁹⁰"Pastiche", *Grand Encyclopédique*, Tome Huitième, 1963, s. 228.(Bu maddeyi tercüme ederek bana yardımcı olan Araştırmacı Tahir Yücel'e teşekkür ederim.)

Ekrem hakkında, üslûp gösterisiyle beraber, ince bir mizahla adı geçen şahsiyetlerden bazılarının (Abdülhak Hamit, Faik Ali) portrelerinin ortaya konulduğu pastişler yazmıştır. Baki, Nedim, Ahmet Haşim, Tevfik Fikret ve Cenap Şahabettin hakkında yazdığı pastişlerde ise sadece üslûp gösterisi vardır. Ayrıca pastiş yazdığı şairlerden mısra tazminleri yaptığı da görülür.

Fazıl Ahmet, ilk pastişini, Türk edebiyatının yazarıyla birlikte anılan en meşhur ölüm şiiri olan Makber şiiri etrafında Abdülhak Hamit için yazmıştır. "Onlar Gibi-Abdülhak Hamit" adıyla yayınlanan bu şiir, 1916 yılında *Hande* mecmuasında yayınlandığı zaman ufak bir tatsızlığa da sebep olmuştur. Makber gibi ölüm acısının en derin manasıyla anlatıldığı bir şiir etrafında, yer yer komedi unsurları ihtiva eden bir pastiş yazılması Abdülhak Hamit'le dostluğu olan Süleyman Nazif'i çok kızdırmıştır.⁵⁹¹ Abdülhak Hamit'in dilinden Makber'le aynı şekil ve kafiye düzeniyle, adı geçen şirden yer yer tazminler yapılarak âdeta yeniden yazılan on bir bentlik bu şiir, şâir-i azamın hayatıyla ve çevresindeki şahsiyetlerle ilgili bazı dikkatleri de göz önüne sermektedir.

Arurun "Mef'ûlü mefâilün faülün" kalıbıyla ve aabbaaca..... kafiye düzeniyle yazılan "Makber" şiirine yazdığı pastişte Fazıl Ahmet de Abdülhak Hamit'in veznini ve kafiye düzenini kullanır. Şiiri üslûp açısından incelediğimizde de aynı manzara ile karşılaşırız. Makber'de yer alan;

Eyvah ne yer ne yâr kaldı

mısrarını,

Eyvah ne zer ne zâr kaldı

şeklinde yazan Fazıl Ahmet, mısranın merkezinde yer alan "yer" ve "yâr" kelimelerinin yerine "zer" ve "zar" kelimelerini kullanarak anlamı tamamen değiştirmiştir. Fazıl Ahmet, mizahın tabiatında olan, hadiselere alışılmışın dışında bir bakış açısıyla yaklaşma tekniğinden faydalanarak ölüm gibi ciddî bir mevzunun işlendiği bu şirden mizah unsurları çıkarmayı bilmiştir. Biz Makber'i ölüm acısının işlendiği bir şiir olarak biliyoruz. O, şiirin başka bir konuyu karşılayacağı aklımızın ucundan bile geçmez. Ancak Fazıl Ahmet, yine

⁵⁹¹Bu şiirin *Hande*'de yayınlandığı gün Süleyman Nazif'in sinirlenip mecmua sahibi Sedat Simavi'nin üzerine yürümesi hadisesi daha önce işlendiği için tekrar buraya almıyoruz.

Makber'den faydalanarak bu düşüncemizi değiştiriyor ve Hamit'in hayatını mizahî hâle getirmek için bu şiiri kullanıyor. Yukarıda ele aldığımız mısranın Makber'deki asıl şekline ölüm karşısında duyulan derin üzüntü hâkim iken Fazıl Ahmet, yaptığı küçük bir değişiklikle Hamit'in acısını başka yöne çekmekte, onun hayatı boyunca çektiği para sıkıntısını komik bir şekilde vurgulamaktadır. İfadeyi komik hâle getiren durum ise Hamit'in gerçek hayatta yaşadığı bu sıkıntının Makber'e hâkim olan feryatlardan faydalanılarak dile getirilmesidir. Fazıl Ahmet, şüphesiz kendi üslûbuyla yazdığı başka bir mısra ile de Hamit'in parasızlığını ifade edebilirdi. Ancak, bu yeni mısra Makber çerçevesinde yazdığı mısradan daha tesirli olamazdı. Nitekim, bu mısra ile Makber'den tazmin ettiği mısraı alt alta getirdiğimizde ortaya çıkan komik durum daha da belirgin hâle gelmektedir:

Eyvâh ne zer ne zâr kaldı
"Gönlüm dolu ah u zâr kaldı"

Fazıl Ahmet, pastişin ilk iki bendinde Hamit'in sentaksını ve kafiye yaptığı sesleri büyük ölçüde muhafaza eder. Fazıl Ahmet, normalde kendisine zorluk çıkaracak bu durumdan, ustalığı sayesinde hem de mizah elde ederek sıyrılmayı bilir. Makber'de yer alan ve bir ölünün arkasından gönderilen feryatları ifade eden;

Şimdi buradaydı gitti elden
Gitti ebede gelip ezelden
Ben gittim o hâksâr kaldı
Bir gûşede târmâr kaldı
Bâki o enîs-i dilden eyvâh
Beyrut'ta bir mezâr kaldı.

mısraları onun pastişinde cümle yapısı ve kafiye unsurları büyük ölçüde korunarak, Hamit'in viskiye olan tutkusunu, nazım şekilleri karşısındaki kayıtsızlığını ve Süleyman Nazif'in Hazreti Ebubekir derecesinde Hamit'e bağlılığını ifade etmek yolunda kullanılacaktır:

Bir viski çekip yed-i ezelden
Gittim lûgaze gelip gazelden
Zannetme ki sen bahar kaldı

Herkes çekilip Nazif-i bed-mest
Ancak bana yâr-ı gar kaldı

Cümle yapısı ve kafiye konusunda aynı birliktelik şiirin ikinci bendinde de görülecektir. Makber'de yer alan;

Nerde arayım o dil-rübâyı
Kimden sorayım o bî-nevâyı
Bildir bana nerde, nerde yâ Rab?
Kim attı beni bu derde ya Râb?
Derler ki "Unut o âşinâyı
"Gitti tutarak reh-i bekayı.."
Sığsın mı bu hayâle bu hakikat
Görsün mü gözüm bu macerayı?

mısraları, Fazıl Ahmet tarafından, şiirin mizahî yönünün kuvvetlendirmek için yapılan mısra tazminleriyle birlikte;

Madrid'te sefir imiş Sezaî
"Görsün mü gözüm bu macerayı"
İzzet Paşa nerde nerde ya Râb?
Ansam ne zaman Ebulhudâyı
"Derler ki unut o âşinayı"
Arkanda Kemalzâde Ekrem
Tal'at Paşaya yazıl fedâî

şeklinde yeniden yazılacaktır. Fazıl Ahmet, üçüncü bentten itibaren Hamit'in kafiyelerini aynen almak yerine, sadece kafiye düzenini kullanmayı tercih eder. Bunu yaparken Hamit'in eserlerinde sıkça gördüğümüz sentaks ve kafiye aksaklıklarına işaret etmeyi de ihmal etmez. Aşağıya aldığımız örnekler Fazıl Ahmet'e ait olmakla birlikte, cümle yapısı ve kafiyesiyle Hamit'i hatırlatmaktadır:

Baktıkça lika-yı kehkeşâna
Gitsem mi derim acep Keşan'a

.....

Şayet Reji'den çekilse bir Veyl
Eyler mi Melih acep ki vaveyl

Bilindiği gibi kafiye şiirde önemli bir ahenk unsurudur. "Gramerden de anlamam billah" diyen Hamit ise dil karşısındaki kayıtsız tavrını kafiye konusunda da sürdürmüş, bu ahenk unsurundan yeterince faydalanmamış bir şairimizdir. Yahya Kemal, Abdülhak Hamit'i tenkit ederken onun en çok bu yönü üzerinde durur.⁵⁹² Abdülhak Hamit'in üslûbunu kafiye telâkkisiyle beraber taklit etmesi ise Fazıl Ahmet'in üslûp taklidindeki ustalığının bir başka cephesidir.

Abdülhak Hamit, kadınlara düşkünlüğü ile maruf bir edibimizdir. Özellikle dördüncü karısı Lüsyen Hanım ile yaşadığı aşk onun hayatında önemli bir yere sahiptir. Fazıl Ahmet, onun kadınlara olan düşkünlüğünü ve aşk acılarını, yine kendi dilinden;

İllet ne ki her melek bedenli
Güller gibi mutlaka dikenli

mısralarıyla ifade eder. Hamit'in bir özelliği de devrinde eski yeni bütün şairler tarafından saygı görmesi, hatta "Şair-i Azam" gibi sıfatlarla anılmasıdır. Fazıl Ahmet, Abdülhak Hamit'in bu sıfatıyla da alay etmesini bilir:

Fevkimde durur da yüz bin elkab
Bin secde eder de âl ü eshâb

Özel hayatında israf derecesinde para harcayan Hamit, özellikle mazuliyet dönemlerinde sık sık parasızlık çekip, çevresine borçlanmak durumunda kalacaktır. Aşağıdaki mısralardan, Hamit'in borç para bulma konusundaki sıkıntılarını öğreniyoruz:

Görmez yine kimse karzı câiz
Versem bile yüzde elli fâiz

Hamit'in kıyafet konusundaki titizliğini ve kaliteli terzileri tercih etmesini

Ben Palma'ya yaptırırdım esvâb
Çün kendisidir o işte erbâb

⁵⁹²Yahya Kemal Beyatlı, *Edebiyata Dair*, s. 129-130

mısralarında dile getiren Fazıl Ahmet, Türk edebiyatında ömrü boyunca pek çok edebî anlayışın tezahürlerini müşahede etmiş olan Hamit'in, eski yeni bütün ediplerle arasının iyi olmasını, hoş geçinmesini;

Eskiyle yeniyle hoş geçindim
Zirâ ki ederdî öyle icâb

mısralarında yine mizahî olarak ele alır.

Fazıl Ahmet, şiir boyunca Makber şiiri etrafında Abdülhak Hamit'in üslûbuyla alay ettikten sonra şiirin son bendi olan on birinci bentte sözü kendisi alır. Yine Hamit'in kafiye düzeniyle, yaptığı'nın sadece lâtife olduğunu söyleyen Fazıl Ahmet, eserleriyle ve şairliğiyle Hamit'i över:

Ey şâir-i şeb-dehâ-yı devrân
Sen Hâmidimizsin ettik iman
Asla olamaz defîn-i makber
Tarık'la Tezer, o şanlı Eşber
Binlerce gazel, neşîde destan
El pençe durur önünde divan
Tutmuş yeri toz duman velâkin
Efsûs derim elimde ferman!

(Onlar Gibi-Abdülhak Hamit, Hande, nr. 2, 1916)

Ancak o bu düşüncelerinde samimi değildir. Sadece Hamit'in gönlünü almak için böyle söylemiştir. Gerçekte ise Hamit'in şiirlerini hatalı bulur ve bu hataları Hamit'ten çekindikleri için söyleyemeyen edipleri ve münekkitleri tenkit eder.⁵⁹³

Fazıl Ahmet, Chateaubriand'dan yaptığı Atala tercümesiyle edebiyatımıza tabiata bağlı romantizmin penceresini açan Recaizade Mahmut Ekrem hakkında 1916 yılında "Onlar Gibi/R. Ekrem-Dördüncü Zemzeme"yi yazacaktır. Bir "hâce-i bedâyi" olarak gördüğü tabiatı şiirinin ana mevzuu olarak gören, "ormanlarda kuşların hazin hazin ötüşü, derelerde suların lâtif çağlayışı, hatta

⁵⁹³bk Fazıl Ahmet'in Mizahi Şiirleri ve Hicivleri-Edebiyat ve Sanat Hayatı Üzerine Tenkitleri Bölümü

dağlarda kavalların garip garip aksedişi şiir"dir⁵⁹⁴ diyen Rezaizade Mahmut Ekrem "Bahar" adlı manzumesinde yer alan;

Ne kadar bahtiyardır zenbûr
Ona dârüzziyâfedir ezhâr
Ne bir endişesi, ne bir gamı var
Şevk ile raks eder, çalar tanbûr
.....

mısralarında eşek arılarını bile şiirinin konusu yapmaktan çekinmemiştir. Bundan başka, küçük hassasiyetler peşinde koşması, günlük hayatta kullanılmayan lügatta kalmış kelimelerle şiir dili tesis etmeye çalışması ve kafiye konusunda titiz olmaması, onun şiirinin diğer hususiyetleridir.

Fazıl Ahmet, Rezaizade hakkında yazdığı pastişte üslup gösterisi yapmakla birlikte, üstü kapalı olarak onun şiir tarzıyla, şiirlerinin konusuyla alay eder. Fazıl Ahmet, bu şiirini Rezaizade'nin bir şiiri etrafında yazmamıştır. Ancak şekil, kelime kadrosu, cümle yapısı ve muhteva olarak Rezaizade'ye bağlıdır. Altışar mısralı sekiz bentten meydana gelen şiirin, ilk yedi bendi Rezaizade'nin çok kullandığı ababcc..., son bent ise aaaabb kafiye düzeniyle yazılmıştır. Şiirde, Rezaizade'nin başından geçen küçük bir aşk hadisesi yine Rezaizade'nin diliyle anlatılır. Şiirin birinci bendinde Rezaizade, deniz kenarında gezen ve herkese yüksekte bakan bir kız görmüştür. Adını bilmediği bu kıza Binnaz ismini lâıyk görür. Kızın konuşmasını, bakışını beğenen Rezaizade, her şeyden önemlisi kızın dişlerine hayran olmuştur. Fazıl Ahmet, böyle bir konu icat etmekle aslında Rezaizade'nin, her güzel şeyin şiir olabileceği görüşüyle alay etmektedir:

Bak, bak o mehe ne rütbe tannâz
Âmed şüd eder kenâr-ı yemde
Nâmın mı desem acep ki Binnaz
Dendânını gör dehân-ı femde
Her bir nigehe halâvet üzre
Söyler suhanı nezaket üzre

Rezaizade ilk defa gördüğü bu kıza âşık olur. Çünkü "rikkatte " eşi ve benzeri yoktur. Gece gündüz sürme çektiği gözleri Rezaizade'yi "fütade" eyleyip,

⁵⁹⁴Takdir-i Elhân, İstanbul 1302, s. 9-10

çaresiz düşürmüştür. Arabaya bindiği zaman türlü türlü çerezler yiyen, bu kız ayrıca kayıkla balık tutmaktadır. Tabî bütün bunlar Recaizade'nin hoşuna giden, "güzel" şeylerdir:

Çeşmân-ı kılar beni fütâde
Çün şam ü seher tekâhül eyler
Gerdûneye olup nihâde
Envâ-ı çerez tenâvül eyler
Zevrakçeye hem biner de gâhî
Oltayla tutar yem içre mâhî

Recaizade'ye göre kız açılmamış bir çiçek gibidir. Kendisi de bu çiçeğin etrafında dolaşan balarısına benzemektedir. Kızın adını anmaktan dili parçalanmış, derdiyle yüreği kızgın fırına dönmüştür. Kız ise devamlı yanında dolaşmakta, Recaizade ise onun karşısında şaşkınlıktan ne dediğini bilememektedir:

Üşkûfe idi o nâ-şükûfte
Ekremse anın peyinde zenbûr
Zikriyle zebânım oldu süfte
Derdiyle cenânı kıldı tennûr
Dâim dolaşıp teferrüç eyler
Nezinde dilim teleçlüç eyler

Aşağıya alacağımız bentte ise Recaizade'nin günlük hayatta kullanılmayan kelimeleri şiire taşıma konusunda ifrat derecesindeki merakı alaya alınmaktadır. Çöl kuşunun gül dalına konması gibi, sonunda kız Ekrem'in yanına gelmiştir:

Âvân-ı vezânî-i nesîme
Âmiziş edip de sanki eknûn
Zîver-dih olur dil-i besîme
İnsanı kılar fakat ki mecnûn
Nezdîkime geldi ol perestû
Gül dalına kondu sanki tîhû

Kızın özelliklerinden biri de "sarf ü nahve" olan merakıdır. Ekrem kendisine yazdığı bir mektupta bunu öğrenmiş, kızın yazı tarzını, üslûbunu

beğenmiştir. Fazıl Ahmet, burada Ekrem'in nazariyatçı şahsiyetini de mizaha konu yapmaktadır:

Çeşminde sihâm-ı tîr-i sevdâ
Etmîş anı kahraman-ı işve
İmlâsı yolunda, hattı âlâ
Hem hayli meraklı sarf ü nahve!
Yazmıştı hakîre bir nemîka!
Gayetle muvafıkusselîka!

Ama aralarında kavga olunca "vuslat" gerçekleşmemiştir. Gerçi Ekrem kızın çenesinin altını koklamıştır ama, kız bir türlü dudağından öptürmemiştir:

Amma ki zuhûr edince kavga
Dil fârig-i câm-ı vuslat oldu
Hayfaki fitîl-i şem'-i sevdâ
Püf-kerde-i bâd-ı firkat oldu
Öptürmedi gerçi hiç lebinden,
Şemmetmiş idim ya gabgabinden!

Bu duruma çok üzülen Ekrem dertlerini, çilelerini sona erdirmesi için Allah'a dua eder. Çünkü yukarıda nitelikleri sayılan kıza duyduğu aşkın çaresi yoktur:

"Mihnetkeş ü derdmendim Allah
Bîçâre vü müstemendim Allah
Bir gerden-i der-kemendim Allah
Çektirme bana efendim Allah"
Temzîk-i cenân eder o bânû
Bir derdime yok cihanda dârû

(Onlar Gibi/R. Ekrem-Dördüncü Zemzeme, Türk Yurdu, nr. 8, 1916)

Fazıl Ahmet, yukarıda ele aldığımız pastişiyile Ekrem'in şiir konularını, ince hassasiyetlerini lâtife sınırını aşmadan alaya almaktadır. Ekrem'in şairliğin

kabul etmeyen Fazıl Ahmet, bu görüşünü ilerki yıllarda yazdığı şiirlerde dile getirecektir.⁵⁹⁵

Fazıl Ahmet'in 1916 yılında yazdığı "Onlar Gibi-Cenap İçin" şiiri ele aldığı şairin üslûbunu kullanarak yazdığı, mizahî olmayan ilk ve tek pastiştir. Fazıl Ahmet, bu pastişinde şiirimize getirdiği yeniliklerden dolayı Cenap Şahabettin'i dahi olarak niteler. Tabiatın da tıpkı insanlar gibi bir ruhu olduğuna inanan, eşyaya farklı gözle bakan ve eşyayı tavsif etmede alışılmadık bir yol izleyen Cenap, bu yönüyle şiirimize yenilik getirmiştir. "Saat-i semen-fam, ûd-ı mükevkeb" gibi kullanışlar ona ait çarpıcı sıfat tamlamalarından bazılarıdır. Fazıl Ahmet, Cenap'ın şiir tarzını taklit ederek, getirdiği yenilikleri metheder. Bunu yaparken "nefha-i raksân", "nükhet-i eş'ar", "güldeste-i elhân" gibi tesis edilmiş tarzıyla Cenap'ı hatırlatan tamlamalara gider. Ona göre Cenap, ifade tarzının ufuklarından rakederek esen güzel kokularla, hayallerle şiirimize ferahlık vermiş, dahilik mızrabıyla çaldığı tellerle mısralara musikiyi doldurmuştur:

Âfâk-ı beyânından esen nefha-i raksân
Hep ıtr-ı hayâlât ile hem nükhet-i eş'âr
Her mısraa saçmış nice güldeste-i elhân
Mızrab-ı dehâetle o inlettiğin evtar

Ona göre Cenap, açtığı "iklim-i tahayyül"le şiirimize yeni bir soluk getirmiş, nesriyle dillere "eşvak-ı tegannî" vermiştir. Bu yönüyle Cenap Şahabettin'i "rabb-i mehasin" olarak gören Fazıl Ahmet, bütün güzelliklerin onunla birlikte şiirimizde görülmeye başladığını savunur:

Keşfeyledi en önce senin ibre-i hâmen
Aktâr-ı mehasinde duran kutb-ı kemâli
Bir leyl-i kesifin nice azlâline rağmen
Açtın bize birdenbire bin fecr-i şimâli

(Onlar Gibi-Cenap İçin, Tasvir-i Efkâr, nr. 1788, 1916)

Fazıl Ahmet, Cenap hakkında diğer pastişlerinde olduğu gibi muhâtabını alaya alıcı, komik bulduğu yönleri ortaya çıkarıcı bir tutum içinde değildir.

⁵⁹⁵bk. *Fazıl Ahmet'in Mizahi Şiirleri ve Hicivleri-Edebiyat ve Sanat Hayatı Üzerine Tenkitleri Bölümü*

Aksine o, şiirimize getirdiği yeniliklerden dolayı Cenap Şahabettin'i göklere çıkarır.

Heceye geçmeden önce aruzla egzotik şiirler yazan Halit Fahri, bir şehzade düğününü anlattığı "Kabil" şiirinde yer alan ve;

Yüzlerce yeşil şişede misk, gül suyu anber;
Bin denk kumaş yüklü, ser-azade hecinler
Dağ taş aşarak Kabil'e varmıştı bir akşam.
Bağdat, Mısır, Mekke, Necef, Bâdiyetü'ş-Şam

mısralarında kendini belli eden mübalâğalı ifade tarzı yüzünden Fazıl Ahmet'in tenkitlerine hedef olur. Fazıl Ahmet, "Onlar Gibi" serisinde çıkan "Halit Fahri Bey" adlı şiirinde Halit Fahri'nin üslûbunu;

Hind'i gezdik on sekiz bin dört yüz altmış beş kişi
Topladık doksan dokuz bin üç yüz on üç fil dişi
Çin'e girdik bir bataklıktan geçip baştan başa
Altı yüz bin altı kerre atladık taştan taşta
(Onlar Gibi-Halit Fahri Bey, Sabah, nr. 10037, 1917)

mısralarında görüldüğü gibi, mübalâğada ondan daha ileriye giderek alaya alır.

Fazıl Ahmet, millî meseleler karşısında oldukça duyarlı olmakla birlikte, aynı zamanda dilde Türkçülüğe ve hece veznine karşı çıkmış olan ve nüktedan kişiliğiyle tanınan Süleyman Nazif hakkında biri manzum, ikisi mensur olmak üzere üç pastiş yazacaktır. 1919 yılında "Maârif Nâzır-ı Âlisine" başlığıyla yazdığı manzum pastişte konu dilde Türkçülük ve hece veznidir. Dil zevki bakımından eskiye bağlı kalan, eserlerinde bol bol zincirleme tamlamalar kullanmasıyla tanınan Süleyman Nazif, hece-aruz tartışmalarının Meşrutiyet dönemindeki aşamasında hece veznini Lisan-ı Osmanî'nin başına gelen belâlardan biri olarak görece kadar hece vezninin aleyhindedir.⁵⁹⁶ Bu durumu bilen Fazıl Ahmet, Süleyman Nazif'in hece aleyhindeki fikirlerini, yine onun diliyle mizaha malzeme yapacaktır. Dönemin Tevfik Paşa kabinesinde Maarif

⁵⁹⁶Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Hasan Kolcu, *Türk Edebiyatında Hece-Aruz Tartışmaları*, Ankara 1993

Nazırlığı yapan Rıza Tevfik'e hitaben Süleyman Nazif tarafından yazılmış bir mektup niteliğindeki şiirde "Vav'lı Türkler"den⁵⁹⁷ şikâyet edilmektedir:

Ey vâkıf-ı cümle-i hafâyâ
Türk'ün vavı varsa nerde âyâ?

Fazıl Ahmet, Süleyman Nazif'in, dilde Türkçülük ve hece vezni konularındaki görüşlerini mizahî bir dille ortaya koyarken, Türk kelimesinin Divan şiirindeki tedailerinden faydalanır. Türk, Divan şiirinde sevgilinin zalimliğini, kavgacılığını, kötü kalpliliğini anlatmak üzere kullanılan sıfatlardan birisidir.⁵⁹⁸ Türk kelimesinin daha çok savaştı, cengaver yönünü öne çıkaran Fazıl Ahmet, Süleyman Nazif'in diliyle, Türkçülerin "işgaliyle" birlikte dilde ne kadar terkip varsa hepsinin kafiyelele sürgüne gönderildiğini söyler:

Menfâda bugün esîr-i âfât
Milyonla tetâbu-i izâfât

Tehcîr edilip kılındı terhîb
Binlerce kavâfil-i terâkib

Aruz vezninin ve "Kamus"un Türkçüler tarafından "mahbus" hale getirildiğinden şikâyet eden Süleyman Nazif, "Lisan-ı Osmanî"nin, Türk yurdunda, Turan'da esir edildiğini ifade eder:

Turan'da lisanım rehine
Yok bahr-i hezcede bir sefîne

Türkçülerin lisana müdahaleleri yüzünden eski inşa üslûbu "üryan ve sefil" kalmış, imlâ bozulmuştur. Lisân-ı Osmanî'nin yerine "Uygurca"yı ikame etmeye çalışmak ise daha büyük bir felâkettir. Böyle devam ederse ve tedbir alınmazsa İstanbul yakında Buhara olacaktır:

Uygurcaya serfürû, müdârâ
İstanbul'u yaptılar Buhârâ

⁵⁹⁷Normalde vav'sız yazılan Türk kelimesinde vav kullanılmasını ilk defa Veled Çelebi başlatmış, bu kelimeyi vav'la yazanlar Vav'lı Türkler diye anılmıştır.

⁵⁹⁸İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 547

Süleyman Nazif, maarif nazırı olması münasebetiyle Rıza Tevfik'ten bu duruma el koymasını ister. Çünkü "eşkıya" diye tarif ettiği Türkçülerin niyeti kötüdür. Eğer Rıza Tevfik bu felâkete dur demezse, "dergâh-ı azîm-i kibriyâda" Süleyman Nazif'in iki ele "yakasında" olacaktır:

Divan-ı azîm-i kibriyâda
Dergâh-ı adalet-i Hudada

Bir pençe olup ateş ü kavdan
Doktor, tutarım senin yakandan

Kahretmez isen bu eşkıyâyı
Ger yapmaz isen çöken binâyı

(Maârif Nâzır-ı Âlisine, Tasvir-i Efkâr, nr. 2625, 1919)

Fazıl Ahmet, Süleyman Nazif hakkında yazdığı bu pastişte, onun üslûbundan ziyade, tok sözlü şahsiyeti ve dilde Türkçülük ve hece vezni karşısındaki tutumu üzerinde durur. O, Süleyman Nazif'in üslubunu, ilerde vereceğimiz örnekte olduğu gibi, daha çok nesir sahasında yazdığı pastişlerle yorumlayacaktır.

Fazıl Ahmet aruzla şiir yazan şairlerin dışında eserlerinde heceyi kullanan şahsiyetler için de pastişler yazmıştır. Mehmet Emin Yurdakul bunlardan biridir. Mehmet Emin Yurdakul'un;

Yürüyordum: Ağlıyordu ırmaklar;
Yürüyordum: Düşüyordu yapraklar;
Yürüyordum: Sararmıştı yaylalar
Yürüyordum: Ekilmişti tarlalar

dörtlüğüyle başlayan "Anadolu" adlı şiiri etrafında "Mehmet Emin Bey" başlığıyla yazdığı pastişte "Türk Sazı" şairi, yine kendi diliyle alaya alınır. Şiirlerinde halkın çektiği sıkıntıları dile getirmeyi sanatının esası kabul eden Mehmet Emin Yurdakul, heceyi ve halkın dilini kullanmasına rağmen, ona işlerlik kazandıramaması, günlük konuşma diline fazla yer vermesi ve didaktik tarafın ağır bastığı şiirlerinde bir hatip edasıyla konuşması Fazıl Ahmet tarafından mizaha konu edilir. Mehmet Emin Yurdakul, şiirlerinde farklı hece vezinlerini aynı anda kullanan, bu konuda hayli serbest olan bir şairimizdir.

Fazıl Ahmet, yazdığı pastişte onun bu yönüne de vurgu yaparak 11'li ve 15'li hece veznini birlikte kullanmıştır.

Fazıl Ahmet, şair olarak kabul etmediği Mehmet Emin Yurdakul'un şiirlerinin okunmadığı görüşündedir. Hatta onun şiirlerinin herkese komik geldiği fikrindedir. Bu pastişten aşağıya aldığımız parçada, Mehmet Emin Yurdakul'un başta "Anadolu" olmak üzere, pek çok şiirinde yer verdiği mısra başındaki kelime tekrarlarına da işaret edilmektedir.

Yazıyordum: Tan yeriye simsiyah

Yazıyordum: Gerçi yoktu okuyan

Yazıyordum: Ağhyordu Hamdullah

Yazıyordum: Gülüyordu her duyan

Fazıl Ahmet, Mehmet Emin Yurdakul'un üslûbunu taklit ettiği bu pastişte, onun tuttuğu meslekte başarılı olmadığı kanaatindedir. Mehmet Emin Yurdakul, Balkan faciasından sonra yazdığı ve "Ey Türk Uyan!" adıyla kitaplaştırdığı şiirlerinde sanatı, felsefesi, mimarisi ve devlet sistemiyle kaynağını Orta Asyadan başlattığı Türklüğü övmekte, herkesin dikkatini Türk milliyetçisi üzerine çekmektedir. Ona göre, Mehmet Emin Yurdakul, bu gayretlerinde şairlik istidadının kifayetsizliği yüzünden bunu başaramamış, herkesi "esnetmekten" ileriye gidememiştir:

Ey koçyiğit, tosun kardeş, tasa etme, gam yeme

Eğerçi sen bahtı yarlık illerine ermedin

Lâkin sonra "Ey Türk uyan!" dedim de ben şiirime

Uzun uzun esnemekten gayrı cevap vermedin

Mehmet Emin Yurdakul, savunduğu dilde Türkçülük görüşünden dolayı da Fazıl Ahmet tarafından alaya alınacaktır. Ona göre Türkçeyi zenginleştirmek için Türk lehçelerinden kelime almak, akla yatkın bir iş değildir:

Türk dilinin bostanına olsun diye peşkeşim

Demet demet yonca derdim, Tatarca'dan, Uygur'dan

Hem Dimyat'a pirinç için gidiyorken kardeşim

Sen şu işe bak ki oldum evimdeki bulgurdan

Mehmet Emin Yurdakul'un ne yazarsa yazsın bir türlü okunmadığını, şiirlerine kimsenin rağbet etmediğini şiirin son bölümünde de tekrar eden Fazıl

Ahmet, onun yazdığı manzumeleri takdir edenin sadece Hamdullah Suphi Tanrıöver olduğunu söyler. O, bütün bunlara rağmen Mehmet Emin Yurdakul'un yine de şiir yazmaya devam etmesini anlamsız bulur:

Yazacağım: Olsa güneş simsiyah
Yazacağım: Olmasa da okuyan
Yazacağım: Ağlasa da Hamdullah
Yazacağım: Gülse bile her duyan

(Onlar Gibi-Mehmet Emin Bey, Aydede, nr. 30, 1922)

Mehmet Emin Yurdakul hakkında olumsuz kanaatlere sahip olan, onun üslûp özellikleriyle alay eden Fazıl Ahmet, bu kanaatlerini başka şiirlerinde de dile getirecektir.⁵⁹⁹

Fazıl Ahmet'in üslûbunu alaya aldığı diğer şahsiyet ise Ziya Gökalp'tir. Ziya Gökalp'in;

Tanrımız bir tek ilâh
Yok bize başka penâh
İkiye tapmak günâh
Lâ ilâhe illâllâh

dörtlüğüyle başlayan "Tevhid" şiirine yazdığı pastişte yer alan;

Hakkı hakkıya
Tövbe rakıya
Yapış yakıya
Kın al çakıya
Allah kerim

(Onlar Gibi-Ziya Gök Alp, Aydede, nr. 31, 1922)

türünden dörtlüklerle, hece veznini kullanmasından dolayı Ziya Gökalp'in şiirlerindeki yeknesaklık vurgulanmaya çalışılır.⁶⁰⁰

⁵⁹⁹bk. Fazıl Ahmet'in *Mizahî Şiirleri-Edebiyat Hayatı Üzerine Tenkitleri Bölümü*

⁶⁰⁰Hece vezni ve arı dil hakkında yukarıda ortaya konan tenkitleri alaylı bir şekilde dile getiren Fazıl Ahmet'in edebiyat hayatının başlangıcından itibaren hem heceyi, hem de aruzu birlikte kullandığını biliyoruz. Özellikle 1932 yılında yapılan I. Türk Dili Kurultayında

Fazıl Ahmet'in üslûp taklidi sadece yenileşme devri Türk edebiyatı mensuplarının eserleri etrafında değildir. O, eski edebiyatın şiir dünyasına da nüfûz etmesini bilmiştir. Nedîm'e karşı sevgisini bildiğimiz Fazıl Ahmet, bu sevgisini onun üslûbuyla yazdığı dört pastişle gösterecektir. Nedim'in eserlerine tehziller de yazacak olan Fazıl Ahmet, yazdığı pastişlerde onun gibi şiir yazabileceğini göstermek endişesi içindedir. Aşağıya aldığımız murabba-i mütekerrir tarzında yazdığı şarkıda Nedîm'in üslûbunu, neş'esini, şuhluğunu bulmak mümkündür:

Nâle-i çeng ü rübâbı sanma kim gûş etmedik
Şevk-ı vaslınla efendim biz neler nûş etmedik

Hem nasıl sabreyleyip bilmem ki ol şeb ey peri?
Yasemenden sineni bûseyle gül-pûş etmedik

Ben ki pek meclûbunum müştâkım hâlâ senin
Görmedim bir cevri ni uşşakına asla senin

Kim demiş kim sadece lâlin emüp cânâ senin
Yasemenden sineni bûseyle gül-puş etmedik

(Nedîm Yolunda III, Fazıl Ahmet, s. 58, 1934)

Bu şarkı örneği âdeta Nedîm Divanı'ndan çıkmış gibidir. Nedîm'in mizacını ve üslûbunu başarıyla yakalayan Fazıl Ahmet, aradan uzun yıllar geçmesine rağmen, Lâle devrinin havasını okuyucuya tekrar yaşatmakta fazla zorlanmaz. Bu başarısını Nedim Yolunda II, IV (Fazıl Ahmet, s. 59, 1934),

dilde tasfiyeciliği savunan Fazıl Ahmet, bu tarihten sonra heceyle yazdığı "Öztürkçe" şiirlerde;

Bu ulu soy Altaylarda bozkırlarda doğmuştur
Nece sisi tepelemiş, nece dumanı boğmuştur
(Soyumuz, Dilimiz, Cumhuriyet, nr. 3796, 1934)

Öz dilinin dilekleri dönüyorsa kanında
Karşıdaki tepeleri çabuk devir, dümdüz et.

.....

(Türk Ozanına, Fazıl Ahmet, s. 255, 1934)

mısralarında görüldüğü gibi alayla karışık tarzda tenkit ettiği Türkçülerin çizgisine gelecektir. 1945 yılından sonra yazdığı yazılarda ise dile dışardan yapılan müdahalelere karşı çıkararak, Kurultay öncesi görüşlerine rücu edecektir. (Fazıl Ahmet, "Geçmişten Notlar-Yeni Dosyalardan", *Son Telgraf*, nr. 4042, 12 Mart 1948, s. 2)

Nedim Gibi-Kaside-i Takdis (Çınaraltı, nr. 128, 1944) adlı pastişlerinde de gösterecektir.

Fazıl Ahmet, Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem hakkında da bir pastiş yazmıştır. "Saat" şiirinde yer alan;

Tık tık tık tık... saatim vuruyor
Her vurdukça yüreğim duruyor

.....

mısralarında örneğini gördüğümüz gibi ses taklidi kelimeler ve konusunda konusunda teferruata çok önem veren ve vezin konusunda kendine has titizliği olan, her ruh hâli için farklı vezin arayan Servet-i Fünûnculardan Ali Ekrem (Ayın Nadir), üslûp yönüyle Fazıl Ahmet tarafından alaya alınır. "Onlar Gibi-Ayın Nadir: Elvâh-ı Tabiatten" adlı pastişte, Ali Ekrem'in yukarıda sözü edilen hususlar hakkındaki titizliğini karikatürize edilmiş şekilde görmek mümkündür. Ali Ekrem'in vezin telâkkisine uyarak Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün/Mefâilün /Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün/Feilâtün Feilâtün/Mefâilün Mefâilün vezinlerinde yazılan bu şiirden bazı mısraları aşağıya alıyoruz:

Bâbiâli yokuşundan iniyor bir araba
Sarı atlas içi gerdûne-i zer-dûz-ı hubûr
Koparıp kuskunu lâkin şımarık esb-i gurûr
Bakınız hikmete, çatmaz mı geçen bir araba

Gram gram
Boram boram
Tutam tutam
Simit susam

(Onlar Gibi-Ayın Nadir: Elvâh-ı Tabiatten, Akbaba, nr. 289, 1939)

Fazıl Ahmet, yazdığı pastişte Ali Ekrem'in ses taklidi kelimeler ve vezin konusundaki tavrına işaret etmekte, bunu da mizahî bir dille yapmaktadır.

Fazıl Ahmet'in yazdığı son pastiş Tefvik Fikret'in "Sis" şiiriyle ilgilidir. Özellikle tarih ve insanlık karşısındaki tavrı Fikret'le benzerlik gösteren Fazıl Ahmet, "İkinci Sis" adını taşıyan şiirinde, Fikret'in;

Sarmış yine âfâkını bir dūd-ı muannid
Bir zulmet-i beyzâ ki pey-â-pey mütezâid

mısralarıyla başlayan "Sis" şiirindeki üslubu etrafında devrine yönelik tenkitlerini dile getirir. Fikret şiirinde İstanbul'u merkez alarak, onu temsil eden medeniyetin bütün unsurlarını ret derecesinde hicvederken, Fazıl Ahmet, Türkiye'de arzu ettiği hiçbir şeyin gerçekleşmemesi, aksine başta matbuat hayatı ve siyaset olmak üzere her şeyin eskisinden daha kötüye gitmesi karşısında isyanını dile getirir. Fazıl Ahmet, bir hitabet havasında devrine yönelik tenkitlerini ifade ederken, Fikret'in;

Ey seyf ü kalem, ey iki mahkûm-ı siyâsî
Ey behre-i fazl ü edep, ey çehre-i mensî

türünden mısralarında örneğini gördüğümüz "Ey" hitabıyla başlayan cümle yapısını kendi şiirinde de muhafaza eder.

Ey kal'a-i evhâma çekik yırtık alemler
Ey zulme uşak, zulmete kul bazı kalemler

Ey zirve-i vicdana yağan kor gibi karlar
Ey sâde zevâhir düşünen sahte vekarlar

mısraları Fazıl Ahmet'in Tefvik Fikret'in cümle yapısına ne kadar yaklaştığının en çarpıcı örnekleridir. Fazıl Ahmet'in Mizahî Şiirleri ve Hicivleri Bölümünde geniş bir şekilde ele aldığımız İkinci Sis'in "Sis" ile olan benzerliği sadece iki şairin hayata bakış tarzı ile sınırlı değildir. Fazıl Ahmet bu pastişinde, aruzun Mef'ûlü mefâilü mefâilü feûlün kalıbıyla ve düz kafiye ile yazılan "Sis" şiirinin veznini ve nazım şeklini de muhafaza etmiştir.

Fazıl Ahmet'in manzum pastişleri şunlardır⁶⁰¹:

Onlar Gibi-Abdülhak Hamit (Hande, nr. 2, 1916), Onlar Gibi-Rıza Tefvik* (Hande, nr. 3), Faik Ali (Türk Yurdu, nr.7, 1916), Onlar Gibi/R. Ekrem-Dördüncü Zemzeme (Türk Yurdu, nr. 8, 1916), Onlar Gibi-Halit Fahri Bey (Sabah, nr. 10037, 1917), Maârif Nâzır-ı Âlisine (Tasvir-i Efkâr, nr. 2625, 1919), Onlar Gibi-Mehmet Emin Bey (Aydede, nr. 30, 1922), Ziya Gökalp (Aydede, nr.

601* İşaretili olan şiirler içinde tazmin edilmiş mısra veya beyit bulunan pastişlerdir.

39, 1922), Nedîm Yolunda I, III, IV (Fazıl Ahmet, s. 57-59, 1934), Biraz Haşim (Fazıl Ahmet, s. 76, 1934), Onlar Gibi-Elvah-ı Tabiatten-Aynı Nadir [Ali Ekrem] (Akbaba, nr. 289, 1939), Nedîm Gibi-Kaside-i Takdis* (Çınaraltı, nr. 128, 1944), Baki Çeşnisi (Çınaraltı, nr. 130, 1944), Fikret Gibi-İkinci Sis (İkinci Sis, s. 8-11, 1952)

Mizah sahasında pastişçi ve tehzilci şahsiyetiyle ön plânda yer alan Fazıl Ahmet'in ilk nesir mahsulleri de bu niteliktedir. 1913 yılında Tanin'de yayınlanan "Dîbâçe-i Zîbâçe" adlı yazısıyla nesir sahasına giriş yapan Fazıl Ahmet, üslûp gösterisini bu defa "tarz-ı kadîm" üzerine yoğunlaştırır. 11 Eylül 1913-10 T. evvel 1913 tarihleri arasında Tanin'de yayınlanan eski nesrin musanna üslûbunu taklit ettiği "Mekâtîb-i Seyâhat, Mektûbât-ı Seyâhât" adlı dört bölümlük yazı dizisinde Buharalı bir seyyahın İstanbul izlenimlerini verir.⁶⁰² Bu yazı dizisinin hemen arkasından gelen ve 17 T. evvel 1913-28 K. evvel 1913 tarihleri arasında yine Tanin'de yayınlanan on iki bölümlük "Tezkiretü's-Şuarâ" adlı yazı dizisinde, klâsik tezkire üslûbunu taklit ederek, aralarında kendisinin de bulunduğu çoğu şair dokuz şahsiyetin hayatı ve sanatı hakkında mizahî değerlendirmelerde bulunur.⁶⁰³ Fazıl Ahmet, Tezkiretü's-şuarâ'nın "Dibaçe"sinde yakından tanıdığı bazı şairlerin "pek kesâd olan bâzâr-ı şöhretlerine revaç ve haste-hâl kalan nâzenîn-i edebiyât-ı Osmanîyye'ye şu veçhile bir miktar ilâç ver"mek gayesiyle bu yazı dizisini kaleme aldığını belirtir.⁶⁰⁴ Tahsin Nahit, Hamdullah Suphi, Köprülüzade Mehmet Fuat ve Celâl Sahir bu şairlerden bazılarıdır. Edebiyatımızda aşk ve kadın merkezli romantik ve santimentalist şiirleriyle tanınan Celâl Sahir'in bu yönü Fazıl Ahmet tarafından mizah malzemesi yapılacaktır:

"Nisâiyyûn-ı şuarâdandır. Der-aliyye'de rahm-i mâderden mehd-i şairiyete nâlezen-i sukut olmuştur. Rivâyât-ı sahîhadandır ki hîn-i tevellüdünde alâmât-ı muhtelifa zahir oldu. Bazı cifr-âşinâyân-ı şuarâ işârât-ı vâkıadan teheyyüc üzere oldular. Zira kütüb-i kadîmede işarettir ki kıyamete yakın hitta-i Rûm'dan bir şair kopa ve fesahat ve belâgatte nazîr-ie İmrülkays ve vâdî-i aşk ve melâmette Mecnûn-ı şeydâya makîs ola. Ol zamanda erbâb-ı nücûm u remil ve sihr-bâzlar kesîr olup taliine baktılar ve ahterini gördüler ki seyyâre-i Venüs

⁶⁰²Yazıların künyesi için bk. *Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi Bölümü*

⁶⁰³Yazıların künyesi için bk. *Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi Bölümü*

⁶⁰⁴Fazıl Ahmet, "Tezkiretü's-şuarâ-Dibaçe", Tanin, nr. 1731, 17 T. evvel 1913, s. 4

etrafında bir peyk vardır. Bazıları dahi nev-zâdın taliin aşk-ı hakikî ve mecâzîde bir şûrîde-i derbeder ve nazm-perverân-ı zamane arasında sâni-i Âşık Ömer olacağını tefeül eylediler."

(Tezkiretü's-Şuarâ-Celâl Sahir Bey, Tanin, nr. 1749, 1913)

Zayıf ve çelimsizliğinden dolayı Köprülüzâde Mehmet Fuat'a "Çöp Memiş" lâkabını veren Fazıl Ahmet, Köprülü'nün vücut yapısını âlim şahsiyetiyle birlikte ele alır:

"Gayet kasırü'l-kame, zaif ve cılız olan işbu adem, suratına bakıldıkça kabuğundan henüz huruç eylemiş bir küçük badem kıyas olunur. Velâkin sırtı tefekkür olundukça nazar-ı ârif görür ki hazin ve nâ-tüvan omuzla fevkindeki bu ser-i nâlân, derûnu sikke-i ferâsetle memlû bir kumkuma-i irfandır, veyahut ki sûk-i maârifde bahârât-ı ulûm çâşnîsi fûrûht eyleyen sagîr bir dükkândır."

(Tezkiretü's-Şuarâ-Mehmet Fuat Nâm-ı Diger Çöp Memiş", Tanin, nr.1749, 1913)

Fazıl Ahmet, Tezkiretü's-şuarâ serisinde kendisine de yer verir. Hayatına ve sanatına bakışı diğer şairlerde olduğu gibi yine alaycıdır:

"Şuarâ-yı zamanenin en bî-değeri ve cüsse ve kıyafetçe ancak bir kemikle deri olan şair-i derd-mendi, yed-i devrân debbağ elindeki post misali her gün başka bir divar-ı musibete çalmış ve ol serserî-i bîçarede ne mecal ve ne de takat kalmış ise de, eyvah ve sad-hezar eyvah merkurda hiç bir gûne nişane-i salâh ve felâh belürmedi."

(Tezkiretü's-Şuarâ-Sahib-i Divançe, Tanin, nr. 1776, 1913)

Fazıl Ahmet, bir devrin nesir anlayışını taklit ettiği örneklerin yanında Türk edebiyatında bu sahada kendisine has üslûp geliştiren şahsiyetleri de taklit yoluna gider. Cenap Şahabettin⁶⁰⁵ ve Namık Kemal⁶⁰⁶, Süleyman Nazif nesir sahasında taklit ettiği şahsiyetlerdir.

Fazıl Ahmet'in nesir sahasında yazdığı ilk pastiş Cenap Şahabettin'in üslûbuyla ilgilidir. Cenap Şahabettin'in edebiyatımıza getirdiği yenilikler sadece şiir nev'inde kalmamış, özellikle Meşrutiyetten sonra verdiği örneklerle

⁶⁰⁵Fazıl Ahmet, "Cenap Şahabettin", Sabah, nr. 10071, 28 T. sani 1333/1917, s. 2

⁶⁰⁶Fazıl Ahmet, "Namık Kemal", Sabah, nr. 10125, 21 K. sani 1334/1918, s. 2

Avrupaî niteliğe bürünen nesrin ilk temsilcilerinden olmuştur. Cenap'ın özellikle gazete yazıları bu noktada dikkate değer niteliktedir. Günlük hadislere getirdiği sağlam bir mantığın süzgecinden geçtiği hemen hissedilen sıra dışı yorumlar, açıklık ve istihza onun gazete yazılarının başta gelen hususiyetleridir. 1915 yılında "Evrak-ı Eyyâm" adıyla kitaplaştırdığı gazete yazılarında bu özellikleri görmek mümkündür.⁶⁰⁷ Gerek şiire, gerekse nesre getirdiği bu yenilikleri her fırsatta dile getiren Fazıl Ahmet, Cenap Şahabettin'in Evrâk-ı Eyyâm'da "Oğluma Mektuplar" başlığı ile yer alan musahabelerindeki üslûbunu taklit eden bir pastiş yazacaktır. Cenap Şahabettin bu musahabelerinde oğluna, ciddiyetle mizahı imtizaç ettirerek hayat hakkında bazı tefsirlerde ve tavsiyelerde bulunmaktadır. "Oğluma Üçüncü Mektup" başlığını taşıyan musahabesinden aldığımız satırlarda Cenap'ın mizah tekniğini görmek mümkündür:

"Oğlum, diyorsun ki "Memuriyete girmeyeceğim. O, ilâ nihayet'il-ömr dolap beygirliği etmektir. Hem de gözleri bağlı olmayarak!" Âlemde mutlaka bir şeyin kurbanı olmak kaide-i hayat olduğuna göre resmî maaşın kurbanı olman bana ehven görünmüştü. Pekâlâ meslek-i siyaset et, madem ki öyle istiyorsun. Politikacılıkta insan daima az çok büyük bir iş gördüm sanır; atların dizginini tutan çocuğun arabayı kendisinin yürüttüğüne inanması gibi..."⁶⁰⁸

Fazıl Ahmet'in, Cenap Şahabettin'in "Oğluma Mektuplar" serisindeki üslûbunu ve mizah tekniğini taklit ettiği pastiş, 1917 yılında Sabah gazetesinde neşredilir. O, diğer pastişlerinde olduğu gibi bunda da üslûp taklidi konusunda başarılıdır:

"Oğlum, sana adab-ı mükâlemeden vaktiyle bahsetmiştim. Binaenaleyh bugünkü mektubumda fezâil-i sükûta temas etmek istiyorum. Fakat oğlum nakitten sonra en kıymetli bildiğim şey vakit olduğu cihetle esrâr-ı saadete müteallik bazı gavamız-ı bahtiyârîyi alelacele yoklayıvereceğim.."

(Onlar Gibi Cenap Şahabettin, Sabah, nr. 10071, 1917)

⁶⁰⁷Cenap Şahabettin üzerine araştırmalar yapan Doç. Dr. Hasan Akay, Ön söz ve Giriş ekleyerek eseri yeni harflere çevirmiştir. *Evrak-ı Eyyam* (Haz. Hasan Akay), İstanbul 1998

⁶⁰⁸Cenap Şahabettin, "Oğluma Üçüncü Mektup", *Hak*, İstanbul 5 Haziran 1328/18 Haziran 1912, s. 2

Fazıl Ahmet, Cenap Şahabettin'in "Oğluma Mektuplar"ında kullandığı mizah tekniğini ve üslûbunu, sadece bir pastişte işlemekle yetinmeyecek, ilerki yıllarda bu teknikle kendisi de mizahî yazılar neşredecektir. 1925 yılında Akşam gazetesinde 15 T. sani 1925-27 T. sani 1925 tarihleri arasında üç bölüm hâlinde yayınladığı "Cumba Sohbeti" adlı yazı dizisinde oğlu Müşfik'e , Cenap Şahabettin'in mizah tekniğiyle hayat hakkında nasihatlar verecektir. ⁶⁰⁹

Edebî ve siyasî faaliyetlerinin yanında, tarih sahasında yaptığı çalışmalarla da dikkati çeken Namık Kemal, başta Türk-İslâm tarihinden seçtiği örnek şahsiyetler olan Selâhattin Eyyûbî, Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim, Emir Nevruz hakkında yazdığı biyografilerle, Osmanlı imparatorluğunun kuruluşundan Kanunî dönemine kadar olan dönemi anlattığı Devr-i İstilâ ve eski nesrin bütün inceliklerini denediği Barika-i Zafer adlı eserleriyle cemiyetin dikkatini tarihe yöneltmeye çalışmıştır. O, İmparatorluğun dağılış sürecine girdiği bir dönemde teşebbüs ettiği bu çalışmalarıyla, cemiyete tekrar eski parlak günlere dönme konusunda tarihî hakikatleri hatırlatmak istemektedir. ⁶¹⁰ Evrâk-ı Perişân adını verdiği tarih yazılarının ilki olan "Devr-i İstilâ"da Osmanlı devrinin en şaşaalı devrinin ele alınması, biyografilerinde Türk-İslâm tarihine yön vermiş örnek şahsiyetler üzerinde durması hep bu yüzdendir. Barika-i Zafer'de eski münşilerle yarış edecek derecede müzeyyen, tarihî biyografilerinde sade bir üslûbu tercih eden Namık Kemal, bizim asıl mevzuumuz olan Devr-i İstilâ'da ise mutavassıt bir üslûpla karşımıza çıkmaktadır. Namık Kemal'in üslûbu hakkında bir fikir vermek amacıyla, bu eserin baş tarafından bir cümleyi aşağıya alıyoruz:

"Vakta ki mukaddema iklîm-i Arabdan zuhur ile az müddet içinde nûr-ı seher gibi âfâka münteşir olan fark-ı İslâmiyyenin pertev-i ikbâli maşrık taraflarında gird-bâd-ı ihtilâl ile perdedâr olmakta ve mağrib câniblerinde ehl-i sâlib mutaassıplarının zulmet-i zulmüne uğrayarak guruba hazırlanmakta idi."⁶¹¹

Fazıl Ahmet, Devr-i İstilâ'nın üslûbunu taklit ettiği ve "On dördüncü asr-ı Hicrînin içinde pûyân olduğumuz devr-i mesâib-berendâzî ki bir nice tecelliyyât-ı siyâsiyyeye masdar olmuştur." cümlesiyle başlayan "Namık Kemal"

⁶⁰⁹ bk. *Fazıl Ahmet'in Mensur Eserleri-Mizahî Nesirleri Bölümü*

⁶¹⁰ Ömer Faruk Akün, "Namık Kemal", MEB İslâm Ans., c. 8, İstanbul 1960, s.54-71

⁶¹¹ İskender Pala, Namık Kemal'in Tarihi Biyografileri, Ankara 1988, s. 11

adlı pastişinde Osmanlı Devletinin kuruluş ve yükselme devirleri yerine, II. Meşrutiyet devrini ele alır. Tabî ki bu ele alış Namık Kemal'inki gibi ciddî değil, mizahîdir. Yazar, Namık Kemal'in ağırbaşlı üslûbunu, cümle yapısını başarıyla kullanarak İkinci Meşrutiyet dönemine göz gezdirir. Fazıl Ahmet, Namık Kemal'in Meşrutiyet döneminde de yaşadığını farz ederek yazdığı bu pastişte Meşrutiyetin ilânı, gazete ve mecmua furyası, Otuz Bir Mart gibi, dönemle birlikte anılan siyasî ve içtimaî hadiseler hakkındaki görüşlerini vatan şairinin diliyle sıraldıktan sonra, sözü yakın dostu Celâl Sahir'e getirir. Celâl Sâhir'in her edebî anlayışa meyilli olan şahsiyeti, edip olduğu hâlde "ıspanak" ticaretiyle uğraşması, yine Namık Kemal'in diliyle Fazıl Ahmet'in mizah sanatına malzeme olacaktır. Yazar, Namık Kemal'in gözüyle Celâl Sahir'in bu durumunu şöyle ele alır:

"Erbâb-ı zekâ ve fetânetin ekseriya muhat-ı mesâib ü ihtiyaç kaldığı, ibretgâh-ı nazar-rübâyı ızdırab olmayan şeylerden değildir. Lâkin gene devr-i İnkılâp içinde idi ki her türlü zuhûrât-ı edebiyenin şitâbân-ı istikbal-i olan Celâl Sahir gibi bir şâir, meşhûr, bin suretle tecrübe-i taliden sonra ıspanak müteahhitliğinde tesbit-i dehâ ederek Çukurbostan'ı kendisine melâz-ı ihâm ittihazına mecbur kalmıştı."⁶¹²

Fazıl Ahmet, yazının sonunda kendisi konuşur. "Devr-i İstilâ'nın üslûbu etrafında yazdığı pastişle ilgili olarak "Bu mühim vesikanın mabadini bulamadım. Namık Kemal'in evrâk-ı metrûkesi içinde böyle bir şey varsa lütfen neşirini Ali Ekrem Beyefendi üstadımızdan rica ederim." diyerek Namık Kemal'in üslûbunu taklit etmede iddialı olduğunu, yine mizahî bir dille ifade eder.

Bu üslûp taklidi, özellikle Süleyman Nazif'in üslûbu etrafında yazdığı pastişlerde oldukça başarılıdır. Dilde sadeleşmeye sonuna kadar karşı çıkmış olan Süleyman Nazif, çoğu kere millî meseleler etrafında bir hatip edasıyla konuştuğu nesirlerinde, seci ve ahenk endişesiyle Arapça ve Farsça kelimelere bol bol yer vermiş, dile hâkimiyeti ve tok sözlülüğü sayesinde etkileyici bir üslûba sahip olmuştur. Bundan dolayı Ahmet Haşim, Süleyman Nazif'in

⁶¹²Fazıl Ahmet, "Namık Kemal", *Sabah*, nr.10125, 21 K.sani 1334-1918, s.2

üslûbu için "pala gibi keskin"⁶¹³, şahsiyeti için "kelimelerin serdari"⁶¹⁴ tabirini kullanır.

El-Cezire Mektupları Süleyman Nazif'in üslûp endişesiyle yazdığı eserlerdendir. Bu mektupların birincisinde yer alan vatan tarifini, edebiyatımızın nesir üstatlarından biri olan Süleyman Nazif'in üslûbu hakkında bilgi verebilecek nitelikte olduğu için aşağıya alıyoruz:

"Denildiği zaman nazar-ı tahayyülde her taşı bir kalb-i hassâstan, her zerresi bir rûh-ı sâriden, her manzarası bir hayâl-i şâiraneden vücut bulmuş bir feyz-âbâd-ı meserret tecelli eder: Kuşları ezeli bir incizâbın şevkiyle vecde gelmiş gibi nağamât-ı şâikâne ile iptilâ-füzûd, çiçekleri türâbına karışan kulûb-ı ahrârın ahak-ı fâke birer nişâne-i ihtirâmı gibi sevdâ-nümûd, ufkunda tâbân olan güneşin her şuaıyla evlâdının kalbi arasında bir münâsebet-i hafiyeye mevcûd, semâsında titreyen yıldızların birer dem'-i tahassüre benzeyen şekillerinde ruha serâir-i ezeliyyeyi telkin bir kudret-i bedîa meşhûddur."⁶¹⁵

Mütareke döneminde yazdığı "Kara Bir Gün" adlı yazısıyla İstanbul'u işgale gelen Fransızları protesto etmek cesaretini gösteren Süleyman Nazif'in, okuyanı galeyana getiren sağlam üslûbu etrafında iki pastiş yazan Fazıl Ahmet, bu üslûp gösterisiyle hem taklit yeteneğinin boyutunu okuyucuya göstermekte, hem de oturaklı bir üslûptan mizah yolunda nasıl faydalanılabileceğini ispat etmektedir. Fazıl Ahmet'in Süleyman Nazif'in üslûbu etrafında yazdığı ilk pastiş 1917 yılında Sabah gazetesinde "Bir Mektup Sureti-Vaktiyle Irak'tan Gönderilmiştir" başlığıyla çıkar. Kendisi Musul'da vali iken Abdülhak Hamit'e gönderdiği tasavvur edilen bu mektupta Süleyman Nazif, şiddetle aleyhinde bulunduğu Türkçülük hareketinden dolayı üstadına şikâyetlerini bildirmektedir. Süleyman Nazif'in Abdülhak Hamit'e olan hürmeti ve saygısı bilinen bir şeydir. Fazıl Ahmet mektubun giriş kısmında bu saygıya ve hürmete işaret ederek Süleyman Nazif'in neden dolayı bu mektubu kaleme aldığını yine Nazif'in diliyle açıklar. Süleyman Nazif'in üslûbuyla yazılan manzum pastişte de ele alındığı gibi, dilde Türkçülük taraftarları sadelik adına Arapça ve Farsça kelimelere, terkiplere savaş açmışlar, bu unsurları âdeta sürgüne

⁶¹³Ahmet Haşim, *Bütün Eserleri II*, İstanbul 1991, s. 285

⁶¹⁴Ahmet Haşim, *Bütün Eserleri III*, İstanbul 1991, s. 25

⁶¹⁵Süleyman Nazif, *El-Cezire Mektupları*, İsviçre 1897, s. 5

göndermişlerdir. Bu durumdan rahatsız olan Süleyman Nazif, derdini üstadıyla paylaşmak istemektedir:

"Ey şair-i zü'l-celâl,

Dü-dest-i ibtihâlimi bâb-ı dehânızın halkalarına takarak başımı, gözümü cidâr-ı belâgatinizde paralamak istiyorum. Biliniz ki üstad, bu abd-i ebed-müştâkınızı bezm-i kibriyâ-karîninize yollayan saik-i mübkî harabât-ı edebiyatın muvacehe-i inhidamında duyduğum zucret-i mukaddesdir. Kâşki tetabu-i izâfâtın muzâf-ı indirâsı olarak her izafetle ayrı ayrı bin kerre öleydim de böyle terkib-girîzân-ı lisandan mürekkep eşkıya-yı kalem arasında bir saniye yaşamayaydım üstad! Bugün bir şirzime-i zî-şeametin yed-i hûn-rîzi bütün âlem-i kamusda katliamlar icra ederek bilcümle kelimât-ı Fûrs ü Arabı lehçemizden yaka paça nefy ü iclâ eyliyor."

Süleyman Nazif, her satırıyla bir mizah abidesi olan bu "mektup"unda Türkçülerin bu tutumuna karşı, üstat kabul ettiği Abdülhak Hamit'ten yardım ister. Yoksa o güzelim izafetler, terkipler, vasf-ı terkîbiler "eşkıyâ-ı kalem" elinde can verecektir. Süleyman Nazif, kendi çapında Türkçülere karşı yaptığı "mukaddes" mücadeleden örnekler sunar. Bu uğurda maiyetindeki memurları sürgüne göndermekten çekinmemiştir:

"Nâm-i ilâhîye kaseş ederim, mektubçunun masası üzerinde bile -hâşâ mine'l-huzûr- bir deste Türk Yurdu gördüm. Üstad, yine mabûd-ı enâmın nâm-ı mukaddesine yemin ile temin ederim ki, o mürted-i bed-tıynet, hudud-ı vilâyetin haricine der-akab tard edilmiştir. Kakhâr-ı zû-intikam cezâ-yı sezâsını ukubetgâh-ı ahrette başına yağdırsın! İnşallah yakında Irak'a musallat olmuş ne kadar Türk Yurdu ve Türk Sazı kabilinden âsâr-ı faside ve müfside varsa cümlesini birden toplattırıp ihrâk bi'n-nâr edeceğim. Eğer bunca peygamberân-ı izâmın mutâf-ı nigâhı olmuş olan Dicle'nin âb-ı pâk-i masûmundan haya eylemesem, bütün o mücelledât-ı ufûneti nehre dökerek Hülâgu'nun Bağdat'taki şenia-i bagiyânesine Musul'da bir mukabele-i Hâmidperestâne icra eylerdim. Lâkin gene rica ve tazarru eylerim, siz de söyleyiniz, kürsi-i dehânızda kıyam ile bu kavme deyiniz ki; tarihine, ananatına hatta hayat ü mematına hürmet etmeyenleri bile lede'l-icâb unut ve ma'füv gör! Lâkin hiçbir

zaman izafetlerine, terkiplerine ve bilhassa vaf-ı terkibilerine el uzatanları unutmaya Türk oğlu, unutmaya ve affetme."⁶¹⁶

Fazıl Ahmet, yaradılışından gelen taklit kabiliyetini başkalarının üslûbuna başarılı bir şekilde nüfuz ederek ortaya koymuştur. O, büyük bölümünü Meşrutiyet döneminde yazdığı pastişlerinde çoğu kere ele aldığı şahsiyeti kendi üslûbuyla mizahî bir şekilde konuşturmayı tercih eder. Bazen de ele aldığı şahsiyetin üslûbu etrafında bizzat kendisi konuşur. Kendisine örnek aldığı şiirin vezin ve nazım şekline bağlı kalması ise bu pastişlerin önemini daha da arttırmaktadır. Pastişlerinde genel olarak gayesi mizah olmakla birlikte, Baki, Nedim Ahmet Haşim ve Cenap Şahabettin hakkında yazdığı pastişlerde mizah olmayıp, üslûp gösterisi vardır. Pastiş yazarken bir devre bağlı kalmaması, farklı sanat telâkkilerine bağlı sanatkârlar etrafında eserler vermesi ise onun taklit kabiliyetinin bir sınırı olmadığını en açık göstergesidir.

2. Tehzilleri

Tehzil, Arapça "hezl" kökünden türetilmiş bir kelime olmakla beraber kapsam olarak hezlden daha dar bir manayı içerir. Hezl, divan edebiyatında gülmece ve alay maksadıyla, edep dairesi içinde yazılmış eserlerin bütününe denir.⁶¹⁷ Buna rağmen Divan şairleri, içinde çok nezih hezillerin yanında, ağır ve müstehcen hicivlerin de bulunduğu hezeliyyât mecmuaları tertip etmekten çekinmemişlerdir.⁶¹⁸ Tehzil ise Divan şiirinde bir şairin, bir başka şairin şiirine yine edep dairesinde, mizah maksadıyla yazdığı nazireye denir.⁶¹⁹

Pastiş ve tehzil mahiyet itibarıyla birbirine benzemekle beraber aralarında bazı farklar vardır. Tehzilde ele alınan şiirin vezin ve kafiyesine uyarak mizahî tarzda eser yazmak mecburîdir. Başka bir ifade ile tehzil, nazirenin mizahî şeklidir. Pastişte ise şiire bağlı kalarak mizahî eser yazmak mecburiyeti yoktur.

⁶¹⁶Fazıl Ahmet, "Bir Mektup Sureti-Vaktiyle Irak'tan Gönderilmiştir", *Sabah*, nr. 10044, 1 T. sani 1333/1917, s. 2. Süleyman Nazif'in üslûbu etrafında yazdığı diğer pastiş ise 1925 yılında *Akbaba* (nr. 257, 21 Mayıs 1341/1925, s. 2) mecmuasında yayınlanacaktır

⁶¹⁷Agâh Sırrı Levend, "Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi", *TDAY-Belleten*, 1970, s. 40

⁶¹⁸ag.yazı, s. 42-44.Ayrıca bk. İskender Pala, "Hezl-Türk Edebiyatı", *TDVİslâm Ansiklopedisi*, c. 17, İstanbul 1998, s. 306

⁶¹⁹Muallim Naci, *İstılâhat-ı Edebiyye* (haz. Doç. Dr. Mehmet Ali Yekta Saraç) İstanbul 1996, s.181

Bizzat şairin kendisi pastişin konusu olabilir. İçinde mizah unsuru taşımayan pastişler yazılabilir. Ele alınan sanatkârın üslûbu taklit edilerek ciddî eserler ortaya konulabilir.

Daha çok günlük hâdiseleri, içinde bulunulan zamanı tenkit maksadıyla yazılan tehzilde nükte esastır. Mizahî açıdan iyice kemâle ermemiş tehziller makbul sayılmaz.⁶²⁰ Ancak bu tariflerle kesin sınırlar çizilmiş, mesele ihata edilmiş değildir. Hezl ve hicivde olduğu gibi, tariflerinin ayrı olmasına rağmen bazen tehzil ile hezl'in aynı manada kullanıldığı da görülmüştür. Tahirü'l-Mevlevî, hezl maddesine getirdiği: "Meşhur bir nazımın vezni ve kafiyesi taklit edilmek suretiyle lâtife yollu şiir yazmak demektir. Buna tehzil de denilir." şeklinde açıklamayla bu iki mefhum arasında bir fark görmediğini belirtmektedir.⁶²¹ Aynı durum Fazıl Ahmet için de söz konusudur. Şair, yapı ve şekil bakımından tehzil dairesine giren şiirlerinin bazılarında "Hezl ü Mizah", "Hezl", "Lâtife", "Şathiyyat" gibi üst başlıklar koymakla farklı kavramları ifade eden bu kelimeler arasında bir ayrım yapmadığını ortaya koymuştur. Şair, her ne kadar tehzil dairesine giren bazı şiirlerine nazire başlığını koymuşsa da biz bu tarzdaki şiirlerini tehzil başlığı altında inceleyeceğiz. "Nazire" başlığını koyduğu tehzillerde şiirini tehzil ettiği şairin ismini zikreden Fazıl Ahmet, müstakil adlar taşıyan ve tehzil dairesine giren şiirlerinde böyle bir uygulamaya gitmemiştir. Tabî ki bu durum hangi şairin hangi şiirine tehzil yazdığının tesbitinde bizim işimizi zorlaştırmaktadır. Biz, başta şairin şiirlerine tehzil yazdığı şahsiyetlerin eserlerinden yola çıkarak bu problemi ortadan kaldırmaya çalıştık.

Fazıl Ahmet'in tehzilleriyle ilgili zikredeceğimiz bir başka husus ise başka şairlerin eserlerinden yaptığı tazminlerle ilgilidir. Şair, gerek nazire başlığı altında yazdığı şiirlerde, gerekse müstakil başlıklar altında yazdığı şiirlerde, mizahî olmayan fakat eserin mizahî yönünü kuvvetlendirecek tazminler yapma yoluna gitmiştir. Bu konuda bir ölçüsünün olmaması, birkaç şiiri dışında yaptığı tazminlerin kafiyeye uygun olması, meseleyi ihata etmemiz açısından bu tarzda yazdığı şiirleri de tehzil başlığı altında ele almamızı

⁶²⁰İskender Pala, *ag. madde*, s. 306

⁶²¹Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, Haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu, İstanbul 1973, s. 53. Aynı tarifi İskender Pala da yapmaktadır. Bk. "Hezl", *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1990, s. 247.

gerektirmektedir. Tazminlere sıkça yer vermesi, ister istemez başka şairlerin eserleri ve mısraları etrafında şiir yazdığını hissettirdiği için, konumuza uygun düşmesi dolayısıyla böyle bir uygulamaya gittik. Bu açıklamalardan sonra başka şairlerin gazellerine yazdığı mizahî tahmisleri de tehzil başlığı altında incelemenin yanlış olmayacağı kanaatindeyiz.

Fazıl Ahmet'in tehzillerinde asıl maksadı hüner gösterisinde bulunmakla beraber, ele aldığı şahsiyetlerin şiirlerinden, ifade tarzlarından, edep dairesinden çıkmamak şartıyla mizah gayesiyle faydalanmaktır. Nesimî, Fuzulî, Kanunî Sultan Süleyman, Ruhî-i Bağdadî, Nef'î, Nabi, Şeyh Galib, Usûlî gibi ciddî ve ağır başlı, Nedîm gibi şen şakrak şahsiyetlerin, edebiyat tarihimizde sahalalarının en iyi örnekleri arasında gösterilen şiirleri, onun elinde, kimi zaman günlük siyasî ve politik hâdiselerin ve şahsiyetlerin işlendiği başarılı bir mizah nümuneleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bunu o kadar ustalıkla yapar ki ele aldığı şiirler, okuyucu nazarında incinmez; aksine bu şiirlerin lâtifeye ve mizaha malzeme olabileceğini de gören okuyucu hafif bir gülümsemeyle yetinir. Ele aldığı şairlerden yaptığı tazminlerle tehzillerini daha da renklendirir. Fazıl Ahmet sadece divan şairlerinin şiirlerine tehzil yazmamıştır. Yazdığı tehzillerde dönem farkı gözetmemiş, birbirinden farklı sahalarda ve anlayışlarda eser vermiş şahsiyetler onun tehzil sahasına girmiştir. Bayburtlu Zihni, Namık Kemal, Recaizade Ekrem, Ziya Paşa, Abdülhak Hamit, Muallim Naci, Mehmet Celâl, Şair Eşref ve Yahya Kemal şiirlerine tehzil yazdığı diğer şahsiyetlerdir. Hatta Çanakkale Savaşları için yazdığı Gazel-i Hümâyûn'u için Sultan Reşat'a bile tehzil yazmıştır.

Fazıl Ahmet'in tehzil başlığı altında inceleyeceğimiz şiirlerin sayısı 70'dir. En fazla tehzil yazdığı şahsiyet ise 20 tehzille Fuzulî'dir. 18 tehzille Nedîm ikinci sırayı alır. Bu iki şairi 7 tehzille Nef'î izlemektedir. Fazıl Ahmet'in ilk şiirlerinde belirgin olarak Nef'î'nin etkisi görüldüğü hâlde daha sonra şairin bu etkiden kurtulduğunu görüyoruz.

Şairin bu konudaki kabiliyetinin derecesini ortaya koymak maksadıyla, Fazıl Ahmet'in Mizahî Şiirleri ve Hicivleri bölümünde muhteva yönüyle geniş bir şekilde incelediğimiz bu tehzillerin arasından seçtiğimiz bazı örnekleri aşağıya ahyoruz:

Fuzulî'nin;

Menüm tek hiç kim zâr ü perişan olmasın yâ Rab
Esîr-i derd-i ışk ü dâğ-ı hicran olmasun yâ Rab

matlayla başlayan gazeli Fazıl Ahmet tarafından, II. Meşrutiyet döneminde yaşanan bazı hâdiselere ışık tutacak şekilde kullanılacaktır. Bu gazele yazdığı tehzilde yer alan;

Budur senden temennî kim cenab-ı hazret-i Cavid
Yine muhtac-ı ikrâzât-ı Alman olmasun yâ Rab

beyiti II. Meşrutiyet dönemi Maliye Bakanlarından Cavit Beyin, devlete borç bulmak için Alman bankalarıyla yaptığı görüşmelere işaret etmektedir. Yine aynı tehzilde yer alan

Cenab-ı Hakkı Paşanın binâ-yı "Adl ü İhsan"ı
Harâb-âbâd-ı âlem içre virân olmasun yâ Rab

(Tanzir-i Gazel-i Fuzûlî, Divançe-i Fazıl, s. 121-122)

beyiti ise, yine II. Meşrutiyet döneminde Adl ü İhsan adını verdiği programıyla hükûmet kuran Sadrazam İbrahim Hakkı Paşanın başarılı olması yolunda bir temenni niteliğindedir. Yine Fuzûli'nin Leyla ile Mecnun mesnevisinde ilâhî aşkın tecellisi olarak Mecnun dilinden söylediği gazel II. Meşrutiyet döneminin dalgınlığıyla meşhur Maarif Nazırı Emrullah Efendinin portresini ortaya koymak için kullanılacaktır:

"Öyle sermestem ki idrak etmezem dünya nedir"
Ben kimim, nazır olan kim, bu dönen kavga nedir

Hanya'dan da Konya'dan da dem-fürûşum gerçi ben
Bilmem ama sorsalar Hanya nedir, Konya nedir

Sahib-i irfan olan bilmez maarif n'olduğun
"Arif oldur bilmeye dünya ve mâfihâ nedir"

Ben hayatım ilm ü irfançün feda etmiş iken
Hep maarif işlerinde benden istiğna nedir

Her kaza vasıl olur insana (Emrullah) ile
Ben sukût endişesinden anlamam mana nedir

(Vükelâname, Tanin, nr. 779)

Fazıl Ahmet, Nefî'nin Edirne için yazdığı

Edrine şehri mi bu yâ gülşen-i Me'vâ mıdır
Anda kasr-ı padişâhî cennet-i A'lâ mıdır

matlayla başlayan kasidesi için yazdığı tehzilde 1910'lu yılların İstanbul'u üzerinde durur. Nefî kasidesinde Edirne şehrinin güzelliklerinden bahsederken, Fazıl Ahmet dikkatini İstanbul'un meselelerine çevirir:

Bu Stanbul şehri mi yâ bir büyük tarla mıdır
Anda halkın kârı dâim boş yere kavga mıdır

Var mıdır tozla çamurla dolmamış hiç bir sokak
Yoksa bir yağmur yağınca hepsi nehr-âsâ mıdır

.....

Bir ufak rahmet düşünce en küçük meydan bile
Kabil-i tayîn değil hiç göl mü ya deryâ mıdır

Yazlı kışlı evlerin giryân olur hep damları
Fark olunmaz hiç biri kalbur mudur me'vâ mıdır

Dehr içinde var mıdır hiç bir ikinci Aksaray
Var ise ger tarhı böyle dilkeş ü ra'nâ mıdır

Bir temiz yer gösterin hem dîdeme hem söyleyin
Bu şehirde şehremîni zümrüd-i anka mıdır

(Bir Nazire, Tanin, nr. 792)

Fazıl Ahmet, Nedîm'in;

Tahammül mülkünü yıktın Hülâgû Han mısın kâfir
Aman dünyâyı yaktın âteş-i suzân mısın kâfir

matlı gazeli için yazdığı tehzilde Refik Halid'in Mütareke dönemindeki konumunu, Ankara Hükûmetinin değerlendirmesiyle ele alır. Bu tehzil 1922 yılında Aydede'de ilk defa "İltifatname" başlığıyla yayınlandığı zaman;

Zemîn-i hicvi bastın sel misin seyhân mısın hâin
Kurumlar neşredip tüttün yine külhân mısın hâin

beyitinde görüldüğü gibi "hâin" redifini kullanan Fazıl Ahmet, 1934 yılında şiirlerinden seçmelerin yer aldığı kitapta Nedîm'in gazeline olduğu gibi "kâfir" redifine dönmüştür. Biz, Nedîm'in gazeline uygun olması bakımından tehzilin son şeklini kullanacağız. Ankara hükûmetinin ağzından yazılan 9 beyitlik tehzil bütününe aşağıya alıyoruz:

Zemîn-i hicvi bastın sel misin, Seyhan mısın kâfir
Kurumlar neşredip tüttün yine külhân mısın kâfir

Gehî derler muhâlifsın, gehî derler münâfıksın
Belâsın ben de bilmem, Rum musun, Yunan mısın kâfir

Harîs-i câh u mansıb bir çocuk muşsun diyenler var
Bilen yok amma cidden dâhil-i esnân mısın kâfir

Senin kastın delip geçmek, senin kârın kesip biçmek
Nesin sen doğru söyle biz misin, tırpan mısın kâfir

Nice ebhâr-ı fısk içre dümen tuttun, kürek çektin
Amanın yok mu katiyyen veya korsan mısın kâfir

Sizin Paşa gelirse eski yârarıyla bir şâyet
Acep ol hey'et içre sen de âzâdan mısın kâfir

Şu son demlerde bir nâsir zuhûr etmiş deyu duyduk
Sen ol cellâd-ı nesr ü katil-i evzân mısın kâfir

Niçin lâkin Sabâh'ı terk-i tasmîm eyledin bilsek
Bugün ettiklerinden sen dahi pişmân mısın kâfir

Nedir bu gizli meşveretler, ince fiskoslar
Bütün gün yoksa hâlâ hemdem-i Mihrân mısın kâfir

(Gazel, Fazıl Ahmet, s.152)

Nedîm'in murabba-ı mütekerrir bir şarkısı ise Enver Paşanın ülkeyi terk edişi üzerine Fazıl Ahmet tarafından âdeta yeniden yazılacaktır. Şair burada Nedîm'in aynı şarkısının nakarat mısraını da tazmin etmiştir. Dört kıtadan meydana gelen şiirin ilk iki kıtasını aşağıya alıyoruz.

Güldürdü bütün âlemi mahfice firârın

Koş, gez, yürü, çün mevsimidir geşt ü güzârın
Al gel de hemen emrini sen eski Sezarın
"Ver hükmünü ey nahl-i çemen köhne bahârın"

Hayfâ ne çayır kaldı, ne bir taze çemen gel
Bak gitti Halep, gitti Kudüs, gitti Yemen gel
Her şey gidiyormuş diyerek bari hemen gel
"Ver hükmünü ey nahl-i çemen köhne bahârın"

(Firârî Bir Paşaya, Harman Sonu, s.13)

Bayburtlu Zihni'nin, 1828 yılında Bayburt'un Ruslar tarafından işgali üzerine yazdığı;

Vardım ki yurdundan ayak götürmüş
Yavru gitmiş ıssız kalmış otağı
Camlar şikest olmuş meyler dökülmüş
Sâkiler meclisten çekmiş ayağı

dörtlüğüyle başlayan meşhur koşması Fazıl Ahmet tarafından Birinci Dünya Savaşı sırasında cephe gerisinde yaşanan sıkıntıları anlatmak için yeniden yazılacaktır. Dokuz dörtlükten meydana gelen bu tehzilin bazı bentlerini aşağıya alıyoruz:

Sığırtmaç yan gelmiş çoban hovarda
Meradan kaldırır kurtlar buzağı
Kurnalar boşanmış koca hamamda
Ustalar toplamış tası tarağı

.....

Sebzevat acıdı, erzak tükendi
Biz göremez olduk hünkâr beğendi
Gözümüz karardı, sandık efendi
Tavşan bıyığını kuzu kulağı

Savaş sırasında İttihat ve Terakkinin savunduğu ve ideoloji hâline getirdiği Dilde Türkçülük görüşü de bu dörtlüklerin birinde şair tarafından tenkit edilir:

İstersen bunu sen kitaba uydur
İstanbul Türkçesi değildir Uygur
Pirincin yerini tutar mı bulgur?
Yenir mi şekersiz dilber dudağı?

(Divan, Sabah, nr. 10065, 1917)

Fazıl Ahmet, Namık Kemal'in;

Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk u selâmetten
Çekildik izzet ü ikbal ile bâb-ı hükûmetten

matlayla başlayan meşhur Hürriyet Kasidesi için de bir tehzil yazmıştır. Şair "Hastalık Beyitleri" adını verdiği şiirinde Mütareke döneminin olumsuz şartlarını Namık Kemal'in edasıyla vermeye çalışır. On beyitlik şiirin dikkate değer kısımlarını aşağıya alıyoruz:

Değil mutadımız bahseylemek sık sık hamiyetten
Geçindik şöyle böyle hayli yıl bâb-ı hükûmetten

Yanar kalb-i kudûret-didemiz derd-i iaşeyle
Donar bîçâre cism-i zârımız berf ü burudetten

Nasıl âlf-himem erbâb-ı cidd ü içtihadız kim
Bıraktık bir aşiret bir cihangirâne devletten

.....

Kadinnem derdi oğlum İttihaddan sen rehâ umma
Hakikat farkı yokmuş kavlinin asla kerametten

Gezer neşeyle daim ihtikar erbabı maamafih
Erir bir yanda hep bîçâreler derd ü sefâletten

.....

Şu İspanyol denilen derdin esir-i kahrı oldum da
Bütün ümmîdi kat' ettim tabiplerden tababetten

(Hastalık Beyitleri, Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası, nr. 108, 1919)

Yahya Kemal'le samimî dostluğu olan Fazıl Ahmet, bu dostluğun nişanesi olarak büyük Türk şairinin dört şiirini tehzil etmiştir. Bu hezliyelerden biri Yahya Kemal'in kendisine ithaf ettiği;

Bir hıyâbandır ki hasret kûy-ı cânandan geçer
Her geçen cânâna peyvest olmadan candan geçer

matlarıyla başlayan "geçer" redifli gazelinedir. Fazıl Ahmet, "Yahya Kemal'e Gazel" başlığıyla Mütareke döneminde yazdığı tehzilde işgal yıllarında yaşanan olumsuzluklara mizahî açıdan bakmayı sürdürür. On beyitlik manzumeden bazı beyitleri aşağıya alıyoruz:

İtilâfın tîri artık nezd-i yârândan geçer
Bazı dem eyler tesadüf, bazı dem yandan geçer

.....

Pek tuhaf bir câ-yı ibrettir siyâset tarlası
Sivriilen tekmîl başaklar bil ki tırpandan geçer

Mâverâsından hududun kimse girmez dâhile
Gerçi kim bir çok tiren sür'atle Balkan'dan geçer

.....

Çarsû-yı fikretin en namlı bazergânı da
Böyle bazar-ı garâib görse dükkândan geçer

Daima şûrâ-yı san'atten çıkar kanun-ı hicv
Sanma mebûsâna uğrar yahut ayândan geçer

.....

Allah Allah Fâzılâ tîr-i beyânım şimdi bak
Sansörün destindeki on katlı kalkandan geçer

(Yahya Kemal'e Gazel, Utarit, nr. 13, 1919)

Fazıl Ahmet, Sultan Reşat'ın Çanakkale Zaferi için yazmış olduğu "Gazel-i Hümâyun"u tehzil yoluyla tahmis etmiştir. Padişahın sağlığında değil, vefat ettikten sonra yazılan bu tahmis 1918 yılında *Akşam ve Zaman* gazetesinde birer gün arayla neşredilmiştir.⁶²² Tahirü'l-Mevlevî tarafından başarılı

⁶²²Fazıl Ahmet, "Tahmis-i Gazel-i Hümâyun", *Akşam*, nr. 76, 3 K. evvel 1334/1918; *Zaman*, nr. 239, 4. K. evvel 1918, s. 1

bulunan⁶²³ ve yine Mütareke döneminin sıkıntılarını işleyen bu tahminin tamamını aşağıya alıyoruz:

Milletim gafil iken nükte-i hayr u şerden
Yoğ iken habbe bile haznede sîm ü zerden
Bahsederken hocalar câmide harf-i cerden
"Savlet etmişti Çanakkal'a'ya bahr ü berden"
"Ehl-i İslâmın iki hasm-ı kavîsi birden"

Şiddet-i cû ile muhtaç olup ekmekle tuza
İşte bak benzedi millet güneş altında buza
Heybeyi vurmuş idi Yağcı Şefik Bey omuza
"Lâkin imdâd-ı ilâhî yetişip ordumuza"
"Oldu her bir neferi kal'a-i pulâd-beden"

Acı sözler dönüyor gerçi adû bezminde
Yine sabit-kadem oldu vükelâ cezminde
Çektik amma nice zahmet bu işin hazminde
"Asker evlâtlarımın pişgeh-i azminde"
"Aczini eyledi idrâk nihâyet düşmen"

Borcumuz etti hemen belki de birkaç milyar
Bulgur esnafına verdik yedi milyon kâr
Şu temâşâyı gören bir sürü düşman tüccar
"Kader ü haysiyyeti pâmâl olarak etti firâr"
"Kalb-i İslâma nüfûz eylemeye gelmiş iken"

Harbin âlâmına var sanma sakın şimdi deva
Sana bin va'd ü vaîd etse de her gün vükelâ
Böyle bir hey'et-i nuzzar ile azdır şu belâ
"Kapanıp secde-i şükranla Reşâd eyle dua"
"Mülk-i İslâmı hudâ eyleye dâim me'men"

(Tahmis, Akşam, nr. 75, 1918)

Yukarıdaki tehzil örneklerinden anlaşılacağı üzere Fazıl Ahmet, tıpkı pastişlerinde olduğu gibi başkalarının üslûbu etrafında eser vermede tehzil

⁶²³Tahirü'l-Mevlevî, *age.*, s.142

sahasında da ustadır. Tehzilin tabiatında var olan ele alınan şiirin şekil unsurlarına uyma mecburiyeti, Fazıl Ahmet'in önünde bir engel olarak dursa bile o taklit kabiliyeti sayesinde bu engelleri aşmayı bilmiştir. O, tehzil yazarken muhataplarını incitmeyi düşünmez. Diğer mizahî şiirlerinde olduğu gibi kaba sözlerden, müstehcen ifadelerden kaçınır. Tehzil yazdığı, üslûp gösterisinde bulunduğu şiirler ise zarif bir mizaha âlet edildikleri için, ağırlıklarından bir şey kaybetmezler, aksine yeni bir hüviyetle karşımıza çıkarak hafızalarımızda daha kalıcı bir hâle gelirler. Aşağıdaki listeden anlaşılacağı üzere tehzillerini, tıpkı pastişlerinde olduğu gibi mizahçılığının en faal devresinde, yani Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinde yazmıştır.

Fazıl Ahmet'in tehzilleri ise şunlardır⁶²⁴:

Nesîmî için yazdığı tehzil: Olmuşum (Tevhid-i Efkâr, nr. 151/3179, 1921)

Fuzulî için yazdığı tehziller: Vükelâname adlı mesnevisi içinde üçü tazminli altı gazel (Tanin, nr. 779, 1910), Tanzir-i Gazel-i Fuzûlî* (Tanin, nr. 844, 1911), Tanzir-i Gazel-i Fuzulî (Divançe-i Fazıl, s. 121-122, 1913), Gazel (Tanin, nr. 1083, 1911), Vedanâme* (Tanin, nr. 1691, 1913), Kalmadır-1918 (Fazıl Ahmet, s. 122), Berlin Mektubu*-1918 (Fazıl Ahmet, s. 89-90), Fuzûlî'yi Tazmin*-1918 (Fazıl Ahmet, s. 103), Tahmis (Alemdar, nr. 8/1318, 1918), Sakın Sakın*-1919 (Fazıl Ahmet, s. 110), Yine Velid Beye (Tasvir-i Efkâr, nr. 2699, 1919), Olur (Tasvir-i Efkâr, nr. 2921, 1919), Şathiyyat-ı Peyam (Peyam, nr. 376, 1919), Yanık Bir Gazel* (Tasvir-i Efkâr, nr. 2886, 1919), Derler (Tevhid-i Efkâr, nr. 82/3110, 1921)

Bağdatlı Ruhi için yazdığı tehzil: Ruhî ile Birlikte-1918 (Fazıl Ahmet, s. 112)

Muhibbî (Kanuni Sultan Süleyman) için yazdığı tehzil: Gibi* (Tasvir-i Efkâr, nr. 2808, 1919),

Nef'î için yazdığı tehziller: Bir Nazire (Tanin, nr. 759, 1910), Teşâür-i Nef'îyane* (Tanin, nr. 770, 1910), Gazel (Tanin, nr. 844, 1911), Der-Ahval-i Alem* (Tanin, nr. 859, 1911), Kaside-i Adnaniye* (Tanin, nr. 1049, 1911), Kaside-i garra... (Tanin, nr. 1771, 1913), Nef'î Yolu (Harman Sonu, s. 14-15, 1919)

624* işaretini koyduğumuz tehziller içinde beyit veya mısra tazmini bulunan tehzillerdir.

Usûlî için yazdığı tehzil: Yokluk İçinde (Yeni Şark, nr. 120, 1922)

Nedim'in şiirlerine yazdığı tehziller: Kaside-i dil-firîb.. (Tanin, nr. 802, 1910), Be-cenâb-ı Ahmet Rıza Bey (Tanin, nr. 816, 1910), Taniniyye* (Divançe-i Fazıl, s. 134-137, 1911), Seni Seni-1916 (Fazıl Ahmet, s. 138-139), Nedîm'i Tazmin* (Diken, nr. 1, 1918), Mâni Değil-1919 (Fazıl Ahmet, s. 105), Olsa (Diken, nr. 7, 1919), Olsun da Gör (Harman Sonu, s. 5, 1919), Olan Olana* (Diken, nr. 8, 1919), İçinde (Tasvir-i Efkâr, nr. 2926, 1919), Bak İstanbul'un* (Tasvir-i Efkâr, nr. 2936, 1919), Olsun* (Harman Sonu, s. 4, 1919), Nedîm'in Arkasından* (İfham, nr. 21, 1919), Firarî Bir Paşaya (Harman Sonu, s. 13, 1919), P. M. Beye-1920 (Fazıl Ahmet, s. 147), İltifatname (Aydede, nr. 2, 1922), Vedaname (Fazıl Ahmet, s. 131, 1934), Taniniyye* (Cumhuriyet, nr. 5951, 1940)

Şeyh Galip için yazdığı tehzil: Niyazkârî- hâme... (Akbaba, nr. 271, 1926)

Nabi için yazdığı tehzil: Olmaz* (Nilüfer, nr. 16, 1920),

Bayburtlu Zihni için yazdığı tehzil: Divan (Sabah, nr. 10065, 1917)

Namık Kemal için yazdığı tehziller: Görmedik (Sabah, nr. 10084, 1917), Hastalık Beyitleri (Edb. Um. Mec., nr. 108, 1919), Celâl Nuri Bey Diyor ki (Ati, nr. 352, 1919), Kalmıştır (Tasvir-i Efkâr, nr. 3000, 1920),

Ziya Paşa için yazdığı tehziller: Eski Hikmetler (Sabah, nr. 10047, 1917), Nazire (Akbaba, nr. 260, 1925), Neler Gördüm Neler Gördüm* (İkinci Sis, s. 30, 1952)

Recaizâde Mahmut Ekrem için yazdığı tehziller: Şarkı* (Harman Sonu, s. 6, 1919), Gazel-1919 (Fazıl Ahmet, s. 149)

Abdülhak Hamit için yazdığı tehzil: Kürsî-i İstiğrak Civarında* (Yeni Eğlence, nr. 1, 1921)

Muallim Naci için yazdığı tehziller: Heyhat* (Aydede, nr. 18, 1922), Heyhat II* (Aydede, nr. 20, 1922),

Mehmet Celâl için yazdığı tehzil: Dağlara-1918 (Fazıl Ahmet, s. 137)

Sultan Reşat için yazdığı tehzil: Tahmis (Zaman, nr. 239, 1918)

Şair Eşref için yazdığı tehzil: Tanzir-i Cenab-ı Eşref* (Tanin, nr. 852, 1911)

Yahya Kemal için yazdığı tehziller: Nazire (Türk Yurdu, nr. 12, 1916),
Yahya Kemal'e Gazel (Utarit, Utarit, nr. 13, 1919)

Halil Nihat Bey için yazdığı tehzil: İster Tut, İster Tutma (Tasvir-i Efkâr, nr.
2891, 1919)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİL-EDEBİYAT-TENKİT

Bir şair ve yazar olarak Fazıl Ahmet'in dil ve edebiyat, daha doğrusu Türk dili ve edebiyatı ile ilgili fikirlerini ayrı bir bölümde incelemek istedik. O, bu konulardaki ciddî görüşlerini daha çok gazete ve mecmua yazılarında, kendisiyle yapılan mülâkatlarda, ilmî toplantılarda dile getirir. Fazıl Ahmet, dil konusunda daha çok Türkçenin sadeleşmesi ve alfabe değişikliği konularında fikir yürütür. Edebiyat konusunda bizatihi edebiyatın kendisi, kendisinin edebiyatla ilgisi üzerinde durduğu gibi, şiir ve şair hakkında da görüşleri vardır. Fazıl Ahmet, mizahî şiirlerinden başka, gazete ve mecmua yazılarında, kendisiyle yapılan mülâkatlarda ve bazı şiirlerinde de Türk edebiyatının devreleri ve bu devrelere mensup şahsiyetler hakkında değerlendirmeler, kritikler yapar. Muhtevasında mizah unsuru yer almadığı için bu değerlendirmeleri ve ele aldığı şahsiyetleri de, yine bu başlık altında incelemeyi uygun gördük. Bunları ayrı ayrı ele alacağız. Ayrıca tenkit ve münekkit konusu da onun dikkatleri arasındadır.

1. Alfabe Tartışmaları, Dilin Sadeleşmesi

On dokuzuncu asrın ikinci yarısından sonra hızlanmaya başlayan batılılaşma çabaları tesirlerini dil ve edebiyat sahasında da göstermiş, başta dilin sadeleşmesi ve alfabenin ıslâhı olmak üzere pek çok konu tartışılmaya başlamıştır. Gazete ve edebiyatı yeni fikirlerin neşir vasıtası yapan Şinasi ve onun takipçisi Namık Kemal, yazı dili ile konuşma dilini birbirine yaklaştırmak düşüncesinden hareketle, tesirlerini en bariz şekilde Millî edebiyat devresinde göreceğimiz dilde sadeleşme çabalarının öncüsü olmuşlardır. Maarifin halka yayılması, bilginin daha kolay ve hızlı bir şekilde öğrenilmesi ve öğretilmesi fikri etrafında başlayan bu çabalar alfabe konusunda da tesirini hissettirmiş, başta Münif Paşa ve Ahundzade Mirza Fethali olmak üzere pek çok şahsiyet alfabenin ıslâh edilmesi veya değiştirilmesi gerektiği konusunda fikirler öne sürmüşlerdir. Arap alfabesinde Türk diline ait bazı sesleri -özellikle vokalleri- karşılayacak harflerin olmaması, talim ve tedrisinin zorluğu, bazı

kelimelerin çok çeşitli şekilde okunması gibi hususlar hâlihazırdaki alfabenin Türkçenin ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte olmadığı ve ıslâh edilmesi gerektiği noktasında münevverleri düşünmeye sevk etmiştir. Meşrutiyet döneminde ise Celâl Nuri (İleri) ve Hüseyin Cahit'in fikirleriyle alfabe konusunda yapılan tartışmalar yeni bir boyut kazanacak ve adı geçen şahsiyetler, Arap harflerinin yerine Lâtin harflerininin ikamesini teklif edeceklerdir. Cumhuriyetin ilânından sonra hız kazanan alfabe tartışmaları 3 Kasım 1928 yılında Lâtin harflerinin kabul edilmesiyle birlikte son bulacaktır.⁶²⁵

Fazıl Ahmet, bir muharrir ve edip olarak devrinde cereyan eden bu tartışmalara kayıtsız kalmamış, gazete ve mecmualara yazdığı yazılarla alfabe meselesi ve dilin sadeleşmesi hakkındaki fikirlerini dile getirmiştir. Ancak onun bu konulardaki fikirlerinin devirlere göre değişiklik arz etmesi, kesin bir tespit noktasında işimizi zorlaştırmaktadır.

Fazıl Ahmet, alfabe değişiminin gündeme geldiği sıralarda bu hayatî konu hakkında kayıtsız kalmamış ve görüşlerini beyan etmiştir. 1927 yılında Hayat mecmuasında çıkan "İki Kafadar" başlıklı musahabesinde Lâtin harflerinin, özellikle vokaller noktasında Türkçe için, Arap harflerinden daha uygun olduğunu kabul etmekle beraber, alfabe değiştirmenin "medeniyet ve terakki lâzimesi" olmadığına inanır. Bu konuda "Arabî Harfleri Terakkimize Mani Değildir" adıyla bir eser yazmış olan Avram Galanti'nin fikirlerine katılan Fazıl Ahmet, alfabe meselesinin Türkçe'nin öncelikli meselesi olmadığına inanır ve alfabaya yapılacak müdahalelerin dilimizde yeni karışıklıklar ortaya çıkaracağından endişe eder:

"Lisan kelimesinin akla getirdiği mühim meseleler içinde elifba bahsi zannolunduğu kadar büyük bir mevki haiz değildir. Hele yapacağımız elifba tebdilâtı, sarf, iştikak vesaire cihetlerinden yeni karışıklıklar ihdas edecek mahiyette ise sarf edeceğimiz emeğe yazıktır."

⁶²⁵Tez sınırları içinde kısmen özetini verdiğimiz bu konular hakkında daha geniş bilgi için bk. "Fevziye Abdullah Tansel, Arap Harflerinin Islâhı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri (1862-1884)", *TTK Belleten*, c. XVII, nr. 66, Nisan 1953, s. 223-249; Ağâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara 1972; Kâzım Yetiş, *Namık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları*, İstanbul 1996, Hüseyin Yorulmaz, *Tanzimattan Cumhuriyete Alfabe Tartışmaları*, İstanbul 1995

Türkiye'nin, özellikle okulların ve öğretmenlerin alfabe değişikliğine hazır olmadığını savunan Fazıl Ahmet, mevcut alfabenin değiştirilmesi yerine ıslâh edilmesi fikrindedir. O, alfabeyi değiştirmek için sarf edilecek mesainin pek az miktarı harflerin ıslâhı yolunda kullanılırsa dile daha büyük hizmet edileceği fikrindedir:

"Binaenaleyh bizim harflerimize nispetle hakikaten daha mütekâmil olan Lâtin harflerini behemehâl almak kendi hususî vaziyetimize nazaran bir terakki ve teceddüt lâzimesidir zannetmiyorum. Eğer onları alıp tatbik etmek için sarfa mecbur olacağımız emeğin yüzde birini kendi elifbamızı ıslâh ve imlâmızı tanzim hususuna versek pek az zamanda Türkçemiz bir mamure hâlini almaya başlar ve günden güne her arabacının ayrı ayrı tahrip ettiği berbat bir kaldırıma dönen bedbaht ve mazlûm lisanımıza haylice salâh gelir."

Alfabe konusundaki düşüncelerini alfabenin ıslâh edilmesi noktasında ortaya koyan Fazıl Ahmet, bütün bunlara rağmen Lâtin harfleri kabul edilecekse, hâlihazırda kullanılan alfabenin ihtiyaçları göz önünde tutularak kabul edilmesi gerektiğini düşünür:

"Ancak Lâtin harflerini kabul edersek bunları sırf tipografik bir noktainazardan, yani rik'a, kûfi, sülûs ve divanî hattı gibi yeni bir yazı tarzı olarak almalıyız diyorum. Yani elifbamızı, elifbamızın ihtiyaçlarını o harflere değil, o harfleri bizim elifbamıza uydurarak ikmali ve eksik olan seslerle saitler için hususî tedrisatta bulunmalıyız iddiasındayım."⁶²⁶

Fazıl Ahmet'in alfabe değişikliği konusundaki mütereddit tavrı 1928 yılında ortadan kalkacak ve aynı yıl Lâtin harflerine geçişi kolaylaştırmak üzere tesis edilen Dil Encümenine aza seçilecektir.

Fazıl Ahmet lisanın sadeleşmesinden yanadır. Ancak bu konuda işin içine siyasetin karıştırılmasına karşıdır.⁶²⁷ Tanzimattan itibaren dilimizde görülen sadeleşme yönündeki gelişmelerden memnundur. Fazıl Ahmet, ilerde daha geniş bir şekilde ele alacağımız edebiyat ve Türk edebiyatı üzerine değerlendirmelerinde şahsiyetler etrafında bu konuya da temas edecektir. O,

⁶²⁶Fazıl Ahmet, "İki Kafadar", Hayat, nr. 43, 22 Eylül 1927, s. 3

⁶²⁷Fazıl Ahmet, "Edebiyat Bahisleri-Hocamın Ukalâlıkları", Akşam, nr. 2646, 25 Şubat 1926, s.2

Eski edebiyatın "mustalah" üslûbunu beğenmez ve eski şairleri "muayedeye" gider gibi yazdıkları için tenkit eder. Aynı tenkitleri Servet-i Fünûnculara da getirecek, Avrupaî fikirleri ağır bir dille yazdıkları ve dil konusunda eskiye dönüş sinyalleri verdikleri için aynı tenkitlerini Servet-i Fünûncular için de yapacaktır. Onun dilde sadelik konusunda derli toplu sayılabilecek fikirlerini⁶²⁸ 1927 yılında Akşam gazetesinde yayınlanan "Akademi Bahsi" başlıklı yazısında buluyoruz. Fazıl Ahmet, dil konusunda çalışmalar yapmak üzere bir akademinin kurulması teşebbüsleri sırasında yazdığı bu yazıda dilin sadeleşmesi çerçevesinde görüşlerini sıralar.

Fazıl Ahmet'e göre, Tanzimattan beri her sahada görülmeye başlayan millîleşme çabaları dilde de kendisini göstermiştir. Dilimiz o zamandan beri "rühd-i millî ve medenîsini" kazanma yolunda epey mesafe katetmiştir. Türkçe'nin olumlu yönde olan bu değişimi edebiyatımızı "lisan aristokrasisinin" kelime ve ıstılah "teşrifatçılığından" kurtarmış ve mutlakiyetten "demokrasiye" ulaştırmıştır. Artık ediplerimiz ve muharrirlerimiz halkın gözünü boyamak için değil açmak için yazmaktadırlar.

Dil konusunda birbirinden farklı üç anlayışın olduğunu ifade eden Fazıl Ahmet, bu anlayışları sırayla açıklar: Birinci gruptakiler eski lisanımızı canlandırmak isteyen, "mumyalaşmış mazimize türbedarlık" vazifesini ifa eden gruptur ki, âdeta "muhafazakârlar fırkası" gibi hareket etmektedirler. İkinci grup ise tam tersi anlayışa sahip olup, dilimizi yabancı unsurlardan tamamıyla tasfiye etmek isteyen, "ne istediğini, nereye gideceğini bile vuzuh ve sarahatle tayinden âciz, yıkıcı" bir anlayışa sahip bir gruptur. Bu iki "müfrit" grubun yanında herkesi idtidale davet eden üçüncü bir grup daha vardır.

Yukarıda nitelikleri belirtilen müfrit gruplar yüzünden lisanımız bugüne kadar kayıt altına alınamamış, herkes kendi anlayışına göre dilde tasarruflarda bulunmuştur. Bunun önüne geçmek lâzımdır. Lisanımızı kayıt altına alacak, "teşkilât-ı esâsiyesini" tanzim edecek bir "meclis-i müessisân" lüzumu gün geçtikçe kendisini hissettirmektedir. Çok kısa zamanda tesis edilmesi gereken

⁶²⁸Yazarın dilde sadeleşme ve akademi fikriyle ilgili bir başka yazısı yine aynı yıl "İki Kafadar" başlığıyla Yeni Kalem'de (nr. 1, 6. T. evvel 1927, s. 6) yayınlanmıştır. Bu konudaki fikirleri daha kapsamlı olduğu için "Akademi Bahsi" başlıklı yazısı üzerinde dumayı uygun bulduk.

dil akademisinin üyeleri "münevver"ler arasından seçilmelidir. Dilimizi kayıt altına alacak ve bu konuda gereksiz tartışmalara son verecek olan akademi, çalışmaları sırasında şu noktalara dikkat etmek durumundadır.

1. Maziyi hiç ihmal etmemek, aksine geleceği sağlam bir şekilde tesis edebilmek için ondan azamî derecede faydalanmak,
2. Dil konusunda geleceğe yönelik bir "mefkûre" ye sahip olmak,
3. Çalışmaları bir disiplin altında yürütmek⁶²⁹

Bütün bu düşüncelerden hareketle, dilin bir kayıt altına alınması çalışmalarının bir akademi bünyesinde gerçekleşmesi gerektiğini savunan Fazıl Ahmet'in, dilin sadeleşmesi konusunda, yukarıda bahsedilen grupların üçüncüsüne, yani meseleye ifrat noktasından yaklaşmayan mutedil gruba dahil olduğunu anlıyoruz. O meselenin ilmî usullerle halledilmesi fikrindedir. Dilin sadeleşmesi konusundaki düşüncelerini yine aynı yıl Hayat mecmuasında yayınlanan "Hangi Kelimeler Türkçedir?" başlıklı yazısında ortaya koymaya devam eden Fazıl Ahmet, Türkçeye yabancı dillerden giren ve Türkçenin gramer ve imlâ yapısına uymuş ve benimsenmiş her kelimeyi Türkçe olarak kabul eder. Ona göre her dil için tabî olan bu durum Türkçe için de geçerlidir. Çünkü Türkçe, tarih boyunca geniş bir coğrafya üzerine dağılmış, hâliyle pek çok yabancı dillerle münasebette bulunmuş, kelime almış, kelime vermiştir. Önemli olan bu kelimelerin dilimizde nasıl kullanıldığıdır. Dilimizde öyle kelimeler vardır ki gerek telâffuz, gerekse mana bakımından geldiği dillerle münasebeti bile kalmamıştır. Bu noktada İstanbul örneğini veren Fazıl Ahmet, İstanbul'un Türkler elinde Bizans zamanındakinden daha farklı bir hüviyete büründüğünü ve asıl hüviyetini fetihten sonra kazandığını savunur. Ona göre, Türkçeye yabancı dillerden giren kelimelere bu düşünce tarzıyla yaklaşacak olursak mesele kendiliğinden hallolacaktır.:

"Şu hâlde kabul etmeliyim ki Türk dili gibi tarihin en uzak devirlerinden beri yaşayan, bir çok kollara ayrılan bir lisan elbette diğer komşu dillerle ihtilâtlarda bulunacak, onlara birçok kelime verecek ve onlardan birçok lügat alacaktır. Bu böyle oldu, nitekim şimdi de böyle oluyor. Neden benim lisanımdan başka bir lisana geçmiş olan bir kelimeyi o lisan kendi malı addetsin

⁶²⁹Fazıl Ahmet, "Akademi Bahsi", Akşam, nr. 3246, 26 T. evvel 1927, s. 2

de, ben benim tasarrufa giren lafz hakkında mütereddit ve korkak davranayım? Türkçe'de kullanılan, Türkçe'nin lisanî kanunlarına tâbi tutulması lâzım gelen kelimeleri ne sebeple başıboş bırakayım? Düşündüğümüz nedir? Aslı Türkçe olmayan kelimeler hakkında kapitülasyon usûlü mü kabul edeceğiz? Yoksa bunları lisanî tabiiyetimizden ıskat ederek millî dil hudutları haricine mi çıkaralım. İstanbul vaktiyle Bizanslılardan aldık diye bu şehir için bizim değil diyor muyuz? Bugün dünyada şu güzel yerden daha Türk ne vardır? "Meselâ 'hafta' veya 'hasta' kelimelerini alalım. Bu kelimeler 'hefte' ve 'haste'den geliyor diye bunu kendimize yabancı bir unsur addetmemeli, acaba değiştirelim mi değiştirmeyelim mi diye abes bir telâşa düşmemeliyiz...

Türkçenin bu noktada yabancı dillerden giren kelimelerle problemi olmadığını savunan Fazıl Ahmet, ihtiyaç hâlinde her dilden kelime alınması gerektiği fikrindedir. Lisanımızdaki inzibatsızlığı kabul eden Fazıl Ahmet'e göre, yapılması gereken en lüzumlu şey ilmî bir hey'et nezaretinde dilimizi kayıtlar altına alacak tedbirlerin acilen alınmasıdır. Ayrıca imlâ konusundaki başıboşluğun da sona erdirilmesi onun dil konusundaki teklifleri arasındadır:

Bizim şimdi en muhtaç olduğumuz şey lisanî inzibattır, sarahattir, kanun ve kaidedir. İmlâ ve sarf ile nahv kavaidimizi mütehassıs bir heyet gözden geçirmeli ve Maarif Vekaletimiz muayyen bir imla kabul eylemelidir. Demeliyiz ki biz ihtiyacımıza göre kelime de alırız, kaide de."⁶³⁰

Fazıl Ahmet'in dil konusundaki mutedil tavrı 1932 yılından sonra değişecektir. Bilindiği gibi aynı yıl Birinci Türk Dili Kurultayı toplanmış ve Türkçenin sadeleşmesi konusunda köklü kararlar alınmıştır. Türkçeye geçmiş yabancı kelimeler yerine, bunların Türkçedeki karşılıklarını arama faaliyeti de kurultayın sonuçları arasındadır. 26 Eylül-5 Ekim tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayında gerçekleştirilen Kurultayın altıncı günü kürsüye gelen Hüseyin Cahit Yalçın'ın Türk dilinin sadeleşmesi ve gelişmesi hakkında öne sürdüğü görüşler tartışmalara sebep olmuştur. Hüseyin Cahit Bey konuşmasında dilde sadeleşme konusunda ifrat ve tefritten kaçınılması gereği üzerinde durur. Ona göre yabancı dillerden kelime almak bir zaruretin neticesidir. Lisanın tabi seyri içinde, tekâmül sonucunda dildeki yabancı unsurlar ya temizlenir ya da dilin kaidelerine uygun bir hâle gelir. Dile gayri tabîî şekilde müdahale etmek dilin

⁶³⁰Fazıl Ahmet, "Hangi Kelimeler Türkçedir", *Hayat*, nr.52, 24 T. sani 1927, s.513

mantığına uymaz. Bugün dilimize geçmiş, dilimize mal olmuş Arapça ve Farsça kelimeleri atarak onların yerine eski Türkçe kelimeler koymaya çalışmak anarşi doğuracaktır.⁶³¹

Hüseyin Cahit Yalçın'ın dilin sadeleşmesi konusundaki bu fikirleri Fazıl Ahmet'in yukarıda ortaya koyduğumuz fikirleriyle hemen hemen aynıdır. Aradan geçen beş sene içinde Cumhuriyet Halk Partisi Elazığ milletvekili Fazıl Ahmet, dilin sadeleşmesi konusundaki fikirlerini değiştirmiştir. Dilin sadeleştirilmesi ve yabancı kelimelerden ayıklanması hususunda inkılâpların karakterinin örnek alınmasını istemektedir. Hüseyin Cahit Yalçın'ın düşüncelerine itiraz eder ve söz isteyerek kürsüye gelir. Bir zamanlar "himmetiyle" kendisine matbuat hayatında şöhret kazandıran eski ustasını, "Cahid-i yektâ"yı ağır bir şekilde tenkit ederek düşüncelerinin gerçeklerle bağdaşmadığını belirtir:

"Arkadaşlar, Hüseyin Cahit Beyefendinin içlerinde çok temas noktaları gördüğüm, kanaatime çok yakın bulduğum mütalâlarını dinlerken aklıma ne geldi bilir misiniz? Hani bazı dışından gayet mamur gözüken sözler vardır ki içinde fikir viraneleri, fikir yıkıntıları saklıdır. Nasıl ki şimdi altında toplandığımız bu şatafatlı ve yaldızlı sarayların tavanları altında vaktiyle en çürük, en kof, en manasız kafalar bulunurdu, işte onları düşündüm.... Hüseyin Cahit Beyin muhtıralarında bir nokta vardır ki bana mamur felsefe kılıklarına sarılmış ifadeler altında felsefe ile hiç münasebeti olmayan gevşek, çürük, atılganlığa, idealciliğe uygun bulunmayan ifadeler kanaatini verdi. Kemal-i samimiyyetle arzederim ki bu ifadeler bana yeniçeri kıyafethanesini hatırlattı. Yeniçeri müzesinde birtakım yeniçeri ağaları vardır. Onların kaftanı, şalvarı, yatağanı, cübbesi, cepkeni vardır ama onu bir kere soyunuz içinden kupkuru bir değnek çıkar."

Düşmanlarını yenmiş ve asrın icaplarına göre inkılâplarını yapmaya başlamış Türk milletinin yabancı dillerden Türkçeye girmiş kelimelere karşı da zafer kazanacağını söyleyen Fazıl Ahmet, "eski dil"i kullananları "tiryakilik"le suçlar. Ona göre Türkçenin tekâmülü, Türkiye'nin tekamülü gibi olmak zorundadır:

⁶³¹Hüseyin Cahit Yalçın'ın görüşleri için bk. *age.*, s.270-279

"... Bir adam kalkıp da, "Efendiler, hilâfet diye bir müessese var, bunu kaldırmak icap eder." dese buna karşı, "Yok efendim, tekâmül kanununa mugayirdir, bunu kaldıramayız!" denebilir mi?... Ben Türkçe'nin tekâmülünü daima Türkiye'nin tekâmülü ile muvazî bir surette görmekteyim. Eskiden bir saltanat ve bu saltanatın bir lisanı, ihtişamlı, mübalağalı bir lisanı verdi ki buna mutlakiyet-i beyan diyeceğim. Bir lisan ki içerisi mimarî hattan ziyade mübalağalı ve iptidaî kabiliyetlerle, dekorasyonlarla doludur. Türkler mücadeleler, boğuşmalarla hayatlarını birçok yabancı unsurların ve yabancı idarelerin pençesinden kurtarmak azimleri yaptıkları gibi aynı hareket Türk dili için de olmuştur. Bu kurtuluş hareketi, Türkiye'nin rejiminde olduğu gibi, Türk dilinde de demokrasi, cümhuriyet ilân etmiştir. Bu vaziyet karşısında ıstırap duyanlar vardır, eskinin lezzetine alışkın kimseler vardır. Bunlar lisan tiryakileridir. Hani bazen antika meraklıları görürsünüz. Tavana nalın mihlarlar, tuhaf şeyler içinde tömbeki içerler, sonra usûl-i tefriş budur, böyle tefriş etmek lâzımdır, yapmazsak büyük felâket olur gibi garip endişeler izhar ederler."

Fazıl Ahmet'e göre dildeki çabuk değişimden çekinmenin bir manası yoktur. Çünkü Türkiye bu değişimi diğer sahalarda, kısa zamanda başarmıştır. Önemli olan, şuurlu bir programla bu değişimi gerçekleştirmektir:

"Efendiler, yukarda bahsettiğim tiryakilikten uyanmak zamanı çoktan gelmiştir ve arz ettiğim gibi korkulacak şey çabuk yürümek değil, programlı, bu asrın medenî adamına yakışır surette yürümektir.... Arkadaşlar, şeyhülislam efendinin çakşırı veya cübbesiyle laboratuvarında, bakteriyolojihanede çalışılmaz. Bizim yolumuz fetvahaneye değil kimyahaneye, bakteriyolojihaneye doğrudur."⁶³²

Daha önce yabancı dillerden dilimize girmiş ve Türkçenin ses ve cümle yapısına uymuş her kelimeyi Türkçe kabul eden Fazıl Ahmet, siyasî ve sosyal sahalarda gerçekleştirilen değişimin dilde de uygulanmasına taraftar olacaktır. Onun bu yeni dil görüşü ise en bariz şekilde 1933-1935 yıllarında yazdığı "Öztürkçe" şiirlerde görülecektir. 1934 yılında yazdığı "Dil Yolunda" adlı şiir onun yeni dil görüşü hakkında âdeta bir beyanname niteliği taşımaktadır. Dil konusunda yapılan hamlelerin doğruluğuna inanan Fazıl Ahmet, asırlardır

⁶³²Fazıl Ahmet'in görüşleri için bk. age., s.290-296

kullanılan ve Türkçenin malı olan kelimelerin tasfiyesini şiddetle destekler. "Millet" kelimesi de tasfiyesini istediği kelimelerden biridir:

Doğru doğru yürüyorum, yok kurulu bir pusum
Görüyorum ben önümü, başımda var bir usum.
İşte size arkadaşlar kısaca bir lâkırdı
Millet demem şimden sonra varken ünlü ulusum!

Dile yabancı dillerden geçmiş kelimelerin tasfiyesine karşı çıkanları "dik kafalılıkla ve terslik etmekle" suçlayan Fazıl Ahmet'in hücumlarından ilim kelimesi de payını alacaktır:

Terslik etmek sevmez içim, dik kafalı değilim.
Ap aydınlık duruyorken şimdi benim şu dilim,
Yabancı'nın bıçağıyla etmem onu bin dilim
Bilim varken, bilgi varken demem artık ben ilim!⁶³³

Fazıl Ahmet'in dil karşısındaki tavrının devrin siyasî ve sosyal şartlarına göre değiştiğine şahit oluyoruz. Türkiye'de çok partili hayata geçişten sonra onun dil konusundaki düşünceleri yine değişmiştir. 1948 yılında Son Telgraf gazetesinde çıkan "Yeni Dosyalardan-14 Şubat 1945-" başlıklı yazısında dil konusunda 1927 yılındaki fikirlerine dönüş yapar ve dile dışardan yapılan müdahaleleri eleştirir ve bu yolda olanları "inhisarcılıkla" suçlar. Fazıl Ahmet'e göre dile müdahale etmekle, insanların vicdanlarını "tekelden" idare etmek aynı şeydir:

"Yüz yıla yakındır Türk yazıcıları dilimizin duruluğunu sağlamak için çalışıyor. Bu süre içinde herkes kendi anlayışına göre bağımsızdı. Türkçeyi geliştirme yolunda kafalarımızı hür yaşatırdık. Şimdi hayır! Birkaç vakittir kaparozcu ruhu dile de "inhisar" koydu. Artık yalnız irfanımız değil vicdanımız da "tekelden" idare edilecek!"

⁶³³Fazıl Ahmet, "Dil Yolunda", Fazıl Ahmet, İstanbul 1934, s. 256

Arı dili savunan İbrahim Necmi Dilmen'in dil anlayışını tenkit eden yazar, aslında bir dönem kendisinin de şiirlerinde sıkça kullandığı zorlama kelimelerin⁶³⁴ dile sokulmasını eleştirmektedir:

"Bugün İbrahim Necmi Dilmen, Cumhuriyet'te bir "bildirik" bastırdı. Eksik olmasın bize "Türkçe düşünün!" diyor. ... Tarih ötesi devirlerde bile varlığının köklerini aradığımız bir millet acaba şimdiye kadar nece düşündü?.... Türkler Türkçe düşünmeye başlamak için bugüne kadar sayın arkadaşımızın mesihliğini mi beklediler?"

Bu düşüncelerle dildeki "Jakoben" tavrı tenkit eden yazar, Yahya Kemal'in Türkçesini beğenir.⁶³⁵

2. Edebiyat Hakkındaki Genel Değerlendirmeleri

Çok zengin bir edebiyat kültürüne sahip olan edebiyatımızda Namık Kemal'e kadar edebiyat kelimesinin yaygın bir kullanışa sahip olmadığı hakkında görüşler vardır.⁶³⁶ Böyle olunca tarifi yapılmamış ve bu sahada verilen eserler kelimenin kökü olan edeb'in ihtiva ettiği mana çerçevesinde değerlendirilmiştir. Eski edebiyatımıza hâkim olan bu tavır, Şinasî'de de görülür ve edebiyatın tarifi yerine, "fenn-i edep bir marifettir ki, insana haslet-âmûz-ı edeb olduğu için edeb ve ehli edip tesmiye kılınmıştır" diyerek daha ihata edici olduğunu inandığı edeb'in tarifini yapmakla yetinir. Edebiyatın ahlâka, edebe uygun olması noktasında Şinasî'nin görüşlerini paylaşan Namık Kemal, meseleyi daha ileriye götürerek, edebiyata sosyal bir vazife yükler. Ona göre edebiyat milletin hislerine tercüman olmalı, ahlâkı güzelleştirmeli, millî birlik ve beraberliği sağlamalı, cemiyete yön vermelidir. Talim-i Edebiyat adlı eserinde Edebiyat kelimesinin batılı manadaki ilk tarifini yapan Recaizade

⁶³⁴Yazar, İbrahim Necmi Dilmen'in kullandığı kelimelere benzer kelimeleri "Öztürkçe" başlığıyla 1934 yılında neşrettiği şiirlerinde sıkça kullanmıştı. Biz bu konuda "Soyumuz, Dilimiz" (*Cumhuriyet*, nr. 3796, 8 Birincikanun 1934, s.1) şiirinden aşağıya aldığımız;

Tek bir ateş eritmemiş onda olan perkliği
O göstermiş adamlığa en evrensel erkliği

mısralarını örnek vermekle yetineceğiz.

⁶³⁵Fazıl Ahmet, "Geçmişten Notlar-Yeni Dosyalardan", *Son Telgraf*, nr. 4042, 12 Mart 1948, s. 2

⁶³⁶Kâzım Yetiş, Namık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları, s. 23

Mahmut Ekrem edebiyatın genel manası için "Pek vasi, yani umumî bir nazarla bakılırsa edebiyat tabiri mahsûlât-ı efkârın kâffesine şâmil tutulmak iktiza eder" ibaresini kullanır. Her türlü fikir mahsulünü içine alacağı için bu tarifi sakıncalı bulan Recaizade ikinci bir tarif denemesine girişir. Recaizade'ye göre dar ve hususî anlamıyla edebiyat "En meşhur erbâb-ı kalemin en müntehab, en makbul eserlerinden istinbat ve ahz olunan usul ve emsâlin marifetidir". Estetik endişe yüklediği bu manaya zevk, his ve hayalden neş'et etme şartını getiren Recaizade, gerçekte edebiyatın tarifinden çok edebiyat bilgisi üzerinde durmaktadır.⁶³⁷ Ara Nesil şairlerinden Mehmet Celâl ise Recaizade'nin birinci tarifinden hareketle edebiyatı "mahsulât-ı efkârın" ifadesi şeklinde düşünmekle beraber, fikirlerin yazıya geçerken "intizam" altına alınması gerektiğini savunur.⁶³⁸

Bir mizah şairi olan Fazıl Ahmet, biraz dağınık da olsa edebiyat hakkında bazı düşüncelere sahiptir. O, edebiyat hakkındaki görüşlerini, mizahçılığından hareketle çoğu kere ciddiyetle fantezinin birbirine karıştığı ifadelerle okuyucuya vermek ister. Bu yüzden edebiyat hakkındaki düşüncesinin ne olduğunu anlamak zorlaşır. Nitekim edebiyat hayatının ilk yıllarında:

Nef'î-i muciz-beyânın sâni-i çâlâkiyim
Tâbi-i fermânım olmuş hicv ü medhin kişveri⁶³⁹

diyerek adetâ ikinci bir Nef'î olmak iddiasıyla okurlarının karşısına çıkan Fazıl Ahmet, aradan üç yıl geçtikten sonra;

Edebiyat çayırında gerçi yoktur buzağım⁶⁴⁰

diyecektir. Edebiyat sahasında iddiası olmadığını söyleyen Fazıl Ahmet, edebiyatı bir eğlence vasıtası olarak kullanmak niyetindedir. 1917 yılında Ruşen Eşref'in kendisiyle yaptığı mülakata verdiği cevaplarda ise daha ciddî görüşler ortaya koyar. Edebî hâdiselerin belli tarihler arasına sıkıştırılamayacağını

⁶³⁷Kâzım Yetiş, Talim-i Edebiyatın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler, Ankara, 1996, s.147-148

⁶³⁸ M. Fatih Andı, Mehmet Celâl-Hayatı, Görüşleri, Şiirleri, İstanbul 1995, s. 44

⁶³⁹Fazıl Ahmet, "Teşâür-i Nef'iyâne" Tanin, nr. 770, 24 T.evvel 1910, s. 2

⁶⁴⁰Fazıl Ahmet "Piyer Loti'ye", Tanin, nr. 1691, 14 Ağustos 1913, s. 2

savunan Fazıl Ahmet, sanatkâr-muhit ilişkisinde muhitin tesirini kabul etmekle beraber, sanatkârın da muhite tesir ettiği kanaatindedir:

"Edebiyatın içinde büyük ferdin cemiyet-i muhitadan aldığı bir şey olmakla beraber, oraya verdiği bir şey vardır. Onun için herhangi bir şair,. herhangi bir feylesof dışarıdan bir şey almakla beraber, dışarıya da bir şeyler veriyor. Yalnız filân devir filân adamı çıkarmıyor; filân adam da filân devri ortaya koyuyor. Düşünün bir adam, kaç yüz türlü tesir altında kalır ve kaç yüz türlü tesir onun şahsiyetini vücuda getirir. Hele biz ki iliklerimizde Acem, Arap, Fransız, Rus, İngiliz zevkleri hep karmakarışık"⁶⁴¹

Fazıl Ahmet, edebiyat konusundaki düşüncelerini söylemeye Mütareke döneminde de devam edecektir. 1919 yılında kendisiyle yapılan bir röportajda sorulan"Edebiyat hakkında ne düşünüyorsunuz?" sorusuna verdiği cevapta edebiyat hakkında hiçbir şey düşünmediğini söyleyecek, hatta edebiyatı okuyanlar için zararlı, edebiyatla iştil edenler için ise faydasız bulacaktır :

"-Hiçbir şey! Çünkü edebiyat öyle uzun uzadıya düşünmeye değer bir şey değildir ki! Yalnız şunu söyleyeyim: Edebiyatı, okuyanlar için çok defa muzır, yazarlar hakkında pek az kere faydalı bir meşgale diye tanıyorum."⁶⁴²

Şüphesiz onun bu düşüncelere sahip olmasında özellikle Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinde çektiği geçim sıkıntısının payı büyüktür. Edebiyat ve sanatın insanlara şöhret kazandırmakla birlikte refah seviyesini yükseltmek yolunda hiçbir fayda sağlamadığına inanan Fazıl Ahmet, bu konuyu şiirlerinde de işlemiştir.⁶⁴³

Aradan bir yıl geçtikten sonra Yusuf Ziya'ya verdiği cevapta ise edebiyatı şaka olarak telâkki ettiğini, hiçbir zaman ciddiye almadığını söyleyecektir:

⁶⁴¹Ruşen Eşref, "Fazıl Ahmet Bey", Türk Yurdu, c. XIII, nr. 5/46, 25 T. evvel 1333, s. 3618

⁶⁴²"Fazıl Ahmet Nasıl Şair Olmuş?", İnci, nr. 6, Temmuz 1919, s. 14

⁶⁴³ bk. Fazıl Ahmet'in Mizahî Şiirleri ve Hicivleri-Geçim Zorluğu Bölümü

"Zaten ben bu edebiyat işini biraz fazla şaka telâkki ediyorum... Doğrusunu isterseniz ben edebiyata hiçbir vakit büyük bir ehemmiyet vermedim. Ona karşı samimi bir sadakatim de yoktur. Kâh hoşuma gider, kâh hoşuma gitmez!"⁶⁴⁴

1920 yılında yazdığı "Söz Aramızda I" başlıklı mizahî yazısında edebiyatla münasebetinin çocukluk yıllarından itibaren başladığını belirten yazar, bu münasebeti birbiriyle geçinemeyen, fakat bir türlü de ayrılamayan karı-kocanın hâline benzetecektir. Hayatı boyunca pek çok kere edebiyattan uzaklaşmayı düşündüğünü söyleyen Fazıl Ahmet, yazdığı yazı ve şiirleri efkâr-ı umûmiyeye beğendirmek hevesi yüzünden bunu bir türlü gerçekleştirememiştir:

"Ta on üç yaşımdan beri edebiyat ile aramda bir münasebet vardır... Edebiyat ile ben hem birbirinden ayrılamayan, hem de birbiriyle asla geçinemeyen bir karı koca gibiyiz. Benim gönlüm mü çok hercai, yoksa edebiyat mı pek hafifmeşrep, burasını temin ederim ki hâlâ anlayamadım... İkimiz de geçmişi unutarak adam akıllı bir maişet temin etmek ve dostça, kardeşçe geçinmek için beynimizde ne kadar ahdler, peymanlar etsek bir türlü sözümüzü tutamıyoruz. Ve aramızda mutlaka kavga yeniden başlıyor. Lâkin bir kere de birbirimizden ayrıldık mı -onu bilmem- fakat bende hiç bir huzur ve sükûn kalmıyor. Hem ona karşı lâkayt görünmek istiyorum, hem de kendisine ait en ufak bir haberin kulağımdan kaçmasına tahammül etmem kabil değil. Çok defa düşündüm: Edebiyat, tıpkı vefasız, hoppa bir metres gibi benim bütün dimağımı, zamanımı, tarumar ediyor, yiyor, bitiriyor. Sonra bana verdiği şey ne? Tamamen hiç! Hatta öyle de değil. Bilâkis, bir gün beni bütün insanlar nazarında mahcup edecek, en acı tenkitlere, alaylara uğratacak gülünçlüklere sevk ediyor. İlham ettiği eserlerin hiç kıymeti yok. Sonra onları bastırmak, halka dinletmek için gönlüme doldurduğu hevesin derecesi nâmütenahi!"⁶⁴⁵

Milletvekili olduktan sonra, büyük kısmı 1933-1935 yılları arasında yazdığı öğretici mahiyetteki şiirler dışında 1940 yılına kadar edebiyata ara veren Fazıl Ahmet, bu dönemde edebiyat tedrisatı konusuna temas eder. gençlerin hayalci değil, hakikatlere vakıf bir şekilde eğitilmeleri gerektiğini savunur. Ona göre edebiyat dersleri, inkılâp Türkiyesinin şiarlarını gaye edinmek zorundadır.

⁶⁴⁴Yusuf Ziya, "Fazıl Ahmet Beyle Konuştum", Alemdar, nr. 640/2940, 25 Eylül 1336 (1920), s. 3

⁶⁴⁵Fazıl Ahmet, "Söz Aramızda I-1920", Şeytan Diyor ki, s. 201-202

Edebiyatın insan üzerinde iki türlü tesir bıraktığını savunan Fazıl Ahmet, faydalı tesirin insanı bayağı zevklerden uzaklaştırdığına, duygularında inceliğe yol açtığına ve kibarlığa sevk ettiğine dikkat çeker. Asıl üzerinde durulması gereken ikinci, yani zararlı tesiridir. Eğer okunan eserler, mantığa ve muhakeme gücüne aykırı, kontrol edilemez bir yapıda ise insana faydadan çok zarar verirler. Bu türlü eserleri okuyanlar yaşama azimlerini, hayat karşısındaki mücadele gücünü kaybederler. Cumhuriyet Türkiye'si sağlam dimağlı gençler yetiştirmek zorunda olduğu için, öğretmenlerin bilhassa bu noktalara dikkat etmeleri gerekir.⁶⁴⁶

Edebiyatı bir eğlence vasıtası olarak düşünen Fazıl Ahmet, edebiyatın ne olduğu noktasında ciddi görüşler ortaya koymaz. Buna rağmen edebiyatın nasıl bir fonksiyon icra etmesi gerektiği noktasında görüşler öne sürer. Ona göre edebiyat topluma faydalı ve yol gösterici olmalıdır.

3. Şiir ve Şair

Divan edebiyatında "mevzun ve mukaffa söz" diye ifadesini bulan şiir hakkında, Yenileşme devri Türk edebiyatından itibaren yeni anlayışlar ortaya konulacaktır. Yeni edebiyatı tesis ederken Divan edebiyatını yıkmakla işe başlayan Namık Kemal'in edebiyata içtimaî bir vazife yüklediğini biliyoruz. Yeni edebiyat hakkındaki düşüncelerini nev'i ayrımı yapmadan genel olarak ortaya koyan Namık Kemal, edebiyatın cemiyete yön vermesini, millî hislere tercüman olmasını, ve ahlâkı tezyin etmesini ister. Tahrib-i Harabat mukaddimesinde yer alan;

Makbul ola mı şüursuz şiir

mısraıyla şiirin her şeyden önce akla, mantığa, ahlâka uygun olması gerektiğini savunan Namık Kemal, Abdülhak Hamit ve Rezaizade Mahmut Ekrem'e yazdığı mektuplarında özellikle vatanî konular etrafında şiirler yazma konusunda onları zorlayacaktır. Şiirde daha çok ferdî hislerini ifade eden Tanzimatın ikinci nesli ise edebiyatı sosyal ve politik fikirlerin ifade vasıtası yapan Şinasî-Namık Kemal neslinden ayrılacaktır. "Zerrattan şumûsa kadar her güzel şey şiirdir" diyen Rezaizade, şiirde, güzelliği birinci sıraya yerleştirir. Ona göre şiirde his, hayal ve fikir olmak üzere üç türlü güzellik olmalıdır. Abdülhak

⁶⁴⁶Fazıl Ahmet, "Yeni Neslin Edebiyat Kültürü", Aydıbir, nr. 8, 1 Nisan 1936, s. 17

Hamit'e göre ise şiir "Bir hakikat-i müdhişenin tazyiki altında hiçbir şey söyleyememektir." Şiir konusundaki aynı tavrı ara Nesil mensuplarında da görmek mümkündür. Recaizadenin öğrencisi Menemenlizade Mehmet Tahir'e göre en güzel şiir "hissiyâtın kendisidir".⁶⁴⁷ Mehmet Celâl ise kendisini teessüre sevk edecek her şeyin şiir olduğunu söyler.⁶⁴⁸ Yine Ara Nesil mensuplarından Nabizade Nazım'a göre ise gençlerden şiirle uğraşmamalarını, uğraşacaklarsa ilim, fen ve felsefe dallarında iyi bir tahsil gördükten, birkaç yabancı dil bildikten sonra şiir yazmaya başlamalarını salık verir.⁶⁴⁹ Şiirde "derûnî ahenk" dediği ritmi arayan Yahya Kemal'e göre ise hâlis şiir "güfteden önce bir bestedir".⁶⁵⁰ Şiir hakkındaki düşüncelerini Piyale mukaddimesinde yer alan "Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar" başlıklı yazısında ortaya koyan ve şiirde anlama ve vuzuha önem vermeyen Ahmet Haşim'e göre şiir, "musiki ile söz arasında, sözden ziyade musikiye yakın" bir lisanla yazılmalı, "resullerin sözü gibi, muhtelif tefsirata müsait bir vüs'at ve şümülü haiz olmalı"dır.⁶⁵¹

Fazıl Ahmet bir şair olmasına rağmen şiirin tarifi konusunda bir çaba içinde değildir. Onun şiir hakkında ortaya koyduğu değerlendirmeler şiirin ne olması gerektiğinden çok hangi niteliklere sahip olması noktasında yoğunlaşır. Hemen söyleyelim ki bu değerlendirmeler belirli bir bütünlük içinde olmayıp, yıllara göre değişen ve çoğu kere birbiriyle tenakuza düşen değerlendirmelerdir. 1917 yılında Ruşen Eşref'e "adamakıllı şiir" diye nitelendirdiği lirik şiir hakkında olumlu düşüncelere sahiptir. Mizacından ve "müstait" olamamasından dolayı bu tür şiir yazamayacağını düşünen Fazıl Ahmet, buna rağmen lirik ve hissî şiirleri sevdiğini söyleyecektir. En sevdiği şairler arasında Nedîm, Ahmet Haşim ve Yahya Kemal'i göstermesi bu sevginin en çarpıcı delilleridir.⁶⁵² Edebiyat hayatının başından 1927 yılına kadar yaptığı işi sadece

⁶⁴⁷Menemenlizadenin şiir hakkındaki görüşlerine dair daha geniş bilgi için bk. Necat Birinci, *Menemenlizade Mehmd Tahir, Hayatı ve Eserleri*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1981, s. 36-40

⁶⁴⁸Mehmet Celâl'in şiir hakkındaki görüşlerine dair daha geniş bilgi için bk. M. Fatih Andı, *Mehmet Celâl, Hayatı, Görüşleri, Şiirleri*, s. 46-52

⁶⁴⁹Necat Birinci, *Nabizade Nazım*, Ankara 1987, s. 9

⁶⁵⁰Yahya Kemal Beyatlı, *Edebiyata Dair*, İstanbul 1984, s. 7

⁶⁵¹Ahmet Haşim, Piyale-"Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar", İstanbul 1926

⁶⁵²Ruşen Eşref, "Fazıl Ahmet Bey", *Türk Yurdu*, c. XIII, nr. 5/146, 25 T. evvel 1333/1917, s. 3617/3624

"şaka" olarak değerlendiren ve edebiyatı ciddîye almadığını söyleyen Fazıl Ahmet, bu tarihten sonra şiir ve edebiyat üzerinde ciddî düşünmeye başlayacak, şiire ve dolayısıyla şaire sosyal bir fonksiyon yükleyecektir. Şairdeki bu düşünce değişikliğini yaşanan dönemle de irtibatlandırmak lâzımdır. Cumhuriyet ilân edilmiş, eski sistem kurumlarıyla birlikte tarihe gömülmeye başlanmıştır. Yeni dönemin şiiri de yeni olmak zorundadır. 1927 yılında yazdığı "Sanat Bana Der ki" şiiri Fazıl Ahmet'in düşüncelerinin bu noktada en bariz şekilde yer aldığı bir beyanname olarak karşımıza çıkar. Şiirin daha ilk mısralarında;

Bilmeli ki o ne gülen, ne ağlayan demektir
Hakikaten büyük şair bir çağlayan demektir
Doğuları batılardan onun dili seçtirir
Nehirlerin en coşkunu gene onun vecdidir

diyerek şaire sosyal bir misyon yükleyen Fazıl Ahmet, ferdî hislerin şiirde yer almaması gerektiğini savunur. Bu yüzden lirik şiire ve kendisinin bizzat iştigal ettiği mizahî şiire geçici süre tavrı alacaktır. Lirik şiir üzerindeki tenkitlerini:

Zannetme ki sade şarap, sade lâle demektir
Hakikaten büyük sanat, bir şâle demektir

mısralarında devam ettiren şair, "şarap" ve lâle" mazmunları karşısındaki menfi tavrıyla Eski edebiyatı da tenkit eder. Şaire göre sanatkâr sağlam bünyeye ve engin bir ruha sahip olmalıdır. Çünkü sanat nahif insanların uğraşacağı bir saha değildir:

Sakat gönül ona varmaz, hatta yanıp kudursa,
Onun için at sen yere mermerini alçını.
Çıkamazsın tepesine ruhun eğer bodursa
Çünkü yoktur kayaların ondan daha yalçını

Fazıl Ahmet, şaire "sonsuzluğun üst tarafı" gibi mübhem bir hedef işaret eder. Ona göre asıl şiir sonsuzluğun ötesinde bir yeredir. Hâlbuki şiire sosyal bir vazife yükleyen bir şairin hedefi bellidir. O hedefi gerçekleştirmek veyahut gerçekleştiğini görmek için şiir yazar. Bu yolda yazılan şiirin kıymeti hedefe varıncaya kadardır. Fazıl Ahmet, sosyal bir misyon yüklemek istediği şaire muğlâk bir hedef göstermektedir:

O yaylaya dökülemez hiçbir bulut gölgesi
Sonsuzluğun üst tarafı, işte şiirin ülkesi⁶⁵³

Fazıl Ahmet, bu dönemde lirik şiir hakkındaki olumsuz düşüncelerini şiir dışında başka platformlarda da ortaya koymuştur. Muhtemelen 1932 yılında Adile Ayda'ya lirik ve hissî şiir üzerindeki fikirlerini söylerken, bu tarz şiiri yerden yere vuracaktır. Lirik şiir yazmayı "aşk dilenmek" olarak niteleyen Fazıl Ahmet, lirik şairleri ve şiirleri gülünç bulacaktır:

"Hiç düşündünüz mü lirik şiir nedir diye? Lirik şiirlerin yüzde doksanı aşk dilenmekten başka bir şey değil.. Lirik şairler ne yapar? Şiirlerinin çoğunda bir kadına aşklarını ilân ederler. Aşkını ilân etmek, aşk beklemektir: Sevilmek istiyorum, sevilmek istiyorum diye bağırarak gibi bir şey. İşte ben bunu gülünç buluyorum. Dünyada en korktuğum şey de gülünç olmak!"⁶⁵⁴

Fazıl Ahmet'in yukarıda ele aldığımız şiirinde şaire gösterdiği muğlak hedefler 1933'ten sonra yazdığı "Öztürkçe" şiirlerinde daha net bir hâl alacaktır. O, Cumhuriyetin ilânından sonra gerçekleştirilen inkılâpların yerleştirilmesinde ve halka anlatılmasında şaire büyük vazifeler düştüğü görüşündedir. "Türk Ozanına" adlı şiirde şairin yüklendiği misyonun ana hatlarını görmek mümkündür:

Dinletilmez bu ulusa eski, kırık bağlama
Dünler için ulu ozan çocuk gibi ağlama!
Yıkıntılar arasında dökme artık göz yaşı
Kendin ülkü kuramazsan kurulana taş taşı

Cumhuriyetten sonra maziyle olan bütün irtibatların kesilmesini isteyen Fazıl Ahmet, bu konuda şairlere büyük vazifeler yükler. Mazi kötüdür ve üzülecek hiçbir tarafı yoktur. Dünün ferdî duygulara tercüman olan şairi, bugünün "yeni hayat"ını, "öz dil" ile tesis etmeye çalışan "ozan" olmuştur. Yeni hayatın önünde ise büyük engeller vardır. Bugünün ozanı idealist şahsiyetiyle bu engelleri aşmak için milletin önünde bir meşale olmalıdır:

⁶⁵³Fazıl Ahmet, "Sanat Bana Der ki", *Hayat*, c.I, nr. 9, 27 K. sani 1927, s. 3

⁶⁵⁴Adile Ayda, *Böyle İdiler Yaşarken*, Ankara, 1984, s. 58

Yaz isteriz, dökme bize kışlarını, güzünü
Geçmişleri bırak, güldür geleceğin yüzünü

Sanatta millî değerlere dönmek, halkın şiirini yazmak yeni ozanın başta gelen görevleridir. Bizim değerlerimiz varken, "yabancınn zilini" çalmak gereksizdir:

Bizim birer sevgimizdir, kuşumuzla kurdumuz
Baştan başa şen olacak yoksul kalmış yurdumuz
Yâd ellerde gidip çekme yabancınn zilini
Söyle bize bu dağların, bu suların dilini.⁶⁵⁵

Fazıl Ahmet'in bu yeni sanat anlayışıyla eser verdiği devre çok kısa sürmüştür. Büyük kısmını 1933-1935 yıllarında "Öztürkçe" başlığıyla yazdığı 21 şiir bu gruba girmektedir.⁶⁵⁶ 1936 yılında Akbaba'da (nr. 145) çıkan, "Gençliğimizde" adlı mizah şiiriyle, bu anlayışla şiir yazmayı bırakacak ve büyük ölçüde 1927 yılından önceki şiir anlayışına dönecektir. 1940 yılında yazdığı "Öbür Dünyadan II" şiirinde yer alan;

Bilirdim ki şiirin çoğu ya dumandır, ya saman
Fakat ilme çocuk gibi güvendimdi bir zaman
(Öbür Dünyadan, Cumhuriyet, nr. 5870, 1940)

musralarında ise bilimi, şiire tercih ettiğini söyleyecektir.

Fazıl Ahmet'in şiir üzerinde yaptığı değerlendirmelerin siyasî dönemlerle yakından ilgili olduğunu ve görüşlerine yaşanan siyasî atmosferin yön verdiğini belirtmiştik. Şairin lirik ve hissî şiir hakkında müteakip defalar ortaya koyduğu düşüncelerin çeşitliliği, bu görüşümüzü ispat etmektedir.

4. Edebiyat Siyaset Münasebetleri

Fazıl Ahmet, ilmî ve edebî meselelere siyasetin karıştırılmasına karşı çıkar. Ancak onun bu konulardaki tenkitlerini İttihat ve Terakki devriyle sınırlandırması ve bu tenkitleri Mütareke döneminde yapması ilgi çekicidir. 1920 yılında yazdığı "Edebiyat Ne Sularda?" adlı yazısı, onun siyasetin, ilim ve

⁶⁵⁵Fazıl Ahmet, "Türk Ozanına", Fazıl Ahmet, İstanbul 1934, s. 255-256

⁶⁵⁶Bu konuda daha geniş bilgi için bk. *Fazıl Ahmet'in Mizahî Olmayan Şiirleri Bölümü*

edebiyata karıştırılması meselesiyle ilgili düşüncelerini aktardığı yazılardan birisidir. Siyasetle ilim ve edebiyatın mahiyet itibarıyla birbirinden farklı sahalara olduğunu savunan Fazıl Ahmet, edebiyat siyaset ilişkisi konusunda, Meşrutiyetten sonra hız kazanan hece-aruz münakaşaları sırasında İttihat ve Terakki yönetiminin tavrını heceden yana koymasını örnek gösterir. İttihat ve Terakki kendisine ideoloji olarak Türkçülüğü kabul ettikten sonra dilde tasfiye çalışmaları başlamış, bu konuda farklı düşünceleri paylaşan edipler arasında kırgınlıklar olmuştur. Fazıl Ahmet, aynı zamanda İttihat ve Terakkinin merkez-i umûmî azası olan Ziya Gökalp⁶⁵⁷ ile dilde tasfiyeciliğe ve hece veznine karşı çıkan Süleyman Nazif'in kırgınlıklarının buradan kaynaklandığına işaret eder:

"İttihatçılar bir taraftan millî ticareti tanzim ederken diğer taraftan aruz ve hece vezni meselesini halle koyulmuşlardı. Birçok muhalifi nasıl Sinop'a gönderdilerse terkipleri, izafetleri de hudut haricine çıkarmak istediler. Servet-i Fünûn'dan miras kalan her şey tehcir ve taktik edilmek lâzım geldi. Süleyman Nazif Beyin sabık Tal'at Paşa ile Ziya Gökalp Beye bu kadar infiâli başka nedendir zannediyorsun?"

Fazıl Ahmet, heceye ve dilde sadeleşmeye karşı değildir. Ancak, edebî sahadaki değişikliklerin ve gelişmelerin iktidar tarafından denetlenmesine ve onay verildikten sonra geçerlilik kazanmasına karşıdır. Ona göre İttihat ve Terakki yönetimi her sahada olduğu gibi edebiyata da inhisar koymuştur:

"İttihatçıların bir tabiatı vardı: En hayırlı, en güzel, en necip emellere, gayelere el uzatmak ve onlara merkez-i umûmîde damga vurduktan yahut bandrol yapıştırdıktan sonra icap edenleri piyasaya çıkarmak... Onun için bu memleketin felâhı namına tutulabilecek ne kadar cankurtaran varsa -maalesef- milletin nazarında şüpheli mahiyet aldı."

Fazıl Ahmet'e göre ikbale ulaşmak isteyen şairlerden bazıları İttihat ve Terakkinin vezin tartışmalarında tercihini aruzdan yana koymasını fırsat

⁶⁵⁷Fazıl Ahmet, burada, hece-aruz tartışmalarında İttihat ve Terakkinin tavrının belirlenmesinde üstü kapalı olarak Ziya Gökalp'in rolü olduğunu ifade etmektedir. Bir başka yazısında ise "Politikaya onun kadar ilim, yine ilme de onun kadar politika karıştırabilmiş" çok az kişi tanıdığını belirterek Ziya Gökalp'i suçlayacaktır. (Fazıl Ahmet, "Edebiyat Bahisleri-Hocamın Ukalâlıkları", *Akşam*, nr. 2646, 25 Şubat 1926, s.2)

ittihaz etmişler ve aruzu bırakıp heceyle şiir yazmaya başlamışlardır. Fazıl Ahmet, isim vermeden İttihat ve Terakki döneminde aruzdan heceye geçen şairleri tenkit etmektedir. Çünkü daha sonra bu şairler Mütareke döneminde tekrar aruza dönmüşlerdir:

"İttihatçılar zamanında hece vezni mevki-i iktidara gelmişti. Bugün aruza rücu eden nice şair tanırım ki o zaman parmak hesabı ile feyz ve ikbal vasıtalarını sayıyordu."⁶⁵⁸

1922 yılında yazdığı "Edebiyatta İltimas" başlıklı yazısında edebiyat ve siyaset münasebetleriyle ilgili düşüncelerine Mehmet Emin Yurdakul'un şahsında devam eder. Fazıl Ahmet, siyasî iradenin edebî hayata müdahale ederek şairler arasında iyi şair, kötü şair, vatansever şair ayrımı yapmasına karşı çıkar. Siyasî idarenin müspet kanaatlerini taşıyan ve bütün kudretini siyasî idarenin emrine sunan edebiyatçıları "diplomalı edip" tabiriyle sıfatlandırır. Sırtını siyâsi bir kuvvete yaslayan şair ve edip ne yazarsa yazsın ayrıcalıklıdır ve başkaları tarafından tenkit edilemez. İttihat ve Terakki zamanında Mehmet Emin Yurdakul'un durumu böyledir:

"Sabık hükûmet [İttihat ve Terakki] zamanında bazı mahafilin damga veya bandrolünü taşımayan her şey sahte addolunurdu. Hatta bazen -tabir-i resmîsi ile- müstelzim-i mücâzât olurdu. Doğru söz, hamiyet ve namus ve hatta iktidar bile! İcap ederdi ki bu meziyetlere sahip olanlar, mallarını bir kere o mevkilere depo etsinler. Ondan sonra oraların hamiyet mütehassısları -tıpkı gümrük kimyagerleri hâlinde- getirilen emtiayı marazî-i âli dairesinde tahlil edip rapor vururlardı! Önce bu muamele bitmeli idi ki bilâhire vatanperverlik imtiyazı, büyük adamlık buyrultusu yahut şeref ve liyakat alâmet-i farikası alınabilsin! Biz böyle diplomalı mütefekkirlerle şair ve romancıları çok gördük. Hatta bunlardan bazılarının -bâ-irâde-i hususiyye- bir hakk-ı tahakküm iktisap ettiğini bile duymuştuk. Ezcümle, Mehmet Emin Beyefendi amcamızın şiirlerini -edebiyat âleminde her türlü taarruz ve tenkitten masûn kalmaları için- âdeta jandarma muhafazası altında , seyr ü sefer ettirirlerdi."⁶⁵⁹

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Fazıl Ahmet, her sahanın kendisine has bir hareket alanı olduğundan bahisle, bu sahalara dışardan yapılacak

⁶⁵⁸Fazıl Ahmet, "Edebiyat Ne Sularda?-1920-", *Şeytan Diyor ki*, İstanbul 1927, s. 197-198

⁶⁵⁹Fazıl Ahmet, "Edebiyatta İltimas", *Yarın*, nr. 17, 9 Şubat 1338 (1922), s. 4

müdahalelere karşı çıkmaktadır. Hele siyasî iradenin edebiyat hayatına müdahale etmesi ise edebiyatın gelişimine müspet yönde hiçbir katkıda bulunmayacaktır.

5. Türk Edebiyatının Devreleri Üzerine Değerlendirmeleri

Fazıl Ahmet, gazete ve mecmualarda yazdığı ciddî yazılarda, kendisiyle yapılan mülâkatlarda Türk edebiyatının devreleri ve bu devrelere mensup şahsiyetler hakkında değerlendirmelerde bulunur. Bu değerlendirmeleri ilgili başlıklar altında ele alacağız. Şahsiyetler hakkında mizahî şiirlerinde yaptığı değerlendirmeleri ilgili bölümde işlediğimiz için tekrar buraya almayacağız.⁶⁶⁰

a) Eski Edebiyat

Gerek muhteva, gerekse şekil bakımından sınırları kendi içinde çizilmiş olan Eski edebiyatımız, Tanzimattan sonra her sahada batıyla tanışan cemiyetimizin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmıştır. Şinasî'nin muhtevada yaptığı değişikle temelleri sarsılan Eski edebiyata en öldürücü darbeyi ise onu her yönden tenkit eden Namık Kemal vurmuştur. Şinasî ve Namık Kemal'in açtığı yolu takip edenler ise edebiyat telâkkileri yer yer onlardan farklı olmakla birlikte, edebiyatımıza batılı manada yeni bir çehre kazandırma yolunda önemli hamlelere imza atacaktlardır.

Eski edebiyatın dikkatli bir okuyucusu olan Fazıl Ahmet'in, edebiyatımızın klâsik diye nitelendirilen bu devresi ile ilgili olarak tehziller ve pastişler yazdığını, yine eski edebiyat estetiğine uygun şiirler kaleme aldığını biliyoruz. Klâsik şairlerimiz arasında en fazla Nedîm'i beğenen Fazıl Ahmet, biraz da yaşadığı devrin anlayışından hareketle Eski edebiyatımız hakkında menfi düşüncelere sahiptir. 1917 yılında Ruşen Eşref'in kendisiyle yaptığı mülâkatta "Eskiler muayedeye gider gibi yazı yazarlardı.⁶⁶¹ diyerek Eski şiirin üslûbuna ve dil yapısına tenkitler getirir. Divan şairinin, "alacalı, bulacalı, hayal ve terkip" merakı yüzünden sun'î bir edebiyat meydana getirdiğini savunan Fazıl Ahmet, bu edebiyatı "samimî" bulmaz.⁶⁶² 1925 yılında Vatan gazetesinde çıkan "Mesih

⁶⁶⁰bk. *Fazıl Ahmet'in Mizahî Şiirleri ve Hicivleri Bölümü*

⁶⁶¹ ag.röp., 3619

⁶⁶²Fazıl Ahmet, "Samimiyet Noksanı", *Yeni Dünya*, nr. 5, 14 Ağustos 1335 (1919), s. 69; Hocamın Ukalâlıkları, *Akşam*, nr. 2646, 25 Şubat 1926, s. 3

Bekler Gibi" yazısında ise Eski edebiyatı dinî unsurlara yer vermesi noktasında tenkit edecektir:

"Kudemanın asarı dindarâne, padişahperverâne, ve mutlakiyetperestâne idi. Fuzûlî'den bed' ile eslâfın en büyük şairleri ve edipleri bu teslisten ayrılmamıştır."

Yazının ilerleyen bölümlerinde bir nebze olsun Eski edebiyatın hakkını teslim etme ihtiyacı duyar ve kendi şartları içinde değerlendirilmesini ister. Bununla birlikte bir "mumya"ya benzettiği Eski edebiyatın artık ömrünü tamamladığını, öldüğünü, dirilmesinin mümkün olmadığını savunur:

Ancak itirafı zarurî bir hakikat var: Edebiyat-ı kadîme kendi hududu ve üslûbu içinde harikulâde abideler vücuda getirdi. Bunlar daima Türk dehasının mefâhîrinden madûd olacaktır. Fakat o edebiyat şimdi bir lahitten, bir sandukadan başka bir şey değil. Bir lâhit ki içinde ölü bir mazinin mummyası yatıyor."⁶⁶³

1932 yılında Atatürk'ün huzurunda gerçekleştirilen I. Türk Dili Kurultayında ise Eski edebiyat hakkındaki tenkitlerini daha ileriye götürür. Eski edebiyatımızı "edebe" mugayir bir edebiyat gören Fazıl Ahmet, bu yönüyle gençlere bir şey veremeyeceğini düşünerek ders programlarından çıkarılmasını ister:

"Biz bugünkü bütün tedrisatımızda, gayelerimizde lâik bir cemiyet teşkil etmek davasındayız. Biz bir cumhuriyette demokratik bir idare, bir gaye takip etmek davasındayız. Bizim edebiyatımız mutlakiyetperver itlâk-ı tâmmı ile bir mutlakiyet edebiyatıdır. O münacatla başlar, arkasından na't gelir, arkasından kaside gelir, arkasından çeşme tarihleri gelir, arkasından daha ne geldiğini huzurunuzda teeddüp ettiğimden söyleyemeyeceğim... Bugün tedrisat sahasında talebe efendilere bütün klâsik eserleri gösterelim fakat bunlar gibi yazı yazma diyelim, böyle şey olur mu?"

Fazıl Ahmet konuşmasının ilerleyen bölümlerinde eski edebiyatı "tarihî harabe" olarak nitelendirir. Yeni bir ruhla tesis edilen cumhuriyette bu harabenin tekrar diriltilmesine ihtiyaç yoktur:

⁶⁶³Fazıl Ahmet, Mesih Bekler Gibi, *Vatan*, nr. 818, 25 Temmuz 1341/1925, s.2

Evet, demin arzettiğim gibi başında kallâvî, arkasında cübbe ve ayağında şıptık pabuç olan nesil Veysî'yi okuyabilir. Arkadaşlar, şeyhülislam efendinin çakşırı ve cübbesiyle laboratuvarında, bakteriyolojihanede çalışamaz. Bizim yolumuz fetvahaneye değil, kimyahaneye, bakteriyolojihaneye doğrudur."⁶⁶⁴

Fazıl Ahmet'in Eski edebiyatla ilgili düşünceleri siyasî şartlara bağlı olarak değişiklik arz etmektedir. Nitekim 1937 yılında kendisiyle yapılan bir röportajda en beğendiği şairler arasında Nedim'in ismini anacak, 1940'lı yıllarda ise Nedim tarzında şiirler yazacaktır.⁶⁶⁵

b) Yeni Türk Edebiyatı

Batılı tarzda eğitim veren müesseselerde öğrenim gören, çocukluk ve ilk gençlik yıllarında Namık Kemal, Rezaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamit ve Ahmet Midhat Efendinin eserlerini okuyarak yetişen ve iyi derecede Fransızca bilen Fazıl Ahmet'in yeni Türk edebiyatına bakışı, eski edebiyata nispetle müspettir. Ona göre edebiyatımız batıyla Tanzimat döneminde tanışmıştır. Şinasi ve Namık Kemal'in yaptığı "aşı" ile birlikte edebiyatımız artık batılı fikirlerin ifade vasıtası olmuştur. Siyasî, içtimaî, felsefî ve ahlâkî meseleler edebiyatımıza bu dönemde girmiştir.

"Yeni edebiyata gelince, onun da en canlı hususiyetini mühim bir aşî ameliyesi temin etmiştir. Bu lisanın kadim, ananevî kütüğü üzerine Şinasi ve Namık Kemal gibi müceddidler Avrupaî ilhamlardan bir nevi kalem aşısı vurdular. O zamandan beri edebî neşriyatımız garp âleminin alâkadar olduğu bütün büyük meselelere temas etmeye başladı."

Fazıl Ahmet, edebiyat sahasında batıyla temas etmenin zihinlere bir açıklık getirdiğini ve okuyucunun yeni edebî türlerle buluşması sayesinde ifade vasıtalarının arttığına dikkat çeker.

"Ve artık muhayyilemiz dar, klâsik bir cendere içindeki yıpranmış kafiyeleri tekrardan bıktı ve yeni birtakım fikir mntıklarına doğru seyahate başladı. Oralardan güzide bazı hilkatlerin neşriyat piyasasına getirip çıkardığı muhtelif emtia, bugünün gençliğini teşhiz eden zihnî serveti teşkil etmektedir.

⁶⁶⁴Birinci Türk Dili Kurultayı-Tezler, Müzakere Zabıtları, İstanbul 1933, s. 295-296

⁶⁶⁵Kandemir, ag. röp., s. 15

Roman, şiir, küçük hikâye, hatta tiyatro... Bütün bu edebiyat nev'ilerini Avrupa'yı tanımaya başladıktan sonra öğrendik. Bugün o sahalarda kendimize göre küçük büyük kahramanlarımız var."

Lisanda sadelik fikri de batıyla temastan sonra ortaya çıkmıştır. O bütün bunları bir nimet olarak görür:

"Sonra lisanımız büyük bir yakaza peyda etti ve günden güne durulmaya başlayan bir su gibi tortularını atarak hafifleşti ve şeffaflaştı. Bunların hepsi bir nimet, hepsi hakiki bir kazançtır."⁶⁶⁶

Fazıl Ahmet'e göre batı etkisinde gelişen Türk edebiyatının en önemli eksikliği kendisine örnek olarak sadece Fransız kültürünü ve edebiyatını örnek almasıdır. O, batı kültürünü bir bütün olarak düşünür. Fransız kültürü ve edebiyatı ise bu kültürün bir parçasıdır. Fazıl Ahmet, Aydınlanma hareketine Kraliçe Elizabeth ve Viktorya dönemlerinde en az Fransız düşüncesi kadar katkıda bulunmuş olan İngiliz kültür ve edebiyatının Türk münevveri tarafından değerlendirilmemesini bir eksiklik olarak kabul edecektir.⁶⁶⁷

Fazıl Ahmet, Abdülhak Hamit'i "şair-i azam" olarak kabul etmez. Onu, "lisanımızın kıyı sularından Avrupa sahillerine" şuursuzca akın yapan "korsanlara" benzetir. Hamit'in şiiri Finten'in kahramanlarından Davalaciro gibi hilkat garibesi bir şiirdir ve "Arabî ve Farişî yelkenlerden" yaptığı şiir gemisini "Victor Hugo'nun nefesiyle yüzdürmeye" çalışmıştır.⁶⁶⁸ Bu yüzden onun eserleri samimiyetten uzaktır. Ona göre Hamit, "duymadığını, düşünmediğini bize gürültü, şamata ve patırtı içinde duymuş ve anlamış gibi göstermek isteyen gözbağcı, mürâî ve üstü başı teberler, teşbihler dolu sahtekâr ve zevksiz bir Mekke delili" hüviyetindedir.⁶⁶⁹

⁶⁶⁶"Mesih Bekler Gibi", s. 2

⁶⁶⁷Fazıl Ahmet, "İngiliz Edebiyatı ve Bizim Bilmediğimiz Hakikat, *Cumhuriyet*, nr. 7291, 8 Birincikanun 1944, s. 2; "İngiliz Edebiyatından Neler Alabiliriz?", *Cumhuriyet*, nr. 7294, 11 Birincikanun 1944, s. 2

⁶⁶⁸Fazıl Ahmet, "Hocamla Mülâkat", *Akşam*, nr. 2638, 14 Şubat 1926, s. 3

⁶⁶⁹Fazıl Ahmet, "Bir Sohbet Hatırası", *Cumhuriyet*, nr. 4964, 11 Mart 1938, s. 3

Fazıl Ahmet, Servet-i Fünûn hareketini "gelip geçici"⁶⁷⁰ bir edebiyat hareketi olarak niteler ve bu hareketle Tanzimat'tan itibaren sadeleşmeye başlayan dilin tekrar bir çıkmaza girdiğini düşünür. Servet-i Fünûn mensuplarının dil karşısındaki tutumlarını, Divan şiiri ile benzerlik kurarak açıklar. Ona göre divan şairleri "muayedeye" gider gibi yazarlarken, Servet-i Fünûn mensupları bu defa "suareye" gider gibi yazmaya başlamışlardır. Fazıl Ahmet'in düşüncesiyle Servet-i Fünûn "mesrûk ve kıymetsiz fikirlerin" ifade vasıtası olmuş bir edebiyattır. Fransız edebiyatını iyi bilmekle beraber taklit bir edebiyat yapmaktan kendilerini kurtaramamışlardır. Eserlerinde görülen ve bizim "orijinalite" saydığımız şeyler, hep Fransız ediplerinin orijinaliteleridir. Dolayısıyla divan şairlerinin eserlerinde olduğu gibi onların eserlerinde de samimiyet bulmak mümkün değildir. Aslında bu samimiyetsizlik edebiyatımızın umumî bir rahatsızlığıdır ve bu rahatsızlık Tanzimattan sonra garp kültürüyle tanışan edebiyatımızın bütün devreleri için de geçerlidir.⁶⁷¹ Servet-i Fünûncular, Fransız edebiyatını bir "meşk" olarak görmüşler, kendi edebiyatlarını tesis etme yolunda bu edebiyattan faydalanamamışlardır. Halit Ziya'nın üslûbunu ağır bulan Fazıl Ahmet, Süleyman Nazif'i ise şiirden çok nesir yazılarında başarılı sayar. Servet-i Fünûn kadrosu içinde en başarılı

⁶⁷⁰Yusuf Ziya, "Fazıl Ahmet Beyle Konuştum", *Alemdar*, nr. 640/2940, 25 Eylül 1336 (1920), s. 3

⁶⁷¹ Fazıl Ahmet'in, Türk edebiyatında gördüğü en büyük kusur sanatkarların eserlerinde samimî hislere yer vermemeleridir: "Zannederim ki bizim edebiyatın en büyük fakrı bu; yani samimiyet noksanı! Gerek şanlı ve değerli eslafımızın, gerek yeni zamanların yazılarında en seyrek rast geldiğim şey tabii, samimî vasıflarına bihakkın lâyık olan eserlerdir. Alacalı bulacalı hayaller, terkipler var. Karmakarışık ifadeler, oymalı moymalı düşünüşler fevç fevç; sonra ince işlemeli eserlerden yana da fakir değiliz. bilhassa eslaf lakırdı oyunlarında, hayal canbazlıklarında büyük maharet göstermiş, birçok edibin, müverrihin kitapları âdeta karilerin Arapçada, Acemcedeki cehlîni biçarelerin yüzüne vurmak için müellif tarafından tertip edilmiş gayet muğlâk muammalar hâlinde." (Fazıl Ahmet, "Samimiyet Noksanı", *Yeni Dünya*, nr. 5, 14 Ağustos 1335 (1919), s. 69.). Fazıl Ahmet edebiyatımızın "sun'îliği" hakkındaki görüşlerini ilerki yıllarda da muhafaza edecektir. (bk. "Hocamın Ukalâhıkları", *Akşam*, nr. 2646, 25 Şubat 1926, s. 3; "Yine Samimiyet Kıtılığı", *Akşam*, nr. 2659, 7 Mart 1926, s. 2; "Yahya Kemal Vafında I", *Cumhuriyet*, nr. 6495, 14 Eylül 1942, s.2, "Yahya Kemal Vafında III", *Cumhuriyet*, nr. 6512, 1 Birinciteşrin 1942, s.2

bulduğu isim Cenap Şahabettin'dir. 1916 yılında yazdığı "Onlar Gibi-Cenap İçin" adlı şiirinde, özellikle tabiata bakış tarzıyla şiirimize getirdiği yeniliklerden dolayı Cenap Şahabettin'i "rabb-i mehasin" ve "hâlik-i eş'âr" olarak gören Fazıl Ahmet, Cenap'ın özellikle Meşrutiyetten sonra yazdığı yazıları beğenecektir. Ancak yeni fikirleri eski üslûpla anlatmaya çalışmasını tenkit eder. Çünkü o bu hâliyle "Fransız konsoloshanesinde şi'r-i hurşîdiyle bağdaş kurmuş bir İran-kâr perdâzı" gibi durmaktadır.⁶⁷² Fazıl Ahmet, Tevfik Fikret hakkında da olumlu düşüncelere sahiptir. Rûbab şairinin ölüm yıldönümünde yazdığı "Fikret'i Anarak" adlı şiirinde yer alan;

Biraz ilham alan senin şi'r-i nefisinden
Ne korkar padişahlardan, ne cumhurun reisinden
(Fikret'i Anarak, İkinci Sis, s. 82, 1952)

mısralarında Tevfik Fikret'in ahlâkçı kişiliğini ve haksızlıklar karşısında susmayan tavrını yüceltir. Celâl Sahir ise eserlerinde birbirine zıt ruh hâllerini bir arada vermekten hoşlanır. Fazıl Ahmet'e göre Celâl Sahir gerçek hayatta sahip olduğu "marazî bir irade"nin bütün dalgalanmalarını şiirinde başarıyla aksettirmiştir. Buna rağmen onun eserlerinde bir felsefenin varlığından söz edilemez. Çünkü o, hayata hep heyecanlarının penceresinden bakmış, hiçbir zaman "tahlil" nazarıyla yaklaşmamıştır.⁶⁷³

Fazıl Ahmet, matbuat hayatında Meşrutiyetten sonra imzaları parlayan genç kabiliyetlerden Refik Halit'in sanatını "Kirpi'nin Dedikleri" adlı eseri için yazdığı tanıtma yazısında değerlendirir.⁶⁷⁴ Ona göre Refik Halit "gördüğünü gösterebilmek kudretine malik olmuş bir muharrirdir." Bu ise herkese has bir özellik değildir. Bunu başarabilenler gerçek sanatkâr hüviyeti kazanabilirler. Fazıl Ahmet, Refik Halit'i, daha yazı hayatının başında "kekeleme" ve "sendeleme" göstermeden bu seviyeye ulaştığından dolayı alkışlanmaya lâyık bir sanatkâr olarak görür:

⁶⁷² Ruşen Eşref, *ag. röp.*, s. 3619

⁶⁷³ Fazıl Ahmet "Buhran Münasebetiyle", *Servet-i Fünûn*, nr. 980, 4 Mart 1326 (17 Mart 1910), s. 275-277

⁶⁷⁴ Fazıl Ahmet "Kirpi'nin Dedikleri", *Servet-i Fünûn*, nr.1079, 26 K. sani 1327 (12 Şubat 1911), s. 305-307

"Refik Halit'in nesc-i beyânı hiç bir zaman mutavassıt bir kabiliyetin destgâh-ı sanatından çıkabilecek bir şey değildir... Filhakika, Refik ilk yazısını neşrettiği günden beri kendine mahsus bir lisanı olmayanlarda görüldüğü gibi bir kekeleme, sanatına henüz tamamıyla tasarruf edemeyenlerde tesadüf olduğu gibi bir sendeleme göstermedi. Bilâkis onda nereye gideceğini pek iyi bilen bir adam sekînet ve emniyeti, fırçasını önündeki beze daha dokundurmadan orada nasıl bir şey resmedeceğini gören bir ressam maharet ve itimadı nazarıdikkate çarpıyordu. Üslûbu, her şeyi, tarz-ı rüyeti, usûl-i tahkiyesi kat'iyen mazinin zeyl-i anânâtına bağlı değildi. Binaenaleyh onun yazıları herkesin nazarında burada hiç görülmemiş, başka memleketlerden getirilmiş bir metâ-ı nefhis mevkiini tutuyor, tamamen yeni ve zarif bir nesir okumak isteyenler Refik Hâlit imzasını mutlaka araştırıyorlardı.⁶⁷⁵

Eserlerinde teşbihe fazla yer vermesinden dolayı Refik Halit'i kusurlu bulan Fazıl Ahmet, onun bu konuda "sefih" bir mirasyedi gibi hareket ettiğini söyler. Refik Halit'in Türk edebiyatında Maupassant'ın bir mukallidi ve Hüseyin Rahmi'nin bir devamı olduğu fikrine ise karşı çıkar.⁶⁷⁶ Fazıl Ahmet, Refik Halit hakkındaki düşüncelerini 1920 yılında da ortaya koymaya devam edecek ve "Memleket Hikayeleri"ni beğendiğini söyleyecektir.⁶⁷⁷

Fazıl Ahmet, Ahmet Haşim'in şiir zevkini takdir eder. "Göl Saatleri" münasebetiyle yazdığı bir yazıda Haşim'in şiiri hakkında yapılan "manasız" değerlendirmesine katılmayan Fazıl Ahmet, güzelliği hissedilen her şeyin kelimelerle ifade edilemeyeceğini örnek gösterir:

"Lâkin Haşim'de manadan çok daha nûşîn bir şey var. Şayet bana bunun adı nedir deseniz kamuslarda bir kelime bulup bulamayacağımı pek bilemiyorum. Lâkin davamda ısrar edeceğime emin olun. Meselâ melizenin bir kokusu vardır. Bundan "anlamak" kelimesinin mefhumuyla ne istidlâl edersiniz? Zannedirim ki hiçbir şey. Fakat duyarsınız ve pek vuzuhla duyarsınız ki bu koku, âdeta büyü, mucizeli bir şeydir."⁶⁷⁸

⁶⁷⁵agy., s. 305

⁶⁷⁶agy. s. 307

⁶⁷⁷Yusuf Ziya, "Fazıl Ahmet Beyle Konuştum", *Alemdar*, nr. 640/2940, 25 Eylül 1336 (1920), s. 3

⁶⁷⁸Fazıl Ahmet, "Göl Saatleri-1921", *Şeytan Diyor ki*, İstanbul 1927, s. 235

Ahmet Haşım hakkındaki değerlendirmelerine "Ahmet Haşım ve Piyalesi" adlı yazısında devam eden yazar, fikirleri itibarıyla onu Türk edebiyatının "Haccâc-ı Zâlim"i olarak görür. Çünkü Ahmet Haşım şiirde "zarafet" uğruna "vuzuh"u kurşuna dizmekten çekinmemiştir. "Türk edebiyatında yenilik için onun kadar müşkülpesent ve titiz, eskimiş ve tozlanmış karşısında gene onun kadar hiddetli kimse" olmadığını savunan Fazıl Ahmet, şiirini siyasî ve sosyal meselelerden uzak tutması yönüyle Ahmet Haşım'i takdir eder:

".... Ahmet Haşım Bey, hâlâ sanatı her türlü içtimaî siyasî ve ahlâkî endişelerin çok üstünde tutan ve güzelliğin zarafet bahsinde diğer tali mülâhazaların hiçbirisine tahammül edemeyen titiz bir âbid, mutaassıp şiir sofisi ruhunu muhafaza ediyor. Hem de ne hâlis bir itikat ve sadakatle!"

Fazıl Ahmet, Ahmet Haşım hakkındaki bu son yazısında onun lisanı hakkında vaktiyle yaptığı değerlendirmeden vazgeçmiş görünmektedir. 1917 yılında Ruşen Eşref'in kendisiyle yaptığı mülâkatta Ahmet Haşım'in lisanı hakkında "kırık dökük", "tahriş edici" ve "yamalı"⁶⁷⁹ nitelemelerini yapan Fazıl Ahmet, lisanı eski olmakla beraber, onun bu lisanla taze şiirler yazabilmesini takdirle karşılar:

"Lisanı eski, fakat taze. Bu lisan çok yaşamış, fakat yıpranmamış, ihtiyarlamamış bir adama benziyor. Şiirleri fevkalâde bir Japon yelpazesi, bir fağfurî kâse.⁶⁸⁰

Fazıl Ahmet'in Halide Edip hakkındaki kanaatleri müspettir. Ancak yeni ve iyi şeyler yapmaya çalışmakla beraber üslûbunun karışıklığını başarılı olması yolunda engel olarak görür:

"Halide Hanım sizi mevut bir güzel manzara karşısına götürüyor. Fakat oraya kadar ayaklarınız ve ayakkabılarınız sağlamsa yürüebilirsiniz. Çünkü yol o kadar taşlı o kadar çapraşık, o kadar dikenli ki... Üslûp gayet karışık, fakat arkasında yeni, uyanık ruh var... Halide Hanımın kitapları leziz, fakat kılıçığı çok bir sardalya gibi."⁶⁸¹

⁶⁷⁹Ruşen Eşref, *ag. röp.*, s. 3621

⁶⁸⁰Fazıl Ahmet "Ahmet Haşım Bey ve Piyalesi", *Hayat*, nr. 5, 30 K. evvel 1926, s. 18

⁶⁸¹Ruşen Eşref, *ag. röp.*, s. 3621

Fazıl Ahmet, Yakup Kadri'yi bir üslûp ustası kabul eder ve dilini beğenir.⁶⁸² İlâhî âlemin sırlarını maneviyat sarsıntısı geçiren ruhlara bir şifa olarak sunduğu "Erenlerin Bağı" adlı eserinden dolayı Yakup Kadri'yi kutlar.⁶⁸³ Fazıl Ahmet'e göre o, herkesin varlığından haberdar olmadığı iç âlemin en ince noktalarına kadar nüfuz etmesini bilmiş "zevki seçkin" bir yazardır:

"Yakup Kadri, varlığın hiçbir çarpıntısına, isyanına ve borasına hayalini kapamadı. Kendisini gönüllerin her raşesine rahmetinin tekmil kapılarını daima açık bulundurmuş bir sanat sahibi diye tanırım. Falan şey hafifliktir diye ihmal etmez; zevki her vakit seçkin ve potsuzdur ve cömertlik içinde ölçülü..."⁶⁸⁴

Onun sanatının bir diğer hususiyeti ise yukarıda ortaya konulan "seciye"si sayesinde ele aldığı devrin bütün psikolojisini eserlerinde başarıyla vermesidir:

"Bu seciye, Yakup Kadri'nin bütün yazılarında aydın aydın görünüyor. İstanbul'un yabancı işgali altındaki simasını, kılığını ve ruhunu onun kadar patırtısız, lâkin onun kadar içli, yaralı ve hayretler verici bir sezikle sezdiriş kudreti içinde anlatmak nasıl kabil olurdu?"⁶⁸⁵

Fazıl Ahmet, öldükten sonra Mehmet Akif hakkında yazdığı "Akifi Anarak" şiirinde İstiklâl Marşı şairinin ahlâkî meziyetleri üzerinde durur. Hakkı gözeten, doğru bildiğinden şaşmayan kişiliğiyle Mehmet Akif, Fazıl Ahmet için bir fazilet âbidesidir. Âkif'in, yaşadığı dönemde anlayamadığından, dikkate alınmadığından şikâyet eden Fazıl Ahmet, Hak sözüne inanmayanların onu reddettiğini söyler:

Onlar sana inanmadı, seni insan sanmadı
Her gün halkı kandıranlar, Hak sözüne kanmadı

Allah'tan başka kimseye kulluk etmemesi, ikbal uğruna şahsiyetini zedeleyecek teşebbüslerde bulunmaması Fazıl Ahmet tarafından alkışlanır:

⁶⁸²Fazıl Ahmet, "İki Kafadar", *Yeni Kalem*, nr. 1, 6 T. evvel 1927, s. 6; "Yakup'un Rahmet'i", *Cumhuriyet*, nr. 5448, 13 Temmuz 1939, s. 5

⁶⁸³Fazıl Ahmet, "Erenlerin Bağından", *Yarın*, nr. 17, 9 Şubat 1338/1922, s. 4

⁶⁸⁴Fazıl Ahmet, "Yakup'un Füsunları", *Zafer*, nr. 2247, 1 Nisan 1955, s. 3

⁶⁸⁵agy., s. 3

Dedin ki sen, çekmeyerek kula tapma zahmeti
İnanđığım bir Allah var, yeter onun rahmeti⁶⁸⁶

Fahim Bey ve Biz adlı romanı üzerine iki adet tanıtma yazısı yazan Fazıl Ahmet, Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserini okumaktan büyük haz duyduğunu söyler. 11 Eylül 1941 tarihinde "Fahim Bey ve Biz" başlığıyla Cumhuriyet'te yayınlanan ilk yazısında, eseri okurken duyduğu rahatlığı, iç sıkıntısından bunalan bir insanın zaman ve mekân sınırını aşarak manevî ruh iklimlerinde seyahat etmesi noktasında değerlendirir:

"Beyoğlu'nun insanı havasızlığıyla bunaltan bir pastahanesinden çıkıp, meselâ Galata Mevlevihanesinde Şeyh Galip'in kabrini ziyarete gitmek... Yahut ne bileyim, herhangi dar ve kasvetli muhitin cenderesinden kurtulup Emirgan'da, Kanlıca iskelesinde bir kahve içmek.. İşte Abdülhak Şinasi'nin kitabından duyduğum hazzın nev'i.."

Üstelik Abdülhak Şinasi bunu yapmacıklığa ve züppeliğe düşmeden başarıyor. O, Fransızca'yı ve Fransız edebiyatını iyi bilmekle beraber, sadece edebiyat terbiyesini garptan almış, taklide meyletmemiştir. Üslûbundaki titizlik, vakar, acelesizlik hep bu terbiyenin müspet neticeleridir. Uzun cümleler kullanmasına rağmen "müeddep" ifadesi sebebiyle insanı sıkıymıyor. Aksine bu "rahat ve kolay" cümleler okuyucuyu bambaşka âlemlere sürüklediği için okuyucunun dil ile olan maddî irtibatı en alt seviyeye iniyor. Çünkü dil, okuyucu ile yazarın sırlarını göstermek istediği âlem arasında vasıta durumunda kalmış, bir başka deyişle yazar gayesine ulaşmak için vasıtasını en iyi şekilde kullanmıştır. Hepsinden önemlisi bunu Türkçe ile yapmıştır. Fazıl Ahmet, Abdülhak Şinasi'nin üslûbu hakkındaki bu düşüncelerini, onun bir nakkaş titizliğiyle işlediği üslûbuna benzer ifaedelerle ortaya koymaya devam eder:

"Frenk lisanını ve edebiyatını, en büyük gıptalara lâyıık derecede iyi bilen müllef, canım dilimizin tabiî ve külfetsiz edasını, hiç hırpalamadan konuşuyor. Gayet kolay ve rahat cümleler. Hatta bazen uzun ve girift olmalarına rağmen.. Bunların arasına asla soysuz ve yapmacıklı birtakım özengiçlikler sokulamıyor. Bilâkis! Büyük ninelerimizin, ihtiyar hâlâlarımızın, içlerinden zaman, temizlik kokuları dağılan eski sandıklarını bilirsiniz. Nasıl ki vaktiyle o mazi

⁶⁸⁶Fazıl Ahmet, Akif'i Anarak, *İkinci Sis*, s. 157

mahfazalarının kapağı kaldırılır kaldırılmaz, güzel güzel devşirilmiş "mutena" bohçalar görürdük ve o bohçalara sarılı nadide, nefis kumaş parçaları, çevreler vesaire gözümüze çarpardı. Biz de bütün bu şeyleri, dimağımızı bürüyen manevî bir tütsü ortasında seyrederdik. Aziz müellifin sahifelerini çevirirken de öyle oluyor."⁶⁸⁷

Abdülhak Şinasi ve eseri etrafındaki değerlendirmelerini Yücel dergisinde yine aynı adla çıkan bir başka yazısında sürdüren Fazıl Ahmet, Fahim Bey ve Biz'in edebiyat ve sanat çevrelerinde müspet akisler uyandırmasını sevinçle karşılar. Zaten eser bu ilgiyi fazlasıyla hak etmektedir. Okuyucunun yazardan beklediği ise bu yolda yeni "nefiseler" ortaya koymasıdır.⁶⁸⁸

Fazıl Ahmet'in Hamdullah Suphi hakkındaki görüşleri ise zamana göre değişiklik gösterir. 1939 yılında yazdığı "Dağ Yolu ve Hamdullah Suphi" adlı yazısında Hamdullah Suphi'yi Milliyetçilik fikrinin ilk hamleci şahsiyeti olarak niteler ve nutuklarının her zaman taze kaldığını belirtir:

"Nutuklarının hepsi seçkin, hepsi potsuz ve kusursuz... Aydınlık, çok aydınlık bir üslûp. Duru, çok duru, lâkin buna mukabil çok hareketli bir nesir... Bu kadar çalışılmış, bu kadar düzgün ve traşlı olmak onları kabûlikten çıkarıyor mu? Hayır! Fakat tekellüfsüzlükten uzaklaştırıyor... Hamdullah'ın yazıları nasıl bayatlamamış, ona pek imrenerek baktım"⁶⁸⁹

Fakat 1948 yılında yazdığı başka bir yazıda ise Hamdullah Suphi'nin nutuklarını beğenmeyecek, onun hatip şahsiyetine ağır tenkitler getirecek ve "şakşakçılıkla" suçlayacaktır:

"[Hamdullah Suphi] Bilgiye, ihtisasa ihtiyaç gösteren ciddî meselelere yanaşmaz... Fakat kalabalığın dikkatini avlamaya elverişli bir iş oldu mu dostumuz hemen meydana atılır. Ama hangi meydana? Tehlike ortasına mı? Hayır, şakşak meydanına! Nutukları muhtelif vaziyetler hakkında cesur kavrayışlı bir hutbe olmaktan ziyade ütülü pantolon, pomatlı bıyık ve maşalı

⁶⁸⁷Fazıl Ahmet, "Fahim Bey ve Biz", *Cumhuriyet*, nr. 6133, 11 Eylül 1941, s. 2

⁶⁸⁸Fazıl Ahmet, "Fahim Bey ve Biz", *Yücel*, c. XIV, nr. 80, Ekim 1941, s. 87-90

⁶⁸⁹Fazıl Ahmet, "Dağ Yolu ve Hamdullah Suphi", *Cumhuriyet*, nr. 5443, 8 Temmuz 1939, s. 5

saç manzarası alıyor. Belli ki bu nutuklar, azametli ve müstağni gösterişlerine rağmen, hakikatte birer alkış devşirmecisinden farklı şey değil!"⁶⁹⁰

Şüphesiz Fazıl Ahmet'in Hamdullah Suphi hakkındaki düşüncelerinin değişiminde devrin siyasî hâdiselerinin büyük rolü vardır. Çok partili hayata geçiş sürecinde Cumhuriyet Halk Partisinin yeniden yapılanması gerektiği konusunda görüşler ortaya koyan "mutediller" grubu içinde yer alan Hamdullah Suphi Tanrıöver, isteklerinin gerçekleşmemesi sebebiyle 1948 yılında partiden istifa eder. Cumhuriyet Halk Partisi Diyarbakır milletvekili Fazıl Ahmet bu istifanın tesiriyledir ki, "Dağ Yolu" müellifi hakkındaki düşüncelerini değiştirmek ihtiyacını hissetmiştir.

Fazıl Ahmet nesirlerinde, yukarıdaki şahsiyetlerden başka, edebiyatçılardan, Halil Nihat Boztepe,⁶⁹¹ Ruşen Eşref Üneydin⁶⁹², İzzet Melih⁶⁹³, Falih Rıfkı Atay⁶⁹⁴ ve Faruk Nafiz Çamlıbel⁶⁹⁵; edebiyat tarihçilerinden Köprülüzade Mehmet Fuat⁶⁹⁶, İsmail Habip Sevük⁶⁹⁷ ve Ağâh Sırrı Levend⁶⁹⁸ hakkında müspet görüşlere sahiptir. Ziya Gökalp'i ise ilim ve sanatı politikaya alet ettiği için tenkit edecektir.⁶⁹⁹

Fazıl Ahmet, Rıza Tevfik'in ölümünden sonra yazdığı "Rıza Tevfik'i Düşünerek" adlı şiirinde sağlığında her zaman saygı ve hürmet beslediği

⁶⁹⁰Fazıl Ahmet, "Geçmişten Notlar-Hamdullah Suphi-1", *Son Telgraf*, nr. 4052, 22 Mart 1948, s. 2

⁶⁹¹Fazıl Ahmet, "Sihâm-ı İlhâm-1923", *Şeytan Diyor ki*, İstanbul 1927, s. 205-209

⁶⁹²Fazıl Ahmet, "Boğaziçi", *Cumhuriyet*, nr. 5446, 11 Temmuz 1939, s. 1,13

⁶⁹³Fazıl Ahmet, "Her Güzelliğe Aşık", *Cumhuriyet*, nr. 5238, 12 Birincikanun 1938, s. 3

⁶⁹⁴Fazıl Ahmet, "Yeni Kuronometre", *Cumhuriyet*, nr. 4947, 22 Şubat 1938, s. 3

⁶⁹⁵Fazıl Ahmet, "Günün Makalesi-Bir Zeka ve Sanat Mesiresi", *Zafer*, nr. 5329, 14 Temmuz 1959, s.2

⁶⁹⁶Fazıl Ahmet, "Mehmet Fuat ve Hayat-ı Fikriyesi", , nr. 995, 17 Haziran 1326, s. 99-100; "Köprülüzade Mehmet Fuat Bey", *Nevsâl-i Millî* 1330 (1914), s. 252-253

⁶⁹⁷Fazıl Ahmet, "Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi", *Akşam*, nr. 2557, 25 T.sani 1341/1925, s. 2

⁶⁹⁸Fazıl Ahmet, "Divan Edebiyatı", *Ulus*, 20.5.1941, s. 2

⁶⁹⁹Fazıl Ahmet, "Edebiyat Bahisleri-Hocamın Ukalâlıkları", *Akşam*, nr. 2646, 25 Şubat 1926, s.2

feylesof hakkındaki düşüncelerine yer verir. Rıza Tevfik'ten "üstadım" diye bahseden Fazıl Ahmet, onun atak şahsiyetini;

Ne manalar sezerdik biz, o taşkın meâlinde

mısraıyla ifade eder. Rıza Tevfik'in Mütareke döneminde millî mücadeleye karşı cephe almasını boş vehimlere kapılmak olarak değerlendiren Fazıl Ahmet, onun bu dönemde talihin oyununa geldiğini düşünür:

Hakikatten yılan evhâmı, bazen haklı sandın sen
Fakat mağlûb-ı baht olmuş cihangîr-i lisândın sen

Fazıl Ahmet, Rıza Tevfik'in, kafasında yüksek fikirler taşımaya rağmen, bir türlü üzerinden atamadığı çocukça garabetleri yüzünden hayatını bir düzene sokamadığını düşünür:

Bakardık pür-zarafettin, bakardık pür -maaliydin
Nasıl lâkin çocuktun hep, garabetlerle mâliydin

Rıza Tevfik'in hayatı hep edebî ve siyasî mücadeleler içinde geçmiştir. Meşrutiyetten önce hakkında verilen bir jurnal üzerine hapse düşmesi, Meşrutiyetten sonra kader birliği ettiği arkadaşlarından ayrılarak İttihat ve Terakkinun karşısına çıkması, seçim çalışmaları sırasında İttihatçılar tarafından dövülmesi, Mütareke döneminde Sevr Antlaşmasını imzalayan heyette yer alması, Darülfünûndaki hocalığı sırasında Millî Mücadele aleyhindeki konuşmaları yüzünden öğrencilerin baskısıyla görevinden ayrılması, Millî Mücadele kazanıldıktan sonra ülkeyi terk etmek zorunda kalması, uzun yıllar süren sürgün yılları, onun hayatındaki önemli hadiselerdir. Fazıl Ahmet, onun hayatını gözünün önüne getirdiğinde şaşırırmaktan kendini alamaz, Çünkü o, bir insan ömrüne sığamayacak pek çok hadiseyi birbiri ardına yaşamıştır:

Yıkık meyhaneler gördün, kırık peymâneler gördün
Ne çok mamureler gezdin, ne çok virâneler gördün
Neler gördün aman Rabbim, aman Rabbim neler gördün!

Fazıl Ahmet bu kadar çalkantılı bir hayata sahip olan Rıza Tevfik'in öldükten sonra rahata kavuştuğunu düşünür. Hayatı boyunca hiçbir yerde sabit durmayan vücudu için artık dinlenme vakti gelmiştir:

Ölüm şîriyyetin, şayet bu dar varlıkta yâriysa
Eğer son daldığın engin hakikatler diyarıysa
Olup bir sâde-dil, takdire ver kat'î rıza artık
Bütün coşkunun kâfi, biraz dinlen Rıza artık
(Rıza Tevfik'i Düşünerek-1951, İkinci Sis, s. 158-159)

Hayatı bölümünde Yahya Kemal ile aralarındaki dostluğa temas ettiğimiz Fazıl Ahmet, Yahya Kemal'i diğer Türk şairlerinden ayrı bir yere koyar. Daha 1917 yılında Ruşen Eşref'in kendisiyle yaptığı mülâkatta Yahya Kemal hakkında;

"Yahya Kemal'i tarif etmek lâzım gelirse, selâmet-i zevkine edebiyattaki mükemmel erbablığına iman ettiğim yegâne adamdır. Şair olarak da bugünün yegâne şairi bulurum."⁷⁰⁰

diyerek kesin hükmünü veren Fazıl Ahmet, ileriki yıllarda da aynı düşüncesini muhafaza edecektir. Fazıl Ahmet, Türk şiiri ve Türk şairleri hakkındaki en ciddî yazıları Yahya Kemal'in şahsiyeti etrafında yazmıştır. Bu yazılardan en önemlisi "Yahya Kemal Vafında" başlığını taşımaktadır. Fazıl Ahmet, 1942 yılında beş bölüm hâlinde Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bu yazı dizisinde, sanatı ve şahsiyetiyle Yahya Kemal'in Türk fikir ve sanat hayatındaki yeri üzerine düşüncelerini ortaya koyar. Fazıl Ahmet'in Yahya Kemal hakkındaki düşüncelerinin en olgunlaşmış şeklini bu yazı dizisinde görmek mümkündür.⁷⁰¹ Biz daha sistemli olması açısından Fazıl Ahmet'in Yahya Kemal hakkındaki düşüncelerini maddeler hâlinde vermeyi uygun bulduk.

a) Fazıl Ahmet, kendi neslinin başbuğu olarak nitelendirdiği Yahya Kemal'i şiir konusunda kendisine mürşit olarak kabul eder. Ona göre Yahya Kemal kalıcı bir şiir ortaya koymuştur. Onun şiirleri, bugün olduğu gibi gelecek nesiller üzerinde de aktualitesinden bir şey kaybetmeyecektir. Hatta gelecek nesiller Yahya Kemal'i bugünkünden daha iyi anlayabilme şansına sahip olabileceklerdir:

⁷⁰⁰ag. röp., s. 3621

⁷⁰¹Fazıl Ahmet'in Yahya Kemal hakkındaki düşüncelerini ele aldığı diğer yazılar şunlardır: "Bir Sohbet Hatırası I, II, *Cumhuriyet*, nr. 4964, 11 Mart 1938, s. 3; nr. 4967, 14 Mart 1938, s. 3; "Ah Şu Kasaturalı Edebiyat", *Cumhuriyet*, nr. 5001, 17 Nisan 1938, s. 3

"Torunlarımızın torunları, başlarını bugünlere rahat rahat çevirmek için vakit bulurlarsa bizim nesillerin başbuğu diye Yahya Kemal'i göreceklendir sanıyorum. Bazılarımızın onda kusur diye cımbızlamak istediği nice noktaya geleceğin çok değer vereceği inancındayım. O yüzdendir ki Türk edebiyatında Yahya Kemal'i kendime tek mürşit bildim ve ona güvenim her gün daha sağlamlaştı."⁷⁰²

b) Yahya Kemal, sanatını her türlü fikir ve moda endişesinden uzak bir şekilde tesis etmiştir. Değişik fikirlerin ve modaların edebiyat hayatını meşgul ettiği devirlerde onun şiiri sağlamlığını ve değerini korumuştur:

"Hemen hepimiz, şu fikir, bu nazariyeye filân gibi çürük rivayetlere bağlıyız. Hem çürük, hem de yaygaracı ve kısa ömürlü birtakım uydurmalar... Hâlbuki Yahya Kemal, şiirde modayı değil, yaşayan özü sezer ve şaşmaz bir isabetle değişiklikler ortasında sabit kalan bu cevheri seçmek ve yakalamak sırrını bilir."⁷⁰³

c) Yahya Kemal'in şiirlerinde tabiat zorlama bir dekor olarak yer almaz. Ayn şekilde hayal dünyası da garabetlerle dolu değildir. "Yahya Kemal'in muhayyilesi hayal paredeciliğinden ve zevki kelime hokkabazlığından daima tiksiniş", tabiatın "öz sesi"ni yakalamayı bilmiştir.⁷⁰⁴

d) Yahya Kemal, "kendi olmak" ve "dilediği gibi düşünmek" gibi sanatkârlığın temel vasıflarına sahip bir şahsiyettir. Bu hususlarda "mutaassıp"tır ve müsamahası yoktur. Günlük hayatında evi bile olmayan bu adamın yeri yurdu "zevkî ve fikrî" varlığında gizlidir. O evde tek başına yaşar ve kimsenin içeriye girmesine izin vermez⁷⁰⁵

e) Yahya Kemal, dilde sadeliğe giderken ideolojik bir programın peşinden koşmamış, bu yolda dile müdahale ederek sadeleşmeyi savunanlardan çok daha başarılı olmuştur. Eserlerinde aruzu en iyi şekilde kullanarak vezin tartışmalarının dışında kalmıştır.⁷⁰⁶

⁷⁰²Fazıl Ahmet, "Yahya Kemal Vafında I", Cumhuriyet, nr. 6495, 14 Eylül 1942, s. 2

⁷⁰³ agy., s. 2

⁷⁰⁴ agy., s. 2

⁷⁰⁵Fazıl Ahmet, "Yahya Kemal Vafında II", Cumhuriyet, nr. 6503, 22 Eylül 1942, s. 2

⁷⁰⁶ agy., s. 2

f) Yahya Kemal'in şiirinde samimiyet esastır. Onun şiirinde riya ve yapmacık gibi garabetler yoktur. Başkaları gibi söz söylemek, şiir yazmak iddiasında değildir.⁷⁰⁷

g) Yahya Kemal'in İstanbul ile ilgili şiirleri geleceğin imar hareketlerinde mutlaka dikkate alınması gereken şiirlerdir. Çünkü o İstanbul'u ele alan şiirlerinde millî kültürün "mahallî" güzelliklerini eserlerine taşımıştır.⁷⁰⁸

h) Yahya Kemal'deki batı kültürünün genişliğini gösteren şiirler, eski tarzda yazdığı şiirlerdir. Özellikle bu şiirlere verdiği (Üsküdü Vasfında Gazel gibi) isimler şekil üzerindeki titizliğinin bir göstergesidir. Şiirin ismiyle kendisini birbirinden ayırmak mümkün değildir. Onlar birbirini tamamlayarak âdeta bir "kül" teşkil ederler. ⁷⁰⁹

ı) Yahya Kemal'in şiirinde engin bir Türk kültürü ve tarihi vardır. Onun şiirlerinde yer alan bir mısra ve bir beyitle Türk kültürüne ve tarihine bir seyahat yapmak mümkündür:

"Onun sözleriyle tarihin geniş kanatlı büyük kapıları hayalimize açılmaktadır. Bazen bir beyit, bir mısra, bir kelime zevkimizin ellerinden tutarak, ruhumuzu geçmişin eski uzun divanhanelerinde dolaştırıyor. Hasretlerimizi kavuklu, samurlu ve haşmetli kahraman cetlerimizimizin hayaletleri ile görüştürüyor. Billür sinelerinde nice güzel endamın kıvrımları aksetmiş büyük aynaları geçiyoruz ve sonra onları bırakarak fetihlere, muhaceretlere, hâsılı, bir vatan macerasının bin bir türlü iç yakan destanına uzanıyoruz. Fakat hepsinin sonunda tulgalarımızı, mızraklarımızı görerek, şehitlerimizi ve bayraklarımızı anarak!"⁷¹⁰

⁷⁰⁷Fazıl Ahmet, "Yahya Kemal Vasfında III, *Cumhuriyet*, nr. 6512, 1 Birinciteşrin 1942, s. 2

⁷⁰⁸agy., s. 2

⁷⁰⁹Fazıl Ahmet, "Yahya Kemal Vasfında IV", *Cumhuriyet*, nr. 6517, 6 Birinciteşrin 1942, s.

2

⁷¹⁰agy., s. 2

Yahya Kemal'in engin Türk tarihi bilgisini özellikle sohbetlerinde müşahade etmek mümkündür. Onun sohbetlerinde bulunmak, dinleyenler için adetâ bir "zekâ bayramı"dır. 711

i) Yahya Kemal, eski hayatımızın telakkilerinden, duyularından ilham alarak yazdığı şiirlerle edebî zevkimize yeni ufuklar açmıştır. O eski şiiri yeniden inşa etmede "Mimar Sinan kadar olgunluk göster"miştir. 712

Fazıl Ahmet, bir okuyucu ve münekkit olarak şiir ve şair hakkındaki düşüncelerini Yahya Kemal'in şahsında müşahhas hâle getirmiştir. Kendisi ondan ayrı mecrada eserler vermesine rağmen, sanat noktainazarından Yahya Kemal'in şiir telâkkisini Türk edebiyatında mümtaz bir yere koymaktadır.

6. Tenkit Nedir, Münekkit Kimdir?

Eski edebiyatımızda tenkit fikri olmakla beraber, ayrı bir edebî tür olarak ortaya çıkmamıştır. Şüphesiz bunda kural ve kaideleri yerli yerine oturmuş şiir estetiğinin büyük payı vardır. Şair, kendisinden önce kabul edilmiş değerler manzumesi içinde eserini vermek durumundaydı. Hareket edeceği sahanın sınırları büyük ölçüde belirlenmişti. Bununla birlikte divan mukaddimelerinde, şuara tezkirelerinde ve dost meclislerinde şiir ve şair hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Bizde geleneğin dışındaki tenkit örnekleri yenileşme devri Türk edebiyatıyla birlikte verilmeye başlamıştır. İlk münekkidimiz olan Namık Kemal, Eski edebiyatı tenkit ederken yeni edebiyatın sınırlarını da çizmeye çalışır. Tanzimatın ikinci neslini temsil eden Recaizade Mahmut Ekrem batı etkisinde gelişen edebiyatımızın nazariyatını yapar. Edebiyata, özellikle şiire getirdiği yeni görüşler ve tekliflerle başta Muallim Naci ve Hacı İbrahim Efendi olmak üzere pek çok kişinin tenkitleriyle karşılaşır. Tanpınar'ın ifadesiyle "eski ile yeninin arasında" kalan Muallim Naci ise tenkitlerinde daha çok dil meseleleri üzerinde durur. Bilimi edebiyatı tercih eden ilk Türk pozitivist ve natüralisti Beşir Fuat yazdığı Victor Hugo adlı tenkidli biyografisi sebebiyle edebiyatımızda hayaliyyûn-hakikiyyûn münakaşalarını başlatır. Tenkit fikri üzerinde özellikle duran Mizancı Murat

711Fazıl Ahmet, "Yahya Kemal Vasfında V", *Cumhuriyet*, nr. 6526, 17 Birinciteşrin 1942, s.

712Fazıl Ahmet, "Yahya Kemal Vasfında IV", *Cumhuriyet*, nr. 6517, 6 Birinciteşrin 1942, s.

Bey ise edebiyatın ve medeniyetlerin tenkit sayesinde gelişeceğini, taklitten kurtulacağını savunur. Eski ve yeni edebiyatta tenkit fikrinin yerleşmemiş olmasını büyük eksiklik olarak gören Murat Bey, tenkit adına şahsî kinlerin ve düşmanlıkların ön plâna çıkarılmasına karşıdır.

Tanzimat döneminde sistemsiz bir şekilde yürütülen tenkit faaliyetleri, Servet-i Fünûncular elinde daha ciddî bir hüviyet kazanacaktır. Tenkidi başlı başına bir edebî tür olarak kabul eden ve batılı münekkitleri yakından takip eden Servet-i Fünûncular edebiyata bakış tarzını değiştirerek onu estetik bir varlık olarak telâkki etmişlerdir.⁷¹³

Gerek edebiyat, gerekse devirler ve şahsiyetlerle birlikte Türk edebiyatı hakkındaki düşüncelerine yukarıda yer verdiğimiz Fazıl Ahmet'in, genel anlamda tenkit ve münekkit hakkında bazı görüşleri vardır. Fazıl Ahmet, Türk edebiyatında tenkit fikrinin yerleşmemiş olmasından ve batılı manada tenkidî eserler yazılamamasından şikâyetçidir. Onun bu konulardaki fikirlerini 1925 yılında Vatan gazetesinde yayımlanan "Mesih Bekler Gibi" adlı yazısından öğreniyoruz. Fazıl Ahmet'e göre tenkit fikri Türkiye'de yanlış anlaşılmuş bir mefhumdur. Tenkitten "indîlik" değil, objektiflik esastır. Bir eserin edebî ve lisânî kıymetleri, ancak ona objektif bir şekilde "tahkik ve tamîk" fikriyle beraber yaklaşılarak ortaya çıkarılabilir. Münekkitliğin zor bir iş olduğunu söyleyen Fazıl Ahmet, iyi bir münekkidin vasıflarını sıralar. Bu sahada kalem oynatacak kişiler, her şeyden önce ciddî, "râz-âşına", ilmî yönü kuvvetli ve "namus-ı zekâ" ya sahip şahsiyetler olmalıdır:

"Kendisine müstakilen münekkit diyeceğimiz adam kimdir? Kimdir, o derin, ciddî ve râz-âşına âlim ve mütetebbi ki, en geniş ihâta-i ilmiyyeye, en ince ve nafiz fikr-i tahlili arkadaş etmiş olsun? Ve bütün bu meziyetlerle beraber, kendisi her hakkı, her liyakati miligramına kadar tartmak isteyen bir hak-pesendlik şîmesine malik bulunsun?"

Bu niteliklerin bir insanda toplanmasının çok zor olduğuna işaret eden Fazıl Ahmet, aslında tenkitin kolay bir iş olmadığına işaret etmektedir:

⁷¹³Türk edebiyatında tenkit fikri ve Servet-i Fünûncuların tenkit faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünûn'da Edebî Tenkit*, İstanbul 1994

"Anlaşıyor ki bir büyük intikadçı olmak için lâzım gelen fikrî ve ahlâkî evsafa malikiyet, tabiatın insanlara vermekte her zaman hasis davrandığı bir mazhariyettir. Evet, iyi münekkit olmak için adamda mutlaka pek kuvvetli bir namus-ı zekâ, bir iffet-i tefekkür mevcut olmalı ve pek derin bir anlayış kabiliyetiyle yorulmaz bir tetkik ve tafahhus istidadı."

Fazıl Ahmet, Türkiye'de tenkit namına ortaya konulan eserlerin hiçbirisinin yukarıda sayılan niteliklere sahip olmadığını savunur. Ona göre, bu sahada verilen eserlerin çoğu, arkadaş hatırına yazılmış, sübjektif değerlendirmelere yer veren, şahsî münasebetler göz önünde tutularak kaleme alınmış eserlerdir. Bu tarzda yapılan değerlendirmelerin ise tenkit yönünden hiçbir kıymeti yoktur:

"Tenkidî eserlerimiz arasında en azim kalabalığı ne teşkil eder bilir misiniz? Ya arkadaş kitapları için yazılmış reklam mahiyetinde metihnameler, yahut sevmediğimiz, şahıslarına muğber olduğumuz kimselere onların neşriyatını bahane ederek yaptığımız tarizler ve hücumlar. Daha sonra en büyük ekseriyetinde maalesef zarafet eseri dahi görülemeyen birçok istihza ve istihfaf döküntüleri..."

Halk nazarında büyük şöhret kazanmış ediplerin, sırf saygı olsun diye tenkit edilmemelerini yahut edilememelerini yanlış bulan Fazıl Ahmet, bu durumu "tezellül" olarak niteler. Özellikle bu konuda yerleşik ananelerin, kalıplaşmış düşüncelerin zorlanması gerektiğini düşünür:

"Ekseriya yaptığımız şu: Ya teessüs etmiş büyük edebî şöhretlere, kudretlere karşı küstah ve nâdân bir kadr-i nâşinaslık yahut, fena ve ölü bazı ananelerin hakikatte gevşek, fakat görünüşte tantanalı istibdadı önünde tezellül"⁷¹⁴

⁷¹⁴Mesih Bekler Gibi, *Vatan*, nr. 818, 25 Temmuz 1341/1925, s. 2. Fazıl Ahmet 1937 yılında Kandemir'in kendisiyle yaptığı röportajda da buna benzer görüşler ortaya koymuştur: "Bugün de tenkit sahasında fikirden ziyade mizaç ve tabiat hakimdir. Herkes sevgisine, arkadaşlığına göre hareket ediyor. Suret-i umumiyede bu böyledir. Ben mümkün olduğu kadar hakperver olmayı isterim. Eğer hissim beni bir adamın aleyhine sevk ediyor ve fikrim onda takdire şayan şeyler buluyorsa kendi kendimle mücadele ederim. Ancak bu tarz mücadelenin etrafımızda çok az olduğun görmekle müteessirim"(Kandemir, "Fazıl Ahmet Aykaç'ı Dinlerken", *Yedigün*, c. VIII, nr. 201, 13 İkincikanun1937, s. 16)

1926 yılında yazdığı "Yine Samimiyet Kıtlığı" yazısında münekkinin tarifini "nice hâkimlerin en âdili" şeklinde yapan Fazıl Ahmet, edebiyat hayatında zümreleşmeye karşıdır. Birbirleriyle şahsî dostluğu bulunan, aynı edebî görüşü paylaşan sanatçılar âdeta "loncalar" teşkil ederek, sempati ile yaklaştıkları edebiyatçıları methetmekte, sevmediklerini ise insafsızca tenkit etmektedirler. Bu sanatın ruhuna aykırı bir tavidir ve sağlıklı değildir:

"Birbiriyle iyi geçinen kalemlerimiz zümre zümre gruplar vücuda getirmiş ve böylece birtakım edebiyat esnafının garip garip loncaları hâsıl olmuş. Aynı gruptan olanlar dıştakilerin hasmı, içtekilerin methiyecisidir. Sanat gibi hissî faaliyet zeminlerinde de bu kadar köşe attarı veya mahalle bakkalı cimriliği gözetilir mi?"⁷¹⁵

Fazıl Ahmet tenkit ve münekkinin hakkındaki değerlendirmeleriyle bir bakıma Türk edebiyatının bu konular karşısındaki tutumunu ortaya koymak istemiştir. İlmî kriterlerden yoksun tenkit anlayışı, dahi kabul edilmiş, gerçekte bu sıfatı hak etmeyen şahsiyetler hakkında, objektiflikten uzak yapılan değerlendirmeler, münekkinin sayılan kimselerin kendilerini bu konuda yetiştirmemeleri Fazıl Ahmet'in tenkit sahasında Türk edebiyatında gördüğü eksikliklerdir. O, yukarıdaki görüşlerini başka yazılarda dile getirecektir.⁷¹⁶

⁷¹⁵Fazıl Ahmet, "Yine Samimiyet Kıtlığı", *Akşam*, nr. 2659, 7 Mart 1926, s. 2

⁷¹⁶Fazıl Ahmet, tenkit fikri etrafında yazdığı yazılarda çoğu kere yukarıda ortaya koyduğumuz fikirlerini tekrar eder. Bu yazılardan bazıları şunlardır: "Edebiyat Etrafında", *Akşam*, nr. 6447, 28 Eylül 1936, s. 3; "Ah Şu Kasaturalı Edebiyat", *Cumhuriyet*, nr. 5001, 17 Nisan 1938, s. 3; "Tenkid Bahsi", *Cumhuriyet*, nr. 6175, 25 Birinciteşrin 1941, s. 2; "Ah Şu Münekkitler", *Cumhuriyet*, nr. 6192, 11 İkinciteşrin 1941, s. 2; "Yahya Kemal Vafında II", *Cumhuriyet*, 6503, 22 Eylül 1942, s.2

BEŞİNCİ BÖLÜM

FAZIL AHMET'İN MENSUR ESERLERİ

1. Mizahî Yazıları

Fazıl Ahmet mizahı sadece şiir çerçevesinde düşünmemiş, az da olsa nesir sahasında da örnekler vermiştir. 1913 yılında Tanin'de başlayan ve Sabah gazetesinde devam eden nesir yazıları Mütareke döneminde Diken, Cumhuriyet döneminde ise Tanin, Zümrüdüanka, İkdam, Akşam, Yeni Ses, Hayat ve Akbaba'da yoğunluk kazanacaktır. Şunu da hemen belirtelim ki şiiri hakkında verdiğimiz hüküm, nesri için de geçerlidir ve o en güzel nesir mahsullerini başkalarının üslûbu etrafında yazdığı eserlerle vermiştir. Bir devrin veya bir şahsiyetin üslûbunu taklit ederek yazdığı pastişleri başka bir bölümde incelediğimiz için burada tekrar ele almayacağız.

Fazıl Ahmet, mizahî nitelikteki nesir yazılarına, Türk mizahının bu sahada Avrupaî manadaki ilk örneklerini vermiş olan iki şahsiyetin eserlerini okuduktan sonra başlayacaktır. Bu şahsiyetler Refik Halit ve Cenap Şahabettin'dir. Meşrutiyetten sonra "Kirpi" ve "Dahhak-ı Mazlûm" müstear isimleriyle mizahî yazılar yazan Refik Halit ve Cenap Şahabettin, "Kirpi'nin Dedikleri" ve "Evrak-ı Eyyâm" ile mizahî nesir sahasında Fazıl Ahmet'e rehberlik edeceklerdir. Günlük hayata hâkim olan ciddî mevzuların arkasında gizlenmiş mizahî tarafları şen mizaçlarının yardımıyla bulup ortaya çıkaran bu iki mizah ustasının yolundan giden Fazıl Ahmet'in mizahî nesirlerindeki tavrı Refik Halit ve Cenap Şahabettin'le benzerlik gösterir. Ancak şunu da hemen belirtelim ki Fazıl Ahmet'in pastişçi özelliğinden yola çıkarak bu benzerliğin bir taklit olduğunu düşünmemek gerekir. Onun yukarıda adı geçen şahsiyetlerle yakınlığı dünyaya bakış açısı ve mizah tekniğiyle ilgilidir.

Fazıl Ahmet'in mizahî nesirlerini -pastişlerinin dışında- temsil eden en iyi örnekler musahabe tarzında yazdığı yazılardır. Büyük kısmı "Yevmiye Defterinden", "Hocamla Mülâkat", "İki Kafadar", "Cumba Sohbeti" ve "İstanbul Havadisi" başlıkları altında yazdığı ve bazılarını "Şeytan Diyor ki"de topladığı

bu musahabelerinde Fazıl Ahmet, günlük hâdiselere ve ciddi mevzulara alışılarmış, kabul görmüş düşüncelerle değil, ters bir bakış açısıyla yaklaşır. Aslında bu bakış açısı, asırlar boyunca bilgi ve tecrübe birikimiyle maşerî vicdanda yer etmiş, kabul görmüş, cemiyetin devamlılığını sağlamış değerlerin çözülmesine karşı bir reaksiyon niteliğindedir. Cemiyetin davranışlarını ve gidişatını iyi müşahade eden Fazıl Ahmet, değerlerin çözülmesi karşısındaki tepkisini istihza ile ortaya koymayı tercih edecektir. Ancak bu istihza, yalınlıktan ve bayağılıktan uzak, sağlam bir mantıkla örülmüş değerlendirmelerin arkasına gizlendiği için okuyucuyu rahatsız etmez, aksine nazarıdikkatini celbeder. Bunu en güzel şekilde "İki Kafadar" başlığı altında yazdığı musahabelerde görüyoruz. Yazar bu musahabelerinde karşılıklı iki kişiyi bir konu etrafında, soru cevap tarzında konuşturur. Aslında iki kişi de yazarın kendisidir. Ele aldığı konular hakkındaki sıradışı düşüncelerini bu kişiler aracılığıyla ortaya koyar. Bu musahabelerden birinden aşağıya aldığımız parçada ele aldığı mevzuları değerlendirirken kullandığı sağlam mantık yapısıyla örülmüş mizah anlayışını görmek mümkündür:

"-Dünyada en akılsız bulduğun insanlar kimlerdir?

-Bütün ukalâ güruhu! Bilhassa kendilerine erbab-ı fikret dediğimiz takım. Zira çoktan beri tecrübe edilmiştir ki bu dünyada hiç düşünmeyenler her gün, az düşünenler ise ekseriyetle bütün işlerini görüp duruyorlar! Hâlbuki her şeyi birbirine kattıktan maada hiçbir işin de içinden çıkamayanlar en ziyade nerede görülüyor? Yalnız ukalâlarla gevezeler arasında değil mi?

-İnsanlar en çok neden nefret eder?

-Doğru sözden!

-Peki, o hâlde beşeriyeti en ziyade memnun eden şey nedir?

-Münasebetsizliğin her nevi!

-Yok canım, mübalâğa ediyorsun!

-Maalesef etmiyorum! Zira birçok defa birbirlerinin ölümüne de lâkayt kalan insanlar, birtakım boş sözler uğrunda bazen canlarını bile feda etmeye razı olmuyorlar mı?⁷¹⁷

"Cumba Sohbeti" serisinde ise Cenap Şahabettin'in tesiri görülecektir. Cenap Şahabettin'in Evrak-ı Eyyâm'da "Oğluma Mektuplar" başlığıyla⁷¹⁸ yer alan musahabelerine benzeyen ve 15 T. sani 1925-27 T. sani 1925 tarihlerinde Akşam gazetesinde yayınlanan bu yazı dizisinde Fazıl Ahmet, oğlu Müşfik'e seslenerek hayatta tutması gereken yol konusunda nasihatler verir:

"Müşfik, nasihat vermeye kalkacağımı zannetme! Bilirim, fakir babalar evlâtlarına para bırakamadıkları için ekseriya ukalâlık bahsinde cömert davranırlar. Lâkin benim ceplerim kadar aklım da delik. Eğer işine cidden yarayabilir bir fikrim olsa onu kabul etmeni rica ederim. Ancak zihnimde felsefe, hikmet filân diye mevcut antika kırıklarından kendim bir fayda görmedim ki senin zihnindeki camekâna onların birer modelini koyayım. Gerçi müfekkiremin içi Mahmutpaşa'daki bazı çerçi dükkânlarına benziyor. Lâkin mezat malı işportalarındaki eşya para ederse benim mülâhazalarım da o kadar işe yarar... Evet hakikat tamamen böyledir. Binaenaleyh zihninin duvarlarına ki birçok büyük adamın sözlerini levha diye asacağına, meselâ güzel tezhip edilmiş bir kitap veya antika mangal filân bulup da bedestene götürsen daha iyi edersin."⁷¹⁹

Fazıl Ahmet oğluna nasihat verirken vazettiği meselelere, ters bir bakış açısıyla yaklaşır. O, zamanenin ahlâk, ilim, fazilet gibi yüce değerler karşısındaki telâkkilerini kabul edermiş gibi görünmekle, mantık sistemini bu telâkkilere göre ayarlamakla beraber, ortaya koyduğu düşüncelerinde samimî değildir. Bu düşüncelerin arkasına gizlenmiş tenkidî bakış açısı okuyucu tarafından bir müddet sonra hissedilecektir:

"Fazilet, kâinatın mişvâr ve mizacına mugayir olarak bazı narin müfekkireler tarafından tevehhüm edilmiş gülünç ve âciz bir sanîadan

⁷¹⁷Fazıl Ahmet, "İki Kafadar", *Hayat*, nr. 4, 23 K. evvel 1926, s. 13

⁷¹⁸Fazıl Ahmet, Cenap Şahabettin'in bu başlık altında yazdığı musahabelerle ilgili olarak bir de pastiş yazacaktır. (Fazıl Ahmet, "Onlar Gibi-Cenap Şahabettin", *Sabah*, nr 10071, 28 T. sani 1333/1917, s. 2)

⁷¹⁹Fazıl Ahmet, "Cumba Sohbeti I", *Akşam*, nr. 2547, 15 T. sani 1925, s. 2

ibarettir, diyenleri çok göreceksin. Maalesef söylüyorum ki bu iddiayı güdenlerin yüzde doksanı haklı olduğuna ben de kaniimdir! Birdenbire sabırsızlanarak itiraza kalkma! Anlıyorum ki, "Aman baba, dün ne yazıyordun, bugün ne söylüyorsun?" demeye hazırlanan bir hâlin var. Rica ederim, aceleyi bırak! Evet Müşfik, Ben de kaniimdir ki fitratın Sokrat'ı bütün cihan için tertip ettiği ahlâk düsturunu pek başka bir mantıkla vücuda getirmiş. O kitabın içinde ne bizim Ahlâk-ı Alâî sahibinin, ne de Kant'ın düşüncelerine uyar bir satır okumak ihtimalimiz yoktur. Arzu, haset, ihtiras, sonra hiddet, kin ve gazap, daha sonra kuvvet, musâraa ve kan. İşte hilkatın ahlâk meclisinde şimdiye kadar okunabilmiş hiyeroglifler."⁷²⁰

Fazıl Ahmet mizahî nesirlerinde ortaya koyduğu düşüncelerini, tenkitlerini doğrudan değil dolaylı yollardan okuyucuya ulaştırmayı tercih eder. Bu yönüyle şiirindeki tavrını burada da sürdürür. Aslında bu onun mizah anlayışından gelen bir tekniktir. Aşağıya aldığımız parçada görüldüğü gibi, yine mizahçılığından gelen bir alışkanlıkla ifadeyi güçlendirmek için bol bol teşbih ve istiareye başvurur:

"Zihinlerimiz, ruhlarımız azîm bir liman manzarası aldı. Gayet işlek, gayet gürültülü bir haliç. Havadis-i âlem nevi ve cinsine göre bu liman içinde muhtelif merâkib-i bahriyyeyi andırıyor. Vukuatın, neşriyatın bazıları koca karınlı, battal birer şilep gibi, demir atmış tembel tembel duruyorlar. Kimisi Arap mavnalarından daha batî bir surette yürümeye çalışmakta."⁷²¹

Fazıl Ahmet'in mizahî nesirleri için söyleyeceğimiz son husus kullandığı müstear isimle ilgilidir. Mütareke döneminde çıkan Diken mecmuasındaki bazı yazılarında "Yasin Efendi" müstear ismini kullanan Fazıl Ahmet, diğer yazılarında ve şiirlerinde bu yola tevessül etmemiştir.⁷²²

2. Hatıraları

II. Meşrutiyet, Birinci Dünya Savaşı, Mütareke dönemi, Cumhuriyetin ilânı ve çok partili hayata geçiş gibi Türk tarihine yön vermiş önemli hâdiseleri

⁷²⁰Fazıl Ahmet, "Cumba Sohbeti III", *Akşam*, nr. 2559, 27 T. sani 1925, s. 2

⁷²¹Fazıl Ahmet, "Ramazan Sergisi-Sıratsız Cennet", *Tanin*, nr. 206, 8 Mayıs 1339/1923, s. 1

⁷²²Yasin Efendi müstear ismiyle yazdığı yazıların künyesi için bk. *Yazı ve Şiirlerinin*

gerek muharrir ve edip, gerekse siyasetçi sıfatıyla idrak etmiş olan Fazıl Ahmet, tarihe ışık tutmak maksadıyla hatıralarını kaleme almıştır. Onun kitap hâlinde yayınladığı tek hatırat 1924 yılında Kırpıntı adıyla basılır. Fazıl Ahmet bu eserinde II. Meşrutiyetin ilânından yakın arkadaşı Ahmet Samim'in 9 Haziran 1910 tarihinde İttihatçılar tarafından öldürülüşüne kadar olan devreye ait hatıralarına ve II. Meşrutiyet hakkındaki düşüncelerine yer verir. Özellikle 31 Mart İsyanı sırasında başından geçen hâdiseler, çalıştığı Hilâl gazetesinin kendisi gazetede bulunduğu sırada isyancılar tarafından basılması ve yakın arkadaşı Ahmet Samim'in yanı başında öldürülmesi meseleleri hatıratın en dikkate değer bölümleridir. Yazarın hayatını işlerken ayrıntılı bir şekilde ele aldığımız bu kısımlar II. Meşrutiyet tarihine şahitlik edecek niteliktedir. Fazıl Ahmet, aradan uzun yıllar geçtikten sonra kaleme aldığı bu hatıralarında II. Meşrutiyet dönemine tenkidî bir gözle bakmıştır. İyi niyetle girişilen bir hareketin sonu gelmez siyasî ve fikrî mücadeleler neticesinde memleketi uçurumun eşiğine getirmesinin sebepleri üzerinde duran Fazıl Ahmet, Meşrutiyetin ilânından sonra yapılan hataları kendi bakış açısıyla okuyucuya sunar. Ona göre Meşrutiyetin bir anda kabusa dönmesinin sebebi rejimi esenliğe ulaştırarak ehliyetli kişilerin iş başına getirilmemesidir. Zaten yetişmiş insan konusunda hazırlıksız yakalanan Meşrutiyet, az zaman sonra başlayan "fırkacılık" belâsı yüzünden derin yaralar alacak, bundan da en büyük zararı devlet ve millet ödeyecektir. Fazıl Ahmet'in gözüyle Meşrutiyet devrinin hülâsası şudur:

"Biz meselâ, alelâde bir kasabın hastahaneye baş operatör tayin edildiğini duysak kıyameti koparırız. Yahut filân mahallede sakin Hint bacı filân hanımın Darülfünuna nebatat muallimesi olduğunu söyleseler isyan ederiz. Hakeza Lâleli Camii türbedarı efendinin filo kumandanlığını işitsek müştekiyiz. Ve bilfarz ümmî bir bedevînin Erkân-ı Harbiye-i Umumiye riyasetine yine öyle... Fakat sizi temin ederim, şayet o kasabı Sadaret müsteşarı yapsalar veyahut Hint bacıyı Meclis-i Ayan reisi tayin etselerdi belki biraz söylenir, alay eder, fakat neticede lâkayt kalırdık! Ümmî bir adamın Maarif nazırlığı yahut, ümmîye yakın bir okumuşun Başvekilliği bize çabucak alışılan garabetlerden gibi görünür ve hakikaten de buna çabucak alışır, bir müddet sonra itiraz makamında çıkan sesleri bile, âdeta dinlenmez bir seda telâkki ediveririz. Düşünüyorum da aklıma durgunluk geliyor! biz devlet kelimesini nasıl anlamışız? Bunun avamımıza ve havasımıza ifade ettiği mefhum nasıl alelacaip bir şey? Tarif etmek kabil değil. İttihat sergerdeleri işte bu devlet

oyunundaki lâubaliliği en ziyade revac çıkaran adamlar oldular. Değil yalnız mansıbları, hatta irfan, dirayet, ilim ve sanat menzillerini, merhalelerini bile hep otomobille, sürat katarıyla, tayyarelerle katedilebilir zannederlerdi. Ve (Hayır!) diyenlere muhtelif kılıçlar çektiler: Mürteci, muhalif, hamiyetiz, vatansız!!!"⁷²³

Fazıl Ahmet'in Meşrutiyet dönemine ait dikkatleri sadece Kırpıntı ile sınırlı değildir. 1936 yılında Akşam gazetesinde "Dosya" başlığıyla yayınlanan ve 19 bölümden meydana gelen hatıralarında bu sefer Birinci Dünya Savaşı yıllarına ağırlık verecektir.⁷²⁴ Aynı yazı dizisini 1955-1956 yıllarında genişleterek "Tozlu Dosya" başlığıyla Zafer gazetesinde 53 bölüm hâlinde tekrar yayınlayacaktır.⁷²⁵ Yazar bu hatıra dizilerinde oldukça kötümser bir ruh hâli ile karşımıza çıkmaktadır. İmparatorluğun durumu, yetersiz hazırlıklarla savaşa giriş, Alman hayranlığı, devlet adamlarının kabiliyetsizliği bu tefrikalarda tenkidî bir gözle ele aldığı konulardır. Askerliğe ve savaşa karşı olduğunu bildiğimiz Fazıl Ahmet, insanlığın bunca bilgi ve kültür birikiminden sonra topraklarını genişletmek uğruna savaşmasını bir türlü anlayamaz. Dünyaya örnek olması gereken batı medeniyetinin emperyalizm arzularını insanî değerlere tercih etmiş olması Fazıl Ahmet'e göre bir talihsizliktir ve bu hevesler dünyayı felâkete götürecektir. "Dosya"nın "Kıyamet Koptu-Sene 1914" başlığını taşıyan bölümünde bu düşüncelerini en kesif bir şekilde görmek mümkündür:

"İşte en sonunda kıyamet koptu. Buna ne demeli bilmiyorum. Medeniyet zelzelesi mi, beşer aklının nihaî iflâsı mı veyahut bir Avrupa sarası mı? Ne dersen de!... Hâlâ kendimi toplayamıyorum. Bunu o kadar beklediğim, o kadar zarurî bulduğum bütün optimiste görüşleri pek kavrayışsız telâkki ettiğim hâlde en çok hayrette kalan ve belki en bedbaht olan da ben. Cihan harbi ha! İnanılacak şey değil. Fakat bu böyle olacaktı. Ve işte oldu. Bütün filozoflara, ediplere, hatiplere, o Himalayalardan yüksek kitap ve nazariye silsilelerine rağmen hakikat kendini gösterdi. İngiliz Alman rekabeti... Emperyalist

⁷²³Fazıl Ahmet, Kırpıntı, İstanbul 1924, s. 61-62

⁷²⁴Bu tefrika Akşam gazetesinde 1 K. sani 1936-27 K. evvel 1936 tarihlerinde yayınlanmıştır.

⁷²⁵Bu tefrika Zafer gazetesinde 19 Nisan 1955-26 Nisan 1956 tarihleri arasında yayınlanmıştır.

devletlerin doymak bilmeyen akur iştihası. Bu, yerlere batası imparatorlar, sultanlar sürüsü... Ve nihayet beşer cehaleti. Ama bütün cihanda, en ileri, en mütemeddin olanından en bitik, en iptidai hâlde bulunana kadar... Bugün esen bora insan zekâsını zehirleyen bir samdır. Görülen şey bütün beşer dehasını tehdit eden bir irfan ve hırs kolerasıdır."⁷²⁶

Fazıl Ahmet'in milletvekilliği yaptığı dönemle ilgili gözlemlerini ifade ettiği yazı dizisi ise 1948 yılında Son Telgraf gazetesinde yayınlanır. Yazar, "Geçmişten Notlar" üst başlığıyla yirmi bölümden meydana gelen bu tefrikada öncekilerde olduğu gibi yine tenkidî bir bakış açısına sahiptir. Tefrikayı meydana getiren yazıların baş tarafında bulunan tarihlerden bu yazıların günlük notlar şeklinde tutulduğunu anlıyoruz. Bu yazı dizisinde bütün dikkatini büyük ölçüde tek parti dönemi üzerinde yoğunlaştıran yazar, üstü kapalı şekilde Cumhuriyet Halk Partisinin yaptığı hatalar üzerinde durur. Aynı dönemde, özellikle II. Dünya Savaşından sonra batıdan esmeye başlayan demokrasi ve hürriyet rüzgârlarının tesiriyle Cumhuriyet Halk Partisinin kendisini yenilemesi gerektiği konusunda basında tartışmalar başlamıştır.⁷²⁷ Partinin ekonomik konulardaki başarısızlığı, inkılâplar karşısındaki, özellikle dil inkılâbı karşısındaki "Jakoben" tavrı ve bazı fikirleri tekeline alma anlayışı onun bu hatıra dizisinde dile getirdiği başlıca hususlardır. "Yapma İnkılâpçılar-22 Şubat 1944" başlıklı yazısında yenileşme maceramızın her zaman tartışma konusu olmuş bir tarafına dikkat çekecektir:

"Toprağımızın birtakım yapma inkılâpçılara göz gezdirdikçe şunu görüyorum: Manasını, mahiyetini kavramaya üşendiğimiz bazı mefhumlar var. Adlarını uzaktan işiterek imrendiğimiz garp mefhumat-ı medeniyyesi... Bizim bir nicemiz bunları almakla değil de çöpül etmekle meşgul. Onun içindir ki o mefhumların kemlotunu imal etmekle geçinen birtakım kalpazan şebekeleri kurulmuş. Dilde, edebiyatta, ekonomide, politikada ve kemiyette... Hiç şüphem yok, bugünkü bağlar kopup da yarının muhalefet feyzanı başlar başlamaz bu mağşuş ruh onların suyunu da bulandıracaktır!"

Fazıl Ahmet'in Cumhuriyet Halk Partisinin bir mensubu olarak dile getirdiği tenkitler, bu tartışmalara parti içinden bir katkı niteliğindedir. Ancak bu tenkitleri dile getirmek için konjonktürün uygun olmasını bekleyecektir.

⁷²⁶Fazıl Ahmet, "Dosya-Kıyamet Koptu: Sene 1914", *Akşam*, nr. 6500, 20 T. sani 1936, s. 3

⁷²⁷*Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın*, s. 281-297

Burada son söz olarak yazarın hatıraları noktasında bir talihsizliğe işaret etmek istiyoruz. Fazıl Ahmet, defter tutarak kaleme aldığı ve hiçbir yerde neşretmediği hatıralarını ölümünden kısa bir süre önce yakarak imha etmiştir. Hiç şüphesiz son dönem matbuat ve siyaset tarihimize ışık tutacağını umduğumuz bu hatıraların yazar tarafından imha edilmesi büyük bir talihsizliktir. Onu böyle bir davranışa iten sebep ise ömrü boyunca siyasi ve sosyal alanlarda Türkiye'de hiçbir ilerlemenin sağlanamaması karşısında duyduğu bedbinlik hissidir. Yazar, gelecek nesillerin de tıpkı geçmişin hatalarına düşeceğine inanarak böyle bir teşebbüse girişmekten çekinmemiştir.⁷²⁸

3. Seyahat Yazıları

Fazıl Ahmet, gerek çocukluğunda babasının memuriyetleri sebebiyle, gerekse gazeteci ve milletvekili sıfatıyla yurt içinde ve yurt dışında pek çok seyahat yapmıştır. O, bu seyahatleri bazen bir yazı dizisi hâlinde, bazen de münferit başlıklar çerçevesinde kaleme almıştır.

Fazıl Ahmet'in özellikle Cumhuriyetten önce yazdığı seyahat yazıları çoğu kere mizahçı kişiliğinden gelen bir dikkatin titizliğini taşır ve gezdiği gördüğü yerleri teferruatıyla verme endişesiyle hareket eder. Fakat bunu kuru kuruya bir anlatımla yapmaz. Onun seyahat yazılarında gezilen yerleri sadece görüldüğü şekliyle bulmayız. Bu yerlerin yazar üzerinde bıraktığı tesirler, intibalar çoğu kere müşahedelerinin önüne geçer. Nesir yazılarında sıkça kullandığı benzetme unsurları, teşbih ve istiareler ise seyahat yazılarına ayrı bir renk katar.

Fazıl Ahmet'in ilk seyahat tefrikası 17 Mayıs 1918-5 Haziran 1918 tarihlerinde Sabah gazetesinde yayınlanmıştır. Cenubî Kafkasya Heyetiyle görüşmek üzere giden Osmanlı Heyetinde gazeteci olarak yer alan Fazıl Ahmet bu tefrikada 2 Mayıs 1918-16 Mayıs 1918 tarihlerinde Batum'a yaptığı seyahati ele alır. Gülnihal vapuruyla yola çıkan kabile Zonguldak ve Trabzon'a uğradıktan sonra Batum'a varır. Trabzon'da kaldıkları süre içinde gördükleri manzara ise içler acısıdır. Savaş sırasında Ruslar tarafından işgal edilen ve Şubat 1918 tarihinde tekrar geri alınan şehir harabe hâlinededir. Ruslar çekilirken şehri

⁷²⁸Yazar bu düşüncelerden hareket ederek hatıralarını yaktığını hasta yatağında kendisiyle röportaj yapan Ahmet Emin Yalman'a söyleyecektir. Ahmet Emin Yalman, "Fazıl Ahmet Aykaç'la Görüşüm", *Yeni Gazete*, nr.605, 22 Ağustos 1966, s. 4

tahrip edip, pek çok katliamlar yapmışlar. Mayıs ayında Trabzon'a gelen Fazıl Ahmet bu tahribatın ve katliamların izleriyle karşılaşır:

"Ruslar Trabzon'u bir mezarlık yapmak istemişler. Fakat burada dikkat edilecek bir nokta var. Zira bizim bildiğimize göre mezarlık bu dünyadan göçen insanların me'vâsıdır. Hâlbuki Ruslar yalnız insan değil, koca bir şehir gömmek istemişler. Yani öyle bir kabiristan düşünmüşler ki sakinleri evler, dükkanlar, camiler, minare ve İslâma ait her şey olsun. Trabzon'da tek mil İslâm evleri birer ölü. Hem kolu kırılarak, gözü çıkarılarak karnı parçalanarak her uzvunda çok ıstırap verecek yaralar açıldıktan sonra öldürülmüş mazlûm birer mevta. Her ev bir hânümânın mezar taşına benziyor. Ve bu mezar taşlarının altında ömrünü yitirip ukbânın huzuruna, sükûnuna karışmış birer insan değil, kafilesiyle ademe sürülmüş bîgünah aile cenazeleri yatıyor."⁷²⁹

Yazar Trabzon'un Ruslar tarafından terkedilmesinden sonraki hâlini okuyucunun uzun zaman tesirinden kurtulamayacağı bir dikkatin mahsulleriyle gözler önüne seriyor. Şüphesiz bu başarısında ölümün soğuk yüzünü ifade etmek için kullandığı teşbih ve istiarelerin büyük payı vardır. Fazıl Ahmet ile Trabzon'u gezmeye devam ettiğimizde karşılaşacağımız manzaradan ürpermemek elde değildir:

"Cephanelerin infilâk ettiği saha yanık, kavruk ve didik didik olmuş bir küme hâlinde.. Rivayete nazaran bir bomba patlayışıyla başlayan yangın, bütün o civarda bir bürkân hâlini almış. Bin kadar insan yanmış, mahvolmuş. Ölülerin ayaklarına birer gülle bağlayıp denize atmışlar. Suyun içinde tahaccür etmiş gibi duran bir lâşe vazıhan görünüyor. Kirli alçıdan yapma, ötesi berisi kırık bir heykeli andıran bu mahûf ölü, mevt içinde de serbest değil. Çünkü ayağında bir kazığa çakmışlar. Pompei harabelerinden çıkarılıp müzelerde teşhir edilen cesetler gibi bu korkunç heyulânın mustarip evzanda da müthiş takallüsat ifade eden bir vahşet var."⁷³⁰

Fazıl Ahmet'in seyahat türüne giren bir diğer yazı dizisi de 20 Eylül 1920-18 T. evvel 1920 tarihleri arasında Dersaadet gazetesinde yayınlanır. "Eski Anadolu" adını taşıyan beş bölümlük bu tefrikada çocukluk yıllarında babasının Gümüşhane'ye mutasarrıf olarak tayin edilmesi üzerine yaptıkları seyahat

⁷²⁹Fazıl Ahmet, "Batum Yolculuğu III", *Sabah*, nr. 10243, 22 Mayıs 1334/1918, s. 2

⁷³⁰Fazıl Ahmet, "Batum Yolculuğu IV", *Sabah*, nr. 10246, 25 Mayıs 1334/1918, s. 2

anlatılır. Aynı seyahatle ilgili olarak Ümit mecmuasında bu tefrikanın devamı niteliğinde "Hamsiköyü ve Zigana" adlı yazısını yayınladı. Bu son yazı Gümüşhane seyahatinin yazarı en fazla etkileyen anlarına şahitlik etmesiyle diğerlerinden ayrı bir öneme sahiptir. Fazıl Ahmet, ilk defa yüz yüze geldiği bir tabiatın güzellikleri karşısında yer yer panteizme varan tahassüsler içindedir:

"İşte Hamsiköyü'ne vardığımız zaman içimde artık küllenmeye başlayan hulyaların yine kıvılcımlandığını gördüm. Çünkü Hamsiköyü, Zigana Dağı dediğimiz bedialar kışverinin eşiği demek oluyordu... İşte bütün ömrümde görebildiğim en güzel şeylerden birinin kapısından giriyoruz. Dünyada milyonlarca uzlet-perver ve medeniyet-giriz mahlûkun büyük bir millet teşkil ederek hayata ve umrana dargın birtakım dağlarla taşların yamaçlarına tırmanmasına ve orada muhiş, serin ve ceyyit bir ömür sürmesine biz orman adını vermişiz. Hakikaten bir orman-hele hastaliksız, gürbüz ve tüvana olursa-ne kadar vakur, ne kadar temiz şey. Sonra bu nebatî cemaatin sabah karanlığında yavaş yavaş-sanki esneye esneye-bir yaz gecesi uykusundan gözlerini açmaya başlayışı var ki! Bizim arabalarımız Zigana Dağı'nın yeşil yapraklı ahali arasında girerken, ormanın birçok tarafı sis ve buğu içinde idi. İnsanı üşütecek dereceye varan bir serinlik, bizim nefeslerimize ihtiyar şeceristanın nefhalarını karıştırıyordu. Hemen kalbim çarpmaya başladı. İşte diyordum. Anadolu. Asıl benim istediğim cömert tabiatlı Anadolu. Zigana Dağı hakikaten beni yerimden hoplatıyordu... Herkes üşümek için esvaplarına sarılı bulunuyordu ve hiçbir ağızdan bir kelime çıkmaya cesaret edemiyormuş gibiydi. Öyle sath-ı mailler görüyorduk ki boylu boyunca taze, neftî çamlara anfiteatr olmuş. Bu anfiteatr üzerinde koyu neftî maşlâhlarına sarınan sabah namazına hazırlanmış bir cemaat gibiydi. Her taraftan sisler ağır ağır yükseliyor, bu gölge ile ciyadet dolu nebatat pagodunun içinde göze görünmez köşelerden semavata doğru bir çok tütsü yükseliyordu. Bayılıyor gibiydim! Güneşin nerede olduğunu fark edemiyorduk. Tekmil Zigana üzerine serilen şu buhar çarşafını toplayacak, kendisini hasretle bekleyen milyonla ağaçtan mürekkep temaşager kafilesine alevli ve parlak alnını bir kaç saat gösterecek. Fakat güneş, kainatın bu muhayyirü'l-ukul sanatkârı, kendini sahneye atmadan evvel birçok akla gelmez incelikler, nefiseler yapmak istedi. Adeta gecenin siyah bir sargı içine saklayarak ormana teslim ettiği ne kadar hafa varsa şimdi onları buhar hâlinde yine memleketlerine sevk ediyordu. Ve bu rakik ve nahif şeylerin cevfine tarif olunamaz renkler ve işlemler serpiyordu. Öyle ki beş dakika evvel yerinden oynamaz kalın bir sargıya benzeyen uzun sis bulutları beş dakika sonra

canlanmış gibi kımıldamaya, uçmaya ve birçok renk ve aks içinde pembeleşmeye, morlaşmaya başladılar... "731

Yukarda örneklerini verdiğimiz seyahat yazılarında görülen üslûp titizliği Fazıl Ahmet'in bu tür yazılara ne kadar önem verdiği bir göstergesidir. 1942 yılında milletvekili olduğu Elâzığ'a⁷³², 1945 yılında ise İzmir'e⁷³³ yaptığı ziyaretleri anlatan gazete yazıları ise Ulus ve Cumhuriyet'te yayınlanacaktır.

Milletvekili olduğu dönemde 1932-1950 yılları arasında kesintisiz Parlamentolar Birliği Türk Grubu üyeliğinde bulunan Fazıl Ahmet, bu görevi sebebiyle Avrupa'nın pek çok şehrini ziyaret etmiştir. Avrupa'ya yaptığı seyahatlerin bazılarını gazete tefrikası şeklinde okuyucuya sunan yazar, bu yazı dizilerinde bir parlamenter olarak ziyaret ettiği ülkelerin daha ziyade siyasî ve sosyal durumları ile ilgili izlenimlerini verir. "Gezerek ve Düşünerek"⁷³⁴, ve "Dış Topraklarda, Yurt Dışında"⁷³⁵ adlarını taşıyan tefrikalar yazarın bu vazife münasebetiyle yaptığı seyahatleri anlatan yazı dizileridir. Nis, Monte Karlo, Paris ve Berlin Fazıl Ahmet'in bu yazı dizilerinde ziyaret ettiği başlıca şehirlerdir. Fazıl Ahmet'in dikkati, tabii olarak bu şehirlerden, bir dönem bizim için batı medeniyetini temsil eden Paris üzerinde yoğunlaşır. Paris gibi kültür ve sanat merkezi olmuş, güzelliği tabiatla bütünleşmiş şehirlerin imar hareketlerinde modernizme kurban edilmemesi gerektiğini savunan Fazıl Ahmet, Eyfel Kulesi'nin Paris'in tabii dokusunu bozduğu görüşündedir. Hele İstanbul semalarında "Sebâ Melikesi" gibi duran ve Boğaziçi'ne mehtap ziyafeti çeken ayın güzelliğini modern Avrupa şehirlerinde, özellikle Paris'te hissetmek mümkün değildir:

⁷³¹Fazıl Ahmet, "Hamsiköyü ve Zigana", *Ümit*, nr. 14, 15 K. evvel 1336/1920, s. 5

⁷³²Fazıl Ahmet, "Elâzığ Dönüşü", *Ulus*, 18. 12. 1942, s. 2

⁷³³Fazıl Ahmet, "Yolculuk Notları I-II", *Cumhuriyet*, nr. 7552, 26 Ağustos 1945, s. 2; nr. 7557, 31 Ağustos 1945, s. 2

⁷³⁴Nis ve Monte Karlo'ya yaptığı seyahatleri anlatan bu yazı dizisi *Cumhuriyet* gazetesinde üç bölüm hâlinde 27 Şubat 1938-8 Mart 1938 tarihlerinde yayınlanmıştır.

⁷³⁵Fransa, Almanya ve Hollanda seyahatlerini anlattığı bu yazı dizisi dokuz bölüm hâlinde *Cumhuriyet* gazetesinde 6 Ağustos 1938-9 İkinciteşrin 1938 tarihleri arasında yayınlanmıştır.

"İstanbul semasında ay, mucizesini Marmara'nın göğsüne, Boğaz'ın kuytuluklarına sererken gökte bir Sebâ Melikesi gibidir. Hâlbuki garp ufuklarında zavallı nasıl silik, nasıl burjuva, hatta ne bîçare bir sima takınıyor. Buna her seyahatimde dikkat etmişimdir. Geçen gece öyle oldu. Yeryüzünde, sağa sola koşuşan, hele Sen nehri üzerinden fiskiyeleşip yukarıya atılan ışık hercümerci o kadar fazlaydı ki bu kalabalık arasına ayın ne diye karıştığını aklım almadı. Bununla beraber bir de baktım ki babacan yukarıda! Ve yorgun, uçuk bir yüzle o da sergiyi görmeye heveslenmiş gibiydi. Lâkin bîçareyi gökyüzünde şaşırıttılar diyebilirim. Çünkü o demokrat eda takınmak isteyen, halk arasına çıkan mahlû bir hükümdar hâlinde -âdeta bastonuna dayanarak-yürürken teknil projektörler üzerine döndü. Eyfel Kulesi dev cüsseli bir dedektif hâlinde cebinden bütün casus fenerlerini çıkardı ve semayı allak bullak etti."⁷³⁶

Paris'i gezerken Victor Hugo ve Balzac'ın heykelleri karşısındaki duyguları ise yazarı gençlik yıllarına götürecektir:

"Victor Hugo'nun heykeli karşısındayım. Bu adamın şamatalı dehası önünde vaktiyle kendim heykel gibi dururdum. Onun da şimdi tunç timsali, fanilerin önünde öylece düşünüyor. Eli şakağında bir duruş, gayet romantik!. Bir saat evvel Balzac'ın karşısında gene böyle durdumdu. yalnız Balzac, yalnız bu isim müfekkireme ne sonsuz bir didinme, ve düşünüp yaratma savaşı hatırlatıyor. O ne kadar şey görmüş, anlamış ve anlatmış adamdır... Bu türlü adamlara hayatın tek mükâfatı galiba ölümden ibaret. Çünkü isimleri ve eserleri yaşamak için kendilerinin yıllarca kahrolup bitmeleri lâzım geliyor. Zavallı Balzac da öyleydi."⁷³⁷

Fazıl Ahmet, Avrupa'ya yaptığı seyahatlerde, batı medeniyeti karşısında aşağılık kompleksine düşmüş romantik bir doğulu tavrıyla karşımıza çıkmaz. O, bilimi ve kültürüyle örnek alınmaya çalışılan batının aksayan taraflarını gerektiğinde tenkit etmesini bilir. Paris matbuatını anlattığı satırlarda bunu açıkça görmek mümkündür:

⁷³⁶Fazıl Ahmet, "Yurt Dışında II-Paris İntibaları", *Cumhuriyet*, nr. 5123, 17 Ağustos 1938, s. 3

⁷³⁷Fazıl Ahmet, "Yurt Dışında IV-İki Heykel Vesilesiyle", *Cumhuriyet*, nr. 5142, 5 Eylül 1938, s. 3

"Zaten Paris'in yalnız gazetelerine bakmak kâfi. Kâğıdı pis, mürekkebi murdar ve üslûbu şamatacı bu gazetelerin yalnız dış kılığı bile insanı içinden şüphelendirmek için çoktur. Sözü ölçsüz, kıyafeti ciddiyetsiz ve sesi patırtılı bir göz boyacı tasarlayın: Nasıl ihtimal verebilirsiniz ki bu tipte bir adamın insana inan vermesi mümkün olsun. İşte ben de burada hep bunu görüyorum... Dışardan görünüşü biraz ağırbaşlıya benzeyen birkaç malum sahife bir yana bırakılınca öbürlerinden içime tiksinti geliyor. Bunları yazıp milyonlarla basanlar ya bütün okuyucuları ebleh sanmak küstahlığında bulunuyorlar veyahut okuyucular -nasıl söyleyeyim?- pek alçak gönüllü! Muhataplarını bu kadar ahmak yerine koymak, koyan için bilmem zekâ alâmeti sayılabilir mi?.. Öyle anlaşılıyor ki herhangi bir hâdiseyi insanlara olduğu gibi bildirsel kimse okumayacak. Gene öyle anlaşılıyor ki insanlar dünyada ne olup bittiğini öğrenmeye değil, olan hâdiseler vesilesiyle mutlaka yürek hoplatıcı yalanlar dinlemeye müştaktırlar. En adi vakaları, gazeteci üslûbu denilen o çerviş yağlı edebiyata sarılmış görüyoruz. Resim, fotoğraf, reklâm, yaygara! Fakat işin hazin tarafı şu ki, müşteri bunu istiyor. Yahut bunu istemeye alıştırmış. Ve gazetecilerin çoğu panayırlarda filân hokkabaz çadırının kapısındaki şakşakçılar gibi içeriye müşteri doldurmakla meşgul. Ama ne pahasına olursa olsun, işte insanlığın en ileri, en ışıklı bir merkezinde dahi matbuatın ve büyük ekseriyetin hâli!"⁷³⁸

Fazıl Ahmet, Gümüşhane ve Batum'a yaptığı seyahatlerle ilgili yazdığı yazılarda, teferruatlı anlatımda, diğer seyahat yazılarına nazaran daha başarılıdır. Cumhuriyetten sonra Avrupa'ya yaptığı seyahatlerle ilgili yazdığı yazılarda ise dikkatini Paris üzerinde yoğunlaştıracaktır.

4. Eğitim ve Felsefe ile İlgili Yazıları

Meşrutiyetten itibaren milletvekili seçildiği 1928 yılına kadar Darülmualimin, Galatasaray Lisesi, Robert Kolej ve Sanayi-i Nefise gibi pek çok okulda öğretmenlik yapan Fazıl Ahmet, mesleğinin lüzumu olarak eğitim konularında çeşitli yazılar yazmıştır. Yazar milletvekili olduktan sonra da memleket meselesi olarak gördüğü bu mevzuyla alâkasını kesmemiş, gerek meclis konuşmalarıyla, gerekse gazete ve mecmualarda yazdığı yazılarla eğitim

⁷³⁸Fazıl Ahmet, "Yurt Dışında III-Paris Düşünceleri", Cumhuriyet, nr. 5138, 1 Eylül 1938, s. 3

konusundaki düşüncelerini ortaya koymaya devam etmiştir. Hatta onun matbuat hayatındaki ilk eseri olan *Terbiyeye Dair* adlı kitabı, ilk dönemde eğitim konularında yazdığı gazete ve mecmua yazılarından meydana gelmektedir.

Fazıl Ahmet'in Meşrutiyetten sonra eğitimle ilgili yazdığı yazılar, bu dönemde millî mesele hâlini alan maarif tartışmalarına bir katkı niteliğindedir. Yeni tesis edilen idare tarzı maarif konusunda batılı manada yeni arayışlara yönelmekte, memleketi en kısa sürede "mazinin karanlığından" kurtaracak terbiye teknikleri üzerinde durmaktadır. Bu arayışlara devrin kalem erbabı da kayıtsız kalmamış, Türkiyeye uygun eğitim sistemi konusunda yapılan tartışmalar gazete ve mecmua sayfalarında önemli bir yer işgal etmiştir.⁷³⁹ Fazıl Ahmet de Tanin, Sabah, Arkadaş, Servet-i Fünûn, Tenkit, Tedrisat, Tedrisat-ı İbtidaiyye Mecmuası, Peyam, Terbiye gibi gazete ve mecmualarda yayınlanan yazılarında eğitim konusundaki düşüncelerine ve şahsî müşahedelerine yer verir. Fazıl Ahmet, Rousseau, Le Bon, Spencer, Ribot, gibi batılı filozofların ve âlimlerin düşüncelerini "mehaz" alarak yazdığı bu yazılarında daha çok eğitimin cemiyet hayatındaki yeri ve önemi, çocuğun eğitimi ve bu eğitimin nasıl uygulanması gerektiği, okulların durumu gibi mevzular üzerinde durur.

Fazıl Ahmet'e göre göre terbiye "insandaki kuvâ-yı bedeniyye ve kabiliyyât-ı fikriyye ve ahlâkiyyenin tekâmül ve nemâsını temin eylemek, insanı hem kendi şahsı, hem benî-nev'i için faydalı bir alet-i mes'adet hâline getirmek ve bu suretle cemiyet-i beşeriyyeye müstaid olduğu kemalin hadd-ı azamîsini temin eylemektir." Bu gayeyi en iyi şekilde anlayan devletler cemiyetlerinin "mukadderât-ı müstakbelelerini tanzim" hususunda önemli bir "vasita-i saadet" elde etmişlerdir. Ona göre tarihte bir dönem büyük bir şan ve şeref kazanmış olan Osmanlı İmparatorluğunun gerilemesindeki ön önemli sebeplerden biri terbiye konusuna yeterli önemi göstermemesidir. Bizim en büyük "emrâz-ı içtimaiyyemizden" birisi de aile terbiyesindeki fenalık ve okullarımızın "terakkiyât-ı fenniyye-i âhireye" karşı kayıtsız kalmasıdır. Meşrutiyetle birlikte yeni ve parlak bir istikbalin kapılarını açan Türk milleti, gerek hükûmetleriyle, gerekse kalem erbabıyla, bu konuya yeterli ehemmiyeti

⁷³⁹Meşrutiyet döneminde eğitim konusunda basında yer alan tartışmalar için bk. Mustafa Ergün, *İl Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara 1996, 440 s.

vermelidir.⁷⁴⁰ Meşrutiyet yönetimlerinin en önemli vazifesi, her sahada ihtiyacımız olan "adamları" çağın gereklerine uygun bir şekilde yetiştirmektir.⁷⁴¹ Ancak terbiye konusunda katedeceğimiz mesafe çoktur. Çünkü asrî terbiye usûllerine göre tesis edilmiş okullarımız azdır. Yeterli öğretmenimiz yoktur. Hepsinden önemlisi terbiye konusunda yeterli malûmata sahip değiliz.⁷⁴² Özellikle fikir adamlarımız bu konuda batıda yazılmış "âsâr-ı müfide"yi tercüme yoluyla dilimize kazandırmak, umumî konferanslar düzenleyerek terbiyenin önemini halkın "nazar-ı istifadesine" sunmak zorundadır.⁷⁴³

Fazıl Ahmet, terbiyeyi ferdin çocukluk devresinden başlatır. İlk mektep ailedir ve çocuğun yetişmesinde ana babaya, özellikle anaya büyük vazifeler düşmektedir. Çünkü çocuğun vaktinin büyük kısmı annesinin yanında geçer. Anne çocuğa, nezaketi, doğruluğu, temizliği, ciddiyeti öğretmeli, "Beşiği sallayan el dünyaya hükmeder" mantığıyla hareket etmelidir. Ancak asrî terbiye konusunda hanımlarımızın bilgisi azdır. Kadınlarımız bu konudaki yetersizliklerini giderecek, karşılaştıkları güçlüklerde rehberlik edecek faydalı kitapları okumalıdır.⁷⁴⁴

Beden terbiyesinin sağlıklı bir vücut için lüzumuna inanan Fazıl Ahmet, bu konudaki çalışmaların bebeklik döneminden itibaren başlamasını savunur. Beden terbiyesi sağlam bir bünye kazandırmanın yanında insanın zihni melekelerini geliştirici özelliğe sahiptir. Çocuğa temiz hava almasını sağlayacak ortamı hazırlamak giyimine ve yiyeceklerine özen göstermek Fazıl Ahmet'e göre beden terbiyesi konusunda ailenin ilk plânda yapması gereken işlerdir.⁷⁴⁵

⁷⁴⁰Fazıl Ahmet, "Terbiye ve Ehemmiyeti", *Tanin*, nr. 554, 7 R. evvel 1328/6 Mart 1326/19 Mart 1910, s. 2

⁷⁴¹Fazıl Ahmet, "Adam İhtiyacı ve Terbiye", *Yeni Tanin*, nr. 3/472, 14 Zilhicce 1327/12 K. evvel 1325/25 K. evvel 1909

⁷⁴²Fazıl Ahmet, "Tenkit ve Tefelsûf", *Servet-i Fünûn*, nr. 1002, 13 Şaban 1328/5 Ağustos 1326, s. 239

⁷⁴³Fazıl Ahmet, "Terbiye ve Ehemmiyeti", *Tanin*, nr. 554, 7 R. evvel 1328/6 Mart 1326/19 Mart 1910, s. 2

⁷⁴⁴Fazıl Ahmet, "Terbiye-i Ahlâkiyye ve Kadınlarımızın Vazifeleri", *Tanin*, nr. 744, 22 Ramazan 1328/13 Eylül 1326/27 Eylül 1910, s. 3

⁷⁴⁵Fazıl Ahmet, "Terbiye-i Bedeniyye", *Terbiyeye Dair*, s. 23-31

Cemiyetin devamlılığını sağlamada ahlâka büyük önem veren Fazıl Ahmet, milletlerin terakkiye ulaşmasında maddî değerler kadar manevî değerlerin de gerekli olduğunu savunur. Ona göre çocuğa iyi bir ahlâk eğitimi verilmelidir. Bu eğitim ailede başlar ve okulda devam ettirilir. Çocuğa iyiyi fenadan, güzeli çirkinden ayırt edebilecek bir eğitim verilmelidir. İyi davranışları mükafatlandırılmalı, bunu yaparken aşırıya kaçmamalıdır. Çocuklarda taklit kabiliyeti kuvvetli olduğundan, kendisine hep iyi örnekler sunulmalıdır. Onların kalplerine, zihinlerine aile, vatan, insanlık fikirleri aşılmalıdır.⁷⁴⁶ Meslekî eğitimin önemine işaret eden Fazıl Ahmet, gerek ziraî, gerekse sınâî alanlardaki ihtiyacın bu eğitimle giderilmesi gerektiğini savunur. Ona göre meslekî eğitim küçük yaşlardan itibaren genel terbiye kaideleri içinde çocuğa verilmelidir.⁷⁴⁷ Eğitimde titizlik gösterilmesi gereken konulardan biri de duyuların terbiye edilmesi meselesidir. Bu eğitimle çocuklara sesleri ve renkleri birbirinde ayırt edebilme kabiliyeti kazandırılmalıdır. El işi, resim ve müzik dersleri bu bakımdan önemlidir.⁷⁴⁸ Çocukların hayal gücü sınırsız olduğundan, Peri masalları, olağanüstü hâdiselerin anlatıldığı hikâyeler gibi onları hayalperestliğe itecek eserler okutulmamalıdır. Bu eserlerin seçiminde akla mantığa uygunluk aranmalıdır. Lafonten masalları, tarihte yaşamış meşhur kişilerin hayatları, önemli olayları anlatan kitaplar çocukların muhayyilesinin gelişmesi açısından faydalıdır.⁷⁴⁹ Bedîî terbiye de çocuk için önemlidir. Her şeyden önce çocuğun ruhunda estetik sevgisi uyandırılmalıdır. Düzenli yaşamaya alıştırılmalı, nezaket, düzgün konuşma, adab-ı muaşeret öğretilmelidir. Sanat tarihinden parçalar okutulmalı ve büyük dehaların hayatı, sanatı anlatılmalıdır. Kitap, defter, kalem seçiminde estetik göz önünde bulundurulmalı, güzel yazı yazma alışkanlığı sağlanmalıdır. Mektebin münasip yerlerine, meşhur tabloların kopyaları, tabiat resimleri asılmalıdır. Sanat

⁷⁴⁶Fazıl Ahmet, "Terbiye-i Ahlâkiyye", *Tenkît*, nr. 3, 5 Mayıs 1326, s. 41-44

⁷⁴⁷Fazıl Ahmet, "Terbiye-i Esasiyye, Terbiye-i Meslekiyye", *Terbiyeye Dair*, s. 45-50

⁷⁴⁸Fazıl Ahmet, "Terbiye-i Havas", *Servet-i Fünûn*, nr. 991, 24 C. evvel 1328/20 Mayıs 1326, s. 35-37

⁷⁴⁹Fazıl Ahmet, "Muhayyile ve Terbiyesi", *Servet-i Fünûn*, nr. 1043, 4 Cahir 1328/19 Mayıs 1327, s. 58-60

noktainazarından kıymetli şiirler, nesirler yüksek sesle okutulmalı ve ezberletilmelidir.⁷⁵⁰

"Mekteplere Dair" adlı yazısında ise iyi eğitim verecek bir okulun vasıfları üzerinde durur. Fazıl Ahmet'e göre yabancı okullar da dahil olmak üzere İstanbul'da eğitimin amacına uygun olarak tesis edilmiş okul yoktur. Çünkü bizde okullar, özellikle özel okullar açılırken ticarî bir mantıkla hareket edilmekte, mektepler şehrin en işlek, kalabalık, gürültülü yerlerinde açılmaktadır. Bu durum büyüme çağına olan ve ufacık bir sebepten dolayı sağlığı bozulmaya müstait bulunan çocuklar için zararlıdır. Fazıl Ahmet, bütün bunlardan hareket ederek, mekteplerin nasıl tanzim edilmesi gerektiği hakkındaki düşüncelerini sıralar. Anlaşılması kolay olsun diye biz bu düşünceleri maddeler hâlinde veriyoruz:

1. Mektebin yeri iyi olmalıdır. Yüksek ve havadar yerler mektep için idealdir. Fabrika ve mezbaha gibi çevreyi kirleten yerlerde mektep kurulmamalıdır.

2. Mektepler geniş bir bahçeye sahip bulunmalıdır. Ağaçlar sınıfları gölgede bırakacak şekilde tanzim edilmemelidir. Çocukların uygulamalı tarım derslerini görebilecekleri bir saha olmalıdır.

3. Sınıflar talebe başına altı metreküp hava düşecek şekilde yapılmalı. Havalandırma tertibatı iyi olmalı. En arkada oturan talebe öğretmeni görebilmeli ve dersi takip edebilmelidir.

4. Sınıfın her noktası aynı derecede aydınlatılmalı, önden ve arkadan ışık verilmemelidir.

5. Duvarlar göz alıcı renklere boyanmamalıdır. Mümkünse açık mavi tercih edilmelidir.

6. Mekteplerin temizliğine dikkat edilmeli, bol su bulundurulmalı ve sık sık duvarlar badana yapılmalı, mikroplarla mücadele edilmelidir.

⁷⁵⁰Fazıl Ahmet, "Mekâtib-i İbtidaiyyede Terbiye-i Bediiyye", *Terbiye Mecmuası*, nr. 1, 5 Mart 1330, s. 11-15

7. Sıralar çocukların vücut yapısını bozmayacak nitelikte yapılmalıdır. Her sırada ikiden fazla çocuk oturmamalıdır.

8. Mekteplerin ısıtılmasına gerekli özen gösterilmeli, soğuk mevsimlerde sınıfların sıcaklığı 16-17 C°'den aşağı olmamalıdır.⁷⁵¹

Fazıl Ahmet, Cumhuriyetin ilânından sonra yazdığı terbiye ile ilgili yazılarda yeni yetişen neslin devlete, millete ve Cumhuriyet ilkelerine bağlı bir şekilde eğitilmesini ister. Ona göre Cumhuriyet eğitiminin gayesi "mükemmel yurттаş" yetiştirmek olmalıdır.⁷⁵² Fazıl Ahmet, eğitim konusuna olan ilgisini milletvekili olduğu dönemde de sürdürür. 1935 yılı bütçesi görüşülürken söz alan yazar, Türkiye'nin kalifiye eleman ihtiyacının Maarif Vekâleti tarafından tespit edilmesini ve bu ihtiyacın hazırlanacak beş senelik plânlar çerçevesinde giderilmesi için çalışmalar yapılmasını ister.⁷⁵³ Gençlerin gelip geçici eserler yerine, kalıcı, bilgi yönünden besleyici ilmî eserler okumasını isteyen Fazıl Ahmet, bu konuda yeni yetişen nesle yol göstermek gerektiği kanaatinde-dir.⁷⁵⁴

Fazıl Ahmet'in eğitimle ilgili yaptığı neşir faaliyetleri arasında Fransız mütefekkirleri Ernest Louis ve Condorse'den yaptığı iki tercümeyi de zikretmek gerekir. Ernest Louis'den yaptığı tercümede⁷⁵⁵, yazarın öğretmen yetiştirme meselesi etrafındaki görüşlerini okuyucuyu sunan Fazıl Ahmet, Condorse'den yaptığı tercümede mütefekkirin tabîî ilimlerin çocuğun zihnî gelişimi üzerindeki tesirleri hakkındaki görüşlerine yer verir⁷⁵⁶

Fazıl Ahmet, eğitimle ilgili konularla birlikte felsefe üzerine de yazılar yazar. Servet-i Fünûn, Safahat-ı Şiir ve Fikir ve Hayat mecmualarında neşredilen yazılarında herhangi bir felsefî ekolün sözcülüğünü yapmayan Fazıl Ahmet, daha çok felsefenin ne olduğu ve nasıl ortaya çıktığı üzerinde durur.

⁷⁵¹Fazıl Ahmet, "Mekteplere Dair, *Tanin*, nr. 598, 22 R. ahir 1328/19 Nisan 1326/2 Mayıs 1910, s. 3

⁷⁵²Fazıl Ahmet, "Millî Talim ve Terbiye I", *Milliyet*, nr. 2589, 28 Nisan 1933, s. 2

⁷⁵³*TBMM Zabıt Ceridesi*, V. Devre, 29. İnikad, c. 3, s. 252-255

⁷⁵⁴Fazıl Ahmet, "İki Görüş", *Ulus*, 6. Eylül 1942, s. 2

⁷⁵⁵Fazıl Ahmet, "İlm-i Terbiyenin Tekâmül-i Zarurisi", *Tedrisat Mecmuası*, nr. 24, 9 Nisan 1330, s. 167-168

⁷⁵⁶Fazıl Ahmet, "Condorse-Maarif-i Umumiyyenin Islâhı Hakkında Lâyiha", *Tedrisat Mecmuası*, nr. 25, 8 Mayıs 1330, s. 260

"Ben ne feylesofum, ne de namıma böyle bir alâmet-i farika yapıştırtmak niyetindeyim" diyen Fazıl Ahmet'in gayesi bu yazılarla okuyucunun dikkatini felsefe üzerine çekmektir. Onun bu çabaları materyalist felsefeci Baha Tevfik tarafından takdirle karşılanacaktır.⁷⁵⁷ Fazıl Ahmet'e göre felsefe, fenlerin tetkik ettiği hâdiselerin gerçek sebeplerini bulmaya çalışan bir ilimdir. Bu yönüyle diğer ilim dallarından ayrılır. Ancak bu ilim daha yolun başındadır ve kaidelerini, kapsamını ileriki yıllarda tekemmül ettirecektir.⁷⁵⁸ Felsefeyle ilgili olarak 1909-1927 yılları arasında sadece on yazı kaleme alan yazar, müstakil başlıklar altında Rıza Tevfik⁷⁵⁹, Fransız filozofları Guyo⁷⁶⁰ ve Bergson⁷⁶¹ hakkında tanıtıcı bilgiler verir. Anatole France ve Gustave Le Bon'dan yaptığı "Tercümeler, İktibaslar" da ise okuyucuya her iki mütefekkirin ahlâk ve hayat üzerine vecize niteliğindeki görüşlerinden küçük parçalar sunar.⁷⁶²

5. Servet-i Fünûn Duyarlılığında Yazdığı Mensureler ve Fransızcadan Yaptığı Edebî Tercümeler

Türk Edebiyatında mensur şiirin, 19. yüzyılda Fransa'da Baudlaire'in öncülüğünde gelişen bir çığırdan etkilenerek kendisini Ara Nesil devresinde "nesr-i muhayyel", "nesr-i şîr-âmîz", nazm-ı nesr-âmîz", "mensure" gibi adlarla kendisini gösterdiğini biliyoruz. Fakat bu türe mensur şiir isimlendirmesiyle Servet-i Fünûn öncesinde dikkatleri çeken ve bu türü ilk defa bir kitap hâlinde edebiyatımıza kazandıran Halit Ziya olmuştur. Halit Ziya İzmir'de *Hizmet* gazetesinde yayınladığı mensur şiirlerini *Mensur Şiirler* başlığıyla kitaplaştırmış, bu kitap dönemin edebiyatında önemli tartışmalara yol açmıştır. Bunu yine Halit Ziya'nın *Mezardan Sesler*'i izler. Servet-i Fünûn

⁷⁵⁷Baha Tevfik, "Bizde Felsefe", *Yirminci Asırda Zekâ*, nr. 2, 18 Mart 1328/31 Mart 1912, s.19

⁷⁵⁸Fazıl Ahmet, "Hasbihâl-i Felsefi", *Servet-i Fünûn*, nr. 968, 17 Kevvel 1325, s. 103

⁷⁵⁹Fazıl Ahmet, "Rıza Tevfik'in Ruh Felsefesi", *Servet-i Fünûn*, nr. 1077, 23 K. sani 1327, s. 244-248

⁷⁶⁰Fazıl Ahmet, "Guyo'nun Ahlâk Felsefesi", *Servet-i Fünûn*, nr. 1074, s. 179-181, 185-186

⁷⁶¹Fazıl Ahmet, "Felsefede Nisan", *Servet-i Fünûn*, nr. 1511, 30 Temmuz 1341, s. 170-171

⁷⁶²1927 yılında *Hayat* mecmuasında "Tercümeler, iktibaslar" başlığı altında yayınlanan yazıların künyesini veriyoruz.: "Anatole France'dan Tercümeler, İktibaslar", nr. 44, 29 Eylül 1927, s. 5-6; nr. 49, 3 T. sani 1927, s. 7. "Gustave Le Bon'dan Tercümeler İktibaslar", nr. 46, 13 T. evvel 1927, s. 7-8.

döneminde ise artık mensur şiir Halit Ziya, Mehmet Rauf (Siyah İnciler), Hüseyin Cahit (Hayat-ı Hakikiyye Sahneleri) gibi yazarların kaleminde yaygınlık kazanır. Daha sonraki yıllarda *Erenlerin Bağından* ve *Okun Ucundan* eserleriyle Yakup Kadri, *Haristan ve Gülistan*'da yer alan nesir parçalarıyla Ahmet Hikmet gibi yazarlar mensur şiirin iyi örneklerini vermişlerdir.⁷⁶³

Fazıl Ahmet, edebiyat hayatına ilk adımlarını Servet-i Fünûn duyarlılığıyla yazdığı mensureler ve Fransızca'dan yaptığı bir hikâye tercümesiyle atmıştır. Fazıl Ahmet, mensur şiir türünde, "Ölümüm", "Kırlangıçlarımız", "Papatyalar", "Zehir Katreleri I, II", "Ayrıldıktan Sonra" ve "İki Hemşire", başlıkları altında yedi mensure yazmıştır. Aşk, ölüm, yalnızlık, ayrılık, gözyaşı, marazî dereceye varan küçük hassasiyetler gibi temler etrafında yazılan ve Fazıl Ahmet'in gençlik çağına ait olan bu mensureler gerek dünya görüşü, gerekse estetik bakımından Servet-i Fünûn özellikleri taşımaktadır. "İki Hemşire"den aşağıya aldığımız parçada aşk duygusu etrafında gelişen marazîliğin tezahürleri tipik bir Servet-i Fünûn ifadesidir:

"Ben bu iki kızkardeşi aynı dakikada görmüş, aynı dakikada sevmiştim... Ben bütün pür-hüsran gecelerimde onların ikisini birden düşünür, ikisinin hararetiyle aynı dakikada yanardım... Hangisini seviyordum? Bu kat'iyen belli değildi... Ve bu ikiz aşkla onları birçok sevdim. Bir gün onlar bana her vakitki şuhlukları, her vakitki lâkaytlıkları, merhametsizlikleri ile dediler ki "Biz seni artık hiç sevmiyoruz. Ve artık sen bizim için bir yabancısın". Ve ben o vakitten beri istikamet-i hayatı meçhul bir serseriyim!.. Ooh, sen, serçe kalpli kız. Sinelerinde mini mini kalb-i siyah parlayan o cevval mahlûkları tanırsın değil mi? Yoksa "Söyle o hemşireler kimdir?" diye ısrar ettiğin zaman sana, o bir çift muazzez gözünü göstererek ağladığımı unuttun mu?"⁷⁶⁴

"Ölümüm"den aşağıya aldığımız parçada ise Fazıl Ahmet'in tabiata bakışına hâkim olan Servet-i Fünûn etkisini görmek mümkündür:

⁷⁶³M. Fatih Andı, "Halit Ziya'nın Mensur Şiirleri I, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XXVII, s. 6-15; a. mlf., "Halit Ziya'nın Mensur Şiirleri II-Mezardan Sesler", *İlmî Araştırmalar*, nr. 4, İstanbul 1998, s. 4-22

⁷⁶⁴Fazıl Ahmet, "İki Hemşire", *Servet-i Fünûn*", nr. 970, 24 K. evvel 1325, s. 115

"Vaktiyle önlerinde uzun uzun düşündüğüm kabristanlara son selâmlarımı, son vedalarımı yolluyordum. Hasta bir kânunuevvel güneşi arza mariz ziyalar döküyordu."⁷⁶⁵

Muterize cümleler de bu mensurelerde yer alan Servet-i Fünûn özelliklerindedir:

"O dakikadan itibaren beşeriyetin bana karşı her türlü vazifesi bitmiş, benim de -bütün sefaletleriyle beraber yine perestiş ettiğim- insaniyete karşı her türlü rabıtam kırılmıştı."⁷⁶⁶

Fazıl Ahmet'in Demet'te yayınlanan yazıları arasında "Kıssa-i Garam" adlı Fransızcadan tercüme ettiği bir hikâyeye vardır. Yazar kimden tercüme ettiğini bildirmedığı bu hikâyenin baş tarafına sadece "Fransızcadan" ibaresini koymakla yetinmiştir. Küçük hassasiyetlere ve kırılğan ruh yapısına sahip bir prensin hayatının anlatıldığı bu hikâyede, tıpkı mensurelerde olduğu gibi Servet-i Fünûn duyarlılığını görmek mümkündür.

6. Diğerleri

Fazıl Ahmet, gazete ve mecmualarda yazdığı yazılarda edebiyat, dil, siyaset, basın, memleket meseleleri gibi konularda görüşlerini dile getirmiştir. Biz, dil ve edebiyat meseleleriyle ilgili yazılarını tezimizin ilgili bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde kullandığımız için, bu konulara tekrar dönmeyeceğiz.

Bir şair, edip, muallim ve politikacı olmanın yanında gazeteci hüviyetiyle de karşımıza çıkan Fazıl Ahmet, II. Meşrutiyetten sonra başladığı yazı hayatında başta Tanin olmak üzere, Akşam, Milliyet, Cumhuriyet, Vakıt, Ulus, Son Telgraf, Zafer, Son Havadis gibi pek çok gazetede iç ve dış aktüel hâdiseler hakkındaki görüşlerini yansıtan makaleler ve fıkralar yazmıştır. Meselelere soğukkanlı ve uzlaşmacı bir mantıkla yaklaşan Fazıl Ahmet'in bu yazılarında ele aldığı -bazıları beraber düşünülebilecek- konuları aşağıdaki gibi tasnif etmek mümkündür:

1. Cumhuriyetten önce meşrutiyet, Cumhuriyetten sonra demokrasi fikri

⁷⁶⁵Fazıl Ahmet, "Ölümüm", *Demet*, nr. 1, 17 Eylül 1324, s. 6

⁷⁶⁶"Ölümüm", s. 6

2. Yıkıcı olmayan basın ve düşünce hürriyeti
3. Yurt sevgisi ve memleket davaları karşısında hassasiyet
4. Totaliter rejimleri tenkit
5. Savaş karşıtlığı ve dünya barışı fikri
6. Kalem zorbalığı
7. Siyaset ve basın hayatında görülen kısır çekişmeler, kavgalar
8. Sorumlu muhalefet düşüncesi
9. Fikirlerin "inhisar" altına alınmasını tenkit

Fazıl Ahmet'in günlük gazete yazılarında ele aldığı mevzulardan biri de İstanbul'dur. 1919 yılında Tasvir-i Efkâr'da çıkan "Harabedekiler" başlıklı yazısında Mütareke döneminin zor şartlarında yaşamak zorunda kalan fakir insanların dramını, 1923 yılında Tanin'de çıkan "Marmara'da Mısır"da sonbahar mevsiminde ada izlenimlerini, yine aynı yıl Tanin'de "Ramazan Sergisi" üst başlığıyla yayınlanan "Ramazan Gezintisi" ve "İki Ziyaret" başlıklı yazılarında ramazan ayında ziyaret ettiği Nuruosmaniye, Sultanahmet ve Ayasofya Camiileri hakkındaki tahassüslerini, "Bayram Münasebetiyle"de ramazan bayramını neşeyle karşılayamayan yoksul insanların burukluğunu ele alır. 1944 yılında Cumhuriyet gazetesinde "İstanbul Gezintileri" başlığı altında yazdığı yedi bölümlük yazı dizisinde ise İstanbul'un imar ve belediyecilik meseleleri üzerinde durur.

NETİCE

Tezimizin Giriş kısmında Fazıl Ahmet'in eser verdiği, daha çok tanındığı mizah sahasında edebiyatımızın genel durumu hakkında bilgi verilmiş ve yazarımızın yaşadığı dönem panoramik bir şekilde verilerek Fazıl Ahmet'in faaliyette bulunduğu dönem gösterilmek istenmiştir.

Tezimizin birinci bölümünde, birinci elden kaynaklara gidilerek, yazarın çeşitli vesilelerle, çoğu kere dağınık bir şekilde temasları değerlendirilerek hayatı, edebî faaliyeti, şahsiyeti, tesirleri ve eserleri ortaya konulmuştur. Fazıl Ahmet, tipik bir Tanzimat efendisi olan babasının tesiriyle hem doğu, hem de batı kültürünü aynı anda öğrenmiş, devrinin sayılı eğitim müesseselerinde eğitim görmüştür. Kendisi on yedi yaşındayken babasının vefat etmesi üzerine, en büyük çocuk olması hasebiyle ailenin bütün yükünü genç yaşta yüklenmek zorunda kalmıştır. Celâl Sahir'in teşvikiyle Meşrutiyetin ilânından sonra onun çıkardığı Seyyâre ve Demet gibi periyodiklerle matbuat hayatına ilk adımlarını atan Fazıl Ahmet, daha sonra Hüseyin Cahit'in çıkardığı Tanin gazetesine geçmiş, 31 Mart Vak'ası sırasında harekete karşı çıkan Hilâl gazetesinin yazar kadrosu içinde yer almış, bu gazetede yazı faaliyetiyle kısa zamanda matbuat âleminde tanınmıştır. Türk tarihinin en karışık dönemlerinden birinde yazı hayatına atılan Fazıl Ahmet, eğitim ve felsefe ile ilgili yazılardan sonra mizahta karar kılmış, bu sahada manzum mizahın Meşrutiyet dönemindeki en önemli temsilcisi olmuştur. Onun, kaba sözlere, müstehcenliğe kaçmayan mizah anlayışı devrinde takdir edilmiş, başkalarının üslûbu etrafında yazdığı pastişlerle ve tehzillerle Türk mizahına Avrupaî bir çehre kazandırmıştır. Mizah sahasında haklı bir şöhrete ulaşmasına rağmen, günlük hayatında geçim sıkıntısıyla boğuşan Fazıl Ahmet, devrin temayülüne uyarak politikaya girmek istemiş, ancak Cumhuriyet dönemine kadar bu isteğini gerçekleştirilememiştir. Politikaya girememesinde ne yakınındaki kişileri bile hicveden bir mizah şairi olmasının da büyük payı vardır. Cumhuriyet döneminde özellikle harf ve dil inkılâbı çalışmalarında aktif rol almış, Lâtin harflerinin kabulünden sonra 1928 yılında millevekili seçilmiştir. 1950 yılına kadar aralıksız süren millevekilliği sırasında, Mecliste kabul edilen bazı kanunların hazırlanmasına ön ayak olmuş, Türkiye'yi yurt dışında düzenlenen milletlerarası toplantılarda başarıyla temsil

etmiştir. Milletvekilliğinden ayrıldıktan sonra ise geçimini temin emek için çeşitli kuruluşlarda çalışmak zorunda kalmış, 1960 yılından sonra ise unutulmuştur.

Çevresi tarafından sevilen ve her zaman bilgisi, görgüsü ve sanatıyla takdir edilen Fazıl Ahmet, Türk mizahına getirdiği pastiş tekniğiyle pek çok mizahçıya tesir etmiştir. Halil Nihat Boztepe, Abdülbaki Fevzi Ulubey, Yusuf Ziya Ortaç onun tesiriyle şiir yazar şahsiyetlerden bazılarıdır. Gazete ve mecmualarda çıkan şiirlerinin, nesirlerinin ve hatıralarının bir kısmını kitap hâline getiren Fazıl Ahmet'in pek çok eseri gazete ve mecmua sayfalarında kalmıştır. Proje hâlinde kalan, basımı gerçekleşmeyen eserleri ise neşredilenlerden daha fazladır. Bunlardan bir kısmının neşredileceği duyurulmuş, ancak neşri gerçekleşmemiştir. Yazar, on iki defter tutan hatıralarını ise yakarak imha etmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise Fazıl Ahmet'in şiirini inceledik. Şiirlerinin büyük kısmı mizahî olduğu için önceliği bu tarzda yazdığı şiirlere verdik. Zaten Fazıl Ahmet'in sanatkâr hüviyetini temsil eden yönü de mizahçı şahsiyetidir. Eserlerinde mizaha ağırlık vermesi, en başarılı olanlarını bu vadede yazması ona haklı bir şöhret kazandırmış, bu şöhretin tesiriyle şiirlerinde yer yer kendisini övme yoluna gitmiştir. Başkalarına hoş görünmek için şiir yazmaması, sözünü sakınmaması, tabiatıyla onu arzuladığı ikbale ulaştıramamıştır. Belki de devrin şartlarından dolayı zaman zaman bedbin bir ruh hâli içinde bulunmuştur. Bu bakımdan, öncelikle şairliğiyle övünme, müdahane etmeme, buna bağlı olarak ikbale ulaşamama ve bedbinlik psikolojisini incelemeye çalıştık.

Fazıl Ahmet devrin bir özelliği olarak daha başından beri siyasî olayların içinde bulunmuştur. Hayatı kısmında gösterildiği gibi beraber yürürken gazeteci Ahmet Samim öldürülmüştür. Uzun yıllar milletvekilliği de yapmıştır. Bunun için siyaset, tezimizin bu bölümünde ayrı başlık altında incelenmiştir. Bu başlık altında siyaset üzerine genel değerlendirmelerini ve mizahî şiirlerindeki dönemin Türk siyasî hayatıyla alâkalı hicivlerini söz konusu ettik. Fazıl Ahmet, Türk tarihinin önemli devrelerini yaşamıştır. II. Meşrutiyet, Mütareke ve Cumhuriyet ve Çok partili dönemle alâkalı hicivlerini incelemeye tabi tuttuk. Fazıl Ahmet, Meşrutiyet döneminin ilk yıllarında siyasetçileri hicvetme konusunda diğer dönemlere nazaran daha serbesttir. Tabî ki bunda devrin başlarında yaşanan hürriyet ortamının büyük tesiri vardır. Şiirlerinde siyaset

konusuna ağırlık veren Fazıl Ahmet, özellikle Meşrutiyet döneminin mizahî tarihini yazmıştır. Döneme damgasını vurmuş, bugün tarih kitaplarında bile ismi anılmayan pek çok şahsiyet, onun şiirlerinde canlı bir levha gibi durmaktadır. Ancak 1913 yılında Mahmut Şevket Paşanın katlinden sonra fiilen iktidara gelen İttihat ve Terakki yönetiminin uyguladığı baskı yüzünden eskisi gibi rahat hareket edemeyecektir. Bu tarihten itibaren başlayan sıkı sansür Mütareke döneminde de sürecektir. Ancak o, fırsatını bulduğu anda Damat Ferit Paşa örneğinde olduğu gibi devrin siyasetçilerini hicvetmeyi ve alaya almayı bilecektir. Cumhuriyet döneminde milletvekili olduktan sonra biraz da Cumhuriyet Halk Partisinin mensubu olması dolayısıyla önce Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi, ardından çok partili hayata geçiş çabaları karşısında olumsuz bir tavır takınacaktır.

Fazıl Ahmet, gazete ve dergilerde yazı hayatına başlamış ve bu hemen bütün hayatı boyunca devam etmiştir. Bu bakımdan onun hayatında basının ayrı bir yeri vardır. İkinci bölümün ikinci başlığını Basın'a ayırmayı uygun gördük. Matbuatla ilgili hicivlerini, tenkitlerini, matbuat üzerindeki baskılar karşısındaki tutumunu bu bölümde söz konusu ettik. Yazarın hayatında siyaset ve basının öncelikli bir yeri vardır. Bu bakımdan siyaset ve basına öncelik verdik. Daha sonra edebiyat ve sanat hayatı üzerindeki tenkitlerini söz konusu ettik. Onun bu konudaki tenkitleri, yenileşme devri Türk şairlerinden Abdülhak Hamit, Rezaizade Mahmut Ekrem, edebî topluluklardan Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âti üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca döneminde önemli bir hareket veya akım olarak yer alan Dilde Türkçülüğü de tenkit etmektedir. Bunları da değerlendirdik. Daha sonra çektiği geçim zorluğunu veya sıkıntıları, İstanbul'un çeşitli meselelerini ve belediye işlerini söz konusu ettik. Pek çok okulda öğretmenlik yapan, dolayısıyla eğitim faaliyetlerinin içinde bulunan Fazıl Ahmet'in, eğitim konusundaki mizahî şiirlerini ayrı bir başlık altında inceledik. Şairler için vazgeçilmez bir mevzu olan tabiata da burada yer verdik.

Fazıl Ahmet'in şiirlerinin büyük kısmı mizahîdir. Mizahî olmayan şiirlerini de bu bölüme eklemeyi uygun bulduk. Şunu da belirtmek gerekir ki belki de bütün mesaisini mizaha vermesi yüzünden o, mizahî olmayan şiirlerinde aynı başarıyı yakalayamamıştır.

Fazıl Ahmet, mizacından gelen bir serbestlikle, şiirlerinde Divan Edebiyatı, Halk Edebiyatı, batılı ve yeni nazım şekillerini bir arada kullanmıştır. Nazım şekillerinde devrinin temayülüne uyarak çoğu kere değişik tasarruflara gitmiş,

arayışlar içine girmiştir. Ağırlıklı olarak Divan Edebiyatından gazel ve kaside, Halk Edebiyatından mâni, batılı ve yeni nazım şekillerinden düz kafiyeyi kullanmıştır. Vezin olarak aruzla heceyi aynı oranda kullanmış, özellikle Cumhuriyet'ten sonraki şiirlerinde büyük ölçüde heceyi tercih etmiştir. "Göz için kafiye" ve "Kulak için kafiye" anlayışlarından biri üzerinde durmamış, şiirlerinde her iki kafiye anlayışına da yer vermiştir.

Dördüncü bölümde Fazıl Ahmet'in, Namık Kemal neslinden bu yana Türk aydınlarını meşgul eden alfabe tartışmaları ve dilin sadeleşmesi karşısındaki görüşlerini ele aldık. Ancak onun bu konudaki fikirleri siyasî şartlara göre değişiklik arz etmektedir. Harf inkılâbından önce Lâtin harflerine geçmenin medeniyet ölçüsü olamayacağına inanan Fazıl Ahmet, aradan kısa bir süre geçtikten sonra Lâtin harflerine geçişi sağlayacak olan Dil Encümeninde görev alacaktır. Aynı şekilde, dilimize yabancı dillerden giren ve Türkçenin gramer yapısına uyan kelimeleri Türkçe kabul ederken, 1932 yılında gerçekleştirilen Birinci Türk Dili Kurultayından sonra, yabancı kelimelerin dilden tasfiyesini savunacaktır. Çok partili hayata geçiş sürecinde ise dil konusunda tekrar eski görüşlerine dönecektir. Yazarın, edebiyat, şiir ve şair, edebiyat siyaset münasebetleri ve şahsiyetlerle beraber Türk edebiyatının devreleri üzerindeki görüşlerine de bu bölümde yer verdik. Bizim için yeni bir nevi olan tenkit hakkındaki düşüncelerini de burada ele aldık. Bu bölümü işlerken şiirleri ve nesirlerini beraber değerlendirdik.

Beşinci bölümde, yukarıdaki muhtevanın dışında kalan mizahî yazılarını, hatıralarını, seyahat yazılarını, eğitim ve felsefe ile ilgili yazılarını, Servet-i Fünûn duyarlılığındaki mensurelerini değerlendirdik. Servet-i Fünûn tarzında yazdığı az sayıdaki mensurelerin en önemli özelliği Fazıl Ahmet'in edebiyat hayatında verdiği ilk örnekler olmasıdır.

Tezimizi hazırlarken faydalandığımız kaynakları Faydalanılan Kaynaklar başlığı altında gösterdik. Bunu yaparken karışıklığa meydan vermemek için kaynakları kendi içinde bir tasnife tâbi tuttuk. Yazarın uzun bir dönemde yazmış olduğu yazıların tespit ettiğimiz bibliyografyasını Gazete ve Mecmualarda Çıkan Yazı ve Şiirlerinin Kronolojik Listesi başlığı altında verdik. Nesirleri ile şiirlerini birbirinden ayırmak için şiir başlıklarının sonuna (§) işareti koyduk.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

a) Kitaplar, Tezler, Antolojiler

Ahmed, Feroz, İttihat ve Terakki (1908-1914), (trc. Nuran Yavuz), IV. Baskı, İstanbul 1995

Akyüz, Kenan, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, Genişletilmiş V. Baskı, İstanbul 1995

Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, İstanbul 1993

Andı, M. Fatih, Mehmet Celâl-Hayatı ve Eserleri, İstanbul 1996

Andı, M. Fatih, Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişmeleri, İstanbul 1997

Avşar, Abdülhamit, Serbest Cumhuriyet Fırkası, İstanbul 1998

Beyatlı, Yahya Kemal, Edebiyata Dair, İstanbul 1984

Necat Birinci, Menemenlizade Mehmed Tahir, Hayatı ve Eserleri, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1981

Necat Birinci, Nabizade Nazım, Ankara 1987

Birinci, Ali, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, İstanbul 1990

Criss, Bilge, İşgal Altında İstanbul, İstanbul 1993

Eracer, Nuriye, Yeni Türk Edebiyatında Tanzimattan Bugüne Kadar Bestelenmiş Şiirler, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1972

Ercilasun, Bilge, Servet-i Fünûn'da Edebî Tenkit, İstanbul 1994

Ergin, Osman Nuri, Mecelle-i Umûr-ı Belediye, İstanbul 1338

Ergin, Osman Nuri, İstanbul Şehreminleri, İstanbul 1927

Ergin, Osman Nuri, Türk Maarif Tarihi, c. III-IV, İstanbul 1977

Ergün, Mustafa, II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri, Ankara 1996

Gürkan, Nilgün, Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1946-1950), İstanbul 1998

İnal, İ. M. Kemal, Son Asır Türk Şairleri, cüz 2, İstanbul 1931; cüz 12, İstanbul 1941

İnal, İ. M. Kemal, Son Sadrazamlar, İstanbul 1951

İpekten, Halûk, Eski Türk Edebiyatı-Nazım Şekilleri ve Aruz, İstanbul 1994

İskit, Server, Türkiye'de Matbuat Rejimleri, İstanbul 1939

İskit, Server, Türkiye'de Neşriyat Hareketleri, İstanbul 1939

İskit, Server, Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları, İstanbul 1943

Kabacalı, Alpay, Türk Basınında Demokrasi, Ankara 1994

Kaplan, Mehmet, Tevfik Fikret, II. Baskı, İstanbul 1987

Karaca, Emin, Türk Basınında Kalem Kavgaaları, İstanbul 1998

Kayaoğlu, Taceddin, Türkiye'de Tercüme Müesseseleri, İstanbul 1998

Kolcu, Hasan, Türk Edebiyatında Hece-Aruz Tartışmaları, İstanbul 1993

Kuran, Ahmet Bedevi, İnkılâp Hareketleri, İstanbul 1956

Levend, Agâh Sırrı, Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, III. Baskı, Ankara 1972

Mehmet Süreyya, Sicill-i Osmanî, c. IV, İstanbul 1311

Muallim Naci, İstılâhat-ı Edebiyye (haz. Mehmet Ali Yekta Saraç), İstanbul 1996

Nebioğlu, Osman, Türkiye'de Kim Kimdir?, İstanbul 1961-1962

Öngören, Ferit, Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi, Gözden Geçirilmiş IV. Baskı, Ankara 1983

Özgül, M. Kayahan, Türk Edebiyatında Siyasî Rüyalarda, Ankara 1993

Pala, İskender, Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Ankara 1990

Sazyek, Hakan, Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Garip Hareketi, Ankara 1996

Sevük, İsmail Habip, Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1340

Sevük, İsmail Habip, Edebî Yeniliğimiz, c. II, İstanbul 1932

Sevük, İsmail Habip, Avrupa Edebiyatı ve Biz, c. II, İstanbul 1941

Tanpınar, Ahmet Hamdi, XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, VI. Baskı, İstanbul 1985

Tahirü'l-Mevlevî, Edebiyat Lügati (haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu), İstanbul 1973

Toprak, Zafer, Millî İktisat, Millî Burjuvazi, İstanbul 1995

Tunaya, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler, c. III, İstanbul 1989

Tunaya, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler, c. II, İstanbul 1952; Genişletilmiş Baskı, İstanbul 1999

Türk Parlamento Tarihi-TBMM IV. Dönem, c. II, Ankara 1996

Uraz, Murat, Türk Edip ve Şairleri, c. I, İstanbul (tarihsiz)

Uşaklıgil, Halit Ziya, c. II, Sanata Dair, İstanbul 1938

Ülken, Hilmi Ziya, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, III. Baskı, İstanbul 1992

Wellek, R-Warren, A, Theory of Literature (Edebiyat Biliminin Temelleri, trc. Ahmet Edip Uysal), Ankara 1983

Yetiş, Kâzım, Talim-i Edebiyatın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler, Ankara, 1996

Yetiş, Kâzım, Namık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları, İstanbul 1996

Yetiş, Kâzım, Yahya Kemal I-Hayatı, İstanbul 1998

Yöntem, Ali Canip, Türk Edebiyatı Antolojisi, İstanbul 1934

Yücebaş, Hilmi, Hiciv Edebiyatı Antolojisi, İstanbul 1961

Yücel, Hasan Âli, Fazıl Ahmet Aykaç, İstanbul 1937

Yücel, Hasan Âli, Pazartesi Konuşmaları, İstanbul 1937

Yücel, Hasan Âli, Edebiyat Tarihimizden, II. Baskı, İstanbul 1989

b) Makaleler, Gazete ve Mecmua Yazıları

M. Fatih Andı, "Halit Ziya'nın Mensur Şiirleri I, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XXVII, s. 6-15; a. mlf., "Halit Ziya'nın Mensur Şiirleri II-Mezardan Sesler", *İlmî Araştırmalar*, nr. 4, İstanbul 1998, s. 4-22

Aşkun, Vehbi Cem, Kaybettiğimiz Değerlerden Fazıl Ahmet Aykaç, Çağrı, c. XII, nr. 122, Ocak 1968, s. 11-12

Baha Tevfik, Bizde Felsefe, Yirminci Asırda Zekâ, nr. 2, 18 Mart 1328/31 Mart 1912, s. 19

Baltacıoğlu, İ. Hakkı, Fazıl Ahmet Aykaç, Yeni Adam, nr. 122, 30 Nisan 1936, s. 3

Birinci, Necat, Muktebes-Abes Tartışmalarından Önce Kulak İçin Kafiye, Türk Dili, nr. 439, Temmuz 1988

Celâl Sahir (Erozan), 7 Mart, Servet-i Fünûn, nr. 981, 7 Mart 1326, s. 294

Gezgin, Hakkı Süha, Portreler-Fazıl Ahmet Aykaç, Yeni Mecmua, nr. 91, 24 İkincikânun 1941, s. 7

Kabaklı, Ahmet, Fazıl Ahmet Aykaç, Tercüman, nr. 2212, 11 Aralık 1967, s. 2

Karay, Refik Halit, Yeniler-Fazıl Ahmet, Eşref, nr. 23/49

Levend, Agâh Sırrı, Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi, TDAY-Belleten 1970, s. 37-45

Mim Aydın, Tanin'in Kasidecisi, Tanin, nr. 817, 10 K. evvel 1910, s. 2

Nesin, Aziz, Fazıl Ahmet Aykaç, May, nr. 4, Ocak 1968, s. 31-32

Orhon, Orhan Seyfi, Fazıl Ahmet Hasta, Son Havadis, nr. 953, 31 Mart 1963, s. 2

Rıza Tevfik, Mizah Nedir I-IV, Peyam-ı Sabah (Peyam, nr. 1100, Sabah, nr. 11530), 27 K. evvel 1337/1921, s. 1; (Peyam, nr. 1102, Sabah, nr. 11532), 29 K. evvel 1337/1921, s. 2; (Peyam, nr. 1106, Sabah, nr. 11536), 2 K. sani 1338/1922, s. 2; (Peyam, nr. 1113, Sabah, nr. 11543), 9 K. sani 1338/1922, s. 3

Safa, Peyami, Aykaçlarda Bir Gece; Tercüman, nr. 1750, 22 Nisan 1960

Tepedelenlioğlu, N. Nazif, Fazıl Ahmet'i Uğurlarken, Yeni İstanbul, 7 aralık 1967, s. 2

Timurtaş, Faruk Kadri, Kayıplar-Fazıl Ahmet Aykaç, Türk Kültürü, nr. 63, Ocak 1968, s. 194-195. Aynı Yazı, Bilgi, nr. 248, Ocak 1968, s. 17-18

Ulunay, Refî Cevat, Fazıl Ahmet Aykaç, Milliyet, nr. 7196, 6 Aralık 1967, s. 2

Vâ-Nû, Manzum Mizah, Havadis, nr. 926, 13 Mayıs 1959, s. 2

Vâ-Nû, Devam Fikri, Havadis, nr. 1066, 3 Ekim 1959, s. 2

Yalçın, Hüseyin Cahit, Fazıl Ahmet, Fikir Hareketleri, c. III, nr. 68, 7 Şubat 1935, s. 252-253

Yalçın, Hüseyin Cahit, Tanıdıklarım: Halil Bey, Yedigün, c. VII, nr. 177, Temmuz 1936, s. 9

Yazar, M. Behçet, Edebiyatçılarımızı Tanıyalım, Fazıl Ahmet Aykaç, Yedigün, c. XV, nr. 373, 30 Nisan 1940, s. 15

Yöntem, Ali Canip, Şeytan Diyor ki'ye Dair, Hayat, nr. 25, 19 Mayıs 1927, s. 484

c) Ansiklopedi Maddeleri

Akün, Ö. Faruk, Namık Kemal, MEB İslâm Ansiklopedisi, c. 8, İstanbul 1960, s. 54-71

Şinasi, MEB İslâm Ansiklopedisi, c. 10, İstanbul 1970, s. 545-560

Koçu, Reşat Ekrem, Fazıl Ahmet Aykaç, İstanbul Ansiklopedisi, s. 1599

Okay, Orhan, Fecr-i Ati, TDV İslâm Ansiklopedisi, c. XII, s. 288

Okay, Orhan "Hiciv-Yeni Türk Edebiyatı", TDV. *İslâm Ans.*, c. XVII, İstanbul 1998, s.453

Pala, İskender, Hezl-Türk Edebiyatı, TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 17, İstanbul 1998, s. 306

Yetiş, Kâzım, Fazıl Ahmet Aykaç, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. IV, s. 254

-----, Pastiche, Grand Encyclopedique, Tome Huitieme, 1963, s. 228

d) Hatıralar, Şehir Kronikleri

Ahmet Rıza Beyin Anıları, İstanbul 1988

Alus, Sermet Muhtar, Masal Olanlar, (haz. Nuri Akbayar), İstanbul 1997

Ayda, Adile, Böyle İdiler Yaşarken, İstanbul 1984

Banarlı, Nihat Sami, Yahya Kemal'in Hatıraları, İstanbul 1997

Belge, Murat, Boğaziçinde Yalılar, İnsanlar, İstanbul 1997

Beyatlı, Yahya Kemal, Siyasî ve Edebî Portreler, İstanbul 1986

Emre, Ahmet Cevat, İki Neslin Tarihi, İstanbul 1960

Halil Mentеше'nin Anıları (haz. İsmail Erer), İstanbul 1986

Hüseyin Kâzım Kadri, Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım, (haz. İsmail Kara), İstanbul 1999

İz, Mahir, Yılların İzi (haz. Kemalettin Nomer), İstanbul 1990

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, Gençlik ve Edebiyat Hatıralarım, II. Baskı İstanbul 1990

Karay, Refik Halit, Minelbab İlelmihrab, İstanbul, 1964

Karay, Refik Halit, Bir Ömür Boyunca, İstanbul 1990

Kısakürek, Necip Fazıl, Babıali, V. Baskı, İstanbul 1994

Operatör Cemil Paşa [Topuzlu]'nın Hatıraları, İstanbul 1945

Ozansoy, Halit Fahri, Darülbedayi Devrinin Eski Günlerinde, İstanbul 1964

Ozansoy, Halit Fahri, Edebiyatçılar Çevremde, İstanbul 1970

Rey, Ahmet Reşit, Gördüklerin Yaptıklarım, İstanbul 1945

Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım, İstanbul 1992

Rıza Tevfik, Biraz da Ben Konuşayım, (haz. Abdullah Uçman), İstanbul 1993

Talât Paşa'nın Anıları, (Haz. Alpay Kabacalı), İstanbul 1990

Tarcan, Selim Sırrı, Hatıralarım, İstanbul 1945

Tuğlacı, Pars, Yakın Tarihimizde İstanbul Adaları, c. I, İstanbul 1995

Tutel, Eser, Seyr-i Sefâin, İstanbul 1997

Yalçın, Hüseyin Cahit, Siyasal Anılar (Haz. Rauf Mutluay), İstanbul 1976

e) Anketler, Mülâkatlar

Es, Hikmet Feridun, Bugün de Diyorlar ki, İstanbul 1932

Kandemir, Fazıl Ahmet Aykaç'ı Dinlerken, Yedigün, c. VIII, nr. 201, 13 İkincikânun 1937, s. 14-16

M. Salahaddin, Şair Halil Nihat Bey Yeni Kitap'a Hayatını Anlatıyor, Yeni kitap, nr. 4, 1927, s. 2

Ruşen Eşref, Fazıl Ahmet'te Bir Gün, Türk Yurdu, c. XIII, nr. 5/146, 25 T. evvel 1333/1917, s. 3617-3624

Ruşen Eşref, Feylesofumuzu Ziyaret II, Vakıt, nr. 53, 13 K. evvel 1333/1917, s. 2

Ruşen Eşref, Cenap Şahabettin Bey, Vakıt, nr. 63, 22 K. evvel 1333/1917, s.

Ruşen Eşref, Ahmet Haşim Bey, Vakıt, nr. 68, 28 K. evvel 1333/1917, s. 2

Ruşen Eşref, Hüseyin Cahit Bey, Vakıt, nr. 74, 3 K. sani 1334/1918, s. 2

Ruşen Eşref, Süleyman Nazif Bey, Vakıt, nr. 104, 2 Şubat 1333/1917, s. 2

Ruşen Eşref, Ali Kemal Bey, Diyorlar ki, İstanbul 1341, s. 291-341

Yalman, Ahmet Emin, Fazıl Ahmet Aykaç'la Görüştüm, Yeni Gazete, nr. 605, 22 Ağustos 1966, s. 4

Yusuf Ziya (Ortaç), Fazıl Ahmet Beyle Konuştum, Alemdar, nr. 640/2940, 25 Eylül 1336/1920, s. 3

-----, Fazıl Ahmet'le Bir Mülâkat, Cumhuriyet, nr. 4719, 3 Temmuz 1937, s. 3

-----, Edebiyat Anketi-Fazıl Ahmet Aykaç'ın Cevabı, Yeni Adam, nr. 237, 13 Temmuz 1939, s. 8

-----, Fazıl Ahmet Nasıl Şair Olmuş?, İnci, nr. 6, Temmuz 1335/1919

f) Yıllıklar, Salnâmeler, Albümler

Öztürk, Kâzım, TBMM Albümü, Ankara 1973

Rıza Tevfik, Fazıl Ahmet Bey, Nevsâl-i Millî, İstanbul 1330, s. 26-28

Mekteb-i Sultanînin Ellinci Sene-i Devriyesi, İstanbul 1334

Mekteb-i Sultanî [Galatasaray Lisesi]-1868-1968, İstanbul 1974

g) Mektuplar

Yahya Kemal'den Fazıl Ahmet'e Varşova Mektupları, Hayat, c. V, nr. 112, 28 Kasım 1958, s. 6-7

Fazıl Ahmet'ten Yahya Kemal'e Mektuplar, Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası, c. III, İstanbul 1988, s. 221-245

h) Zabıtlar

Birinci Türk Dili Kurultayı, Tezler, Müzakere Zabıtları, İstanbul 1933

TBMM Zabıt Cerideleri (IV, V, VI, VII, VIII. Dönem)

GAZETE VE MECMUALARDA ÇIKAN YAZI VE ŞİİRLERİNİN KRONOLOJİK LİSTESİ

1908

- Muhafaza-i İtidal Nasıl Kabil Olur?, Seyyare, nr. 1, 26 Temmuz 1324,/11 Receb 1326, s. 1-2
Servetlerimiz, Seyyare, nr.2, 28 Temmuz 1324/13 Receb 1326, s.1-2; *Musavver Mevsim*, nr.4, 1
Ağustos 1324,/17 Receb 1326, s.4-5
Ölümüm, Demet, nr.1, 17 Eylül 1324, s.6-7
Küçük Hikaye-Kırlangıçlarımız, Demet, nr.1, 17 Eylül 1324, s. 9-10
Papatyalar, Demet, nr.2, 24 Eylül 1324, s.19
Hikâye(Fransızcadan Tercüme)-Kıssa-i Garam, Demet, nr. 2, 17 Eylül 1324, s.14-16
Zehir Katreleri I, Demet, nr.3, 1 T.evvel 1324,
Kıssa-i Garam II, Demet, nr.4, 8 T.evvel 1324, s.95-96
Kıssa-i Garam III, Demet, nr.7, 29 T.evvel 1324, s.111-112
Zehir Katreleri II, Demet, nr.7, 29 T.evvel 1324, s.99

1909

- Hemşirelerime İlmî Mektuplar I, Mehasin, nr.6, Şubat 1324, s.435-436
İlmî Mektuplar, Mehasin, nr.7, Mart 1325, s.503-507
Ahmed Şuayip Bey, Tanin, nr.246, 7 Nisan 1909,/25 Mart 1325/16 Rebiülevvel 1327, s.4
Sakın Aldanmayın Osmanlılar, Hilâl, nr.1, 7 Nisan 1325-1909, s.4
Meşrutiyet İçin, Hilâl, nr.2, 8 Nisan 1325/1909, s.2
Meşrutiyetimiz ve Örf-i İdariyye, Hilâl, nr.3, 14 Nisan 1325/1909, s.2
Hakan-ı Cedid Hazretlerine, Hilâl, nr.4, 15 Nisan 1325/1909, s.1
Guzat-ı Hürriyet Kardeşlerimize, Hilâl, nr.6, 18 Nisan 1325/1909, s.2
Neler İsterdim Ne İstiyorum?, Mehasin, nr.10, Eylül 1325, s.714-715
Musul'da İken, Servet-i Fünûn, nr. 957, 23 Eylül 1325/6 T.evvel 1909, s. 36
Ayrıldıktan Sonra, Servet-i Fünûn, nr.964, 12. T.sani 1325/12 Zilkade 1327, s.21
Adam İhtiyacı ve Terbiye, Yeni Tanin, nr.3-472, 14 Zilhicce 1327/12 K.evvel 1325/25 K.evvel
1909, s.3
Zehir Katreleri, Servet-i Fünûn, nr.967, 3. K.evvel 1325/3 Zilhicce 1327, s.71
Hasbihal-i Felsefî, Servet-i Fünûn, nr.969, 17 K.evvel 1325/17 Zilhicce 1327, s.108-109
İki Hemşire, Servet-i Fünûn, nr.970, 24 K.evvel 1325/24 Zilhicce 1327, s.115
Zehir Katreleri, Servet-i Fünûn, nr.972, 7 K.sani 1325/8 Muharrem 1327, s.150

1910

- Tenkrit ve Tefelsüf-Buhran Münasebetiyle, Servet-i Fünûn, c.38, nr.980, 4 Mart 1326/24 Safer 1327, s.275-279
- Terbiye ve Ehemmiyeti, Tanin, nr. 554, 7 Rebiülevvel 1328/6 Mart 1326/19 Mart 1910, s.2
- Terbiye-i Fikriyye, Arkadaş, nr.7, 8 Nisan 1326/21 Nisan 1910, s.193-196
- Terbiye-i Esasiyye, Terbiye-i Fikriyye, Tanin, nr.594, 28 Nisan 1910/15 Nisan 1326/18 Rebiülahir 1328, s.3
- Musahabe:Mekteplere Dair, Tanin, nr. 598, 22 R.Ahir 1328/19 Nisan 1326/2 Mayıs 1910, s.3
- Terbiye-i Ahlakiyye, Tenkit, nr.3, 5 Mayıs 1326, s.41-44
- Tenkrit ve Felsefe, Servet-i Fünûn, nr. 989, 6 Mayıs 1326/14 C.evvel 1328, s.5-8
- Terbiye-i Havas, Servet-i Fünûn, nr.991, 20 Mayıs 1326/24 C.evvel 1328, s.35-37
- Ne Yapmalıyız?, Servet-i Fünûn, nr.993, 2 Haziran 1326/ 9 C.Ahir, 1328, s.70-72
- Mehmet Fuat ve Hayat-ı Fikriyesi, Servet-i Fünûn, nr.995, 17 Haziran 1326/23 C.ahir 1328, s.99-100
- Yaşadıkça Düşündükçe, Servet-i Fünûn, nr.1000, 29 Receb 1328/22 Temmuz 1326, s.207
- Tenkrit ve Felsefe, Servet-i Fünûn, nr.1002, 5 Ağustos 1326/13 Şaban 1328, s.239-240
- Hasbihal-i Felsefî, Servet-i Fünûn, nr.1004, 19 Ağustos 1326/27 Şaban 1328, s.271-274
- Bomonti Birasını İçiniz, Tanin, nr.719, 1 Eylül 1910/19 Ağustos 1326/27 Şaban 1328, s.5-6
- Terbiye-i Ahlakiyye ve Kadınlarımızın Vazifesi, Tanin, nr.744, 27 Eylül 1910/13 Eylül 1326/22 Ramazan 1328, s.3
- Yaşadıkça Düşündükçe, Tanin,nr.751, 3.Tevvel 1910/20 Eylül 1326/29 Ramazan 1328, s.3
- Pendname-i Akil-i Hakîm (Ş), Tanin, nr. 754, 8 T.evvel 1910/25 Eylül 1326/4 Şevval 1328, s.2
- Vukuat-ı Cariye, Tanin (Ş), nr.759, 13 Tevvel 1910/30 Eylül 1326/9 Şevval 1328, s.2
- Teşâür-i Nefiyane (Ş), Tanin, nr.770, 24 Tevvel 1910/11 T.evvel 1326/20 Şevval 1328, s.2
- Vükelaname(Ş), Tanin, nr.779, 2 T.sani 1910/20 T.evvel 1326/29 Şevval 1328, s.2
- Hevaiyyat ve Siyasiyyât(Ş), Tanin, nr. 785, 8 T.sani 1910/26 T.evvel 1326/6 Zilkade 1328, s. 2
- Bir Nazire(Ş), Tanin, nr.792, 15 T.sani 1910/2 Tsani 1326/13 Zilkade 1328, s.2
- Kaside-i dil-firib ü ruh-ara Der-vasf-ı İsmail Paşa (Ş), Tanin, nr. 802, 24 T.sani 1910/11 T.sani 1326/22 Zilkade 1328, s.2
- Ahmed Şuayib, Şahika, nr.2, K.evvel 1326, s.14
- Be-cenab-ı Cahid(Ş), Tanin, nr.809, 2 Kevvel 1910/19 T.sani 1326/30 Zilkade 1328, s.2
- Medh-i Cenab-ı Rıza Tefvik(Ş), Tanin, nr.809, 2 K.evvel 1910, 19 T.sani 1326/30.Zilkade 1328, s.2
- Be-cenab-ı Ahmet Rıza Bey(Ş), Tanin, nr. 816, 9 K.evvel 1910/26 T. sani 1326/7 Zilhicce 1328, s.2
- Be-cenab-ı Halil Bey(Ş), Tanin, nr.816, 9. K.evvel 1910/26 T.sani 1326/7 Zilhicce 1328, s. 2
- Satı Beyin Layihaları, Tanin, nr.820, 16 K.evvel 1910/3 K.evvel 1326/14 Zilhicce 1328, s.31

Der-vasf-ı ceng-i nuzzar ba-mebusînu'l-ebrâr(Ş), Tanin, nr.820, 16 K.evvel 1910,/3 K.evvel 1326/14 Zilhicce 1328, s.2

Der-vasf-ı ceng-i nuzzar ba-mebusînu'l-ebrâr II(Ş), Tanin, nr.821, 17 K.evvel 1910/4 K.evvel 1326/15 Zilhicce 1328, s.2

Be-cenab-ı Hallaçyan (Ş), Tanin, nr.827, 23 K.evvel 1910/10 K.evvel 1326,/21 Zilhicce 1328, s.2

Be-cenab-ı Musa Kazım Efendi (Ş), Tanin, nr.827, 23 K.evvel 1910/10 K.evvel 1326/21 Zilhicce 1328, s.2

1911

Felsefe Ne Demek?, Servet-i Fünûn, nr.1042, 12 Mayıs 1327/27 C.evvel 1329, s.26-28

Hefte-i Teşâür (Ş), Tanin, nr.836, 1 K.sani 1911/19 K.evvel 1326/30 Zilhicce 1328, s.2

Gazel-i Diger (Ş), Tanin, nr.844, 9 K.sani 1911/27 K.evvel 1326/8 Muharrem 1329, s.2

Gazeliyyat(Ş), Tanin, nr.844, 9 K.sani 1911/27 K.evvel 1326/8 Muharrem 1329, s.2

Tanzir-i Gazel-i Fuzûlî (Ş), Tanin, nr.844, 9 K.sani 1911/27 K.evvel 1326/8 Muharrem 1329, s.2

Tanzir-i Cenab-ı Eşref (Ş), Tanin, nr.852, 17 K.sani 1911/9 K.sani 1326/16 Muharrem 1329, s.2

Der-ahval-i Alem(Ş), Tanin, nr.859, 24 K.sani 1911/11 K.sani 1326/23 Muharrem 1329, s.2

İlim ve Fen:Terbiye ve Tedrisat, Tanin, nr.924, 30 Mart 1911, 17 Mart 1327/28 Rebiülevvel 1329, s.3

Be-cenab-ı Sermuharrirmâ (Ş), Tanin, nr.928, 3 Nisan 1911/21 Mart 1327/2 Rebiülahir 1329, s.2

İki Nevcivan İçin (Ş), Tanin, nr. 960, 5 Mayıs 1911/22 Nisan 1327/6 C.evvel 1329, s.4

Muhayyile ve Terbiyesi I, Servet-i Fünûn, nr.1041, 5 Mayıs 1327/20 C.evvel 1329, s.13-15

Niçin?, Servet-i Fünûn, nr.1041, 5 Mayıs 1327/20 C.evvel 1329, s.6-7,9

Muhayyile ve Terbiyesi II, Servet-i Fünûn, nr.1043, 19 Mayıs 1327/4 C.Ahir 1329, s.58-60

Muhayyile ve Terbiyesi III, Servet-i Fünûn, nr.1045, 2 Haziran 1327/18 C.Ahir 1329, s.103-104

Kaside-i Adnaniye (Ş), Tanin, nr.1049, 3 Ağustos 1911/21 Temmuz 1327/7 Şaban 1329, s.4

Şarkı (Ş), Tanin, nr.1060, 14 Ağustos 1911/1 Ağustos 1327/17 Şaban 1329, s.2

Murabba-ı Der-vasf-ı Kazım Bey (Ş), Tanin, nr.1065, 19 Ağustos 1911/6 Ağustos 1327/23 Şaban 1329, s.4

Gazel-Becenab-ı Halil Bey (Ş), Tanin, nr.1073, 27 Ağustos 1911/14 Ağustos 1327/3 Ramazan 1329, s.3

Gazel (Ş), Tanin, nr.1083, 6 Eylül 1911/24 Ağustos 1327/13 Ramazan 1329, s.4

Hasbihal-i Felsefi, Servet-i Fünûn, nr. 1074, 22 K.evvel 1327/14 Muharrem 1330, s.176, 180-181, 185-186

Üslûb-ı Kadim, Servet-i Fünûn, nr. 1075, 29 K.evvel 1327/21 Muharrem 1330, s.195?

Rıza Tevfik'in Ruh Felsefesi, Servet-i Fünûn, nr. 1077, 12 K.sani 1327/2 Safer 1330, s.244-248

Be-cenab-ı Ahmet İhsan Bey, Servet-i Fünûn, nr. 1078, 23 K.sani 1327/13 Safer 1330, s.273-274

Tenkit ve Tefelsüf-Refik Halidin Kitabı- Kirpinin Dedikleri, Servet-i Fünûn, nr. 1079, 26 K.sani 1327/20 Safer 1330, 305-307

1912

Muallakat-ı Dehr (Ş), Tanin(Hak), nr.1441, 13 Eylül 1912/31 Ağustos 1328/1 Şevval 1330, s.2
Muallakat-ı Dehr II (Ş), Tanin, nr.1449, 23 Eylül 1912/10 Eylül 1328/11 Şevval 1330, s.2

1913

Avrupa ve Biz, Sabah, nr. 8464, 28 Mart 1329/10 Nisan 1913, s. 1
Premsipler ve Tatbikatı, Sabah, nr. 8474, 7 Nisan 1329/20 Nisan 1913, s. 1
Yine Terbiye Bahsi, Sabah, nr. 8485, 18 Nisan 1329/1 Mayıs 1913, s. 1
Muallimler ve Felsefe, Sabah, nr. 8491, 24 Nisan 1329/7 Mayıs 1913, s. 1
Terbiyede İnkılâp, Sabah, nr. 8496, 29 Nisan 1329/12 Mayıs 1913, s. 1
Mülâhazat-ı Terbiyeviyye, Sabah, nr. 8502, 5 Mayıs 1329/18 Mayıs 1913, s. 1
Edebiyata Dair, Sabah, nr. 8509, 12 Mayıs 1329/25 Mayıs 1913, s. 1
Edebiyata Dair II, Sabah, nr. 8512, 15 Mayıs 1329/28 Mayıs 1913, s. 1
Vatan İçin, Sabah, nr. 8517, 20 Mayıs 1329/2 Haziran 1913, s. 1
Vatan İçin II, Sabah, nr. 8526, 29 Mayıs 1329/11 Haziran 1913, s. 1
Mekâtib-i Tâliye Hakkında, Sabah, nr. 8534, 6 Haziran 1329/19 Haziran 1913, s.1
Mekâtib-i Taliye Hakkında II, Sabah, nr. 8540, 12 Haziran 1329/25 Haziran 1913, s.1
Bir Mektuptan Muhriçdir (Ş), Büyük Duygu, nr.10-13, 10 Temmuz 1329, 19 Şaban 1331, s.176
Vedaname-Piyer Loti'ye-Doktor Adnan'a (Ş), Tanin, nr.1691, 14 Ağustos 1913, 1 Ağustos 1329, 11
Ramazan 1331, s.2;
Talat Beyefendiye (Ş), Tanin, nr.1698, 21 Ağustos 1913, 8 Ağustos 1329, 18 Ramazan 1331, s.2
Halil Beyefendiye (Ş), Tanin, nr.1698, 21 Ağustos 1913, 8 Ağustos 1329, 18 Ramazan 1331, s.2
Dibaçe-i Zibaçe, Tanin, nr. 1707, 30 Ağustos 1913/ 17 Ağustos 1329/ 27 Ramazan 1331, s. 3
Bir Nutuk (Ş), Tanin, nr. 1709, 1 Eylül 1913, 19 Ağustos 1329, 29 Ramazan 1331, s.2
Murahaslarla Mülakat (Ş), Tanin, nr.1715, 9 Eylül 1913, 27 Ağustos 1329, 7 Şevval 1331, s.2
Mekâtib-i Seyahat, Tanin, nr.1717, 9 Şevval 1331/29 Ağustos 1327/11 Eylül 1913, s.2
Mektûbât-ı Seyahat, Tanin, nr.1719, 11 Şevval 1331/31 Ağustos 1327/13 Eylül 1913, s.2
Mektûbât-ı Seyahat, Tanin, nr.1721, 6 Zilkade 1331/24 Eylül 1327/7 T.evvel 1913, s.4
Mektûbât-ı Seyahat, Tanin, nr.1724, 9 Zilkade 1331/27 Eylül 1327/10 T.evvel 1913, s.3
Oğluma (Ş), Tanin, nr.1738, 24 T.evvel 1913, 11 T.evvel 1329/23 Zilkade 1331, s.2
Tezkiretü'ş-Şuara-Dibaçe-,Tanin, nr. 1731, 17 T.evvel 1913/4 T.evvel 1329/16 Zilkade 1331, s.4
Tezkiretü'ş-Şuara-Tahsin Nahid-,Tanin, nr. 1734, 20 T.evvel 1913/7 T.evvel 1329/19 Zilkade 1331,
s.4
Tezkiretü'ş-Şuara-Mehmed Fuad nam-ı diger Çöp Memiş-,Tanin, nr. 1740, 26 T.evvel 1913/13
T.evvel 1329/25 Zilkade 1331, s.3
Tezkiretü'ş-Şuara-Muhiddin Kalfa-,Tanin, nr. 1743, 29 T.evvel 1913/16 T.evvel 1329/28 Zilkade
1331, s.3

- Teşyi'yye (Ş), Tanin, nr. 1745, 31 T.evvel 1913/18 T.evvel 1329/30 Zilkade 1331, s.2
- Tezkiretü'ş-Şuara-Celal Sahir Bey-,Tanin, nr. 1749, 4 T.sani 1913/22 T.evvel 1329/4 Zilhicce 1331, s.3
- Tezkiretü'ş-Şuara-İbn-i Kemal-,Tanin, nr. 1766, 24 T.sani 1913/11 T.sani 1329/24 Zilhicce 1331, s.3
- Tezkiretü'ş-Şuara-Hamdullah Subhi-,Tanin, nr. 1759, 14 T.sani 1913/1 T.sani 1329/14 Zilhicce 1331, s.3
- Tezkiretü'ş-Şuara-Selahaddin Bey-,Tanin, nr. 1762, 17 T.sani 1913/4 T.sani 1329/17 Zilhicce 1331, s.3
- Kaside-i garra der-vasf-ı Cemil Paşa (Ş), Tanin, nr.1771, 29 T.sani 1913/16 T.sani 1329/29 Zilhicce 1331, s.3
- Kaside-i tannan be-cenab-ı Süleyman Numan (Ş), Tanin, nr. 1780, 8 K. evvel 1913/25 T. sani 1329/ 7 Muharrem 1331, s. 3
- Tenkid ve Tefelsüf-Musahabe , Peyâm, nr.16, 29 T.sani 1913/16 T.sani 1329/ 29 Zilhicce 1331, s.3
- Tezkiretü'ş-Şuara-Sahib-i Divançe-, Tanin, nr.1776, 4 K.evvel 1913/21 T.sani 1329/3 Muharrem 1332, s.2
- Tenkid ve Tefelsüf-Musahabe II, Peyâm, nr.21, 4 K.evvel 1913/21 T.sani 1329/4 Muharrem 1332, s.3
- Cadı Meselesi Hakkında, Rübab, nr.84, 12 Muharrem 1332/28 T.sani 1329, s.574
- Tenkid ve Tefelsüf-Musahabe III, Peyâm, nr.34, 17 K.evvel 1913/1 K.evvel 1329/17 Muharrem 1332, s.3
- Cemal Nadir Beye, Rübab, nr. 84, 5 K.evvel 1329, s.574
- Tezkiretü'ş-Şuara-Mehmet Ali Tefvik-, Tanin, nr.1792, 20 K.evvel 1913/7 K.evvel 1329/20 Muharrem 1332, s.4
- Tezkiretü'ş-Şuara-Erguvanî-, Tanin, nr.1794, 22 K.evvel 1913/9 K.evvel 1329/22 Muharrem 1332, s.4
- Tenkid ve Tefelsüf-Musahabe V, Peyâm, nr.49, 1 K.sani 1913/19 K.evvel 1329/3 Safer 1332, s.3
- Tenkid ve Tefelsüf-Musahabe IV, Peyâm, nr.40, 23 K.evvel 1913/10 K.evvel 1329/23 Muharrem 1332, s.3
- Tezkiretü'ş-Şuara-Hatime-i Küttab-, Tanin, nr.1800, 28 K.evvel 1913/15 K.evvel 1329/28 Muharrem 1332, s.4
- Tenkid ve Tefelsüf-Kitaplar Arasında, Peyâm, nr.60, 12 K.sani 1913/30 Kevvel 1329/14 Safer 1332, s.3
- Fransızca Tedrisatı, Tedrisat, c.IV, nr.23, 15 Şubat 1329, s.173-176

1914

- Muhafız Cemal Beyefendiye(Ş), Nevsâl-i Millî, 1330/1914, s.29-31
- Namzetliğim (Ş), Tanin, nr.1817, 15 K.sani 1914/2 Ksani 1329/17 Safer 1332, s.3
- Tarih ve Terbiye, Peyâm, nr.83, 6 Şubat 1914/24 K.sani 1329/10 Rebiülevvel 1332, s.3

Mizahî Sütunlar-Garip Bir Hasta, Peyâm, nr.88, 11 Şubat 1914/29 K.sani 1329/15 Rebiülevvel 1332, s.3

Musahabe, Peyâm, nr.99, 23 Şubat 1914/10 Şubat 1329/27 Rebiülevvel 1332, s.3

Mekâtib-i İbtidaiyyede Terbiye-i Bediiyye, Terbiye Mec., nr.1, 5 Mart 1330, s.11-15

Destan, Peyâm-ı Edebî, nr. 27, 24 Mart 1330, s.2

Hürriyet-i İlmiyye ve Fikriyye, Peyâm, nr.128, 24 Mart 1914/11 Mart 1330/26 Rebiülahir 1332, s.3

Hasbihal-i Felsefî, Safahat-ı Şiir ve Fikir, nr.3, 3 Nisan 1330, s.39-40

İlm-i Terbiyenin Tekamül-i Zarurîyyesi(trc.), Tedrisat, c.IV, nr.24, 9 Nisan 1330, s.167-168

Köprülüzade Fuad Bey, Nevsal-i Millî, 1330, s.252-253

Muhyiddin Bey, Nevsal-i Millî, 1330, s.260-262

Maarif-i Umumiyyenin Islâhu Hakkında Layiha, Tedrisat, c.IV, nr.25, 8 Mayıs 1330, s.260

1915

Çocuk Oyunları-Frobel'den Tercüme-, Tedrisat, c.IV, nr.28, 7 Nisan 1331, s.63-64

1916

Yahya Kemal(Ş), Türk Yurdu, C.10, nr.110, 19 Mayıs 1332, s.3035

Onlar Gibi-Faik Ali(Ş), Türk Yurdu, c.10, nr.7, 2 Haziran 1332, s.3052; Aydede, nr. 39, 15 Mayıs 1338/1922, s. 3

Onlar Gibi-Cenab İçin (Ş)-, Tasvir-i Efkâr, nr.1788, 16 Haziran 1332/29 Haziran 1916, s.2; Cenab Gibi(Ş), Aydede, nr.51, 26 Haziran 1338/1922, s.2

Fiske ve Çimdikten, Hande, nr.1, 18 Temmuz 1332/ 31 Juli 1916, s.5

Nazire(Ş), Türk Yurdu, c.10, nr.12, 18 Ağustos 1332, s.3132

Onlar Gibi-Abdülhak Hamid (Ş), Hande, nr. 2, 10 Ağustos 1916/28 Temmuz 1332, s.3-4; Aydede, nr.44, 1 Haziran 1338-1922, s.1

Kral Petronun Donanması, Hande, nr.16, 2 T.sani 1332, s.4

Onlar Gibi-Rıza Tevfik(Ş), Hande, nr. 3, 17 Ağustos 1916, s. 4; Aydede, nr.15, 20 Şubat 1922, s.3

Onlar Gibi-Recaizade Ekrem IV. Zemzeme(Ş), Türk Yurdu, c.11, nr.8, 8 K.evvel 1332, s.3258-3259; Aydede, nr.38, 11 Mayıs 1338, s.2

1917

Fatih(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.2026, 15 Şubat 1332, 28 Şubat 1917, s.2

Tazarru(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.2039, 13 Mart 1333/1917, s.2; Aydede, nr. 5, 16 K. sani 1338/1922, s. 1

Şubat(Ş), Türk Yurdu, c.12, nr.3, 29 Mart 1333, s.3375; Şubat İçinde adıyla, Cumhuriyet, nr. 1712, 11 Şubat 1929, s.3

Yazın(Ş), Yeni Mecmua, nr.1, 12 Temmuz 1917, s.3-4

Ada Yolu(Ş), Yeni Mecmua, nr. 4, 2 Ağustos 1917, s.76

Kış Gelmeden (Ş), Yeni Mecmua, nr. 7, 23 Ağustos 1917, s.133

Eski Bir Ramazaniye(Ş), Vakit, nr.4, 25 T.evvel 1917/7 Muharrem 1336, s.2

Halid Fahri Bey-Baykuştan Evvel(Ş), Sabah, nr. 10037, 20 T.evvel 1333/1917, s.3; Akbaba, nr.582, 9 Temmuz 1927, s.1

Bir Mektup Sureti, Sabah, nr.10044, 1 T.sani 1333/1917, s.2; Aydede, nr.33, 24 Nisan 1338, s.1-2

Eski Hikmetler(Ş), Sabah, nr.10047, 4 T.sani 1333-1917, s.2; Eski Hikmetlerden(Ş), Aydede, nr.27, 3 Nisan 1338/1922, s.1

İstiğfar(Ş), Sabah, nr.10056, 13 T.sani 1333-1917, s.2; Aydede, nr.26, 30 Mart 1922, s.1

Kaside(Ş), Sabah, nr.10058, 15 T.sani 1333/1917, s.2

Divan(Ş), Sabah, nr.10065, 22 T.sani 1333/1917, s.2; Aydede, nr.16, 23 Şubat 1338/1922, s.2; Nazire-Bayburtlu Zihni Gibi-, Akbaba, nr.115, 10 Ekim 1963, s.13

Cenap Şehabettin, Sabah, nr.10071, 28 T.sani 1333/1917, s.2; Aydede, nr.37, 8 Mayıs 1338/1922, s.2-3

Dedemin Mektubu(Ş), Sabah, nr.10034, 22 T.evvel 1333/1917, s.3

Yine Eski Bir Gazel(Ş), Vakit, n.5, 26 T.evvel 1917, 8 Muharrem 1336, s.2

Yahya Kemal(Ş), Sabah, nr.10076, 3 K.evvel 1333/1917, s.2

Görmedik(Ş), Sabah, nr.10084, 11 K.evvel 1333/1917, s.2

1918

Namuk Kemal, Sabah, nr.10125, 21 K.sani 1334/1918, s.2; Namuk Kemal Gibi, Aydede, nr.48, 15 Haziran 1338, s.2

Paşayı Ziyaret, Vakit, nr. 96, 12 R. Ahir 1336/25 K. sani 1334/1918, s. 2

Ada Vapurunda, Sabah, nr.10132, 28 K.sani 1334-1918, s.2

Bir Evim Olsaydı, Vakit, nr. 120, 18 Şubat 1918, 6 C.evvel 1336, s.2

Batum'a Giderken, Sabah, nr. 10238, 6 Şaban 1336/17 Mayıs 1334/1918, s. 1, 2

Batum'a Giderken II, Sabah, nr. 10241, 9 Şaban 1336/20 Mayıs 1334/1918, s. 2

Batum Yolculuğu , Sabah, nr. 10243, 11 Şaban 1336/22 Mayıs 1334/1918, s. 2

Batum Yolculuğu 4, Sabah, nr. 10246, 14 Şaban 1336/25 Mayıs 1334/1918, s. 2

Batum Yolculuğu 5, Sabah, nr. 10250, 18 Şaban 1336/29 Mayıs 1334/1918, s. 2

Batum Yolculuğu 6, Sabah, nr. 10256, 25 Şaban 1336/5 Haziran 1334/1918, s. 2

Eski Bir Mülazimlik Tebriki(Ş), Akşam, nr.6, 25 Eylül 1334/1918, s.3

Nefes(Ş), Vakit, nr.232, 20 Zilhicce 1336/27 Eylül 1334/1918, s.2; Dünden Kalma Nefes, Aydede, nr.24, 23 Mart 1338, s.1

Boş Makale(Yasin Efendi Müstearıyla), Diken, nr. 2, 14 T.sani 1334/1918, s.7

Celâl Muhtar Bey İçin-Eski Bir Manzume(Ş), Akşam, nr.26, 15 T.evvel 1334/1918, s.3

Mesleğimiz, Diken, nr. 1, 30 T.evvel 1334/1918, s.7

Nedimi Tazmin(Ş), Diken, nr. 1, 30 T.evvel 1334/1918, s.3

Hareketten Evvel(Ş), Akşam, nr. 46, 4 Teşrinisani 1334/1918, s. 3

Velinimetime Dehaletname(Ş), Diken, nr. 2, 14 T.sani 1334/1918, s.2

Wilhelm Fransa İmparatoru (Yasin Efendi Müstearıyla), Diken, nr. 3, 28 T.sani 1334/1918, s.3
İhtira Beratı (Yasin Efendi Müstearıyla), Diken, nr. 4, 12 K.evvel 1334/1918, s.7
Tahmis-i Gazel-i Hümâyun (Ş), Akşam, nr. 75, 3 Kanunuevvel 1334/1918, s. 1; Zaman, nr, 239, 4
K.evvel 1334-1918, s.1
Tehzil-i Şuun-Gördün mü Paşam?(ş)-, Tasvir-i Efkâr, nr.2598, 22 K.evvel 1918/1334, s.1
Tahmis (Ş), Alemdar, nr. 8/1318, 17 Rebiülevvel 1337, 22 Kanunuevvel 1334/1918, s. 1
Celal Nuri Bey Diyor ki (Ş), Atı (İleri), nr.252, 31 K.evvel-1334/1918, s.1; Diken, nr.5, 1. K.sani
1335/1919, s.2

1919

İspanyol Hastalığı(Yasin Efendi Müstearıyla), Diken, nr. 5, 1 K.sani 1335/1919, s.13
Rıza Tefvik Beyle Mülakat(Yasin Efendi Müstearıyla), Diken, nr. 7, 23 K.sani 1335/1919, s.7
İstanbul Havadisi(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.2633, 26 K.sani 1335/1919, s.1
Maarif Nazır-ı Alisine(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.2635, 28 K.sani 1335/1919, s.1; Aydede, nr. 6, 19 K.
sani 1338/1922, s. 3
Destan(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.2639, 1 Şubat 1335/1919, s.1
Hanımefendi (Ş), İnci, nr. 1, Şubat 1919, s.5
Olan Olana(Ş), Diken, nr.8, 6 Şubat 1919, s.2
Tehcir ve Taktıl(Yasin Efendi Müstearıyla), Diken, nr. 8, 6 Şubat 1335/1919, s.7
Mizah İstidadı(Yasin Efendi Müstearıyla), Diken, nr. 9, 20 Şubat 1335/1919, s.7
Yevmiye Defteri, Diken, nr. 9, 20 Şubat 1335/1919, s.2
Hastalık Beyitleri, Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası, nr.108, 24 Şubat 1919, s.1368-1369
Penceremden, İnci, nr.2, Mart 1335, s.10
Venizelosun Mektubu, Tasvir-i Efkâr, nr.2672, 6 Mart 1335/1919, s.1
Yevmiye Defteri II, Diken, nr. 10, 6 Mart 1335/1919, s.2
Yevmiye Defteri III, Diken, nr. 11, 20 Mart 1335/1919, s.3
Deli Saçması (Ş), Şair Nedim, c.1, nr.10, 20 Mart 1919, s.138
Ahmed Emin Beye, Tasvir-i Efkâr, nr.2689, 23 Mart 1335/1919, s.1
Asım Beye, Vakıf, nr. 512, 25 Mart 1919/23 C.ahir 1337, s.2
Hastalıktan Sonra, İnci, nr. 3, Nisan 1919, s.9
Yahya Kemal(Ş), Diken, nr.12, 3 Nisan 1335/1919, s.6
Yevmiye Defteri IV, Diken, nr. 12, 3 Nisan 1335/1919, s.3
Velid Beye, Tasvir-i Efkâr, nr.2693, 3 Nisan 1335/1919, s.1
Yine Velid Beye, Tasvir-i Efkâr, nr.2699, 9 Nisan 1335/1919, s.1
Yahya Kemal'e Gazel, Utarid, nr.13, 10 Nisan 1335/1919, s.202
Oturduğum Yerler(Ş), Diken, nr. 14, 17 Nisan 1335/1919, s.3
Kartpostal(Ş), Vakıf, nr. 541, 30 Nisan 1919/29 Receb 1337, s.1

- Hece Vezniyle(Ş), Diken, nr.15, 30 Nisan 1335/1919, s.2
Şakadan İbaret(Ş), İnci, nr.4, Mayıs 1919, s.10
Diyordum(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.2714, 3 Mayıs 1335/1919, s.1
Son Fasil, Zaman, nr.368, 16 Mayıs 1919/1335, s.2
Birisi, Diken, nr.19, 14 Mayıs 1335/1919, s.2
Tahsin Nahidin Ölümüyle İlgili yazı, Büyük Mecmua, nr.8, 28 Mayıs 1335, s.119
Dönek Yeri, Yeni Dünya, nr.1, 15 Haziran 1335/1919, s.10
Edebiyat Ne Sularda?, Tasvir-i Efkâr, nr.2659, 18 Haziran 1335/1919, s.1
Fazıl Ahmet Nasıl Şair Olmuş, İnci, nr.6, Temmuz 1335, s.14
Mülâkat, Tasvir-i Efkâr, nr.2783, 16 Temmuz 1335/1919, s.1
Kendi Resmim, Yeni Dünya, nr.4, 31 Temmuz 1335/1919, s.59
Okumak Bahsi, İnci, nr.7, 1 Ağustos 1335/1919, s.8
Açık Mektup-Hüseyin Ragıp Beye-, İfham, nr.17, 8 Ağustos 1919/1335, s.1
Gibi(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.2808, 9 Ağustos 1335/1919, s.1
Samimiyet Noksanı, Yeni Dünya, nr.5, 14 Ağustos 1335/1919, s.69
Şarkı-Nedimin Arkasından-, İfham, nr. 21, 20 Ağustos 1335/1919, s.1
İki Eski Kita(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.2822, 24 Ağustos 1335/1919, s.1
Nedimin Redifiyle(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.2836, 10 Eylül 1335/1919, s.1
Gazel(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.2839, 13 Eylül 1335/1919, s.1
Dostların Serzenişi, Diken, nr.24, 2 T.evvel 1335/1919, s.4
Aldığım Kartlar(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.2869, 13 T.evvel 1335/1919, s.1
Hocamla Mülâkat, Tasvir-i Efkâr, nr.2871, 15 T.evvel 1335/1919, s.2
Aziz Feylesofa(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.2873, 17 T.evvel 1335/1919, s.1; Nilüfer, nr.13, 12 Mart 1336, s.6
Hocamla Mülâkat II, Tasvir-i Efkâr, nr.2879, 23 T.evvel 1335/1919, s.2
Namzetliğim(Ş), Vakıf, nr.708, 22 T.evvel 1919/26 Muharrem 1338, s.4
Bir Hitap(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.2881, 25 T.evvel 1335/1919, s.1
İstanbul'da Seyahat, Tasvir-i Efkâr, nr.2884, 28 T.evvel 1335/1919, s.2
İstanbul Havadisi-II. Mektup-, İfham, nr.87, 28 T.evvel 1335/1919, s.3
Kartpostal, Diken, nr.28, 30 T.evvel 1335/1919, s.2
Yanık Bir Gazel(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.2886, 30 T.evvel 1335/1919, s.1
İstanbul'da Seyahat(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.2889, 2 T.sani 1335/1919, s.1
İster Tut İster Tutma(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.2891, 4 T.sani 1335/1919, s.1
Kartpostal II, Diken, nr.29, 6 T.sani 1335/1919, s.8-9
Gazel(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.2910, 23 T.sani 1335/1919, s.1
Olsa(Ş), Diken, nr. 7, 23 T.sani 1335/1919, s.2

- İstanbul'da Seyahat(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.2911, 24 T.sani 1335/1919, s.1
Hocamla Mülâkat, Tasvir-i Efkâr, nr.2920, 2 K.evvel 1335-1919, s.1
Olur(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.2921, 3 K.evvel 1335/1919, s.1
İçinde(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.2926, 9 K.evvel 1335-1919, s.1
Harp-Sulh, Diken, nr.34, 11 K.evvel 1335/1919, s.10
Şathiyyat-ı Peyâm, Peyâm, nr.376, 16 K.evvel 1335-1919/22 Rebiülevvel 1338, s.3
Bak İstanbulun(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.2936, 23 K.evvel 1335/1919, s.1
Harabedekiler(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.2943, 30 K.evvel 1335/1919, s.2

1920

- Kartpostal, İnci, nr.23, K.sani 1336, s.10
Olduk(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.2960, 16 K.sani 1336/1920, s.2
Benim Sevgili Karilerim(Yasin Efendi Müstearıyla), Diken, nr.41, 5 Şubat 1336/1920, s.10
Müstecir İstidaları-Celâl Muhtar Beye-, Nilüfer, nr.8, 23 Şubat 1336, s.6
Yıldızlardan Haber(Yasin Efendi Müstearıyla), Diken, nr.44, 25 Şubat 1336/1920, s.11
Kalmıştır(Ş), Tasvir-i Efkâr, nr.3000, 28 Şubat 1336/1920, s.2
Küçük Oğluma, İnci, nr.14, Mart 1336, s.13
Yeni Çelik Hapları(Yasin Efendi Müstearıyla), Diken, nr.45, 4 Mart 1336/1920, s.14
Mazhar Osman Bey(Yasin Efendi Müstearıyla), Diken, nr.46, 11 Mart 1336/1920, s.12
Olmaz, Nilüfer, nr.16, 22 Mart 1336, s.6
Patates Akıllılar(Yasin Efendi Müstearıyla), Diken, nr.47, 1 Nisan 1336/1920, s.13
Yasin Efendi Kim İmiş?(Yasin Efendi Müstearıyla), Diken, nr.49, 15 Nisan 1336/1920, s.13
Ecdadın İstanbulu, Vakıf, nr.920, 15 Haziran 1920/27 Ramazan 1338, s.2
Eski Anadolu, Dersaadet, nr.67, 20 Eylül 1336/1920, s.1
Eski Anadolu II-İlk Sevdâ-, Dersaadet, nr.74, 27 Eylül 1336/1920, s.2
Kırpıntı Bohçası, Dersaadet, nr.80, 3 T.evvel 1336/1920, s.2
Eski Anadolu III-Karadeniz'e Çıkış-, Dersaadet, nr.81, 4 T.evvel 1336/1920, s.2
Eski Anadolu IV-Trabzon Seferi-, Dersaadet, nr.88, 11 T.evvel 1336/1920, s.1
Eski Anadolu V-Son Sefer: Yine Trabzon-, Dersaadet, nr.95, 18 T.evvel 1336/1920, s.2
İçtimâî Meseleler-İstikbal İmali, Dersaadet, nr.108, 31 T.evvel 1336/1920, s.2; İçtimâî Meseleler-İstikbal İmali-, Yeni İnci, nr.6, K.sani 1339, s.16
Kamerin İlk Mektubu, İnci, Ramazan Bayramı Nüsha-i Fevkaladesi, s.14-15, 15 K. sani 1336/1920, s. 14-15

1921

- Terbiye Meselesi ve Maarif Nezareti, Alemdar, nr.744/3044, 12 K.sani 1337/1921, s.3
Anadoludan Mektup-Eşref Bey Yazıyor-, Ümit, nr.16, 13 K. sani 1337 s.7
Terbiye-i İbtidaiyye Meselesi, Alemdar, nr.753/3053, 21 K.sani 1337/1921, s.2

Okudukları Ne?, İnci, nr.25, 19 Şubat 1337/1921, s.6
Mevzu Meselesi, Güleryüz, nr.5, 2 Haziran 1337, s.2
Kürsi-i İstiğrak Civarında, Yeni Eğlence, nr. 1, 10 Haziran 1337/1921, s. 3
Halil Nihat Beye(Ş), Tevhid-i Efkar, nr.3036, 11 Haziran 1337/1921, s.1
Kalmadı(Ş), Tevhid-i Efkar, nr.3052, 27 Haziran 1337/1921, s.1
Tehzil-i Şuun-Derler-,Tevhid-i Efkar, nr.3110, 1 Eylül 1337/1921, s.1
İlk Randevu, Güleryüz, nr.19, 8 Eylül 1337, s.3
Olmuşum(Ş), Tevhid-i Efkar, nr.3179, 9 T.sani 1337/1921, s.1

1922

İltifatname-R.H Beye(Ş), Aydede, nr. 2, 6 C.evvel 1340, 5 Ksani 1338//1922, s.1
Başkasının Sözü, Yarın, nr.15, 26 K.sani 1338/1922, s.2
Yevmiye Defteri, Yeni Şark, nr. 116, 26 K.sani 1338//1922, s.2
Yokluk İçinde, Yeni Şark, nr.120, 30 K.sani 1338//1922, s.2
Fikirlerin Talii, Yarın, nr.16, 2 Şubat 1338/1922, s.1
Edebiyatta İltimas, Yarın, nr.17, 9 Şubat 1338/1922, s.4
Erenlerin Bağından, Yarın, nr.17, 9 Şubat 1338/1922, s.4
Hevailer Meşrutiyeti, Yarın, nr.18, 16 Şubat 1338/1922, s.3-4
Sohbet, Yarın, nr.19, 23 Şubat 1338/1922, s.2
Kafiye Antikaları(Ş), Aydede, nr.17, 27 Şubat 1922, s.1
Ninni(Ş), Aydede, nr.17, 27 Şubat 1922, s.1
Eski Bir Kroki, Yarın, nr.20, 2 Mart 1338/1922, s.2
Heyhat!-Yeni Şark Tarafından-, Aydede, nr.18, 2 Mart 1338/1922, s.3
Heyhat!(Ş), Aydede, nr.20, 9 Mart 1338/1922, s.2
Ömer Seyfettin, Yarın, nr.21, 9 Mart 1338/1922, s.4
Dırdırdan İbareti(Ş), Aydede, nr.21, 13 Mart 1338/1922, s.2; Akbaba, 21 Kasım 1963, nr. 121, s. 13
İstemem(Ş)-R.H. Beye, Aydede, nr.22, 16 Mart 1922, s.1
Kokteyl Gibi, Yarın, nr.22, 16 Mart 1338/1922, s.1
Bak da Gör(Ş), Aydede, nr.23, 20 Mart 1338, s.1
Ruh ve Zevk İnkırazı, İleri, nr.1484, 21 Receb 1340/20 Mart 1338-1922, s.3
Eskimiş Bir Muhavere, İleri, nr.1492, 29 Receb 1340/28 Mart 1338-1922, s.3
Hayırlı Bir Cereyan, İleri, nr.1499, 2 Şaban 1340/4 Nisan 1338-1922, s.3
Mehmed Emin Bey(Ş), Aydede, nr.30, 13 Nisan 1922, s.2
Ziya Gökalp(Ş), Aydede, nr. 31, 17 Nisan 1338/1922, s. 4
Fatih(Ş), Akşam, nr.1438, 24 Eylül 1922-1338, s.2
Vatana Vuslat, Tanin(Renin), nr.20, 2 T.sani 1338/1922/12 R.evvel 1341, s.3
Kınalıdan Köprüye, Tanin(Renin), nr. 25, 7 T.sani 1338/1922, 17 R.evvel 1341, s.3

Tezveren Sultan, Tanin, nr. 35, 22 R.evvel 1341/17 T.sani 1338/1922, s. 3

1923

- Musahabe-i Şuûn-Yevmiye Defteri, Zümrüdüanka, nr.4, 22 K.sani 1339/4 C.ahir 1341, s.2
Musahabe-i Şuûn-Yevmiye Defteri, Zümrüdüanka, nr.5, 25 K.sani 1339/7 C.ahir 1341, s.2
Musahabe-i Şuûn-Yevmiye Defteri, Zümrüdüanka, nr.6, 29 K.sani 1339/11 C.ahir 1341, s.2
Musahabe-i Şuûn-Yevmiye Defteri, Zümrüdüanka, nr.7, 1 Şubat 1339/14 C.ahir 1341, s.1
Musahabe-i Şuûn-Yevmiye Defteri, Zümrüdüanka, nr.9, 8 Şubat 1339/21 C.ahir 1341, s.1
Musahabe-i Şuûn-Yevmiye Defteri, Zümrüdüanka, nr.10, 11 Şubat 1339/25 C.ahir 1341, s.1
Musahabe-i Şuûn-Yevmiye Defteri, Zümrüdüanka, nr.11, 15 Şubat 1339/28 C.ahir 1341, s.1
Gazel, Zümrüdüanka, nr.11, 15 Şubat 1339/28 C.ahir 1341, s.2
Musahabe-i Şuûn-Yevmiye Defteri, Zümrüdüanka, nr.14, 26 Şubat 1339/10 Receb 1341, s.2
Musahabe-i Şuûn-Yevmiye Defteri, Zümrüdüanka, nr.16, 5 Mart 1339/17 Receb 1341, s.1
Musahabe-i Şuûn-Yevmiye Defteri, Zümrüdüanka, nr.17, 8 Mart 1339/20 Receb 1341, s.1
Musahabe-i Şuûn-Yevmiye Defteri, Zümrüdüanka, nr.18, 13 Mart 1339/24 Receb 1341, s.1
Musahabe-i Şuûn-Yevmiye Defteri, Zümrüdüanka, nr.19, 15 Mart 1339/27 Receb 1341, s.2
Musahabe-i Şuûn-Yevmiye Defteri, Zümrüdüanka, nr.20, 19 Mart 1339/1 Şaban 1341, s.2
Musahabe-i Şuûn-Yevmiye Defteri, Zümrüdüanka, nr.23, 29 Mart 1339/11 Şaban 1341, s.2
Musahabe-i Şuûn-Yevmiye Defteri, Zümrüdüanka, nr.27, 12 Nisan 1339/25 Şaban 1341, s.2
Kendime Göre Bir İş, Tanin, nr.181, 12 Nisan 1339-1923/25 Şaban 1341, s.1
Aynı Dava, Tanin, nr.185, 16 Nisan 1339/1923, 29 Şaban 1341, s.2
Yakub Kadri Beyin Laboratuvarı, Tanin, nr.187, 18 Nisan 1339/1923/2 Ramazan 1341, s.2
Siğ Sularda, Tanin, nr. 188, 3 Ramazan 1341/19 Nisan 1339/1923, s.1
Ramazan Sergisi-Toptan ve Perakende, Tanin, nr.189, 20 Nisan 1339/1923/4 Ramazan 1341, s.1
Ramazan Sergisi-Yevmiye Defteri, Tanin, nr.190, 21 Nisan 1339/1923/5 Ramazan 1341, s.1
Ramazan Sergisi-Aşiret Beyleri, Tanin, nr.191, 22 Nisan 1339/1923, 6 Ramazan 1341, s.1
Ramazan Sergisi-Üç İtiraz-, Tanin, nr.192, 23 Nisan 1339/1923, 7 Ramazan 1341, s.1
Ramazan Sergisi-Hürriyete Müteallik-, Tanin, nr.193, 24 Nisan 1339/1923, 8 Ramazan 1341, s.1
Musahabe-i Şuûn-Yevmiye Defteri, Zümrüdüanka, nr.31, 26 Nisan 1339/1923/10 Ramazan 1341, s.2
Ramazan Sergisi-Samimi Olabilsem-, Tanin, nr.195, 27 Nisan 1339/1923/11 Ramazan 1341, s.1
Ramazan Sergisi-Hudud Haricine-, Tanin, nr.196, 28 Nisan 1339/1923/12 Ramazan 1341, s.1
Ramazan Sergisi-Küçük Bir Mülhaza-, Tanin, nr.197, 29 Nisan 1339/1923/13 Ramazan 1341, s.2
Ramazan Sergisi-Hacı Molla Resul-, Tanin, nr.198, 30 Nisan 1339/1923/14 Ramazan 1341, s.1
Ramazan Sergisi-Ramazan Gezintisi-, Tanin, nr.200, 2 Mayıs 1339/1923/16 Ramazan 1341, s.1
Ramazan Sergisi-Etiket Karışıklığı-, Tanin, nr.201, 3 Mayıs 1339/1923/17 Ramazan 1341, s.1
Ramazan Sergisi-Sigorta Hattı-, Tanin, nr.202, 4 Mayıs 1339/1923/18 Ramazan 1341, s.1
Ramazan Sergisi-Çinli İntikamı-, Tanin, nr.204, 6 Mayıs 1339/1923, 20 Ramazan 1341, s.2

- Ramazan Sergisi-İki Ziyaret-, Tanin, nr.205, 7 Mayıs 1339/1923, 21 Ramazan 1341, s.2
- Ramazan Sergisi-Sırsız Cennet-, Tanin, nr.206, 8 Mayıs 1339/1923, 22 Ramazan 1341, s.1
- Ramazan Sergisi-İlham Kıtılığında-, Tanin, nr.209, 11 Mayıs 1339/1923, 25 Ramazan 1341, s.1
- Nifak Cephesi Hakkında, Tanin, nr.212, 14 Mayıs 1339-1923/28 Ramazan 1341, s.2
- Ramazan Sergisi-Bayramın Eşiğinde-, Tanin, nr.214, 16 Mayıs 1339/1923, 30 Ramazan 1341, s.2
- Ramazan Sergisi, Tanin, nr.213, 15 Mayıs 1339-1923/29 Ramazan 1341, s.1
- Bayram Münasebetiyle, Tanin, nr.215, 17 Mayıs 1339/1923/1 Şevval 1341, s.3
- Çarşı Pazara Dair-İki Hareke-i Beyan, Zümrüdüanka, nr.44, 11 Haziran 1339/26 Şevval 1341, s.2
- İki Hadise, Zümrüdüanka, nr.46, 18 Haziran 1339/4 Zilkade 1341, s.2
- Nakş-ı ber-sehab-Lozanda ve Burada, Zümrüdüanka, nr.48, 25 Haziran 1339/11 Zilkade 1341, s.2
- Zamane Manileri(Ş), Zümrüdüanka, nr.49, 28 Haziran 1339/14 Zilkade 1341, s.3; Hür Adım, nr. 3, 25 Ekim 1961, s. 8
- Neticesiz Münazara, Tanin, nr.285, 31 Temmuz 1339/1923, s.2
- Gazetelere Dair-Ne Gülünç Mahluklarız, Zümrüdüanka, nr.52, 9 Temmuz 1339-25 Zilkade 1341, s.3
- Çarşı Pazara Dair-Yakından Tanıdığım Bir Zat, Zümrüdüanka, nr.56, 23 Temmuz 1339/9 Zilhicce 1341, s.2
- Değişen Değişmeyen, Tanin, nr.286, 1 Ağustos 1339/1923, s.2
- Gaipten Haber, Tanin, nr.290, 5 Ağustos 1339/1923, s.2
- Derse Fasıla, Tanin, nr.300, 15 Ağustos 1339/1923, s.2
- Kıssadan Hisse, Tanin, nr.301, 16 Ağustos 1339/1923, s.2
- Acele Bir Tashih, Zümrüdüanka, nr.64, 20 Ağustos 1339/8 Muharrem 1341, s.2
- Derslere Devam Lüzumu, Tanin, nr.312, 27 Ağustos 1339/1923, s.2
- Hususî Bir Mektuptan, Zümrüdüanka, nr.66, 27 Ağustos 1339/14 Muharrem 1341, s.3
- Yevmiye Defterinden, Tanin, nr.316, 31 Ağustos 1339/1923, s.2
- İki Kafadar I, Tanin, nr.318, 2 Eylül 1339/1923, s.3
- İki Kafadar II, Tanin, nr.321, 5 Eylül 1339/1923, s.3
- Yevmiye Defterinden, Süs, nr.14, 15 Eylül 1339, s.6
- Mirat-ı Şuûn-Muhalefet Bahsi, Zümrüdüanka, nr.72, 17 Eylül 1339/5 Safer 1341, s.2
- Mirat-ı Şuûn-Yine Hususî Bir Mektuptan, Zümrüdüanka, nr.73, 20 Eylül 1339/8 Safer 1341, s.2
- İki Kafadar III, Tanin, nr.338, 22 Eylül 1339/1923, s.3
- Ankarada Bir Dosta Hususî Mektup, Tanin, nr.339, 23 Eylül 1339-1923, s.2
- Mirat-ı Şuûn-Yevmiye Defteri: Kalafat Yeri, Zümrüdüanka, nr.74, 24 Eylül 1339/12 Safer 1341, s.2
- Cumhuriyet Bahsi-İki Kafadar-, Tanin, nr.341, 25 Eylül 1339/1923, s.2
- Mirat-ı Şuûn-İstanbul Mektubu:Beye, Zümrüdüanka, nr.76, 1 T.evvel 1339/19 Safer 1341, s.2
- Ati Önünde, Tanin, nr.349/ 3 T.evvel1339/1923, s.2
- Mirat-ı Şuûn-Yevmiye Defteri, Zümrüdüanka, nr.77, 4 T.evvel 1339/22 Safer 1341, s.2

- Ziya Beye Dair İki Kafadar-, Tanin, nr.352, 6 T.evvel 1339/1923, s.2
Mirat-ı Şuûn-Yevmiye Defteri, Zümrüdüanka, nr.78, 8 T.evvel 1339/26 Safer 1341, s.2
Son Zafer, Tanin, nr.354, 8 T.evvel 1339/1923, s.2
İki Kafadar, Tanin, nr. 416, 9 K.evvel 1339/1923, s.2
İki Kafadar, Tanin, nr.356, 10 T.evvel 1339/1923, s.2
Eski Hastalık, Tanin, nr.357, 11 T.evvel 1339/1923, s.2
Mirat-ı Şuûn, Zümrüdüanka, nr.79, 11 T.evvel 1339/29 Safer 1341, s.2
Celâl Nuri Bey Hakkında, Tanin, nr.358, 12 T.evvel 1339/1923, s.2
Marmarada Mısır, Tanin, nr.360, 14 T.evvel 1339/1923, s.2
Yağmurun İlhamı, Tanin, nr.364, 18 T.evvel 1339/1923, s.2
Anladığım Kadar, Tanin, nr.370, 24 T.evvel 1339/1923, s.2
Kağthane Safası, Tanin, nr.372, 26 T.evvel 1339/1923, s.2
Herkes Pişman, Yeni İnci, nr.10, T.sani 1339, s.10
Türk Matbuatının Kürt Mustafa Paşası, Tanin, nr. 420, 13 K.evvel 1339/1923, s.2
Yeni Anzavur Hakkında, Tanin, nr. 422, 15 K.evvel 1339/1923, s.2
Yunan Gibi Kaçıyor, Tanin, nr.426, 19 K.evvel 1339/1923, s.2
Hürriyete Tokat, Tanin, nr. 428, 21 K.evvel 1339/1923, s.2
Bu Ne Şiddet?, Tanin, nr.431, 24 K.evvel 1339/1923, s.2
Vicdanlarımız Uyanabilirse, Tanin, nr.433, 26 K.evvel 1339/1923, s.2
An-Kasdin, Tanin, nr.434, 27 K.evvel 1339/1923, s.2

1924

- Makamsız Mabilerden, Tanin, nr.476, 7 Şubat 1340/1924, s.2
Kalın Bir İncelik, Tanin, nr.622, 5 Temmuz 1340/1924, s.2
Acemi Nalbant, Tanin, nr.628, 11 Temmuz 1340/1924, s.2
Cakasız Hamiyet, Tanin, nr.643, 29 Temmuz 1340/1924, s.2
Umde Kaçakçılığı, Tanin, nr.644, 30 Temmuz 1340/1924, s.2
Kırkın Eşiğinde, Guguk, nr. 1, 2 Ağustos 1340, s.3
Hatırlamadığım Seneler, Guguk, 2, 6 Ağustos 1340, s.2
Kırkın Eşiğinde II, Guguk, nr.3, 9 Ağustos 1340, s.2
Aya Kurşun, Tanin, nr.668, 13 Ağustos 1340/1924, s.2
Eski Zaman Eserleri-Şarkı-, Firuze, nr.1, 15 Eylül 1340, s.6
Maarif Diyor ki, Tanin, nr.748, 12 T.sani 1340/1924, s.2
Fırka Müzakereleri, Tanin, nr.749, 15 T.sani 1340/1924, s.2
Yevmiye Defteri, Tanin, nr.762, 26 T.sani 1340/1924, s.2
Sahilin Gölgesi, Tanin, nr.769, 3 K.evvel 1340/1924, s.2
Güzel Bir İmtihan, Tanin, nr.773, 7 K.evvel 1340/1924, s.2

- Hep Aynı Seretan, Tanin, nr.774, 8 K.evvel 1340/1924, s.2
Neden Muhalifsin?, Tanin, nr.776, 9 K.evvel 1340/1924, s.2
Okumadım, Okumadım da, Tanin, nr.776, 10 K.evvel 1340/1924, s.2
Hangi İstikamette, Tanin, nr.778, 12 K.evvel 1340/1924, s.2
Mösyö Berjere'yi Düşünürken, Tanin, nr.782, 16 K.evvel 1340/1924, s.2
Konuştuğumuz Aynı, Tanin, nr.783, 17 K.evvel 1340/1924, s.2
Eski Terennüm, Servet-i Fünûn, nr. 5/1479, 18. K.evvel 1340, s.68
İstanbul Havadisi, Tanin, nr.786, 20 K.evvel 1340/1924, s.2
Hakikî?, Tanin, nr.787, 21 K.evvel 1340/1924, s.2
Allah Muradımı Verdi, Tanin, nr.788, 22 K.evvel 1340/1924, s.2
Haksız Kim?, Tanin, nr.790, 24 K.evvel 1340/1924, s.2
Muhacir Kırımı, Tanin, nr.792, 26 K.evvel 1340/1924, s.2
Tefekkür Sakatlığı, Tanin, nr.793, 27 K.evvel 1340/1924, s.2
Darülfünuna Dair, Tanin, nr.794, 28 K.evvel 1340/1924, s.2
Korkunç Bir Gaflet, Tanin, nr.796, 30 K.evvel 1340/1924, s.2

1925

- Türkçede İğtişaş, Servet-i Fünûn, nr.7/1481, 1. K.sani 1341, s.105-106
Şeytan Diyor ki, Tanin, nr.798, 1 K.sani 1341/1925, s.2
Dostuma Mektup, Tanin, nr.803, 6 K.sani 1341/1925, s.2
Yevmiye Defterinden, Tanin, nr.808, 11 K.sani 1341/1925, s.2
Cismanî Terbiyemiz, Tanin, nr.814, 17 K.sani 1341/1925, s.2
Sahte Pasaport, Tanin, nr.828, 31 K.sani 1341/1925, s.2
Artık Muvafık Oldum, Tanin, nr.842, 14 Şubat 1341/1925, s.2
Açık Muaşaka I, Tanin, nr.849, 21 Şubat 1341/1925, s.2
Açık Muaşaka II, Tanin, nr.853, 25 Şubat 1341/1925, s.2
Medenî Cihad-ı Mukaddes, Tanin, nr.854, 26 Şubat 1341/1925, s.2
Açık Muaşaka III, Tanin, nr.872, 16 Mart 1341/1925, s.2
Türkçede Kızamık, Tanin, nr.882, 26 Mart 1341/1925, s.2
Muhavere, Tanin, nr.885, 29 Mart 1341/1925, s.2
Çocuklarıma Vaaz, Tanin, nr.898, 11 Nisan 1341/1925, s.2
Türkçecilik, Vakıf, nr.2656, 21 Mayıs 1925, 26 Şevval 1343, s.4
İhtiyar Bir Prenses İçin (§), Akbaba, nr.258, 25 Mayıs 1341, s.1
Kart dö Vizit (§), Akbaba, nr.256, 25 Mayıs 1341, s.1
Eski Hikmetler-Tazmin-i Mezamin (§), Akbaba, nr.259, 28 Mayıs 1341, s.1
Nazire-Ziya Paşa Merhuma (§), Akbaba, nr.260, 1 Haziran 1341, s.1
Nisan Şarkısı, Servet-i Fünûn, nr. 29-1503, 4 Haziran 1341, s.35

- Şarkı-Ziya Paşaya Cevap (Ş), Akbaba, nr.263, 11 Haziran 1341, s.1
İçmediğim Halde, Servet-i Fünûn, nr. 31-1505, 18 Haziran 1341, s.79
Yaz Manileri (Ş), Akbaba, nr.266, 22 Haziran 1341, s.1
Dehalet (Ş), Akbaba, nr.267, 25 Haziran 1341, s.2
Niyazkârî-i Hame be-dergâh-ı Hazret-i Molla (Ş), Akbaba, nr.271, 9 Temmuz 1341, s.1
İç Yüzleri, Akbaba, nr.274, 20 Temmuz 1341, s.1
Mesih Bekler Gibi, Vatan, nr.818, 3 Muharrem 1344/25 Temmuz 1341-1925, s.3
Felsefede Nisan, Servet-i Fünûn, nr.37-1511, 30 Temmuz 1341, s.170-171
Sarıklı Cizvit ve Şapkalı Müslüman, Akşam, nr.2483, 11 Eylül 1341/1925, s.2
Edebiyattan Ne Haber?, Akşam, nr.2484, 12 Eylül 1341/1925, s.2
Adaletin Arzuhali, Akşam, nr.2486, 15 Eylül 1341/1925, s.2
Musul'a Dair-Sir... Tarafından Lord... Cenaplarına-, Akşam, nr.2491, 19 Eylül 1341/1925, s.2
İstimdad, Akşam, nr.2502, 30 Eylül 1341/1925, s.2
Musahabe: Akademi Bahsi, İkdâm, nr.10243, 12 T.evvel 1341/1925, 23 R.evvel 1344, s.3
Musahabe: İki Efendi, İkdâm, nr.10255, 24 T.evvel 1341/1925, 5 R.ahir 1344, s.3
Ya Hazreti Ruşen Medet!, Akbaba, nr. 302, 26 T.evvel 1341/1925, s. 1
Cumba Sohbeti , Akşam, nr.2529, 27 T.evvel 1341/1925, s.2
Musahabe: İki Efendi-Tiz Reftar Olanın, İkdâm, nr.10259, 30 T.evvel 1341/1925/11 R.ahir 1344, s.3
Cumba Sohbeti , Akşam, nr.2534, 2 T.sani 1341/1925, s.2
Musahabe: İki Efendi-Terbiye Münakaşaları, İkdâm, nr.10267, 7 T.sani 1341/1925/19 R.ahir 1344, s.3
Akademi Bahsi, Akşam, nr.2545, 13 T.sani 1341/1925, s.2
Cumba Sohbeti , Akşam, nr.2547, 15 T.sani 1341/1925, s.2
Cumba Sohbeti , Akşam, nr.2548, 16 T.sani 1341/1925, s.2
Musahabe: İki Efendi İle, İkdâm, nr.10275, 17 T.sani 1341/1925/29 R.ahir 1344, s.4
Konfüçyüs, Servet-i Fünûn, nr.53-1527, 19 T.sani 1341/1925/19 Novembre 1925, s.14
Müessif Bir Zühûl, Akşam, nr.2551, 19 T.sani 1341/1925, s.2
Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi, Akşam, nr.2557/25 T.sani 1341-1925, s.2
Cumba Sohbeti , Akşam, nr.2559, 27 T.sani 1341/1925, s.2
Yalan Hakkında, Akşam, nr.2567, 5 K.evvel 1341/1925, s.2

1926

- M. Bey Tarafından (Ş), Akbaba, nr.328, 25 K.sani 1926, s.1
Baha Beye (Ş), Akbaba, nr.332, 8 Şubat 1926, s.1; Aydıbir, nr.8, 1 Nisan 1936, s.17
Edebiyat Bahisleri-Hocamla Mülakat I, Akşam, nr.2638, 14 Şubat 1926, s.3
Yahya Kemal'e Gazel (Ş), Akbaba, nr.335, 18 Şubat 1926, s.1
Edebiyat Bahisleri-Hocamla Mülakat II, Akşam, nr.2643, 19 Şubat 1926, s.2

- Yahya Kemal İçin (Ş), Akbaba, nr.336, 22 Şubat 1926, s.1
Hocamın Ukalalıkları, Akşam, nr.2646, 25 Şubat 1926, s.3
Bu Merdivenden Çıkılmaz, Akşam, nr.2653, 1 Mart 1926, s.2
Yine Samimiyet Kıtlığı, Akşam, nr.2659, 7 Mart 1926, s.3
Vaaz, Milliyet, 11 Şubat 1926, s.4, nr. 15 Mart 1926, s.5
Kendime Vaaz(Ş), Akbaba, nr. 343, 18 Mart 1926, s.2
Ramazan Vaazlarından-Hanımlara Vaaz, Akbaba, nr.344, 22 Mart 1926, s.1
Züğürtlere Vaaz, Akbaba, nr.345, 25 Mart 1926, s.2
Aşıklara Vaaz, Akbaba, nr.347, 1 Nisan 1926, s.4; Akbaba, nr.184, 16 Temmuz 1937, s.12
Söyleyene Dinleyene, Akbaba, nr.348, 5 Nisan 1926, s.4
Aşıklara Vaaz II, Akbaba, nr.350, 12 Nisan 1926, s.3; Akbaba, nr.196, 8 T.evvel 1937, s.6
Birkaç Beyit(Ş), Akbaba, nr.350, 12 Nisan 1926, s.1
İnceden İnceye(Ş), Akbaba, nr.352, 19 Nisan 1926, s.1
Bir Dosta(Ş), Akbaba, nr.355, 29 Nisan 1926, s.3
Vaazlar, Akbaba, nr.361, 20 Mayıs 1926, s.1
Aziz Bir Dosta, Servet-i Fünûn, nr.80-1554. 27 Mayıs 1926, s.19
Gömdüğümüz Kadın, Akşam, 2 Haziran 1926
İki Kafadar I, Yeni Ses, nr.191, 8 Eylül 1926 s.2
İki Kafadar II, Yeni Ses, nr.198, 15 Eylül 1926 s.2
İki Kafadar III, Yeni Ses, nr.205, 22 Eylül 1926 s.2
İki Kafadar IV, Yeni Ses, nr.212, 29 Eylül 1926 s.2
İki Kafadar V, Yeni Ses, nr.219, 6 T.evvel 1926 s.2
İki Kafadar VI, Yeni Ses, nr.227, 14 T.evvel 1926 s.2
İki Kafadar VII, Yeni Ses, nr.233, 20 T.evvel 1926 s.2
İki Kafadar VIII, Yeni Ses, nr.245, 1 T.sani 1926 s.3
Ahmed Naim, Yeni Ses, nr.279, 7 K.evvel 1926 s.2
Ahmet Haşim ve Piyalesi, Hayat, c.I, nr.5, 30 K.evvel 1926, s.18
İki Kafadar-Mehmed Emin Beyefendiye, Hayat, c.I, nr.4, 23 K.evvel 1926, s.13

1927

- Gelecek Asırlarda Tarih Dersi(Ş), Hayat, c.I, nr.8, 20 K.sani 1927, s.12-13; İkdam, nr.11248, 16 Ağustos 1928/29 Safer 1347, s.4
Sanat Bana Der ki (Ş), Hayat, c.I, nr. 9, 27 K. sani 1927, s. 3
Cevap (Ş), Hayat, c.I, nr. 13, 24 Şubat 1927, s.243
Edebiyat Tedrisatı, Akşam, nr.3171, 12 Ağustos 1927, s.3
Yine Edebî Tedrisat Bahsi, Akşam, nr.3183, 24 Ağustos 1927, s.3
İki Kafadar, Hayat, c.II, nr.43, 22 Eylül 1927, s.323

Anatole France'tan Tercümeler, İktibaslar, Hayat, c.II, nr.44, 29 Eylül 1927, s.5-6
İki Kafadar-R. Nuri Beye-, Yeni Kalem, nr.1, 6 T.evvel 1927, s.6
Gustav L e Bon'dan Tercümeler, İktibaslar, Hayat, c.II, nr.46, 13 T.evvel 1927, s.387
İki Kafadar, Yeni Kalem, nr.2, 13 T.evvel 1927, s.6
İki Manzara, Akbaba, nr.505, 13 T.evvel 1927, s.2
Bizim Ev (§), Yeni Kalem, nr.3, 20 T.evvel 1927, s.4
Akademi Bahsi, Akşam, nr.3246, 26T.evvel 1927, s.2
İstiğfar(§), Akbaba, nr.510, 31 T.evvel 1927, s.1
Anatole France'tan Tercümeler, İktibaslar, Hayat, c.II, nr.49, 3 T.sani 1927, s.7
Hangi Kelimeler Türkçedir, Hayat, c.II, nr.52, 24 T.sani 1927, s.14-15

1928

Gözler Bahsi(§), Hayat, c.III, nr.66, 1 Mart 1928, s.8
Hangisi Doğru(§), Hayat, c.III, nr.73, 19 Nisan 1928, s.7
Nazım Parçaları(§), Hayat, c.III, nr. 75, 3 Mayıs 1928, s.6
Nazariyat Madrabazlığı, Hayat, c.IV, nr.90, 16 Ağustos 1928, s.5
Spor Ruhu, Hayat, c.IV, nr.91, 23 Ağustos 1928, s.5-6

1930

Posta Kartı(§), Politika, nr.346, 26 T.sani 1930, s.1

1931

Matbuat Serbesliği, Matbuat Bedmesliği, Politika, nr. 386, 5 K. sani 1931, s.1

1933

Bedî Terbiye, Ülkü, c.1, nr.2, Mart 1933, s.128-135
İki Kafadar I, Milliyet, nr.2539, 6 Mart 1933, s.1, 6
İki Kafadar II, Milliyet, nr.2542, 9 Mart 1933, s.1,6
İki Kafadar III, Milliyet, nr.2552, 19 Mart 1933, s.1, 6
İki Kafadar IV, Milliyet, nr.2554, 21 Mart 1933, s.1-2
İki Kafadar V, Milliyet, nr.2558, 25 Mart 1933, s.1-2
Gözümle GÖrdüm (§), Milliyet, nr.2559, 26 Mart 1933, 1, 4; Yeni Doğu, nr. 15, Mart 1935, s. 12-13
İki Kafadar VI, Milliyet, nr.2561, 28 Mart 1933, s.1-2
İki Kafadar VII, Milliyet, nr.2563, 30 Mart 1933, s.1-2
İki Kafadar VIII, Milliyet, nr.2569, 5 Nisan 1933, s.1-2
İki Kafadar IX, Milliyet, nr.2585, 24 Nisan 1933, s.1, 6
Maarif Bahisleri: Millî Talim ve Terbiye I, Milliyet, nr.2589, 28 Nisan 1933, s.2
Maarif Bahisleri: Millî Talim ve Terbiye II, Milliyet, nr.2590, 29 Nisan 1933, s.2
Maarif Bahisleri: Millî Talim ve Terbiye III, Milliyet, nr.2591, 30 Nisan 1933, s.2
Maarif Bahisleri: Millî Talim ve Terbiye IV, Milliyet, nr.2592, 1 Mayıs 1933, s.2

Maarif Bahisleri: Millî Talim ve Terbiye V, Milliyet, nr.2593, 2 Mayıs 1933, s.2
Maarif Bahisleri: Millî Talim ve Terbiye VI, Milliyet, nr.2594, 3 Mayıs 1933, s.2
Maarif Bahisleri: Millî Talim ve Terbiye VII, Milliyet, nr.2595, 4 Mayıs 1933, s.2
Neşriyatın Tahdidini Değil Tezyidini İstedim, Akşam, nr.5248, 22 Mayıs 1933, s.1
Fikir ve Edebiyat, Akşam, nr.5338, 20 Ağustos 1933, s.1
Kendimden Kaçmıyorum, Varlık, nr.9, 15 T.sani 1933, s.135

1934

Türk Gençlerine(Ş), Akşam, nr.5702, 24 Ağustos 1934, s.2
Öztürkçeyle Şiir: 1206-1923, Cumhuriyet, nr.3777, 19 İkinciteşrin 1934, s.3 ;Servet-i Fünûn (Uyanış),
c. 76, nr. 1996/311, 22 İkinciteşrin 1934, s. 4025
Koş Yarına, Çığır, c.II, nr.24, İlkkanun 1934, s.8
Geçmiş, Gelecek(Ş), Cumhuriyet, nr. 3789, 1 Birincikanun 1934, s.1
Soyumuz(Ş), Cumhuriyet, nr. 3795, 7 Birincikanun 1934, s.1
Soyumuz, Dilimiz(Ş), Cumhuriyet, nr. 3796, 8 Birincikanun 1934, s.1; Servet-i Fünûn (Uyanış), c. 77,
nr. 1999/314, 13 Birincikanun 1934, s. 35
İki Kafa Yoldaşı, Cumhuriyet, nr. 3796, 8 Birincikanun 1934, s.1
İki Kafa Yoldaşı, Cumhuriyet, nr. 3797, 9 Birincikanun 1934, s.1
Yurd İçin(Ş), Cumhuriyet, nr. 3798, 10 Birincikanun 1934, s.1
Pürüzleri Eyeleyelim, Cumhuriyet, nr. 3799, 11 Birincikanun 1934, s.1
Yarınlara Karşısında(Ş), Cumhuriyet, nr. 3801, 13 Birincikanun 1934, s.1
Den Besimiz Üzerine, Cumhuriyet, nr. 3802, 14 Birincikanun 1934, s.1
Küçük Notlar, Cumhuriyet, nr. 3805, 17 Birincikanun 1934, s.1
İş Başına, Cumhuriyet, nr. 3807, 19 Birincikanun 1934, s.1
Bir Gence Karşılık, Cumhuriyet, nr. 3808, 20 Birincikanun 1934, s.1
Yeni Adı İçin Saffet Arıkan'a(Ş), Cumhuriyet, nr. 3811, 23 Birincikanun 1934, s.1
Celâl Esad'a(Ş), Cumhuriyet, nr. 3812, 24 Birincikanun 1934, s.1
Adaşının Önünde(Ş)-İsmet İnönü İçin, Cumhuriyet, nr. 3814, 26 Birincikanun 1934, s.1, 2
Düşündüren Düşünceler, Cumhuriyet, nr. 3819, 31 Birincikanun 1934, s.1

1935

Düşündüren Düşünceler II, Cumhuriyet, nr. 3822, 3 İkincikanun 1935, s.1
Öztürkçe ile-Kızıma(Ş), Cumhuriyet, nr.3825, 6 İkincikanun 1935, s.1

1936

Dosya-Şafak Sökmeden, Akşam, nr.6540, 1 K.sani 1936, s.3
Dosya-Vagon Vesikası ve Hazreti İbrahim, Akşam, nr.6544, 5 K.sani 1936, s.3
Yeni Neslin Edebiyat Kültürü, Aydıbir, nr.8, 1 Nisan 1936, s.16-17
Kısa Sütun-Genç Yazmana Mektup, Akşam, nr.6443, 24 Eylül 1936, s.3

- Kısa Sütun-Edebiyat Etrafında, Akşam, nr.6447, 28 Eylül 1936, s.3
Kısa Sütun-İkinci Cevap, Akşam, nr.6450, 1 T.evvel 1936, s.3
Kısa Sütun-Küçük Bir Teklif, Akşam, nr.6455, 6 T.evvel 1936, s.3
Dosya-Onu Unutma, Akşam, nr.6457, 8 T.evvel 1936, s.3,4
Kısa Sütun-Dinlemeyi Öğrenmeli, Akşam, nr.6460, 11 T.evvel 1936, s.3
Dosya-Vagon Nazırlar, Lokomotif Nazırlar, Akşam, nr.6462, 13 T.evvel 1936, s.3
Kısa Sütun-Bay İmzasıza, Akşam, nr.6464, 15 T.evvel 1936, s.3
Gençliğimizde, Akbaba, nr.145, 17 T.evvel 1936, s.7
Dosya-Ocak Hatıralarından, Akşam, nr.6467, 18 T.evvel 1936, s.3
Dosya-Duyulmayacak Bir Cevap, Akşam, nr.6469, 20 T.evvel 1936, s.3
Kısa Sütun-Zamanına Uy, Akşam, nr.6474, 25 T.evvel 1936, s.3
Kısa Sütun-Şerefsiz Çarpışmalara Karşı, Akşam, nr.6477, 28 T.evvel 1936, s.3
Kısa Sütun-Bilmek Bahsi, Akşam, nr.6479, 30 T.evvel 1936, s.3
Rüya Gibi Bir Yazdı(Ş), Aydıbir, nr.14, 1 T.sani 1936, s.16-17
Dosya-Arizai Cevabı, Akşam, nr.6483, 3 T.sani 1936, s.3
Dosya-Fotoğrafçı Camlıkları, Akşam, nr.6486, 6 T.sani 1936, s.3
Musahabe: Sergi Etrafında I, Cumhuriyet, nr.4487, 8 İkinciteşrin 1936, s.
Dosya-Felaket Arifesinde, Akşam, nr.6489, 9 T.sani 1936, s.3
Dosya-Diderot ve Katerina, Akşam, nr.6490, 10 T.sani 1936, s.3
Ulus'un Nüktesever Yazmanına, Ulus, nr.5493, 11 Sontesşrin 1936, s.2
Atatürk'e Dair, Akşam, nr.6492, 12 T.sani 1936, s.3
Musahabe: Sergi Etrafında II, Cumhuriyet, nr.4491, 12 İkinciteşrin 1936, s.3
Dosya-Kapı Arkasında, Akşam, nr.6494, 14 T.sani 1936, s.3
Musahabe: Sergi Etrafında III, Cumhuriyet, nr.4494, 15 İkinciteşrin 1936, s.3
Açık Mektup-Ressam Bay Şevket'e, Akşam, nr.6498, 18 T.sani 1936, s.3
Dosya-Kıyamet Koptu, Akşam, nr.6500, 20 T.sani 1936, s.3
Dosya-Sinirlilik Saatlerimde, Akşam, nr.6503, 23 T.sani 1936, s.3
Dosya-Türkün Ahı, Akşam, nr.6506, 26 T.sani 1936, s.3
Dosya-Yavuz, Midilli v.s., Akşam, nr.6509, 29 T.sani 1936, s.3
İhtiyar Dedi ki (Ş), Aydıbir, nr.15, 1 K.evvel 1936, s.65
Dosya-Perens Terbiyesi, Akşam, nr.6520, 10 K.evvel 1936, s.3
Dosya-Talâkat Tufanı, Akşam, nr.6524, 14 K.evvel 1936, s.3
Dosya-Gıdayı Manevî Bahsi, Akşam, nr.6528, 20 K.evvel 1936, s.3
Dosya-Kalem Bezirganlığı, Akşam, nr.6532, 24 K.evvel 1936, s.3
Dosya-İrfan Buhranı, Akşam, nr.6535, 27 K.evvel 1936, s.3

1937

- Bakiyi Anarak(Ş), Her Ay, nr.5, 1 K.sani 1938, s.94
Büyük Müjde, Akşam, nr.6567, 28 K.sani 1937, s.1
İftiharımız Coşuyor, Akşam, nr.6568, 29 K.sani 1937, s.1
Ankara'daki Adam, Akşam, nr.6569, 30 K.sani 1937, s.1
İdeal Çağlıyor, Akşam, nr.6570, 31 K.sani 1937, s.1
Dış Politikamıza Dair, Akşam, nr.6572, 2 Şubat 1937, s.1
İleri Görelim, Akşam, nr.6573, 3 Şubat 1937, s.1
İdeal Mimarlığı, Akşam, nr.6578, 8 Şubat 1937, s.1
Hülya Gölü(Ş), Her Ay, nr.4, 20 Haziran 1937, s.104
Rüya Deresi(Ş), Her Ay, nr.4, 20 Haziran 1937, s.146
Bulunmuş Gazel, Akbaba, nr.192, 10 Eylül 1937, s.12
Zeka Bayramı, Akşam, nr.6845, 5 T.sani 1937, s.1
Tüccar Kimdir?, Akşam, nr.6848, 8 T.sani 1937, s.1
Celâl Bayar'ın Nutku, Akşam, nr.6851, 11 T.sani 1937, s.3

1938

- Musahabe: Güzel Sanatlar Akademisi, Cumhuriyet, nr.4933, 5 Şubat 1938, s.3
Musahabe: Ressam Leopold Levy, Cumhuriyet, nr.4939, 11 Şubat 1938, s.3
Musahabe: Zeka Senatoryumu, Cumhuriyet, nr.4944, 19 Şubat 1938, s.3
Musahabe: Yeni Kuronometre, Cumhuriyet, nr.4947, 22 Şubat 1938, s.3
Konuşmalar: Gezerek ve Düşünerek, Cumhuriyet, nr.4952, 27 Şubat 1938, s.3
Konuşmalar: Gezerek ve Düşünerek II, Cumhuriyet, nr.4957, 4 Mart 1938, s.3
Konuşmalar: Gezerek ve Düşünerek III, Cumhuriyet, nr.4961, 8 Mart 1938, s.3
Konuşmalar: Bir Sohbet Hatırası I, Cumhuriyet, nr.4964, 11 Mart 1938, s.3
Konuşmalar: Bir Sohbet Hatırası II, Cumhuriyet, nr.4967, 14 Mart 1938, s.3
Konuşmalar: Ankara Gölünü Düşünerek, Cumhuriyet, nr.4971, 18 Mart 1938, s.3
Konuşmalar: Beş Kuruşla, Cumhuriyet, nr.4974, 21 Mart 1938, s.3
Konuşmalar: Feyezan Karşısında, Cumhuriyet, nr.4981, 28 Mart 1938, s.3
Konuşmalar: Akdeniz Meseleleri, Cumhuriyet, nr.4987, 3 Nisan 1938, s.3
Konuşmalar: Şamatalı Hiçlikler ve Değerli Varlıklar, Cumhuriyet, nr.4994, 10 Nisan 1938, s.3
Konuşmalar: Ah Şu Kasaturalı Edebiyat, Cumhuriyet, nr.5001, 17 Nisan 1938, s.3
Konuşmalar: Bir Dosta Cevap, Cumhuriyet, nr.5014, 30 Nisan 1938, s.3
Dış Topraklarda I-Paris'in En Güzel Yeri, Cumhuriyet, nr.5112, 6 Ağustos 1938, s.3
Yurt Dışında II-Paris İntibaları, Cumhuriyet, nr.5123, 17 Ağustos 1938, s.3
Yurt Dışında III-Paris Düşünceleri, Cumhuriyet, nr.5138, 1 Eylül 1938, s.3
Yurt Dışında IV-İki Heykel Vesilesiyle, Cumhuriyet, nr.5142, 5 Eylül 1938, s.3

- Yurt Dışında V-Hollanda Ufuklarında, Cumhuriyet, nr.5162, 25 Eylül 1938, s.3
Atatürk İçin, Türk Tiyatrosu, nr.107, 1 İkinciteşrin 1938, s.3
Vazife Başına, Ulus, 12.11.1938, s.3
Husuftan Sonra, Ulus, 13.11.1938, s.3
Gelecek Karşısında, Ulus, 14.11.1938, s.3
İdeal Akıncısı, Ulus, 16.11.1938, s.3
Heykeline Bakarak, Ulus, 17.11.1938, s.3
İnsan Atatürk, Ulus, 19.11.1938, s.2
Yurt Dışında VI-Almanya'dan Geçerken, Cumhuriyet, nr.5191, 24 Birinciteşrin 1938, s.3
Yurt Dışında VII-Arap Nasyonalizmi, Cumhuriyet, nr.5193, 26 Birinciteşrin 1938, s.3
Yurt Dışında VIII-Flamandiya Tablosu, Cumhuriyet, nr.5201, 3 İkinciteşrin 1938, s.3
Yurt Dışında IX-Sinirlilik Dakikalarımda, Cumhuriyet, nr.5207, 9 İkinciteşrin 1938, s.3
İdeal Akıncısı, Cumhuriyet, nr.5217, 19 İkinciteşrin 1938, s.3
Asıl Kabri, Cumhuriyet, nr.5220, 22 İkinciteşrin 1938, s.2
Fikir Boğuşmaları Arasında, Cumhuriyet, nr.5224, 26 İkinciteşrin 1938, s.3
Bayrağın Gölgesinde, Ülkü, c.12, nr.70, Birincikanun 1938, s.325-326
Sanat Kulisi-"Her Güzelliğe Aşık", Cumhuriyet, nr.5238, 12 Birincikanun 1938, s.3
Mülâhazalar-Şehir Şuuru ve Yurda Saygı, Cumhuriyet, nr.5257, 31 Birincikanun 1938, s.5

1939

- Düşünceler-Anıt Hakkında, Cumhuriyet, nr.5266, 9 İkincikanun 1939, s.5
Kültür Bahisleri-Mikroskobik Dahiler ve Hafif Sıklet Şampiyonları, Cumhuriyet, nr.5315, 2 Mart 1939, s.3
Düşünceler-Ne Söyleyecek?: Şefin Nutkunu Beklerken, Cumhuriyet, nr.5318, 5 Mart 1939, s.3
Düşünceler-Arşiv Klavuzu, Cumhuriyet, nr.5321, 8 Mart 1939, s.3
Kültür Bahisleri-Hayır Şuuru ve Okuma Şuuru, Cumhuriyet, nr.5325, 12 Mart 1939, s.3
Gençlik ve Kültür-Manevî Teverrüm, Cumhuriyet, nr.5335, 22 Mart 1939, s.3
Düşünceler-Abidelerimiz, Cumhuriyet, nr.5340, 27 Mart 1939, s.3
Düşünceler-Mantık Zelzelesi, Cumhuriyet, nr.5352, 8 Nisan 1939, s.3
Millî Ekonomide İdeal Yıkıcılığı, Cumhuriyet, nr.5357, 13 Nisan 1939, s.3
Düşünceler-Kuvvetli Hükûmet, Cumhuriyet, nr.5365, 21 Nisan 1939, s.3
Düşünceler-Teminat Kepazeliği, Cumhuriyet, nr.5359, 15 Nisan 1939, s.3
Düşünceler-Mayıs İlhamları, Cumhuriyet, nr.5380, 6 Mayıs 1939, s.3
Neşriyat Kongresi Sebebiyle-İrfan Seferberliği, Cumhuriyet, nr.5382, 8 Mayıs 1939, s.3
Bizim Hayati Sahamız, Akşam, nr.7386, 16 Mayıs 1939, s.1,13
Yürümek İnşa Etmek, Akşam, nr.7387, 17 Mayıs 1939, s.1,13
Yeni Rotamız, Akşam, nr.7389, 19 Mayıs 1939, s.1, 4

- Düşünceler-Demokrasi Düşmanlığı I, Cumhuriyet, nr.5393, 19 Mayıs 1939, s.3
Ondokuz Mayıs, Akşam, nr.7390, 20 Mayıs 1939, s.1,13
Bütçeye Başlarken, Akşam, nr.7392, 22 Mayıs 1939, s.1,4
Düşünceler-Demokrasi Düşmanlığı II, Cumhuriyet, nr.5397, 23 Mayıs 1939, s.3
Konsey Toplantısı, Akşam, nr.7394, 24 Mayıs 1939, s.1,7
İkinci Nikah, Akşam, nr.7396, 26 Mayıs 1939, s.1,8
En Hayırlı Muvazene, Akşam, nr.7399, 29 Mayıs 1939, s.1,10
Kurultay Açıldı, Akşam, nr.7401, 31 Mayıs 1939, s.1,6
Talâkat Çağlayanı, Ulus, 31.5.1939, s.2
Talâkat Çağlayanı, Akşam, nr.7402, 1 Haziran 1939, s.1,11
İki Korku Arasında, Akşam, nr.7404, 3 Haziran 1939, s.1,7
Bir İrfan Hanedanı, Cumhuriyet, nr.5410, 5 Haziran 1939, s.3
Yeni Yolunda, Akşam, nr.7409, 8 Haziran 1939, s.1,10
Bir Fıkra Münasebetiyle, Akşam, nr.7410, 9 Haziran 1939, s.1,4
Balkan Birliğine Doğru, Akşam, nr.7414, 13 Haziran 1939, s.1,11
Yurt Havasında, Akşam, nr.7415, 14 Haziran 1939, s.1,8
Barem Kanunu Etrafında, Akşam, nr.7417, 16 Haziran 1939, s.1,4
Elele Verirken, Akşam, nr.7418, 17 Haziran 1939, s.1,7
Aziz Misafirimiz Vesilesiyle, Akşam, nr.7422, 21 Haziran 1939, s.1,8
Kitap Yaprakları-Celâl Esad ve Son Eseri, Cumhuriyet, nr.5430, 25 Haziran 1939, s.5
Mesut Anlaşma, Akşam, nr.7427, 26 Haziran 1939, s.1,4
İktisadî Sulh, Akşam, nr.7428, 27 Haziran 1939, s.1,10
Açık Söz Kaçık Söz, Akşam, nr.7429, 28 Haziran 1939, s.1,8
Harpci Terbiye, Sulhçü Terbiye, Akşam, nr.7435, 4 Temmuz 1939, s.1,11
Balkanlıların Dostu Kimdir?, Akşam, nr.7439, 8 Temmuz 1939, s.1,13
Kitap Yaprakları-Dağ Yolu ve Hamdullah Suphi Tanrıöver, Cumhuriyet, nr.5443, 8 Temmuz 1939, s.5
Ticarî Namus ve Millî Şeref, Akşam, nr.7441, 10 Temmuz 1939, s.1,4
Kitap Yaprakları-Boğaziçi, Cumhuriyet, nr.5446, 11 Temmuz 1939, s.5
Mahalle Çocukları Gibi, Akşam, nr.7442, 11 Temmuz 1939, s.1,13
Vatan Bağrına Doğru, Akşam, nr.7443, 12 Temmuz 1939, s.1,10
Şerefli Bir Ortaklık, Akşam, nr.7444, 13 Temmuz 1939, s.1,13
Kitap Yaprakları-Yakubun Rahmeti, Cumhuriyet, nr.5448, 13 Temmuz 1939, s.5
İç ve Dış Ahengi, Akşam, nr.7445, 14 Temmuz 1939, s.1,10
Nota Verilmişmiş, Akşam, nr.7446, 15 Temmuz 1939, s.1,6
Barış Sigortası, Akşam, nr.7447, 16 Temmuz 1939, s.1,4

- Maarif Şurası, Akşam, nr.7449, 18 Temmuz 1939, s.1,11
Elvâh-ı Tabiatın, Akbaba, nr. 289, 20 Temmuz 1939, s. 10-11
Kitap Yaprakları-Bekar Bir Çocuk Babası, Cumhuriyet, nr.5457, 22 Temmuz 1939, s.5
Kitap Yaprakları-Tarihle Başbaşa, Cumhuriyet, nr.5468, 2 Ağustos 1939, s.5
Genç İhtiyarlar ve İhtiyar Gençler, Cumhuriyet, nr.5474, 8 Ağustos 1939, s.3
Günün Mevzuları-Amerika Bitarafılık Kanunu, Cumhuriyet, nr.5564, 6 İkinciteşrin 1939, s.3
Günün Mevzuları-Muahedenin Etrafında, Cumhuriyet, nr.5569, 11 İkinciteşrin 1939, s.3
Günün Mevzuları-Gene Amerika Bitarafılığı, Cumhuriyet, nr.5572, 16 İkinciteşrin 1939, s.3
Düşünceler-Yaygarayı Dinlerken, Cumhuriyet, nr.5582, 26 İkinciteşrin 1939, s.3
Adende Bir Fısıltı, Cumhuriyet, nr.5530, 3 Birinciteşrin 1939, s.3
Günün Mevzuları-Vuzuh Siyaseti, Cumhuriyet, nr.5596, 10 Birincikanun 1939, s.3
Düşünceler-Fransızlar ve Biz, Cumhuriyet, nr.5602, 16 Birincikanun 1939, s.3

1940

- Düşünceler-Yeni Müdafaa-i Milliye, Cumhuriyet, nr.5618, 1 İkincikanun 1940, s.3
Düşünceler-Birlik ve Beraberlik, Cumhuriyet, nr.5623, 6 İkincikanun 1940, s.3
Millî Hamle Etrafında I-İmara Başlamadan, Cumhuriyet, nr.5624, 7 İkincikanun 1940, s.3
Millî Hamle Etrafında II-Tabiatla Harp, Cumhuriyet, nr.5626, 9 İkincikanun 1940, s.3
Düşünceler-Cani Haksızlıklar, Cumhuriyet, nr.5629, 12 İkincikanun 1940, s.3
Düşünceler-Deniz Üstünden Su Altına, Cumhuriyet, nr.5631, 14 İkincikanun 1940, s.3
Düşünceler-Dilerim ki: Bir Yaşındaki Millet Çocuğuna, Cumhuriyet, nr.5637, 20 İkincikanun 1940, s.3
Sinirli Münzevi I-Kendi Kusurlarımız Kendi Dertlerimiz, Cumhuriyet, nr.5644, 30 İkincikanun 1940, s.3
Sinirli Münzevi II-Eskimiş Yenilikler, Cumhuriyet, nr.5647, 2 Şubat 1940, s.3
Sinirli Münzevi III-Üç Perde, Cumhuriyet, nr.5658, 13 Şubat 1940, s.3
Sinirli Münzevi IV-Türk İrfanı Sömürge Değildir, Cumhuriyet, nr.5665, 20 Şubat 1940, s.3
Sinirli Münzevi V-Gürültü ve Medeniyet, Cumhuriyet, nr.5669, 24 Şubat 1940, s.3
Sinirli Münzevi VI-Halkı Nasıl Sevmeli?, Cumhuriyet, nr.5677, 3 Mart 1940, s.3
Sinirli Münzevi VII-Söylenti, Cumhuriyet, nr.5689, 15 Mart 1940, s.3
Sinirli Münzevi VIII-İftira, Cumhuriyet, nr.5692, 18 Mart 1940, s.3
Kısa Sütunlar-Compiègne Ormanı, Cumhuriyet, nr.5791, 25 Haziran 1940, s.3
Kısa Sütunlar-Hür ve Şerefli Kalmak, Cumhuriyet, nr.5800, 4 Temmuz 1940, s.3
Kısa Sütunlar-Elbirliği, Vakıt, nr.8140, 7 Eylül 1940, s.1,2
Bedenî Mükellefiyet Etrafında, Vakıt, nr.8142, 9 Eylül 1940, s.1
Kısa Sütunlar-Gecikmiş Bir Cevap: İmzasız Hocaya, Vakıt, nr.8144, 11 Eylül Latin Kardeşliği
Münasebetiyle, Vakıt, nr.8145, 12 Eylül 1940, s.2

- Kısa Sütunlar-Elzem Bir İnkılap: Zihniyet İnkılabı, Vakıt, nr.8147, 14 Eylül 1940, s.1
Türkçeyi Müdafaa, Vakıt, nr.8151, 18 Eylül 1940, s.1
Kısa Cevaplar, Vakıt, nr.8159, 26 Eylül 1940, s.1
Kısa Sütunlar-Bir Rica, Vakıt, nr.8163, 30 Eylül 1940, s.1, 2
Kısa Sütunlar-İrfanımıza Dair, Vakıt, nr.8168, 5 Birinciteşrin 1940, s.4
Etrafımıza Bakarken, Vakıt, nr.8170, 7 Birinciteşrin 1940, s.1, 4
Hazin Bir Ziya ve Mühim Bir Kazanç, Vakıt, nr.8172, 9 Birinciteşrin 1940, s.1, 2
Yalova Gezintilerinden-İki Ses, Vakıt, nr.8174, 11 Birinciteşrin 1940, s.1, 3
Atina Üniversitesi ve Mesajı, Cumhuriyet, nr. 5843, 14 T.evvel 1940, s.2
Fevkalade Bir Hadise, Vakıt, nr.8180, 17 Birinciteşrin 1940, s.1
Tek Söz, Tok Söz, Vakıt, nr.8187, 24 Birinciteşrin 1940, s.1, 4
Türk'ün Ahı, Vakıt, nr.8190, 27 Birinciteşrin 1940, s.1, 4
Soysuz Yalanlara Karşı, Vakıt, nr.8195, 1 İkinciteşrin 1940, s.1, 2
Ümanizma Bahsi, Hakikat, nr. 106, 5 İkinciteşrin 1940, s.2
Ümanizma Bahsi II, Hakikat, nr. 107, 6 İkinciteşrin 1940, s.2
Tok Karın ve Aç Göz, Vakıt, nr.8207, 15 İkinciteşrin 1940, s.1
Dediler(\$), Cumhuriyet, nr.5847, 18 İkinciteşrin 1940, s.3
Mükemmel Bir Tören, Vakıt, nr.8215, 23 İkinciteşrin 1940, s.1
Restiniz! Gördüm, Vakıt, nr.8219, 27 İkinciteşrin 1940, s.1
Bucak-Bazısı(\$), Cumhuriyet, nr.5857, 28 İkinciteşrin 1940, s.2
Öbür Dünyadan I(\$), Cumhuriyet, nr.5866, 7 Birincikanun 1940, s.2
Öbür Dünyadan II(\$), Cumhuriyet, nr.5870, 11 Birincikanun 1940, s.2
Gideni Anarak(\$), Cumhuriyet, nr.5875, 16 Birincikanun 1940, s.2
Öbür Dünyadan III(\$), Cumhuriyet, nr.5886, 27 Birincikanun 1940, s.2
Asker Kardeşlerimize(\$), Cumhuriyet, nr.5890, 31 Birincikanun 1940, s.2

1941

- Bazı Sesler Karşısında, Vakıt, nr.8261, 12 İkincikanun 1941, s.1
Öbür Dünyadan IV-Gecikmiş Bir Mektup(\$)-Nazım Poroy'a, Cumhuriyet, nr.5925, 7 Şubat 1941, s.2
Mademki(\$)-Fuad Şemsi'ye, Cumhuriyet, nr.5932, 14 Şubat 1941, s.2
Radyo Başında(\$), Cumhuriyet, nr.5942, 24 Şubat 1941, s.2
Taniniyye(\$), Cumhuriyet, nr.5951, 5 Mart 1941, s.2
İçim Diyor ki(\$), Cumhuriyet, nr.5979, 2 Nisan 1941, s.2
Etrafında(\$), Ulus, 5.4.1941, s.2
Hazırız(\$), Ulus, 13.4.1941, s.2
Dediler ki(\$), Ulus, 17.4.1941, s.2
Fikret'i Anarak, Cumhuriyet, nr.6117, 20 Ağustos 1941, s.2

Günün Meseleleri-Devletler Hukuku Etrafında, Ulus, 8.8.1941, s.2
Sanat ve Fikir Aleminde Müzmin Dava, Ulus, 12.8.1941, s.2
Sahnedekiler-Kendileri Söylüyor, Cumhuriyet, nr.6131, 3 Eylül 1941, s.2
Kitaplar Arasında-Fahim Bey ve Biz, Cumhuriyet, nr.6133, 11 Eylül 1941, s.2
Fahim Bey ve Biz, Yücel, c.14, nr.80, Ekim 1941, s.87-89
İhtikara Karşı, Cumhuriyet, nr.6137, 15 Eylül 1941, s.2
Sahneçikler-Sinirli Sözleri, Cumhuriyet, nr. 6143, 21 Eylül 1941, s.2
Sahneçikler-Plaj Dedikodusu, Cumhuriyet, nr. 6148, 28 Eylül 1941, s.2
Sahneçikler-Dostlar Arasında, Cumhuriyet, nr. 6152, 30 Eylül 1941, s.2
Fahim Bey ve Biz, Yücel, c.14, nr.80, Ekim 1941, s.87-89
Sahneçikler-Sertçe Bir Konuşuş, Cumhuriyet, nr.6161, 9 Birinciteşrin 1941, s.2
Sahneçikler-Tenkit Bahsi, Cumhuriyet, nr. 6175, 25 İkinciteşrin 1941, s. 2
Sahneçikler-Telefon Başında, Cumhuriyet, nr.6181, 31 Birinciteşrin 1941, s.2
Sahneçikler-Ah Şu Münekkidler, Cumhuriyet, nr.6192, 11 İkinciteşrin 1941, s.2
Dün ve Bugün-İki Arkadaş, Cumhuriyet, nr.6214, 4 Birincikanun 1941, s.2
Nüfusumuz ve Sakatlarımız, Cumhuriyet, nr.6221, 11 Birincikanun 1941, s.2
Sahneçikler-Dilimize Dair, Cumhuriyet, nr.6236, 26 Birincikanun 1941, s.2
Tevfik Fikret Bey, Servet-i Fünûn, 1941, s.2349, C.XC

1942

Sahneçikler-Gene Dil Üzerine, Cumhuriyet, nr.6250, 12 İkincikanun 1942, s.2
Bodrum Değil Yayla, Ulus, 28.2.1942, s.2, 4
Duygu ve Düşünce, Çınaraltı, c.2, nr.31, 7 Mart 1942, s.7
Kafiye Şakaları(Ş), Cumhuriyet, nr.6390, 1 Haziran 1942, s.2
Bucak-Söyler(Ş), Cumhuriyet, nr.6407, 18 Haziran 1942, s.2
Kafiye Şakaları II(Ş), Cumhuriyet, nr.6414, 25 Haziran 1942, s.2
Bucak-Bilmece: Kömür Hakkında(Ş), Cumhuriyet, nr.6420, 1 Temmuz 1942, s.2
Sahneçikler-Rotamız Bellidir, Cumhuriyet, nr.6435, 16 Temmuz 1942, s.2
Tufan Ağanın Kahvesi, Çınaraltı, c.2, nr.47, 15 Ağustos 1942, s.6
Mızrak Boyu-Önce Hangisi, Ulus, 23.8.1942, s.2
Geleceğin Eşiğinde, Yeni Adam, nr. 400, 27 Ağustos 1942, s. 5
Bucak-Düdüğü Anladık Yaygara Niçin?, Cumhuriyet, nr.6474, 24 Ağustos 1942, s.2
İdeal Yıkıcıları, Cumhuriyet, nr.6485, 4 Eylül 1942, s.2
Mızrak Boyu-İki Görüş, Ulus, 6.9.1942, s.2
Kültür Sütunları-Yahya Kemal Vafında, Cumhuriyet, nr.6495, 14 Eylül 1942, s.2
Mızrak Boyu-Kendisi ve Kabinesi, Ulus, 14.9.1942, s.2
Kültür Sütunları-Yahya Kemal Vafında II, Cumhuriyet, nr.6503, 22 Eylül 1942, s.2

- Mızrak Boyu-Elazığ Dönüşü, Ulus, 18 Kasım 1942, s.2
Kültür Sütunları-Yahya Kemal Vafında III, Cumhuriyet, nr.6512, 1 Birinciteşrin 1942, s.2
Kültür Sütunları-Yahya Kemal Vafında IV, Cumhuriyet, nr.6517, 6 Birinciteşrin 1942, s.2
Mızrak Boyu-Ekonomi Davası, Ulus, 6.10.1942, s.2
Kültür Sütunları-Yahya Kemal Vafında V, Cumhuriyet, nr.6526, 17 Birinciteşrin 1942, s.2
Mızrak Boyu-Son Kararları Düşünerek, Ulus, 13.11.1942, s.2
Mızrak Boyu-Elâzığ Dönüşü, Ulus, 18. 12. 1942, s. 2
Kültür Sütunları-En Doğru Rota ve Türke Doğru, Cumhuriyet, nr.6577, 7 Birincikanun 1942, s.2
Kültür Sütunları-En Doğru Rota ve Türke Doğru II, Cumhuriyet, nr.6584, 14 Birincikanun 1942, s.2
Kültür Sütunları-En Doğru Rota ve Türke Doğru III, Cumhuriyet, nr.6595, 28 Birincikanun 1942, s.2

1943

- Kültür Sütunları-En Doğru Rota ve Türke Doğru IV, Cumhuriyet, nr.6606, 8 İkincikanun 1943, s.2;
aynı yazı dizisi Yeni Adam mecmuasında tekrar yayınlanmıştır. (nr.420, 14 Sonkanun 1943, s. 6-7;
nr.421, 21 Sonkanun 1943, s. 6-7; nr. 422, 28 Sonkanun 1943, s. 6-7; nr. 423, 4 Şubat 1943, s. 6-7)
Gençler Bayramınız Kutlu Olsun, Değirmen, nr. 6, 10 Mart 1943, s. 179-180
Torunuma Öğüt(Ş), Ulus, 24.3.1943, s.2
Duygu ve Düşünce, Çınaraltı, c.4, nr.79, 27 Mart 1943, s.10
Mızrak Boyu-Nirengi Noktaları, Ulus, 30.3.1943, s.2
Mızrak Boyu-Görgü Bahsi, Ulus, 1.5.1943, s.2
Divan Edebiyatı, Ulus, 3.5.1943, s.2
İki Örneğe Bakarak, Ulus, 20.5.1943, s.2
İstanbul Gezintileri-29 Mayıs, Cumhuriyet, nr.7107, 28 Mayıs 1944, s.2
Mızrak Boyu-İki Nefaset Kutusu, Ulus, 30.5.1943, s.2
Davet, Çınaraltı, c.4, nr.98, 7 Ağustos 1943, s.7
Ortancalar, Çınaraltı, c.4, nr.99, 14 Ağustos 1943, s.5
Kıydan Kart, Çınaraltı, c.4, nr.100, 21 Ağustos 1943, s.5
Sen Söyle, Çınaraltı, c.5, nr.102, 4 Eylül 1943, s.5

1944

- Çakıl Gene Sana(Ş), Ulus, 7.1.1944, s.2
Kızıma Mektup(Ş), Ulus, 9.1.1944, s.2
İkinci Mektup(Ş), Ulus, 13.1.1944, s.2
Sükût Fırsatı, Ulus, 23.1.1944, s.2
Gelinime Mektup(Ş), Ulus, 26.1.1944, s.2
Kaside-i Takdis (Ş), Çınaraltı, c.6, nr.128, 4 Mart 1944, s.8
Romantik Sahifeleri-Başlarken, Çınaraltı, c.6, nr.129, 11 Mart 1944, s.11

Neler Neler Oldu? (Ş), Çınaraltı, c.6, nr.130, 18 Mart 1944, s.8; Tekrar, Çınaraltı, c.6, nr.134, 15 Nisan 1944, s.7

Mızrak Boyu-Bilen Çalışan ve Başaran, Ulus, 29.3.1944, s.2

Biraz Tegazzül (Ş), Çınaraltı, c.6, nr.133, 8 Nisan 1944, s.7

Hamid'i Anarken, Akbaba, nr. 6, 13 Nisan 1944, s.5

Şimdi(Ş), Akbaba, nr.6, 13 Nisan 1944, s.3

Şunlar Bunlar (Ş), Akbaba, nr.8, 27 Nisan 1944, s.10

Posta Kartları (Ş), Çınaraltı, c.6, nr.139, 20 Mayıs 1944, s.5

İstanbul Gezintileri-İlk Mektup, Cumhuriyet, nr.7112, 2 Haziran 1944, s.2

İstanbul Gezintileri, Cumhuriyet, nr.7117, 7 Haziran 1944, s.2

İstanbul Gezintileri-Hep Aynı Sınıf, Cumhuriyet, nr.7124, 14 Haziran 1944, s.2

İstanbul Gezintileri-Birkaç İğne, Cumhuriyet, nr.7132, 22 Haziran 1944, s.2

İstanbul Gezintileri-Deniz Taşıtlarında, Cumhuriyet, nr.7139, 29 Haziran 1944, s.2

İstanbul Gezintileri-İçimizi Eşeledikçe, Cumhuriyet, nr.7149, 9 Temmuz 1944, s.2

İstanbul Gezintileri-Şundan Bundan, Cumhuriyet, nr.7166, 26 Temmuz 1944, s.2

Edebiyat Bahisleri-İngiliz Edebiyatı ve Bizim Bilmediğimiz Hakikat, Cumhuriyet, nr.7291, 8 Birincikanun 1944, s.2

Edebiyat Bahisleri-İngiliz Edebiyatından Neler Alabiliriz?, Cumhuriyet, nr.7294, 11 Birincikanun 1944, s.2

İçtimaî Bahisler-Vatanseverlik Mefhumunun Bugünkü Manası, Cumhuriyet, nr.7298, 15 Birincikanun 1944, s.2

1945

Yolculuk Notları-Boğazı Geçerken Boğaz Bahsi, Cumhuriyet, nr.7552, 26 Ağustos 1945, s.2

Yolculuk Notları-Dünkü ve Bugünkü İzmire Dair, Cumhuriyet, nr.7557, 31 Ağustos 1945, s.2

Mızrak Boyu-Ruh Disiplini, Ulus, 7.11.1945, s.2

Mızrak Boyu-Tılsım Yok, Ulus, 19.11.1945, s.2

İki Tip, Ülkü (yeni seri), c.9, nr.101, 1 Aralık 1945, s.5

İstanbul Gezintileri-Yıkıcılıktan Uzak, Cumhuriyet, nr.7318, 4 İkincikanun 1945, s.2

İki Tip, Ülkü (Yeni seri) c.9, nr.102, 16 Aralık 1945, s.2

1946

İlimden Felsefeden, Ülkü (yeni seri), c.9, nr.105, 1 Şubat 1946, s.5

Ülfet ve Uzlet Bahsi, Ülkü, c.9, nr.107, 1 Mart 1946, s.9

Sırası Düştükçe-Cumhuriyet Katilleri, Son Telgraf, nr.3444, 12 Temmuz 1946, s.3

Ucuz Kahramanlıklar, Son Telgraf, nr.3451, 19 Temmuz 1946, s.3

Mürakebeli Hayat, Son Telgraf, nr.3449, 17 Temmuz 1946, s.3

Uyandır Onu, Son Telgraf, nr.3455, 23 Temmuz 1946, s.3

Ne Çabuk Cıvıyoruz, Son Telgraf, nr.3456, 24 Temmuz 1946, s.3

Hesab Bahsi, Son Telgraf, nr.3471, 8 Ağustos 1946, s.3

1947

Bucak I-Kenan da Beraber (\$), Ulus, 20.2.1947, s.3

Bucak II-Kenan da Beraber (\$), Ulus, 21.2.1947, s.3

Bucak III-Tegazzül (\$), Ulus, 22.2.1947, s.3

Bucak IV-Tartı Bahsi(\$), Ulus, 23.2.1947, s.3

Bucak V-Gene Onlar (\$), Ulus, 27.2.1947, s.3

Bucak VI-Dünkü Bahis (\$), Ulus, 1.3.1947, s.3

Mızrak Boyu-Aydın Çağ, Ulus, 3.3.1947, s.3

Bucak VII-Kınalıdan Kart(\$), Ulus, 4.3.1947, s.3

Mızrak Boyu-Kürsüye Saygı, Ulus, 7.3.1947, s.3

Bucak-İki Hitabet Örneği (\$), Ulus, 11.3.1947, s.3

Bucak-Petrol ve Pekmez (\$), Ulus, 12.3.1947, s.3

Mızrak Boyu-Muhaliflerin Demokratları, Ulus, 13.3.1947, s.3

Bucak-Çakıl'a Politika (\$), Ulus, 15.3.1947, s.3

Bucak-Ne Yazık! (\$), Ulus, 22.3.1947, s.3

Bucak-Konser (\$), Ulus, 27.3.1947, s.3

Bucak-Çakıl'a Kıt'alar(\$), Ulus, 22.4.1947, s.3

Bucak-Torunuma(\$), Ulus, 22.5.1947, s.2

Bucak-İllallah (\$), Ulus, 4.6.1947, s.3

Program Vesilesiyle, Memleket, nr.219, 20 Ekim 1947, s.3

Ülküye Koş İhtirastan Kaç, Ülkü(III. seri), c.1, nr.11, Kasım 1947, s.16

1948

Geçmişten Notlar-Hükûmet Teknesi Su Alıyordu, Son Telgraf, nr.4034, 4 Mart 1948, s.2

Geçmişten Notlar-Güneş Batmadan, Son Telgraf, nr.4035, 5 Mart 1948, s.2

Geçmişten Notlar-Büyük Adam, Son Telgraf, nr.4036, 6 Mart 1948, s.2

Geçmişten Notlar-Ulema Bolluğu, Son Telgraf, nr.4037, 7 Mart 1948, s.2

Geçmişten Notlar-İnhisarçı Ruhu, Son Telgraf, nr.4038, 8 Mart 1948, s.2

Geçmişten Notlar-İktidar Mevkii, Son Telgraf, nr.4039, 9 Mart 1948, s.2

Geçmişten Notlar-Sigortalı Hürriyet, Son Telgraf, nr.4040, 10 Mart 1948, s.2

Geçmişten Notlar-Gazete Aleyhdarlığı, Son Telgraf, nr.4041, 11 Mart 1948, s.2

Geçmişten Notlar-Yeni Dosyalardan, Son Telgraf, nr.4042, 12 Mart 1948, s.2

Geçmişten Notlar-Korkaklığın Korkunç Nevi, Son Telgraf, nr.4043, 13 Mart 1948, s.2

Geçmişten Notlar-Niçin Yazıyorum?, Son Telgraf, nr.4045, 15 Mart 1948, s.2

Radyodan İlham(\$), Son Telgraf, nr.4046, 16 Mart 1948, s.2

- Atatürk'ün Cevabı, Son Telgraf, nr.4047, 17 Mart 1948, s.2
Geçmişten Notlar-Ziya Gökalp'in Zaafları, Son Telgraf, nr.4048, 18 Mart 1948, s.2
Geçmişten Notlar-İntihabat ve Fesat, Son Telgraf, nr.4049, 19 Mart 1948, s.2
Geçmişten Notlar-Gaydalı Konser, Son Telgraf, nr.4050, 20 Mart 1948, s.2
Geçmişten Notlar-Yapma İnkılâpçılar, Son Telgraf, nr.4051, 21 Mart 1948, s.2
Geçmişten Notlar-Hamdullah Suphi, Son Telgraf, nr.4052, 22 Mart 1948, s.2
Geçmişten Notlar-Hamdullah Suphi II, Son Telgraf, nr.4053, 23 Mart 1948, s.2
Geçmişten Notlar-Paralarımız, Son Telgraf, nr.4054, 24 Mart 1948, s.2
Geçmişten Notlar-Ziraat Bankasına Dair, Son Telgraf, nr.4057, 27 Mart 1948, s.2
Kafiyeli Mektup(\$), Aydede, nr.91-4, 22 Mayıs 1948, s.1
Ufak Tefek(\$), Aydede, nr.91-6, 25 Mayıs 1948, s.1
İkinci Mektup(\$), Aydede, nr.91-7, 28 Mayıs 1948, s.
Ufak Tefek II (\$), Aydede, nr.91-8, 2 Haziran 1948, s.1
Hâlâ O Mektup(\$), Aydede, nr.91-9, 5 Haziran 1948, s.1; Hür Adım, nr. 1, 11 Ekim 1961, s. 8
Hâlâ O Mektup II(\$), Aydede, nr.91-10, 9 Haziran 1948, s.1
İstanbul Havadisi I, Aydede, nr.91-11, 12 Haziran 1948, s.4
İstanbul Havadisi II, Aydede, nr.91-13, 19 Haziran 1948, s.1
İhab Hulûsiye ((\$), Aydede, nr.91-14, 23 Haziran 1948, s.4
Söyleniş(\$), Aydede, nr.91-17, 3 Temmuz 1948, s.4
Prensese Şarkı (\$), Kahkaha, nr. 2, Aralık 1948, s. 32

1949

- Şarkı Taslağı(\$), Kahkaha, nr. 3, Ocak 1949, s. 32
Yazdıkça-Şiir Anlayışımız, Son Telgraf, nr.4340, 7 Ocak 1949, s.1
Bucak-Dediler ki... Dedim ki (\$), Ulus, 7.1.1949, s.3
Yazdıkça-Esef Verici Bir Gericilik, Son Telgraf, nr.4345, 12 Ocak 1949, s.1
Yazdıkça-Yine Esefle Söyleyeceğim, Son Telgraf, nr.4346, 13 Ocak 1949, s.1
Yazdıkça-Muhalefet ve Demokrasi Yobazlığı, Son Telgraf, nr.4344, 11 Ocak 1949, s.1
Yazdıkça-Kendimize Gelelim, Son Telgraf, nr.4347, 14 Ocak 1949, s.1
Yazdıkça-949 Söylentilerinden, Son Telgraf, nr.4349, 16 Ocak 1949, s.1
Bucak-İşte Düşündüğüm (\$), Ulus, 17.1.1949, s.3
Yazdıkça-Sayın Saka'ya Dair, Son Telgraf, nr.4350, 17 Ocak 1949, s.1
Yazdıkça-Müfritler Efsanesi, Son Telgraf, nr.4351, 18 Ocak 1949, s.1
Yazdıkça-Kabineyi Karşılarken, Son Telgraf, nr.4354, 21 Ocak 1949, s.1
Yazdıkça-Menfi Ruh ve Müsbet Kafa, Son Telgraf, nr.4356, 23 Ocak 1949, s.1
Bucak-Kılıç Tahta Olunca(\$), Ulus, 24.1.1949, s.3
Bucak-Hiç İnanmak Olmaz ha!(\$), Ulus, 27.1.1950, s.3

- Yazdıkça-Millet Namuna, Son Telgraf, nr.4361, 28 Ocak 1949, s.1
Bucak-Şubatın Eşiğinde(\$), Ulus, 31.1.1949, s.3
Yazdıkça-Menfaat Gazeteleri Babında, Son Telgraf, nr.4367, 3 Şubat 1949, s.1
Bucak-Genç İdealcilere(\$), Ulus, 16.2.1949, s.3
Mızrak Boyu-Halil Nihad'ı Anarak, Ulus, 1.3.1949, s.3
Yazdıkça-Serbesti Borusu ve Müdahale Davulu, Son Telgraf, nr.4459, 6 Mayıs 1949, s.1
Yazdıkça-Ben Hürriyeti Seçtim, Son Telgraf, nr.4460, 7 Mayıs 1949, s.1
Mızrak Boyu-Allahtan Korkmayanlar Partisi, Ulus, 7.5.1949, s.3
Yazdıkça-Skandal İstihası, Son Telgraf, nr.4461, 8 Mayıs 1949, s.1
Yazdıkça-İnkılâp Kafası ve Tavizler, Son Telgraf, nr.4463, 10 Mayıs 1949, s.1
Yazdıkça-Allah Demokrasiye Acısın, Son Telgraf, nr.4464, 11 Mayıs 1949, s.1
Bucak-Tuhfe-i Tekrim(\$), Ulus, 17.5.1949, s.3
Yazdıkça-Yine Tensikat Masalı, Son Telgraf, nr.4470, 17 Mayıs 1949, s.1
Yazdıkça-Laf Kabadayıları, Son Telgraf, nr.4471, 18 Mayıs 1949, s.1
Yazdıkça-İlk Mesele, Son Telgraf, nr.4473, 20 Mayıs 1949, s.1
Yazdıkça-Dünya Birliğine Doğru, Son Telgraf, nr.4475, 22 Mayıs 1949, s.1
Yazdıkça-Doğruyu Söyleyebilmek, Son Telgraf, nr.4476, 23 Mayıs 1949, s.1
Yazdıkça-Barışın Çaresi, Son Telgraf, nr.4478, 25 Mayıs 1949, s.1
Mızrak Boyu-Karanlık ve Projektör, Ulus, 25.5.1949, s.3
Bucak-Uyuyan Bir Resme(\$), Ulus, 3.6.1949, s.3
Ziyaretten Sonra(\$), Ulus, 10.11.1949, s.3
Bucak-Kafiyeli Mektup(\$), Ulus, 15.11.1949, s.3

1950

- Hiç İnanmak Olmaz ha!(\$), Ulus, 27. 1. 1950, s.3
İnsan Atatürk, Damla, c.II, nr.50, 1950, s.125
Panayır-Boş Çok Ama, Yeni İstanbul, nr.95, 5 Mart 1950, s.3
Panayır-Politika ve İlim, Yeni İstanbul, nr.102, 12 Mart 1950, s.3
Panayır-İlme Saygı, Yeni İstanbul, nr.109, 19 Mart 1950, s.7
Panayır-Şundan Bundan, Yeni İstanbul, nr.116, 26 Mart 1950, s.3
Panayır-İntikam ve Ceza, Yeni İstanbul, nr.123, 2 Nisan 1950, s.3
Panayır-Dedikodu, Yeni İstanbul, nr.130, 9 Nisan 1950, s.3
Panayır-Sanat ve Tenkit, Yeni İstanbul, nr.137, 16 Nisan 1950, s.3
Panayır-Partiler Bahsi, Yeni İstanbul, nr.151, 30 Nisan 1950, s.3
Panayır-İn kültülmuhale, Yeni İstanbul, nr.158, 7 Mayıs 1950, s.3
Panayır-Nasıl Konuşmalı, Yeni İstanbul, nr.165, 14 Mayıs 1950, s.3
Panayır-Gayeler ve Çareler, Yeni İstanbul, nr.179, 28 Mayıs 1950, s.3

- Panayır-Sana Senden Gelir, Yeni İstanbul, nr.186, 4 Haziran 1950, s.3
Panayır-Planlı Cemiyet, Yeni İstanbul, nr.193, 11 Haziran 1950, s.3
Panayır-Barış Bahsi, Yeni İstanbul, nr.221, 9 Temmuz 1950, s.3
Panayır-Vazifelere Dair, Yeni İstanbul, nr.228, 16 Temmuz 1950, s.3
Panayır-Siyasî Mimarlık, Yeni İstanbul, nr. 257, 14 Ağustos 1950, s. 3
Panayır-Fikriyat Bahsi, Yeni İstanbul, nr.318, 14 Ekim 1950, s.6

1951

- Türkçenin Başına Gelenler-Adnan Adıvar'a Açık Mektup-, Akşam, 15 Şubat 1951, s.5

1953

- Tiyatro Bahisleri-Piyas Seçimi ve Tenkit, Akşam 27 Ocak 1953, s.4
Millî Kütüphanemizin Kazandığı Önemli Bir Eser. B. Toven Lügati, Akşam, 4 Şubat 1953, s.4
Her Yaz, Yirminci Asır, nr.62, 22 Ekim 1953, s.22

1954

- Ah Şu Münekkitler, Hür Türkiye, nr.4, Mart 1954, s.10

1955

- Açık Kapı Serbest Liman-Geri Kafa ve İleri Fikir, Zafer, nr.2210, 22 Şubat 1955, s.3
Düşünce Bucağı-İdeal Yolu, Zafer, nr.2213, 25 Şubat 1955, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Enerji ile İtidal ile, Zafer, nr.2214, 27 Şubat 1955, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Basın Hatıralarından, Zafer, nr.2216, 1 Mart 1955, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Kuvvetli Hükûmet, Zafer, nr.2219, 4 Mart 1955, s.3
Düşünce Bucağı-Küfür Harbi ve Zeka Sulhü, Zafer, nr.2221, 6 Mart 1955, s.3
Düşünce Bucağı-Hak Yolunda, Zafer, nr.2223, 8 Mart 1955, s.3
Kitaplar Arasında-Tarihî Odalar, Cumhuriyet, nr.10966, 9 Mart 1955, s.5
Düşünce Bucağı-Asil Nedamet, Zafer, nr.2226, 11 Mart 1955, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Ezmantoz, Ezmantoz, Zafer, nr.2228, 13 Mart 1955, s.3
Düşünce Bucağı-Yurt Ufukları ve İngiliz Sanatı, Zafer, nr.2230, 15 Mart 1955, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Savaşçı Terbiye, Barışçı Terbiye, Zafer, nr.2232, 17 Mart 1955, s.3
Düşünce Bucağı-Duygu Yoksulluğuna Dair, Zafer, nr.2235, 20 Mart 1955, s.3
Düşünce Bucağı-Ticarî İtibar ve Millî Şeref, Zafer, nr.2237, 22 Mart 1955, s.3
Düşünce Bucağı-Sergi Vesilesile, Zafer, nr.2240, 25 Mart 1955, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Mesut Doğru ve İlk Işıklar, Zafer, nr.2242, 27 Mart 1955, s.3
Düşünce Bucağı-Çambel'in Mektubu, Zafer, nr.2244, 29 Mart 1955, s.3
Düşünce Bucağı-Yakubun Füsunları, Zafer, nr.2247, 1 Nisan 1955, s.3
Düşünce Bucağı-Güven Buhranı, Zafer, nr.2249, 3 Nisan 1955, s.3
Düşünce Bucağı-Dil Bahsi, Zafer, nr.2251, 5 Nisan 1955, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-İdeal Yıkıcılığı, Zafer, nr.2254, 8 Nisan 1955, s.3

- Düşünce Bucağı-Medenî Bir İbadet, Zafer, nr.2256, 10 Nisan 1955, s.3
Düşünce Bucağı-Kültür Bahsinde, Zafer, nr.2258, 12 Nisan 1955, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Demokrasi ve Basın, Zafer, nr.2261, 15 Nisan 1955, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-İster İsen Sulhu Salâh, Zafer, nr.2263, 17 Nisan 1955, s.3
Tozlu Dosya-Başlarken, Zafer, nr.2265, 19 Nisan 1955, s.3
Tozlu Dosya, Zafer, nr.2268, 22 Nisan 1955, s.3
Tozlu Dosya-Felâket Arefesinde, Zafer, nr.2270, 24 Nisan 1955, s.3
Tozlu Dosya-Buhranlı Saatler, Zafer, nr.2272, 26 Nisan 1955, s.3
Tozlu Dosya-Kıyamet Koptu, Zafer, nr.2274, 28 Nisan 1955, s.3
Tozlu Dosya-Türkün Ahı, Zafer, nr.2277, 1 Mayıs 1955, s.3
Tozlu Dosya-Muhtelif Havadisler, Zafer, nr.2279, 3 Mayıs 1955, s.3
Tozlu Dosya-Yavuz, Midilli v.s, Zafer, nr.2282, 6 Mayıs 1955, s.3
Tozlu Dosya-Soysuz Talâkat, Zafer, nr.2284, 8 Mayıs 1955, s.3
Tozlu Dosya-Jores'in Katli, Zafer, nr.2286, 10 Mayıs 1955, s.3
Tozlu Dosya-Vagon ve Lokomotif, Zafer, nr.2289, 13 Mayıs 1955, s.3
Tozlu Dosya-Diderot ve Katerina, Zafer, nr.2291, 15 Mayıs 1955, s.3
Tozlu Dosya-Düşünce Kırpıntıları, Zafer, nr.2293, 17 Mayıs 1955, s.3
Tozlu Dosya-Prens Terbiyesi, Zafer, nr.2296, 20 Mayıs 1955, s.3
Tozlu Dosya-Enrika-Mukadderat, Zafer, nr.2301, 27 Mayıs 1955, s.3
Tozlu Dosya-Berat-ı Halas ve Necat, Zafer, nr.2299, 23 Mayıs 1955, s.3
Düşünce Bucağı-Tevfik Koral, Zafer, nr.2304, 30 Mayıs 1955, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Okuma Disiplini, Zafer, nr.2306, 1 Haziran 1955, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Hayır Şuuru ve Yurt Saygısı, Zafer, nr.2308, 3 Haziran 1955, s.3
Tozlu Dosya-Kafiyeler Arasında, Zafer, nr.2310, 5 Haziran 1955, s.3
Tozlu Dosya-Kalem Bezirganlığı, Zafer, nr.2312, 7 Haziran 1955, s.3
Tozlu Dosya-Lombagoya Tutulmuş Gibi, Zafer, nr.2315, 10 Haziran 1955, s.3
Tozlu Dosya-Sinirlilik Günlerimde, Zafer, nr.2317, 12 Haziran 1955, s.3
Tozlu Dosya-Okyanus ve Kuş Suluğu, Zafer, nr.2319, 14 Haziran 1955, s.3
Tozlu Dosya-Duyulmayacak Cevap, Zafer, nr.2322, 17 Haziran 1955, s.3
Tozlu Dosya-Boğazlar Bahsi, Zafer, nr.2325, 20 Haziran 1955, s.3
Tozlu Dosya-Ne Dik Taassup, Zafer, nr.2326, 21 Haziran 1955, s.3
Tozlu Dosya-Girdik Nihayet, Zafer, nr.2329, 24 Haziran 1955, s.3
Tozlu Dosya-İç Durum, Zafer, nr.2331, 26 Haziran 1955, s.3
Tozlu Dosya-Fikir ve Sanat Çevrelerinde, Zafer, nr.2334, 29 Haziran 1955, s.3
Tozlu Dosya-Mîrsad-ı İbretten Temaşa, Zafer, nr.2336, 1 Temmuz 1955, s.3
Tozlu Dosya-Tevfik Fikret Hasta, Zafer, nr.2338, 3 Temmuz 1955, s.3

- Tozlu Dosya-Sıkıntı Söylentileri, Zafer, nr.2340, 5 Temmuz 1955, s.3
- Tozlu Dosya-Cihad-ı Ekber İlâmı, Zafer, nr.2342, 7 Temmuz 1955, s.3
- Tozlu Dosya-Feteva-yı Şerife Bahsi, Zafer, nr.2345, 10 Temmuz 1955, s.3
- Açık Kapı Serbest Liman-Kendisi ve Nutku, Zafer, nr.2348, 13 Temmuz 1955, s.3
- Tozlu Dosya-Sen Jozef'e Gidişimiz, Zafer, nr.2352, 17 Temmuz 1955, s.3
- Tozlu Dosya-Uzak Şarkta, Zafer, nr.2354, 19 Temmuz 1955, s.3
- Tozlu Dosya-Nakil Nukul Tokuşması, Zafer, nr.2357, 22 Temmuz 1955, s.3
- İstanbul Krokileri I, Zafer, nr.2367, 4 Ağustos 1955, s.3
- İstanbul Krokileri II, Zafer, nr.2371, 8 Ağustos 1955, s.3
- Tozlu Dosya-Hür ve Şerefli Kalmak, Zafer, nr.2373, 10 Ağustos 1955, s.3
- Tozlu Dosya-Manasız Çarpışmalar, Zafer, nr.2375, 12 Ağustos 1955, s.3
- İstanbul Krokileri III-Dilimizi Koruma, Zafer, nr.2378, 15 Ağustos 1955, s.3
- Tozlu Dosya-19 Ağustos, Zafer, nr.2381, 18 Ağustos 1955, s.3
- Tozlu Dosya-Biz Zavallı Fikirçiler, Zafer, nr.2384, 21 Ağustos 1955, s.3
- Tozlu Dosya-Gazete ve Fıkra Konusunda, Zafer, nr.2387, 24 Ağustos 1955, s.3
- Tozlu Dosya-Ariza-i Cevabiyye, Zafer, nr.2396, 2 Eylül 1955, s.3
- Tozlu Dosya-Gıda-yı Manevî, Zafer, nr.2399, 5 Eylül 1955, s.3
- Açık Kapı Serbest Liman-Dil Konusunda, Zafer, nr.2405, 11 Eylül 1955, s.3
- Açık Kapı Serbest Liman-Düşünceler, Zafer, nr.2436, 12 Ekim 1955, s.3
- Açık Kapı Serbest Liman-İktidar Mektupçuluğu e Muhalefet Serkomserliği, Zafer, nr.2437, 13 Ekim 1955, s.3
- Açık Kapı Serbest Liman-Düşünceler II, Zafer, nr.2438, 14 Ekim 1955, s.3
- Açık Kapı Serbest Liman-Nutuk Vesilesiyle, Zafer, nr.2444, 20 Ekim 1955, s.3
- Açık Kapı Serbest Liman-Yine Demokrasi, Zafer, nr.2446, 24 Ekim 1955, s.3
- Tozlu Dosya-Sakın Yılma, Zafer, nr.2448, 24 Ekim 1955, s.3
- Açık Kapı Serbest Liman-FelsefeTeraneleri, Zafer, nr.2250(Gazetenin numarası 2448'den sonra belirtilmeyen bir sebeple 2249'dan başlıyor), 26 Ekim 1955, s.3
- Açık Kapı Serbest Liman-Demokrasi Yolunda, Zafer, nr.2253, 21 Kasım 1955, s.3
- Açık Kapı Serbest Liman-Yine Demokrasi, Zafer, nr.2254, 22 Kasım 1955, s.3
- Açık Kapı Serbest Liman-Medenî Nezahat, Zafer, nr.2256, 25 Kasım 1955, s.3
- Tozlu Dosya-Tatsız Şeyler, Zafer, nr.2259, 28 Kasım 1955, s.3
- Tozlu Dosya-Çanakale, Zafer, nr.2261, 30 Kasım 1955, s.3
- Açık Kapı Serbest Liman-Küçük Bir Düşünce, Zafer, nr.2263, 2 Aralık 1955, s.3
- Tozlu Dosya-Kendi Kendime, Zafer, nr.2266, 5 Aralık 1955, s.3
- Tozlu Dosya-İlk Kıyamet, Zafer, nr.2271, 10 Aralık 1955, s.3
- Açık Kapı Serbest Liman-Güven Noktası, Zafer, nr.2273, 12 Aralık 1955, s.3

- Açık Kapı Serbest Liman-Yirmi Bir Kabine, Zafer, nr.2278, 17 Aralık 1955, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Doktor S...ye Cevap, Zafer, nr.2285, 24 Aralık 1955, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Yılbaşında, Zafer, nr.2290, 29 Aralık 1955, s.3
Tozlu Dosya-Gık Bile Diyemiyorlar, Zafer, nr.2292, 31 Aralık 1955, s.3

1956

- Açık Kapı Serbest Liman-Politika Münecimliği, Zafer, nr.2295, 3 Ocak 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Demokrasi Yolunda, Zafer, nr.2297, 5 Ocak 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Aynı Bahis, Zafer, nr.2298, 6 Ocak 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Vezinsizlik ve Muvazenesizlik, Zafer, nr.2310, 18 Ocak 1956, s.3
Tozlu Dosya-Meşrutiyet Piyesi ve Aktörlerimiz, Zafer, nr.2318, 26 Ocak 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Daima Doğru Yürü ki, Zafer, nr.2322, 30 Ocak 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Basın Konusunda, Zafer, nr.2331, 8 Şubat 1956, s.3
Sendendir İlâhî(Ş), Zafer, nr.2334, 11 Şubat 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Eski Boş Herif ve Yeni Boşerifler, Zafer, nr.2337, 14 Şubat 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Gene Basın Bahsi, Zafer, nr.2343, 20 Şubat 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Hazin Manzara, Zafer, nr.2340, 17 Şubat 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-İlmi Kepaze Etmemeli, Zafer, nr.2346, 23 Şubat 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Kalem Zorbalıkları, Zafer, nr.2353, 2 Mart 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Ölçsüzlükler, Zafer, nr.2357, 5 Mart 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Bütçeden Sonra, Zafer, nr.2361, 9 Mart 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-İrfan Santralleri, Zafer, nr.2362, 10 Mart 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Şeref Gösterileri Karşısında, Zafer, nr.2365, 13 Mart 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Fırka ve Tefrika, Zafer, nr.2368, 16 Mart 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Yurttaşların Vicdanına, Zafer, nr.2370, 18 Mart 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Din Yolu, Zafer, nr.2375, 23 Mart 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Gönül Hudutları, Zafer, nr.2379, 27 Mart 1956, s.3
Medh ü Sena Kapları(Ş), Zafer, nr.2384, 1 Nisan 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Fazilet Kalpazanlığı, Zafer, nr.2391, 8 Nisan 1956, s.3
Tozlu Dosya-Otel Kayzerof Berlin, Zafer, nr.2395, 12 Nisan 1956, s.3
Tozlu Dosya-Berlin Dönüşü, Zafer, nr.2403, 20 Nisan 1956, s.3
Tozlu Dosya-1917-18: Cephe Koptu, Zafer, nr.2406, 23 Nisan 1956, s.3
Tozlu Dosya-Çelik Kervanı, Zafer, nr.2409, 26 Nisan 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Hürriyet Sevgisi ve Anarşi Nefreti, Zafer, nr.2416, 29 Nisan 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Mekke Delilleri, Zafer, nr.2418, 5 Mayıs 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Baş Var Kafa Yok, Zafer, nr.2419, 6 Mayıs 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Hakikat Kaçakçılığı, Zafer, nr.2422, 9 Mayıs 1956, s.3

- Şehinşah-ı İran Hazretlerine(Ş), Zafer, nr.2426, 15 Mayıs 1956, s.1
Açık Kapı Serbest Liman-Azgınlıkla Mücadele, Zafer, nr.2427, 16 Mayıs 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Biraz Tevazu, Zafer, nr.2431, 20 Mayıs 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Önce Kafa Sonra Tenkit, Zafer, nr.2442, 30 Mayıs 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Dördüncü Kuvvet ve Birinci Zaafı, Zafer, nr.2453, 12 Haziran 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Maddî Kuvvet ve Manevî Zaaf, Zafer, nr.2457, 16 Haziran 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Yurttaş Düşen Ödev, Zafer, nr.2460, 19 Haziran 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Saklı Şekavetten Haklı Ticarete, Zafer, nr.2462, 21 Haziran 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Ticaret Serbesttir Cinayet Hayır, Zafer, nr.2470, 30 Haziran 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Malâyânî Tufanı, Zafer, nr.2474, 4 Temmuz 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Yeni Yeni Kanun, Zafer, nr.2477, 7 Temmuz 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Osmanlıcadan Türkçeye, Zafer, nr.2480, 10 Temmuz 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Muhalefet mi Numara mı?, Zafer, nr.2483, 13 Temmuz 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Caka Düşkünlüğü, Zafer, nr.2489, 19 Temmuz 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-KaparoZ Yine KaparoZ, Zafer, nr.2503, 5 Ağustos 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Çekirdek Yağmuru, Zafer, nr.2516, 18 Ağustos 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Hakikat Kıpırdayınca Kadar, Zafer, nr.2520, 22 Ağustos 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Zeka Kalpazanlığı, Zafer, nr.2523, 25 Ağustos 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Genç ve İhtiyar, Zafer, nr.2525, 27 Ağustos 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Gördüğümün Hülâsası, Zafer, nr.2553, 24 Eylül 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Yükselemeyen Bir Seviye, Zafer, nr.2557, 28 Eylül 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Peyami Safa ile Birlikte, Zafer, nr.2560, 1 Ekim 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Bayındırlık Seferberliği, Zafer, nr.2567, 7 Ekim 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Tekamül Yolunda, Zafer, nr.2602, 19 Kasım 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-"İnkılâp Hareketleri", Zafer, nr.2610, 27 Kasım 1956, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Disiplin Felci, Zafer, nr.2642, 30 Aralık 1956, s.3

1957

- Açık Kapı Serbest Liman-Medenî Disiplin, Zafer, nr.2675, 1 Şubat 1957, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Kafa Zııırlığı ve Ahlâk Zorbalığı, Zafer, nr.2694, 21 Şubat 1957, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Ne Dersiniz?, Zafer, nr.2707, 6 Mart 1957, s.3
Düşünceler-Akıl Kıtılığı ve Ukalâ Bolluğu, Zafer, nr.3080, 19 Mart 1958, s.2
Açık Kapı Serbest Liman-Okuma Bahsi, Zafer, nr.2721, 20 Mart 1957, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Rejim Buhranı Değil Seçim Hüsranı, Zafer, nr.2726, 25 Mart 1957, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Geçmişi Hatırlayarak, Zafer, nr.2742, 11 Nisan 1957, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Hürriyet ve Kanuna İtaat, Zafer, nr.2749, 18 Nisan 1957, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Anayasamız, Zafer, nr.2754, 23 Nisan 1957, s.3

- Açık Kapı Serbest Liman-Edebiyat Bahsi, Zafer, nr.2762, 1 Mayıs 1957, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Kafa Yokluğu ve Lügat Züğürtlüğü, Zafer, nr.2769, 10 Mayıs 1957, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Bursa Nutku, Zafer, nr.2778, 20 Mayıs 1957, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Yarıncı Türkiye ve Bugünkü Gençlik, Zafer, nr.2789, 31 Mayıs 1957, s.3
Düşünceler-Aziz Bir Dostun Sorusuna Cevaplar, Zafer, nr.3165, 14 Haziran 1958, s.2
Açık Kapı Serbest Liman-Güç Kuruluyor Kolay Yıkılıyor, Zafer, nr.2807, 18 Haziran 1957, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Düşündüğüm Gibi, Zafer, nr.2811, 22 Haziran 1957, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Gençliğe Dair, Zafer, nr.2813, 24 Haziran 1957, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Şirret Çığırkanları, Zafer, nr.2817, 28 Haziran 1957, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-İtidal Yolu, Zafer, nr.2827, 8 Temmuz 1957, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Yalnız Gideceksin, Zafer, nr.2842, 26 Temmuz 1957, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Hukuk Fakültesi, Zafer, nr.2844, 28 Temmuz 1957, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Kafa Ağırlığı ve Kin Birliği, Zafer, nr.2892, 14 Eylül 1957, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Başka Birşey Değil, Zafer, nr.2897, 19 Eylül 1957, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Gençliğe Saygı Gerek, Zafer, nr.2915, 7 Ekim 1957, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Murakebe mi, Muharebe mi?, Zafer, nr.2918, 10 Ekim 1957, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-İş Başına, Zafer, nr.2941, 2 Kasım 1957, s.3
Açık Kapı Serbest Liman-Uçmayan Uçak, Zafer, nr.2943, 4 Kasım 1957, s.3
Günün Makalesi-Murakabeyi Kontrol, Zafer, nr.2948, 9 Kasım 1957, s.2
Günün Makalesi-Daha Bekleyecek miyiz?, Zafer, nr.2950, 11 Kasım 1957, s.2
Günün Makalesi-Şikayet Sendikaları, Zafer, nr.2956, 17 Kasım 1957, s.2
Günün Makalesi-Gördüğüm ve Görmediğim, Zafer, nr.2957, 18 Kasım 1957, s.2
Günün Makalesi-Önce Vatan Sonra Fırka, Zafer, nr.2959, 20 Kasım 1957, s.2
Günün Makalesi-Fazilet Komlotçuluğu, Zafer, nr.2961, 22 Kasım 1957, s.2
Günün Makalesi-Zarafet Buhranı, Zafer, nr.2965, 26 Kasım 1957, s.2
Günün Makalesi-Kıymetleri İyi Tartalım, Zafer, nr.2967, 28 Kasım 1957, s.2
Günün Makalesi-Kafa Anarşisi, Zafer, nr.2974, 5 Aralık 1957, s.3
Günün Makalesi-Acaba Neden?, Zafer, nr.2976, 7 Aralık 1957, s.2
Günün Makalesi-Kuvvetli Hikmet Nedir?, Zafer, nr.2980, 11 Aralık 1957, s.3
Günün Makalesi-Ne Susmak Var, Ne Susturmak, Zafer, nr.2989, 20 Aralık 1957, s.2
Günün Makalesi-Behemehal Ciddileşmeliyiz, Zafer, nr.2991, 22 Aralık 1957, s.2
Günün Makalesi-Öyleyse Pek Yazık, Zafer, nr.2994, 25 Aralık 1957, s.2
Günün Makalesi-Asla ve Kat'a, Zafer, nr.2996, 27 Aralık 1957, s.2

1958

- Düşünceler-Nutku ve Kendisi, Zafer, nr.3005, 5 Ocak 1958, s.2,4
Düşünceler-Zeka Dolandırıcılığı, Zafer, nr.3038, 7 Şubat 1958, s.2

- Düşünceler-Basın ve Umumî Eğitimimiz, Zafer, nr.3046, 15 Şubat 1958, s.2
- Düşünceler-Düşünce Sakatlıkları, Zafer, nr.3059, 28 Şubat 1958, s.2
- Düşünceler-Tenkidin Tali'sizliği, Zafer, nr.3075, 16 Mart 1958, s.2
- Günün Makalesi-Ciddiyet Buhranı, Zafer, nr.3089, 28 Mart 1958, s.2
- Düşündüğüm Gibi, Zafer, nr.3096, 4 Nisan 1958, s.2
- Düşünceler-Gaflet Nerede?, Zafer, nr.3098, 6 Nisan 1958, s.2
- Düşünceler-Vakıflar Dergisi, Zafer, nr.3103, 11 Nisan 1958, s.2
- Düşünceler-Müdahene Bahsi, Zafer, nr.3110, 18 Nisan 1958, s.2
- Düşünceler-Buz Adaları Gibi, Zafer, nr.3119, 29 Nisan 1958, s.2
- Düşünceler-Gençleri Zehirlemeyelim, Zafer, nr.3122, 2 Mayıs 1958, s.2
- Düşünceler-Şakşakçılıktan Işıkçılığa, Zafer, nr.3132, 12 Mayıs 1958, s.2
- Düşünceler-Var mı, Yok mu?, Zafer, nr.3140, 20 Mayıs 1958, s.2
- Düşünceler-Ciddiyetsiz Tenkitler, Zafer, nr.3143, 23 Mayıs 1958, s.2
- Düşünceler-Meşruiyyet Yine Meşruiyyet, Zafer, nr.3146, 26 Mayıs 1958, s.2
- Düşünceler-Tabiata İtaat, Zafer, nr.3154, 3 Haziran 1958, s.2
- Düşünceler-Hayırhah Mücadele Lâzım, Zafer, nr.3158, 7 Haziran 1958, s.2
- Düşünceler-Dil Zorbalıkları, Zafer, nr.3160, 9 Haziran 1958, s.2
- Düşünceler-Konuşmayı Öğrenmeliyiz, Zafer, nr.3162, 11 Haziran 1958, s.2
- Düşünceler-Zeka Gecekondukları, Zafer, nr.3167, 16 Haziran 1958, s.2
- Günün Makalesi-Halkı Buna Alıştırmalıyız, Zafer, nr.3231, 22 Ağustos 1958, s.2
- Günün Makalesi-Çeşitli Düşünceler, Zafer, nr.3236, 27 Ağustos 1958, s.2
- Günün Makalesi-Akıl ve İzan Cephesi, Zafer, nr.3240, 31 Ağustos 1958, s.2
- Düşünceler-Muhalefet Mefhumunu Küçültmemeli, Zafer, nr.3242, 2 Eylül 1958, s.2
- Düşünceler-Genç Öğretmene Mektup, Zafer, nr.3245, 5 Eylül 1958, s.2
- Düşünceler-Bazı Siyasî Düşünceler, Zafer, nr.3248, 8 Eylül 1958, s.2
- Düşünceler-Düşünmeli ve İbret Almalı, Zafer, nr.3249, 9 Eylül 1958, s.2
- Düşünceler-Jakoben Kafası, Zafer, nr.3250, 10 Eylül 1958, s.2
- Düşünceler-Çeşitli Sorulara Cevaplar, Zafer, nr.3251, 11 Eylül 1958, s.2
- Günün Makalesi-Yine Aynı Talihsizlik, Zafer, nr.3259, 19 Eylül 1958, s.2
- Düşünceler-Boş Ver, Zafer, nr.3263, 23 Eylül 1958, s.2
- Düşünceler-Manevî Yetişkinlik Konusunda, Zafer, nr.3268, 28 Eylül 1958, s.2
- Düşünceler-Siper Muharebesi, Zafer, nr.3271, 1 Ekim 1958, s.2
- Düşünceler-Kaç Dolara Çıkar?, Zafer, nr.3283, 13 Ekim 1958, s.2
- Düşünceler-Mesuliyetsiz Muhalefet, Zafer, nr.3288, 18 Ekim 1958, s.2
- Düşünceler-Bakın Cahit Bey Ne Diyor?, Zafer, nr.3295, 25 Ekim 1958, s.2
- Düşünceler-Artık Açık Konuşalım, Zafer, nr.3296, 26 Ekim 1958, s.2

- Düşünceler-Demokrasiye Kıymayalım, Zafer, nr.3308, 7 Kasım 1958, s.2
Düşünceler-Fren mi Lâzım Motör mü?, Zafer, nr.3319, 18 Kasım 1958, s.2
Düşünceler-Kalem Zorbalığı Etmeyelim, Zafer, nr.3324, 23 Kasım 1958, s.2
Düşünceler-Murakebe Tarafsızlara Düştü, Zafer, nr.3330, 29 Kasım 1958, s.2
Düşünceler-Bir Hatıra Vesilesi ile, Zafer, nr.3333, 2 Aralık 1958, s.2
Düşünceler-İki Seçim Etrafında, Zafer, nr.3338, 7 Aralık 1958, s.2
Düşünceler-Hürriyetin İstimali, Zafer, nr.3339, 8 Aralık 1958, s.2
Düşünceler-Vatan Cephesi, Zafer, nr.3341, 10 Aralık 1958, s.2
Düşünceler-İ'lerin Noktaları, Zafer, nr.3344, 13 Aralık 1958, s.2
Düşünceler-Yine Hürriyet Bahsi, Zafer, nr.3360, 29 Aralık 1958, s.2

1959

- Günün Makalesi-1959 Senesi Başında, Zafer, nr.3370, 8 Ocak 1959, s.2
Yapıcı Muhalefet Lüzumu, Zafer, nr.3373, 11 Ocak 1959, s.2
Günün Makalesi-Ahlâk Kahramanları, Zafer, nr.3399, 6 Şubat 1959, s.2
Hürriyet Mirasyediliği, Zafer, nr.3410, 17 Şubat 1959, s.2
Günün Makalesi-Dürüst ve Medenî Ol, Zafer, nr. 3464, 14 Nisan 1959, s.2
Günün Makalesi-Dünden ve Yarından, Zafer, nr. 3491, 11 Mayıs 1959, s.2
Günün Makalesi-Bir Zeka ve Sanat Mesiresi, Zafer, nr. 5329, 14 Temmuz 1959, s.2

1961

- Alay, Kalay, Akbaba, nr.471, 23 Mart 1961, s.9
Açık Kapı-Bucak(Ş), Son Havadis, nr.238, 24 Mart 1961, s.2
Açık Kapı-Hırçın Bir Arkadaşa(Ş), Son Havadis, nr.239, 25 Mart 1961, s.2
Açık Kapı-Kile ve Çile(Ş), Son Havadis, nr.240, 26 Mart 1961, s.2
Açık Kapı-Tek Ülkü(Ş), Son Havadis, nr.241, 27 Mart 1961, s.2
Açık Kapı-Ana Ödev, Son Havadis, nr.242, 28 Mart 1961, s.2
Açık Kapı-Düşünce Kırıntıları, Son Havadis, nr.243, 29 Mart 1961, s.2
Açık Kapı-Bekliyoruz(Ş), Son Havadis, nr.244, 30 Mart 1961, s.2
Açık Kapı-İdeal Konusunda, Son Havadis, nr.248, 2 Nisan 1961, s.2
Açık Kapı-Kandil(Ş), Son Havadis, nr.249, 3 Nisan 1961, s.2
Açık Kapı-Medenilik ve İman, Son Havadis, nr.251, 5 Nisan 1961, s.2

1962

- Bitmeyen Dua(Ş), Akbaba, nr.62, 4 Ekim 1962, s.5
Kapalı Kutudan-Şaka, Caka- (Ş), Akbaba, nr.65, 25 Ekim 1962, s.6
Kapalı Kutudan-Durum-(Ş), Akbaba, nr.67, 8 Kasım 1962, s.11
Kapalı Kutudan-Gibiyiz-(Ş), Akbaba, nr.67, 8 Kasım 1962, s.11

Kapalı Kutudan-Hikâye-(Ş), Akbaba, nr.67, 8 Kasım 1962, s.11

Kapalı Kutudan-Tilki-(Ş), Akbaba, nr.67, 8 Kasım 1962, s.11

1963

Bugünü Düşünmüşlerdi, Yeni İstanbul, nr. 4908, 19 Temmuz 1963, s. 2

1964

Divan-ı Adalet Şerefine (Ş), Yeni İstiklâl, nr. 149, 1 Ocak 1964, s. 7

Şunlar Bunlar (Ş), Akbaba, nr.2, 9 Ocak 1964, s.13

Bizim Ev (Ş), Akbaba, nr.37, 10 Eylül 1964, s.14

Yok, Yok, Akbaba (Ş), nr.44, 15 Ekim 1964, s.14

